A VÁRADI PÜSPÖKSÉG

TÖRTÉNETE

ALAPITÁSÁTÓL A JELENKORIG.

MÁSODIK KÖTET.

KÁPTALANOK, MONOSTOROK

A PÜSPÖKSÉG ALAPITÁSÁTÓL 1566. ÉVIG.

NAGYVÁRAD.

1883.

A VÁRADI PÜSPÖKSÉG TÖRTÉNETE.

A VÁRADI PÜSPÖKSÉG

KÁPTALANAI S MONOSTORAI

A PÜSPÖKSÉG ALAPITÁSÁTÓL 1566. ÉVIG.

NAGYMÉLTÓSÁGU ÉS FŐTISZTELENDŐ

LIPOVNOKI LIPOVNICZKY ISTVÁN

VÁRADI PÜSPÖK

RENDELETÉRE

IRTA

BUNYITAY VINCZE

A VÁRADI PÜSPÖKSÉG KÖNYVTÁRNOKA.

NAGYVÁRAD.

1883.

Budapest, Franklin-Társulat nyomdája.

HATODIK KÖNYV.

A SZÉKESEGYHÁZ KÁPTALANA.

A KÁPTALAN.*

PRÉPOST. — OLVASÓ-, ÉNEKLŐ-, ŐR-KANONOKOK. — FŐESPERESEK. — DÉKÁN. — KÖTELMEIK S JOGAIK. — A KANONOKOK SZÁMA. — KARBELI PAPOK, KÁPOLNA- S OLTÁRIGAZGATÓK. — BULLÁS KANONOKOK. — KANONOKI KELLÉKEK. — ESKÜ, LAKÁS, ÖLTÖZET.

Míg a közös élet püspök és káptalan közt fennállt, püspök és káptalan együtt képezének egy testületet; a közös élet megszüntével a káptalan külön testületté alakult, mely a püspök hatósága alatt maradt ugyan, de saját körében a maga által alkotott s a püspök által helybenhagyott statutumok szerént intézte ügyeit.

Feje a *prépost* volt. A Chartularium szerént őt illeté az első hely a székesegyház karában jobbkéz felől s káptalani gyülések alkalmával az első szó. De amint megelőze rangban mindenkit, ugy kötelessége volt mindenben, kivált jámbor, istenes életben jó példával járni elül; ápolni a testületi szellemet s fegyelmet; őrködni a káptalan jogai s birtokai felett; gyülésre híni a káptalani tagokat; a gyülésen mint elnök okosan s tapintatosan vezetni a tanácskozásokat, s különösen ügyelni, hogy a kanonokok közől csak a felszentelt papok szavazzanak, mert csak ezeket illeté a szavazati jog; végre pedig akár a püspök, akár más tett is inditványt, a szavazatok többsége szerént mondani ki a végzést.[1]

* *E czikk első részét lásd e munka* I. kötete 126—138. ll.

[1] «inter tractatus subtiliter, bono zelo consilia requirere ex canonicis, quibus expedit, quoniam canonici in sacris constituti ordinibus tantum in capitulo voces habent.» — «nec præpositis, nec aliis dignitatibus, personatibus vel officiis canonia sit annexa.» *Batthyány-codex:* II. 7. rubr. — *Leges eccl.* III. 253. l.

A prépostság azonban, valamint a többi káptalani méltóságok, rangok és hivatalok nem valának összekötve lényegesen a kanonoksággal; önálló javadalmat képeztek mindannyian, és azért ha a prépost egyuttal kanonok is vala, akkor a préposti javadalmon felül egy rendes kanonoki jövedelem is illeté őt.[1]

A prépost után az *olvasó-kanonok* következett, kinek állása, mint a Chartularium megjegyzi, nem annyira méltóság, mint inkább rang.[2] Övé az első hely a kar bal oldalán s az első szó a prépost után, kinek távollétében egyszersmind helyettese s a préposti teendők végrehajtója. Ő hozzá tartozott az isteni tisztelet alatt felügyelni az énekesekre s felolvasókra, s ha valaki a helyes kiejtés vagy hangsulyozás ellen hibázott, azt figyelmeztetni, és igy mintegy folytatni az egyházban az iskolai tanitást,[3] mert az olvasó-kanonok egyszersmind a káptalani iskola igazgató-tanára volt s azért iskolás kanonoknak is neveztetett.[4] Ezenfelül hacsak a káptalan kivételesen máskép nem intézkedett, az olvasó-kanonok tisztéhez tartozott a hiteles-helyi leveleket fogalmazni, szépen, olvashatólag megirni, azokhoz a papirost «ingyen» adni, de nem egyszersmind a hártyát. Minthogy pedig sok oldalu teendőinek egymaga alig lett volna képes megfelelni, rendesen, de saját költségén segédet tartott, ki *al-olvasó* czimet viselt.[5]

Harmadik vala a káptalanban az *éneklő-kanonok*. Helye a jobb oldali karban a prépost után következett s szóhoz az olvasó-kanonok után juthatott. Hivatása az isteni tisztelet pontos és épületes rendezése s vezetésében állt. Hatósága alatt állottak a székesegyház néha nagy számu harangozói; ő ügyelt rá, hogy a harangok kellő időben szólaljanak meg s ezek elnémultával azonnal vegye kezdetét az isteni tisztelet azon része, amelyre jel adaték. Az ő kötelessége volt a misékre, processiókra a szolgákat, papokat kirendelni, kinek-kinek

[1] Miből állt e jövedelem? erről, valamint általában a káptalani birtoklásról lásd alább: A KÁPTALAN BIRTOKAI.

[2] «est dignitas vel potius personatus.» *Batthyány-codex:* II. 8. rubr. — *Leges eccl.* III. 254. l.

[3] «attendere et corrigere in accentibus errantes ac male et contraria proferentes, qui prius in iis per ipsum vel sublectorem instrui debuerunt.» *Batthyány-codex:* i. h.

[4—5] Lásd: A KÁPTALANI ISKOLA.

szolgálatát, teendőit kijelölni; az egyházi ruhákat, edényeket az isteni tisztelet s az ünnepélyek minősége szerént előre kikésziteni s a székesegyház ének- és zenekarát tanitani.

Ennyi teendő szintén meghaladta egyetlen ember munkaerejét s azért az éneklő-kanonok hasonlóképen, mint az olvasó, segédet tartott, ki *al-éneklő* nevet viselt,[1] s aki az ének- és zenetanitásban, de legkivált az egyházi szolgálat rendje feletti őrködésben nyujtott főnökének segédkezet.

Midőn a Báthori püspök kezdette székesegyház felépült s teljesen felszerelve lőn, gondoskodtak, hogy abban az isteni szolgálat pontossága se szenvedjen fogyatkozást. A székesegyház befejezőjének, Meszesi Demeternek utódja, I. Domokos mindjárt püspöksége kezdetén rendeletet adott ki, mely mindazokat, kik az isteni tisztelet, vagy épen a halotti misék megtartásában hanyagok lennének, birságfizetésre — sőt ha háromszori megintés után is hanyagok maradnának, javadalomvesztésre itélte. E rendelet szintén a püspök parancsára a székesegyház sekrestyéjében állt kifüggesztve, s az al-éneklőnek vala kötelessége, hogy annak pontos megtartása felett őrködjék s az ellene vétkezőktől a birságokat minden szombaton beszedje.[2]

[1] «succentor», mely szó a «sub-cantor»-nak felel meg.

[2] «Statuimus .... ut is, qui ex vobis ..... matutinali missæ majoris et vesperis officio non interfuerit, pro omissione cuiuslibet semper ad solutionem unius grossi monetæ usualis, — is vero, qui vigiliis mortuorum primæ, tertiæ, sextæ, nonæ et completorii officiis non interfuerit, singulis diebus ad solutionem singulorum quatuor denariorum usualium sit adstrictus, nisi fuerit præpeditione canonica præpeditus. Ebdomadarius autem missæ majoris et magister missæ beatæ Virginis et missæ defunctorum pro singulis vicibus, quibus missam in sua ebdomada per se vel per alium celebrare omiserit, poenam decem denariorum incurrat eo facto, nec in his casibus sua excusatio qualiscunque admittatur .... præterea qui ex dictis præbendariis, capellarum et altarium tam intra, quam etiam extra ecclesiam nostram prædictam consistentium magistris vel etiam ex fratribus de capitulo ad mandatum cantoris vel etiam succentoris quotiescunque opportunum fuerit ad missam se præparare, aut pro diacono, subdiacono vel acolito induere aut lectiones legere, responsoria seu versiculos cantare, chorum regere vel in his similibus, quæ ad divinum spectant officium, — non curaverint contumaciter adimplere: pro singulis vicibus ad solutionem duorum grossorum obligentur, quorum omnium præmissorum solutionem quilibet negligens pro tota ebdomada facere teneatur die sabbati ad manus succentoris, prout in scriptis vel aliter sibi constare poterit de præmissis, quæ a modo decernimus ad suum officium pertinere.» *Batthyány-codex:* 44. l. — *Leges eccl.* III. 247. l.

Negyedik vala a káptalanban az *őr-kanonok*, kinek helye a karban a jobb oldalon az éneklő-kanonok után következett. Az ő felelősségére valának bizva a káptalani pecsétek, a székesegyház összes szerelvényei, kincsei s ezek közt a legdrágább: Szent-László sírja is. Ő viselte gondját az egyházi öltönyöknek, különösen a fehérneműeknek, hogy mindig tiszták, Isten házához s az Ur asztalához méltók legyenek. Ő szellőztette, takarittatta, javittatta azokat s ha valami ujjal pótlandó vala, ő tett jelentést felőle a püspöknek s a káptalannak. Ő gondoskodott az oltárok s az egész egyház kivilágitásáról, s e végre ő szedte be a viaszgyertyákat, melyeket a vidéki lelkészek a szent olajok átvétele alkalmával a székesegyháznak küldöttek. Ezenfelül gondoskodnia kellett, hogy a különféle templomi könyvek szakadozottak ne legyenek s a harangokról a kötelek ne hiányozzanak.

Hogy az őr-kanonokság Szent-László váradi egyházában mennyire kitünő állás vala, mutatja Ferdinánd király amaz intézkedése, hogy midőn a váradi püspököt feljogositja a székes és társaskáptalani tagok kinevezésére, a nagyprépost s az őr-kanonok kinevezését magának tartá fenn.[1]

Az őr-kanonoknak szintén volt segéde, az *al-őr*. Ez zárta be és nyitá ki a székesegyház ajtait;[2] a miséhez szükséges bort s az ostyához szükséges lisztet átvette a püspök udvarából; a szentkutakhoz s a nagycsütörtöki lábmosáshoz vizet hozatott; a székesegyház tisztán tartásáról gondoskodék, a szőnyegeket kiteritteté, az oltárokat fölékesité; ünnepek, processiók alkalmával az égő gyertyákat, ereklyetartókat ő osztotta szét; nagyhéten a szentsírt ő hozta rendbe s gondoskodott róla, hogy a körül mindig legyenek papok, kik a zsoltárokat énekeljék.

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* Királyi könyvek. I. 30. l.

[2] «succustos.... clausa sacristia ad refectionem exiit» mondja Ivanich P. a székesegyház tornyának ledőlése alkalmából. SCHWANDTNER J. Gy.: *Scriptores rerum Hung.* II. 23. l. jegyz. — De egyéb adatok is kétségtelenül igazolják, hogy a váradi székesegyháznál szintén vala al-őr, kinek, valamint főnökének, az őr-kanonoknak teendőit is az esztergomi káptalan 1397. évi látogatási jegyzőkönyvéből ismertetjük, mert az ide vonatkozó rész a Chartulariumból már hiányzik, de a többi kanonokok hivatalának körvonalozása mind itt, mind az esztergomi jegyzőkönyvben különösen a lényegesekre nézve annyira összevág, hogy a többi kanonokok teendőinek öszhangzásáról sem kételkedhetünk.

Az őr-kanonok után következtek a *főesperesek*, számszerént *heten*, először a székesegyházi, s ezután a bihari, homorogi, kalotai, köleséri, békési, végre a szeghalmi. Kötelességök volt kerületöket minden évben egyszer meglátogatni, ily alkalommal az egyházi pályára jelentkezőket összeirni s az egyes plebániákon «tanitva és vizsgálva» mind a lelkészek, mind a hivek érdekeinek szolgálni. Nevezetesen tudomást kelle szerezniök arról, vajjon a lelkész predikál-e? kiszolgáltatja-e a szentségeket? nem halt-e meg valaki szentség nélkül? a nép között pedig nincsenek-e kuruzslók, bűbájosok, vad házasságban élők? stb. Ezenfelül hivatalkörükhöz tartozott az egymást becstelen szavakkal illető asszonyok perének elintézése is.[1]

Főesperesi látogatásuk dijjául a kerületökbeli lelkészek ugynevezett székpénzt (cathedraticum) fizettek, az 1498. évi 53-ik törv.-czikk szerént egész egyháztól egy-, fél egyháztól félforintot.[2]

A főesperesek után jöttek az ugynevezett «ifjabb kanonokok»,[3] kik között a legtekintélyesebbek egyike vala a *dékán*, kiről már fentebb szólottunk,[4] de akinek állását a XIV-ik századi Chartularium már közelebbről ismerteti.

Eszerént a dékán a káptalannak mintegy bizalmi férfia vala, azért a dékánságot sem közvetve, sem közvetlenül keresni nem volt szabad; aki maga vagy kanonoktársa számára kereste, az, valamint pártfogoltja ez.állomásra teljesen alkalmatlanná lőn, s ha megválasztatott is, választása semmisnek nyilvánittaték.

A dékánválasztás évenként böjt második vasárnapján történt; elegendő volt a szavazatok többsége, s a választás egy évre szólt. A volt dékán nem vala megválasztható a jövő évre, vagy ha megválasztaték is, tilos volt a választást elfogadnia, kivéve azon esetet, ha közakarattal, egyetlen tiltakozó szavazat nélkül választaték meg. A megválasztott esküt tett a káptalan kezébe, hogy a székesegyház s a káptalan ügyeit, s mindazt, mit rája bíznak, hiven, törvény szerént fogja elvégezni.

[1] «Archidiaconi infra metas Archidiaconatuum suorum *de consvetudine* verba contumeliosa inter mulieres prolata iudicare habent.» Az 1397-iki esztergomi jegyzőkönyv. Gr. BATTHYÁNY I.: *Leges eccl.* III. 317. l.

[2] *Magyar Sion*: IV. 168. l. — L. BIHARI FŐESPERESSÉG — FÉLEGYHÁZA.

[3] «canonici iuniores.» *Batthyány-codex*: II. 9. rubr. — *Leges eccl.* III. 257. l.

[4] I. kötet, 130. l.

Főkötelessége volt, a káptalan birtokait igazgatni, emellett a káptalant minden ügyben s perben képviselni, ezeknek költségeit sajátjából fedezni, kivéve a jeles alaku levelek kiváltását. De a káptalan birtokain csak a szükséges személyzettel volt szabad utaznia, hogy a káptalan embereinek terhökre ne legyen.

Hivatali terheiért rendes kanonoki jövedelmén felül ép oly sajátságos, mint jellemző hasznokban is részesült. Igy minden hajótól, mely Péntekszeren a pénteki vásár alkalmával halat árult, kapott egy halat, két denár értékűt, szombaton minden mészárostól egy adag hust, két denár érőt s a pénteken leölt marhák nyelvét; minden fazekasszekértől egy fazekat; a birságokból egy harmadot. Vásárok alkalmával a birói hatalom őt illeté még oly esetekben is, melyek különben a város biráihoz tartozának; ilyenkor — mondja a Chartularium — városunk biráinak hatósága szünetel, mint a nagyobb fény elhalványitja a kisebbet. Ezenfelül, aki csak egy éjet is a börtönben tölte, kiszabadulásakor négy garast fizetett a dékánnak; de aki még napvilágon kiszabadult, semmit.

Az év leteltével nyolcz nap alatt számolni tartozott a káptalannak mindenről, s ugyanakkor ellene való panaszát előadhatá mindenki.[1]

A dékán állása tehát, mint az előadottakból látható, nehéz vala, főleg azon körülménynél fogva, hogy joghatósága s a káptalan érdekeinek védelme gyakran összeütközésbe hozta őt a társadalom kevésbbé müvelt elemeivel, s neve a legsulyosabb bűnperekbe, mint vádlotté is, nem egyszer belé vonatott.[2]

A kanonokok száma a XIV. század végével is huszonnégy vala. Alapitottak ugyan időközben uj kanonoki állomásokat, de ezek mindenikére már nem egy, hanem két személyt neveztek ki, s a kinevezetteket nem kanonokoknak, hanem *javadalmasoknak* nevezék.[3] Kötelességök volt a kanonokokat akadályoztatásuk esetében helyettesiteni, felszentelt papoknak kelle lenniök s helyben lakni tartozának.[4]

[1] *Batthyány-codex:* I. 31—37. rubr. — *Leges eccl.* III. 241—244. ll.

[2] Lásd: KANONOKOK ÉS KÁPTALANBELIEK: *Jenei Balás dékán 1472. évnél és Szebeni Péter dékán 1501. évnél.*

[3—4] «postmodum ultra numerum constitutum (Canonicorum 24.) ad unam præbendam canonicalem per nos *de novo* creatam duos noscimus recepisse, qui

Hányan voltak e javadalmasok Szent-László váradi egyházában? irott emlékeink hallgatnak róla; az esztergomi székesegyháznál számuk tizenkettőre ment.[1]

A káptalanbeliek sorát végre a *karbeli papok* zárták be. Keletkezésökre a középkornak egy, ma már feledésbe ment szokása szolgáltatott alkalmat. A középkorban a temetők az egyházak körül, azoknak udvarán, az ugynevezett czinteremben valának.[2] Magában az egyházban temetkezhetni, kiváló kegyelemnek tartaték, melyben csak az egyház kitünőbb szolgái, alapitói vagy jóltevői részesülhettek. Hogy a váradi székesegyház falain kivül valakit eltemettek volna, annak semmi nyoma; de hogy benn az egyházban hazánkfiai Szent-István koronájának örököseivel együtt mint ohajták sírjokat találni és sokan fel is találták: azt e munka folyamában többször volt alkalmunk láthatni. És akik e szerencsében részesültek, vagy még maguk vagy örököseik többnyire gondoskodtak arról is, hogy emlékök megörökitve legyen e szent helyen. Igy népesültek meg a középkori egyházak sírkövekekkel, melyek közt a talajba vagy oldalfalakba illesztett egyszerübb kőlapok mellett nem hiányozának a drágább, sokszor müvészi márvány vagy ércz szobrok, a dombormüves és gyakran egész élettörténetet előtüntető ravatalok, milyenek régi egyházainkban ma is találhatók, s mint láttuk, Várad székesegyházából sem hiányozának.

De a középkor vallásossága saját, vagy elhunyt kedveseinek emlékén kivül áldozni akart Istennek s a kereszténység kiválóbb szent alakjainak, és halottjainak sírjai felett oltárokat emelt, néha külön kápolnával együtt. De mert a székes-, vagy egyszerü egyházak rendszerénti papjait saját teendőik elfoglalák, hogy tehát az ujon alapitott oltárok szolgálat nélkül ne álljanak: alapitóik gondoskodtak arról is, hogy ez oltároknak külön papjaik legyenek, kik az elhuny-

ex sua institutione et consvetudine hactenus observata præbendarii seu portionarii vocati, sacerdotes esse debent et in nostra ecclesia continue residere ita, ut ..... divina officia in defectu ebdomadariorum et aliorum, qui ad aliquod dictorum officiorum more solito inscripti fuerunt, peragere obligantur.» *Batthyány-codex*: II. 38. rubr. — *Leges eccl.* III. 244. l.

[1] Gr. Batthyány I.: *Leges eccl.* III. 316. l.

[2] A *czinterem* szó régi egyházaink bekerített udvarára ma is használtatik, s kétségkivül a latin *coemeterium* = temető szótól származik.

takról megemlékezzenek s örök nyugalmokért a vérnélküli áldozatot bemutassák. E papokat nevezék *oltárigazgatóknak* vagy ha az oltár kápolnában állt, *kápolnaigazgatóknak*, nem ritkán oltár- vagy kápolnamestereknek.

Rendszerént az egyházmegye papjainak sorából kerültek ki; az oltáralapitó bőkezüségéből külön javadalommal birtak, s kinevezésöket majd a püspök, majd a káptalantól, olykor az alapitótól vagy annak örököseitől nyerék.

Ily oltár- s kápolnaigazgatók a váradi székesegyházban is valának már a XIV-ik században mintegy tizennégyen,[1] később azonban számuk még magasabbra emelkedett. Maguk között egy testületet képezének, melynek feje «az oltárosok dékánja» volt.[2]

A kápolna- s oltárigazgatók tehát már eredeti rendeltetésöknél fogva a székesegyház személyzetéhez tartozának, de a káptalan saját, testületi kötelékébe is felvette őket azáltal, hogy osztályosaivá tette nemcsak hiteles-helyi teendőinek, hanem székesegyházi szolgálatának is, helyet adván számukra a káptalani karban, amiért azután a kápolna- s oltárigazgatók *karbeli papoknak* is neveztetének.[3]

Minthogy pedig magának Zsigmond királynak emlitett nagy alapitványa nem kevesebb, mint tizennyolcz karbeli papot vett igénybe, eszerént a székesegyház személyzete a kanonokok s javadalmasokkal együtt a XV-ik század elején 50—60 főre emelkedett, kikhez ha hozzá

[1] *Batthyány-codex:* I. 39. rubr. — *Leges eccl.* III. 244—246. ll.

[2] Alatthyány Miklós váradi püspöki helynök, midőn 1481-ben Váradi Forgách Györgyöt a székesegyházban Szent-Háromság oltárának igazgatójává kinevezi, mondja egyebek közt: «mandando Decano Altaristarum Ecclesiæ Waradiensis..., quatenus recepto a te primitus debitæ fidelitatis et obedientiæ solito juramento, quod tu præfato domino nostro (Episcopo) ..... Vicariis ..... fidelis eris et obediens, quodve res et bona ac iura dicti Altaris non dissipabis ..... Te in ipsius Altaris .... possesionem inducat .... tueatur .... tibi de omnibus et singulis eiusdem Altaris fructibus, redditibus et proventibus universis respondeat et responderi faciat cum efficacia.» *Leleszi orsz. levéltár:* Actorum. 1481. 16.

[3] «capellarum, altarium rectores *sacerdotes chori*, alias assisi seu mansionarii dicuntur et ex definitione nominum eorum præsentes et coadjutores nostri esse debent et omnibus horis divinis singulis diebus ..... debent interesse.» *Batthyány-codex:* I. 39. rubr. — *Leges eccl.* III. 246. l. — Hogy a hiteles helyi teendőkben mennyire vettek részt, igazolja az alább következő névsor számtalan helye. Lásd: KANONOKOK S KÁPTALANBELIEK.

veszszük a társaskáptalanok s a váradi szerzetesrendek tagjait, nemkülönben a városi lelkészkedő papságot: Várad püspöke körül oly egyházi testületet látunk sorakozni, mely számarányánál fogva is tekintélyes vala.

A kanonok kinevezése eredetileg, mint láttuk, a püspök joghatóságához tartozott; de a XIII-ik század elejétől már fordultak elő esetek, midőn a pápa, mint az egyház feje adományozott egyeseknek kanonoki javadalmat. Valószinüleg az olasz Rogerius mester is ily pápai kinevezés utján nyert Váradon kanonoki széket.[1] Az ily kinevezések később egyre gyakoriabbak lőnek, s a XIV. században, kivált az Avignonban székelt pápáktól mind sürübben érkeztek oly bullás levelek, melyek már nemcsak a megüresedett, hanem a még ezután, talán évek mulva megüresedő kanonokságokra is kinevezést tartalmaztak. Az ily levelek birtokába jutott férfiakat nevezék magáról a pápai levélről bullásoknak.[2] A váradi káptalannak is nagy számmal jutott ama bullásokból, amint ez az alább következő préposti s kanonoki névsornak kivált XIV-ik századi folyamából látható.

A bullások nagy része idegenekből állván, kineveztetésök amellett, hogy a hazafiakat a mellőztetés keserüségével tölté el, még számtalan zavarnak is okozója lőn. Az idegenek minthogy nem ismerék sem hazánk nyelvét, sem jogszokásait s törvényeit, a káptalant hiteleshelyi müködésében nem gyámolithaták, sőt ez egyházi testület békéjét is elégszer megzavarák, mert megtörtént nem egyszer, hogy ugyanazon javadalomra mind itthon, mind a pápai udvarnál neveztek ki különböző egyéneket.

Másfelől azonban kétségtelen, hogy a külföldi papok a magasabb müveltség terjesztésére jótékony befolyást gyakorlának.

Amint kisiklott a püspökök kezéből a kanonoki kinevezés joga, ugy veszték el a káptalanok ugyanezen korban püspökválasztó jogukat.

IX. Gergely pápa még sikertelenül törekedett az apostoli magyar király s a váradi káptalan többségének ellenére saját jelöltjét, Primogenitust Várad püspöki székébe emelni;[3] de utódjai Anjouházi királyaink alatt már kevesebb ellenállással találkozának.

[1] Knauz N.: *Uj magyar Sion.* 1880. évf. 729. l.
[2] Knauz N.: *A bullások. Magyar Sion.* I. 411—431. és 635. ll.
[3] *E munka* I. köt. 99. s köv. ll.

Imre váradi püspököt 1297-ben még szabadon választá a káptalan, de 1325-ben XXII. János pápa már kijelenté, hogy üresedés esetében Várad püspöki székének betöltését magának tartja fenn.[1] A váradi káptalannak sikerült ugyan még ez egyszer régi püspökválasztó jogát a pápai fenntartás mellett is megőriznie s 1329-ben Báthori Andrást régi kanonoktársainak választása emelte fel Várad főpapi székébe, de utóljára. Báthori utódjai már mind kinevezett püspökök azzal a különbséggel, hogy Zsigmond királyig a pápa nevezte ki őket, Zsigmondtól kezdve pedig maga a király.

Ugyancsak Zsigmond király erélyesen működött a bullások megszüntetésén is, de csak korlátolt sikerrel; számuk kevesbedett ugyan, de még a XV-ik század végén is találkozunk velök. Ezentul Várad püspökei a kanonoki kinevezés jogának birtokába már csak esetről esetre jutottak királyi felhatalmazás vagy jog-átruházás utján.[2]

A Chartularium nem említi, hogy a kanonokságra kinevezettnek minő kellékekkel kellett birnia? de midőn ismételve intézkedik afelől, hogy akik az egyházi rendeket még fel nem vevék, az első évben a kanonoki osztalékoknak csak felét kapják, ha pedig egy év alatt sem szenteltetnék fel magukat, még e fele részből is kizárassanak:[3] ez

[1] «districtius inhibentes Venerabili fratri Archiepiscopo Colocensi et dilectis filiis Capitulo et Canonicis ecclesie Varadiensis et quibuslibet sive cuilibet eorundem ac illi vel illis, ad quem vel ad quos ecclesie ipsius electio, postulatio, provisio seu quevis dispositio alia de iure vel consvetudine communiter aut divisim pertinet, seu quovis modo spectare dinoscitur, ne ipsi ad electionem, postulationem, provisionem seu quamvis aliam dispositionem ipsius procedere quoquomodo presumerent; ac decernentes exnunc irritum et inane, si secus a quoquam super hiis scienter vel ignoranter contigerit attemptari» etc. XXII. János pápa 1325. okt. 8-án kelt levele. Ugyanezen nap hasonlóképen intézkedik a győri, továbbá a pécsi s az erdélyi püspöki székek betöltéséről. THEINER Á.: *Monumenta hung.* I. 502—503. ll.

[2] Az 1498-iki törvények szerént (Decret. minus. 67. §. 2.) a kinevezés érvényességéhez királyi jóváhagyás kivántatott; de Ferdinánd király már a kinevezés jogát magának igényelte.

[3] «Ut .... ad suscipiendum sacros ordines propensius inducantur: statuimus, ut quotidianæ distributiones et alia etiam beneficia seu victualia ..... canonicis in sacris solummodo constitutis ..... tribuantur. — Illis tamen, qui dicta ecclesiæ nostræ beneficia obtinent, quibus certi ordines sunt annexi ..... infra annum, donec ad eos promoti fuerint, omnium distributionum prædictarum pars dimidia subtrahatur.» *Batthyány-codex:* II. 5. rubr.— *Leges eccl.* III. 251—2. ll.

intézkedése nyilván mutatja, hogy középkori kanonokjaink kineveztetésök alkalmával nem mindig birtak a napjainkban megkivántató kellékekkel, amint csakugyan az alább következő préposti s kanonoki névsor mutat fel oly neveket, melyeknek birtokosaik még a legelső kellékkel, az előirt életkorral sem rendelkeztek. A kosztniczi zsinat (1418) alkalmából értesülünk ama határozatról, hogy székesegyházaknál a kanonokság egy hatod része oly férfiakkal töltessék be, kik hit- vagy jogtudorok vagy theologiae baccalaurei formati vagy akik az orvostan és müvészetek mesterei, de két, illetőleg öt éven át theologiát vagy jogot hallgattak; hogy továbbá a társasegyházi kanonokságok csak egyetemi rangfokkal biró, graduált egyéneknek adassanak. [1]

A kinevezett kanonok mindenekelőtt hűségi s engedelmességi esküt tett a káptalan előtt,[2] és azután iktatá be őt ünnepélyesen kanonoki székébe az al-éneklő, kinek hatásköréhez tartozott az uj tagok beiktatása.[3] Erre az uj kanonok ünnepélyes ebédet adott, melynek

[1] Ábel J.: *Egyetemeink a középkorban.* 24. l.

[2] Várad középkori kanonokjainak esküje: «Ego N. juro per hæc sancta dei evangelia primo domino et prælato meo hujus almæ Ecclesiæ Waradiensis pro tempore existenti et in futurum constituendo; necnon Dominis meis de Capitulo dictæ Ecclesiæ similiter nunc existentibus et in posterum constituendis in omnibus licitis et honestis semper obedire, discordias inter ipsos nunquam seminare; bona Ecclesiæ conservare, perdita vero seu indebite alienata juxta posse recuperare. Item constitutiones, statuta et consvetudines laudabiles et laudabiliter ab antiquo in hac Ecclesia Waradiensi observatas, approbatas et in antea observanda et approbanda servabo sine contradictione diligenter. Item quod secreta Ecclesiæ, tenores privilegiorum, et aliarum litterarum sensum et intellectum, quæ in dampnum Ecclesiæ verisimiliter vergere possent, directe vel indirecte, occulte et manifeste per me vel alium seu alios quoscunque non pandam aliquomodo. Item Consilia Dominorum de Capitulo prænotatæ Ecclesiæ et tractatus pro utilitate Capituli in loco Capitulari vel extra factos et habitos non manifestabo cuiquam. Item quod utilitatem huius Ecclesiæ præfatæ consilio, favore, et auxilio juxta meum posse procurabo in isto statu vel in quemcunque alium devenero: ita me Deus adjuvet et gloriosissima Dei genitrix Virgo Maria et hæc sancta Dei Evangelia et Sanctissimus Rex Ladislaus.» *Batthyány-codex:* 1. l. — *Leges eccl.* III. 258—259. ll.

[3] «qui de novo in nostra ecclesia canonias vel dignitates obtinent ..... per ipsum (succentor) more solito installantur.» *Batthyány-codex:* II. 9. rubr. — *Leges eccl.* III. 258. l.

legilletékesebb vendégei kanonoktársai valának. [1] Ezzel élvezetébe jutott állása minden jogának, de egyszersmind elvállalta kötelmeit, melyeknek elseje vala az állandó helybenlakás, annyira szigoru, hogy igazolatlan távolléte esetében kanonoki jövedelmeit egészen elveszité.[2]

A kanonokok lakásai, mindeniknek külön háza, a vár falain kivül, a város különböző részeiben valának, mint például Velenczén kettő, Szent-Jakab-utczában ugyanannyi stb.; de hivatalos kötelmeik mindennap egyesiték őket a székesegyházban az isteni tiszteletnél s a karbeli imáknál, vagy a sekrestyében a szentszéki, hiteles-helyi tárgyalásoknál és gazdasági s belügyeik elintézésénél.

Hogy pedig hivatalos működésök mellett a tudományoknak s művészeteknek ápolói, sőt sokan közölök lelkes munkásai is valának, azt igazolja az alább következő préposti s kanonoki névsor, melyben királyi vagy állami hivatalt s követségeket viselt férfiak mellett látunk tudósokat, költőket, irókat; és igazolja a Chartularium amaz intézkedése, hogy a kanonok halála után hagyatékából hiánytalanul kiadassék örököseinek mindaz, mit az elhunyt örökölt, ajándékképen nyert s tudományával vagy művészetével szerzett.[3]

A kanonokok öltözete általában, mint a középkori papoké, bokáig érő reverenda, de melynek szine különböző vala s legfeljebb egyes káptalanok tagjainál lehetett egyenlő. A sujtásos és tarka öltözet tilos volt, de már maga e tilalom mutatja, hogy viseltek ilyet is; igy a martyánczi falfestmény papi alakja zöld ruhát s veres köpenyt hord.[4] Legkedveltebb szinek a setétzöld, setétszürke és fahéj-szin valának, de kiváltképen a kék s ünnepélyes alkalmakkor a veres. Igy Márk krónikást munkája czimlapján sarkig érő skarlát reverendában látjuk

[1] «De prandio, quod investitus facere tenetur nihil derivetur Decano partialiter.» A szebeni káptalan statutumainak 4-ik pontja. *Archiv für die Kenntniss von Siebenbürgen:* I. 293. l.

[2] *Batthyány-codex:* II. 5. rubr. — *Leges eccl.* III. 251—252. ll.

[3] «nec non illis, quae in hæreditate vel *artificio aut doctrina* seu dono consangvineorum aut amicorum proveniunt vel alio modo intuitu personæ acquiruntur, distributis pro arbitrio decedentis.» *Batthyány-codex:* II. 6. rubr. — *Leges eccl.* III. 253. l.

[4] Römer F. F.: *Régi falképek Magyarországon.* 42. l. VIII. tábla.

lefestve; Hyppolit esztergomi érsek udvari káplánja s nevelője pedig szintén skarlát vagy viola és rózsaszinben járnak.[1] A reverenda felett ünnepélyes alkalmakkor kappát viseltek, mely hátul csuklyát képezett s kékszinü volt.[2]

Fejökről nem hiányozhatott a tonsura, régi nevén: pilis, melyet kapuczium fedett; a nyak szabadon állt, a haj fülön alul ért s körbe vágott vala; a szakáll és bajusz viselés a XVI-ik század elején s valószinüleg a renaissance hatása következtében már nem általános, legalább e korból több oly kép és emlékkő ismeretes, mely simára borotvált arczu egyháziakat tüntet fel.[3] De a magán életben, kivált a középkorban szokásos lovaglás miatt kalappal s rövid ruhában is járhattak.[4]

Végre mit az esztergomi kanonokok a XIV-ik század végével emlegetnek, hogy t. i. hajdan a magyar királyok az esztergomi egyház iránti tiszteletből ez egyház kanonokjainak czimét viselék:[5] ugyanaz

[1] Br. Nyáry A.: *Hyppolit-codexek. Századok.* 1872. évf. 367. l.

[2] «Cappam meam *kek* coloris existentem ..... Item unam Reverendam nostram *Chermelech* dictam ..... Item unam aliam Reverendam meam *Grisei* coloris habitam cum mardurina subductam .... Item aliam nostram Reverendam *harnaz* dictam ..... Item unam aliam meam Reverendam, cuius pars superior est de panno *kek* ... lego» etc. Tót-Kállai Göböl István papnak, az egri püspök káplánjának végrendelete 1400-ból. *Hazai oklevéltár.* (Dessewffy.) 329. l. — «Patres Societatis Jesu antehac nonnisi transvestiti *in cerulea*, *Hungaricis parochis propria veste* Albæ-Juliæ operari potuerunt», mondja egy 1701-iki tudósitás. *Erdélyi muzeumi könyvtár:* Gr. Kemény J. gyüjt. XXII. 9. 7. l. Az itt megjelölt öltözethez tökéletesen hasonlóban járnak napjainkban is a gör. kel. egyh. papjai.

[3] Ipolyi A.: *Archæologiai Értesitő.* I. 1. tábla, 8. sz. — Nagy-Szebenben a régi préposti lak (?) ajtaja felett létező emléktábla 1502-ből.

[4] «Clerici, singulæque personæ ecclesiasticæ ..... tonsuram et habitum deferant Clericales ordini suo ac statui competentes, vestes virgatas seu diversi coloris minime deferentes .... omnes, tam dignitates in Ecclesia nostra habentes, quam Canonici seu Sacerdotes nostræ Dioecesis et Clerici absque tabardis aut clamidibus, aut detecta corona publice non incedant; aliter autem curialiter incedere poterunt, ut cum eos exegerit equitare extra loca sua.» Gr. Batthyány I.: *Leges eccl.* III. 480. l. — Péterffy K.: *S. Concilia Hung.* I. 47—48., 106., 196. ll.

[5] «Domini de Capitulo dixerunt, se audivisse a senioribus suis, quod Regia et Reginalis Majestas ex ferventi devotione, quam habuerunt ad istam Ecclesiam et eius Canonicos et servientes, voluerunt denominari Canonici Ecclesiæ Strigoniensis sine præbendis tamen.» Gr. Batthyány I.: *Leges eccl.* III. 316. l.

áll valószinüleg Váradra nézve is. A Chartularium ama helye, hol e királyi szokásról szó lehetne, már hiányzik; de azon tisztelet, melyet királyaink Szent-László sirjának őre, a váradi egyház iránt annyiszor s oly meghatólag nyilvánitának, mintegy feljogosit hinnünk, hogy ez egyház kanonoki czimét is viselék.

A KÁPTALANI ISKOLA.

HELYISÉGE. — TANÁRAI ÉS TANTÁRGYAI. — AZ ISKOLÁZÁS ELŐSEGITÉSE. — TANDIJAK. — A SZEGÉNY TANULÓK SEGÉLYFORRÁSAI. — KÜLFÖLDI ISKOLÁZÁS. — PAPNEVELDÉK KELETKEZÉSE.

Papjainkat a középkorban egészen más módon nevelték, mint jelenleg; papneveldék a tridenti zsinat előtt nem valának. Már maga azon egyházi törvény, mely a főespereseknek kötelességökké tette, hogy kerületökben az egyházi pályára jelentkezőket összeirják s megvizsgáltatásuk, illetőleg tanulmányaik kiegészitése végett a püspöki székhelyen bemutassák, — azt igazolja, hogy az egyházi pálya jelöltjeit legalább részben a szerényebb vidéki iskolák szolgáltaták. Midőn pedig olvassuk, hogy XV. s XVI-ik századi hazai zsinatok azoktól, kik az egyházi rendeket fel akarják venni, a kellő életkoron, jó erkölcsön s törvényes származáson kivül csak annyit kivánnak, hogy «jól tudjanak olvasni, énekelni s az elemi ismeretekben némiképen jártasak legyenek»[1]: el kell ismernünk, hogy ezek oly szerény igények, melyeknek az olyan tanuló is megfelelhetett, ki csak valamely vidéki, de ügyesebb tanitó vagy lelkész vezetése alatt szerezte ismereteit.

Az érintett főesperesi kötelmet azonban leggyakrabban teljesiték a székesegyházi főesperesek, mert a szerzetesek monostorain kivül a székesegyházak káptalanaiban léteztek ama középiskolák, melyeknek főhivatásuk vala, hogy az egyházi rendnek uj tagokat képezzenek.

[1] «ad sacros ordines promovendi ..... tales, qui sunt legitimæ ætatis et honestæ vitæ ac de legitimo matrimonio nati et qui bene sciant legere et cantare et in primitivis sint aliqualiter instructi.» Az 1493-iki esztergomi zsinat végzése. PÉTERFFY K.: *S. Concilia Hung.* I. 214. l.

Ilyen iskolával rendelkezett a váradi káptalan is, de melyről a már említett gyér adatokon kivül egész a XIV-ik század utolsó negyedeig nincsenek bővebb tudósításaink; ekkor azonban a Chartularium e tekintetben is oly világot gyujt, melynél mélyebb pillantást vethetünk ez intézet multjába.

Az iskola helyiségeül külön épület szolgált, mely a kanonoki lakások egyike mellett emelkedett,[1] s minthogy e lakások kettő kivételével káptalani területen álltak: ugyanitt még pedig a káptalani birtokrészek legjelentékenyebbikén, Hétközhelyen (a mai vásártér) kellett állnia az iskolának, s későbbi nyomok is ide utasitanak.[2]

Az iskola igazgató-tanára az olvasó-kanonok vala, mellette működtek az al-olvasó s éneklő-kanonok vagy ennek helyettese, az al-éneklő, az utóbbi mint az ének s illetőleg a zene tanára. Ennélfogva a váradi iskola tanárai gyanánt tekinthetők mindazok, kik a következő káptalani névsorban mint olvasó — és éneklő-kanonokok vagy mint ezeknek helyettesei fordúlnak elő.

Tantárgyak valának: reggel nyelvtan, déltájban: szónoklat- és gondolkodástan, délután: szavalás, hogy a tanulók a latin nyelv helyes kiejtését elsajátitsák. A költészet rendkivüli tantárgy vala.[3] Szombaton pedig, vagy ha szombatra ünnep esett, akkor pénteken, továbbá karácsony és husvét előtt egy hétig s a nagyobb ünnepeket megelőző napokon ének, illetőleg zene tanittatott.[4]

[1] «tertiam (kanonoki ház), quæ est prope scholas.» *Batthyány-codex*: I. 4. rubr. — *Leges eccl.* III. 227. l.

[2] «a városnak (Váradnak) a váron *alól* való nagy darab része, melyben a derekasabb épületü házak is vagynak az elpusztult iskolával.» Szalárdi J.: *Siralmas krónika. Ujabb nemzeti könyvtár.* (1853.) 365. l.

[3] «de mane legat gramaticalia pro capacitate universitatis studentium scholarium; in antea et postea inmediate, si fieri potest, vel in meridie adultis et docilibus logicalia, alias de regulis gramaticalibus exponendo et intellectui audientium diligenter imprimendo; inter nonam vero et vesperas, vel dum sibi opportunius videbitur insistat declamationibus (?), ut pueri reddantur habiles ad intelligendum, recteque latinum proferendum. Poeticalia vero non videntur esse legenda ordinarie.» *Batthyány-codex*: II. 8. rubr. — *Leges eccl.* III. 255. l.

[4] «clericos chorum frequentantes instruat ad artem musicam et peritiam cantandi in divino officio, quamvis hoc per succentorem consveverit exerceri ex ordinatione et commissione cantoris. Dies autem musicæ artis prædictæ instruendi deputati sunt: 1-mo ante festum nativitatis domini dies octo immediati; item

Feltünő, hogy a tantárgyak között a *hittanról* szó sincs, pedig ez s legalább még a *lelkipásztorkodástan* semmi esetre sem hiányozhatott oly iskolából, mint a váradi, melynek első sorban az egyházmegye jövőbeli papjainak képezése volt hivatása. Hogy a Chartularium erre vonatkozó tudósitása hiányos lenne, alig tehető fel; inkább hihető, hogy az említett tantárgyak előadása, s általában a papjelöltek nevelése sem az olvasó-, sem az őr-kanonokhoz vagy ezek helyetteseihez nem tartozott, hanem oly egyházi férfiakhoz, kik nem a káptalan, hanem egyenesen a püspök hatósága s rendelkezése alatt állottak, s ez okból nincs rólok és hivatalukról említés a Chartulariumban.

A megjelölt tudomány-ágak azonban a XV-ik század közepén elvesztek kizárólagos uralmukat székesegyházi iskoláinkban is. Konstantinápoly bevétele után a keleti birodalom hontalanná lett tudósai elhozák magukkal a nyugati világba a klassicismus szeretetét s előidézék ama mozgalmat, mely renaissance-nak, a tudományok ujjászületésének neveztetik. Ezentúl a régi scholasticus rendszer megszünik, a történelem, szónoklat és költészet müvelése mellett «a tanitás egyik legfőbb feladatául tekintik a klassikai nyelvek és művek beható ismeretét. Róma és Hellasz nyelvén csinnal irni és beszélni, a remekirókat érteni és idézni: ez volt a magasabb müveltség lényeges tulajdonsága, tanitók és tanulók ambitiója.»[1]

A renaissance nem téveszté el hatását, mint fentebb Vitéz János püspöknél láttuk, Várad püspöki udvarára s a káptalan tagjaira sem; ennélfogva befolyással volt kétségkivül a váradi iskolákra is. E befolyás határait azonban közvetlen adatok hiányában kimutatnunk nem lehet; csak az bizonyos, hogy mint egyéb középiskolákban, ugy Vára-

ante diem resurrectionis domini similiter octo immediati .... item una dies præcedens singula quinque festa B. Virginis, utriusque festa exaltationis sanctæ crucis, B. Joannis Baptistæ, dedicationis sancti Michælis Archangeli, omnium sanctorum, beatorum Petri et Pauli apostolorum, sancti Stephani regis et translationis sancti Ladislai regis; item singuli dies præcedentes festa proprias habentes historias et dies sabbathi semper pro diebus Dominicis nisi tunc festum occurrat, pro quo feria sexta cedat cantori ..... vocabuntur scholares ..... ad cantum scribendum pro die vel diebus futuris.» *Batthyány-codex:* II. 9. rubr. — *Leges eccl.* III. 257. l.

[1] Fraknói V.: *A hazai s külföldi iskolázás a XVI. században.* 18—19 ll. Knauz N.: *Balbi Jeromos. Magyar Sion.* IV. 23. l.

don is a tanrendszer, lényeges módositáson ment keresztül s már Vitéz János püspök s az Olaszhon iskoláiból hazatért Csezmiczei János intézkedése s hatása következtében a költészet a rendes tantárgyak közé vétetett fel, a latin nyelv mellett a görög nyelvtannak is előkelő hely jutott, ápolásra talált a csillagászat segédtudományaival, a szám és mértannal, s valószinüleg a gyógytan is, a mely ismét a természeti tudományok legalább egy részének előadását feltételezi.

Igy a Szent-Ágoston-rendüek sárospataki iskolájában, mely a váradival legfeljebb egy szinvonalon állhatott, a XV-ik század végén taníttatott a latin és görög nyelvtan, a szónoklattan, költészet, csillagászat, gyógytan és zene.[1] S Oláh Miklósnak, utóbb esztergomi érseknek Gerendi Miklós erdélyi püspökhöz intézett leveléből látszik, hogy midőn együtt jártak Váradon iskolában — Thurzó Zsigmond váradi püspök korában 1505—1512— görög tanulmányokkal is foglalkodának.[2] És midőn ugyancsak Oláh Miklós, már mint érsek, 1554-ben kiadá ama szabályzatot, melylyel a nagyszombati érseki iskolát szervezé, e szabályzat kétségkivül visszatükrözi legalább elemeit ama tanrendszernek, melyben maga az érsek nevelkedett.

E szabályzat szerént az iskola igazgatója az olvasó-kanonok. Ez választja meg a tanitót (al-olvasó), ki tudós, katholikus férfiú, s a mennyire lehetséges, a szabad müvészetek mestere legyen. A megerősités az érsek joga. A tanitó tiszte: vasárnaponként az evangeliomot magyarázni s a hittanból előadást tartani; köznapokon magyarázza a latin-nyelvtant; olvassa a költők közől: Virgilt, Horáczot, Ovidiust, Terentiust; a szónokok közől: Cicerót és Quintiliánt; a történetirók közől: Liviust, Sallustiust, Caesart. Ezenkivül tanitja a dialektikát, rhetorikát, számtant «és a többi szabad müvészeteket». Hetenként legalább egy irásbeli feladványt ad a tanulóknak, hogy magukat a költészetben és prózában is gyakorolják: szónoklati és vitatkozási gyakorlatokat is rendez.

Ünnepeken s vasárnapokon egyházi öltönyben jelenik meg az

[1] Fraknói V.: *A hazai s külföldi iskolázás a XVI. században.* 19. l.

[2] «Dum una *olim Varadini* litteris operam daremus, memini me legisse τόν ἀπολογὸν τοῦ ἡσοποῦ de cassia, de qua et Aulus Gellius mentionem facit.... 1533.» Ipolyi A.: *Nicolai Oláh codex epistolaris* 544. l.

isteni tiszteleten az egész tanuló ifjusággal; köznapokon felváltva az ifjuság negyedrészét vezeti misére.

Segédtanitóit az idősebb s jelesebb tanulók közől választja, kik között a kisebb tanulókat felosztja; ezeknek előadásokat tartanak s velök a tanár előadásait ismétlik. Külön énekmester (succentor) tanitja az egyházi éneket.[1]

Alig kételkedhetünk, hogy oly püspökök, mint Kálmáncsehi, Szatmári, Thurzó, Perényi, kik Vitéz János püspöki székével tudományos hajlamait is öröklék, a mint igyekeztek a jelesebb humanisták barátságát megnyerni, ugy azok tanait s tanrendszerét Várad iskoláiba is átülteték.

De a középkori iskolák szervezői, mint mindenütt, ugy Váradon is, arról sem feledkezének meg, hogy tanulóik lehetőleg számosak legyenek s a magasabb tudományokat is megáhitsák, mely czélt a szelid bánásmódon, s az ismeretek fokozatos előadásán kivül még azáltal igyekeztek elérni, hogy a szegény tanulók segélyezéséről is gondoskodának.[2]

Az iskola igazgatója olvasó-kanonoki javadalmából nyerte jövedelmét s a tanulók részéről semmi jutalmazásban sem részesült, sőt részben ő fizette kanonoki javadalmából az iskola tanitóját, az al-olvasót, megosztani tartozván vele egyenlő részben mindazon jövedelmét, melyek őt nem mint kanonokot, hanem mint olvasót a tizedek s földbérekből, nem különben a székesegyházban felajánlott ajándékokból illeték.[3]

Az al-olvasó a most emlitetteken kivül egy rendes kanonoki javadalommal s avval járó lakással rendelkezett, ehhez járult még a

[1] Fraknói V.: *A hazai s külföldi iskolázás a XVI. században.* 19—20. ll.

[2] «per hæc enim nostræ Ecclesiæ statui multum consulitur et honori, dum discipuli huiusmodi proficiunt et ad majores etiam acquirendas scientias redduntur habiles ..... Ut autem ad scholas nostras discipuli facilius invitentur, neque formident se per lectorem sive per eius sublectorem inordinatis vel indebitis solutionibus aggravari»: következik a tandij meghatározása. *Batthyány-codex:* II. 8. rubr. — *Leges eccl.* III. 254. l.

[3] «illam tamen portionem, quæ sibi ex decimis frugum, terragiis et oblationibus prædictis ratione lectoratus provenit, cum suo æquailter dividet sublectore, qui sublector ..... integram habet portionem unius præbendæ canonicalis.» *Batthyány-codex:* II. 8. rubr. — *Leges eccl.* III. 256. l.

tanulók által fizetendő tandíj, de a melynél a Chartularium szigoruan meghagyja, hogy a szegényektől, kik kéregetésből tartják fenn magukat vagy kéregetni volnának kénytelenek, ha mások nem könyörülnének rajtok, — hogy az ilyenektől semmit se kívánjon, s a tehetősebbektől is mérsékelt tandij vételére hatalmazza fel.

Eszerént a váradi tanulók, vidékiek épen ugy, mint a helybeli származásuak adtak évenként karácsonyra egy kappant és két kenyeret; husvétra szintén két kenyeret, egy sajtot s nyolcz tojást; Szent-Gál napjára pedig egy kakast vagy tyukot. Ennél többet a tanító semmi szin alatt sem követelhetett; de ajándékot elfogadhatott. A klerikusokat azonban, ha mingyárt oltárigazgatók vagy épen kanonokok voltak is, nemkülönben a káptalanbeliek rokonait vagy azokat, kiket ők tanittatának, mig az isteni tiszteletben részt vettek, minden dij nélkül tartozott tanitani.[1] Ha e szabályzatnak nem engedelmeskedett vagy tanitványait kivétel nélkül egyenlő gonddal s felfogásukhoz mérten nem oktatta, mint hivatalára képtelen, elmozdittatott s helyébe más, nálánál alkalmasabb neveztetett ki.[2]

Az iskolának volt szolgája is (curator), kinek fáradságáért a tandijköteles tanulók mindenike havonként egy-egy denárt fizetett.

Az ének- és zenemesternek (succentor) amint hivatala kevésbbé terhes, ugy jövedelme is szerényebb vala. Ez már nem volt kanonok, hanem csak az éneklő-kanonoknak felfogadott segéde, mert, mint a Chartularium megjegyzi, az éneklő-kanonok tiszte lenne mind a zene, mind az énektanitás, de azt rendszerént a succentor által végezteti, akit ennélfogva fizetni is tartozik. E fizetés mennyisége ismeretlen, csak annyit tudhatunk, hogy a succentor rendelkezésére állt egy lakház fele mely a várban az éjszaki kapu mellett emelkedett; továbbá, ha a székesegyházban ünnepek vagy temetések alkalmával a misét ő végezte, az ajándékok őt illeték. Ezenkivül a nagyobb, de nem szegény tanulóktól advent első vasárnapján vehetett tizenkét denárt, a kisebbektől

[1] «Clericos autem Ecclesiæ .... intelligimus esse non solum canonicos vel præbendarios aut altarium seu capellarum rectores Ecclesiæ nostræ, sed et nostros nepotes et etiam alios scholares, qui ubicunque versentur, ex nostris vel alterius ex nobis expensis seu victualibus sustentantur, dummodo divina frequentent.» *Batthyány-codex:* II. 8. rubr. — *Leges eccl.* III. 255. l.

[2] *Batthyány-codex:* II. 8. rubr. — *Leges eccl.* 255. l.

ellenben csak négyet; a klerikusok s mindazoktól, kiket az al-olvasó ingyen tanitani tartozott, ő sem követelhetett semmit.[1]

A szegény tanulók tehát, mint látjuk, ingyen oktatásban részesültek s amellett önfentartásuk végett sokféle segédforrásra számithattak. A Chartularium ismételve is emliti az oly tanulókat, kik kéregetésből éltek, vagy kéregetni lettek volna kénytelenek, ha mások nem könyörülnek rajtok,[2] a miből világos, hogy a középkor e szegény tanulói (mendicansok), kikről XVI-ik századi irott emlékek oly gyakran s körülményesen szólanak, léteztek Váradon is már a XIV-ik században, s a későbbi, rájok vonatkozó intézkedések nem ujak, hanem századokkal régibb alapokon keletkeztek.

A szegény tanulóknak először is lakásra volt szükségök s ezért a középkori iskolák mellett rendszerént találunk oly külön álló hajlékot, mely a szegény tanulók befogadására szolgált vagy pedig magában az iskolaépületben készitettek lakásokat számukra. E czélra szolgáló épület lehetett Váradon az, melyet Vépi Péter olvasó-kanonok «az iskola mellett» emeltetett s melyről már fentebb szólottunk,[3] vagy még jóval előbb ama másik, melyről a Chartularium mondja, hogy eredetileg kanonoki lakásnak épült, de szegények házává alakittatott.[4] A közönséges szegények háza rendszerént félreeső helyen, a városok végén állt; de a kérdéses épület, mint kanonoki lakás, a város központjától, a székesegyháztól távol nem eshetett. Annyi bizonyos, hogy Váradon voltak oly tanulók, kik a kanonokok költségén vagy élelmezésén folytaták iskolájokat.[5]

[1] «Debetur etiam succentori dimidia pars domus lapideæ, quæ est in Castro retro minorem Ecclesiam Beatæ Virginis a porta septemtrionali consistens, nam alia pars eiusdem, quæ est a meridie iuxta curiam episcopalem debetur subcustodi; ad usum succentoris et subcustodis ab initio domus illa est constructa.» *Batthyány-codex:* II. 9. rubr. — *Leges eccl.* 258. l.

[2] «de pauperibus scholaribus, qui mendicant vel mendicarent, si ab aliis pietatis intuitu non subveniretur eisdem, directe vel indirecte ..... nihil petat sublector.» *Batthyány-codex:* II. 8. 9. rubr. — *Leges eccl.* 255. és 258. ll., de itt hibásan; továbbá: I. 520. l.

[3] I. kötet 154. lap.

[4] «ex dictis viginti quatuor curiis (Canonicalibus) .... in quarta curia constructum est Hospitale.» *Batthyány-codex:* I. 4. rubr. — *Leges eccl.* III. 227. l.

[5] *Batthyány-codex:* II. 8. rubr. — *Leges eccl.* III. 255. l.

Az együtt lakó tanulók házi szabályok szerént s külön elüljáró alatt (Decanus mendicantum) éltek. Élelmöket vagy a városban nyerék naponként más-más háznál sorjában,[1] vagy pedig az összekéregetett alamizsnából otthon étkeztek. E korban koldulni arra a czélra, hogy szellemi kincseket gyüjthessenek, nem tarták lealázónak; a szegény tanulók énekelve bejárták a vagyonosabb házakat anélkül, hogy emiatt pirulniok kellett volna szerencsésebb társaik előtt.[2]

Jövedelmi forrásul szolgáltak továbbá az ugynevezett *recordatiók*. A szegény tanulók vagy maguk vagy tanitóik vezetése alatt ünnepeken, vagy előkelőbb vendégek érkezésekor megjelentek az illetők köszöntésére s a házaknál szent énekeket énekeltek, amiért jutalomban részesültek. Igy tisztelkedtek az egri tanulók Farkas Bálint váradi püspöknél, midőn ez Eger főpapjának, Bakócs Tamásnak vendége volt, amiért 2 ft. jutalomban részesültek.[3]

Jövedelmök volt a temetésekből is, melyekre több-kevesebb számmal rendszerént megjelentek s a halott felett zsoltárokat éneklének. Szerémi György irja, hogy midőn Gyulán (Békésmegye) Corvin János herczeg leánya, majd neje meghalt, mindkét esetben ő énekelte nyolcztiz tanulóval a halotti zsoltárokat, s ezért azonkivül, hogy gazdagon megvendégelték őket, 8—10 márka jutalmat is nyertek.[4]

Ily körülmények közt nevekedtek középkori papjaink, mert a tanulók legtöbbje mint egyebütt, ugy Váradon is, itt befejezte tanulmányait, mely után azonnal pappá szenteltetett, hogy megkezdje ama pályát, mely ritka kivétellel valamely falusi lelkészség igénytelen határai közt érte végét.

Némely tanulók előtt azonban saját képességök s szüleik vagyonossága vagy pártfogóik bőkezüsége megnyitá a magasabb tanintézeteket is. Az Árpádok korában Páris, később Krakkó, Bécs s a renaissance

[1] A váradi tanulók ilyes élelmezését említi Szántó István Jézus-társasági atya 1600-iki emlékiratában (Fraknói V.: *Hazai s külföldi iskolázás* 53. l.), de e szokás, mint egyházi s iskolai szokásaink legtöbbje, kétségkivül sokkal régibb keletü s a mendicansokkal egykoru.

[2] Fraknói V.: *A hazai s külföldi iskolázás*. 65. l.

[3] Fraknói V.: *Adalékok a hazai s külföldi iskolázás történetéhez. Századok.* 1875. évf. 668. l.

[4] Szerémi Gy.: *Emlékirata*. 44—45. ll.

keletkezése óta kivált Olaszhon főiskolái gyakran láttak falaik között magyar tanulókat s ezek sorában váradiakat vagy váradmegyeieket is.

Igy a krakkai egyetemen 1417-től 1462-ig 15 váradi ifjuval találkozunk, ezenkivül vannak Debreczenből, Gyuláról, Székelyhidról, Diószegről, sőt Henczhidáról is.[1] Általában e korban a külföldi iskolázás oly gyakori vala, hogy azt a hazai törvényhozás sem hagyhatá tekinteten kivül, de gyámolitani is akarván, végzést hoza, hogy a tanulás miatt távollevőket azért, hogy a birói idézésre meg nem jelennek, el ne marasztalják.

A XVI-ik század első felében a külföldi iskolázás némileg csökken ugyan, de még mindig kielégitő számokat mutat. E korban ugyancsak a krakkai egyetemen találunk Váradról hatot, Debreczenből ugyanannyit, ezenkivül Gyula, Békés, Székelyhid, Diószeg, Bihar stb. városok szintén képviselvék tanulóik által.[2] Hasonló eredményre akadunk a bécsi s olaszhoni egyetemek XV. s XVI. századi anyakönyveiben, sőt olykor nemcsak a tanulók, hanem a tanárok s egyetemi tisztviselők között is látunk váradiakat.[3]

A külföldi tanintézetek látogatóira itthon is rendszerént fontosabb hivatás s fényesebb jövő várakozott. Őket alkalmazák a hazai tanintézetek élére s az egyházmegyei kormányhivatalokba; ők valának első sorban hivatva, hogy mint kanonokok befolyjanak az egyházmegyék kormányzására s mint püspöki helynökök vagy épen püspökök személyesen is kormányozzák a megyéket.

Az alább következő préposti s kanonoki névsor, de az egyszerü lelkészek névsora is több oly nevet tüntet fel, melyeknek tulajdonosai külfödi tanintézeteken nyerék magasabb kiképeztetésöket.

[1] *Fraknói Vilmos közleménye.* — Ahol a jegyzék nem a mai Nagyváradot érti, azt meg is jelöli, például: de Varadino petri = Pétervárad.

[2] Fraknói V.: *A hazai s külföldi iskolázás.* 260—267. ll.

[3] A bécsi egyetem bölcsészeti karának tanárai között 1422-ben «Magister Benedictus de Baradino Parva Naturalia» adta elő, a következő évben pedig «Primam partem doctrinalem Alexandri.» — 1429-ben «M. Albertus de Waradino de anima», a következő évben «Parva Naturalia», 1432-ben «Computum» (ecclesiasticum). — 1470-ben «M. Blasius de Baradino Obligatoria». — 1431-ben «M. Albertus de Waradino» a bölcsészeti kar tanácsosa; 1424-ben «M. Benedictus de Waradino» ugyanazon kar vizsgálója stb. Fraknói V.: *Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században.* 24. s köv. ll.

Az Oláh Miklós, esztergomi érsek által 1567-ben megalapított első hazai papnövelde Váradon is szerencsés hatást gyakorolt volna papságunk nevelésére, de a nemes példa Váradra nézve már későn érkezett. Várad iskolája kétségkivül osztozott a gyulafejérvárinak sorsában, melyről az 1557-iki szintén gyulafejérvári gyülés emliti panaszkodva, hogy elpusztult. Ekkor ért véget a váradi székeskáptalan is, mely ez iskolát létrehozta s egy félezred éven át fentartá; együtt enyésztek is el. Utolsó ismeretes igazgatója a jeles képzettségű s a tanuló ifjuság iránt haláláig érdeklődő Mindszenty András vala.[1]

[1] Lásd alább: KANONOKOK S KARBELI PAPOK 1556. ÉVRE.

A SZÉKESKÁPTALANI HITELES-HELY.

UJ PÉCSÉTNYOMÓK. — PECSÉTDIJAK. — A HITELES-HELYI TEENDŐK KITERJEDÉSE. — PAPIRON KELT OKLEVELEK. — A HITELES-HELYI LEVÉLTÁR.

VÁRADI székeskáptalan fennállása harmadik századának kezdetétől nevezetes változásokon ment keresztül, de amelyek e testület emelkedését s gyarapodását, valamint munkaköre s hatása terjedését egyaránt jelezik.

Az első változás mindjárt 1291-ben hiteles-helyi minőségét érinté. Régente — mondja a káptalani Chartularium — csak egy pecsétnyomónk vala, de miután ez a hosszas használatban elkopott, 1291 elején két uj s hitelesitett pecsétnyomót nyerénk.[1] A Chartularium előadását igazolva látjuk ismét történeti emlékeinkben. A fenjelölt évtől kezdve kétféle pecsétet találunk a káptalan számtalan kiadványain, legkisebb részleteikben is épen olyanokat, mint a milyeneknek azokat a Chartularium leirja s mint a rólok vett s mellékelt hű metszetek itt feltüntetik.

[1] «isto (a régi pecsét) vetustate consumpto, data et authenticata fuerunt inter festum S. Valentini et die medii quadragesimæ Anno Domini MCC nonagesimo primo alia duo sigilla, quorum unum est rotundum ad privilegia, aliud vero oblongum ad causas. Rotundum autem habet in medio imaginem S. Regis Ladislai dimidiam quasi usque ad umbiculum, habentem coronam in capite et in dextra bipennem, in sinistra vero pomum cum cruce desuper erecta; in subscriptione vero istas literas: † *S. majus Capituli Waradiensis Ecclesiæ ad Privilegia.* Oblongum autem habet figuram imaginis beatæ Virginis sedentis in trono et tenentis puerum erectum sive stantem super genu sinistro et habentem figuram pomi in manu dextra, continentem in subscriptione has figuras: † *S. minus Capituli Waradiensis Ecclesiæ ad causas.*» *Batthyány-codex:* I. 7. rubr. — *Leges eccl.* III. 228. l.

A nagyobb pecsét kerek alaku, s mint «függő» pecsét használtatott oly okleveleknél, melyek örökös jogról szólanak. Mezejében a püspökség alapitója s védszentje Szent-László király emelkedik, fején koronával, vállain palásttal, testén egyszerü, bő, derekához szoritott

zekében. Jobbja a történeti nevezetességü csata-bárdot tartja, balja pedig szive táján a keresztes országalmát. A körirat balról jobbra (heraldice) folyólag:

✠ S MAI CAPLI ✣ WARADIEN ECCE ✣ AD PVILEGIA

(Sigillum maius Capituli Waradiensis Ecclesiae ad Privilegia.) [1]

[1] E pecsétet kiadta már KOLLER J.: *Prolegomena.* I. tábla, 2. rajz; továbbá KERESZTURI J.: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* czimlap, és legujabban JERNEY J. *Tört. tár.* II. 57. ábra, de mindenütt tökéletlenül.

A kisebb pecsét tojásdad alaku, s hát-, vagy zárpecsét gyanánt alkalmazák oly levelekre, melyek ideiglenes intézkedésről szóltak. Mezejében a székesegyház védszentjének, Szűz-Máriának ülő alakja,

bal karjával a bal térdén álló kis Jézust fogja, jobbjában a világot jelentő teke kereszttel. Körirata köríves, kettős gyöngysor között:

✠ S MIN + CAPLI + WADIEN ECCE AD CAVSAS

(Sigillum minus Capituli Waradiensis Ecclesiae ad causas.)[1]

E pecsét csekély eltéréssel, mintegy megujitása a káptalan első pecsétjének, ami a kettőnek összehasonlitásánál azonnal szembetünik.

E két pecsétet használta a káptalan 1557-ig, s e több, mint harmadfél századnyi időben csupán egyszer fordul elő a káptalannak egy más, s eszerént harmadik pecsétje egy 1436-iki levelén.[2] Ez zöld

[1] E pecsét lenyomatai felettébb roncsoltak; az itt közlött metszet meglehetősen ép eredetije egy 1384-iki oklevelen. *Budai orsz. levéltár kincst. osztály:* N. R. 658. 25. — E pecsétet akarná feltüntetni azon metszet, mely «*Cerographia Hungariæ a quodam sacerdote S. I.*» 117. l. II. t. 8. fig. látható, de szintén nagyon tökéletlen. «Natum divinum — ugymond — porrecto ubere beatissimo lactantem exhibet.» (!)

[2] A levél «in die festi b. Jacobi ap.» (julius 25.) kelt s benne a káptalan biztositja Báthori Tamást, János fiát, hogy mindazon hatalmaskodást: emberölést, sebesitést, kártételeket, miket szolgáival a káptalan jobbágyain s birtokain elkö-

viaszba volt nyomva, mig amazok mindig sárgába, de viaszából már csak egy kis részecske van meg, mely a mező közepét elfoglaló valamely szentnek derekát s karjait mutatja. A pecsétre hajtott papiroson azonban megvan annak egész lenyomata, mely, mint a mellékelt metszet, noha megforditva, feltünteti, köriratos, kerek pecsét vala, mezejében koronás, bárdos szenttel, kétségkivül Szent-Lászlóval. A pecsétviasz zöld szine s a levél magánügyi tartalma arra mutat, hogy e pecsét nem hiteles-helyi, hanem magán pecsét volt, melyet a káptalan saját ügyeiben használt.

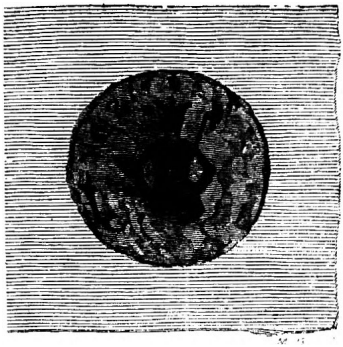

Hova lettek a káptalan pecsétjei 1557 után? e kérdést felelet nélkül hagyják történeti forrásaink; csak az bizonyos, hogy az idézett év után többé nem fordulnak elő. Ekkor ugyanis a hiteles-helyi teendőket a Szent-István-hegyi társaskáptalan vette át s a leveleket saját pecsétje alatt adta ki.

Az oklevelek kiállításáért a káptalannak váltságdíj járt; igy egy jeles alakban kiállitott, ugynevezett privilegialis levélért egy arany forint; nyilt levélért hátpecséttel 24 denár; zárt levélért 12 denár; a káptalanban letett esküért 40 denár.[1] Ez árak megmaradtak még

vetett, megbocsátja, ha a káptalannak száz arany forintot s tizenegy ökröt ad. *Budai országos levéltár kincst. osztály:* N. R. 52. 50. — D. L. 12938.

[1] *Batthyány-codex:* I. 7. rubr. — *Leges eccl.* III. 229. l. — Az idézett árak mérsékelt volta azonban még nem jelenti azt, hogy a középkorban a perköltségek a mainál csekélyebbek valának. Igy midőn 1470-ben Kállai Lőkös János anyjának, Álmosdi Chyre Péter leányának leányi negyede s hozományáért a Chyre-

a XVI. században is azzal a különbséggel, hogy ekkor már a hártya, a pecsétviasz és a selyemzsinór árát is meg kelle fizetni.[1]

A káptalannak, mint hiteles-helynek, teendői idők multával folyvást sz porodtak, kivált miután az első foglalásu földek közös birtoklása megszünt s a birtokok feldarabolásával előtérbe léptek az osztály-, a határkérdések, a különféle perek. E korban már a káptalan tagjainak egy része örökösen uton van, és pedig nemcsak magának a püspökségnek területén, melyre a káptalan hiteleshelyi joga leginkább szoritkozott, hanem a szomszéd tiszai megyékben, sőt a Királyhágón s a Tiszán túl is.

A káptalan rendszerént a király vagy a nádor vagy valamely országos biróság irásban kiadott parancsára küldte ki tagjait, az ügy

testvérekkel a váradi szentszék előtt perelt: perköltsége egykoru feljegyzés szerént meghaladta a háromszáz arany forintot. Ez nagy összeg volt oly korban, midőn például Mátyás királynak némely utazása sem került többe hatvan forintnál. De álljon itt maga, a különben is érdekes feljegyzés: «Notantur expensæ Egregii Johannis de Kallo factæ in causa contra Stephanum, Christophorum et Thomam Chyre alias mota et per sententiam terminata. — Item in anno Domini Millesimo Quadringentesimo Septvagesimo post resurrectionem domini sedecimo die fuit determinata per condam dominum Valentinum Cantorem. Expensæ fuerunt taxatæ ad centum et octo fl. auri. — Post taxationem Sententia diffinitiva fuit redempta triginta duobus fl. auri. — Sententia interlocutoria quatuor fl. — Item in anno Domini Septvagesimo primo fuit citatus Eggregius Johannes Lewkws de Kallo coram Judices videlicet Gregorium Hando et Georgium præpositum cum citatione, inhibitione auctoritate apostolica; tenorem redemi fl. auri X. procuratori fl. auri 1. Causa fuit prorogata ad octavam diem festi S. Georgii. Veniens de Kallo exposui cum duobus equis fl. auri II. (2) — Item causa prorogata fuit ad octavam diem festi Corporis Christi cum *uno* equo exposui fl. 1. — Item iterum ab octava die Corporis Christi prorogata fuit ad octavam diem sancti Johannis Baptistæ; exposui cum *uno* equo fl. 1. — Item abinde fuit prolongata ad quindecimum diem sancti Michælis, et exposui fl. 1. — Item .... procurator venit *Waradinum* vicibus viginti duobus, et idem procurator exposuit fl. auri quinquaginta unum. — Item Egregius Johannes Lewkws de Kallo venit septies et exposuit fl. auri quinquaginta. — Item ... causa fuit determinata per Egregium Georgium præpositum ante Ascensionem domini feria quarta. — Sententiam diffinitivam redemi quadraginta quinque fl. auri. — Causa fuit appellata secundario, tenorem appellationis redemi fl. auri 1. — Item protestationem fl. 1. — Item Notarium portavi ad æstimandum et videndum pro fl. auri decem. — Item ad expensas exposui fl. auri quator. — Item pro inobedientia partis adversæ Judex decrevit excommunicatoriam litteram; redemi pro fl. 1. — Item Summa in toto faciunt fl. auri CCC et octo.» — *Eredetije a Kállay-család levéltárában: XV. század, 420. sz.*

[1] Szilagyi S.: *Erdélyi országgyülési emlékek.* II. 358—359. ll.

kisebb-nagyobb fontosságához képest, a kanonokok vagy pedig csak a karbeli papok közől. A kiküldött, ki «a káptalan bizonyságának» neveztetett[1] s kivált a régibb időkben lóháton utazott rendeltetése helyére,[2] nem ment egyedül vagy legalább a kiküldetés helyén találkozott a «király emberével», ki többnyire egyike vala a vidék ama nemes birtokosainak, kiket a királyi levél hasonló czélból előre kijelölt. De a megbizatás teljesitése nem járt mindig veszély nélkül: az emberek összeütköző érdekei közé jutva a kiküldöttek, számtalanszor megtörtént rajtok kivált határjárások, idézések, birtokba iktatások alkalmával, hogy «kivont karddal fogadák» öket,[3] s tettlegességekkel illeték annyira, hogy végre országgyülésileg kellett gondoskodni védelmökről.[4] A káptalan bizonysága s a király embere együtt végezék megbizatásukat s eljárásukról együtt tőnek a káptalan előtt jelentést, melyet az mindjárt irásba foglalt.[5]

Az okiratok anyaga a XIV-ik század elejével változáson megy keresztül; használatba jő a papir s fokonként szoritja mindinkább háttérbe a sokkalta drágább hártyát, de a jelentékenyebb, függőpecsétes leveleknél ez utóbbi még azután is nélkülözhetetlen.

A honnmaradt káptalani tagoknak szintén volt elég teendőjök részént a folyó ügyekkel, részént a századok alatt felszaporodott irathalmaz rendezésével. Mily rend, mily pontosan készült jegyzőköny-

[1] «Karolus... rex... capitulo ecclesie Waradiensis... fidelitati vestre... mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum» stb. 1325. Nagy I.: *Anjoukori okmánytár*. II. 224. l.

[2] «Ibitis tamen in Equo» az egri püspöki helynök iktató parancsa a kaposi s munkácsi lelkészekhez 1356-ban. *Zichy-okmánytár*: III. 17. l.

[3] Mint Kálmáncsehi Mátyás várad-előhegyi kanonokot s Gúthi Tamás királyné emberét 1559-ben a biharmegyei Mihályfalván. *Budai országos levéltár kincst. osztály*: N. R. 830. 62.

[4] Gr. Batthyány I.: *Leges eccl.* I. 540. l. 2.

[5] «Viris discretis et honestis, amicis suis Capitulo ecclesie Waradiensis Dousa Woyuoda, Judex per quinque comitatus a domino Rege deputatus, amiciciam paratam debito cum honore.... vestre discrecionis amiciciam petimus diligenter, quatenus detis testimonium vestrum cum homine nostro magistro Laurentio filio Gregorii de Bylle, qui sciant et inquirant de premissis veritatem, et post hec quemadmodum idem homo vester et noster vobis retulerint, facti seriem vestri gracioso domino nostro Regi rescribatis.» Nagy I.: *Anjoukori okmánytár*. I. 632. l.

vek, tárgymutatók valának szükségesek, hogy megtaláljanak egy-egy királyi levelet, bevallást stb., melyet talán még századok előtt helyeztek a levéltárba. Nyilvános és családi, kivált tiszavidéki levéltárainkban pedig annyi század, annyi balszerencse után még ma is tömegesen fordulnak elő a váradi káptalan középkori kiadványai, melyek élő bizonyságai ez egyházi testület munkásságának épen ugy, mint kiterjedt munkakörének. Emellett szól ama körülmény is, hogy midőn a XIV-ik századtól kezdve uj, társaskáptalanok keletkeznek Váradon, azokat összekötik a székeskáptalannal s tagjaik müködését nemcsak az isteni tisztelet, hanem a hiteles-helyi teendők végzésénél is igénybe veszik.

A káptalani levéltár e korban is a székesegyház egyik mellékhelyiségében, a sekrestyében volt elhelyezve, hol a romboló kezektől megőrizék, de nem az elemek pusztitásaitól. 1241-ben a felgyujtott székesegyházzal együtt a levéltár is elhamvadt;[1] 1400 táján pedig a sekrestyebeli tűz alkalmával nagy veszteségeket szenvedett.[2] Az erre következő másfél század alatt nem értesülünk, hogy valamely csapás érte volna. 1557-ben az előhegyi káptalan kezelése alá jutott; 1566-ban pedig midőn az előhegyi káptalan is kénytelen volt elhagyni Váradot, a szebeni országgyülés Kanisay János és Fóris váradi papok őrizetére bizta a levéltárt; hozzájok adván még «egy jámbor, tudós és tökéletes nemes embert az vármegye notáriusával egyetemben», hogy «minden levélkeresésnek, kiadásnak és törvény szerént való executióknak az ő felsége parancsolatjára gondját viseljék és önnön pecsétjek alatt ő felségének minden dolgokat hiven megirjanak».[3]

[1] «instrumenta in facto dictarum possessionum eiusdem Capituli (Waraliensis) confecta eo tempore, quo Tartarica gens prima vice regnum hungaricæ nationis invasisset, in ecclesia eorum combusta forent.» 1338-iki oklevél. *Báró Bánffy-család levéltára.* V. 2. — Hasonlóképen szól a *Chartularium :* I. 1. rubr. — *Leges eccl.* III. 219. l.

[2] Lásd: I. kötet, 222. l.

[3] Szilágyi S.: *Erdélyi országgyülési emlékek.* II. 327. l.

PRÉPOSTOK.

Azon férfiak tekintélyes sorából, kik a «váradi prépost» nevet nemcsak az egyházmegye, hanem hazánk s közmüvelődésünk történetébe is beirták, a püspökség egész első századából egyet sem tudunk felmutatni. A XII-ik század legvégén tünik fel az első ismeretes váradi prépost III. Incze pápa azon levelében mely az Elvin püspök ellen fellépett váradi kanonokokat s köztök a prépostot is említi, de nevének csak kezdőbetüjét: *B.* irja ki.[1] A B-vel kezdődő keresztnevek melyike lappang ama betü alatt? meg nem határozható, mert e prépostról nincs többé emlékezet. Nevénél még nagyobb homály födi személyiségét s élete körülményeit, ami annál sajnosabb, mert prépostsága egyházmegyénk egyik legérdekesebb korszakába, a püspökség alapitójának szentté avatása korába esik. *1199.*

Rajnald. Életéből három érdekes mozzanat emléke maradt reánk. Prépost korában folytak Váradon az isten-itéletek. Ily itéleteknél Rajnald prépost is biráskodott s egy alkalommal a vádlottat, ki egy kiütött fog s negyven márka kártétel miatt állt birói széke előtt,

[1] Fejér Gy.: *Codex dipl.* II. 351, l. — Martirius esztergomi érsek 1156-iki levelén, melylyel esztergomi káptalana számára alapitványt tesz, mint egyik tanu szerepel Primogenitus prépost, kit korábbi kiadások (Fejér Gy.: *Codex dipl.* II. 140—143. ll.) «*Varadiensis* Præpositus»-nak irván, rendszerint váradi prépostnak tartának. (Kereszturi J.: *Descript. Epp. et Capituli Varad.* I. 34. l.) Azonban Knauz N.: *Monumenta Eccl. Strigoniensis.* I. 107—108. ll. közli Martirius érsek idézett levelét az eredetiből, hol «Primogenitus *urodiensis* prepositus» áll, melyből világos, hogy Primogenitus csakugyan prépost volt, de nem váradi, hanem — urodi = orodi = *aradi,* amint a vele együtt ugyanott előforduló prépostok mind *társaskáptalanok* prépostjai.

felmentheté.[1] Később fordult a koczka. Rajnaldot az erdélyi káptalan püspökévé választá s akkori szokás szerént a metropolitának, Ugrin kalocsai érseknek terjeszté fel megerősités végett. Tudomány, kifogástalan élet, kellő kor, jó származás mind megvalának Rajnald prépostban, de az egyház testi hibátlanságot is követel tagjaitól. Rajnald prépost azonban egyik, ugy látszik bal szemére hibás vala s emiatt az érsek nem merte megerősiteni a választást. Ügye Róma elé került, s az egyház feje nem volt kérlelhetetlenebb biró, mint Rajnald prépost: III. Honorius megerősité a választást.[2] Husz év mulva ott volt ő is a sajói ütközetben, s ugyanott lelte hősi halálát.[3]

Prépostsága előtti élete ismeretlen, de bizonyos hogy erdélyi származásu volt[4] s tekintélyes férfiu, kiért maga a király, a királyné s a püspökök közbenjártak a pápánál, mert, mint mondák, mindenkinél inkább alkalmasabb vala Erdély püspöki székére.[5] *1222.*

János. Emlékét szintén a Váradi regestrum őrizte meg. Két izben szerepel benne, mint biró, s mindkét alkalommal a középkor oly érdekes alakjai, a torozók (lélekváltók = dusinici) felett lát törvényt.[6] *1222* után.

Mihály. Egyszer fordul elő 1260-ban, midőn a váradi káptalan Kis Pósa végrendeletéről függőpecsétes levelet ad. E levél megvan ma is, s a káptalan eddig ismeretes eredeti kiadványainak egyik legrégiebbje.[7] *1260.*

Batur. Neve kétségkivül: Bátor.* Huszonkét éven át említik a káptalan kiadványai, és igy közel egy negyedszázadig viselte a váradi püspökség legősibb méltóságát, a prépostságot: mindemellett életének körülményeivel adósunk maradt a történelem. Kortársa volt Lodomér

[1] *Váradi regestrum:* 195. oklevél.

[2] Fejér Gy.: *Codex dipl.* III. 1. 385. l.

[3] Rogerius: *Siralmas ének.* 30. fej.

[4—5] «de gremio est ecclesiæ memoratæ (Transilvanæ)... Rex et — Regina Hungarorum illustris, multiplicatis Prælatorum terræ intercessionibus pro eodem electo, per quem potius, quam per alium prædicta speratur ecclesia in temporalibus et spiritualibus recipere incrementa, nobis cum instancia supplicarunt.» A pápa levele. Fejér Gy.: *Codex dipl.* III. 1. 385. l.

[6] *Váradi regestrum:* 132. 350. okl.

[7] Lásd: I. köt. 136. l.

* Nevének «Batar», «Balt» változatai hibás olvasásból erednek.

püspöknek, s kétségkivül osztályosa is ama nemes munkában, melylyel Várad e nagy püspöke a tatárpusztitás nyomait eltüntetni s egyházmegyéjét felvirágoztatni igyekezett.[1] *1262—1284.*

Antal. Szintén csak a káptalan e korbeli kiadványai alatt olvassuk nevét, jeléül annak, hogy, mint elődei, ő is tevékeny részt vett testületének hiteles-helyi müködésében.[2] *1288—1292.*

Demeter. Azon tette, hogy Kozma és Ivánka comesek perét, melyet Várad polgárai ellen a Puk nemzetségbeli Tamás fiának megöletése miatt inditának, — a váradi káptalannal a püspök visszatérteig elhalasztatja, arra mutat, hogy távollevő püspökének helynöke volt.[3] *1294—1305.*

Ivánka, máskép János. Előbb váradi kanonok, utóbb váradi püspök.[4] *1306—1313.*

Chanád. Biharmagye szülötte, ivadéka azon Csanádnak, kit a krónikás Szent-István király rokonának nevez.[5] E rokonság vagy onnan ered, hogy Szent-István atyja és Csanád atyja, Doboka, két nővért, Gyula erdélyi vezér leányait birták feleségül, vagy hogy Csanád Szent-István valamelyik nagynénje vagy nővérétől származott.

De Csanád prépost bölcsejébe gyermekkorának örangyala a

[1] *Gr. Károlyi oklevéltár :* I. 3. és 16. ll. — *Hazai okmánytár :* VII. 255. és 302. ll. — FEJÉR GY.: *Codex dipl.* IV. 3. 99. — V. 3. 264. — IX. 5. 617. ll. — WENZEL G.: *Árpádkori uj okmánytár :* VIII. 367. — IX. 365. ll. — FEJÉR-nél (*Codex dipl.* V. 3. 145. l.) 1282. évre *Mátyás* prépost szerepel, de hibás olvasásból *Batur* helyett (V. ö. *Codex dipl.* IX. 5. 617. l.), hol az idézett 1282-iki levél szóról-szóra ismét előfordul, s benne csakugyan Batur a prépost, de itt megint a keltezés hibás, 1382 áll 1282 helyett. Hasonlóképen azon állitólag 1260-iki oklevél évszáma (FEJÉR: *Codex dipl.* IV. 3. 25. l.), mely Fülöp prépostot emliti, 1360-ra igazitandó ki: Demeter váradi püspök, s Dousa nádor fiai ekkor éltek.

[2] FEJÉR-nél (*Codex dipl.* VII. 3. 40. l.) már 1260-ban prépost, de ez oklevél évszáma téves, s amire Fejér hivatkozik (SZIRMAY A.: *Szatmárvármegye esm.* II. 18. l.), azon oklevélnek 1280. évszáma szintén hibás: 1288-nak kell ott állnia. V. ö. FEJÉR: *Codex dipl.* V. 3. 424—425. ll. — *Gr. Károlyi oklevéltár :* I. 19. l. — WENZEL G.: *Árpádkori uj okmánytár.* X. 93. l.

[3] WENZEL G.: *Árpádkori uj okmánytár.* X. 169. és 248. — V. 137. ll. — *Gr. Károlyi oklevéltár :* I. 24. l. — NAGY I.: *Anjoukori okmánytár.* I. 89. l. — FEJÉR: *Codex dipl.* VI. 2. 164. l. — *Hazai oklevéltár (Desseuffy) :* 179. l. — *Hazai okmánytár :* VI. 455. l. — *Leleszi országos levéltár :* 12.

[4] Lásd: I. kötet, 166—170. ll.

[5] *Anonymus :* 11. fej.

fenyes származáson kivül még más két talizmánt is rejte, a nagy vagyon s a magas szellemi képesség adományát. Nemzetsége, mint azt Dobokának említett fejedelmi rokonsága igazolja, már e rokonság előtt egyike volt a legtekintélyesebbeknek s legvagyonosabbaknak; Doboka fejedelmi hölgye kétségkivül még fokozta e vagyonosságot. A Várad melléki Mező-Telegd, mely egy másik, szintén fejedelmi hölgygyel, Mén-Marót leányával szállott Szent-István őseire, — aligha nem Doboka nejének menyasszonyi hozománya volt. Sőt a szintén biharmegyei Belényes vidéke is ily uton juthatott a Csanádokra, kiknek ősei között ott találjuk a Belényes nevet.[1]

A roppant kiterjedésü birtokok Bihar, Csanád, Temes, Szerém, Posega, Vasvár, Győr, Mosonmegyékben, a Száván túl a macsoi kerületben s Erdélyben még a XIV-ik században is a Csanádok kezén vannak; ott van Mező-Telegd is, hol Csanád prépost bölcseje ringott, de Belényes már nincs. Csere vagy valamely szerencsétlenség, mint a Vata lázadása vagy a véres emlékü aradi országgyülés kiveheték azt a Csanádok kezéből s a váradi püspökség birtokába juttaták.

Csanád prépost a XIII-ik század utolsó negyedében, 1280 táján született.[2] Atyja Tamás comes; testvérei, kik között ő a második vala, Lőrincz, Miklós, Pongrácz. De az édes anya, kitől fenkölt szellemét öröklé, ismeretlen. Keresztnevét némelyek Istvánnak,[3] majd Mátyásnak irják,[4] de kétségkivül elegendő alap nélkül: egykoru forrásokban neve mindig Csanád, s ezt, mint személynevet, magában a XIII-ik században ő rajta kivül még más két őse is viselé.[5]

Nemzetségének, mondhatni, jellemvonása az erősen vallásos érzület: vagyonuk legjavát, de nemzetségök virágait, gyermekeiket is

[1] Knauz N.: *Monumenta Ecclesiæ Strig.* II. 468—469. l. és Wenzel G.: *Árpádkori uj okmánytár:* VII. 429. l. közlött oklevelekben Belényesnek, a Csanádok ez ősének neve: «*Belenik*»; de *Szabó* Károly legujabb közleményében (*Anjoukori okmánytár.* III. 372. l.) «*Belenis*».

[2] Egy 1299-iki oklevél Csanádot testvéreivel együtt kiskoruaknak «filiis... parvulinis» nevezi. Knauz N.: *Monum. Eccl. Strig.* II. 468. l.

[3] Szirmay A.: *Comitatus Ugochiensis.* 96. l.

[4] *Magyar történelmi tár:* VI. 186. l. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* VIII. 3. 543. l. jegyz.

[5] Nagy I.: *Anjoukori okmánytár:* III. 372. l.

áldozatul hozák Istennek.[1] A XIV-ik századtól kezdve számos püspököt s kanonokot találunk e nemzetség tagjai közől, ami feljogosit hinnünk, hogy azon egyházi férfiak között, kiket kereszténységünk első századai csak szerény keresztnevökön emlitenek, szintén nem egy Csanád vala. E nemzetségi vallásos érzület vezetheté Csanádot is az egyházi pályára, mégpedig nagyon korán, mert már 1295-ben őt, a még félig gyermeket korának szokása szerént a váradi káptalan tagjai között látjuk, mint éneklő-kanonokot.[2]

Eszerént első kiképeztetését Várad iskolájában nyeré, de ama körülmény, hogy 1296—1298. években Iván viseli helyette az éneklő-kanonokságot, melyet 1299-ben ismét Csanádnak enged át,[3] arra enged következtetnünk, hogy Csanád a jelzett három évi időközben távol volt valamely külföldi egyetemen fensőbb tanulmányai befejezése végett. E feltevés mellett szól jogtudori koszorúja, melyet itthon nem nyerhetett, mert egyetemünk, a veszprémi, épen e korban, Árpádházi királyainkkal egyszerre ért véget, és igy valószinü, hogy Csanád egyik elseje volt azon hazánkfiainak, kik e kortól kezdve Olaszhon főiskoláit egyre sürübben keresék fel.

Annyi bizonyos, hogy az ifju jogtudor korán figyelmet kelte maga iránt mind az egyházi körökben, mind magánál a királyi s a római udvarnál. Mig Váradon a káptalani méltóságokban fokozatosan emelkedett: 1306-ban olvasó-kanonok,[4] 1318-ban pedig a püspökségre lépett Ivánka helyett prépost lőn:[5] Károly király udvari kápolnája főnökévé s királyi titkárrá, az egyház feje pedig saját káplányává nevezte ki.[6]

[1] Telegden kivül monostoros helyek birtokaikon: Paradamunustura. — Monasterium Kanisa. — Monasterium Kemenche. — Monasterium Orozlanus. — Wenzel G.: *Árpádkori.* VII. 429. l.

[2] Wenzel G.: *Árpádkori uj okmánytár.* V. 137. l. — *Gr Károlyi oklevéltár:* I. 24. l.

[3] Wenzel G.: *Árpádkori.* X. 248. l. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* VI. 2. 164. l. — Knauz N.: *Monumenta Eccl. Strig.* II. 469. l.

[4] Nagy I.: *Anjoukori okmánytár.* I. 115. 199. 231. ll. — *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* N. R. 924. 13. — *Zichy-okmánytár:* I. 143. l.

[5] Nagy I.: *Anjoukori okmánytár.* I. 457. l.

[6] A királyi kinevezés ideje még ismeretlen, de 1320. január 19-ike előtt történt. Knauz N.: *Monumenta Ecclesiæ Strig.* II. 770. l. — «Capellanus domini

A trónján még mindig ingadozó király megtalálta a férfiut, ki dinastiájának legbiztosabb támasza leend. És Csanád a legmagasabb körben közelebb jutott sorsa fényes csillagához.

Mennyire ki tudta érdemelni az udvar hajlamait, mutatja Erzsébet királynénak 1321-iki levele, melylyel saját királynéi birtokaiból kettőt, a szatmármegyei Zebunt és Vasadot Csanádnak adományozá.[1]

De hogy Csanád szivére s munkásságára nemcsak a király, hanem a nemzet, az egyház is számolhat, annak sem maradtak el előjelei. Csanádot királyi udvari tiszte elszakasztá Váradtól, s ezentul már csak mint vendég időzhetett a régi társak közt, csak ritkán láthatta viszont Szent-László egyházának ős falait;[2] emléket akart tehát állitani az egyházban, mely távollétében, sőt idők multával is hirdetné ez egyház, felnevelő dajkája iránti szeretetét s hálaját.

Öt oltárt emeltete ugyanott, s korának szokása szerént gazdag alapitványt tőn azok fentartására.[3] Ezenkivül a várbeli kisebb Mária-egyház szolgálatára egy társaskáptalant alapita egy prépost és hat kanonokkal, kiknek számára ősi és szerzett birtokaiból illő javadalomról gondoskodék.[4]

Ezek valának mintegy zsengéi azon épitkezéseknek s alapitványoknak, melyekkel Csanád később, pályája emelkedtével Egert és Esztergomot gazdagitá. A fényes származásu, s ép oly müvelt, mint bőkezü váradi prépost nevét szárnyaira vette a hir, de mennél magasabbra szállt vele, annál jobban foszladozott a kötelék, mely őt Váradhoz csatolá.

Az egri káptalan elvesztvén főpásztorát, 1322-ben «egy szivvel-

papæ» czime 1321-ben emlittetik. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.: Paulini. Kápolna.* 1. 1. — D. L. 2028.

[1] Fejér Gy.: *Codex dipl.* VIII. 2. 298—299. ll.

[2] «Dominus Chanadinus.... ad eiusdem Capituli Varadiensis *personaliter* accedens præsentiam», mondja a nevezett káptalan 1336-iki levele. Fejér Gy.: *Codex dipl.* VIII. 4. 197. l.

[3] Theiner Á.: *Monumenta hung.* I. 467. l. — Az öt oltárból félszázad mulva a káptalani Chartularium már csak hármat emlit: «sancti videlicet *Dominici*.... sanctæ *Annæ*.... et sanctæ *Elenæ*». Gr. Batthyány I.: *Leges eccl.* III. 245. l.

[4] Lásd alább: szűz-mária kisebb egyházának társaskáptalana.

lélekkel» püspökévé választá.[1] Felszenteltetése a következő év január 24-én történt Temesvárott, valószinüleg az ott időző királyi udvar kedvéért.[2] A szentelésnél segédkező főpapok egyike Ivánka váradi püspök volt: Csanád atyai kezek áldásával indulhatott uj pályájára.[3]

1318—1322.

Miklós. Az egyszerü keresztnév alatt ismét legelső nemzetségeink sarjadéka rejlik. Miklós prépost az *Osl* nemzetségből származott, melyből a ma is virágzó Viczay és Ostffy, továbbá a már kihalt Kanisay családok ágazának ki.[4]

E három család melyikének kebelében született Miklós prépost? arra eddigelé biztos adatunk nincs, de a nyomok a Viczay-ak családfája felé vezetnek.[5]

Miklós prépostról hasonlithatatlanul kevesebbet tudunk, mint elődjéről, Csanádról, bár ő is, mint ez, prépostsága mellett királyi udvari tisztet is viselt azzal a különbséggel, hogy mig Csanád a király —, Miklós a királyné udvari papja volt.

Mióta viselte e hivatalt? vagy hogy hol szolgált azelőtt? az egészen ismeretlen. Csak Károly királynak egy 1323-iki levele emliti hűséges, tehát már régebbi, szolgálatait, melyekért mind őt, mind testvérét Györgyöt, mind pedig Lőrincz zalamegyei főispánt, rokonukat, három falujok birtokában megerősiti.[6]

[1] 1322 «in festo S. Ladislai Regis» még váradi prépost. *Gr. Vay család levéltára.*

[2] Károly király 1322. január 13. s február 26-án Temesvárról keltezi egy-egy levelét. Nagy I.: *Anjoukori okmánytár.* II. 61. és 64. ll. De különben is tudva van, hogy I. Károly királynak e korban kedvencz lakhelye volt Temesvár.

[3] Péterffy K.: *S. Concilia Hung.* I. 72—73. ll. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* VIII. 3. 542. l. Amaz állitás, hogy Csanád püspöksége előtt szerzetes volt, minden történelmi alapot nélkülöz.

[4] Nagy I.: *Hazai okmánytár.* I. 9. l.

[5] Nagy Iván: *Magyarország családai.* XII. 173. l.

[6] «Karolus ... Hungariæ ... rex ... constitutis in nostri præsentia *Nicolao præposito Waradiensi Comite Capellæ dominæ Reginæ Consortis nostræ carissimæ* pro se et pro Georgio fratre suo *de genere Osl* ex una parte, ex altera vero magistro Laurentio filio Emerici Comite Zaladiensi ... petierunt ... possessiones Garablyan Gyaloka et Dyukch vocatas ... Nos itaque servitia meritoria et fidelitates præclaras sæpedicti Nicolai præpositi et fratrum suorum ac magistri Laurentii *proximi eorundem* in memoriam revocantes,» ama birtokokra vonatkozó, már kiadott levelét megerősiti. 1323. Nagy I. *gyüjteménye.*

Ezenkivül még csak egyszer van róla emlékezet a váradi káptalannak azon, szintén 1323-iki levele alatt, mely a Sóvári és Szerdahelyi nemeseknek Kövesd várát illető osztályáról szól.[1] Erre eltünik; valószinüleg elhalt. *1323.*

István. 1325-től kezdve többször olvasható neve a váradi káptalan hiteles-helyi kiadványain.[2] Hogy a királyi udvar előtt is tekintélyes férfiu vala, igazolja ama körülmény, hogy midőn Csanád esztergomi érsek az egri káptalannak, jó indulata viszonzása gyanánt bizonyos birtokot adományoz, e birtok átadására királyi biztosul István prépost küldetett ki.[3] 1332-ben már mint «néhai» említtetik.[4] *1325—1331.*

István. Az 1332—1337-iki pápai tizedek első évében hat márkát fizetett préposti s kanonoki javadalmától, azontul pedig négyet;[5] az utolsó évben már nincs róla emlékezet. Befizetett tizedösszege igazolja azon 1318-iki adatot, mely szerént a váradi prépostság évi jövedelmének becsértéke *ötven* márka.[6] Ez mindenesetre tekintélyes összeg volt ama korban, midőn az érczpénz felette ritka, s ennélfogva, mint azt már több példából láttuk, nagy értékü vala. De e préposti tizedösszeg érdekes még összehasonlitva a püspökre rótt tizeddel, mely évenkint *száz* márka volt, s a megyei papság tizedével, mely a legtöbb esetben nem haladta meg a *tiz garast.* A mennyire hátra marad a püspök tizede megett a préposté, épen annyira előzi meg emez az alpapság tizedét; jövedelmeik is ily arányban állanak. És az alpapság a nehány garasnyi tizednek megfelelő jövedelemből is tisztességesen megélt. *1332—1336.*

Fülöp. Két oklevél emliti: egyik 1337—, a másik 1338-ból;[7] egy harmadik, mely az utóbbi év augusztus 1-én kelt, a prépostságot már üresnek mondja.[8]

[1] *Zichy-okmánytár:* I. 226. l.

[2] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* D. L. 2325. és 2444. — NAGY I.: *Anjoukori okmánytár.* II. 275. l. — *Zichy-okmánytár:* I. 309. l.

[3] FEJÉR GY.: *Cod. dipl.* VIII. 3. 542—543. ll.

[4] THEINER Á.: *Monumenta Hung.* I. 557. l.

[5] VATICANI T. LEVÉLTÁR: *Rationes collectoriæ Poloniæ et Hungariæ.* 1317. 1332—1337. — Ezenkivül *Zichy-okmánytár:* I. 385. 413. 416. ll.

[6] THEINER Á.: *Monumenta Hung.* I. 454. l.

[7] *Budai orsz. levéltár kincst. osztály:* D. L. 3039. — *Kállay-család levéltára.*

[8] KERESZTURI J.: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 146. l. — FEJÉR GY.: *Codex dipl.* VIII. 4. 663. l.

Bertrand. Mint ostiai püspök s apostoli követ már 1330-ban hazánkban volt, amikor ajánlatára XXII. János pápa Micz bán fiát, Miklóst egri kanonokká kinevezte.[1] Állitólag rokonságban is állt magával az egyház fejével.[2] Utóbb Szent-Márkról czimzett áldozár-bibornok lőn s kétségkivül mint bullás, egyszersmind váradi prépost. Mint ilyet 1338-tól 1346-ig több oklevél emliti.[3] Báthori András püspök halálával (1345) önként lemonda a prépostságról[4] s Avignonba tért, de régi megyéjével nem szakita meg minden összeköttetést: elvállalván a váradi püspökség ügyeinek közvetitését a pápai udvarnál, amiért Meszesi Demeter, váradi püspök, évenként 450 arany forintot bocsáta rendelkezésére.[5] Évek mulva, mint apostoli követ, ismét hazánkba küldetett.[6] *1338—1346.*

Kis-Tárkányi Fülöp. Előkelő zemplénmegyei család szülötte. Atyja Boda, anyja Báthori András váradi püspök nővére volt. 1316 táján született,[7] s anyai nagybátyjának révén jutott Váradra, hol magasabb müveltségre s tekintélyes állásra emelkedék. 1341-ben, tehát 25 éves korában éneklő-kanonok s négy év mulva már váradi prépost lőn. Nem lehetetlen azonban, hogy a fentebb emlitett Fülöp prépost is

[1] Theiner Á.: *Monumenta Hung.* I. 531. l.

[2] Szirmay Á.: *Szatmármegye esmérete.* II. 278. l. de állitását nem igazolja.

[3] *Gyulafejérvári országos levéltár:* Bihar. 2. 5. — Haan és Zsilinszky: *Békésmegyei oklevéltár.* 7. l. — *Budai orsz. levéltár kincst. osztály:* Monial. Poson. 61. 10. — Kereszturi J.: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 152. 156. 159. 161. 162. 163. 165. 167. ll. — *Gr. Teleky-család levéltára:* 1343. — *Leleszi országos levéltár:* 1344.

[4] «De præpositura Ecclesiæ Waradiensis vacante per liberam resignationem domini Bertrandi tit. S. Marci presbyteri Cardinalis factam» providetur. *Vatikáni t. levéltár.*

[5—6] Theiner Á.: *Monumenta Hung.* I. 696—697. és 756. s köv. ll.

[7] Egy 1321-iki oklevél öt évesnek mondja. *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* D. L. 2036. — Családfája az imént idézett s egyéb kiadatlan oklevelek, továbbá Fejér Gy.: *Codex dipl.* IX. 3. 134—135. — Nagy I.: *Anjoukori okmánytár.* II. 163. l. — *Zichy-okmánytár:* II. 441. — III. 140. ll. szerént a következő:

Boda

Konrád de Kis-Tárkány,

Mátyus 1315 neje Báthory leány.			Boda 1315.		Tamás 1324.	
			Zebegeneu 1324.	Fülöp vár. prép.	Domokos 1356.	
Miklós 1324.	László 1359—1370.				Tamás.	János 1367.
András.	Máté litter.	Bene. Miklós.	Bertalan.	László.		

nem más mint ő: Báthori András püspök kinevezte őt prépostnak, de helyét a hatalmasabb Betrandnak kellett átadnia. Nagybátyja utódjának, Demeter püspöknek szintén birta bizalmát; 1354—1360-ban még általános helynöke volt,[1] de utóbb meghasonlás támadt közöttök elannyira, hogy a püspök 1367-ben prépostságától is fölfüggeszté vagy épen megfosztá. Ebből hosszas per keletkezett, mely a római szentszék előtt is megfordult. A per, mint láttuk, azon időben is felemészté a vagyont, s Fülöp prépost, ki ügyének szorgalmazása végett több izben utazott Rómába és ott huzamosabban is tartózkodék, pénzzavarokba jutott. Helyzetén unokatestvére, Kis-Tárkányi László igyekezett segiteni hol pénzt, hol lovakat juttatva hozzája, nevezetesen egy alkalommal hogy haza jöhessen, két lovat, melyeket harmincz forintért vásárolt. Egy más alkalommal küldött ló ára csak nyolcz forint volt, s a pénz mindig aranyokban ment számára. Testvére szivességeit azzal viszonzá, hogy atyai örökét, a zemplénmegyei Kis-Tárkány, Marásza s Rozvágy falvakban létezett részbirtokait, mint zálogot, átengedé neki.[2]

A per végkifejlődése ép oly ismeretlen, mint tulajdonképeni tárgya; de bizonyos hogy a püspök vagy kibékült Fülöp prépposttal vagy pedig ez utóbbi kedvező itéletet nyert s hogy ő az a Fülöp, ki

[1] *Gr. Károlyi oklevéltár:* I. 221. l. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* IV. 3. 25. l. Ez utóbbi oklevél kelte javitandó ki 1260-ról 1360-ra.

[2] «dominus philippus præpositus ecclesiæ Waradiensis ad nostram personaliter accedendo præsentiam, confessus est viva voce, quod ... Demetrius episcopus præscriptæ ecclesiæ ipsum non suis meritis exigentibus, imo potius prætextu executionis iurium suorum suis calumpniosis perturbationibus in tantum affecisset et aggravasset, ut omnibus bonis suis, rebus mobilibus et immobilibus in defensione sua *in curia romana* habita consumptis, ad ultimum propter defectum expensarum portiones suas possessionarias ipsum in possessionibus Kystarkan, Maraza et Rozvagh vocatis continentes pignori obligare ... opportuisset, et nunc viceversa ipse ex parte ipsius domini episcopi angariaretur et perturbaretur, propter quod ipse hiis inopportunatis casibus obsessus semel, secundario, imo et quam pluries in dicta romana curia residentiam faciendo ... Ladislaus (frater eius patruelis) fraternali cum favore cupiens sibi occurrere, semel et secundario, imo et quam pluries pecunias centum et triginta florenorum cum uno *in prompto auro* et *unum equum octo florenos valentem* sibi transmisisset, et demum dum ipse de curia romana ad propria remeasset, idem Ladislaus frater suus sibi iterum *duos equos triginta florenis promptis emptos* dedisset»: ezekért nevezett birtokait három évre leköti. A leleszi konvent 1370-iki kiadványa. *Budai országos levéltár kincstári osztálya:* N.R. 861. 29. és 27.

1369-től kezdve ismét viseli a préposti méltóságot. E per Demeter püspöknek is sokat ártott s nagyot szolgált arra, hogy a Chartularium, mely épen e korban készült, oly setét szinekkel festi e püspököt. *1346—1366.*[1]

Péter. 1367 február 5-én már előfordul;[2] Fülöp prépost elmozdítatásának tehát ez idő előtt kellett történnie. Ezenkivül Péter prépost neve még csak egyszer tünik fel a váradi káptalannak egy másik, ugyanazon év május 14-én kelt kiadványán.[3] Nem lehetetlen, hogy Fülöp prépost visszahelyezésével az épen üresedésbe jött olvasó-kanonokságot nyerte el, melyet 1369-ben csakugyan Péter birtokában látunk.[4] Kiléte bizonytalan, egy személynek látszik azon Péterrel, ki budai éneklő-kanonoksága mellé 1361 táján Váradon is nyert kanonoki javadalmat.[5] *1367.*

Fülöp. 1369. márczius 29-én említtetik ismét először,[6] s hogy csakugyan a fentebbi Kis-Tárkányi Fülöp, igazolja a leleszi konventnek idézett 1370-iki levele, mely őt határozottan váradi prépostnak nevezi. Különben prépostságát visszanyerhette már 1368-ban, de ez évről még nem került elő a váradi káptalannak jeles alakban kiállitott levele, mely a prépostot a három főkanonokkal említeni szokta.

Fülöp prépost a nyert elégtétellel, bár ekkor már hajlott koru vala, visszanyerte életkedvét s érdeklődését családja jövője iránt. Még ugyanazon 1369. évben visszaváltotta amaz ősi jószágokat, melyeket öcsesei: Tamás és Miklós elidegenitének;[7] de napjai már megszámlálva valának. Tulélte ugyan püspökét, Demetert, de csak egy évvel. 1373 junius 29-én még életben van,[8] de

[1] Fülöp prépostot 1346—1366. évek közt még a következő helyek emlitik: *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* Paulini. Kápolna. 3. 3. — D. L. 3877. — Monial. Poson. 41. 15. — N. R. 830. 5. — D. L. 2036. — *Hazai okmánytár:* IV. 175. l. — *Zichy-okmánytár:* II. III. IV. kötet számos helye. — HAAN és ZSILINSZKY: *Békésmegyei oklevéltár.* 13. l. — FEJÉR GY.: *Codex dipl.* IV. 3. 25. l. stb.

[2] FEJÉR GY.: *Codex dipl.* IX. 4. 84. l.

[3] *Gr. Károlyi oklevéltár:* I. 289. l.

[4] *Zichy-okmánytár:* IV. 633. l.

[5] *Lásd alább:* KANONOKOK S KARBELI PAPOK 1361. évre.

[6] *Zichy-okmánytár:* IV. 633. l.

[7—8] FEJÉR GY.: *Codex dipl.* IX. 3. 134—135. ll. — IX. 4. 681. l. — *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* D. L. 5854.

a következő év junius 25-én már gondoskodnak Rómában préposti utódjáról.[1] *1369—1373.*

Pál. Fülöp halálával a római udvar Zudar Jánost, a későbbi váradi püspököt, szándékozott Várad préposti székére emelni, de ez időközben más méltóságot nyert.[2] Ekkor a választás Pálra, Péter fiára esék, mindamellett, hogy Rómában már ekkor, mint engedetlen, kemény embert, gyanus szemmel kisérték.[3] Kétségkivül hatalmas befolyás működött mellette. Ki volt e Pál? határozott adatunk arra nincs, de a fentebbi bármily rövid jellemzés az oly viharos életü Horváthy Pál, zágrábi püspökre emlékeztet. Annyi bizonyos, hogy Pál prépost 1378-ban eltünik a váradi prépostok sorából,[4] a következő évben pedig Zágráb püspöki székén megjelenik Horváthy Pál.[5] Az is figyelemre méltó, hogy a Horváthy-ak családfájának XIV-ik századi ágain mind a Pál, mind a Péter nevek nem ismeretlenek.[6] *1374—1378.*

János. Szent-Marczellről czimzett áldozár-bibornok. Egy kelet nélküli oklevéltöredék említi Péter olvasó, István éneklő és Jakab őrkanonokok társaságában.[7] E három kanonok együtt két időközben fordul elő: 1369- és 1380—1383. években. Az előbbeni évben Szent-László egyháza, mint láttuk, nem állott prépost nélkül; de az utóbbi időközben csakugyan nem tudunk váradi prépostot felmutatni, ennélfogva János bibornok helye a váradi prépostok sorában egyedül a fentebbi Pál után lehet 1380 táján. Egyéb körülményei még ismeretlenek; csak az bizonyos, hogy legfeljebb három évig viselhette Szent-László váradi káptalanának első méltóságát.

György. Eddigelé négy oklevél ismeretes, melyek alatt neve

[1—2] *Lásd fentebb:* I. kötet 208. l. 4.

[3] Collatio et provisio ... Paulo Petri de præpositura Ecclesiæ Waradiensis vacante per obitum Philippi Boddae. Obtinuit (præpositurам) et promisit solvere (taxam); sed non timet excommunicationem, quia etiam pro aliis debitis cameræ est excommunicatus.» *Vatikáni titkos levéltár:* Rationes collectoriæ Poloniæ. 1372—1375. folio 90. — Sajnos, nincs megjelölve, hogy miféle javadalmakért maradt adós?

[4] *Br. Vesselényi-család levéltára.* — Említés van róla 1376-ban is. *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* Monial. Poson. 61. 22.

[5] KERCSELICH B. A.: *Historia Ecclesiæ Zagrabiensis.* 137. l.

[6] PESTY FR. *szives tudósitása.*

[7] FEJÉR GY.: *Codex dipl.* III. 2. 133. l. jegyz.

előfordul; ezek hárma 1382-ben, negyedike pedig a következő évben kelt.[1] Életének további adatai még lappanganak. *1382—1383.*

Cykó István. A Czikók a volt Dobokamegyében ma is népes családot képeznek; Czikó vára volt itt eredeti fészkök s innét származtak el Nógrád, Pilismegyébe, a Székelyföldre stb.[2] A XIV-ik században mind Doboka-, mind Biharmegyében találkozunk velök. 1318-ban Cykó fiának, Péter comesnek özvegye, Margit s leánya, Erzsébet eladják dobokamegyei birtokukat, Bogácsot Kopusi István fiának, Jánosnak ötven finom márkáért;[3] ugyancsak 1318-ban Chaaz comes unokái, Jákó és Cykó testvérek szintén eladják biharmegyei Tobol, Tarcsa, Remete birtokukat Ivánka váradi püspöknek, ki azokat öcscsei számára szerzé meg.[4] És ismét Cykó, talán épen az előbbeni, 1344-ben várnagy Keresszegen, Biharmegyében.[5] Volt-e ezekkel Cykó István prépostnak összeköttetése? most még meg nem határozható, de az apránként összeszedett nyomok idővel felderithetik a valót. Azon Cykou, ki 1346-ban a királyi udvarnál előadó,[6] nyolcz év mulva pedig már mint tárnokmester szerepel,[7] aligha közel nem állott hozzája.

Cykó István, mint váradi prépost, csupán egyszer fordul elő a káptalannak egy 1386-iki kiadványa alatt;[8] a következő évben már Eger tisztelte benne főpásztorát. *1386.*

Maternus.[9] Prépostsága, mint két elődjeé, szintén csak rövid időre terjedt. Három évben van róla emlékezet.[10] Váradi stallumából

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* N. R. 849. 14. és 1206. 35. — *Gr. Károlyi oklevéltár:* I. 382. l. — *Nagyszebeni városi levéltár.*

[2] Hodor K.: *Dobokavármegye esmértetése.* 260. l. — *Episcopatus Nitr.* 305. l.

[3] *Br. Bánffy-család levéltára:* F. 16.

[4] *Váradi székeskáptalani levéltár:* 407. F.

[5] *Hazai okmánytár:* III. 150. l.

[6] *Zichy-okmánytár:* II. 194. 195. 201. ll.

[7] Fejér Gy.: *Codex dipl.* IX. 2. 311. l. — 1336-ban Chiko mester borsodi szolgabiró (Fejér: *Codex dipl.* IX. 6. 73. l.) tán ép a későbbi tárnok?

[8] «Stephanus Cyko Præpositus» (Varadiensis Ecclesiæ). Br. Vesselényi-család levéltára. Eredeti.

[9] Neve, mint már *Pray* is megjegyzé *(Hierarchia Hung.* I. 298. l. e) jegyz.) hol *Martinus*, hol *Maternus*, de például egy 1389-ben «feria sexta proxima ante festum b. Valentini martiris» kelt eredeti oklevelen (Kállay-család levéltára) határozottan «Maternus» áll.

[10] *Kállay-* és *Br. Vesselényi-család levéltára.* — Fejér Gy.: *Codex dipl.* X. 1. 636. l. ez utóbbi helyen (másolat) tollhibából «Martinus» áll.

Veszprém püspöki trónjára lépett, valószinüleg még 1392-ben,[1] mert már ez évben a váradi prépostság üres.[2] Életét mint Erdély püspöke fejezte be. *1388—1390.*

László. Mária és Zsigmond királyok korának izgalmait mintegy visszatükrözi a váradi prépostság története is. A prépostságnak sincs nyugodalma; birtokosai rövid időközökben egyre-másra változnak. László prépost is alig foglalja el váradi székét 1393-ban,[3] a következő évben már ismét üresen hagyja azt,[4] s a háborgó események hullámai ugy összecsapnak felette, hogy végkép eltünik szemeink elől. *1393—1394.*

Philippus de Alenconio, ostiai bibornok-püspök. Egyik utolsaja azon idegeneknek, leginkább olaszoknak, kik előtt a római udvar kegye nyitott utat hazánk jelesebb egyházi javadalmaihoz. Három év mulva távozik ez is,[5] s helyét a legjobb hangzásu nevek egyikének birtokosa foglalja el. *1395—1397.*

Vetési Tamás. Családja, mely a Kaplony nemből eredt, kihalt, de egy másik testvér-ága a gróf Károlyi-akban ma is virágzik. Életének első szaka ismeretlen; 1398-ban tünik fel először s épen a váradi káptalan előtt, midőn Miklós, Lőrincz és Ambrus rokonaival egyetemben 250 arany forintért megvásárolja Kállai Miklós Sempjén, Kér és Filep szatmármegyei birtokait.[6] Ekkor már a nevezett káptalan prépostja. Ez időtől kezdve két évtizeden át folyton találkozunk nevével, de csak birtokügyekben.[7] 1407-ben Kis Jenei Demetertől megveszi háromszáz

[1] Pray Gy.: *Hierarchia Hung.* I. 298. l. veszprémi püspökségét 1393. april 28-ára teszi, de kétségkivül püspöki megerősittetését.

[2] *Erdélyi muzeumi kézirattár.* — Üres 1393 elején is. Nagy Imre *gyüjteménye.* — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* N. R. 840. 15.

[3] *Révay-család levéltára.*

[4] Fejér Gy.: *Codex dipl.* X. 2. 239. l. Itt fordul elő utoljára.

[5] 1395. és 1397. évre: *ifj. Bölöni S. levéltára.* — 1396-ra *Gr. Károlyi oklevéltár:* I. 479. l. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* X. 2. 382. l. — 1398. «Dominica reminiscere» (márcz. 3.) a prépostság *üres. Gr. Vay-család levéltára:* 118. és *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Paulini. Kápolna. 4. 1.

[6] *Kállay-család levéltára.*

[7] *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* N. R. 856. 12. — Paulini. Kápolna. 4. 20. — Monial. Budens. 4. 37. — Paulini. Kápolna. 1. 4. — Monial. Poson. 61. 29. — N. R. 840. 15. — D. L. 9703. — N. R. 396. 39. — 950. 2. — 958. 33. — 689. 2. — 744. 36. — 840. 17. — Haan és Zsilinszky: *Békésmegyei*

forintért Váradon, a Körösön, a szegények háza mellett egy malom egy kerekének három részét, mely malom másik kerekét már a váradvelenczei Klára-apáczák birták.[1] Aligha nem ama kereket is az apáczák számára igyekezett megszerezni. 1415-ben pedig János és Orbán kanonokokkal a káptalan uj birtok-levelének megerősitését kérte és nyerte meg Zsigmond királytól.[2] Utolszor 1419. jul 19-én találkozunk vele.[3]

1398—1419.

Conradus de Cardinis de Florentia, Péter fia. A szintén flórenczi származásu Scolari András püspök hozta Váradra, kihez rokoni kötelékek is füzék s ki mindjárt püspöksége kezdetén, 1411-ben a váradi káptalan egyik legkitünőbb javadalmára, az olvasó-kanonokságra emelte.[4] E javadalom birtokában látjuk egy évtizeden át azon különbséggel, hogy 1413 és 1415-ben László, Scolari püspöknek helynöke szerepel helyette, mint olvasó-kanonok.[5] Lehet egyébaránt, hogy az idézett két évet külföldön, talán épen valamely egyetemen töltötte. 1418-ban V. Márton pápa acolitusává, s hazánk részére apostoli követté s tizedszedővé nevezte ki.[6] Midőn pedig a váradi prépostság 1419-ben megüresedék, alig forogható fenn kétség aziránt, hogy azt Konrád, a pápának s püspöknek egyaránt kedves embere fogja elnyerni. A dolog azonban még sem mehetett könnyen; a prépostság 1420-, 1421-ben is üres,[7] s Konrád csak 1424-ben tünik fel a préposti

oklevéltár. 20. 31. 33. ll. — *Gr. Károlyi oklevéltár:* I. 552. 561. ll. — Szirmay A.: *Szatmárvármegye esm.:* II. 136. 323. ll. — Fejér Gy.: *Codex dipl.:* X. 4. 622. l.

[1] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Monial. Poson. 61. 29.

[2] Fejér Gy.: *Codex dipl.* X. 5. 570. l.

[3] Haan és Zsilinszky: *Békésmegyei oklevéltár.* 33. l. — Szirmay A.: (Szatmármegye esm. II. 239. l.) még 1429-re is mint váradi prépostot emliti, de ez legalább a prépostságra nézve nyilván tévedés; az idézett évben, mint mingyárt látni fogjuk, már évek óta más ült a préposti széken. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* X. 8. 558. l. *Domokos* emlittetik, mint 1415-ben váradi prépost, de székeskáptalani prépost semmi esetre sem vala: ez az idézett évben Tamás volt *(Békésmegyei oklevéltár:* 31. l.*)*, valamint az előbbeni s következő években is.

[4] *Leleszi országos levéltár.*

[5] Szirmay A.: *Szatmárvármegye esm.* II. 323. l. — Haan és Zsilinszky: *Békésmegyei oklevéltár.* 30. 31. l. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* N. R. 847. 31.

[6] Theiner Á.: *Monumenta Hung.* II. 199. l.

[7] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Paulini. Kápolna. 3. 1. — *Csanád-egyházmegyei adattár:* II. 359—360. ll.

széken.[1] Evvel elérte szerencséje tetőpontját. A politikai szerep, melyre őt Zsigmond király kiszemelte, épen nem termett kellemes gyümölcsöket számára. Mint a király követe több izben járt Olaszországban. Egy ily alkalommal kelleténél tovább időzött szülővárosában, ami által magára is vonta a király haragját.[2] 1430 táján Zsigmond parancsára fogságba is került, de annak oka még ismeretlen.[3] Szabadságát a pápa s a flórenczi köztársaság közbelépésére nyerte vissza, s még egy évtizeden át volt első tagja Szent-László káptalanának. Utoljára egy 1440-iki oklevél emliti nevét.[4] *1424—1440.*

Vitéz János. A későbbi nagynevü váradi püspök. Mint prépost 1442. nov. 28-án fordul elő először.[5] *1442—1445.*

Tapolczai János, 1436-ban a bécsi egyetemen tanult s az egyházi jogból tudori koszorut nyert. Kétségkivül ugyanaz a János, ki 1440—1443. években, mint váradi őr-kanonok s egyházi jogtudor szerepel.[6] Eszerént magából a káptalan kebeléből lépett ugyanannak élére. 1446-ban már prépost,[7] s ez évtől kezdve másfél évtizeden át gyakran olvassuk nevét, olykor vezetéknevét is.[8] 1457-ben már komoly gondolatokat forgat elméjében, megkeresi a halál emlékezete is. Biharmegyében Sal-Septely falu Andocz és Kerekszigetet tartozékaival együtt az övé volt; értékes egy birtok, és ő azt az idézett évben a Várad melléki kápolnai pálosoknak engedte át háromszáz magyar arany forintban oly feltét alatt, hogy a szerzetesek mondjanak érette évenként egy-egy misét.[9] De vallásos érzülete s tudományos képzettségével

[1] Fejér Gy.: X. 6. 637. l.

[2] Fraknói V.: *Vitéz János élete.* 18. l.

[3] *Lásd fentebb:* I. köt. 248. l.

[4] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* D. L. 13573. — Prépostságára vonatkozó, további adatok: *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* N. R. 856. 7. — 689. 23. — 689. 10. — 955. 26. — 522. 46. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* X. 7. 306. l. — *Hazai okmánytár:* VII. 459. l. — 1425-re és 1431-re *Vesselényi-levéltár.* — 1429-re *Bölöni-levéltár.* — 1439-re *Kállay-család levéltára.*

[5] *Lásd:* I. kötet 271. l.

[6] *Lásd alább:* KANONOKOK S KARBELIEK.

[7] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Paulini. Kápolna. 1. 7.

[8] Az imént idézett helyen kivül u. o. 1. 8. — 3. 4. és 5., továbbá N. R. 856. 9. — 856. 10. — *Nemzeti muzeum: Illésházy-félék.* — Gr. Teleky J.: *Hunyadiak kora.* X. 217. l. — Fraknói V.: *Magyarországiak a bécsi egyetemen.* 46. l.

[9] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Paulini. Kápolna. Septele. 3. 5.

egyéb jeles tulajdonok is egyesültek, különösen olyanok, melyek kényesebb természetü ügyek rendezésére is képesiték. Hangácsi Albert egri prépost s királyi al-korlátnokot (később csanádi püspök) midőn László király s Hunyadi János özvegye ügyében Nagyszebenben járna, a szebeni szászok megtámadták, szolgáit részént megölték, részént megsebesiték, őt pedig többed magával fogságra veték. Az ügy Róma elé került s II. Pius pápa 1459-ben a váradi püspököt (Vitéz János), továbbá ugyancsak a váradi székes- és kiskáptalan prépostjait bizta meg, hogy ők hárman, vagy legalább közölök egy az ügyet megvizsgálja s elintézze.[1] A terhes feladat teljesitése Tapolczai vállaira nehezedett s kétségkivül ezért van, hogy épen Szeben városa e korbeli, 1462-iki irataiban Tapolczai prépost apostoli kiküldöttnek neveztetik.[2] És itt van utolsó nyoma. *1446—1462.*

De Tapolczai eltünésével egy ép oly érdekes, mint homályos kérdés előtt állunk. A Szent-Pál-rendüek hagyományai ugyanis emlitik, hogy a XV. század közepén, szeréntök 1444-ben, volt szerzetöknek egy Bereczk nevü tagja, buzgó, szent életü, tudományosan képzett férfiu, *egyházi jogtudor*, ki egykor *váradi prépost* vala, de letéve e méltóságát, az ő szerzetökbe lépett.[3] Ki volt e prépost? Bereczk nevü váradi prépostot nem ismernek történeti forrásaink, de különben is, akit Bereczknek hittak a szerzetben, mert az idézett helyek kétségkivül a szerzetbeli nevet emlitik, — annak a váradi préposti széken más neve volt; a szerzetesek beöltözésökkor leteszik régi nevöket. Ennélfogva a Bereczk névnek a váradi prépostok sorában nincs helye, hanem ellenkezőleg a más név alatt ismeretes prépostok valamelyikére kell ruháznunk e nevet. Hogy melyikre? arra határozott adatunk nincs, de ha a Tapolczairól fenmaradt történeti vonásokat a pálosok Bereczkjének jellemzésével összehasonlitjuk, a kettő közt az évek némi különbsége mellett is meglepő hasonlatosságot találunk. Jogtudor mind a kettő s Tapolczai már emli-

[1] Gr. Batthyány I.: *Series Episcoporum Chanadiensium.* 101. l.

[2] «delegatus apostolicus.» *Városi levéltár.* 1462. év.

[3] «primos adolescentiæ annos in ludo literario Lacy transacto eggressus, sine mora *iuris Canonici magisterium* consecutus est, inde ad præposituram Varad. evectus.» *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Paulini. Kápolna. Miscellanea. 6. Suppl. — Orosz: *Synopsis Annal. Ord. S. Pauli.* 87. l.

tett 1457-iki alapitványával mutatja, hogy vonzódik a pálosok monostora felé.

Balázs. Minden valószinüség szerént Vasvári Balázs, ki 1457—1459. években mint váradi ör-kanonok szerepel.[1] Balázs 1465-ben január 4-én tünik fel mint prépost,[2] eszerént még Vitéz János püspök emelte fel a hozzája különben is közel álló férfiut. Ezenkivül még csak egyszer, 1466-ban van róla emlékezet;[3] azontul eltünik. *1465—1466.*

Vitéz János, az ifjabb. Életéről eddigelé csak töredékes ismeretejnk vannak. Unokaöcscse volt a hasonnevü, hirneves püspök, majd primásnak, kinek gondjai alatt nevekedett, mint unokatestvére, Csezmiczei János, Olaszországban. Itt s valószinüleg Ferrarában tanulta a humaniorákat s az ugyanott tartózkodott Galeottoval szoros baráti viszonyba lépett. A hazába mint jogtudor tért vissza s mint egykor nagybátyja, a váradi prépostságot nyerte. A préposti méltóságban 1472-ben találkozunk vele először,[4] de valószinü hogy már előbb, nagybátyjának 1471-iki kegyvesztése előtt prépost volt. Ugyancsak 1472-ben viselte Keresztelő-Szent-János váradi társaskáptalanának prépostságát is.[5]

Volt-e részes a Mátyás király ellen szőtt összeesküvésben, melynek élén nagybátyja, az érsek, s unokatestvére, Cseczmiczei János pécsi püspök álltanak? határozottan ki nem mutatható; de bizonyos, hogy 1472-ben még Váradon volt,[6] sőt 1476-ban is.[7] És igy midőn a következő évben Rómában van, hol barátjának Galeottonak lényeges szolgálatokat tesz, Mátyás király e kegyenczét, mondhatni, a haláltól mentvén meg,[8] — okunk van hinni, hogy e távolléte a hazából nem

[1] *Lásd alább:* KANONOKOK S KARBELIEK.

[2] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.*: N. R. 1526. 1. — D. L. 16151.

[3] SZIRMAY A.: *Szatmárvármegye esm.* II. 323. l.

[4—5] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.*: N. R. 856. 13. és 1018. 43.

[6] «Johannes Wythez decretorum doctor, præpositus dictæ majoris ecclesiæ, necnon Paulus de Dombro similiter præpositus minoris ecclesiæ beatæ Mariæ Virginis ... *nostri e medio exurgentes, sponte sunt confessi*» etc. A váradi káptalan levele. Datum in festo apparitionis b. Michaelis Arch. (május. 8.) 1472. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Monial. S. Claræ Poson. 44. 9.

[7] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* N. R. 513. 2.

[8] MARTIUS GALEOTTO: *Mátyás király mondásai és tetteiről. Forditotta Kazinczy G.* 51. l.

kényszerüségből, nem az 1471-ki események következtében történt, és Galeottonak amaz előadása, hogy Mátyás királyt Vitézzel kibékélteté, aligha arra értendő, hogy ez utóbbi számára megnyitá a haza kapuit, hanem inkább, hogy a királyt, ki a Vitézek iránt könnyen érthetőleg idegenkedéssel viselteték, megnyerte számára.

Annyi bizonyos, hogy Vitéz 1478-ban már Váradon volt [1] s csakhamar megnyeré királyának kegyeit s bizalmát annyira, hogy ez őt két év mulva, 1480-ban mint követét a római szentszékhez küldötte. Hogy követi működésével igazolta a belé helyezett bizalmat, mutatja a király iránta való kegyelmének ujabb nyilatkozása. 1481. junius 2-án még prépost,[2] de még ugyanazon évben szerémi püspök lett.[3] Politikai érdemei később már több kitüntetést is szereztek számára; tudományossága s a humanismus hiveinek tisztelete pedig 1497-ben a dunai tudós társaság elnöki székébe emelte.

Az egykoru feljegyzés mint szálas és széptermetü, gyors elméjü, de korán megőszült férfiut emliti.[4] *1472—1481.*

János. A váradi káptalannak egy 1483-iki oklevelén fordul elő.[5] Neve mellett nem áll a «jogtudor» czim és igy kétségtelen, hogy nem Vitéz János. Életéről azonban további tudósitásaink eddigelé nincsenek. *1483.*

Farkas Bálint. Később váradi püspök.[6] *1487—1489.*

Alattyáni Miklós.[7] Felszentelt püspök (Sebastiensis) s Pruisz János váradi püspök helynöke, ki mint ilyen, már 1481-ben működik, midőn Váradi Forgách Györgyöt a váradi székesegyház Szent-Háromság oltárának igazgatójává kinevezi.[8] Ez időtől kezdve egyéb hivatali

[1] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Paulini. Kápolna. 2. 3. és 4.

[2] «Sabbatho proximo post festum Ascensionis Domini» (jun. 2.). A váradi káptalan levele. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* N. R. 761. 1.

[3] Pray Gy.: *Hierarchia Hung.* II. 388. l.

[4] Martius Galeotto: i. m. 50. l.

[5] «Datum sextodecimo die diei introductionis et statutionis» (feria sexta proxima ante festum b. Francisci confessoris = octóber 3); tehát október 18-án. *Kállay-család levéltára.* 1291.

[6] *Lásd:* I. kötet 325—331. ll.

[7] Neve eddigelé közönségesen Alaghy-nak iratott, de ez hibás olvasásból eredt; e név egy 1495-ki oklevelen határozottan «Nicolaus de *Alathyan*»-nak iratik. *Leleszi országos levéltár:* Actor. 1495. 16.

[8] *Leleszi országos levéltár:* Actor. 1481. 16.

működésének is akadunk nyomaira. Igy 1489-ben a várad-velenczei apáczákat védi Illés, Várad-Péntekhelyen lakó polgár ellen, ki az apáczák Dorongos nevü szőlejét hatalmasul elfoglalá. Midőn pedig Illés Alattyáni itéletének ellenére is makacsul vonakodék kibocsátani kezeiből ama szőlőt: Alattyáni megparancsolja Várad összes lelkészeinek, hogy minden egyházban, mindennap miseközben huzassák meg a harangokat, gyujtassák meg az oltárok gyertyáit, majd Isten haragjának rettenetes jeléül hányják azokat le a földre s aztán nevezett Illést nyilvánitsák kiátkozottnak mindaddig, mig a kérdéses szőlőt vissza nem adja.[1]

Püspökének bizalmát birta egészen annak lemondásáig, ki is őt ez alkalommal utódjának, Farkas Bálintnak, helyébe a váradi prépostságra emelte.[2]

Hasonló bizalomra méltatá az uj püspök, Farkas Bálint. Helynöke volt ennek is, tőle nyerte szolgálatai jutalmául a várad-előhegyi premontrei monostor prépostságát; midőn pedig négy év mulva Bálint püspök halálra vált, őt jelelte ki végrendelete egyik végrehajtójául.[3]

Jött a harmadik püspök, Kálmáncsehi Domokos, de Alattyáni, a már ekkor agg férfiu, nem helyettesiti többé főpásztorát; érzi végpercze közeledését s készül a halálra. 1498-ban háromszáz magyar arany forint alapitványt tesz a várad-velenczei apáczáknál, hogy ezek mindennap, térden állva, lelkök alázatosságával mondjanak el öt Miatyánkot urunk öt szent sebének, s öt Üdvözlégyet Miasszonyunk öt fájdalmának emlékezetére; minden ebéd s minden vacsora után pedig, midőn a szokott hála'dásra az egyházba térnek, imádkozzanak el egy Miatyánkot az ő, az alapitványozó lelkének nyugalmáért.[4] Ezentul többé semmi nyoma; erre csakhamar visszaadhatta lelkét teremtőjének.

A székesegyház helyén 1881-ben felszinre került egy különben eléggé szerény emlékkő-részlet, melyen a «Sebastensis» szó vala olvasható. Alattyáni, mint láttuk, épen e püspöki czimet viselte; nem lehe-

[1—2] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Monial. Poson. S. Claræ. 41. 36. és 37.
[3] Kereszturi J.: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 257. l.
[4] Gánóczy A.: *Episcopi Varad.* I. 467—469. ll.

tetlen, hogy ama feliratos töredék az ő sírkövéből jutott el hozzánk. *1481—1498.*

Kálmáncsehi László. Valószinüleg ugyanaz, ki 1489-ben a bécsi egyetem tanulói közt fordul elő.[1] Azon körülmény pedig, hogy Váradon nyilik számára fényes pálya épen akkor, midőn itt szintén egy Kálmáncsehi a püspök, feljogosit hinnünk, hogy közte és a püspök közt szorosabb összeköttetés vala a puszta névrokonságnál. Mint váradi prépost, eddig ismeretes adataink szerént, 1503-ban tünik fel,[2] de több, mint valószinü, hogy e káptalani méltóságot előbb, még Kálmáncsehi Domokos püspöknek Váradról való távozása (1501) előtt, nyerte el. Még 1513-ban is ő ül a préposti széken,[3] de ezután elvesztjük szemeink elől. *1503—1513.*

Homorogdi Miklós. Perényi Ferencz, az ifju váradi püspök hozta magával Erdélyből, hol kanonok s hunyadi főesperes volt;[4] Váradon prépostságra emelte, s a helynöki tisztet is reá ruházta.[5] *1516—1524.*

Bonzagno János, tudor. Egyike azon olasz tudósoknak, kiket Estei Hyppolit esztergomi érsek, majd egri püspök udvara vonzott hazánkba. 1512-ben már itt volt, s a tudományok müvelésén kivül az egri püspökség kormányzását vezette; de a magasabb politikával is foglalkozott: 1528-ban a magyar király követe a velenczei köztársaságnál.[6] Tudományos, és még inkább politikai érdemeinek jutalma a váradi prépostság lőn, melynek birtokában találjuk már 1529-ben.[7] Tiz év mulva Brodarich István váczi püspök végrendelete már ugy emliti, mint «néhai» csanádi püspököt.[8] *1529.*

[1] Fraknói V.: *Magyarországi tanárok és tanulók.* 84. l.

[2] *Nemzeti muzeumi levéltár. Rédey.*

[3] *Gr. Károlyi-család levéltára.* 2. 287.

[4] Szeredai A.: *Notitia Capituli Transilvaniae.* 138. l.

[5] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Paulini Kápolna. 1. 10. és 15. — N. R. 1715. 16. §. 2. — *Gr. Vay-család levéltára.* — *Csanád-i gyházmegyei adattár.* III. 87. l. — *Kolosmonostori orsz. leréltár:* Bihar. A. 7.

[6] «Joannes bapt. Bonzagnus *doctor* ac Serenissimi Regis Ungariæ apud Illustrissimum Dominium Venetorum Orator.» — 1516. «gubernator episcopatus Agriensis.» *Gr. Károlyi levéltár.*

[7] *Kállay-család levéltára.*

[8] «Alexandro de Bonzagnio de Regio, quod est inter Mutinam et Parmam, pro Argeate (?) *fratris* sui Reverendi *condam* Joannis de Bonzagnio *episcopi*

Ilméri Imre.[1] Neve a mai «Ürményi»-nek régi alakja, de hogy az Ürményi nemzetség ős családfáján jogosan kereshetünk-e számára helyet? az még eldöntésre vár. Figyelembe veendő azonban, hogy ama családfán 1520-ban, tehát épen a kérdéses korban előfordul csakugyan egy Imre, mint Ilméri András és Zomor Veron legidősb fia, kinek unokaöcscse, István, viseli először a XVII-ik században a mai Ürményi nevet.[2]

Imre Várad középkori egyházi férfiainak sorában 1529-ben merül fel először mint őr-kanonok,[3] ez állásából lép 1531-ben Bonzagno üresen hagyott helyére, a préposti székbe, itt látjuk 1543—49. években, és utoljára 1550-ben.[4] *1531—1550.*

Ilosvai István. Egyházi jogtudor. Pályáját Várad mellett egy szerény községben, Mező-Telegden, kezdte meg, hol 1524-ben még csak igazgatója a Szentlélek Isten oltárának, mely a plébániai egyházban állt, később ugyanezen egyháznak lelkésze. Szorgalma s gondoskodása jeléül telegdi hívei még évtizedek mulva is emlegetik «István pap molnát» (malmát), melyet ő épitett, a gyümölcsöst, melyet ő ültetett.[5] Itt érdemelte ki helybeli kegyurainak, a Telegdyeknek becsülését s bizalmát, mely a legszebben nyilatkozék iránta azáltal is, hogy Telegdy Miklós árvájának, az 1514-ben felkonczolt István unokájának egyik gyámjául őt rendelték.[6]

A telegdi szerény lelkészi lakból azonban a gondviselés keze tovább s magasabbra vezette. 1539-ben mint egri kanonok, 1544-ben

Chyanadiensis fl. centum in auro ... restituantur per exequutores.» Ezek: «frater meus dominus Mathias Broderyth de Polanya aulicus regius, item rev. et. ven. Thomas præpositus quinqueecclesiensis, custos Agriensis, Secretarius regius; Stephanus de Buda, Joannes similiter de Buda et Ambrosius Zedelyn provisores, Archidiaconi et Canonici Ecclesiæ Wachyensis.» Datum 1539. «in mense Junio». *Leleszi országos levéltár:* Actor. 1539. 41. Felette hanyag másolat.

[1] Nevének egykoru változatai: *de Ilmer, Ilmeri, Irmëry, Irminy.*

[2] NAGY I.: *Magyarország családai.* XI. 428. l.

[3] *Kállay-család levéltára.*

[4] *Kállay-család levéltára. — Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* N. R. 1049. 4. §. 17. — FRAKNÓI V.: *Verbőczy István a mohácsi vész előtt. Századok.* 1876. 634. l. 2. j.

[5] *Lásd:* KALOTAI FŐESPERESSÉG: MEZŐ-TELEGD.

[6] *Ifj. Bölöni S. levéltára:* 1552-iki oklevél; a másik gyám Varkocs Tamás, akkor bihari főispán vala.

pedig, mint ugyancsak egri prépost tűnik fel.[1] Frangepán Ferencz, Egernek ekkori püspöke az 1539-iki váradi békét megelőzött tárgyalások alkalmával gyakran időzött János király váradi udvarában és igy elég alkalma lehetett, hogy felismerje Ilosvaiban a magasabb hivatásu férfiut. Hihető azonban, hogy Ilosvai az egyházi javadalmak csoportositásának ama korában egri stallumja mellett anyamegyéjének, a váradinak káptalanából sem maradt ki, és csakugyan 1547-ben mint váradi kanonokot látjuk, de már ekkor a káptalanban nagyon elül jár, a második méltóságot, az olvasó-kanonokságot viseli. Ugyanekkor püspöke, az állami ügyekkel annyira elhalmozott Frater György, Ilosvait püspökké (Imeriensis) szentelteti, s őt az egyházmegye multjával, személyei s ügyeivel ismerőst helynökévé nevezi ki.[2]

A viszonynak, mely Frater Györgyöt s helynökét egymáshoz füzé, bensőbb alapja is volt. Ilosvai évek óta gyüjté s irta össze hazai törvényeinket. Evégett szorgalmasan kutatta át a levéltárakat, kétségkivül a váradi káptalanét is. Aligha nem ő volt, ki első tette figyelmessé Fráter György püspököt e levéltár gyöngyére, a Váradi regestrum kéziratára. A két férfiu megérté egymást; mindketten egyért lelkesedtek, nemzetünk boldogulásaért. Mig Ilosvai a magyar közjog alapjainak kiszélesitésén fáradott, Frater György sajtó alá adta a Váradi regestrum kéziratát, hogy gazdagitsa történeti irodalmunk forrásait. Ilosvai kézirata kevésbbé volt szerencsés. Frater György a Regestrum megjelenése után egy évre elhalt, s azután jöttek a válságos idők, melyek Várad tudományos irodalmának további fejlődését meggátolák.

Ilosvai az 1552—1555. évek közt váradi prépost lett, ez utóbbi évben már mint Ilméri utódja tünik fel.[3] Két év mulva azonban — tudjuk mi történt? Ilosvai is többi kanonok-társaival vándorbotot vett elaggott kezeibe, hogy távozzék a helyről, mely fáradt tagjainak már sirt sem ad. Nagyszombatba jutott, hol 1559-ben az esztergomi főkáptalan préposti székébe emelék, de már két hónap mulva szive megszünt

[1] Batthyány I.: *Leges eccl.* I. 10. — *Schematismus Cleri A. D. Agriensis.* 1868. 33. 37. ll. Ez egri kanonokság s prépostság indokolására ohajtandók lennének még kétségtelenebbb adatok.

[2] Pray Gy.: *Hierarchia Hung.* II. 187. l. c) jegyz. és 200. l. — *Kállay-család levéltára.* 1549. év.

[3] *Leleszi országos levéltár:* Protocoll. XIII. 96. l.

dobogni és fájni.[1] Kéziratát, mely hazai törvényeink első gyüjteménye, Telegdy Miklós esztergomi kanonok (1561) vette magához és saját nyomdájában 1583-ban kinyomatta.[2] *1555—1557.*

[1] *Memoria Basilicæ Strigoniensis.* 143. l. hol csak *váradi* prépostságáról van szó.

[2] Batthyány I.: *Leges eccl.* I. 9—10. ll. — A kiadók, Telegdy és Mossóczy — mint Batthyány megjegyzi — «sunt autem tam strenue illo (Ilosvai kéziratával) usi, ut totum exscripserint, *alieni itaque laboris fructus decerpsere.*» — Ilosvai kéziratát jelenleg a bécsi császári udvari könyvtárban őrzik 8496. szám alatt. Wenzel G.: *Árpádkori uj okmánytár.* I. 14. l. jegyz.

KANONOKOK S KARBELI PAPOK.

XII—XIII-IK SZÁZAD.

Benedek őr-kanonok. Mind az ő, mind a következő két kanonok nevét azon itéletlevél tartotta fenn, melylyel Feliczián esztergomi érsek, a zágrábi püspökség birtokperét 1134-ben, a a váradi zsinaton eldöntötte s mely levélben a pertárgyalás egyéb tanui között Benedek és társai is emlittetnek.[1] *1334.*

Opus dékán-kanonok.[2] *1134.*

Sebestyén kanonok.[3] *1134.*

M. éneklő-kanonok. *1199.*

S. kanonok. *1199.*

M. kanonok. Mind e hármat a fentebb emlitett *B.* préposttal együtt, Elvin püspök perének alkalmából III. Incze pápa levele emliti, de azon kor szokása szerént nevöknek csak kezdőbetüivel. Egyébütt nem fordulnak elő.[4] *1199.*

Valerián éneklő-kanonok. A gazdagsága s tagjainak országos szereplése miatt egyaránt nevezetes Borsa nemzetség sarjadéka. Emlékét a Váradi regestrum őrzötte meg, mely őt, mint a Váradon tartott isten-itéletek egyik biráját ismételve emliti. Ugyancsak a Regestrum előadásából megismerjük három rokonát is: testvérét, Ustaurt; továbbá anyai nagybátyját, Ányos mestert, ki valószinüleg egy személy az alább következő hasonnevü kanonokkal; végre Benedicta asszonyt, kinek Valerián, nevezett rokonai beleegyezésével eladja egyik

[1—3] *Lásd:* I. köt. 56. és 136. ll.

[4] I. kötet 86—87. ll.

szolganőjét két kis fiával együtt. Kanonokságának ideje *1212.* év tájára tehető. [1]

Mihály őr-kanonok. Valeriánnak az isten-itéleteknél birótársa, később az éneklő-kanonokságban utóda.[2] *1212.*

Gellért dékán-kanonok; mind ő, mind a következő kanonokok tagjai valának, bár különböző időben, az isten-itéleti törvényszéknek.[3] *1212.*

Péter kanonok.[4] *1212.*

Sidrák vagy *Sibrik* kanonok, később főesperes.[5] *1212.*

Pósa kanonok, majd bihari főesperes.[6] *1212.*

Moust, mely név akár Heltay nyomdájából, hol a Váradi regestrumot nyomták, akár még a másoló tollából aligha nem hibásan került elő, s eredetileg *Pousa* volt. Főesperes.[7] *1213.*

Joákim kanonok, később dékán, több izben delegált biró.[8] *1213.*

Folkus vagy *Fulkó* klerikus és segédbiró, régi magyarosan: poroszló (pristaldus) Joákim dékán, mint isten-itéleti biró mellett.[9] *1215.*

Tekó alesperes.[10] *1217.*

Ányos olvasó-kanonok és káptalani jegyző, ki a töredékes Váradi regestrum tanusága szerént 1217-től 1235-ig, tehát közel 20 éven keresztül vezette a káptalan jegyzőkönyveit, és igy az annyiszor idézett Regestrum is nagyrészben az ő tollából folyt.[11] *1217.*

Tompa kanonok, főesperes. *1217.*[12]

[1] *Váradi regestrum*: 142. 150. 174. oklevél. — A következő kanonokoknál, ha csak a Váradi regestrumra történik hivatkozás, a kor többnyire csak hozzávetőleg határozható meg.

[2] *Váradi regestrum*: 150. 174. 350. okl.

[3] *Váradi regestrum*: 150. 174. okl.

[4] *Váradi regestrum*: 150. okl.

[5] *Váradi regestrum*: 150. 209. okl.

[6] *Váradi regestrum*: 151. 174. okl.

[7] *Váradi regestrum*: 174. okl.

[8] *Váradi regestrum*: 174. 252. 286. okl.

[9] *Váradi regestrum*: 286. okl.

[10] *Váradi regestrum*: 29. okl.

[11] *Váradi regestrum*: 208. 136. okl.

[12] *Váradi regestrum*: 209. okl.

Pál Szent-László király oltárának igazgatója *1217.*[1]

Márton áldozár, kanonok, isten-itéleti biró; egy alkalommal mint vádló is szerepel. *1219.*[2]

Vida kanonok, Mártonnak birótársa. *1219.*[3]

Eráklius őr-kanonok és dékán, János prépost kortársa. Emlékét egy érdekes per tartotta fenn. A zobodiáni (?) egyház kegyurai: Dénes Isó és Puk perbe fogák ez egyház torozóit, amiért hogy nem akarák tartozásaikat lerövni, készebbek lévén inkább elköltözni. A per már Eráklius őr-kanonok, mint biró előtt folyt, midőn mégis sikerült kibékiteni a feleket oly feltételek alatt, hogy a torozók mindenesetre megmaradnak a nevezett egyház mellett s minden évben, Szent-Mihály-ünnepén beszolgáltatnak az egyháznak egy harmadfüves tinót, száz kenyeret, tizenkét veder sert s minden háznép egy-egy szent misét szolgáltat.[4] *1220.*

Móricz áldozár. A székesegyháznál volt-e alkalmazva s mily hivatalban? arra nincs adatunk; csak az bizonyos, hogy Szent-László váradi egyháza iránt kitünő kegyelettel viselteték, s egyike volt azon nagy számu hazánkfiainak, kik e kegyelöteket tettel is tanusiták. Igy midőn vagyonáról végrendelkezett, Árva nevü szolgáját a nevezett székesegyháznak hagyá, hogy annak harangozója legyen; Szép nevü szolganőjéről pedig ugy intézkedett, hogy halála után ugyancsak a székesegyháznak adjon gyertyákra két márka érő viaszt, de fia s két leánya a szolgaságból felszabaduljon.[5] *1225.*

Jeromos áldozár. Előkelő származását gyanittatja azon körülmény, hogy testvére volt ama Jánosnak, kit a Váradi regestrum a biharmegyei Gyarán falu birtokosa gyanánt emlit s hogy Bihar, valamint a szomszéd Békésmegye legelőkelőbb nemzetségeivel s egyházi férfiaival összeköttetésben állt.[6] De hogy gyaráni lelkész volt-e, vagy pedig a székesegyházban karbeli áldozár? adatok hiányában meg nem határozható. *1225.*

[1] *Váradi regestrum:* 209. okl.
[2] *Váradi regestrum:* 89. 209. okl.
[3] *Váradi regestrum:* 209. okl.
[4] *Váradi reg.:* 350. okl. Itt hibásan áll «Yconomus» «Oeconomus» helyett.
[5] *Váradi regestrum:* 349. okl.
[6] *Váradi regestrum:* 247. okl. — *E munka* I. kötete 96—97. ll.

István főesperes, Sándor váradi püspök jószágigazgatója s az isten-itéleteknél helyettes birája. Valószinüleg ugyanaz az István békési főesperes, ki a reája tört rablót önvédelme közben megölte s kinek ezen ügyével egymásután két pápa foglalkozott. Sándor váradi püspök István főesperest, mint vérontással fertőzöttet az oltár szolgálatától elmozditá s egyházi javadalmától is megfosztotta; de István főesperes Rómába felebbezte ügyét s ott személyesen is megfordult. III. Honorius pápa a főesperes visszahelyezését rendelte el, Sándor püspök azonban nem engedett, és IX. Gergely pápa sem tudta őt rá birni, hogy valamely egyszerü javadalmat jelöljön ki az elitélt számára s igy legalább a koldusbottól mentse meg. István főesperes ezután még hat év mulva, 1236-ban is javadalom nélkül állt, ekkor a pápa ismét gondoskodék javadalmaztatásáról, de hogy ezuttal több sikerrel-e, mint előbb? hallgatnak róla történeti emlékeink.[1] *1225.*

Sándor kanonok. Primegonitus ellenpüspök hive s ennek érdekében a következő János kanonokkal együtt személyesen is megfordultak a pápai udvarban, amiért Benedek püspök mindkettőjöket megfosztá javadalmaiktól.[2] *1232—1236.*

János kanonok.[3] *1232—1236.*

Márton kanonok, Primogenitus hive.[4] *1232—1236.*

Izsák kanonok, szintén Primogenitust pártolá s ezért ő és Márton kanonok is javadalmát veszté.[5] *1232—1236.*

Rogerius. Kortársa, Tamás spalatói esperes és krónikairó tudósitása szerént Olaszország Apulia tartományában született.[6] 1233-ban mint Toletanus János választott praenesti püspök s apostoli követ káplánya hazánkban volt, a pápai udvar s főnöke közt az összeköttetést személyesen is eszközlé, leveleket s fontosabb szóbeli tudósitásokat hozva és vive.[7] Szolgálati érdemeinek jutalmául azon kor szokása

[1] *Váradi regestrum :* 247. okl — *E munka* I. köt. 96—97. l. — THEINER Á.: *Monumenta Hung.* I. 91—92. és 150 ll.

[2—5] FEJÉR GY.: *Codex dipl.* III. 2. 307—310. ll. — THEINER Á.: *Monumenta Hung.* I. 148—149. ll.

[6] THOMAE *Archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum Pontificum atque Spalatensium.* 48. fej. — SCHWANDTNER J. GY.: Scriptores rerum Hung. III. 629. l.

[7] «sicut littere tue nobis exhibite continebant et dilectus filius Magister Roger Capellanus fideliter nobis exposuit et *prudenter*, Charissimus in Christo

szerént ő is pápai bullát nyert s a bulla a váradi káptalan egyik kanonoki javadalmára szólt. Kanonoksága mellett megtartotta régi állását is a követ mellett vagy legalább annak czimét, mert egy évtized mulva is mint Toletanus János püspök káplánya emlittetik.[1] Az 1241-iki vész Váradon érte őt, mely alkalommal a tatárok rabságába került, de ügyességével, bár sok viszontagság után, végre megszabadult. Ekkor az elpusztult s a tatárok ujabb betörésének utjában álló Váradtól, hol időközben főesperességet nyert, szabadulni vágyott s még 1243-ban kieszközlé, hogy ismét pápai bulla révén a soproni főesperességre tétetett át.[2] Később, 1249-ben főnökének, ki időközben bibornok lőn, pártfogásával Spalató érseki székére emelkedett. A kinevező oklevél dicsérőleg emeli ki tudományát, feddhetetlen életét s társadalmi müveltsége mellett szolgálati készségét.[3]

Mielőtt távozott volna hazánkból, maradandó emléket állitott nevének azáltal, hogy a tatárjárásról emlékiratot készite, melyben az országos romlás mellett Várad elpusztulását és saját viszontagságait részletesen, de a rémes események hatása alatt kissé tulozva festi le. Müvét János olasz püspöknek ajánlá, ki, ugy látszik, nem más, mint a többször emlitett Toletanus János.[4] Ez emlékiratot, mely ama kor történeteire nézve a leghitelesebb s első rendü forrásunk, először,

filius noster A. (András) Ungariæ Rex illustris» etc. 1233. III. Gergely pápa levele J. penestrini vál. püspök s magyarországi követéhez. THEINER Á.: *Monumenta Hung.* I. 115—116. ll. — Theiner itt s az előző lapokon a J. kezdőbetüt Jakabra magyarázza, de Tamás főesperes s maga Roger is Jánost emlit.

[1—2] «dilecto filio, Rogerio, Capellano Venerabilis fratris nostri — Episcopi Prænestini Archidiaconatum, quem in Varadiensi Ecclesia obtinet, resignare ac in eodem Soproniensi residere parato, dictum Archidiaconatum (ecclesiæ Soproniensis)... auctoritate nostra conferre curetis.» IV. Incze pápa levele a szentgotthárdi apát s az esztergomi préposthoz. 1243. FEJÉR GY.: *Codex dipl.* IV. 1. 304. l.

[3] FEJÉR GY.: *Codex dipl.* IV. 2. 57. l.

[4] «Epistola magistri Rogerii in miserabile carmen super destructione regni Hungariæ per Tartaros facta editum ad Reverendum dominum Johannem pestheniensis ecclesiæ episcopum feliciter incipit.» Következik az ajánló levél s azután a Siralmas ének 40 fejezetben. A «pestheniensis episcopus» nem pesti püspök, mint azt Desericzky állitá, hanem a nápolyi királyságnak egyik püspöksége. *V. ő. Századok.* 1873. évf. 69—70. ll. — Rogerius neve előtt a «magister» jelző is arra mutat, hogy müve irásakor még nem viselte az érseki palástot.

mint láttuk, Pruisz János váradi püspök nyomatta ki Thuróczi János krónikája mellett 1488-ban, Brünnben felállított nyomdájában; azóta többször megjelent,[1] legujabban Szabó Károly jeles magyar fordításában.[2] *1241.*

N. kanonok, egyszersmind *bácsi* főesperes. Bullás. *1241.*[3]

Andornak (Andronicus) őr-kanonok; emlékét azon határjárás őrizte meg, melyet ő, mint a váradi káptalan bizonysága a király emberével, Belws comessel együtt a Csanád nemzetség birtokai, a biharmegyei Berthem, Sonkolyos, Thelegd és Szabolcs körül tartott.[4] *1257.*

Iván, éneklő-kanonok.[5] *1260—1279.*

Tamás kanonok-dékán.[6] *1260.*

Gergely olvasó-kanonok.[7] *1262.*

Náta őr-kanonok. Emlékezetül maradt róla, hogy a váradi káptalannak egy malmot épittetett, melyet később a káptalan elcserélt a váradi püspöknek Szent-Péter-utczája nevü birtokáért, mely a mai Várad-Olasziban a Kalvaria-hegytől a Körös felé vonult.[8] *1262.*

Benedek ör-kanonok.[9] *1270.*

Egyed őr-kanonok.[10] *1272.*

Vida kanonok, kinek, mint a váradi káptalan kiküldött bizonyságának előtte Gothárd comes s ennek neje és leánya végintézkedést tőnek. *1277.*[11]

Benedek kanonok, békési főesperes. Mint Miklós erdélyi prépost s választott esztergomi érsek ügyvivője megfordult Rómában, hogy nevezett Miklós megerősittetését kieszközölje, de eredménytelenül.[12] *1278.*

[1] 1746-ban SCHWANDTNER J. GY.: *Scriptores rerum Hungaricorum.* I. 292—321. ll. 1849-ben ENDLICHER: *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana.*

[2] *Magyarország történetének forrásai.* I. köt. 2. füzet. Pest. 1861.

[3] THEINER Á.: *Monum. Hung.* I. 177. l.

[4—6] WENZEL G.: *Árpádkori uj okmánytár.* VII. 475. 539. és IV. 209. ll. — *Hazai okmánytár:* VI. 255. l.

[7—8] FEJÉR GY.: *Codex dipl.* IV. 3. 99. és *Batthyány-codex:* I. 26. rubr. — *Gr. Károlyi oklevéltár:* I. 2—3. ll.

[9] FEJÉR GY.: *Cod. dipl.* V. 1. 75. l. — WENZEL G.: *Árpádkori.* IV. 209. l.

[10] FEJÉR GY.: *Cod. dipl.* VII. 3. 71. l. — WENZEL G.: *Árpádkori.* VIII. 367. l.

[11] SZIRMAY A.: *Szatmárvármegye esm.* II. 107. l.

[12] THEINER Á.: *Monum. Hung.* I. 325. l.

János kanonok, ki mint a káptalan bizonysága a ma szilágymegyei Szarvad határait járta.[1] *1279.*

Albert kanonok, dékán, valószinüleg ugyanaz, ki Lodomér püspök káplánja volt s IV. László király parancsára püspökétől kiküldve, az eggedi monostor elpusztitását megvizsgálta. *1279.*[3]

Benedek őr-kanonok *1279—1284.*[3]

Péter «karbeli alkalmas ifiu pap» mondja róla az oklevél, mely arról tanuskodik, hogy László király parancsára a váradi káptalan őt küldé ki a beregmegyei Surány határjárására.[4] *1280—1284.*

Donkus szintén karbeli pap, ki ugyancsak László király parancsára a magtalanul elhalt Ivánkának, Bonyka fiának birtokát, a szatmármegyei Woja földének egy részét át akarta adni Ábrahámnak és Miklósnak; de az átadásnak Mesk, Jolath, Gergely, Medve, Ábrahám, Omych és ennek fia, Benedek vajai nemesek, a ma is virágzó Vay nemzetség ősei ellenmondának.[5] *1280.*

Imre olvasó-kanonok[6] *1281—1285.*

János éneklő-kanonok *1281—1282.*[7]

Gergely mester, ki a káptalan meghagyásából a Káta nemzetség tagjait beiktatta birtokaikba, ezek között a Körös-melléki Ősi birtokába is.[8] *1284.*

[1] Fejér Gy.: *Cod. dipl.* V. 2. 560. l.

[2] Wenzel G.: *Árpádkori uj okmánytár.* IV. 209. l. — *Hazai okmánytár:* VII. 170. l.

[3] *Hazai okmánytár:* VI. 255. l. — Wenzel G.: *Árpádkori.* IV. 235. l. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* V. 3. 145. l. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* D. L. 1117.

[4] *Zichy-okmánytár:* I. 46. l. és Wenzel G.: *Árpádkori.* IX. 407. l.

[5] *Gr. Vay-család levéltára:* 1. 1. — Ez oklevél év nélkül kelt; hajlandók is voltak némelyek azt Szent-László korának tulajdonitani, de minthogy az abban előforduló tiltakozók közől *Medvének* fia: Jakab — *Jolathnak* fia: András — és *Ábrahámnak* fia: János ugyanazon levéltárnak egy másik 1324. évben kelt okiratában (1. 5.) mint élők emlittetnek: már csak ez okból is azon oklevél csak egy emberöltővel tehető előbbre vagyis IV. László korába. *Lásd I. kötet* 28. l. 1. jegyz.

[6] Wenzel G.: *Árpádkori.* IV. 235. l. — Fejér Gy.: *Cod. dipl.* V. 3. 264. és 308. ll.

[7] Wenzel G.: *Árpádkori uj okmánytár.* IV. 235. l. — *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 14. l.

[8] *Zichy-okmánytár:* I. 56. l.

Iván éneklő-kanonok *1284—1288.*[1]

Ferencz kanonok s bihari főesperes *1285.*

Jónás kanonok, kinek, valamint a fentebb emlitett Ferencz főesperesnek s Imre olvasó-kanonoknak emlékére az annyiszor bolygatott váradi vám kérdése oly kedvező világosságot vet.[2]

István olvasó-kanonok *1288—1291.*[3]

Márton őr-kanonok; mint ilyen tizenhét éven át gyakran előfordul. 1291-ből ismeretes egy levele is, melylyel bizonyitja, hogy Damján fiai a Hévjó vizén levő malmuk felét Zolochnak egy márkáért eladák. Vevők s eladók az őr-kanonok szőlősi jobbágyai.[4] *1288—1305.*

Ivánka éneklő-kanonok *1291.*[5]

Imre káptalani jegyző, ki a Gutkeled nemzetség birtokainak, a biharmegyei Bagamér és Seléndnek határait járta. Az erről kiadott káptalani oklevél Imre jegyzőt «magnus»-nak s nemes férfiunak nevezi.[6] Csak ez egyszer fordul elő, és igy nem indokolható ama sejtelem, hogy ő amaz Imre, ki öt év mulva, mint püspök, egyházmegyénk kormányára lépett. *1292.*

Ivánka olvasó-kanonok, valószinüleg a fentebbi éneklő-kanonokból lépett előre; később Váradnak püspöke.[7] *1294.*

Iván éneklő-kanonok. *1294.*[8]

Csanád éneklő, majd olvasó-kanonok, utóbb prépost, kiről már szólottunk a prépostok között. *1295.*

János kanonok, 1297-ben Kolosmonostor határait járta; neve előtt szintén ott áll a «magnus» jelző.[9]

János váradi pap, kinek Ágoston atya, Szent-Ágoston szerzeté-

[1] *Hazai okmánytár:* VI. 302. l. — *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 19. l.

[2] *E munka* I. kötete 123. l.

[3] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 19. l. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* V. 3. 425. és VII. 3. 40. ll. — 1291-re *Kállay-család levéltára.*

[4—5] *Hazai oklevéltár* (Dessewffy): 109. 124 és 179 ll. — 1291-re *Kállay-család levéltára.* — Wenzel G.: *Árpádkori uj okmánytár.* V. 137. és X. 248. ll. — Fejér Gy.: *Cod. dipl.* VI. 2. 164. és IX. 4. 172. ll. — 1305-re *Leleszi országos levéltár.*

[6] *Hazai okmánytár:* III. 41. l. V. ö. Fejér Gy.: *Codex dipl.* X. 8. 478. l.

[7—8] Wenzel G.: *Árpádkori uj okmánytár.* X. 169. l.

[9] Fejér Gy.: *Codex dipl.* VI. 2. 102. l.

nek tagja «De summa trinitate et fide catholica» irt művét ajánlotta 1297 körül.[1]

Péter kanonok, kit a káptalan a biharmegyei Baalkh (Bályog?) eladása olkalmával kiküldött, hogy tudakozza meg, vajjon beleegyeznek-e az eladásba a szomszédok? *1298.*[2]

Benedek Evangelista-Szent-János kápolnájának igazgatója, ki előtt Kozma comes bihari szőlejének két részét Reszegi Boda fiának, Istvánnak átengedte.[3] *1299.*

XIV-IK SZÁZAD.

Bálint kanonok. 1300 táján mint a váradi káptalan kiküldött bizonysága a szatmármegyei Domahidán járt, mely alkalommal fáradságát két márkával jutalmazák.[4]

Miklós éneklő-kanonok. Csupán egy évben, 1306-ban fordul elő.[5]

Jakab őr-kanonok, 1306—1314 évek közt gyakran van róla említés,[6] de nem lehetetlen, hogy ő az, ki 1335-ig többször, sőt még 1337-ben is előfordul. Az összefüggést biztosan kimutatnunk nem lehet, mert az 1315—1317 évekről nincsenek ide vonatkozó okleveleink. Ekkor nagy zavar volt a hazában, kivált Várad vidékén, hol Kopasz nádor lobogtatá a lázadás zászlaját.

Miklós Gábor fia, erdélyi kanonok, de kétségkivül pápai adományozás következtében a váradi székeskáptalanban is volt javadalma. Ama rendkivül érdekes erdélyi püspökválasztás alkalmával, mely 1309-ben történt, Miklós kanonok nem volt a választók között, mert, mint a választás ügyében eszközölt tanuvallatásokból kiderült, Vára-

[1] Fraknói V.: *A tudományok állapota az Árpádok alatt. Győri tört. és rég. füzetek.* II. 219. l.

[2] Fejér Gy.: *Cod. dipl.* VI. 2. 153. l.

[3] *Hazai okmánytár:* VII. 275. l.

[4] Fejér Gy.: *Codex dipl.* VII. 2. 204. l.

[5] Nagy I.: *Anjoukori okmánytár.* I. 115. l.

[6] Nagy I.: *Anjoukori okmánytár.* I. 115. 199. 231. ll. — *Zichy-okmánytár:* I. 143. l. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* N. R. 924. 13. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* VIII. 1. 518—519. ll. 1313-iki oklevele egészen más kanonokokat emlit, de ez oklevél keltének éve kétségkivül hibás.

don vagy őstől maradt birtokain, melyek Szatmár körül léteztek, tartózkodott.[1] *1309.*

László karbeli, Szent-László király oltárának káplánya, ki Kopasz nádor emberével a gr. Károlyi család őseit Kulch, Vetés és Olcha birtokába beiktatá *1312*-ben.[2]

Krakai Miklós kanonok. 1320-ben már halott, de XXII. János pápának ugyanezen évben kelt levele említi, hogy akkor volt kanonok, midőn Váradnak nem vala főpásztora, ez pedig 1317-ben, Imre püspök halála után történt.[3]

János olvasó-kanonok, ki ez állásra az éneklő-kanonokságról emelkedett Csanád prépost előléptetése után. 1318-tól 1333-ig majd minden évben találkozunk nevével,[4] de különösen 1329-ben. Ez évben, ugy látszik, hogy már Ivánka püspök halála után a váradi káptalan perbe bonyolodott a nevezett püspök unokaöcsével, Mátyással ennek több rendbeli hatalmaskodásai miatt. Végre jámbor férfiak közbenjárásával egyezségre léptek oly formán, hogy ha János olvasó-kanonok ünnepélyes esküt tesz arra, hogy ama darab föld, mely Várad közelében Megyes és Ősi közt esett s e per egyik tárgyát képezé, — a káptalant illeti: Mátyás mester e földet a káptalannak visszabocsátani, sőt annak használatáért kártérítést is adni tartozik oly összegben, amennyit ugyancsak János olvasó-kanonok szintén eskü alatt megállapit; más oldalról Mátyás mester kötelezé magát, hogy tizenkét nemes férfiu esküjével igazolni fogja, hogy azon vád ellenében mintha a káptalan egyik megyesi jobbágyát nyillal megsebesitette s annak ingóságait elhurczoltatta volna, — ártatlan. Ez egyezséget Péter várad-előhegyi prépost és konventje irásba is foglalá; de hogy lett-e foganatja? arról hallgatnak történeti emlékeink.[5]

Különben János olvasó-kanonokságának mind kezdetét, mind végét egy-egy nevezetes egyházi mozzanat határolja. 1316-ban vette

[1] Theiner A.: *Monumenta Hung.* I. 432. l.

[2] *Gr. Károlyi oklevéltár:* I. 39—41. ll.

[3] Theiner A.: *Monumenta Hung.* I. 469. l.

[4] Nagy I.: *Anjoukori okmánytár.* I. 457. és II. 275. ll. — *Zichy-okmánytár:* I. 167. 226. 309. 385. 413. és 416. ll. — *Bölöni-, Kállay-, Vay-családok levéltárai.*

[5] Az oklevél kelt «in festo s. Mariæ Magdalenæ» 1329. Eredeti, hártya. *Váradi székeskáptalani levéltár.* 406. F.

kezdetét a megüresedett egyházi javadalmak adóztatása oly módon, hogy az üres javadalom évi jövedelmének fele a pápai kincstárba folyt be. Megüresedett a váradi olvasó-kanonokság is s évi jövedelme 18 finom ezüst márkára becsülteték,[1] ami kétségkivül jelentékeny összeg volt oly korban, midőn egy márkáért, mint fentebb láttuk, egy kétkerekü s meleg vizen állott, tehát télen is őrlő malomnak felét lehetett megvásárlani.

Kanonoksága végén, 1332-ben pedig szedni kezdék az ugynevezett pápai tizedeket, s János kanonok mindjárt az első évben 5 márka, 8 garas és 5 denár tizedet fizetett, mely összeg legalább is 50 márka jövedelemnek, tehát az előbb emlitett 18 márkánál sokkal többnek felel meg; de az olvasóság és kanonokság, mint láttuk, két külön javadalmat képezett s mig a 18 márka kétségkivül csak az olvasóság évi jövedelmét jelezé,[2] az 5 márka mind az olvasói, mind a kanonoki jövedelem tizedét képezé, sőt az utóbbi összeg fizetéséhez hozzá járult János kanonok öcsese, Egyed is, ki valamely javadalomnak szintén birtokában volt.[3]

János olvasó-kanonok 1333. junius 27-én még életben van, de az ugyanezen évnek ugy látszik második felében készült pápai tizedjegyzékekben már mint «boldog emlékezetü» fordul elő s neve után is csak félévi tized: 2 márka van feljegyezve.[4]

Jakab éneklő-kanonok 1318-ban.[5] Lehet, hogy a fentebbi őr-kanonok s fokozatos előléptetés utján lőn János őr-kanonok utódja. A következő évben már hasztalan keressük a káptalan tagjai közt.

Jakab őr-kanonok, szintén 1318-ban emlittetik s eszerént egyszerre két Jakab tagja volt a káptalannak, de hogy a kettő közől melyik volt a régi s melyik az ujonnan jött? meg nem határozható. Annyi bizonyos, hogy Jakab őr-kanonok még 1335-ben is él s származására nézve Biharmegye egyik előkelő családjához tartozott. 1320 táján

[1—2] «Item vacavit semel Lectoria Varadiensis, cuius fructus ascendebant ad summam XVIII marcharum fini argenti.» THEINER A.: *Monumenta Hung.* I. 455. l.

[3—4] «dominus Johannes Lector Ecclesiæ Waradiensis cum nepote suo, videlicet magistro Egidio solverunt V. marcas grossorum et VIII. grossos et V. denarios pro decimis primi anni, et hoc tam ratione Lectoratus, quam ratione Canoniæ.» Alább pedig a második év tizedjegyzékében: «Johannes lector *bonae memoriae* II. marcas pro lectoratu suo.» VATIKÁNI T. LEVÉLTÁR: *Rationes collectoriæ Poloniæ et Hungariæ* 1317. 1332—1337. 41. és 42. levél.

[5] NAGY I.: *Anjoukori okmánytár.* I. 457. l.

testvére, Leel mesterrel együtt zálogba adák Mártonteleke, más néven «Botkemene» birtokukat, mely Biharmegyében, a mai Leel-Ősi puszta közelében állt s hol a Becse-Gregor nemzetség birtokai s monostorai estenek. Valószinüleg Jakab kanonok is e nemzetségnek volt sarjadéka. Felmerülő adatok még igazolhatják, hogy azon Jakabok egyike vagy másika, kik a XIV-ik század közepén hazánkban püspöki méltóságot viseltek, az itt említett Jakabok közől emelkedett fel. Feltünő végre, hogy bár Jakab őr-kanonok a hat évig szedett pápai tizedeknek végét is csaknem megéri, mindemellett a tizedjegyzékek nem említik nevét. *1318—1335.*[1]

Móricz kanonok. Javadalma, mielőtt azt elnyerte volna, az 1316—18-iki adóztatás alkalmával üresedett meg s évi jövedelme 16 márkára becsültetett.[2] 1322-ben ismét találkozunk vele; ekkor egyike volt azon kiküldötteknek, kik a fej- és jószágvesztésre itélt Lászlónak, Csobánka unokájának birtokait királyi parancsra megbecsülék.[3] *1318—1322.*

István váradi főesperes, de azon körülmény, hogy 1318-ban a köleséri főesperességnek, mint megüresedett javadalomnak fele jövedelme fejében $2^1/_2$ márkát kellett fizetnie, arra enged következtetnünk, hogy vagy e főesperességről lépett elő a váradira vagy hogy akkor nyerte a köleséri főesperességet s váradinak csupán azért neveztetik, mert mint a főesperesek mindnyájan, ugy ő is a püspöki székhelyen, Váradon lakott. Annyi bizonyos, hogy a köleséri főesperesség, melynek évi jövedelme a fentebbiek szerént 5 márka volt, összehasonlítva a 16 márkára becsült kanonoki javadalommal, nagyon jövedelmező nem vala. S minthogy a főesperesek jövedelme a hivek által fizetett tizedekből s a lelkészektől szedett székpénzből gyült össze, e jövedelem csekélysége arra mutat, hogy e főesperesi kerület nagy terjedelme mellett is kevésbbé gazdag része volt az egyházmegyének, amint azt egyéb adatok is igazolják. Az meg valószinü, hogy a következő két évtizedben előforduló István váradi prépostok egyike vagy másika ez István főesperessel egy személy. *1318.*[4]

[1] Adatok mint fentebb János olvasó-kanonoknál és *Zichy-okmánytár*: I. 180—181. ll. — 1335-re *Gr. Vay-család levéltára.*

[2] Theiner A.: *Monumenta Hung.* I. 455. l.

[3] Nagy I.: *Anjoukori okmánytár.* II. 33. l.

[4] Fejér Gy.: *Cod. dipl.* VIII. 2. 121. l.

Miklós áldozár, egyike azoknak, kikről a Chartularium megjegyzi, hogy ujabb időben ketten-ketten neveztettek ki egy-egy kanonoki javadalomra, kiket tehát ifjabb kanonokoknak nevezhetünk.[1] *1319.*

Demeter kanonok; javadalmának évi jövedelme szintén 16 márka. *1319.*[2]

Nobilis (Nemes?) *János* kanonok; de javadalmának évi jövedelme már csak 8 márka, és igy szintén azon kanonokok közől való volt, kikről a Chartularium mondja, hogy ujabb időben egy javadalomra két kanonokot neveztek ki, kik javadalmasoknak neveztetének.[3] *1319.*

András éneklő-kanonok 1319-ben, s valószinüleg ugyanaz, ki mint ilyen feltünik 1321-ben is, de már ekkor kiderül, hogy családi neve Bátori,[4] a későbbi budai prépost, majd Várad legjelesebb püspökeinek egyike.[5] *1319.*[6]

Tamás kanonok, szeghalmi főesperes, kit a káptalan mint hites bizonyságát 1319-ben kiküldött, hogy a Sartyvánveze nemzetségbeli Borsi Endre comes végrendeletét meghallgassa s a káptalan előtt irásbatétel végett tolmácsolja.[7]

Péter karbeli pap s hitelyeshelyi jegyző, ki Szatmár városát Hedruh föld birtokába beiktatá. *1319.*[8]

László karbeli al-szerpap, ki előtt Pál bán leánya leányi negyedét férjének, András mesternek vallá be, minthogy fia s leánya született tőle. *1319.*[9]

Pető, másutt Péter kanonok, kalotai főesperes. 1319-ben Lesi János király emberével beiktatá Istvánt, a Pázmányok ősét a biharmegyei Pósa, Som és Somogy birtokába,[10] de még ugyanazon évben más kiküldetésben is részt vett. Károly király értesülvén Benedek csanádi püspök által, hogy a biharmegyei Körösközben Wozfolva

[1—3] Fejér Gy.: *Codex dipl.* VIII. 2. 121—123. ll. — Theiner Á.: *Monumenta Hung.* I. 455. l.

[4] *Nagy I. gyüjteménye.*

[5] *E munka I. kötete* 171. s köv. ll.

[6] *Zichy-okmánytár:* I. 167. l.

[7] Nagy I.: *Anjoukori okmánytár.* I. 497. l.

[8] Szirmay A.: *Szatmárvármegye esm.* I. 148 l.

[9] Fejér Gy.: *Codex dipl.* VIII. 2. 240. l.

[10] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* N. R. 950. 2. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* VIII. 2. 210. l.

(Uzfalva) más néven Kekes a püspök unokaöcscseinek: Miklós, Tamás és Benedeknek, Arnold fiainak törvényes birtoka és hogy azt László, Lukácsnak fia álnokul, elhallgatva az igazságot adományoztatá magának: a király az ügy megvizsgálását Jakabra, saját káplányára s a váradi káptalan kiküldendő bizonyságára bizta. A káptalan Péter kalotai főesperest küldé ki. A vizsgálat alaposnak tünteté fel a panaszt s a váradi káptalan királya parancsára Benedek püspököt s öcscseit a nevezett birtokba még ugyanazon évben be is iktatá.[1] *1319.*

Mihály, Choka comes fia s valószinüleg közel állott ama Chukához, ki mint János fia s a történeti nevü Toldi nemzetség őse épen e korban (1322.) említtetik.[2] Élénken emlékeztet továbbá azon Toldi Choka Jánosra, kit rokona, a biharmegyei származásu Csanád egri püspök egri kanonokságra s főesperességre emelt s kinek a pápa 1333-ban, midőn már Csanád Esztergom érseki székén ült, az érsekre való tekintetből esztergomi kanonokságot adományozott, megengedvén egyszersmind, hogy egri javadalmait is megtarthassa.[3] A pápa Choka comes fiáról, Mihályról is gondoskodék, 1320-ban váradi kanonokságot adományozván számára, ha épen üresedésben van vagy a legközelebb megüresedőt s utasitván a bihari s békesi —, továbbá a szomszéd erdélyi egyházmegyéből a telegdi főespereseket, hogy e pápai intézkedésnek foganatot szerezzenek.[4] *1320.*

Pál, ki «kántor»-nak nevezteték. Károly király ajánlatára, de magának Pálnak érdemeiért is XXII. János pápa nevezé ki kanonoknak, de sajnos, hogy azon érdemeket nem érinti közelebbről; lehet azonban, hogy épen a király közvetlen szolgálatában szerzette azokat. *1320.*[5]

Miklós a hasonnevü erdélyi vajda fia, a Krakai Miklós halálával megüresedett kanonoki javadalomra szintén a pápa nevezi ki, mint a pápai bulla megjegyzi, Károly király kérelmére 1320-ban.[6]

[1] Károly király levele, mely kelt Temesvártt «feria quinta proxima ante Dominicam Reminiscere» (márcz. 1.) 1319. — 1451-ben Kekes Uzhaza prædiummal Tóti Farkas Pál birtoka, ki azokat 200 ar. forintért eladja Garázda Jánosnak, kétségkivül a váradi várnagynak. *Gyulafejérvári orsz. levéltár:* Bihar. 3. 1. és 2. 23.

[2] Nagy I.: *Anjoukori okmánytár.* II. 25—26. ll. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* IV. 3. 25—27. ll.

[3–4] Theiner Á.: *Monumenta Hung.* I. 594 és 468—469. ll.

[5–6] Theiner Á.: *Monumenta Hung.* I. 469. l.

Pál karbeli áldozár s oltárigazgató, de oltárának neve az illető oklevélből hiányzik. Mint káptalani kiküldött Károly király parancsára vizsgálatot tartott a szatmármegyei Mérgesden 1320-ban.[1]

János dékán s egyszersmind a Csanád prépost alapította Kiskáptalan első prépostja.[2] *1321.*

Egyed 1321—22 ben karbeli áldozár, 1324-ben egyszersmind Szent-György oltárának igazgatója. Mint káptalani kiküldött több izben teljesített birói vizsgálatot, határjárást stb.[3] *1321—1324.*

Márton kanonok, ki Benczencz Biharmegye ispánjának özvegyét Ivánka váradi püspök parancsára a sárréti Tóti falu birtokába, melyet hitbére fejében nyert meg, beiktatá.[4] *1322.*

Mihály karbeli áldozár, ki Bán fiait Pelbártnak, Aladár fiának ellenében megidézte. *1323.*[5]

Dénes karbeli áldozár, mint káptalani kiküldött Zeleméri Mihály fiait a Mihálylaka birtokát illető ügyben Pelbárt, Aladár fia ellen megidézte.[6] *1323.*

László karbeli áldozár *1324.*[7]

Miklós, Báthori András utódja az éneklő-kanonokságban, de csak rövid ideig. *1325—1329.*[8]

Pál kanonok. 1325-ben a székelyhidi s ér-olaszii vám ügyében tartott vizsgálatot, a következő évben pedig a szabolcsmegyei Fejértó határait járta s annak birtokába a Gutkeled nemzetségbeli Bereczk fiait, köztök András budai prépostot, utóbb váradi püspököt beiktatá.[9] *1325—1326.*

De Matafatis Miklós egyházi jogtudor. A pápa gondoskodék számára kanonokságról s a kalocsai érseket, továbbá a székesfejérvári

[1—3] Fejér Gy.: *Codex dipl.* VIII. 2. 291. 316. 310. 324. ll. és VIII. 3. 114. l. — V. ö. Wenzel G.: *Árpádkori okmánytár.* I. 329—330. ll.

[4] Nagy I.: *Anjoukori okmánytár.* II. 25. l. — *Hazai okmánytár:* VII. 319. l.

[5] *Zichy-okmánytár:* I. 227—228. ll.

[6] *Zichy-okmánytar:* I. 235—236. ll.

[7] *Gr. Vay-család levéltára.*

[8] 1325-re *Bölöni S. levéltára.* — Nagy I.: *Anjoukori okmánytár:* II. 275. l. — *Zichy-okmánytár:* I. 309. l. — 1329-re *Gr. Vay-család levéltára.*

[9] Fejér Gy.: *Codex dipl.* VIII. 5. 162. l. — Nagy I.: *Anjoukori okmánytár.* II. 217. 230. ll.

prépostot bizta meg, hogy e gondoskodásának érvényt szerezzenek.[1] *1328.*

Márton békési főesperes, kanonok és dékán. Amaz említett birtokperben, mely egy részről a váradi káptalan, más részről Ivánka püspök öcsese, Mátyás közt folyt, Márton főesperes, mint különben is dékán szintén előfordul s az ő esküjétől is tették függővé ama peres föld birtoklását, mely Ősi, továbbá Kakucs, Szent-Mihály és Iklód határai közt esett. *1329.*[2]

Benedek telegdi főesperes (Erdélyben) s egyszersmind váradi kanonok. Emlékét ama per tartotta fenn, mely az erdélyi püspök s a szász-sebesi kerület lelkészei közt folyt.[3] *1330.*

Váradi András, Miklós fia. XXII. János pápa nevezte ki kanonokká, de javadalomhoz, bár a kinevezés Károly király ajánlatára történt, még két év mulva sem juthatott. Ekkor a pápa ujabban is kinevezi s megengedi, hogy négy lelkészi javadalmát, melyeket az esztergomi s egri egyházmegyékben birt, kanonoksága mellett megtarthassa.[4] *1330.*

Tiba László. Neve élénken emlékeztet az ungmegyei Tiba falura s a régi egyházakban oly gazdag tibai völgyre; de hogy áll-e ezekkel összefüggésben? vagy tagja volt-e a Gutkeled nemzetségnek, melynek családfáján a Tiba név épen e korban ismételve is feltünik? oly kérdések, melyekre még csak további adatok nyujthatnak feleletet. Különben Tiba László szintén pápai bulla utján nyerte kanonoki kineveztetését, de amely két éven át csak puszta czim maradt. Szerencsésebb volt az erdélyi egyházmegyében, hol főesperességet nyert s mint ilyet nevezte ki őt ujolag a pápa 1332-ben váradi kanonoknak s a kinevezésbe most már a király is, mint ajánló, befoglaltaték, de hogy több eredménynyel-e, mint előbb? az bizonytalan.[5] *1330.*

István kanonok, és igy különböző személy a fentebb említett hasonnevü főesperestől. 1332-ben már halott s megüresedett kanonoki

[1] Theiner A.: *Monumenta Hung.* I. 521. l.
[2] *Váradi székeskáptalani levéltár:* 406. F.
[3] Szeredai A.: *Capitulum Ecclesiae Alb. Transil.* 34. l.
[4—5] Theiner A.: *Monumenta Hung.* I. 531. 548—549. ll.

székétől 8 márkát, az évi jövedelem felét, fizettek be az apostoli kincstárba.[1]

Velik (?) Domokos. Ifjabb kanonok és Szent-Katalin oltárának igazgatója. A pápa nevezte ki, sőt néhány hét mulva egri kanonokságot adományozott számára, megengedvén egyszersmind, hogy váradi javadalmait is megtarthassa.[2] *1332.*

Kolosvári Pál, Jakab fia. Szintén a pápa bullája avatta fel Szent-László káptalanának tagjává.[3] *1332.*

Kálmán herczeg, Róbert-Károly király természetes fia. 1317 táján született s 1332-ben, tehát 15 éves korában, már mint váradi éneklőkanonok tünik fel. A király elismerte fiául, 1332 őszén meg is látogatta Váradon,[4] s 1334-ben maga folyamodott a pápához, hogy Kálmánt törvénytelen születése akadályától mentené fel s engedje meg, hogy, noha csak huszonkét éves, az egyházi rendeket, még a magasabbakat is felvehesse. A pápa teljesíté a kérelmet annál készségesebben, mert, mint levele mondja, Kálmán erényeivel kiengesztelte azt, mi születésében gyülöletes vala.[5] A pápa felmentvényének megérkezte után azonban kitünt, hogy a pápát tévesen értesíték, mert Kálmán még csak tizenhét éves, s ennélfogva nem akadt püspök, a ki őt felszentelte volna. Erre a király s maga Kálmán is ujabban folyamodtak a pápához, ekkor (1335-ben) már XII. Benedekhez, aki elődjénél nem kevesebb kegyelemmel válaszolt kérelmökre. De a pápa ez ujabb levele, mely Avignonban junius 24-én kelt, már nehezen találta Váradon Kálmánt, ki ugyanazon év szeptember 27-én már mint esztergomi prépost adta ki egyik levelét.[6] Váradi kanonokságától megvált, mert helye itt még

[1] Vatikáni t. levéltár: *Rationes Collectoriae Pol. et Hung.* 1317. 1332—1337. 39. l.

[2–3] Theiner A.: *Monumenta Hung.* I. 548—549. ll.

[4] A király «in octavis beati Michaëlis archangeli» (október 6.) 1332. Váradon keltezé egy levelét. Fejér Gy.: *Codex dipl.* VIII. 3. 673. l.

[5] «Testimonio suffragante laudabili dilecto filio Colomanno, nato Carissimi in Christo filii nostri Caroli Regis Ungarie Illustris, quod ipse, sicut accepimus, gratiam a domino consecutus, geniture maculam, quam ex prohibita parentum contraxit copula, de ipso Rege coniugato genitus et soluta, probitate morum abstergit, claris recompensans virtutibus, quod in ipso ortus ademerat odiosus.» XXII. János pápa levele a váradi s csanádi püspökökhöz, kiket Kálmán felszentelésére felhatalmaz. 1334. Theiner A.: *Monumenta Hung.* I. 595. l.

[6] Fejér Gy.: *Codex dipl.* VIII. 4. 114—116. ll.

1335-ben üresnek mondatik,[1] a következő évből pedig már utódját is ismerjük, de az egyházi javadalmak összehalmozásának e korában megtartott prépostsága mellett egy másik javadalmat, melyet a székesfejérvári egyháznál birt. Később 1337-ben Győr püspöki székére emelkedett.[2]

Váradi kanonoksága idejében a káptalan hiteles-helyi kiadványai rendesen oda teszik Kálmán neve elé a «dux» = herczeg jelzőt;[3] a vatikáni levéltár adataiban pedig azt találjuk róla feljegyezve, hogy pápai tized fejében 1332-ben 107 garast, a következő évben pedig 3 forintot fizetett, ami kétségkivül a tizedszedők szokatlan engedékenységére vall, mert az olvasó-kanonokra már 5 márkát = 20 forintot róttak ki.

Nem lesz talán érdektelen még felemlitenünk, hogy Miklós pécsi püspököt (1346—1360) egykoru források szintén Nagy-Lajos király természetes testvérének nevezik;[4] Oláh Miklós érsek pedig azt irja róla, hogy sirja felett, mely a pécsi székesegyház északi kápolnájában állt, ő még látta azon szőrövet, melyet Miklós püspök testén hordozott s hallotta felőle a legendaszerű hagyományt, hogy nappal Isten igéjével táplálta híveit, éjjel pedig kijárt az erdőre és hordott fát a szegényeknek.[5] Valóban ő is mint testvére, Kálmán «geniturae maculam. . . . probitate morum abstergit».

Kis-Tárkányi Fülöp kanonok, később éneklő, majd prépost. Ugy látszik, hogy 1332-ben lett kanonok, mert az ez évi tizedjegyzékek

[1] *Gr. Vay-család levéltára.*

[2] 1341 junius 16-iki tudósitás mondja róla, hogy Kálmán esztergomi javadalma püspökké szenteltetése után egy évig üresen állt. VATIKÁNI T. LEVÉLTÁR: *Rationes Collect. Hung.* C. N. 1710. folio 75. Ugyanitt 1341 febr. 20-iki feljegyzés emliti a székesfejérvári javadalom megüresedését «per promotionem et consecrationem domini Colomanni Episcopi Jaurinensis.» Már Fejér György megjegyezte, hogy azon Pál, Péter fia, kiről egy 1328-iki oklevél *(Codex dipl.* VIII. 3. 324. l.) mondja, hogy «Magister Domini Colomanni Ducis» e Kálmán herczegnek volt nevelője.

[3] *Zichy-okmánytár:* I. 385. 413. 416. ll. — Kálmán herczegről s győri püspöki pecsétjéről, mely az Anjouház liliomos czimerét tünteti fel, értekezett LUCZENBACHER JÁNOS: *Tudománytár.* IV. 158—163 és V. 67—68. ll.

[4] KATONA I.: *Historia Crit. Regum.* IX. 446. l. Ez állitásnak ellene mond ugyan KOLLER J.: *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum.* III. 11. l. de érvelése gyenge s az idézett, kétségtelen adatok ellenében épen nem állhat meg.

[5] BÉL M.: *Adparatus ad historiam Hungariae.* 16. l.

említik, hogy javadalmától 5 márkát fizettek, kétségkivül nem tized fejében, hanem mint üresedésben volt javadalmának fele jövedelmét.[1] *1332.*

Egyed, János olvasó-kanonok unokaöcscse, valószinüleg ugyanaz, ki a tizedszedés második s következő éveiben rendszerént 20 garas tizedet fizet, de hogy miféle javadalomtól? az nincs megjelölve. 1337—1341 évek közt már mint kanonok fordul elő.[2]

Gergely ifjabb kanonok, 1332-ben üresedésben volt javadalmától 6 márkát fizetett.[3]

Demeter kiskáptalani prépost, s egyszersmind kápolnaigazgató, de kápolnájának czime nincs megjelölve. Ez utóbinak jövedelmétől 20 garas tizedet fizetett.[4] *1332.*

Pál mester, orvos és főesperes. Kanonoksága s főesperességeért 2 márkát s 30 garast fizetett.[5] Csak ez egy adatunk van róla és igy meg nem határozható, hogy nem az a Pál mester-e, ki mint Kálmán herczeg nevelője ismeretes? *1332.*

Tamás kanonok, homorogi főesperes. Kanonokságáért 117 garas, főesperességeért 3 forint tizedet fizetett évenként.[6] *1332—1336.*

Meszesi *Demeter* váradi, zágrábi, budai kanonok s a váradi egyházmegyében egyik al-tizedszedő. Mindamellett tizedet adott ő maga is, mint más váradi, nem első rendü kanonok, évi 107 garast és 5 denárt. Később ó-budai prépost, majd váradi püspök.[7] *1332—1342.*

Jakab szeghalmi főesperes és Szent-Béla oltárának igazgatója, 1335-ben viselte a dékánságot is, melyért 1½ márka tizedet fizetett; főesperességéért hol egy, hol csak fél márkát.[8] *1332—1339.*

László kanonok, ki mint egy század előtt Valerián éneklő-kanonok szintén a hatalmas Borsa nemzetségből származott. Atyja Lóránt erdélyi vajda, anyja Ivachyn bán leánya; atyai nagybátyja Kopasz nádor vala. De fényes származása nem tudta visszatartani a balsorsot, mely családjára nehezedett: atyja a III. Endre —, nagybátyja pedig az I. Károly király elleni pártütésben bukott el. László, fitestvérei közt a legifjabb, az egyházi pályára lépett s 1332-ben már mint váradi kanonokkal találkozunk vele. Utóbb viselte a káptalani dékánságot is s

[1—8] Vatikáni t. levéltár: *Rationes Collect.* 39. s köv. ll.

1336-ban már mint egyszersmind gyulafejérvári kanonok s dobokai, majd telegdi főesperes tűnik fel.

1337 január 20-án komoly napja volt. Édes anyja, ki mellette vonta meg magát, halálos betegen feküdt s kérte a váradi káptalant, hogy küldené hozzája bizonyságait, kik előtt végrendeletét bevallaná. A káptalan hat tagot külde ki kebeléből: Miklós békési és Jakab szeghalmi főesperest, továbbá Demeter budai éneklő-kanonokot, László dékánt Cyne Péter fiát, végre László al-olvasót és Egyedet. A végrendelet nem adott sok munkát: a haldokló édes anya csupán saját leányi negyedéről s anyja hozományáról s hitbéréről intézkedett, kedves fiainak: István, János és Lászlónak hagyományozván azokat.[1]

László kanonok ezután még sokáig élt; két évtized mulva, 1357-ben is látjuk őt, de eddiglen ismeretes adataink szerént ekkor már utoljára.[2] *1332—1357.*

László szintén előkelő biharmegyei család sarjadéka, mely a legtekintélyesebb nemzetségekkel, a Károlyiak, Chaakok, Széplakiak, Nagymihályiakkal stb. állt vérségi összeköttetésben. Atyja, Cyne Péter,

[1] «quartam filialem suam ac dotem et res parafernales nobilis dominæ matris suæ de uniuersis possessionibus prædicti Iwachyni bani patris sui tam citra Danubium, quam ultra et ... ubicunque existentibus ... in signum specialis amoris ... modo testamentario legasset et reliquisset ... nobilibus viris, magistris Stephano, Johanni et Ladislao memorato, filiis suis carissimis.» A váradi káptalan kiadványa. Eredeti, hártya, függőpecséttel. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* D. L. 3039.

[2] Szeredai A.: *Notitia Capituli ecclesiae Alb. Transilvaniae.* 44. l. Családfája:

Barnabas de genere Borsa.

Tamás 1279. — János 1279.

Lóránt, erd. vajda, neje: Ivachin bán leánya, † 1297. — István, kir. főpohárnok † 1294. — Jakab, máskép Kopasz, főlovászmester, majd nádor. 1306—1316. — László, más néven: Vook. — Beke. — János, † 1304.

István. János. László váradi kanonok 1332—1357. — Bekch 1319. — Péter. János. Miklós.

Források a fentebbieken kivül: Wenzel G.: *Árpádkori uj okmánytár.* XII. 251. 427. — X. 153. l. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* VII. 4. 239. l. — Nagy I.: *Anjoukori okmánytár.* I. 132. 522. l. — III. 275—276. ll. jegyz. — *Hazai okmánytár:* VII. 381. l. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* D. L. 3379.

birtokáról, a biharmegyei Olasziról (Ér-Olaszi) irta magát. Testvére Marót, István vajda oldalán részt vőn a nápolyi hadjáratban s mint tordai főispán halt meg magtalanul. László 1332-ben s a pápai tizedszedés többi éveiben tünik fel mint váradi kanonok, ki 107 garas tizedet fizetett évenkint s minthogy valamely kápolna igazgatója is vala, ez utóbbitól 20 garast. 1337-ben kanonoktársa édes anyjának végrendeleténél már mint dékán volt jelen, 1349-ben pedig mint homorogi főesperes vett részt egy családját érdeklő bonyodalmas perben. Utoljára 1351-ben van róla emlékezet.[1] *1332—1351.*

Péter kanonok s bihari főesperes. Tizedfizetése jellegzi az eféle fizetésekben fokozatosan hanyatló buzgalmat. Kanonoki tizede rendszerént 107 garas 5 denár, de főesperesi tizede, mely elejéntén két márkára is felemelkedik, évről-évre alacsonyabb, az utolsó évben már 48 garasra sülyed.[2] *1332—1337.*

Pál kanonok, kalotai főesperes. Ez utóbbi javadalmáért rendszerént egy márkát fizetett évenként.[3] *1332—1337.*

Miklós dékán, de kápolna-, vagy oltárigazgató is vala. Dékáni tizede 1½ márka; igazgatóságáé 1 forint.[4] *1332—1333.*

Móricz kanonok; lehet, hogy ugyanaz, ki 1318—1322. évek közt előfordult. Tizede: 1½ márka és 20 garas, mely összeg 16 márka évi jövedelemnek felel meg. *1332—1335.*[5]

Demeter kanonok. E nevet egyszerre négyen viselték a váradi káptalan tagjai között: egy kisprépost, egy al-tizedszedő, egy al-olvasó és c kanonok, ki 107 garas és 5 denár tizedet fizetett évenként.[6] *1332.*

[1] Családfája:

Petrus dictus Cyne de Olazi 1319. — Beke 1319.

László vár. kanonok, főesperes 1332—1351. — Dubou 1325. — Marouth neje: Széplaki Margit † 1353—1354 kozt. — Katalin Károlyi Miklósné 1350. — Leány Kereki Pósáné 1354. — Leány Darahi Chaakné 1354.

Mihály. Miklós. — Domokos.

István. — András. 1354. — Domokos.

Források: Vatikáni t. levéltár: *Rationes Collect.* 1332—1337. fol. 39. etc. — Nagy I.: *Anjoukori okmánytár.* I. 497. — II. 216. l. — *Gr. Károlyi oklevéltár*: I. 186. 224. ll. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.*: D. L. 3039. — *Kállay-család levéltára*. 1351. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* IX. 2. 302. l.

[2—6] Vatikáni t. levéltár: *Rationes Collect.* 39. s köv. ll.

Magnus egyszerüen csak igy emlittetik, viselt tisztsége sincs megjelölve, de 107 garas s 5 denár tizede rendes kanonoki javadalomra mutat. Ezenfelül kápolnái és szőlei jövedelmétől 1 forintot fizetett.[1] *1332.*

János, ifjabb kanonok; tizede 63½ garas, mely csakugyan egy fél kanonoki javadalomnak felel meg. Valamely csekély jövedelmü igazgatóságért is fizetett 5 garast.[2] *1332—1333.*

Domokos mester. Javadalma nincs megjelölve, de szintén ifjabb kanonok lehetett: tizede 60 garas.[3] *1332.*

Miklós, Szent-György vértanu prépostja s váradi kanonok. Mint ilyen emlittetik a Pray és Theiner által közlött töredékes tizedjegyzékekben, s ennélfogva Szent-György vértanunak e prépostságát a királyi könyvekbe is, mint várad-egyházmegyeit iktaták be, s ilyenül adományozzák ma is. Azonban a vatikáni tizedjegyzékek második évi folyamában ismét találkozunk Miklóssal, kinek neve mellől itt sem hiányzik, hogy Szent-György prépostja, de ott áll az is, hogy — *Esztergom-ban*,[4] hol ily prépostság, illetőleg társaskáptalan már a XIII-ik században csakugyan létezett.[5] Miklós prépost kanonokságaért 107 garas tizedet fizetett, szőleje és kápolnáiért pedig az első két évben 40—44-et. A többi évek tizedjegyzékei már nem emlitik. *1332.*

Fekete Mihály, karbeli áldozár, fizetett 20 garast.[6] *1332.*

Chiclar Miklós, karbeli pap, első évben fizetett 26 garast; második évben, midőn neve már *Chitlass*-nak iratik, 28-at, s ugyanennyit a 3—4-ik évben is.[7] *1332—1335.*

István, karbeli áldozár; fizetett 14 garast; a második évben ugyanannyit, s ezenkivül még csak a 3-ik évben fordul elő 13 garassal.[8] *1332—1334.*

Márton, karbeli «szegény» pap, s csakugyan valamennyi paptársa közt legkevesebbet, csupán 2 garast fizetett a tizedszedés más éveiben is.[9] *1332—1337.*

Péter, szintén karbeli «szegény» pap, de az előbbeninél mégis

[1—3] Vatikáni t. levéltár: *Rationes Collect.* 39. s köv. ll.

[4] «*Nicolaus* præpositus Ecclesiæ Sancti Georgii *Strigoniensis.*» Folio 42.

[5] Knauz Nándor: *Monum. Strig.* I. 452. 517. 535. 587. ll.

[6—7] *Rationes collectoriæ:* 1332—1337. 40. s köv. ll.

[8—9] *Rationes collectoriæ:* 1332—1337. 40. l.

valamivel gazdagabb, mert tized-fizetése: 3 garas, a 2-ik évben meg épen 4.[1] *1332—1333.*

Miklós, áldozár, neve után több izben olvasható, hogy «deuthunicus», mi kétségkivül annyit jelent, mint «német»; legalább 1488-ban is előfordul «Frater Nicolaus praedicator *Deuthunorum*»,[2] mi bizonyosan németek lelkészét jelenti. Miklós évenként 5 garas tizedet fizetett.[3] *1332—1337.*

Chulak Pál. Vezetéknevében aligha nem tollhiba van, de a vatikani kéziratban is igy áll; s egyéb sincs feljegyezve róla, mint, hogy áldozár volt s évenként 8 garast fizete.[4] *1332—1333.*

János «Capellanus S. Loyci» (Ludovici) többször, legalább az idézett jelzővel nem fordul elő. — Fizetett 6 garast.[5] *1332.*

János, a püspök káplánja; évi tizede 6—10 garas.[6] *1332—1337.*

Szádok karbeli áldozár; tizedfizetése 12—17 garas közt váltakozik.[7] *1332—1337.*

Ábrahám szintén karbeli áldozár, később a püspök káplánja. Hol 5, hol 10 garast fizetett.[8] *1332—1337.*

Miklós, kinek neve «Socia» (?) ily jelzővel fordul elő a tizedszedés két utolsó évében is, s rendesen 16 garast fizetett.[9] *1332—1337.*

Kelemen karbeli; fizetett 10 garast, később rendesen 14-et. Neve mellett egyszer «de villa», máskor «S. Mariae» áll, mi talán azt jelenti, hogy *Mária falvából* (Biharmegyében: Kis- és Nagy-Marja) való volt.[10] *1332—1335.*

Balás, Péter bihari főesperes papja; majd 4 majd 5 garast fizetett.[11] *1332—1335.*

István, az olvasó-kanonok káplánja; ez egyszer fordul elő 3 garas tizedfizetéssel, ha csak ismét ő nem lesz azon István, ki a tizedfizetés a 2- s 3-ik évében egyszerüen karbeli papnak neveztetik, és szintén 3 garast fizet.[12] *1332.*

János, az őr-kanonok papja; fizetett 8 garast; de a tizedszedés utolsó évében már mást találunk hivatalában.[13] *1332—1336.*

[1] *Rationes collectoriæ.* 1332—1337. 40. l.
[2] *Budapesti egyetemi könyvtár:* 103. kézirati codex.
[3—6] *Rationes collectoriæ:* 1332—1337. 40. s köv. ll.
[7—13] *Rationes collectoriæ:* 1332—1337. 40. s köv. ll.

Egyed, karbeli áldozár; 10 garast fizetett. S ha ő az az Egyed, ki 1333-ban igazgatóságaért 10 garast fizete, akkor valamely oltár vagy szőlő birtokában is lehetett. 1337-ben már «vén pap» s akkor is fizet 10 garast.[1] *1332—1337.*

Lőrincz, a kanonok urak kincstartója (claviger),[2] fizetett 7 garast, 1336-ban-ben 8-at.[3] *1332—1336.*

Dénes áldozár; többször előfordul 6 garas tizedfizetéssel; később karbeli lesz és ekkor 12 garast fizet.[4] *1332—1337.*

Jakab, Jakab szeghalmi főesperes káplánja; tizedfizetése 5 garas. A 2-ik évben már egyszerűen karbeli pap s fizet ugyanennyit.[5] *1332—1333.*

Jakab éneklő (succentor);[6] tekintélyesebb jövedelmü állása lehetett, mert évenként 18 garas tizedet adott, az utolsó években pedig már épen 28-at.[7] *1332—1337.*

Márk, karbeli áldozár; tizedfizetése csak 1 garas, de alkalmasint tollhibából, mert neve mellől hiányzik a «szegény» jelző, holott azt különben jobban megérdemelte volna említett társainál.[8] *1332.*

Miklós, István néhai prépost öcscse; mindemellett szegény lehetett, mert csak 2 garast fizetett. Később ugy látszik karbeli lőn.[9] *1332.*

Lukács, al-őr (kanonok) s fizette körül-belül felét annak, mint egy rendes kanonok fizetni szokott, tudniillik 50 garast. 1335-ben is előfordul ugyanoly összeggel.[10] *1332—1335.*

Pál, kinek neve «Daemon». (Ördög). Neve mellett szintén csak 1 garas tizedfizetés áll, s a többi években sem sokkal több.[11] *1332—1335.*

Mihály, karbeli áldozár, évenként 12 garast fizetett.[12] *1333.*

Mihály, áldozár, 20 garast fizetett «de vicariatu suo». *1333.*[13]

[1] *Rationes collectoriæ:* 1332—1337. 40. s köv. ll.

[2] Claviger: «Ecclesiæ Thesaurarius, dignitas ecclesiastica. 1335. Halvardus claviger sive custos Ecclesiae Upsaliensis.» Du Cange: *Glossarium.* II. 384. l.

[3] *Rationes collectoriæ:* 1332—1337. 40. l.

[4—5] Vatikáni t. levéltár: *Rationes Collect. Polon. et Hung.* 1332—1337. 40. s köv. ll.

[6] «Cantorum duo sunt in arte musica genera: Præcentor scilicet et *Succentor*. Præcentor vocem præmittit in cantu, Succentor canendo subsequenter respondet.» Du Cange: *Glossarium.* VI. 423.

[7—13] Vatikáni titkos levéltár: *Rationes Collect.* 1332—1337. 40. s köv. ll.

Péter, kinek neve «Caycar» mondja a tizedjegyzék. Fizetett 8 garast.[1] *1333.*

Lőrincz, karbeli áldozár; neve után 1335-ben az van irva, hogy az olvasó kanonok urnak ügyvivője (procurator), tizedfizetése pedig 13 garas;[2] ennélfogva nehezen lesz egy személy a fentebbi Lőrinczczel, ki «claviger»-nek neveztetik. *1333—1335.*

János, karbeli áldozár; aligha azonositható a fentebbi Jánosok bármelyikével is. Tizede 2 garas.[3] *1333.*

Péter, karbeli áldozár, különböző fentebbi «szegény» kartársától. Ez is 4 garast fizetett, de a tizedszedés vége felé már csak kettőt.[4] *1333.*

Illés, áldozár; 3 garast fizetett.[5] *1333.*

Balás, áldozár; tizede 4 garas. 1335-ben már mint Kálmán herczeg káplánja is emlittetik, de sorsa ez uj állásában sem lehetett fényes, mert ekkor még kevesebbet: 3 — később már csak 2 garast fizetett.[6] *1333.*

János, áldozár; tizede 12 garas.[7] *1333.*

Domokos, áldozár; 2 garast fizetett, 1334-ben is csak annyit.[8] *1333—1334.*

Márk áldozár, püspök ő kegyelme káplánya; tizede 10 garas.[9] Valószinüleg a föntebbi Márk, csakhogy ott kimaradt neve mellől a káplány szó. *1333.*

Péter, köleséri főesperes. Főesperességéért 1/2 márkát fizetett.[10] Ezentul végleg eltünik. *1333.*

Domokos mester, ifjabb kanonok 20 garast fizetett.[11] Mindemellett nem lehetetlen, hogy a föntebbi, kinek fizetése számában talán tollhiba van. *1333.*

Márton mester igazgatóságaért két évre 1 forintot fizetett. 1335-ben is ugyanannyit.[12] *1333—1335.*

Miklós, Vasamrari (?) Miklós fia. A pápa nevezte ki kanonokká,

[1] *Vatikáni titkos levéltár: Rationes Collect. Polon. et Hung.* 1332—1337. 40. s köv. ll.

[2—4] *Erdélyi muzeumi kézirattár: Gr. Kemény J. gyüjt. — Vatikáni titkos levéltár: Rationes Collect. Poloniæ et. Hung.* 1332—1337. 42. s köv. ll.

[5—12] *Vatikáni titkos levéltár: Rationes Collect. Polon. et Hung.* 1332—1337. 42. s köv. ll.

megengedvén egyszersmind, hogy egri kanonokságát, főesperességét s valamely igazgatói javadalmát is megtarthassa.[1] *1334.*

Miklós, békési főesperes és Szent-Gergely vértanu oltárának igazgatója; főesperessége, továbbá szőlei s kápolnáiért 9 forintot fizetett. Életben van 1337-ben is.[2] *1334—1337.*

Bálint, Péter bihari főesperes öcscse; 20 garast fizetett, 1335-ben pedig ismét ugyanannyit — mint a jegyzőkönyv mondja — szőleje s kápolnáiért.[3] *1334—1335.*

András, karbeli áldozár; 3 garast fizetett.[4] *1334.*

János, karbeli áldozár; a fizetés összege: 20 garas, arra mutat, hogy uj egyéniségnek tartsuk.[5] *1334.*

Gergely karbeli áldozár; három évben egymásután 3 garast fizetett, a negyedik évben már hallgatnak róla jegyzékeink.[6] *1334—1336.*

Balás, karbeli áldozár és Szent-Anna oltárának igazgatója. Tizede 8 garas.[7] Valószinű, hogy a föntebbi két Balás valamelyike nyerte az előléptetést. *1334.*

Péter áldozár, a prépost káplánja; talán a fentebbi *Caycar?* Fizetett 8 garast.[8] *1334.*

Miklós, karbeli áldozár; tizede 3 garas; 1336-ban 4.[9] *1334—1336.*

László mester, 1335-ben lett olvasó-kanonok, midőn csak $^1/_2$ márka tizedet fizetett.[10] A tizedjegyzékekben többször nem fordul elő; de okleveleink 1348-ig gyakran említik.[11] *1335—1348.*

Demeter mester al-olvasó. Tizede egy forint, de utóbb annak csak fele.[12] *1335—1336.*

Tamás, dékán (eléggé feltünőleg a fentebbi Jakab szeghalmi főesperes is fizet a dekánságért) fizet $2^1/_2$ márkát.[13] *1335.*

[1] Theiner Á.: *Monumenta Hung.* I. 594—595. ll.

[2] *Rationes Collect. — Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* D. L. 3039.

[3] [10] *Rationes Collect.* 1332—1337. 45. l.

[11] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* D. L. 1131—3039. 3877. — Monial-Poson. 41. 15. — *Zichy-okmánytár:* I. 604. l. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* VIII. 4. 663. l. — *Békésmegyei oklevéltár.* 7. l. — 1335-re 1340-re. *Gr. Vay-család levéltára.* — 1338-ra *Kállay-család levéltára.* — 1343-ra *Gr. Teleky-család levél. tára.* — 1344-re *Leleszi orsz. levéltár.* — 1346-ra *Gyulafejérvári orsz. levéltár.* — 1348-ban «lectoratus vacat». *Br. Vesselényi-család levéltára.*

[12—13] *Rationes Collect.* 45. l.

János áldozár, Dénes testvére; fizet 20 garast.[1] *1335.*

Péter, áldozár, kinek neve «S. Péter» csak 4 garast fizetett.[2] *1335.*

Bálint áldozár, különböző az előbbenitől s csupán egyszer fordul elő 3 garassal.[3] *1335.*

Dénes, áldozár, Szent-Jakab (oltárának?) igazgatója; lehet azonban, hogy a föntebbi áldozár. Évenként 6 garast fizetett; 1337-ben 12 garas áll ugyan neve mellett, de ez valószinüleg 2 évre szól.[4] *1335—1337.*

István áldozár, Szent-László oltárának papja, egyszer 14, másszor meg 15 garast fizetett.[5] *1335.*

Miklós, áldozár, karbeli; egyszer fordul elő 4 garassal.[6] *1335.*

Márton, kinek neve «Sugar» (Súgár?), áldozár; tizede 2 garas.[7] *1336.*

Benedek mester, kétségkivül kanonok, mert mint a káptalan tekintélyesebb tagjai, ő is egy káplánynyal rendelkezett.[8] *1336.*

Jakab, Benedek mester káplánya. Tizede 3 garas.[9] *1336.*

Jakab, al-őr, a fentebbi Lukács utódja. Huszonhét garast fizetett, de a tizedszedés utolsó évében már eltünik.[10] *1336.*

Mihály, áldozár, tizede 12 garas.[11] *1336.*

István, kanonok, ki a király emberével Olaszi és Tolcsva zemplénvármegyei birtokok határait járta.[12] *1336.*

János, áldozár, néhai István prépost káplánya; hat garast fizetett.[13] *1337.*

Domokos áldozár, az őr-kanonok káplánya; tizede 4 garas.[14] *1337.*

Miklós, János fia, áldozár; 3 garast fizetett.[15] *1337.*

Miklós, áldozár, kinek neve «Tor» (Tar?); 3 garast fizetett.[16] *1337.*

Miklós, köleséri főesperes; 1/2 márkát fizetett.[17] *1337.*

Mihály, al-őr, tizede 50 garas;[18] mint élőt emliti egy 1314-iki oklevél is, melyből kitünik, hogy a szőlősi kusztosz-malmot nemcsak az őr-, hanem az al-őrkanonok is birta.[19] *1337—1344.*

Gergely, kanonok s egyszersmind kiskáptalani prépost.[20] *1338.*

[1—11] Vatikáni t. levéltár: *Rationes Collect.* 45. s köv. ll.

[12] Nagy I.: *Anjoukori okmánytár.* III. 240. l.

[13—18] *Rationes Collect.* 47. l.

[19—20] Kereszturi J.: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* l. 158. és 145. ll.

Péter, őr-kanonok, emliti már egy 1336-iki oklevél, de itt a kelet évszámában hiba lehet, mert egy más, eredeti oklevél szerént még 1337-ben is ugyanaz a Jakab az őr-kanonok, ki 1335-ben s az előző években. Péter őr-kanonoksága biztosan az *1338—1342.* évekre tehető.[1]

Péter, karbeli áldozár.[2] *1338.*

László, al-olvasó, a fennevezett Jakab szeghalmi főesperessel együtt hitelesitői valának egy Váradon kelt, felette érdekes végrendeletnek, mely míg egyrészt Várad középkori lakosainak lelkületével ismertet meg bennünket, másrészt e város több egyházi nevezetességének emlékét őrzötte meg számunkra. A végrendelet irásba foglalója valószinüleg maga László, ki mint al-olvasó különben is a tollnak férfia volt; de 1341-ben, midőn Báthori András püspök e végrendeletet átirta s megerősité, már mint néhai emlittetik.[3] *1339.*

Fülöp karbeli.[4] *1339—1341.*

János, áldozár, ki Gyügyei László király emberével a szatmármegyei Szárazberek és Sima helységeket felosztá s azok negyedébe Tamás erdélyi vajdát beiktatá.[5] *1339.*

János mester, kanonok s fejérvári főesperes.[6] *1340.*

László, budai olvasó-kanonok, kit Báthori András püspök budai prépost korában kedvelt meg s bizalmára érdemesitett. Midőn Báthori püspök lett, László kanonokot Váradra hozá s itt püspöki helynökévé tette. Ugyancsak László kanonok volt az, ki a Báthori püspök alapitotta várad-velenczei klastromba Szent-Klára apáczáit bevezeté. 1344-ben még mindig püspöki helynök, de egyszersmind kiskáptalani prépost.[7] *1340.*

Péter, karbeli áldozár. Említés van róla már 1341-ben; négy

[1] Kereszturi J.: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 146. l. — *Zichy-okmánytár:* I. 604. l. — *Békésmegyei oklevéltár:* 7. l. — 1340-re *Gr. Vay-család levéltára.*

[2] *Erdélyi muzeumi könyvtár: Kemény gyüjt.*

[3] Kereszturi J.: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 149. l.

[4] *Ifj. Bölöni S. levéltára.*

[5] Szirmay A.: *Szatmárvármegye esm.* II. 279. l.

[6] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Monial. Poson. 61. 8. D. L. 3297.

[7] Gánóczy A.: *Episcopi Varad.* I. 178. s köv. ll. — *Gyulafejérvári orsz. levéltár:* Bihar. 2. 22. — *Lásd alább:* sz. mária kisebb egyházának káptalana.

évvel később a király emberének társaságában Surányi Jánost és fiát törvénybe idézte.[1] *1341—1345.*

László kanonok.[2] *1341.*

László kanonok, békési főesperes, ki Ujlaki András király emberével megosztoztatá a Káta nemzetség tagjait s ezek közt János, nógrádi főesperest Malomszeg és Ősi Várad-melléki birtokaikon. Egy ideig István, csanádi püspöknek helynöke és ügyvivője is volt, mig a püspök Rómában tartózkodék; de ügyvivőségével a püspök épen nem vala megelégedve, sőt sulyos vádakkal lépett fel ellene. Igazolhatta-e magát? arra eddiglen nincs adatunk.[3] *1341—1344.*

Miklós, karbeli áldozár, Dezsővel, Lukács fiával, mint király emberével Nagy-Csomaköz és Vár-Csomaköz határait járta.[4] *1341—1343.*

Simon, karbeli áldozár.[5] *1342.*

Viganti Benedek, olvasó-kanonok, de a körülmények oda mutatnak, hogy elejéntén nem váradi, hanem *budai* olvasó-kanonok, s ugyanaz, ki 1347-től kezdve 1358-ig mint Demeter, váradi püspök helynöke többször emlittetik. Azonban a váradi olvasó-kanonokság 1348-ban megüresedett, s a következő évből van egy oklevelünk, melyen már Benedek mint váradi olvasó-kanonok szerepel, s mely oklevélből azt is megtudjuk, hogy atyja Viganti István volt, testvérei pedig Miklós és László, továbbá, hogy a Dunántul ősi birtokaik valának, nevezetesen Zalamegyében Vigant egészen s Kopolch részben, melyeket Pál, a királyné udvarbirája, jogtalanul elfoglalt s Olivérnek, szintén a királyné tárnokmesterének eladott volt; de az utóbbi «nehogy becsülete csorbát, vagy lelke kárt valljon» a Vigantiaknak önkényt visszaadott. Alig szenvedhet kétséget, hogy Viganti Benedek az az olvasó-kanonok, kiről a Chartularium följegyzé, mint nem rég történt dolgot, hogy a székesegyházban a Szentlélek oltárának egyik igazgatóságát alapitá.[6] *1342—1367.*

[1] *Kállay-levéltár. — Zichy-okmánytár:* II. 150. l.

[2] *Ifj. Bölöni S. levéltára.*

[3] Fejér Gy.: *Cod. dipl.* VIII. 7. 328. s köv. ll. — Theiner A.: *Monum. Hung.* I. 673—674. ll.

[4] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 148. és 157. ll.

[5] *Br. Vesselényi-család levéltára.*

[6] «cum possessio Viganth et possessionaria portio in possessione Kopolch habita in Comitatu de Zala existens viri discreti magistri Benedicti lectoris

Boniohannes de Campello, VI. Kelemen káplánya, kit ugyancsak a pápa nevezett ki váradi kanonoknak, megengedvén egyszersmind, hogy csanádi kanonokságát s az aradi főesperességet is megtarthassa; 1345-ben sebesi főesperes, a következő évben pécsi kanonokságot is nyer; 1348-ban bosznyai püspök. Utóbb olaszhoni püspök s mint ilyen hazánkba küldött apostoli követ.[1] *1342—1348.*

Gergely őr-kanonok. Azon körülmény, hogy Őrszigete nevü birtok miatt Miklós bánnal, István fiával pert folytatott, arra utasit, hogy birtokos családaink egyikének sarját keressük benne.[2] Váradon 1343-ban tünik fel először s a következő évben, mint a váradi püspök birtokjogainak egyik őre, jelen van, midőn Péter kanonok, a csanádi káptalan bizonysága, az Apáti, Váraskeszi és Fekete-Bátor közt eső

ecclesiæ nostræ et fratrum suorum, videlicet Nicolai et Ladislai filiorum Stephani de eadem Vyganth, ad ipsos iure hæreditariæ successionis pertinentes ab eisdem minus debite ... extiterint alienatæ» etc. 1349. A váradi káptalan kiadványa. *Nagy I. közleménye; eredetije Sopronvárm. levéltárában.* — *Hazai okmánytár:* IV. 175. l. — *Károlyi-oklevéltár:* I. 234. l. — *Békésmegyei oklevéltár:* 13. l. — *Zichy-okmánytár:* III. 127. l. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* IX. 3. 606 és IX. 484. ll. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* N. R. 830. 5. és D. L. 4375.

[1] Theiner A.: *Monumenta Hung.* I. 649. 713. 742. 767. és II. 18. 22. stb. ll. — Vatikáni t. levéltár: *Rationes Collect. Polon. et Hung.* 1344—1359. folio 119. — Koller J.: *Episcopatus Quinqueecclesiarum.* III. 65. l. — Neve valószinüleg: *Johannes Bon,* mert Theiner: I. 767. l. egyszerüen «Johannes episcopus Bosnensis».

[2] «Nos Nicolaus Konth Regni Hungarie Palatinus et Judex Comanorum memorie commendamus, quod nos duas partes quorumdam Judiciorum sex marcarum, in quibus dominus Nicolaus, filius Stephani (Lendvay) quondam banus in facto cuiusdam possessionis *Ewrzygete* vocate contra dominum *Gregorium, custodem ecclesie Waradiensis* ante litis ingressum deponendorum convictus extiterat coram nobis; denique eodem Nicolao Bano divina vocante clemencia medio tempore sublato ex hoc medio tam ipse causa dicte possessionis Ewrzygete, quam prescriptis judiciis sex marcarum in magistros Stephanum et Johannem filios ipsius Nicolai Bani rite et legitime condescendentibus ad peticionem eorundem per ipsos nobis porrectam eisdem in toto relaxantes, residuam vero tertiam partem dictarum sex marcarum predicto domino *Gregorio* custodi, ipsorum adversario plene persolverunt et integre coram nobis. Super quibus quidem duabus partibus nos, in tercia vero parte idem dominus Gregorius custos premissarum sex marcarum reddidimus et commisimus expeditos vigore presencium mediante Datum Bude feria 3a proxime post festum invencionis s. crucis (május 7.). Anno domini M. CCC. Lmo nono.» Eredeti, papir, hátpecsét nyoma. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* N. R. 1538. 66.

Chanakeszi határait járta. Ezután másfél évtizeden át tagja a káptalannak, mely időközből tudományosságának épen ugy, mint a legmagasabb helyről iránta nyilvánuló bizalomnak jeleivel is találkozunk. A király káplánya, 1355-ben a királyi tanács tagja s az ország első egyházi méltóságai és zászlós urai társaságában jelen van a legfontosabb ügyek tárgyalásánál; midőn pedig három évvel utóbb, 1358 február 18-án Nagy-Lajos király a velenczei köztársasággal Zárában békét köt, e béke létrejövetelének egyik eszköze s tanuja Gergely, váradi őr-kanonok. Ez utóbbi két alkalommal értesülünk arról is, hogy Gergely egyházi jogtudori rangot is viselt. Váradon 1359. május, 7-én találjuk utoljára, de még ugyanazon évben feltünik egy Gergely csanádi püspök, aki, ha figyelembe veszszük a fentebb mondottakat s a Chartularium ama nyilatkozatát, hogy Gergely őr-kanonok, ki csanádi püspök lett, a váradi székesegyházban Szent-Gergely igazgatóságának egy szőlőt hagyományozott,[1] alig kételkedhetünk, hogy e püspök nem más, mint az itt bemutatott Gergely őr-kanonok.[2] *1343—1359.*

László néhai Zekersi (?) László fia. Bullás.[3] *1343.*

Pal, karbeli áldozár, ki a király emberével a beregmegyei Márk és Surányon járt, hogy a «jámbor férfiak», mint békéltetők működéséről jelentést tegyen.[4] *1343.*

Ábrahám, karbeli klerikus, s az 1341. évnél említett Miklós áldozárral együtt Beregmegyébe mentek, hogy a király embereinek jelenlétében Bogi Jánostól esküt vegyenek.[5] *1343.*

László mester, kanonok, szeghalmi főesperes. Említés van Kenyérsütő («Farnarius seu Pistor») Ferencz jobbágyáról, ki nem

[1] «Magistratus sancti Gregorii sine ara, cui Gregorius, olim custos ecclesiæ nostræ, tandem episcopus chanadiensis legavit unam vineam.» *Batthyány-codex:* I. 39. rubr. — *Leges eccl.* III. 246. l. de itt hibásan «sive aram».

[2] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Monial Poson. 61. 10. — Paulini Kápolna. 3. 3. — D. L. 3877. — Monial Poson. 41. 15. — N. R. 830. 5. — D. L. 4375. — *Hazai okmánytár:* III. 150. l. — IV. 175. — *Károlyi-oklevéltár:* I. 234. l. — *Békésmegyei oklevéltár:* 13. l. — *Zichy-okmánytár:* III. 127. l. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* IV. 2. 562. l. — *Magyar dipl. emlékek az Anjoukorból:* II. 505. l.

[3] Theiner Á.: *Monumenta Hung.* I. 653. l.

[4] *Zichy-okmánytár:* II. 86. és 88. ll.

[5] *Károlyi-oklevéltár:* I. 157. l.

mint főesperesnek, hanem mint magán birtokosnak lehetett jobbágya.[1] *1343.*

Gál, Benedek fia, pécsi kanonok, de a pápa váradi kanonokságot is adományozott számára.[2] *1344.*

Gergely, Endre fia, kanonok. VI. Kelemen pápa megbizta, hogy az ungi főesperessel István csanádi püspök számára ennek papjaitól szeretet-adományt («caritativum subsidium») gyűjtsenek.[3] Ha neve mellett ott volna, hogy *őr*-kanonok, lehetne a fentebbi Gergely. *1344.*

Benedek, Folkosi Illés fia, plebános a veszprémi megyében s a pápa épen a veszprémi püspöknek hagyja meg, hogy gondoskodjék számára kanonokságról Váradon.[4] *1344.*

László kanonok.[5] *1344.*

Jakab éneklő (succentor) *1344.*, de ugyanezen évben már halott.[6]

László áldozár, ifjabb kanonok, Szent-András apostol kápolnájának igazgatója. Az ujonnan alapitott várad-velenczei apáczaklastrom iránt élénken érdeklődött s annak megszilárdulását szintén törekedett előmozditani. Váradi szőlejét, melyet Tarnuk Mihálytól vásárolt, e klastromnak ajándékozá, s mint a klastrom ügyvivője annak érdekében működött.[7] *1344—1348.*

Mátyás, László fia, Szent-Kozma és Demjén oltárának igazgatója. Semmi jele, hogy idegen lett volna, de ha magyar volt, akkor hamvai távol nyugosznak a hazától: Romában halt el.[8] *1344.*

János karbeli áldozár s kiskáptalani kanonok; említés van róla *1344—1346.* évek közt.[9]

Miklós karbeli áldozár *1344—1346.*[10]

Bálint karbeli áldozár, mint a káptalan bizonysága kiküldetett a király emberével, hogy tudakoznák ki: vajjon a zemplénmegyei Nagymihály csakugyan ősi birtoka-e a Nagymihályi nemeseknek? És tuda-

[1] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Monial. Poson. 61. 10.

[2–4] Theiner Á.: *Monumenta Hung.* I. 662. 657. 670.

[5–6] *Kállay-család levéltára.*

[7] Kereszturi J.: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 161. 167. ll. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Monial. Poson. 41. 15.

[8] Theiner Á.: *Monumenta Hung.* I. 682. l.

[9–10] *Leleszi orsz. levéltár. — Kállay-család levéltára.*

kozódának öt vármegyében, találtanak pedig aközben Szatmártt «az Minores szerzetből való Barátok közt» egyet, ki mindnyájoknál vénebb vala, s aki bizonynyal állitja, hogy ő a kegyetlen tatárok jövetele (melyik jövetele?) *előtt* Nagymihályon «Bódog Szűz Máriának egyházában» miséz vala, s már akkoron birodalma volt Nagymihályi-éknak Nagymihály az ő várával egyetemben.[1] *1345.*

János karbeli áldozár.[2] *1345.*

Geraldus de Marmorando egyházi jogtudor, VI. Kelemen pápa az elhalt László, Mátyás fia helyébe Szent-Kozma és Demjén oltárának igazgatójává kinevezi, s megengedi, hogy külföldi plébániáját s két kanonokságát is megtarthassa.[3] *1345.*

Ladislaus de Plaga kanonok, de a magyar király iránti tekintetből a pápa gyulafejérvári kanonoknak is kinevezi s megengedi, hogy a gyulafejérvárin kivül váradi s esztergomi kanonokságait is megtarthassa.[4] *1345.*

András de Eugubio. Először 1330-ban találkozunk nevével, midőn az mondatik róla, hogy klerikus, az orvosi tudomány tanára, s hogy a magyar király iránti tekintetből XXII. János pápa esztergomi kanonoknak nevezi ki. Kérdés azonban nyert-e csakugyan kanonoki javadalmat is? legalább semmi említés sincs kanonokságáról, midőn két évvel később a pápa őt, mint már a magyar királynak orvosát pataki (Sáros) plebánosnak nevezi ki, s mig egyrészt kötelességévé teszi, hogy három év elforgása alatt áldozárrá szenteltesse magát, másrészt feloldja azon kötelesség alól, hogy folyvást plébániáján lakjék, ha különben gondoskodik méltó helyettesről. Sáros-Patak e korban már királynéi birtok volt, hol királynéink gyakran időztenek, s András orvosnak pataki plébánossága onnat vehette eredetét, hogy ő e korban már a királyné orvosa volt, s ugyancsak a királyné kérelmére VI. Kelemen pápa őt váradi kanonokká nevezte ki. A körülmény, hogy a király őt, saját orvosát nejének

[1] Fejér Gy.: *Cod. dipl.* IX. 1. 315. s köv. ll.

[2] *Kállay-levéltár.*

[3] «ut ecclesiam de Veteritholosa et in Urgellensi ac Laudunensi ecclesiis canonicatus sub expectatione præbendarum retinere possit.» Theiner: *Monum. Hung.* I. 682. l.

[4] Theiner Á.: *Monum. Hung.* I. 700. l.

engedte át, minden esetre András megbizhatóságáról s képességeiről tanuskodik.[1] *1345.*

István, Lőrincz fia, bácsi kanonok; VI. Kelemen pápa a püspökségre emelkedett Demeter helyére váradi kanonoknak is kinevezi. Kinevező oklevelét 40 forinton váltotta meg.[2] *1345.*

László, Gergely fia, éneklő-kanonok, a prépositá lett Kis-Tárkányi Fülöp utódja. Bullás ez is, a bulláért 34 forintot fizetett.[3] 1346-tól 1358-ig sűrün emlitik az azonkori oklevelek, nevezetesen 1357-ben midőn Perus Mihály király emberével a szatmármegyei Szamosszeg határait járta s annak birtokába Mihályt, György fiát, a királyi pecsétgyűrü jegyzőjét beiktatá.[4]

Nemes Jakab, a Bertrand bibornok-prépost s kanonok lemondásával megüresedett kanonokságra szintén a pápa nevezte ki. Az apostoli kincstárba 40 forintot fizetett.[5] *1346.*

Benedek kanonok. Kemechei Mihály király emberével a Gútkeled nemzetség tagjai közt megosztja Zolath monostorát Biharban, továbbá Onorch, Benk, Monyoros és Hymus falvakat Szabolcsban.[6] *1346.*

Balás karbeli áldozár *1346—1348.*[7]

János karbeli áldozár és Szűz-Mária nagyobb oltárának igazgatója.[8] *1347.*

Jakab egyszersmind budai őr-kanonok. Tagja volt azon békebiróságnak, mely biharmegyei nemesekből alakulva, itéletet hozott azon perben, mely a Bojti birtokosok közt a Bojt és Váncsod közt álló hid miatt keletkezett.[9] *1348.*

[1] Theiner A.: *Monum. Hung.* I. 531. 547. 700. ll. — Szirmay A.: *Comitatus Zemplen.* II. 191. s köv. ll.

[2—3] Vatikáni t. levéltár: *Rationes receptorum et expensarum ab anno 1344 ad annum 1359.* folio 122.

[4] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Paulini kápolna. 3. 3. — D. L. 3877. — Monial. Poson. 41. 15. — N. R. 830. 5. — D. L. 4375. — *Károlyi-oklevéltár:* I. 234. l. — *Hazai okmánytár:* IV. 175. l. — *Békésmegyei oklevéltár:* 13. l. — *Zichy-okmánytár:* III. 55. és 127. ll.

[5] Vatikáni t. levéltár: *Rationes 1344—1359.* folio 122.

[6] *Gr. Vay-család levéltára:* 58.

[7—8] *Leleszi orsz. levéltár. — Kállay-család levéltára.*

[9] *Zichy-okmánytár:* II. 323. l.

János, András fia, a bosznyai püspökké lett János kanonok helyére a pápa nevezte ki.[1] *1348.*

János, Márton fia, szintén bullás kanonok.[2] *1348.*

Bálint áldozár, karbeli.[3] *1348.*

Benedek mester, kanonok és dékán. Ügyes, tapintatos férfiú, ki mind a püspök, mind a káptalan bizalmát kitünő mértékben birta. Midőn a káptalan győrmegyei birtokát Gyirmótot a Gútkeledek biharmegyei birtokával, Bagamérral megcserélte, az ügy keresztülvitelével Benedek kanonokot bizta meg: hasonlóképen Demeter püspöknek Bayoni László elleni perében ő volt a püspök ügyvivője.[4] *1348—1361.*

Miklós áldozár Szent-Tamás oltárának igazgatója.[5] *1349.*

Jakab, János fia. Szirmay Antal szerént előkelő szatmármegyei család ivadéka s éneklő kanonok vagy régiesen kántor volt, amiért szatmármegyei Jánosi nevü birtoka ő róla Kántor-Jánosinak neveztetett volna.[6] De Szirmaynak, valamint általában régibb iróink s családainknak származtatásai nagy ovatossággal veendők, mert bennök rendszerént több a mondai, mind a történeti alap. Igy a jelen esetben is: Jakab lehetett váradi kántor-kanonok, amint ilyen nevet a káptalan e harmadik méltóságában csakugyan többször találunk: csak a Szirmay megjelölte időben, 1349-ben nem lehetett, mert ekkor, s nevezetesen 1346—1359 közt László, Gergely fia volt az éneklő-kanonok. Ugyancsak Jakab kanonok Tamás és Fülöp testvéreivel együtt birta Tamásváralját a mellette emelkedő várral Ugocsamegyében.[7]

Miklós kanonok.[8] *1350.*

Moriadi (?) Demeter királyi kincstartó, kit mind emellett nem a király, hanem «a király kérelmére» a pápa nevezett ki váradi kanonoknak. *1350.*[9]

András karbeli áldozár, aki midőn Várdai János Lázári János

[1—2] Theiner Á.: *Monumenta Hung.* I. 767. l.

[3] *Ifj. Bölöni S. levéltára.*

[4] Fejér Gy.: *Codex dipl.* IX. 6. 36. s köv. ll. — *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 184. l.

[5] *Gr. Vay-család levéltára.*

[6] *Szatmármegye esmérete:* II. 88. l.

[7] Szirmay A.: *Comitatus Ugochiensis.* 153. l.

[8] *Ifj. Bölöni S. levéltára.*

[9] Theiner Á.: *Monumenta Hung.* I. 785. l.

fiai ellen perelt, ez utóbbiakat nádori parancsra azon kor szokása szerént három vármegyében, három különböző helyen, vásár idején a piaczon, fennszóval idézte törvénybe. Nevezetesen Szatmármegyében Bátorban 1351. márczius 16-án szerdán; Beregmegyében Luprechzaza (Beregszász) városban a következő szombaton, márczius 19-én, végre Szabolcsmegyében Kállóban márczius 26-án szintén szombaton.[1] Hasonlókép András áldozár teljesité Szabolcsmegyében azon vizsgálatot, melyet a király Hernek ellen rendelt, aki szintén Várdai Jánosnak hozzá küldött szolgájától elvette annak köpönyegét, kardját, nyergét, lovát, magát a szolgát pedig fogságra vetette.[2] *1351.*

Moghi László kanonok, kalotai főesperes. A tiszántuli vidék egyik legtekintélyesebb családjából származott. Atyja Péter volt, fitestvérei: Jakab és Imre, kikkel közösen birta a biharmegyei Nagymihály (ma Mihályfalva) felét, de miután e birtok másik felének tulajdonosai testvérét, Imrét megölték, annak vérdija fejében e fél rész is Lászlóra s Jakabra szállt. Valószinüleg ő volt azon László kalotai főesperes, ki a székesegyházban a Chartularium tudósítása szerént Szent-Mihály oltárát emelteté. László főesperessel 1358-ban találkozunk utoljára.[3] *1351—1358.*

Pál karbeli áldozár Szent-János apostol és evangelista oltárának igazgatója. *1352.*[4]

Miklós karbeli áldozár, Üdvözitőnk oltárának igazgatója, ki a megölt Domahidi Miklós fiait a Kölcseiektől, mint gyilkosoktól elvett Ököritó és tartozékai birtokába beiktatá.[5] *1352.*

[1] [2] *Zichy-okmánytár:* II. 449. és 468. ll.

[3] *Gyulafejérvári orsz. levéltár:* Bihar. 3. 14. — *Kállay-család levéltára:* 1351. év. — *Batthyány-codex:* I. rubr. 39. *Leges eccl.* III. 245—246. ll. — *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* N. R. 935. 13. D. L. 2532. — FEJÉR GY.: *Codex dipl.* IX. 5. 69—72. ll. E források szerént a következő családfa-töredék állítható össze:

Mogh

Péter

László vár. kanonok 1351—58.	Jakab de Nagymihály, dictus Chynkus 1375.	Imre megölték 1351 előtt.	Margit férje: Thomas de Erdew
	unokája: Anna Várday Mihályné 1437.		Ilona Sztári Bálintné.

[4] *Kállay-család levéltára.*

[5] SZIRMAY A.: *Szatmármegye esm.* II. 121. l.

István karbeli áldozár; a királynétól levelet vitt Marochuk mesternek azon meghagyással, hogy ő István mingyárt a választ is megirja.[1] *1353.*

Kozma mester, váradi és egyszersmind győri és aradi kanonok; Demeter püspöknek a görbedi és jánosdi részbirtokok megcseréléséénél ügyvivője.[2] *1353.*

Tövisi Tamás, Simon fia, kanonok; VI. Incze pápa nevezte ki, de azon záradékkal, hogy az erdélyi egyházmegyei krasznai főesperességet is megtarthassa. Hihetőleg ugyanaz, ki 1346-ban Erdélyben tövisi plebános volt s az erdélyi püspök és káptalan részére adományozott, Gáld melletti birtok átvételénél mint az erdélyi püspök ügyvivője szerepelt.[3] *1354.*

Péter köleséri főesperes.[4] *1356.*

Tamás áldozár, Szűz-Mária nagyobb oltárának igazgatója. [5] *1356—1361.*

Széplaki Turul. A Turul ős magyar személy- és nemzetségnév. A Turul nemzetség a XIV-ik század elején még számos tagjaiban virágzott Biharmegyében, ugyanakkor kesergett mégis hazánk Árpád ivadékainak kihalása felett,[6] mely a krónikás szerént a Turul nemzetségből származott.[7] Ez ellenmondás kiegyeztetése végett nem szükség a krónikás előadásának hitelességét kétségbe vonnunk, vagy két külön Turul nemzetséget feltételeznünk: a Turul nemzetség még élt, Árpád ivadéka s vele Szent-István koronájának örököse mégis kihalt, mert

[1] *Kállay-család levéltára.*

[2] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* N. R. 957. 45. §. 13. — D. L. 4375. — Jesuit. Varad. 1. 1.

[3] Theiner Á.: *Monumenta Hung.* II. 17. l. — Szeredai A.: *Series Episcoporum Transsilv.* 89. l.

[4] *Nagyszebeni városi levéltár:* U. II. 380.

[5] *Leleszi orsz. levéltár. — Kállay-család levéltára.*

[6] «domino Andrea . . . ultimo aureo ramusculo a progenie stirpe ac sanguine sancti Regis Stephani . . . per paternam lineam descendenti extincto, cum universi ecclesiarum prelati . . . et Barones proceres ac universi nobiles et cuiusvis status homines Regni Hungarie cum se vero et naturali domino desolatos sentirent scirent et intelligerent de morte eiusdem more Rachelis deplorantes et immensum conturbati» etc. István nádor 1303-iki levele. Nagy I.: *Anjoukori okmánytár.* I. 52. l.

[7] Kézai S.: II. 1. fej. 4. §. és függelék 1. f. 1. §.

a vérszerződés első pontja nem vonatkozott az egész Turul nemzetségre, hanem abban csak Álmosra s maradékaira.

Széplaki Turul nemcsak személyesen viselte a Turul nevet, hanem a hasonnevü nemzetségből is származott. Atyja Gergely, valószinüleg ugyanaz, ki 1313-ban Biharmegye legtekintélyesebb családjainak tagjaival, a Káták és Csanádokkal együtt működik, mint békebiró, a Gútkeled nemzetségbeliek kibékitésén. Családja birta a Berettyómenti Széplak községet, melyről már nagyatyja, Lőrincz előnevét is irta. Különben rokonságban állt a fentebb emlitett Olaszii Chyne László főesperessel, kinek gondoskodása alatt nyerhette kiképeztetését s lépett az egyházi pályára. 1357-ben mint áldozár s a váradi székesegyházban a Szent-Kereszt oltárának igazgatója tünik fel; ugyanazon évben Erdélyben járt mint káptalani kiküldött és ott Hedruhfáji Lőkös király emberével kinyomozá, hogy Szent-Mihály-köve vára nem az erdélyi püspök, hanem a káptalan birtoka. Emelkedett-e pályáján magasabbra? ki nem mutatható, mert ezentul hallgatnak róla történeti emlékeink.[1] *1357.*

László kanonok, dékán és szeghalmi főesperes. Vérségi kötelék fűzte a Kállai ős nemzetséghez, melynek egyik tagját, Imrét, ki birtokáról, a szabolcsmegyei Orosról irta magát, midőn 1357-ben kelt levelével felszólitja, hogy a váradi káptalan bagaméri jobbágyának szolgáltasson igazságot, — határozottan rokonának nevezi, sőt atyafiui vonzalmát is tanusitja iránta, azon szép ajánlatot tevén előtte, hogy fiát, kit értesülése szerént Váradra készül iskolába adni, küldje egyenesen ő hozzá, ő a gyermeknek majd hiven gondját viseli. Ki volt e gyermek? forrásunk meg nem nevezi s a Kállayak családfája sem

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* N. R. 935. 13. D. L. 2532. — *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 221. l. — *Kállay-család levéltára* 1351. — Nagy I.: *Anjoukori okmánytár.* I. 297. l. — Szeredai A.: *Capitulum ecclesiæ Transil.* 47. l. Ez adatok a következő családfát tüntetik elő:

Lőrincz de Széplak

Gergely de genere Turul 1313.				Anna Csomaközi Péterné 1354.		
Lőkös.	Turul. 1357.	György.	Gergely.	István.	Simon.	Margit, Olaszii Cyne Marótné 1351. Lányok.

világosit fel, mert azon az 1345-ben élt I. Imre, Simon fia gyermektelenül áll.[1]

László főesperes levelét, mely kanonokjaink ismeretes magán leveleinek legrégiebbike, másolatban itt közöljük[2] s a mellékelt metszettel pecsétjének lenyomatát is adjuk. A pecsétet szintén az idézett levél őrzé meg számunkra.

E pecsét tojásdad alaku; mezejében sarkig érő női ruhában álló szentet tüntet fel, ki jobbjában hatküllős kereket, baljában pedig pálmaágat tart; mellette két oldalt egy-egy virágszál, de a jobb oldalinak már csak szára alja van meg. Kétségkivül Szent-Katalin. Körirata egyszerű kettős vonal közt alant, a szent lábainál kezdődik s jobbról balra folyik maiuskel betükkel:

[1] Nagy I.: *Magyarország családai.* VI. 27. l.

[2] «Nobili viro et honesto magistro Emerico, filio Symonis de Oros proximo suo honorando vinculum proximitatis debito cum honore. Vestram proximitatem requirimus per præsentes diligenter, quatenus in causa Nicolai Jobagionis nostri de Bagamer portitoris præsentium contra Paulum vestrum Jobagionem habita, iustitiæ inplementum deum præ oculis habentes facere intendatis, in hocque proximitatem et dilectionem vestram, de qua nullatenus diffidimus, plenissime demonstretis. Præterea nobis datur intelligi, ut filium vestrum causa studi (i) literarum ad nos dirigere intendretis; unde rogamus vos ex affectu, quod eundem filium vestrum, ut præmissum est, per portitorem præsentium ad nos transmittere procuretis, quem nos bono modo acceptantes, honorifice pertractabimus. Scripta Varadini feria sexta proxima ante festum beati Galli confessoris, anno domini M. CCCmo quinquagesimo septimo. — Hæc Magister ladislaus canonicus et decanus ecclesiæ waradiensis, et Archidiaconus de Zeghalum. Kivül: Nobili viro Magistro Emerico filio magistri Symonis de Oros, proximo suo reverendo.» Eredeti, papir, egy negyediven. *Kállay-család levéltára:* XIV-ik század. nro 2189.

✠ SI ◦ LADISLAI ◦ CANONICI ◦ WARADIEN ✠

(✝ Sigillum Ladislai Canonici Waradiensis.)

E pecsét bár előkelő származásu s állásu férfi tulajdona volt, de szerény előállításával s egyszerű fejér viasz anyagával — kivált ha püspökeink gazdagon diszitett s piros viaszba nyomott pecsétjeivel hasonlitjuk össze — élénken hirdeti a nagy rangkülönbséget, mely tulajdonosaik közt létezett.

László főesperes 1363-ban fordul elő utoljára.[1] *1357—1363.*

Imre a váradi egyház jegyzője és Szent-Katalin oltárának igazgatója.[2] Valószinüleg ugyanaz, kiről alább, mint olvasó-kanonokról lesz szó. *1357.*

László karbeli áldozár, Szűz-Mária nagyobb oltárának igazgatója, ki Pilisi N. király emberével a szatmármegyei Petri és Vezénd, továbbá Iriny és Portelek közt határt jára.[3] *1358.*

István mester Demeter váradi püspök jegyzője, s midőn Péter leleszi prépost rendjének beregmegyei szőlejét a Lónyaiaknak Sárospatakon a Királyhegyén létezett szőlejével elcseréli, ez ügyben a Lónyaiak képviselője.[4] *1358.*

János karbeli áldozár, Szent-Imre herczeg oltárának igazgatója.[5] *1358.*

Demeter karbeli áldozár, kiskáptalani kanonok.[6] *1358.*

Tamás karbeli áldozár, aki midőn Doby Istvánnak Eggedmonostora, Diószeg, Petri stb. birtokaira vonatkozó iratait elrablák, ez iratok mását a várad-előhegyi konventben Nyüvedi András király emberével együtt keresé.[7] *1358.*

Willerm kanonok. Neve a mai Vilmosnak régi alakja. Tarjáni István király emberével Paczali Benedek és Pál birtokainak: Paczal, Bajon, Machalatelek és Kisteleknek határait járta.[8] *1359.*

[1] *Leleszi országos levéltár.*
[2] *Kállay-család levéltára.*
[3] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 267. l.
[4] Fejér Gy.: *Codex dipl.* IX. 7. 176. l.
[5] *Erdélyi muzeumi könyvtár:* Gr. Kemény gyüjt.
[6] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Monial. Poson. 43. 14.
[7] *Kállay-család levéltára.*
[8] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 239—243. ll.

János karbeli áldozár, Szent-háromság oltárának igazgatója. Csépánegyházi Tamás király emberével eltiltá Lászlót, volt székelyek ispánját s fiait, továbbá András erdélyi vajdát az orodi káptalan némely birtokainak bitorlásáról.[1] *1359.*

Demeter áldozár, Szent-Vincze vértanu oltárának igazgatója.[2] *1360.*

Kozma kanonok és Váradon Szent-Kereszt egyházának plebánosa.[3] *1360.*

István kanonok, homorogi főesperes.[4] *1360.*

Nagy Péter. Atyja, Bene előkelő váradi polgár, kinek Váradon mészárszékei, malma, szőlei vannak; testvérei: János, Benedek és több leány, kik közől egyik Debreczeni Péterhez ment férjhez, másika: Klára pedig, mint Péter, az Ur szolgálatára szentelé magát s a váradvelenczei apáczaklastromban felvevé a fátyolt. Péterrel 1350-ben találkozunk először s épen a váradi káptalan előtt, hol ő és családja az emlitett Debreczeni Péterné leányi hozományáról tesznek bevallást; de Péter még ekkor nem tagja a váradi káptalannak, hanem budai éneklő-kanonok. Ez alkalommal még atyja is él. Egy évtized mulva, nevezetesen 1361-ben már mint egyszersmind váradi kanonok is feltünik, s ez uj javadalmát minden valószinüség szerént Demeter püspök kegyeiből nyerte, ki budai prépost korában megkedvelhette Péter kanonokot s őt, mint a váradi s bihari viszonyokkal ismerőst, közelében, váradi káptalanában ohajtotta látni.

Ezenkivül még csak kétszer találkozunk vele: 1364-ben midőn egy szőlőt a Biharihágón és egy mészárszéket Váradon megboldogult atyjának végrendelete szerént apácza-nővérének s ennek általa a velenczei klastromnak általad; utoljára pedig 1367-ben.[5] *1361—1367.*

Demeter áldozár, Szent-Pál apostol oltárának igazgatója.[6] *1361.*

Bertalan kanonok; lehet, hogy a későbbi kalocsai főesperes.[7] *1361.*

[1] Orthmayr és Szentkláray: *Tört. adattár Csanád-egyházmegye hajdana és jelenéhez.* II. (1872) 139. l.

[2—4] *Kállay-család levéltára.*

[5] *Budai orsz. levéltár kincstár oszt.:* D. L. 4107. és 5103. — Keresztúri J.: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 187. l. — *Leleszi országos levéltár.*

[6] *Kállay-család levéltára.*

[7] *Erdélyi muzeumi könyvtár:* Gr. Kemény gyüjt.

Mihály karbeli áldozár.[1] *1364.*

Ábrahám kanonok, ki a Szent-Margitról nevezett meszesi apátság kegyuri jogai és jószágainak birtokába Kusalyi Jakchot és fiait ünnepélyesen beiktatá.[2] *1365.*

Miklós áldozár, Szent-Domokos vértanu oltárának igazgatója.[6] *1365—1369.*[3]

Péter áldozár Szent-Anna oltárának igazgatója.[4] *1365.*

Báthori István, a Gútkeled nemzetségbeli Jánosnak, András váradi püspök fivérének fia; kanonok s homorogi főesperes 1366-ban. Életének adatai még nem kerültek felszinre. Csupán annyit tudunk róla, hogy váradi kanonok korában fivérével, László mesterrel egy szőlejöket Váradon, Kerek-Somlow nevüt szülcik lelkének nyugalmáért a várad-velenczei apácza-klastromnak, nagybátyjok, András püspök alapitványának adományozák. Ezentul semmi nyoma, de azon Istvánnal, ki épen e korban nyeri el a szerémi püspökséget, mégis összeköttetésbe hozható.[5] *1366.*

István áldozár, Sz.-György oltárának igazgatója.[6] *1366—1367.*

György éneklő kanonok, de nem lehetetlen, hogy neve helyesebben Gergely; a kétely eloszlatására azonban nincs elegendő adatunk.[7] *1366.*

Miklós dékán, ki a váradi káptalantól kiküldve, mint tanu jelen volt a győrmegyei Gyirmót határjárása s felosztásánál.[8] *1366.*

János kanonok, az előbbeni Miklós dékánnak tanutársa ugyanazon ügyben.[9] *1366.*

Miklós, Arnold fia. 1366-ban V. Orbán pápa nevezte ki őrkanonoknak, de mielőtt székét elfoglalhatta volna, visszaadta lelkét teremtőjének.[10] Eszerént azon Miklós, szintén Arnold fia, ki

[1] *Br. Bánffy-család levéltára.*

[2—4] *Erdélyi muzeumi könyvtár:* Gr. Kemény gyüjt. — *E munka* I. köt. 250. l.

[5] Szirmay A.: *Szatmárvármegye esm.* II. 75. l. — Kereszturi J.: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 189. l. — *Vaticani t. levéltár: Rationes Collect. Poloniae.* 1372—1375. fol. 88.

[6] *Kállay-család levéltára.* — *Erdélyi muz. könyvtár:* Gr. Kemény gyüjt.

[7] Kereszturi J.: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 190. és 188. ll. jegyz.

[8] [9] Fejér Gy.: *Codex dipl.* IX. 6. 141. l.

[10] *Vatikáni t. levéltár:* Rationes Collect. Polon. 1372—1375. folio 88.

1390—1391. években, mint pozsonyi kanonok fordul elő,[1] egészen más személy.

Miklós, János fia, szintén pápai kinevezés utján jutott a váratlanul megüresedett őr-kanonokság birtokába 1366-ban, de tán el sem foglalta azt; hazai források legalább a következő évben is üresnek mondják az őrkanonokságot.[2]

János, András fia, veszprémi s váradi ifjabb kanonok. V. Orbán pápa az esztergomi érsek hatóságához tartozó «liptai» javadalomra kinevezi, de oly feltét alatt, hogy veszprémi s váradi javadalmairól mondjon le.[3] *1367.*

Demeter áldozár, Szent-Kozma és Demjén vértanuk oltárának igazgatója. A már említett Petri és Vezénd, továbbá Portelek és Iriny közt ujra határt járt.[4] *1367.*

László kanonok, köleséri főesperes. Járai Péter erdélyi alvajdával, mint király emberével Sárd és Igen birtokosai közt osztályt eszközölt.[5] *1367.*

Lukács karbeli áldozár, Szent-Pál oltárának igazgatója. Cholthi Konya király emberével Kovászi vajda fiát, Györgyöt s Kerekegyházi Miklóst letilták az orodi káptalan birtokának, Mikelakának birtoklásáról.[6] *1367—1369.*

Bertalan kanonok, kalotai főesperes. 1367—1380 évek közt több izben olvassuk nevét. 1370-ben mint káptalani kiküldött megosztoztatá birtokaikon a Gútkeled nemzetség tagjait; 1380-ban pedig mint néhai Domokos kanonok s bihari főesperes végrendeletének végrehajtója emlitettik.[7]

[1] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 458. l. — Rimely K.: Capitulum. Ecclesiæ Posoniensis. 253. l.

[2—3] *Vatikáni t. levéltár:* Rationes coll. folio. 56. 88.

[4] *Gr. Károlyi oklevéltár:* I. 287. l.

[5] Fejér Gy.: *Codex dipl.* IX. 4. 82. l.

[6] *Gr. Vay-család levéltár.* Orthmayr és Szentkláray: *Tört. adattár Csanád-egyházmegyéhez.* II (1872.) 139—140 ll.

[7] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.: N. R. 573. 18. D. L. 5854.* «Nos capitulum Ecclesiæ waradiensis significamus tenore præsentium quibus expedit universis, quod honorabilis et discretus vir, dominus *Bartholomeus, archidiaconus kalathensis*, socius et concanonicus noster in nostram præsentiam personaliter comparendo dixit et oraculo vivæ vocis coram nobis est confessus, quod discretus vir, dominus *Michael Archidiaconus Zughalmensis* sibi decem marcas dena-

Miklós, Sándor fia, klerikus kanonok. V. Orbán pápa előlépteti az őr-kanonokságra, de mintha sorsa lett volna e kanonokságnak, hogy gazdája ne akadjon: üresen maradt az most is, mert a kinevezett megházasodott.[1] *1368.*

Mihály, Tamás fia, Szent-Tamás prépostja Csanádon; a pápa most ezt nevezé ki a még mindig üres őr-kanonokságra oly feltétellel, hogy prépostságáról mondjon le, de e választás sem volt szerencsésebb, mint az előbbeniek, mert Mihály prépost azt állitá a pápához fölterjesztett kérvényében, hogy 24 éves, de kiderült, hogy nem annyi, és azért Demeter váradi püspök őt el nem fogadta.[2] *1368.*

Losonczi Mihály, Péternek fia. Sajnos, hogy adatok hiányában meg nem határozható, rokona volt-e s mennyiben az e korban szerepelt Losonczy László erdélyi vajdának? annyi bizonyos, hogy zágráb-egyházmegyei volt, s a pápa a szerémi püspökké lett István kanonokságát ruházta reá. Üresedésben volt javadalmától fizetett a pápai kincstárnak 30 forintot. Mint kanonokot találjuk 1373-ban is.[3] *1368.*

Jakab, Pál fia, veszprém-egyházmegyei áldozár, V. Orbán pápa váradi őr-kanonokká nevezte ki; a kinevező bullát 30 forinton váltotta meg, Orbán pápa utódja XI. Gergely megerősité kineveztetését s Jakab őr-kanonok ujra 30 forintot fizetett. Két évtizednél tovább, 1368—1390-ig őrködött Szent-László sírja felett s ez időben történvén a megujitott székesegyház belső ékitése, ehez ő is hozzá járult, oltárt emeltetvén védszentjének, Jakab apostolnak.[4] *1368—1390.*

riorum ratione curiæ canonicalis quondam discreti viri *Dominici archidiaconi Byhoriensis* similiter socii et concanonici nostri iuxta testamentariam legationem eiusdem et *nostrae ecclesiae antiquam consvetudinem* tamquam executori plene et omnino persolvisset, una eundem dominum Michaelem archidiaconum de Zughalm super solutione dictarum decem marcarum reddidit coram nobis tenore præsentium per omnia expeditum. Datum octavo die festi beatorum petri et pauli apostolorum, anno domini millesimo ccc-mo octuagesimo.» Eredeti, papir, hátpecsét nyomaival. *Kállay-család levéltára.*

[1—3] *Vaticani titkos levéltár: Rationes* Collect. Poloniæ. 1372—5. fol. 88. — *Nagyszebeni városi levéltár:* U. II. 378.

[4] *Vaticáni t. levéltár:* Rationes Collect. 1372—5. folio 88. — *Br. Wesselényi-család levéltára. — Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* D. L. 5854. — Monial. Poson. 61. 22. — N. R. 840. 14. és 1206. 35. — *Zichy-okmánytár:* IV. 633. l. — Fejér Gy: *Codex dipl.* IX. 4. 482. 682 és X. 1. 636. ll. — *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 348 l.

Péter olvasó-kanonok; lehet, hogy a föntebb említett Nagy Péter; csak egy évben fordul elő.[1] *1369.*

István éneklő-kanonok; ha egy 1367-iki oklevél évszámában hiba nincs (?), akkor kanonok volt már az idézett évben is; 1373-ban csanádi préposttá neveztett ki.[2] *1369.*

Péter karbeli áldozár, Szent-Háromság oltárának igazgatója, ki Telegdi Miklóst s Györgyöt a gálos-petrii részbirtokokba bevezeté.[3] *1369.*

Miklós áldozár, Szent-Dorottya oltárának igazgatója, ki a békésmegyei Bélmegyer negyedének birtokába Kanya Mihályt bevezette.[4] *1369.*

János kanonok, Demeter püspök vikariusa.[5] *1369.*

Gergely karbeli áldozár.[6] *1369.*

Mihály karbeli áldozár; a Pál szent-jobbi apát és Reszegei Balás közt folyt perben az apát részére kiküldött káptalani bizonyság.[7] *1369.*

Lőrincz áldozár, Szent-Gergely oltárának igazgatója, az imént említett Mihály áldozárral a szent-jobbi apát s Reszegei Balás birtokai közt határt jártak.[8] *1369.*

István ifjabb kanonok, Szent-Katalin «felső» oltárának igazgatója. A székesegyházban tudniillik a nevezett szentnek két oltára állt s azok egyike az egyház nyugati ajtaja felett, tehát a szokottnál fentebb emelkedett. Itt kétségkivül ez oltárról van szó. István kanonoknak ismeretes egy pere, melyet Chaholi Sebestyénnel jobbágyok miatt folytatott; eszerént valószinü, hogy szatmármegyei birtokos családból származott.[9] *1370.*

Imre olvasó-kanonok. Egyik legérdekesebb alakja püspökségünk történetének, melynek csarnokához ő szolgáltatá az ép oly biztos, mint becses alapköveket. Méltó társa elődjeinek: Ányos kanonoknak, ki a

[1—2] *Zichy-okmánytár:* IV. 633 l. — Fejér *Gy.: Cod. dipl.* IX. 4. 84. l. — *Rationes Collect. Poloniae* 1372—5. fol. 89.

[3] *Zichy-okmánytár:* IV. 633. l.

[4—5] Haan *L. Békés-vármegye hajdana.* II. 24 és 28 ll.

[6] *Kállay-család levéltára.*

[7—8] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 311—313 ll.

[9] *Erdélyi muzeumi könyvtár:* Gr. Kemény gyüjt.

Váradi regestrumot, vagy Rogeriusnak, ki a tatárjárás történetét irta meg; ő a váradi káptalan chartuláriumát hozta létre, s ez okból előttünk, váradiak előtt említett társainál még jelentékenyebb. De szerencséjére nézve legalább Rogeriusnak mögötte áll, mert mig ennek munkája teljes egészen jutott el hozzánk, a Chartularium csak csonkán, s élete is homályosabb, mint olasz iró- s kanonoktársáé.

Származása, valamint életének több, mint első fele teljesen ismeretlen; még az sem mutatható ki, hogy mikor lőn tagja a váradi káptalannak? csak az valószinü, hogy az az Imre, ki 1357-ben, mint a váradi egyház jegyzője tünik fel, nem más, mint ő. E feltevés mellett bizonyitanak a nevek azonosságán kivül a körülmények: a Chartulariumot csak olyan irhatta meg, ki a káptalan belügyeivel évtizedekig foglalkozott. Hogy magyar volt, az kétségtelen: a munka elrendezése, szelleme, a szövegben előforduló s leginkább felvilágositásul használt magyar szavak, a helynevek kiirása, mely hazánk akkori helyesirásának teljesen megfelel, — mind az iró magyarsága mellett szólanak.[1] Tudományos műveltségéről pedig szintén e munka tanuskodik: jártas a történelemben, idézi az egyházi s hazai törvényeket, a szentatyákat: Szent-Izidort, Szent-Gergelyt, Szent-Ágostont; lelkesedik az egyházért s annak magyar sarjadéka: Szent-László váradi egyházáért, mert méltányolni tudja azon jótékony befolyást, melyet az és ez nemzetünk jövőjére gyakorol.

Az olvasó-kanonokságot 1370-ben nyerte el, de nem fokozatos előléptetés utján; hat év mulva, 1376-ban már ismét eltünik. Mi lett belőle? elhalt-e vagy még magasabbra emelkedett? arról hallgatnak történeti emlékeink. *1370—1376.*[2]

Miklós főesperes. A Chartularium, mely egyedül őrzötte meg

[1] Igy például a méhek tizedelésének magyarázataképen mondja: «apes alias decimatæ non decimantur secundario, sed solum novæ, quæ vulgo Ray (raj) dicuntur.» *Batthyány-codex:* I. rubr. 19. — *Leges eccl.* III. 236 l. — A helynevek kiirásáról mondottak a *Batthyány-codex* szövegére vonatkoznak és korántsem a *Leges eccl.* közleményére, hol a helynevek többnyire egészen eltorzitva állnak. Igy: Hévyz *Hewyo* helyett; Abrants, Káza *Abranhaza* (Ábránháza) helyett; Rakos *Kakus* (Kakucs) helyett; Sywregehal *Gywrgeghaz* (Györgyegyház helyett stb. 232 l.

[2] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* D. L. 5854. — Monial. Poson. 61. 22. — Fejér *Gy. Codex dipl.* IX. 4. 681 l.

emlékét, «Syron» (?) nevét is emliti, ezenkivül feljegyzé róla, hogy ő emelteté Krisztus urunk szent testének oltárát s a Szentlélek oltárának egyik igazgatóságát szintén ő alapitá.[1] Egyebütt semmi nyoma s ezért kora is csak hozzávetőleg jelölhető ki. *1370.*

Márton bihari főesperes, Szent-László egyházának szintén egyik lelkes ékesitője. Szent-Lőrincz oltárát emelteté.[2] *1370* előtt.

János kanonok. Buzgalma s bőkezüsége emlékeül ő is állita oltárt a székesegyházban, Szent-Margit és Szent-Dorottya tiszteletére, s melléje igazgatói javadalmat is alapita. Őt is csak a Chartularium emliti, hozzá tevén, hogy János kanonok Pusernek (Posár?) neveztetett.[3] *1370* körül.

Kárász Bereczk. Ismét Szirmay Antal állitja, hogy 1371-ben váradi éneklő-kanonok volt s hogy midőn ugocsamegyei ősi birtokát, Zepse elpusztult falut ismét megnépesité, ez ő róla Kárászló-nak neveztetett el s neveztetik ma is.[4] De Bereczk váradi éneklő-kanonokról eddig ismeretes történeti emlékeink nem tudnak semmit, csak az bizonyos, hogy László nádornak egy 1369-iki, tehát épen a kérdéses korbeli levele emlit Kárász faluból egy Bereczket, ki «Kántor»-nak hivatik, hogy épen váradi éneklő-kanonok, vagy egyáltalán egyházi férfiu lett volna, nem mondja.[5]

János karbeli áldozár, Szent-Erzsébet királyné oltárának igazgatója. 1375-ben a biharmegyei Albis határait járta.[6] *1371—1375.*

Mihály mester, kanonok, ki a szatmármegyei Dabos és Olchwa határait járta.[7] *1371—1372.*

Lajos karbeli áldozár, az imént emlitett határjárásra másik káptalani kiküldött volt.[8] *1372.*

[1—3] «altare spiritus sancti duorum magistratuum distinctorum, quorum unum instituit Nicolaus archidiaconus dictus Syron... instituit etiam idem Nicolaus archidiaconus altare pretiosi corporis Christi... Item altare sancti Laurentii per Martinum archidiaconum Bychoriensem ; altare sub titulo sanctarum Margarethæ et Dorotheæ virginum, unius tamen magistratus, per Johannem canonicum dictum Puser... existunt instituta.» *Batthyány-codex:* I. rubr. 39. — *Leges eccl.* III. 246 l., de itt felette sok hibával, például Johannem helyett Joachimum stb.

[4] *Comitatus Ugochiensis:* 87 l.

[5] *Kállay-család levéltára.*

[6] *Kállay-család levéltára.* — Fejér Gy: *Codex dipl.* IX. 5. 82. l.

[7—8] *Leleszi orsz. levéltár.* — *Gr. Károlyi-oklevéltár.* I. 444—446. ll.

Péter áldozár, Szent-Demeter kápolnájának igazgatója. Bacsányi Jánosnak Károlyi András ellen folytatott perében birói vizsgálatot s határjárást tartott.[1] *1372.*

Péter, Pál fia, valószinüleg csanád-egyházmegyei, a pápa nevezte ki váradi kanonoknak, de mivel Váradtól távol maradt, a káptalan sürgette megjelenését.[2] *1372.*

Demeter, Pál fia, egri-egyházmegyei áldozár, Váradon kiskáptalani kanonok, karbeli éneklő és Szent-Vincze oltárának igazgatója. XI. Gergely a székeskáptalan kanonokjává nevezé ki, azon feltétellel, hogy említett javadalmairól mondjon le; de — mint a jegyzőkönyv mondja — meghalt, mielőtt kanonokságát elfoglalhatta volna.[3] *1371.*

Machosolnai (Mochmolnai?) *János*, Lukács fia, csanád-egyházmegyei klerikus; szintén a pápától nyerte kineveztetését. El is foglalá a kanonokságot, melyért Péter pápai tiszedszedővel kiegyezett 30 forintban, és abból 10-et ki is fizetett.[4] *1371.*

Domokos kanonok, bihari főesperes, kivel 1380-ban is találkozunk, de ekkor már halott.[5] *1372.*

János mester, homorogi főesperes, Demeter váradi püspöknek a Várdai János fiaival folyt perében ügyvivője.[6] *1372.*

Gál, Bálint fia, esztergomi kanonok. A pápa váradi olvasó-kanonoknak nevezé ki s már esztergomi utódjáról is gondoskodott Máténak, Simon fiának személyében; mindemellett váradi kineveztetése kárba veszett, mert az áll jegyezve neve mellé, hogy sem meg nem jelent, sem levelet nem küldött s történeti emlékeink e korból egészen más olvasó-kanonokot említnek.[7] *1372.*

Mihály, Márton fia, egri kanonok; XI. Gergely váradi kanonoknak is kinevezi, és a kanonoki javadalmat el is nyeri, melyért kiegyezett 50 forintban, és abból 20-at le is fizetett.[8] *1372.*

[1] *Leleszi orsz. levéltár.* — *Gr. Károlyi-oklevéltár.* I. 444—446. ll.
[2] *Vaticani t. levéltár*: Rationes Collect. Poloniæ 1372—75. folio 88.
[3—4] *Vaticani titkos levéltár: Rationes Collectoriæ Poloniæ* 1372—75. fol. 88.
[5] *Leleszi orsz. levéltár* és *Kállay-család levéltára.*
[6] *Zichy-okmánytár:* III. 472. l.
[7] *Rationes Collecteriæ Poloniæ.* 1372—75. fol. 58.
[8] *Vaticani titkos levéltár: Rationes Collect. Poloniæ* 1372—75. fol. 89.

Tamás, Miklós fia, pécs-egyházmegyei pap; bullás kanonok ez is, de hamarjában nem kaphatott javadalmat.[1] *1372.*

Ferencz, János fia, bullás; egyelőre ez is javadalom nélkül.[2] *1372.*

Temesvári Péter, István fia, csanád-egyházmegyei pap; először csak kanonoknak, azután dignitariusnak is kinevezik, de utóbbi esetben az van jegyezve neve mellé, hogy javadalomhoz még nem juthatott.[3] *1373.*

István, Mátyás fia, váradi kanonok s mint ilyennek káptalani méltóságot is adományoz a pápa, de forrásunk keltekor még mindig eredménytelenül.[4] *1373.*

László, Benedek fia; a pápa nevezi ki kanonoknak oly megjegyzéssel, hogy várjon a javadalomra, és csakugyan várnia kellett, de hogy végre is nem eredménytelenül-e? forrásaink hallgatnak róla.[5] *1373.*

Miklós, Egyed fia, bullás kanonok, de neve mellett ott áll ennek is a végzetszerü: még nem kapott javadalmat.[6] *1373.*

Demeter, Miklós fia, egyedüli valamennyi bullás társai között, ki nem kanonokságra, hanem csak egyszerü javadalomra ajánltatik, akár van ahoz lelkészség kötve, akár nincs, de a mely a váradi püspök adományozásától függ. Egyhamar ilyet sem kapott.[7] *1373.*

János, Balás fia, bullás ez is, de kanonoksága egy időre csak puszta czim maradt.[8] *1373.*

Imre, Lőrincz fia, bullás kanonok és «még nem kapott javadalmat.»[9] *1373.*

Jakab Jakab fia csanádi olvasó kanonok, a csanádi préposttá kinevezett István váradi éneklő-kanonok helyére nyert pápai bullát; de bár forrásunk azt mondja, hogy ez ügyben folynak a tárgyalások, mindemellett e kettős kinevezés egyikéből is alig lőn valami. Legalább ezután még két évtizeden át is mindig István az éneklő-kanonok Váradon, Jakab éneklő-kanonokot pedig csak harmincz év mulva, 1405-ben találunk: ez kétségkivül már más Jakab.[10] *1373.*

Mihály, István fia, vácz-egyházmegyei pap, bullás kanonok, de még javadalom nélkül.[11] *1373.*

Mihály, Márton fia, minden esetre különböző egyéniség fentebbi

[1–11] *Vaticani titkos levéltár: Rationes Collect. Poloniæ* 1372—75. fol. 89.

névrokonától, mint különböző kanonoki bullájának sorsa is, az levén melléje irva: még nem kapott javadalmat.[1] *1373.*

Péter áldozár, Szent-Lajos hitvalló oltárának igazgatója.[2] *1373.*

Egri János kanonok; először 1373-ban fordul elő, utoljára 1390-ben, mikor Upori Istvánnak alább emlitendő perében az itélet kihirdetésénél mint tanu van jelen.[3] *1373—1390.*

János mester, kanonok, ki Péter kiskáptalani kanonokkal s Miklós deák király emberével Báthori Bereczk unokáit birtokain megosztoztatá. Az oklevél, mely ez osztályról szól, a váradi káptalan kiadványa s felette érdekes, de csak egy hibáktól hemzsegő másolat forog közkézen róla. Az eredetinek holléte nincs megjelölve.[4] *1373.*

Péter karbeli áldozár.[5] *1374.*

Gergely, György fia, erdély-egyházmegyei áldozár. XI. Gergely pápa kegyelméből váradi kanonok s köleséri főesperes lőn. Fele jövedelme fejében a pápai tizedszedővel kiegyezett 40 forintban s tizenkettőt le is fizetett.[6] *1374.*

János, Miklós fia, szintén bullás, de javadalomra várnia kellett.[7] *1374.*

Zudar János. XI. János pápa az elhalt Kis-Tárkányi Fülöp helyére őt nevezte ki váradi prépost és kanonoknak, de mint forrásunk megjegyzi: e kegyelemnek nem vala eredménye.[8] Prépost más lőn, de később v. radi püspök ő lett.[9]

Upori István. Az előbbenire mindjárt nyomban a másik történeti név, melyet nemcsak krónikáinkban találunk följegyezve, hanem legrégibb történeti emlékeink: helyneveink között is. «Upor nevü tiszteletlendő ember» már a Margit-legendában emlittetik. A ma is fennálló zemplénmegyei falu, Upor, kétségkivül szorosan összefügg az Upori-akkal, kiket az Ákos nemből származtatnak. A nemzetség birtokai eddigelé

[1] *Vaticani titkos levéltár: Rationes Collect. Poloniæ* 1372—75. fol. 88—89.

[2] Haan L.: *Békésvármegye hajdana.* II. 29. l.

[3] *Nagyszebeni városi levéltár:* U. II. 378. — Fejér Gy.: *Codex dipl.* X. 1. 640. l.

[4] Fejér Gy. *Codex dipl.* IX. 4. 672 l.

[5] *Kállay-család levéltára.*

[6—7] *Vaticani t. levéltár:* Rationes Collect. Ploniæ. 1372—75. fol. 90.

[8] «huiusmodi gratia non habuit effectum.» *Vaticani t. levéltár:* i. h.

[9] *Lásd e munka:* I. köt. 207. s. köv. ll.

ismeretes adataink szerént Zemplén, Bereg és Szabolcs megyékben feküdtek; Zemplénben birták Gelényes és Abara várakat tartozékaikkal, Beregben szintén Gelényes és Chama falvakat, Szabolcsban pedig Balsát és Szabolcsot.

Upori Istvánnak atyja Imre volt, talán épen az, kinek testvére, Mihály s atyja, Gál 1360-ban emlittetik;[1] fivérei pedig János és László valának. Ennyi az mindössze, mit ifju koráról tudunk; mert hogy mikor és hol tanult? melyik egyházmegyének lőn tagjává? annak felderitésére még hiányzanak az adatok. Mint egyházi férfiut, őt is a pápai számkönyvek mutatják be először, megjegyezvén, hogy XI. Gergely pápa 1374-ben váradi kanonokságot adományozott számára, de javadalomhoz egy ideig nem juthatott.

1384-ben azonban találunk a váradi káptalanban egy István éneklő-kanonokot, ki egyszersmind Parmai Antal szent-széki követnek jegyzője volt. Ez István valószinüleg Upori, de nem egyszersmind azon István, ki már 1367-ben mint váradi éneklő-kanonok szerepel, mert Uporinak, mint láttuk, még 1374-ben is csak egyszerü kanonokságáról van szó. — Mind Rómából való pártfogoltatása, mind Parmai Antal mellett viselt hivatala arra látszanak mutatni, hogy Olaszhonban ismerős vala, s az ismeretséget ottan végzett tanulmányai alkalmával szerezhette.

Váradi kanonoksága idejéből egy sajátságos esemény van feljegyezve róla. István krasznai főesperest arról vádolá, hogy az ő váradi kanonokságát másfél éven át bitorolta, jövedelmeit élvezte. A dologból hosszas per lett, mely a római curián is megfordult, s melyben István főesperes végre is Uporinak fizetendő 36 arany forint perköltségre és 150 forint kártéritésre itéltetett, száz arany forintra becsültetvén Upori kanonokságának egy évi jövedelme.

Az esemény, hogy valaki a más kanonokságát élvezze, ama korban, mint alább látni fogjuk, Váradon sem volt hallatlan, s abban lelheti magyarázatát, hogy Upori távol lakott Váradtól, mert kanonoksága mellett más javadalma vagy hivatala is volt, vagy épen ekkor időzhetett Olaszhonban, s talán holt hirét is költötték.

Upori előtt váradi kanonokságával mely 1394-ben ért véget,

[1] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 248. l.

megnyilt a magasabb pálya, kivált miután sikerült királya figyelmét is magára vonnia. Előbb az ép oly gazdag, mint fontos titeli prépostságot nyerte s 1398-ban már mint királyi titkár is említtetik. Ez utóbbi évben egy időre eltünik s csak 1402-ben jelenik meg ismét mint — erdélyi püspök s mint olyan, ki más püspöki székből tétetik át Erdélybe. De honnat tétetett át? E korban a magyar püspöki karban csak egy Istvánról szólnak történeti emlékeink, s ez egy, mint bizonyosan tudjuk, nem Upori, hanem Chiko egri püspök. Upori első püspöksége kérdésének megoldását tehát ujabb adatok szinre kerülteig el kell napolnunk.

Upori püspökségével kilépvén a váradi egyházmegye kötelékéből, további életét, s különösen a király által is kellőleg méltányolt szolgálatait vázolni nem e munka feladata. Csakis annyit jegyzünk még meg róla, hogy a halál 1419. május hó 23-án ragadta el s a gyulafejérvári ős székesegyházban lelte temetőhelyét, hol megkopott sirköve ma is látható Szent-Mihály oltára előtt. — Nemzetsége is már rég kihalt.[1]

1374—1394.

Bálint kanonok. Az annyiszor idézett pápai számkönyvek azt jegyzik meg róla, hogy pécsi püspök lett s helyébe a váradi kanonokságra Posegai Mihály már ki is nevezteték, de ez a kanonokságba be nem juthatott, mert Bálint a püspökségről lemonda még mielőtt elfoglalta volna azt. Később azonban az ügyek egészen más fordulatot vettek és sikerült Bálintnak talán szerénységét legyőzni, mert nemcsak Posegait látjuk mint váradi kanonokot, hanem Bálint is, ugy látszik, elfogadta a püspökséget, legalább épen a kérdéses 1374. évben tünik fel egy Bálint a pécsi püspöki széken.

Ha különös véletlenségből ugyanegy név alatt két különböző személy nem lappang: akkor Bálint az Alsáni-ak elökelő nemzetségéből származik s testvére vagy legalább rokona lehetett Alsáni

[1] Szirmay A.: *Comitatus Zemplen.* I. 16. — II. 105. 371—72. ll. *Magyar Sion:* VI. 727. l. — Nagy Iván: *Magyarország családai:* XI. 403. l. — *Vaticani titkos levéltár:* Rationes Collect. Poloniæ 1372—75. fol. 90. — Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 1. 614. — 636. — X. 2. 239. — X. 8. 583. ll. — *Br. Vesselényi-levéltár.* — Pray Gy: *Hierarchia Hung.* II. 264—65. ll. — *Budai orsz. levéltár:* N. R. 744. 36, — 840. 14. — 1206. 35. — Szeredai A: *Episcopi Transs.* 134. s köv. ll. és *Collectio monumentorum in templo Alba-Juliensi locat.* 12. l. — Haan L: *Békésvármegye hajdana.* I. 174. l. hol *grubai* prépostnak iratik, és II. 35. l.

Gergelynek, ki 1412—1418. évek közt, mint királyi főpinczemester szerepel.[1] *1374.*

Posegai vagy *Posgai János* pécs-egyházmegyei áldozár, kiről az imént volt szó, s ki 1383-ban mint valóságos váradi kanonok említtetik.[2] *1374.*

Péter, Pál fia, egri kanonok, XI. Gergely adományoz számára váradi káptalani méltóságot s bár akkor mingyárt nem juthatott annak birtokába, de valószinüleg ugyanaz lesz, ki 1377. évben mint hevesi főesperes s egri és váradi kanonok a váradi káptalannak átiratja Márton és Mihály egri püspököknek az egri káptalant érdeklő leveleit.[3] *1374.*

József kanonok az első ilynevü, mint általában a József név, legalább ily alakban, nálunk még ekkor nincs divatban. A pápai számkönyvek azt mondják József kanonokról, hogy előléptetést nyert, de hogy hová s mire? arról hallgatnak s másutt sem találunk róla felvilágositást.[4] *1374.*

László, Ábrahám fia, várad-egyházmegyei s mint ilyen, egyetlen azon nem kevesek közöl, kik a római curia adományaiban részesültek. Az imént emlitett József kanonok helyébe nevezék ki, de nem kanonokságra, hanem csak valamely szerényebb javadalomra, melyet József kanonoksága mellett élvezett s mely, ugy látszik, hogy valamely oltárigazgatóság volt. De végre még azt sem nyerheté el, mert mint számkönyvünk utolsó sora megjegyzi, kitünt, hogy a kérdéses igazgatóság nem tulajdonképeni javadalom.[5] *1374.*

Dénes karbeli áldozár.[6] *1375.*

Bálint karbeli áldozár, ki Nagymihályi Jakab hatalmaskodásában a vizsgálatot végezte.[7] *1375.*

Barcha karbeli áldozár; szerepel a *Lónyai*-ak s a leleszi konvent közt Szalóka birtoka miatt folyt érdekes perben.[8] *1377.*

[1] *Vaticani titkos levéltár: Rationes Collectoriæ Poloniæ.* 1372—75. fol. 90. — Koller J: *Episcopatus Qinqueecclesiarum.* III. 138. s köv. ll.

[2] *Rationes Collect. Poloniæ.* 172—75. fol. 90. — *Nagyszebeni városi levéltár.*

[3] *Rationes Collect. Poloniæ.* 1372—75. fol. 90. — Fejér Gy: *Cod. dipl.* IX. 5. 178. l. — Schmitth M: *Episcopi Agrienses:* I. 237. és 349. ll.

[4—5] *Vaticani titkos levéltár: Rationes Collectoriæ Poloniæ* 1372—75. fol. 90.

[6] *Gr. Vay-levéltár.*

[7—8] Fejér Gy: *Cod. dipl.* IX. 5. 69. s köv. ll. és 361. s köv. ll.

Belényesi Péter al-őrkanonok.[1] *1377.*

György, Péter fia, áldozár, Szent-Mária-Magdolna oltárának igazgatója s királyi közjegyző, ki mint ilyen hivatalosan igazolta, hogy azon püspöki levelek, melyeket a fentebb említett Péter egri kanonok a váradi káptalan előtt felmutatott és ott átiratott, épek, teljesen hitelesek valának s a káptalan hiven átirta azokat.[2] *1377.*

Miklós karbeli áldozár, Szent-Kereszt oltárának igazgatója, ki a békésmegyei Szent-András falu birtokába, melyet a király jogtalanul némely kúnoknak adományozott, ez adomány visszavonása után Úzvásári Jakabot beiktatta.[3] *1378.*

János, Balás fia, kanonok.[4] *1378.*

Szent-Egyedi János, kanonok. Előbb nevezett kanonoktársával felosztá Darócz birtokát Daróczi István s Kisvárdai Domokos között.[5] *1378.*

Mihály karbeli áldozár, Szent-Dorottya szűz és vértanu oltárának igazgatója, ki a király parancsára a biharmegyei Sámsonban lakott Debreczeni Gergelyt és Jánost megidézte.[6] *1378.*

László áldozár, Szent-András oltárának igazgatója.[7] *1378.*

Lőrincz mester, kanonok, ki Borsi Mihály király emberével beiktatá Kis-Zomlini Mihály és János testvéreket a biharmegyei Sal-Septely birtokába.[8] *1379.*

Pál karbeli.[9] *1379.*

Péter olvasó-kanonok; három évben fordul elő.[10] *1380—1383.*

János kanonok. Vizsgálatot tartott azon hatalmaskodásban, melyet Telegdy János és Lőrincz a biharmegyei Puszta-Ujlakon, Putnoky János és Mihály birtokán elkövettek.[11] Lehet, hogy a fentebbi János kanonokok valamelyike. *1381.*

[1—2] Schmitth M: *Episcopi Agrienses.* I. 349. 351. ll. — Fejér Gy: *Codex dipl.* IX. 5. 179—180. ll.

[3] *Házai oklevéltár.* (Dessewffy): 310. l.

[4—6] *Zichy okmánytár:* IV. 39. és 66. ll.

[7—8] *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* Monial Poson. 62. 19. — Paulini. Kápolna. Septele. 3. 2.

[9] *Kállay-család levéltára.*

[10] *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* N. R. 840. 14. — 1206. 35. — *Nagyszebeni városi levéltár.*

[11] Fejér Gy: *Codex dipl.* IX. 6. 267. l.

István klerikus, ki Macskási Balás király emberével Ottó kolosmonostori apátot Kyde János ellenében megidézte.[1] *1381—1382.*

Lőrincz karbeli áldozár, Szent-Kozma és Demjén vértanuk oltárának igazgatója.[2] *1382.*

Pál karbeli áldozár.[3] *1382.*

László mester, kanonok.[4] *1382.*

János kanonok s homorogdi főesperes, ki az alább következő Lőrincz kanonokkal a Várad melléki Mikcse, a leleszi prépost — és Szent-János, a szent-jánosi apát birtoka közt határjárást tartott.[5] *1382.*

Pál áldozár, Üdvözitőnk oltárának igazgatója, ki a biharmegyei Fegyvernek-Peterd határait járta.[6] *1382.*

Demeter karbeli áldozár, Szentlélek kápolnájának igazgatója. Hasonlóképen határjárást teljesitett a szintén biharmegyei Les, Somogy és Pósa birtokok körül.[7] *1382.*

Homoki (?) János kanonok.[8] *1382.*

Lőrincz mester, kanonok.[9] *1382.*

Ferencz karbeli áldozár. Kétszer eszközölt birói megidézést háromszori nyilvános kikiáltás utján. 1382-ben Csomaközi Györgyöt idézte meg Szatmármegyében; a következő évben pedig Putnoki Mihályt Várad, Bihar és Czéczke piaczain.[10] *1382—1383.*

János szolnoki főesperes és váradi kanonok.[11] *1384.*

Gergely karbeli áldozár és Szent-Miklós hitvalló oltárának igazgatója.[12] *1384.*

Lukács, volt-e tagja a káptalannak? adatunk arra nincs; csak az van róla feljegyezve, hogy III. János püspök helyettese s Várad egyik

[1] Gr. Eszterházy J: *A kolosmonostori apátság. Archæologiai közlemények.* VII. 95 l. *Gr. Vay-család levéltára.*

[2] *Kállay-család levéltára.*

[3] *Gr. Vay-család levéltára.*

[4—5] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Monial. Poson. 4. 36. D. L. 6870.

[6—7] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* N. R. 267. 14. és 840. 14.

[8—9] *Leleszi orsz. levéltár.*

[10] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 404. 412. ll. — *Br. Radvánszky B. sajó-kazai levéltára.*

[11] *Br. Bánffy-család levéltára.*

[12] *Kállay-család levéltára.*

kitünőbb egyházának, mely a Szent-Kereszt tiszteletére állt, lelkésze volt.[1] *1384.*

János karbeli áldozár, Szent-Balás oltárának igazgatója, ki Hanvai László király emberével megvizsgálta azon hatalmaskodást, melyet Telegdi Miklós és András Putnoki János és Mihály birtokán a biharmegyei Puszta-Ujlakon elkövettek, elfoglalván abból egy darab földet és azt saját birtokuk, Battyánhoz csatolva, már falut is épiteni kezdének rajta.[2] A nevek s egyéb körülmények is erősen emlékeztetnek a fentebb, 1381. évnél emlitett János kanonokra; valószinüleg ugyanegy eset forog fenn ott és itt. *1385.*

Pál karbeli áldozár, Szent-György vértanu oltárának igazgatója.[3] *1386.*

Felső-Babindali János olvasó-kanonok. Felvidéki nemes családjaink egyikének sarjadéka; testvérével, Mihálylyal együtt birta a nevet adó Felső-Babindalt Nyitravármegyében.[4] Váradon egyszerre mint olvasó-kanonok tünik fel először 1386-ban;[5] két évtizednél tovább viseli a káptalan e második méltóságát, 1410-ben utoljára látjuk s még ugyanazon évben az olvasó-kanonokság «üres»-nek mondatik.[6] Életének közelebbi megvilágitásához hiányzanak az adatok. *1386—1410.*

Mihály karbeli áldozár, Szent-Dorottya oltárának igazgatója, ki Petenyeházi Péter király emberével a szatmármegyei Olcsva határait járta.[7] *1387.*

János karbeli áldozár, az imént emlitett Mihálylyal egy időben s Mindszenti István király emberének társaságában részt vett ugyanazon Olcsva határjárásában.[8] *1387.*

Pécsi János, theologiae magister, felszentelt püspök s III. János váradi püspök helyettese. Fennmaradt egy eredeti levele, melylyel Fejér

[1] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt:* Monial. Poson. 61. 24.

[2] *Br. Radvánszky B. sajó-kazai levéltára.* 8. 43.

[3] *Br. Vesselényi-család levéltára.*

[4] *Gr. Forgách-család levéltára.*

[5] *Br. Vesselényi család levéltára.*

[6] Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 1. 636. l. — X. 2. 382. l. — X. 4 622 l. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 856. 2. — Monial. Budens. 4. 37. — D. L. 8772. 9703. — *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 237. 552. jegyz. — *Békésmegyei oklevéltár:* 20. l. — *Családi levéltárak.*

[7-8] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 453. l.

Gál várad-püspökii lakosnak a kápolnai Szent-Pál-rendüek javára tett végintézkedését irásba foglalta.[1] *1387.*

István karbeli, ki Vathai László király emberével a két Telegdit a fentebb emlitett hatalmaskodásért megidézte.[2] *1387—1395.*

Egri János kanonok.[3] *1387—1390.*

András karbeli áldozár, Szüz-Mária oltárának igazgatója. Urai János király emberével be akará iktatni Körösi Miklóst és Kelement Reszege negyed részének birtokába, de Reszegei Balás fegyveres kézzel ellenállt hatalmasul.[4] *1388.*

Mihály kanonok.[5] *1388.*

László karbeli áldozár, ki Egyeki Péter király emberével Bajoni Márton, Skolasztika és Erzsébet, továbbá Egyeki Demeter birtokát Ladányt a nevezettek közt felosztá.[6] *1389—1390.*

Mihály karbeli pap.[7] *1389.*

István, Pál fia, baccalaureus in artibus, al-szerpap, IX. Bonifácz pápa nevezte ki kanonokká.[8] *1389.*

András őr-kanonok. 1392-től 1401-ig minden évben előfordul. 1396 táján Bertalan mester «zegeth»-i (szegedi?) várnagy s király embere társaságában a biharmegyei Szalacson Hercygh erdő határait kellett volna bejárnia, de Lászlónak, Lachk Miklós fiának hatalmaskodása miatt nem meré.[9] *1392—1401.*

Móricz karbeli áldozár, Szent-Lajos oltárának igazgatója. Zinnai István király emberével Dengelegi Bertalant és Lászlót bizonyos reszegei részbirtokba ellenmondás nélkül beiktatá.[10] *1393.*

[1] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Paulini. Kápolna. 1. 10. — Haan L. *Békés vármegye hajdana.* II. 34. l.

[2] *Br. Radvánszky B. sajó-kazai levéltára.* 9. 10.

[3] *Br. Vesselényi-család levéltára.* — Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 1. 640 l.

[4] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 432. l.

[5] *Br. Bánffy-család levéltára.*

[6] *Leleszi országos levéltár.* — *Tudománytár* 1841. évf. 376. s köv. ll.

[7] *Kállay-család levéltára.*

[8] *Római Dataria levéltára:* Pontificatus Bonifacii anno I.

[9] *Leleszi országos levéltár.* Metal. Bihar. 12. — Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 2. 239. 382. ll. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Paulini. Kápolna. 4. 1. és 2. — *Károlyi oklevéltár:* I. 237. l. jegyz. — *Családi levéltárak.*

[10] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 462—63. ll.

Benedek karbeli áldozár.[1] *1393.*

Simon karbeli áldozár, Szent-Kozma és Demjén oltárának igazgatója. Náprágyi Benedek király emberével megvizsgálta azon hatalmaskodást, melyet a Telegdi nemzetség tagjai a Putnokiak birtokán, Örvényesen és Look-on (ma Lakság Biharmegyében) elkövettek s hat ezer márka kárt okoztak.[2] *1393.*

Mocholai Arnold mester, kanonok, később dékán és szepesi olvasó-kanonok. Mocholai nemesek virágoztak hazánkban már a XIV-ik század közepén, legalább 1354-ben Mocholai Miklós panaszolja Lajos királynak, hogy Várhegye, másképp Bodolafalva nevü birtoka a sárosi várhoz foglaltatott. Arnold kanonokról meg olvassuk, hogy 1401-ben sárosmegyei birtokát, Botfalvát 166 forintért egy évre elzálogositá. A nevek, a kor, a hely megfelelvén egymásnak, bizvást következtethetjük, hogy Arnold kanonok a nevezett nemesek családjából származott. Atyja Bálint volt s rokoni kötelék füzte a fentebb emlitett Upori Istvánhoz. Szerepelt a politikai téren is, és Zsigmond királynak, mint azt maga a király megvallja, hasznos szolgálatokat tőn ugy itthon, mint a római udvarnál. Szolgálatai jutalmául nyerte a királytól Upori Istvánnal együtt a békésmegyei Fav (?) birtokot; emellett azonban javadalmainak egyikét, a szepesi olvasó-kanonokságot, csaknem elvesztette.

Hosszas távolléte, valószinüleg római tartózkodása alatt hirét keltették, hogy nevezett olvasó-kanonokságától megfosztatott, mire Rozgonyi Simon országbirája Arnold kanonokságát azonnal hasonnevü fiának, Simonnak adományoztatta. Midőn pedig Simon kanonokból szepesi prépost lőn, üresen hagyott kanonokságába Kanizsay János primás, egymásután saját két káplányát helyezte be. Arnold végre is csak évek mulva, és csak királyi urának közbelépésével nyerhette vissza kanonoki javadalmát. Utóljára 1423-ban találkozunk vele.[1] *1393—1423.*

Lukács áldozár, III. János váradi püspök káplánya, ki püspöke parancsára átiratta a váradi káptalannal azon levelet, melynek erejé-

[1—2] *Br. Radvánszky B. sajó-kazai levéltára.*

[3] Fejér Gy: *Codex dipl.* VI. 2. 305. — VIII. 2. 403. — X. 2. 238. — X. 6. 529 és 556 ll. — Haan L: *Békésvármegye hajdana.* II. 35. l. — Nagy I: *Magyarország családai.* VII. 213 l.

nél fogva Ivánkaházi János saját részbirtokát böcsi Zudar János és Miklós fiainak elzálogositá.[1] *1393.*

Tóbiás karbeli áldozár, Szüz-Mária oltárának igazgatója, ki Szügyi Ábrahám király emberével Beregmegyében birói idézést teljesitett.[2] *1394.*

János karbeli áldozár. Szakálli István király emberével beiktatá Gyakházi Barabás fiait a biharmegyei Pethlend birtokába.[3] *1394.*

Domokos éneklő kanonok, de csupán egy évig. *1395.*[4]

István karbeli áldozár. 1397-ben Jánosdi Mihályt a biharmegyei Jánosd és Görbed részbirtokába beiktatá.[5] *1395—1397.*

Lőrincz bihari főesperes, ki mint Pál, kinevezett váradi püspök ügyvivője Rómában járt, valószinüleg püspökének megerősittetése végett.[6] *1396.*

Gergely karbeli klerikus, ki Zalathnai János deák király emberével Olcsva és Apáti birtokok két harmad részébe Pásztai János országbirót, egy harmad részébe pedig Károlyi Andrást beiktatta.[7] *1396.*

Balás karbeli klerikus. Paczali Benedek király emberével Zudar Györgyöt, Benedeket és Domokost bélteki birtokukon megidézte.[8] *1396.*

Lukács éneklő-kanonok, a korán eltávozott vagy elhalt Domokos utódja; lehet, hogy a fentebbi két Lukács, a püspöki helyettes és káplán közől az egyik. 1396-tól 1403-ig majd minden évben olvashatjuk nevét; ez utóbbi évben eltünik.[9] *1396—1403.*

János karbeli klerikus, ki Dománhidai János király emberével Zudar Péter és István fiainak hatalmaskodását megvizsgálta és őket bélteki lakásukon megidézte; 1402-ben pedig Bélharangi Pétert, Jakabot és Jánost békésmegyei részbirtokaikba beiktatta.[10] *1398—1402.*

[1-2] *Zichy-okmánytár:* IV. 512. és 536. ll.

[3-4] *Ifj. Bölöni S. levéltára.*

[5] *Br. Radvánszky B. sajó-kazai levéltára. — Ifj. Bölöni S. levéltára.*

[6] Pray Gy: *Hierachia Hung.* II. 178. l.

[7] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 477. l.

[8] *Gr. Károlyi-család levéltára:* lad. 1. pro. 64.

[9] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 479. l. és 237. l. jegyz. — *Békésmegyei oklevéltár:* 18. l. — *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* Monial. V. Budens. 4. 37. — *Családi levéltárak.* — Haan L: *Békésvármegye hajdana.* II. 306. l.

[10] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 488. 489. és 490. ll.

Gáspár karbeli áldozár. Keresi Demeter király emberével szintén idézni járt Szatmármegyébe.[1] *1398.*

Imre karbeli áldozár, ki Makrai Fábián király emberével megidézte Károlyi Lászlót és Andrást a Zudar János fejérvári prépost és Zudar György birtokain elkövetett hatalmaskodás miatt.[2] *1398.*

János áldozár, Vetési Tamás váradi prépost káplánya.[3] *1398.*

László kanonok.[4] *1399.*

Miklós karbeli áldozár. 1399-ben Thordai Lőrincz király emberével beiktatá Rábéi Miklós fiait: Imrét, Miklóst, Andrást és Jánost a békésmegyei Rábé részbirtokaiba.[5] *1399—1405.*

XV-IK SZÁZAD.

Balás karbeli áldozár, Szent-Erzsébet oltárának igazgatója, ki Görbedi László király emberével Henczhidai Bacho unokáit megidézte.[6] *1401.*

Gergely karbeli klerikus, Szatmármegyében Sarmasági Zudar Péter fiai ellen vizsgálatot teljesitett.[7] *1401.*

Péter karbeli áldozár.[8] *1401.*

János kanonok.[9] *1401.*

László, Peller (?) fia, áldozár Váradon, de hogy karbeli volt-e vagy pedig a város valamely egyházának lelkésze? az nincs megjelölve.[10] *1402—1406.*

Domokos őr-kanonok, egyházi jogtudor. 1402-ben tünik fel először s 1417-ig minden évben találkozunk vele. Tudományossága utat nyitott számára a kosztniczi zsinatra is, melynek atyái közt mint váradi prépost emlitettik. Székeskáptalani prépost nem lehetett, mert e méltóság Domokos váradi kanonoksága idejében más kezekben volt, és

[1-2] *Gr. Károlyi-oklevéltár*: I. 488. 489. és 490. ll.

[3-4] *Kállay-család levéltára.*

[5] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.*: N. R. 856. 2. — *Békésmegyei oklevéltár*: 17—18. ll. — *Leleszi orsz. levéltár.*

[6-7] *Gr. Károlyi oklevéltár*: I. 511. és 514. ll.

[8] *Gr. Zichy-család levéltára.*

[9] *Br. Vesselényi-család levéltára.*

[10] *Budai orsz. levéltár kincstári oszt.*: D. L. 8772.

igy hacsak a zsinati tudósítónak tévedést nem akarunk tulajdonítani, azt kell feltételeznünk, hogy a kiskáptalan prépostságát viselte.[1] *1402—1417.*

János karbeli áldozár.[2] *1403.*

Bertalan karbeli áldozár.[3] *1403.*

Jakab éneklő-kanonok, de csak két, legfeljebb három évig volt tagja a káptalannak; azontul nyomtalanul eltünik.[4] *1405—1406.*

Balás kanonok, ki Kowári Pál nádori főjegyzővel felosztja a biharmegyei Gabrián-monostorát Debrczeni István és László leányai s az utóbbinak nővére közt.[5] *1405.*

Kusalyi Jakch Dénes kanonok, 1427-ben éneklő-kanonok s még ugyanazon évben váradi püspök.[6] *1405—1427.*

Lukács, gyulafejérvári székesegyházi főesperes, erdélyi s váradi kanonok.[7] *1406.*

László karbeli áldozár.[8] *1406—1410.*

György karbeli áldozár.[9] *1406.*

Pesti János kanonok.[10] *1406.*

Miklós éneklő-kanonok, de csak egy évig.[11] *1407.*

Balás karbeli.[12] *1408.*

Benedek karbeli klerikus, ki Egri Tamás és Rapolthi László

[1] Haan L: *Békésvármegye hajdana.* II. 306 l. — *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* Monial. V. Budens. 4. 37. — D. L. 8772. — N. R. 840. 15. — 396. 39. — 958. 33. — Paulini Kápolna. 3. 4. — *Békésmegyei oklevéltár*: 20. 21. és 31. ll. — Fejér Gy: *Cod. dipl.* X. 4. 622. és X. 8. 582 ll. — *Gr. Károlyi-oklevéltár*: I. 552. l. — Szirmay A: *Szatmár vármegye esm.* II. 323. l. — *Családi lavéltárak.*

[2-3] *Kállay-család levéltára.*

[4] Haan és Zsilinszky: *Békésmegyei oklevéltár*: 20. l. — *Leleszi országos levéltár.*

[5] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 630. 1.

[6] *Lásd e munka* I. köt. 249. s köv. ll.

[7] *Nagyszebeni városi levéltár:* U. II. 382.

[8] *Kállay-család levéltára.* — *Budai országos levéltár kincstári osztály:* N. R. 74. 19.

[9] *Kállay-család levéltára.*

[10] *Leleszi országos levéltár.*

[11] Fejér Gy: *Cod. dipl.* X. 4. 622. l. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* N. R. 61. 29.

[12] *Budai országos levéltár kincst. oszt.*

szatmármegyei szolgabiróval Károlyi Lászlót és Jakabot Olcsva és Apáti birtokába beiktatta.[1] *1408.*

András éneklő-kanonok, a fentebbi Miklós utódja már 1408-ban s 1421-ig gyakran találkozunk vele. Időközben a káptalani dékánságot is viselte s több hiteles-helyi kiküldetésben vett részt. Igy 1417-ben Barlabásy Mihály király emberével beiktatá Upori István erdélyi püspököt és atyjafiait a beregmegyei Gelényes és Chama birtokokba, melyeket a királytól uj adomány czimén nyertenek.[2] *1408—1421.*

János karbeli áldozár, Evangelista-Szent-János kápolnájának igazgatója s egyszersmind kiskáptalani kanonok.[3] *1408.*

András karbeli áldozár, Szent-Bertalan apostol oltárának igazgatója.[4] *1410—1414.*

Fülöp áldozár, Szent-Pál oltárának igazgatója.[5] *1411.*

Conradus de Cardinis de Florentia, 1411-től kezdve olvasó kanonok, utóbb prépost.[6] *1411—1421.*

András karbeli áldozár, Szent-Jakab oltárának igazgatója.[7] *1412.*

Tamás karbeli klerikus.[8] *1413.*

Domokos karbeli klerikus[9] *1413.*

László, Scolari András váradi püspök helyettese és olvasó-kanonok, de csak ideiglenesen 1413-1415 évek közt, mintegy szintén helyettesitve a fentebb emlitett Konrád olvasó-kanonokot.[10] *1413—1415.*

Miklós karbeli klerikus.[11] *1414—1418.*

András áldozár, Szent-Bertalan oltárának igazgatója.[12] *1414.*

János karbeli klerikus, az előbbeni András áldozárral jelen volt

[1] *Gr. Károlyi-oklevéltár :* I. 554. l.

[2] Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 4. 838. — X. 5. 741. ll. — *Gr. Károlyi-oklevéltár :* I. 552. l. — *Békésmegyei oklevéltár :* 21. 30. 33. ll.

[3] *Br. Vesselényi-család levéltára.*

[4] *Zsélyi levéltár. — Br. Vesselényi-család levéltára.*

[5] *Leleszi országos levéltár :* Metal. Bihar. 4.

[6] *Lásd fentebb a prépostok közt.*

[7] *Br. Vesselényi-család levéltára.*

[8-9] *Kállay-család levéltára.*

[10] Szirmay A: *Szatmárvármegye esm.* II. 323. l. — Haan és Zsilinszky: *Békésmegyei oklevéltár* 30. és 31. ll. — *Gr. Károlyi oklevéltár :* II. 3. l.

[11] *Kállay-család levéltára.*

[12] *Gr. Károlyi-oklevéltár :* II. 7. és 17. ll.

azon egyezségnél, melyet Károlyi András és Bagosi Péter békebirák közbejöttével a közép-szolnok-megyei Szántón egymással kötöttek.[1] *1414.*

Pankothai János, «studiosus vir», mondja felőle a fentebbi László vikárius, ki őt kiküldé, hogy Széplaki Lőrincz leánya, Anna, leányi negyedét Vetési Tamás váradi prépostnak, mint a nevezett Anna örökösének részére a Charnai János és Borsi Mihály fiainál levő birtokokból kiszakaszsza.[2] *1414.*

János kanonok. Tamás préposital s a következő Orbán kanonokkal együtt megjelent Zsigmond király előtt azon kérelemmel, hogy a király a káptalan némely birtokaira uj adománylevelet adna. Kérelmök nem maradt sikertelen.[3] *1415.*

Orbán kanonok, kiről fentebb volt szó, s ki Nagy Péter király emberével a biharmegyei Pethlend határait járta.[4] *1415—1416.*

András karbeli áldozár, ki Thordai Imre király emderével Rábéi Gergelyt és Ágostont a békésmegyei Rábé birtokába beiktatá.[5] *1415.*

Mode (?) János, a szépművészetek mestere, ó-budai olvasó-, s egyszersmind váradi kanonok. Az ó-budai egyetem eddigelé ismeretes, kevés számu tanárai között nem fordul elő, de azon körülmény, hogy az egyetem tanárai az ó-budai prépostság kanonokjai közől kerültek ki,[6] s az olvasó-kanonok, minő János mester is vala, első sorban épen a tanitásra volt hivatva, — arra enged következtetnünk, hogy káptalanunk e tagja is egyike volt azon egyetem tanárainak. Különben is János mester a bécsi s a többi egyetemek tanáraival jelen volt a kosztniczi zsinaton, részt vett annak tárgyalásaiban s tagja volt azon küldöttségnek, mely András kalocsai érsek vezetése alatt átadá Zsigmond királynak a zsinat ama végzését, melylyel Magyarország sérelmeit megszünteté.[7] *1415.*

Bertalan karbeli áldozár, ki előtt Fudy János s Nyüvedi Miklós

[1-2] *Gr. Károlyi oklevéltár:* II. 7. és 17. ll.

[3-4] Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 5. 570. l. Ugyanezen oklevél olvasható Mátyás király 1477-diki átiratában *Nagyszebeni városi levéltár:* U. II. 378. — *Br. Bánffy-család levéltára. — Budai országos levéltár kincst. oszt.:* N. R. 847. 31.

[5] Haan és Zsilinszky: *Békésmegyei okleréltár.* 30. l.

[6] *E munka első kötete* 217. l.

[7] *E munka első kötete* 236—37. ll.

és Veron Pázmán Andrásné kenézi részbirtokán Biharmegyében megosztoztak.[1] *1416.*

Márton karbeli áldozár.[2] *1416.*

Dénes szintén karbeli, ki az imént említett Márton kartársával a Hunt-Pázmán nemzetség némely tagjai közt a biharmegyei Királyi, Terebes birtokokat felosztá. Mint egyszerü áldozárról említés van róla 1420-ban is.[3] *1416—1420.*

János őr-kanonok, Domokos jogtudor utódja, de csak négy éven át látjuk e káptalani méltóságban, Zeleméri Lászlóval közösen megszerezte Poroszlai Jánostól zálogjogon ennek Poroszlón létezett részbirtokait s azokba 1420-ban mindketten be is iktaták magukat. Valószinü, hogy János kanonok szintén Zeleméri volt.[4] *1417—1421.*

Zapulai János. A beregmegyei Lompértháza (ma Beregszász) előkelő plebánia lelkésze. Zsigmond király Kosztniczból, hol a zsinaton időzött, ajánlotta őt a kanonokságra; alig kételkedhetünk, hogy a királyi ajánlott kellő figyelemben részesült és Zapulai János tagja lőn Szent-László váradi káptalanának.[5] De e királyi ajánlat még más tekintetben is érdekes, amennyiben itt látjuk először, hogy Zsigmond király, ki a magyar királyok püspöknevező apostoli jogát csak imént vivta vissza, a kanonoki kinevezést is ama jog körébe vonta, hol az később állandóan meg is maradt.

Mi Zapulai János származását illeti: családja némelyek szerént ugyanaz, mely Zápszonyi néven ismeretes;[6] mások ellenben a király-

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* N. R. 689. 2. — *Br. Bánffy-család levéltára.*

[2-3] «præsentibus nostris testimoniis, videlicet Martino et Dionysio Chori Ecclesiæ nostræ Lectoribus» mondja a váradi káptalannak a kérdéses osztályról szóló levele, de itt a «Lectoribus» szóban hiba van vagy legalább semmi esetre sem jelenthet olvasó-kanonokokat, mert a székesegyháznak csak egy ilyen kanonokja volt s az az egy egyéb teendői, s még inkább előkelő állása miatt nem szokott kiküldetésekbe járni. Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 5. 737. l. — *Leleszi orsz. levéltár.*

[4] *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* N. R. 744. 36. — 840. 17. — Paulini. Kápolna. 3. 1. — Haan és Zsilinszky: *Békésmegyei oklevéltár.* 33. l. — Orthmayr és Szentkláray: *Tört. adattár Csanád-egyházmegyéhez.* II. 360. l. — *Gr. Károlyi oklevéltár:* II. 55. l.

[5] Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 5. 813. l. — Kereszttury I: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 85. l.

[6] Lehóczky T: *Beregvármegye monographiája.* I. 357. l.

ságig emelkedett Zapolyai családdal hozzák kapcsolatba.[1] Annyi bizonyos, hogy családja Beregmegye legelső tisztségeit viselte: atyja Gáspár, valamint nagyatyja Tamás is, beregi alispánok valának s ő maga a megye főhelyének plebánosa. *1417.*

Vincze karbeli klerikus, Genchy Tamás király emberével a Domahidyak és társaik hatalmaskodását, melyet a Károlyiak ellen elkövettek, megvizsgálta s őket a király elé idézte.[2] *1418.*

Mihály karbeli áldozár, Szent-Zsigmond király oltárának igazgatója, ki Bélmegyeri Mátyás király emberével Deteri Miklóst a békésmegyei Chorna birtokába iktatta.[3] *1419.*

György karbeli, ki Nyéstai György király emberével Pethlendi Imre s Haranghi Pál birtokait a korona részére lefoglalá.[4] *1419.*

Rechey (Récsei?) András kanonok. Midőn Esztári Bálint király embere és fr. Tamás a leleszi konvent bizonysága a biharmegyei Székelyhid és Tulokd határait járta, András kanonok, mint a szomszédok egyike s a váradi káptalan birtokjogainak s érdekeinek őre, szintén jelen volt.[5] *1419.*

M. . . . kanonok; neve az illető oklevélből kiszakadt s csak kezdőbetüje maradt meg. Az imént emlitett székelyhidi határjárásnál káptalana nevében hasonlóképen megjelent.[6] *1419.*

Antal karbeli klerikus.[7] *1420.*

Ágoston mester, kanonok; Kereki Péter király emberével beiktatta Albisi Zólyomi Tamást a biharmegyei Horo praedium birtokába.[8] *1421.*

Péter karbeli; Baaki János király emberével eltiltá György orodi prépostot a «Marosközi» föld kizárólagos használatától, minthogy az a prépost s káptalanának közös birtoka.[9] *1421.*

[1] Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 5. 550. l. jegyz.
[2] *Gr. Károlyi-család levéltára:* lad. 10. nro. 3.
[3] Haan és Zsilinszky: *Békésmegyei oklevéltár.* 33. l.
[4] *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* N. R. 847. 34.
[5-6] *Leleszi orsz. levéltár:* Metal. Bihar. 10. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* N. R. 1049. 4. §. 15.
[7] *Kállay-család levéltára*
[8] Nagy I. *közleménye. Gr. Keglevich-család levéltára.*
[9] *Tört. adattár Csanád-egyházmegyéhez.* II. 359. l.

Simon karbeli áldozár.[1] *1421.*

Balás karbeli klerikus[2] *1422*

János karbeli áldozár s kiskáptalani kanonok.[3] *1422.*

Lukács karbeli klerikus.[4] *1422.*

István karbeli klerikus. Koroghi Pál király emberével vizsgálatot tartott Olnodi Zudar Benedek és Jakab ellen, kik jobbágyaikkal Károly Mihály fiainak birtokát, a szatmármegyei Apátit megrohantatták, ott rabolva, égetve, kétezer forint ára kárt okoztak, sőt még a király jobbágyainak ott legelő sertéseiből is nyolczvannégyet leöltek.[5] *1422.*

Bertalan karbeli klerikus, ki Genchi János király emberével a Kydeiket a szatmármegyei petrii erdők felégetése miatt a király elé idézte.[6] *1423.*

Szabolcsi István kanonok. Azon körülmény, hogy perben állt Upori Lászlóval, ki István kanonok egyik jobbágyát megverte, arra mutat, hogy osztályos atyafia lehetett az Uporiaknak, kik szintén szabolcsi birtokosok valának.[7] *1424.*

Márton kanonok, mint János szepesi kanonok rokona s evvel együtt számos felvidéki falu birtokosa tünik fel.[8] *1424.*

István olvasó-kanonok. Rövid ideig viselhette e káptalani méltóságot s csak két évben fordul elő neve.[9] *1424—1425.*

Miklós éneklő-kanonok, mint előbbeni kartársa szintén csak két évben tünik elő.[10] *1424.*

László őr-kanonok. A XV-ik század harmadik tizedének legelső évei válságosak lehettek a váradi káptalanra nézve; legtekintélyesebb tagjai közől hármat, az olvasó-, éneklő-, s őr-kanonokot rövid három év alatt ujak váltják fel, de ezek ismét alig három év mulva ujra másoknak engednek helyet. László őr-kanonok még emlitett két társánál is rövidebb ideig birta az őr-kanonokságot s emlékezete is csupán egy évből maradt fenn.[11] Állitólag a történeti nevü Csáky nemzetségből származott s György visegrádi várnagy és Szatmár, Ugocsa s Kraszna megyék

[1-4] *Kállay-család levéltára.*

[5-6] *Gr. Károlyi-család levéltára:* lad. 14. nro. 35. és 10. 96.

[7] *Leleszi országos levéltár.*

[8] *Hazai oklevéltár* (Dessewffy). 378. l.

[9-10] Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 6. 637. l. — *Br. Vesselényi-család levéltára.*

[11] Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 6. 637. l.

főispánjának fia volt. Meghalt 1425-ben valószinüleg fiatalon, mert éltesebb testvérét még évtizedek mulva is életben látjuk.[1] *1424.*

Bálint őr-kanonok. A fentebbi László utódja, 1433-ig találkozunk nevével, azontul nyomtalanul eltünik.[2] *1425—1431.*

László karbeli klerikus.[3] *1425.*

András, Krisztus urunk szent teste oltárának igazgatója, ki Vásári Andrást a biharmegyei Erdő-Gyarak birtokába beiktatta.[4] *1426—1427.*

György karbeli áldozár.[5] *1426.*

Antal karbeli áldozár. A szabolcsmegyei Bajon részbirtokába Széki Jánost és Miklóst beiktatta; hasonlóképen beiktatni akará Kállai Petronellát, Szaniszló leányát Nagy-Kálló s tartozékainak felébe, valamint egyéb szabolcs-, bereg- és szatmármegyei birtokokba, de Kállay István, Szaniszló unokája ellenmonda.[6] *1427.*

Nagymihályi Antal mester, kanonok. Valószinü, hogy a fennemlitett Moghi László főesperes családjába tartozik, kinek testvéröcscse, Jakab, Nagymihály biharmegyei birtokáról felvette a Nagymihályi nevet. Különben Antal kanonok jó gazda lehetett s birtokszerzéssel is foglalkozott; igy Wathay János részbirtokát, mely a biharmegyei Ősiben létezett, hatvan forintért zálogba vette.[7] *1427.*

Péter olvasó-kanonok. Ha a jelek tévutra nem vezetnek, ugyanaz, ki későbbi oklevelekben *Vépi*-nek neveztetik. Vezetékneve után indulva, minthogy épen e korban kezdék széltében az embereket birtokuk vagy származásuk helynevével megkülönböztetni, — dunántuli, nevezetesen vasmegyei lehetett, hol *Vép* várost találunk ma is. Mily körülmények révén jutott Váraddá, és pedig a váradi káptalanba? még ismeretlen.

Biztosabb emlékének fönmaradását a bazeli zsinat (1431—1442.) azon végzésének köszönhetni, mely a szakadár görögök megtérítését s a zsinatra való meghivását határozá el, és hogy a zsinatra annál

[1] Nagy I: *Magyarország családai.* III. 73. l. és *Pótkötet* 170. l.

[2] *Kállay-család levéltára. — Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 856. 7. — 689. 23. — Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 7. 306. l. — *Br. Vesselényi-család levéltára.* — Haan L: *Békésvármegye hajdana.* II. 54–56. ll.

[3–5] *Kállay-család* és *ifj. Bölöni S. levéltára.*

[6] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 856. 7. és 35. 40.

[7] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Paulini S. Hyeronimi. Cserősi. 2. 1.

könnyebben megjelenhessenek, költségeik fedezése végett 25-dik ülésében (1437. május 7.) rendelé, hogy az egyházi javadalmaktól évenkint tizedet szedjenek, e czélra a hivek adakozzanak, azok pedig, kik adakozni fognak, teljes búcsuban részesüljenek.

Erre nem is egészen egy év mulva, Vépi Péter váradi olvasókanonokot ugy látjuk, mint az emlitett búcsunak nálunk országos hirdetőjét, s az adományok gyüjtőjét. Nevezetesen 1438. márczius 26-án, midőn *Maczedoniai* Donchot s nejét, Zsófiát, továbbá László, István, Klára, Dorottya gyermekeit az emlitett búcsuban részesiti azon érdekes záradékkal: «nehogy e búcsuban bizva, könnyen vétkezzenek, mert akkor annak semmi hasznát nem látják.» [1]

Különben Vépi Péter kanonok egyike volt a váradi káptalan azon tagjainak, kik Szent-László városán a szülőföld szeretetével csüngve, annak jólétét s közmüvelődése érdekeit szivökön viselék, sőt nagyobb áldozattal elő is mozditák. Ő volt az, ki a káptalani iskola mellett, melynek olvasó-kanonoki állásánál fogva igazgatója vala, menházat alapitott szegény tanulók számára, s ezáltal mig egyrészt az anyagi küzdelem s nélkülözés sanyaruságától mente meg számtalan ifju keblet, másrészt lényegesen hozzájárult hazánk s nemzetiségünk jövőjének biztositásához. [2] Azon férfiak közől, kik mint Váradi Péter kalocsai érsek, Gerendi Miklós erdélyi püspök, Oláh Miklós esztergomi primás Várad iskolájából kerültek ki s bár különböző téreken, de mindenütt a hazának szolgáltak, — kétségkivül számosan valának, kiket Vépi kanonok intézete ápolt s vezérelt a magasabb pálya felé. Ez intézet közelebbi sorsa azonban még ismeretlen; némi nyomok arra mutatnak, hogy Vépi jelentékeny földbirtokot is csatolt alapitványához, [3] de csak annyi bizonyos, hogy az intézet 1507-ben még állt [4] s valószinüleg a XVI-ik század közepének zavaraiban sem enyészett el egészen, hanem csak eredeti rendeltetésének szinezete változott s alapját képezé a protestansok hirre emelkedett váradi iskolájának.

Vépi Péter egy negyedszázadig viselte az ép oly jelentékeny,

[1] «ne prætextu huiusmodi gratiæ delinquet, alias dictæ indulgentiæ sibi non prodessent.» *Br. Révay-család levéltára: Diversarum familiarum.* 2. 13.

[2] *Lásd e munka első kötetének 254. lapját.*

[3] *Lásd alább 1453 évnél:* Szegedi László *mester.*

[4] *Lásd alább 1507 évnél:* Váradi István.

mint terhes olvasó-kanonoki tisztet, mely idő alatt egyszer, 1441-ben a váradi káptalan első méltósága, a prépostság is megüresedett. Vépi hosszu szolgálatánál s érdemeinél fogva mindenesetre jogosan igényelheté a kitüntetést, hogy testülete fejévé emeltessék, de ugyanekkor váratlanul és soron kivül előlépett Vitéz János; ily férfiuval Vépi sem mérközhetett meg. Az egyszer tova lebbent szerencse pedig ritkán tér vissza megint. 1445-ben, midőn Vitéz János püspökké neveztetésével a préposti szék ujból megüresedett, Vépi, a már sirja szélén álló férfiu ismét mellőzve lőn. Három év mulva végleg el is tünik szemeink elől.[1]

1427—1448.

Antal, Miklós fia, éneklő-kanonok s dékán; lehet, hogy az előbb emlitett Nagymihályi. 1428 tavaszán uj püspöke Jakch Dénes nevében Romában járt a kereszténység atyjának üdvözletére, mely alkalommal püspöke kineveztetéséért a szokott szolgálati dijat, kétezer forintot is lefizette.[2] *1428—1433.*

Mihály karbeli áldozár, ki a biharmegyei Pethlend negyedébe Pethlendi Györgyöt beiktatá.[3] *1429.*

Pestesi János kiskáptalani prépost és székesegyházi kanonok. A következő négy kanonokkal együtt képezék azon küldöttséget, melyet a váradi káptalan sérelmeinek orvoslása végett Zsigmond királyhoz menesztett.[4] *1429.*

Márton kanonok. *1429.*

Antal kanonok. *1429.*

Péter kanonok. *1429.*

Miklós kanonok *1429.*

Leszteméri János mester, Mátyus fia. Kihalt családja a zemplénmegyei Lasztomér falutól, mint ősi birtokától vette nevét. Kortársa, földije s talán rokona is volt Upori István püspöknek, kinek befolyá-

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 856. 7. — 689. 23. — 689. 10. — 955. 26. — 522. 46. — 1251. 28. — D. L. 13688. — N. R. 522. 39. — Paulini. Kápolna. 1. 7. — 3. 4. — Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 7. 306. — *Hazai okmánytár:* VII. 459. l. — *Hunyadiak kora:* X. 217. l. — *Családi levéltárak.* — Haan L: *Békésvármegye hajdana.* II. 56. l.

[2] Pray Gy: *Hierarchia Hung.* II. 180. l. — *Előbb idézett források.*

[3] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 847. 28.

[4] *E munka első kötete* 252—53. ll.

sával juthatott Váradra is. Először 1429-ben látjuk mint már kanonokot, de nem Váradon, hanem atyai örökén Lasztoméron, hol lakása van s a község egyházában mondja miséjét. Huzamos volt-e ez ott lakása s mi tartotta őt távol a káptalani szabályok ellenére a székesegyháztól? az nincs felemlitve. Ezenkivül még csak egyszer, 1436-ban találkozunk vele, midőn mint káptalanának kiküldötte a sági konvent prépostjának, Bálintnak előterjesztése következtében az esztergomi káptalant Perecsen, Hidvég és Visk hontmegyei falvak piaczain megidézi.[1] *1429—1436.*

Balás karbeli klerikus; lehet, hogy épen az, ki fentebb, 1422. évnél előfordul, de ez esetben már nyolcz éven át készült volna, mint papjelölt az egyházi pályára. És ez mindenesetre érdekes adat lenne papjaink neveléséhez. Az oklevelek következetesen megkülönböztetik az áldozárt a papdiáktól (klerikus).[2] *1430.*

István mester, kanonok, ki előtt bélteki Drágfi Sándor és Nagybánya városa polgárai Szatmáron egymással kibékültek.[3] *1430.*

Máté áldozár, Szent-Márton oltárának igazgatója, ki Komádi László király emberével beiktatást akart teljesiteni Pethlenden, de ellenmondással találkozott.[4] *1430.*

Balás mester, Szent-Imre oltárának igazgazója. Kémeri Miklós király emberével Székelyhid és Kereki közt határjárást tartott.[5] *1430.*

László karbeli klerikus, ki Chykodi Bálint király emberével a Szarvadiak és társaik hatalmaskodását, melyet a Kaplony nemzetségbeliek szatmármegyei birtokán, Csomaközön elkövettek, megvizsgálta.[6] *1431.*

Péter. Szirmay Antal történetiró szerént az ős Vay nemzetség sarjadéka, 1431-ben váradi őr-kanonok s a szabolcsmegyei Vaja falu azon része, mely az ő osztályrészéül jutott, róla, mint kusztosz kano-

[1] *Leleszi országos levéltár:* 1429. — Nagy I: *Magyarország családai.* VII. 35. l. — Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 7. 820—22. ll. Fejér Gy. megjegyzi, hogy itt inkább a váczi káptalan kiküldöttje értendő s indoka csupán a távolság Várad és Hontmegye közt, de az oklevél legalább nyomtatásban határozottan váradi káptalant emlit s annak küldötte: «Joannes de Kezthomer».

[2] *Gr. Vay-család levéltára.*

[3] Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 7. 303. l.

[4] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 847. 36.

[5] Nagy I. *közleménye.* — *Gr. Keglevich-család levéltára.*

[6] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* II. 132. l.

nokról neveztetett el Kusztos-végnek.[1] A dologban nincs lehetetlenség, mert Várad mellett is az őr-kanonok rendes birtoka Kusztoszfalvának neveztetett, de Péter 1431-ben nem lehetett váradi őr-kanonok, mert ez évben sőt még 1433-ban is a fentebb emlitett Bálint viselte az őr-kanonokságot.

Pál karbeli áldozár. 1431-ben ujból megkisérlé ama beiktatást, mely a fentebb emlitett Máté áldozárnak nem sikerült, de szintén ellenmondással találkozott; két év mulva a békésmegyei Bélmegyeren teljesitett ismét beiktatást s ezuttal ellenmondás nélkül.[2] *1431—1433.*

Máté karbeli klerikus. Kydei Balás király emberével Szatmármegyében a Dománhidiak hatalmaskodását vizsgálta meg.[3] *1434.*

Pál éneklő-kanonok, négy évből ismerjük, de csak puszta nevét.[4] *1435—1438.*

Gúti László őr-kanonok; öt évben fordul elő, de szintén csak puszta neve.[5] *1435—1439.*

Mátyás mester, Szent-Gellért oltárának igazgatója. Endrődi Harasztos Demeter király emberével határt járt a békésmegyei Ege és Ladány közt.[6] *1435.*

Miklós karbeli klerikus. Kydei Balás király emberével megvizsgálta azon hatalmaskodást, melyet Zudar Benedek és Jakab fiai a szatmármegyei Olcsván elkövettek.[7] *1435.*

Antal széke káptalani sekrestyés, Szent-Lajos hitvalló oltárának igazgatója; lehet, hogy ugyanaz, kivel mint egyszerü áldozárral 1427-ben találkoztunk. 1435-től kezdve gyakran járt káptalani kiküldetésben, igy a többek közt 1442-ben Szarvasszai Sándor király emberével a marmarosmegyei Hosszumező mellett, Tarnócz-Körtvélyesen

[1] *Szatmárvármegye esmérete.* II. 365. l.

[2] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 847. 36. — Haan L: *Békésvármegye hajdana.* II. 56. l. hol neve: «Paulus *Thuri*», de ez kétségkivül a «chori» hibás olvasásából ered.

[3] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* II. 148. l.

[4] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 689. 10. — 955. 2. — 522. 46. — Haan L: *Békésvármegye hajdana.* II. 60. l. — *Gr. Károlyi-oklevéltár:* II. 211. l.

[5] *Az imént idézett források* és *Hazai okmánytár:* VII. 459. l.

[6] Haan L: *Békésvármegye hajdana.* II. 59. l.

[7] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* II. 156. l.

létezett és Szent-Mihály főangyal tiszteletére szentelt klastrom kalugyer szerzeteseit beiktatá a nevezett Körtvélyes birtokába ellenmondás nélkül.[1] *1435—1442.*

Gyulai István Evangelista Szent-János kápolnájának igazgatója. Imént emlitett Antal társával együtt egy részről Szepesi Lászlót, Miklóst és Pércsi Zanyó Pétert, más részről Vetési Jakabot megosztoztatta ér-adonyi s ragáldi részbirtokaikon.[2] *1435.*

Domokos kanonok. Pecheli Benedek király emberével Reszegei Györgyöt a reszegei és mezőreszegei részbirtokokba Szarvadi István özvegyének, Ilonának, más néven Miklós-asszonynak ellenére beiktatta.[3] *1436.*

Péter egyházi jogtudor; sulyos viszonyok között, a husszíták mozgalmainak idején volt V. János váradi püspök helyettese.[4] *1536.*

Miklós kanonok; valószinüleg az alább következő Gyulay.[5] *1436.*

László kanonok, tagja egyszersmind a gyulafejérvári káptalannak és szatmári főesperes. Egyike volt azon választott biráknak, kiknek az Izsákay nemesek s Besenyei László birtokperét kellett volna eldönteni; különben László kanonok maga is perelt Albert tasnádi vikáriussal, kit a történelmünkben oly nevezetes Julián bibornok s apostoli követ előtt arról vádolt, hogy az ő hatósága jogait többszörösen megcsorbitja. A per kimenetele ismeretlen.[6] *1436.*

Márton karbeli pap.[7] *1436.*

Gergely Szüz-Mária oltárának igazgatója; szó van róla 1437-ben is.[8] *1436.*

László áldozár, Szent-Zsigmond oltárának igazgatója. Tyohodi Mihály király emberével visszahelyezé Szarvadi István özvegyét bizonyos reszegei erdők s rétek birtokába, Reszegei Györgyöt és fiait pedig, kik azon erdőt s rétet hatalmasul elfoglalták, törvénybe idézte.[9] *1437.*

[1] *Gr. Károlyi oklevéltár:* II. 162. 165. 192. ll. — Ulászló király iktató parancsa, mely kelt Budán szept. 27. 1442. — *Budai országos levéltár kincstári oszt.* D. L. 13688.

[2-3] *Gr. Károlyi oklevéltár:* II. 162. és 167. ll.

[4-5] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* D. L. 1148.

[6] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* D. L. 1148. — Jerney I: *Tudománytár.* (1842. nov. füz.) 321. l.

[7-8] *Kállay-család levéltára.*

[9] *Gr. Károlyi oklevéltár:* II. 196. l.

Bálint áldozár, Szentlélek oltárának igazgatója, ki Albert király parancsára Borsi Gergely királyi emberrel be akará vezetni a biharmegyei Pelbárthida birtokába Majusnak fiát Pétert. Előfordul, ha ugyan nem más személy, 1452-ben is.[1] *1438.*

Hosszaszai Bothos István. Egyike azon magyar papoknak, kik a szolgálataik árán szerzett vagyon és befolyással felszinre emelék az igénytelen családot is, melyből származának. Atyja Péter volt, de a kinek lakhelyéről nincs biztos tudósitásunk. Előneve után itélve, lehetett biharmegyei, legalább e megyében két Hosszuaszó is volt: az egyik a Sebes-, a másik a Fekete-Körös vidékén;[2] e megyére utalnak egyéb, alább érintendő körülmények is.

István neve 1437-ben merül fel először, de akkor már dömösi prépost, a királyi iroda főjegyzője, és Zsigmond király az ő érdemeiért, különösen azokért, melyeket Csehországban a husszziták megtérítésével szerzett, — nekie és általa fivérének Péternek adja a biharmegyei Félegyháza negyedrészét.

Ezentul eléggé sürün találkozunk nevével, mert István prépost ügyes férfiu volt, ki egymásután hat, különféle kormány alatt mindig képes volt fentartani magát, és «állását jól tudta értékesiteni».

Erzsébet királyné szintén dicsérőleg szól hűsége s ügyességéről, melyet mind atyja Zsigmond — mind elhalt férje Albert életében «a legnehezebb ügyek elintézésében» is tanusitott, s ezért a magtalanul elhalt Halmi Zsigmondnak Halom és Wechech (Vecsés?) pestmegyei birtokaival őt s fivérét Pétert ajándékozá meg.[3]

Ugyanezen oklevélből értesülünk arról is, hogy István prépost időközben a váczi éneklő- s a váradi kanonokságot is megszerezte és hogy fivérével régi előnevök helyett a mindenesetre rövidebb Tahi (de Thoh) nevet vevén fel valószinüleg a szintén pestmegyei Tah-ról,

[1] *Budai országos levéltár kincstári oszt.* N. R. 522. 1. — *Kállay-család levéltára.*

[2] A Sebes-Körös völgyi neve ma Kis-Ujfalu, de hajdan, 1236-ban is Hosszuaszó. Ifj. Kubinyi F: *Árpádkori oklevelek.* 13. l. — Fejér Gy: *Codex dipl.* IV. 65. l. de itt számtalan hibával.

[3] A király eredeti levele «Datum Pragæ in festo omnium sanctorum. 1437.» *Budai orsz. levéltár kincst. osztály.* N. R. 521. 46. — Fraknói V: *Vitéz János.* 64. l. — A királyné eredeti levele «Datum Budæ in festo epiphaniæ d. 1440.» *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 522. 40.

mely eszerént hasonlóképen birtokuk lehetett. Nevezték ugyan még őket bihari birtokukról Félegyháziaknak is, de végre a Tahi név lőn elfogadva, mely lassan-lassan feledéssel boritá az ősi, de kissé köznapias Bothos nevet is. Tahi néven szerepelnek később utódaik: János, Bernát és Ferencz, mely utóbbi fegyvertársa volt Zabardy Mátyás váradi püspöknek.

De István prépost nemcsak királyi adományok, hanem szerzemények által is igyekvék családjának anyagi helyzetét kedvezőbbé tenni. Valóban jó rokonnak kellett lennie, mert a reája vonatkozó birtok-levelek egyikéből sem hiányzik testvérének Péternek neve. Igy 1443-ban, midőn már egyszersmind Szent-Tamás esztergomi prépostja is, Váradon a Csonka nevü hegyen két szőlőt vásárol, egyet a Várad-Velenczén lakó Szücs Györgyné, azelőtt Katona Péternétől egy hordó boron s két arany forinton; egy másikat pedig Márton deák káptalani jobbágytól 20 tiszta arany forintért s e szőlőket szintén nemcsak a maga, hanem Várad-Velenczén lakó testvérének Péternek nevére is iratja.[1]

Esztergomi prépostsága mellett ugy látszik, hogy megtartá a dömösi prépostságot is, legalább élete végén egy 1465-iki oklevélben még dömösi prépostnak neveztetik.[2]

Időközben megszerzé az emlitett Félegyházának többi részeit is, s ámbár azoknak birtokában nemcsak V. László, hanem Mátyás király is «a neki s atyjának tett hű szolgálatokért» megerősiték őt: mind e mellett e birtok sok ellenmondást és pert hozott fejére.

1465—1473. évek közt kellett elhalnia, mert az előbbeni évben még életben volt, de ez utóbbiban már mint «néhai» emlittetik.[3]

Gyulay Miklós mester, kanonok, talán épen az, ki 1436-ban mint Péter fia a krakkai egyetem anyakönyvébe van bejegyezve. Először 1438-ban tünik fel, midőn Zsákai Bálint deák király emberével a biharmegyei Félegyháza azon részébe, melyet Zsigmond király Hosz-

[1-2] *Budai országos levéltár kincstári oszt.* N. R. 522. 39. — 482. 25. — *Gr. Károlyi oklevéltár:* II. 233—235. ll.

[3] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 482. 26. — 522. 46. — 521. 50. — 482. 25. — 513. 29. — 314. 27. — 516. 6. — 521. 38. — 522. 7. 29. 38. — Pray Gy: *Epistolæ Procerum.* I. 377. l. — Verancsics A: *Összes munkái.* II. —

szaszai Bothos Istvánnak s Péternek adományozott, ezeket beiktatá.[1] 1443-ban az elhalt vagy eltávozott Gál éneklőkanonoknak lett utódja s három év mulva mint egyszersmind az erdélyi püspöknek tasnádi vikáriusa fordul elő. Az éneklő kanonokságot még másfél évtizeden tul, 1459-ben is viselte,[2] de a tasnádi helyettességtől, melynek birtokosai a püspökök bizalma s halandósága szerént gyakran változtak, korán megvált; 1448—1449-ben már Csanádi Péter ózdi főesperes a tasnádi vikárius,[3] de 1451—1457 években ismét Gyulay,[4] s az 1456—1462 évek közt a kolosi főesperességet is viselte.[5] 1454-ből ismeretes egy itéletlevele, mely Tasnádon, deczember 11-én kelt s melylyel három előkelő s egymással perben álló özvegy nő, ugymint Domahidi Andrásné, továbbá Károlyi Bertalanné és Károlyi Lanczné ügyében e két utóbbi részére esküt itélt. *1438—1459.*

Kraus Márk, Miklós fia, váradi s egyszersmind gyulafejérvári kanonok. 1438 táján.

Lőrincz áldozár, Szent-Erzsébet oltárának igazgatója.[6] *1439.*

Budai F: *Polgári lexicon.* III. 260. s köv. ll. E források nyomán a következő családfa-töredék állitható össze:

Hosszasszai Bothos Péter

István 1437. kir. főjegyző, prépost-kanonok 1465.

Péter de Tah 1437—1465.

Péter. 1509. Miklós. Márton. Ambrus.

Tahy János főkapitány 1528. a vranai perjelség gubernátora. Miklós. 1528. Márton. 1528. Tahy István 1476.

István. Ferencz. András. Bernát. Kata 1542. Cseri Balázsné.

Ferencz. György. János, neje Zrinyi Ilona 1568.

[1] A király adománylevele kelt Prágában «in festo Omnium Sanctorum» (november 1.) 1437. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 522. 46.

[2] Kanonokságára vonatkozó adatok: *Gr. Károlyi oklevéltár.* II. 234. l. — *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 522. 39. — 856. 9. és 10. — Paulini. Kápolna. 1. 7. — 3. 4. és 5. melyek elsejében neve: Gyulai. — Gr. Teleky J: *Hunyadiak kora.* X. 217. l. — 1451. évre *Nemzeti muzeumi levéltár:* Illésházy-félék.

[3] *Kállay-* és *Gr. Vay-család levéltára.*

[4] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* II. 301—2. ll. — *Kállay-család levéltára.*

[5] *Kállay-család levéltára.* — *Historia Episcopatus et Capituli Albensis in Transilvania.* (1837.) 61. l.

[6] *Kolosmonostori országos levéltár:* Bihar. B. 4.

Gál éneklő-kanonok négy éven át, de csak három évben olvassuk nevét.[1] *1439—1442.*

Pethenyeházy Barabás, ismét egy név, mely ott ragyog hazai történelmünk egyik legfényesebb lapján, hová káptalanunk e tagjának késő unokája, Petneházy Dávid jegyezte azt be 1686-ban, Buda visszafoglalásakor. A Petneházyak Szabolcsmegyéből erednek, mely megye nem tartozott ugyan a váradi püspökség keretébe, mindemellett számos jeles taggal gazdagitá e püspökség egyházi tagjainak sorát. E jelenség oka kétségkivül abban rejlik, hogy a szabolcsi családok leginkább Váradon nevelteték gyermekeiket, mely város amellett, hogy közelökbe esett, természetes akadályok által sem volt elválasztva tőlök. Igy látjuk már a XIV-ik század első felében a Zudarok, a Kállaiak fiait Váradon járni iskolába, s a várad-velenczei apácza-klastromban gondoskodnak leányaik neveltetéséről a szintén szabolcsmegyei Báthoriak is.[2]

Pethne- vagy régiesen Pethenyeházy Barabás nevét 1423-ban olvassuk először, 1429-ben mint még csak egyszerü áldozárt látjuk, de egy évtized mulva, 1439-ben már mint váradi kanonok mutat fel saját testülete, a váradi káptalan előtt három darab oklevelet, melyekkel a szabolcsmegyei Jákó faluhoz saját és testvérei birtokjogát törekszik érvényesiteni.[3]

És eddigelé ez az egyedüli történeti emlék, mely bővebben szól róla, de közelebbit ez sem mond, még testvérei nevét is elhallgatja. Ennélfogva nem lesz talán érdektelen, ha e testvérekről egyéb történeti adatok nyomán egy, bár töredékes családfát ide csatolunk. Különben e nemzetség már a XV-ik században annyira szétágazott, hogy magából e korból több, mint negyven tagját emlitik történeti forrásaink, kik közt hárman viselték a Barabás nevet.[4] *1429—1439.*

[1] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 1251. 28. — D. L. 13688. — *Hazai okmánytár :* VII. 459. l.

[2] *E munka első köt.* 175. 177. és 190. ll.

[3] *Hazai okmánytár :* VII. 458. l.

[4] *Leleszi országos levéltár :* 1413. 1418. 1419. 1423. 1429. 1434. 1459. 1466. 1477. 1483. 1489. 1497. évi oklevelek. A családfa :

László de Pethenyeháza

Jakab.	Miklós.	András.		György literatus.
Mihály 1413.		Máté 1434.	Barabás 1423—1439. vár. kanonok.	1413.

Tamás áldozár, Szent-Lajos hitvalló oltárának igazgatója, ki Bodóházi István király emberével Pércsi Miklóst Pércs és tartozékai birtokába beiktatá.[1] *1440.*

Thapolchai (Tapolczai) János, egyházi jogtudor, őr-kanonok, utóbb Vitéz Jánosnak a váradi préposti széken utódja.[2] *1440—1445.*

Fábián karbeli klerikus; valószinüleg ugyanaz, ki hat évvel utóbb már mint áldozár s Szent-Márton püspök oltárának igazgatója Saranghi Jakab király emberével a Vetésieket a szatmármegyei Császló, az ugocsamegyei Kökényes és Váralja birtokokba, nemkülönben a biharmegyei Ősi részbirtokaiba beiktatta.[3] *1441—1447.*

Máté áldozár, Evangelista Szent-János kápolnájának igazgatója.[4] *1444.*

Bezdédi Mihály kanonok. Szintén Szabolcsmegyéből vette eredetét, ahol, nevezetesen Kárászon, Székelyen ősi birtokai valának. Anyja Erzsébet volt, ki közel állt a Perényiekhez s talán épen Perényi Pálnak nővére vala. Mihály 1445 előtt kisvárdai plebános volt, az idézett évben már váradi kanonok, 1447-ben pedig váradi kanonoksága mellett mint békési főesperes s egyszersmind egri kanonok említtetik.[5] Még mint plebános kedvező anyagi helyzetét arra használta fel, hogy a váradi püspökség birtokát, a szatmármegyei Jánkot, melyet János váradi püspök, valószinüleg Dominis, a Filpesi testvéreknek elzálogositott, ő magához váltotta, mely tettével mindenesetre kedvezőleg hangolta maga iránt az érdeklett egyházi köröket.[6] *1445—1447.*

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt :* N. R. 1251. 28. — D. L. 13573.

[2] *Lásd e kötet* 49. s köv. ll.

[3] *Kállay-család levéltára. — Gr. Károlyi oklevéltár :* II. 263. l.

[4] *Kállay-család levéltára.*

[5] *Leleszi országos levéltár :* Actor. 1447. 12.

[6] «Nos Stanislaus præpositus et Conventus ecclesiæ s. Crucis de Lelez memoriæ commendamus, quod Valentino de *philpes* pro se personaliter ac pro Michaele de eadem fratre suo, ac nobili domina Clara vocata consorte eiusdem Michaelis, quorum onera et quælibet gravamina ad subscripta illibate et inviolabiliter observanda super se assumpmendo, coram nobis constituto, per eundem Valentinum confessum extitit nostra in præsentia, pariter et relatum, quod quia honorabilis vir dominus Michael pridem plebanus de *Kyswarada*, nunc vero Canonicus ecclesiæ waradyensis ipsis super centum florenis auri puri, in quibus possessio episcopalis dictæ ecclesiæ waradyensis *Jank* vocata et ad eandem pertinens, in Comitatu Zathmariensi existens et habita per quondam Reverendum

Ivanics Pál, Demeter fia, zágráb-egyházmegyei áldozár, kit Vitéz János hozott Váradra, hol Vitéznek udvari papja s a székesegyházban védszentje, Szent-Pál apostol oltárának igazgatója lőn. Utóbb 1451 után Vitéz kegyéből kanonokságra emelkedett s a császmai társakáptalannál olvasó-kanonoki javadalmat is nyert. Egyik tagja volt a Vitéz váradi udvarában alakult tudományos és irói körnek, ügyes tollu humanista ő maga is, de nevét nem a saját levelei örökiték meg, hanem a Vitéz Jánoséi, melyeket ez mint királyi főjegyző irt s melyeknek egy részét Ivanich összegyüjté s az utókornak fentartá. E gyüjtemény 66 pergamen levelen Vitéznek 78 levelét tartalmazza Ivanicsnak elő és utószavával s a szöveg egyes helyeit megvilágositó jegyzeteivel. E jegyzetek közt legterjedtebb, de legérdekesebb is az, melylyel Vitéz negyedik levelét kiséri s melyben a váradi székesegyház egyik tornyának ledőlését és Szent-László ereklyéjének megmaradását körülményesen irja le. Ez eseményről egyéb forrásból nem is értesülünk. Kéziratának eredeti példányát a bécsi udvari könyvtár őrzi.[1] *1445—1451.*

Balás mester, kanonok. A XV-ik század közepén a váradi káptalannak négy Balás nevü tagja volt: egy prépost és három kanonok. Ezek közöl csak kettőnek ismerjük vezetéknevét, kiknek egyike Vasvári, a másika Zeleméri; de vajjon e két név alá vonható-e a másik két

in christo patrem dominum Johannem episcopum dictæ ecclesiæ waradyensis — ipsis pro pignore tradita et obligata, ex annuentia honorabilis Capituli dictæ ecclesiæ waradyensis eidem domino Michaeli ad redimendum attributa — congruam, plenam ac omnimodam satisfactionem impendisset: ideo ipsam prætactam possessionem Jank simul cum suis pertinentiis universis usque tempus redemptionis earundem præfato domino Michaeli plebano de *warada*, nunc vero canonico ecclesiæ waradyensis remisissent et resignassent, ac eundem in dominium earundem pacifice intromisissent; super præmissis quoque centum florenis puri auri eundem dominum Michaelem quietum et expeditum commisissent; quinimo annotatus Valentinus suo, dictorumque Michaelis fratris et dominæ Claræ nominibus et in personis cum oneribus eorundem super se assumptis remisit et resignavit ac intromisit, expeditosque commisit coram nobis vigore præsentium mediante. Datum sabbato proximo ante festum nativitatis beati Johannis Baptistæ. Anno domini Millesimo Quadringentesimo Quadragesimo quinto.» Papir, eredeti, hátpecsét nyomaival. — *Leleszi orsz. levéltár:* Actorum 1445. Nro. 25.

[1] Kiadta Bécsben 1746-ban SCHWANDTNER JÁNOS GYÖRGY *Scriptores rerum Hungaricarum* czimü vállalatának második kötetében, 1—106. lapokon. — KOLLER J: *Episcopatus Quinqueecclesiarum.* IV. 326. l. — FRAKNÓI V: *Vitéz János élete.* 152. l.

Balás is, vagy inkább a négy Balás ugyanannyi külön személy? annak eldöntésére nincsenek elegendő adataink. Annyi bizonyos, hogy Hunyady Jánosnak volt egy Balás nevü udvari káplánja és jegyzője, ki vele együtt részt vett a szerencsétlen várnai csatában, s kit 1445-ben május 11-én Pesten kelt levelével IV. Jenő pápához, mások szerént a franczia királyhoz, vagy tán mindkettőhöz külde, hogy segitséget kérjen a törökök ellen. Kanonok volt Váradon, s mint ilyet Hunyady János 1446-ban Karthali (?) Pállal együtt szabolcsmegyei dicatorrá tőn, hogy a jobbágyos nemesektől minden öt telek után egy arany forintot, a nem jobbágyosoktól pedig minden négy nemestől szintén egy forintot szedjenek. E szabolcsi küldetése arra látszik mutatni, hogy ő maga is szabolcsmegyei s valószinüleg az alább előforduló Zeleméri volt.[1] *1445.*

Péter mester, Hunyady Jánosnak szintén udvari káplánja és jegyzője, kit Vitéz János is bizalmára méltatott, váradi püspöksége ügyében kétszer is Rómába küldött, s fáradozásai jutalmául a legelső alkalommal váradi kanonokká nevezett. 1450-ben, midőn Hunyady János megbizásából harmadszor indul Rómába, már őr-kanonok, és igy valószinüleg ő lesz azon Péter, ki 1451-ben mint őr-, 1452-ben s azontul pedig mint olvasó-kanonok szerepel, mely esetben vezetékneve Gúthi lenne.[2] *1445.*

Szilasi Vincze mester. Harmadika azon derék papoknak, kiknek tollát Hunyady hazánk s a kereszténység védelmének nagy munkájában használni szokta. Mint az imént emlitett Balás mester, követségben járt ő is a pápánál, a burgundi s más eu ópai fejedelmeknél, de mint az egykoru Ivanich megjegyzi: szép szónál egyebet nem hozott.

Felszentelt áldozár volt s a királyi iroda főjegyzője, mint ilyen vonta magára Vitéz János figyelmét, ki őt váradi kanonokká tette s 1449-ben előbb az erdélyi, majd a váczi püspökségre ajánlá, melyet el is nyert; de előbb már nagybányai plebános is volt.[3] *1446.*

[1] *Vitéz János I. levele:* SCHWANDTNER-nél: *Scriptores rer. Hung.* II. 20. l. — Gr. TELEKY J: *Hunyadiak kora.* I. 246. l. — *Kállay-család levéltára.*

[2] FRAKNÓI V: *Vitéz János élete.* 24. 30. 33. ll. — SCHWANDTNER J: *Scriptores rer. Hung.* II. 74. l. — Gr. TELEKY J: *Hunyadiak kora.* X. 283. l.

[3] NAGY IVÁN: *Magyarország családai.* X. 718. l. — *Vitéz János levelei:* SCHWANDTNER J: *Scriptores.* II. 21. 65. s köv. ll.

Szanoczky Gergely. Származására nézve lengyel, I. Ulászló királylyal jött hazánkba, mint annak tanitója. Magas müveltséggel ritka jellem párosult nála. A törökkel kötendő békét határozottan ellenezte, de miután megköttetett, annak tiszteletben tartását követelé. Jelen volt a várnai csatában királyi növendékének oldala mellett annak elestéig.

Ezután Hunyady János bizta reá fiának Lászlónak nevelését, de ezt Vitéz püspök nem helyeslé, mint mondá, azon indokból, hogy Hunyadynak nem illik idegenre bizni gyermekeinek nevelését. És Vitéz Szanoczkyt, ki különben hazájában a vieliczkai plebániát birta, csakhamar váradi kanonoknak nevezte ki, s nemcsak asztalát, szivét is megosztá az általa nagyrabecsült férfiuval. De Szanoczky kevéssel utóbb visszatért hazájába, hol Kázmér király őt a lembergi püspöki székre emelte.[1] *1446.*

Domokos áldozár, Krisztus urunk szent teste oltárának igazgatója. Borsi Miklós király emberével be akará iktatni a két Hosszasszai testvért a biharmegyei Félegyházra birtokába, de ellenmondással találkozott.[2] *1446.*

Temesvári András ör-kanonok. Ismeretes adataink szerént csak három évig birta javadalmát, de birhatta tovább is, azonban legfeljebb hét évig.[3] *1446—1448.*

Mihály kanonok, székesegyházi főesperes. Különböző személy az emlitett Bezdédi Mihálytól, mert ez még egy évvel később is csak békési főesperes.[4] *1446.*

Tamás áldozár, Szent-Miklós hitvalló oltárának igazgatója.[5] *1447.*

László mester, Szentlélek kápolnájának igazgatója. A biharmegyei Kügy, Szigeti és Gyulvész birtokokba beiktatá nagyságos Csáky Ferencz bihari főispánt és székelyek ispánját és testvérét Csáky Györgyöt.[6] *1448.*

[1] *De vita et moribus Gregorii Sanocensis Archiep. Leop. auctore Philippo Callimacho Buonacorsi.* Kiadta Wiszniewki: *Pomniki Historyi literatury polskiey.* IV. köt. 35—83. ll. — Fraknói V: *Vitéz János élete.* 150—51. ll.

[2] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 521. 50.

[3] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 1. 7. — 3. 4. — Gr. Teleky J: *Hunyadiak kora.* X. 217. l.

[4] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 1. 8.

[5] Gr. Teleky J: *Hunyadiak kora.* X. 216. l.

[6] *Budai országos leréltár kincst. oszt.* N. R. 853. 16. — 521. 50.

Tamás áldozár, Szent-Zsófia oltárának igazgatója. Hosszasszai István és Péter beiktatását Félegyházába, mely már kétszer meghiusult, Bényei Bálint király emberével 1452-ben ujból megkisérlé s ezuttal sikeresen.[1] *1450—1452.*

Márton áldozár, Szent-Ágota oltárának igazgatója, ki Hunyady János parancsára Bayony György kormányzói emberrel a biharmegyei Fancsika falu és Szent-János praedium birtokába beiktatta Bayony Istvánt, a hasonnevü váradi kanonok atyját.[2] *1451.*

András olvasó-kanonok, csak egy évben fordul elő, de három évnél tovább nemis viselhette a káptalan e második méltóságát. Lehet, hogy a fentebb emlitett Temesvári András, ki őr-kanonoki állásából emelkedett feljebb.[3] *1451.*

Péter őr-kanonok, szintén csak egy-két évig, mert minden valószinüség szerént ő az a Güti Péter, ki mint olvasó-kanonok 1452-től 1466-ig gyakran előfordul.[4] *1451.*

Csezmiczei János. Vitéz János váradi püspök testvérhugának, Borbálának fia; 1435 táján született, de születése helyéről csupán annyit mondanak történeti emlékeink, hogy az magyar földön esett, közel a Duna s a Dráva összefolyásához.[5] E helytől nem mesze, Somogymegyében állt hajdan csakugyan Csezmicze falu, melyről nevezett nemes emberek emlittetnek már 1264-ben.[6] Ezeknek ivadéka-e Vitéz püspök ez öcsese? adatok hiányában meghatároznunk nem lehet; de bizonyos, hogy neve nem «Chesmige» amint azt Pray olvasá,[7] és még kevésbbé «Cesinge» mint az Fraknói V. legközelebbi felszólalásáig széltében használtatott, hanem, Csezmiczei. Igy van az irva a római curia levéltárában, igy olvasá s adta ki azt Theiner Ágoston is;[8] e névnek történeti alapja van, nyelvtanilag helyes, ellenben a Cesinge

[1] *Kállay-család levéltára.* — *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 521. 50. és 522. 46.

[2] *Nemzeti muzeumi levéltár :* Illésházy-félék.

[3-4] *Nemzeti muzeumi levéltár :* Illésházy-félék.

[5] KOLLER J: *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum.* IV. 3. l.

[6] *Győri tört. s régészeti füzetek.* II. 299. l.

[7] *Hierarchia Hung.* II. 182. l. d) jegyz.

[8] «dilectum filium Johannem Chesmicze .... nepotem tuum.» Irja II. Pius pápa 1459-ben Vitéz János püspökhöz intézett levelében. THEINER Á: *Monumenta Hung.* II. 320. l.

név oly torzalak, melyet egy nyelv sem ismer el magáénak, legkevésbbé pedig a magyar.[1]

Csezmiczei nevelését nagybátyja, Vitéz püspök vette kezébe, ki őt alig tizenkét éves korában Olaszországba küldé, hol a verónai Guarino vezetése alatt ennek ferrarai hires tanodájában nyerte magasabb kiképeztetését. Különösen szorgalma s rendkivüli emlékező tehetsége által tünt ki; a görög nyelvet egy év alatt annyira elsajátitotta, hogy bármely görög könyvet hiven és jól latinra forditani képes volt.[2]

1451-ben nagybátyja haza hivta s Csezmiczei Váradra jött, hol Vitéz püspöki udvara a szülői házat pótolta számára. Vitéz ifju öcscsét ekkor még szorosabban magához csatolta, kinevezvén őt váradi székeskáptalana tagjává, s valószinüleg Csezmiczei az a János váradi őrkanonok, kit egy 1452-iki oklevél emlit,[3] amint Aeneas Sylviusnak egy 1456 előtt kelt levele is csakugyan őr-kanonoknak czimezi Csezmiczeit.[4]

De itthon nem soká volt maradása, tudományszomja visszavitte Olaszhonba, hol, nevezetesen Paduában hit- és jogi tanulmányokkal mintegy hét évig foglalkozott. 1458-ban miután az egyházi jogból a tudori koszorut elnyerte, végleg haza jött és ekkor történt, hogy a király a titeli prépostsággal tüntette ki, Vitéz János pedig saját püspöki helyetteséül kérte őt, amibe II. Pius pápa belé is egyezett.[5] De Várad ismét csak kevés ideig mondhatá őt magáénak. Vitéz János befolyása s a fényes jövőt tervelő ifju királynak, Mátyásnak kegye

[1] A Cesinge névbe már Koller J. sem tudott belé nyugodni. *Historia Epp. Quinqueeccl.* IV. 523. l.

[2] «uno anno in græcis tantum profecisse, at quos numquam viderant libros per se in latinam sic integre, fideliterque converterint, ut ab omnibus facile probarentur.» Guarino fiának tudósitása, melyhez a rubricator ezt jegyzé: «De Jano pannonio intelligit, nunc Episcopo Quinque ecclesiensi.» Csontosi J: *A jenai Corvin-codex. Magyar könyv-szemle.* 1881. évf. 6—7. ll.

[3] *Kállay-család levéltára.*

[4] Fraknói V: *Vitéz János élete.* 154. l. 3. jegyz.

[5] A pápa levele 1459 márcz. 16-án kelt és igy, az akkori közlekedés nehézségeit tekintve, Vitéz még 1458-ban küldhette Rómába felterjesztését. Feltünő azonban, hogy a pápai levél nem emliti Csezmiczeinek váradi kanonokságát, hanem csak titeli prépostságát. Theiner Á: i. h.

Csezmiczeit 1459-ben, alig huszonnégy éves korában Pécs püspöki székére emelte. [1]

A fiatal püspök Váradtól egy szép költeménynyel vőn bucsút, melyben busongva énekli, hogy el kell hagynia kanyargó folyóját, a szép Köröst, gyógyerejü hévforrásait, gazdag könyvtárát, fényes szobrait, — és mennie kell a Duna partjaira, de kéri Lászlót, a szent királyt, kinek sirjához kegyelettel borul, hogy védelmével kisérje őt vándorutjain.

Csezmiczei költő volt, irói nevén Janus Pannonius, [2] ki feltünő szerencsével tudta utánozni, formában és hangban Horácz ódáit, Martialis és Catull epigrammjait s kit ezért kortársai nem győznek vala eléggé csodálni és tisztelni. Már első olaszhoni tartózkodása korában széltében olvasták verseit.

A hellen irodalomból, nevezetesen Plutarch és Demosthenes műveiből több kisebb darabot leforditott; V. Miklós pápa felszólitására Homer Iliászát is szándékozott leforditani, s némely részletekkel el is készült. [3]

Mennyire osztozott Mátyás király is a Csezmiczei költői tehetsége iránt nyilvánult elismerésben, mutatja ama tette, hogy a közte és Csezmiczei közt később kitört nagy meghasonlás után is maga bizta meg Váradi Pétert, utóbb kalocsai érseket, hogy Csezmiczei költeményeit szedjék össze s mentsék meg az enyészettől.[4]

Műveinek legteljesebb kiadása két kötetben 1784-ben Utrechtben jelent meg.

Reánk magyarokra nézve irodalmi munkássága leginkább azért

[1] A pápa megerősitő levele 1459. nov. 5-én kelt, de azon záradékkal, hogy mig élete huszonhetedik évét be nem tölti, a püspökségnek csak administratora legyen, és csak azután püspöke. KOLLER J: *Hist. Epp. Quinqueeccl.* IV. 37. l.

[2] Itt a «Janus» Csezmiczei keresztnevének, a Jánosnak régi magyar alakja, azaz *Pannoniai János.*

[3] FRAKNÓI V: *Vitéz János élete.* 154—55. ll.

[4] «quum de Joanne Pannonio, Quinqueecclesiensi (episcopo) sermo incidisset, intelleximus epigrammata illius, quæ nos alias iussu regis Mathiæ in unum collegisse meminimus» etc. Péter érsek 1496-iki levele Keszthelyi Mihály esztergomi olvasó-kanonokhoz. KATONA I: *Historia critica regum Hung.* XVIII. 59. l. — Ma is megvan a gr. Apponyi-család könyvtárában egy XV-ik századbeli csinos hártya-kézirat, mely Csezmiczei számos költeményét tartalmazza, egyéb a költő életére vonatkozó s másutt elő sem forduló becses adatokkal. *Kalauz az 1882-iki budapesti könyvkiállitáshoz.* (Első kiadás) 168. l.

érdekes, hogy egy magyar nyelvtant is irt, de melyet Decsy János tudósitása szerént már 1598-ban sem tudtak megtalálni.

Könyvtárának egy maradványa: Claudius Ptolomaeus hellen földiratának codexe századok multával visszakerült Váradra, a Szent-Ferencz-rendüek birtokába, de innét 1703-ban, hihetőleg az akkori menekülés alkalmával, elszállittatott s a bécsi udvari könyvtárba került.[1]

Korán kifejlett, korán magasra emelkedék, de alig negyven éves korában el is halt bujdosva, örömtelenül. *1451—1459.*

Péter áldozár, Szent-Kereszt oltárának igazgatója.[2] *1451.*

János őr-kanonok, valószinüleg Csezmiczei; csupán egy évben fordul elő.[3] *1452.*

Gúti Péter olvasó-kanonok, ki valószinüleg őr-kanonoki székéből lépett előbbre. Másfél évtizednél tovább viselhette e második káptalani méltóságot, de történeti adataink hézagossága miatt csak 1466-ig kisérhetjük nyomait.[4] *1452—1466.*

Benedek áldozár, Krisztus urunk szent teste oltárának igazgatója, tehát a fentebbi Domokos ulódja.[5] *1453.*

Szegedi László mester, áldozár s a Vépi Péter által a váradi iskola mellett alapitott tápintézetnek és abban a Szentlélek kápolnájának igazgatója. Vépi, ugy látszik, jelentékeny birtokokat is csatolt alapitványához, de amelyek élvezetébe az intézet nem juthatott, hatalmas kényurak, mint a Gerébek, Losonczyak tartván azokat kezeik között. Szegedi László mester tehát a királyhoz, V. Lászlóhoz fordult orvoslatért, kitől a jogtalan birtokosok ellen nyert ugyan letiltó parancsot, de annak ismét nem lőn ohajtott sikere.[6] *1453.*

[1] Lányi-Knauz: *Magyar egyháztörténelem.* I. 607. l.

[2] *Budai orsz. levéltár kincst. osztály:* Monial. Poson. 43. 58.

[3] *Kállay-család levéltára.*

[4] *Budai országos levéltár kincst. osztály:* Paulini. Kápolna. 3. 5. — N. R. 856. 9. és 10. — Szirmay A: *Szatmárvármegye esm.* II. 323. l. — 1452-re *Kállay-család levéltára;* 1454 és 64-re *Leleszi orsz. levéltár.*

[5] *Kállay-család levéltára.*

[6] E birtokok az erdélyi Fejérmegyében: Zoltán és Landagar; Küküllőmegyében: Fejéregyház, Nádasd, Monyoros, *Hethur*, Kis-Szent-László és Jövedych. *Váradi székeskáptalani levéltár:* 3. 8. Másolat; eredetije a kolosmonostori országos levéltárban, de ott az nem található, ami annál sajnosabb, mert az idézett helynevek hibásan vannak másolva. Hogy Vépi Péter kanonok valóban érintkezett a szomszéd Erdélylyel, s nevezetesen az épen emlitett Hétur községgel, igazolja

Polánkai Bereczk áldozár, Vitéz János püspök udvari könyvmásolója, hihetőleg ugyanaz, ki utóbb mint őr-kanonok fordul elő.[1] *1455.*

Császári István áldozár, kanonok. Valószinüleg a hasonnevü szatmármegyei családból vette származását, melynek egyik tagja, György 1408-ban szatmári főispán volt. István kanonok mielőtt az oltár szolgálatába lépett volna, a hadi pályán haladt és véres csatákban küzdött talán épen Hunyady János hadjárataiban. Kanonok korá-

a következő oklevél: «Nos Conuentus Monastery beate Marie virginis de Colosmonostra Memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit vniuersis Quod honorabilis vir dominus *Petrus de Wep* * *et Canonicus Ecclesie Waradiensis ac fundator hospitalis Sancti spiritus iuxta Scolas dicte Cinitatis Waradiensis fundati* Ad nostram veniens presentiam Exhibuit et presentauit nobis quosdam literas Honorabilis Capituli Ecclesie Transsyluane patenter emanatas Sigilloque eiusdem ab extra consignatas tenoris infrascripti petens nos debita cum instancia vt tenores earundem literis nostris transscribi et transsumi faceremus, transscriptumque et transsumptum earundem sibi dare et concedere dignaremur. Quarum series et continencia hec est. Nos Capitulum ecclesie Transsyluane Significamus tenore presencium quibus expedit vniuersis Quod secundum continenciam priorum literarum nostrarum, Comes Salomon filius condam Comitis Michaelis de Segeswar in Octauis festj beatj Georgy martiris, lucasio filio Nicolai, Michaeli filio Blasy et Petro filio Egidy Nobilibus de Zanchal Tricentos florenos per Johannem rectorem Ecclesie de *Hethur* legittimum procuratorem suum fecit persolui cum estimacione condigna vt debebat Nobilibus antedictis Super quibusquidem Tricentis florenis memoratj Nobiles de Zanchal eundem Comitem Salomonem reddiderunt expeditum pariter et quittum. Datum in Octauis festj predicti beatj Georgy martiris Anno domini Millesimo ccc-o lxmo septimo. Nos Itaque iustis et legitimis peticionibus prefati *dominj Petrj Lectoris et Canonicj ac fundatoris dicti hospitalis Sanctispiritus* fauorabiliter inclinatj, prescriptas literas Honorabilis Capituli Ecclesie Albensis Transsyluane, presentibus literis nostris similiter patentibus de verbum *(igy)* ad verbum sine diminucione et augmento aliquali transscribi et transsumifaciendum, transscriptumque et transsumptum earundem Sigilli nostri appensione munitum eidem domino *petro lectori et Canonico* duximus concedendum Juris sui vberiorem ad cautelam, Datum feria quarta proxima post festum Apparicionis beati Michaelis Archangeli Anno dominj Millesimo quadringentesimo quadragesimo septimo.» Eredetije pergamenen pecsét nélkül *a kolosvári unitarius collegium könyvtárában. Nagy-Ajtai Kovács István gyüjteményében.* Szabó K. szives közleménye.

[1] *Lásd e munka I. köt.* 285—287. ll.

* Itt tévedésből kimaradt a *Lector* szó.

ban két fegyverest állitott ki és szerelt fel a törökök ellen. Emlékezet van róla 1464-ben is.[1] *1456—1464.*

Vasvári Balás őr-kanonok. Van-e valami összefüggés közte s a szatmármegyei hasonnevü ős nemzetség közt, melyből származott állitólag Vasvári Vitus a XIV-ik században nyitrai püspök s azon Vasamrari vagy tán helyesebben szintén Vasvári Miklós kanonok, kiről fentebb, 1333. évnél volt szó? bővebb adatok hiányában eldönteni nem lehet. Balás őr-kanonok mindenesetre huzamosabb ideig viselte az őr-kanonokságot, de csak három évben szólnak róla emlékeink, egy alkalommal ugy is, mint Vitéz János püspök udvarbirájáról.[2] *1457—1459.*

László karbeli áldozár, Szent-Erzsébet királyné oltárának igazgatója.[3] *1458.*

Zeleméri Balás kanonok, történelmünkben is ismeretes nemzetségből származott, mely nevét a szabolcsmegyei, különben Debreczen határán fekvő Zelemér pusztától, egykor falutól vette. Életéről keveset tudunk, mindössze annyit, hogy volt egy testvére László, s hogy Zelemért már akkoron nem csak ők birták, mert Zeleméri Ders Balás és Péter szintén birtokosokul emlittetnek benne. De a megoszlott ős birtokon az atyafiságos egyetértés nem igen virágzott, sőt a jó rokonuk valóságos hadjáratot intéztek egymás ellen. 1460 tavaszán a legsürgősebb mezei munka idején az emlitett két Ders ahelyett, hogy szántani, vetni küldték volna jobbágyaikat, felfegyverzék azokat, még Imre deákot is, s fegyveresen reá törtek Balás kanonok és testvére László zeleméri udvar-házára, két nap és két éjjel ostromlották azt, legalább is kétezer forint ára kárt okozván ezáltal. Az ostromlottak ezután nem késtek panaszt tenni a királynál, különösen hangsulyozva nemcsak a szenvedett kárt, hanem hogy jobbágyaik közől sokat megsebesitének, sőt meg is öltek. Hogy viszont ők hányat tőnek ártalmatlanná, s hogy valószinüleg csak a kölcsönt kapták vissza ősi szokás szerént: arról hallgatának.

Különben Balás kanonoknak nehezen volt része ez erőszakosko-

[1] Nagy I: *Magyarország családai.* III. 16. l. — Theiner A: *Monumenta Hung.* II. 283. l. — *Leleszi országos levéltár.*

[2] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 3. 5. — N. R. 856. 9. és 10. — *Leleszi országos levéltár:* Actor. 1459. 30.

[3] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 1426. 2. §. 29.

dásban, mert ő Váradon lakott Szent-Jakab-utczai házában, a fentemlitett Császári István kanonok tőszomszédságában, csupán egy ház választván el őket, a Török Kelemen háza. Balás kanonok a Zeleméreiek ismeretes családfájáról hiányzik.[1] *1458—1460.*

Lőrincz áldozár, Szent-Jakab oltárának igazgatója.[2] *1459.*

András áldozár, Szent-Dorottya oltárának igazgatója. Mátyás király parancsára Cséfi Tamás király emberével beiktatá Bayony Istvánt a békésmegyei Szerep, Kemenegyház és Gathal birtokokba.[3] *1459.*

Péter áldozár, Szent-Háromság oltárának igazgatója.[4] *1459.*

Lőrincz áldozár, Szent-Erzsébet oltárának igazgatója.[5] *1461—1466.*

Péter kanonok és Szent-István vértanu várad-előhegyi monostorának prépostja, vagy helyesebben azon kor szokása szerént e prépostság commendatora. Neve mellett a Crucifer = Keresztes jelző olvasható, de kérdés, hogy vezetékneve volt-e az?[6] *1461.*

Gál karbeli áldozár, Szent-György oltárának igazgatója. Két évtizeden át többször előfordul, nevezetesen 1481-ben is, midőn Bajony György király emberével vizsgálatot tartott Csáky Ferencz, Benedek és Mihály ellen, kiket Torday Tamás és Miklós arról vádoltak, hogy birtokukon, a biharmegyei Kügyön, hatalmaskodást követtek el.[7] *1461—1481.*

Imre áldozár, Szent-György vértanu oltárának igazgatója. Tiz éven át találkozunk vele.[8] *1462—1472.*

László áldozár, Szent-Ilona oltárának igazgatója.[9] *1462.*

Bálint áldozár, ki Pálóczy László országbiró parancsára Fudy Miklós király emberével a Thelegdyeket megintette.[10] *1463.*

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 954. 49. — *Leleszi országos levéltár :* Actor. 1460. 24. — *Kállay-család levéltára.*

[2–3] *Budai országos levéltár kincstári oszt.* Monial. Poson. 50. 24. — N. R. 856. 10.

[4–5] *Kállay-család levéltára.*

[6] «Petrus Crucifer *et* Canonicus ac Præpositus S. Stephani de Promontorio Varadiensi.» *Leleszi országos levéltár.*

[7] *Gr. Károlyi-család levéltára :* 1. 197. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 1556. 27. — 847. 38.

[8] *Kállay-család levéltára.*

[9–10] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Jesuit. Várad. 1. 10.

László áldozár, Szent-Lőrincz oltárának igazgatója, ki Vátyoni János király emberével özvegy Thelegdy Lőrinczné, Thelegdy János és Mezőgyáni Andacs Gergely jobbágyainak hatalmaskodási perében vizsgálatot tartott.[1] *1463—1474.*

Kristóf karbeli áldozár, utóbb királyi jegyző s Szent-Mihály és Szent-László oltárainak igazgatója.[2] *1464—1469.*

György áldozár, Tizenegyezer vértanu oltárának igazgatója. Az imént emlitett Györgygyel együtt vizsgálatot tarta Tharkövi Rikalff Simon, továbbá Rozgonyi János és Losonczi Desew László ellen, kik Földesi Márton keresszegi várnagy és testvéreinek szabolcsmegyei birtokáról, Szent-Miklósról, a szénát elvitették, Polocha nevü rétjök és Zombadtheleke pusztájok egy részét pedig hatalmasul elfoglalák.[3] *1464.*

Majthényi Tamás kanonok, s a szent-jobbi apátság administratora.[4] *1464.*

Parlaghy Péter kanonok, előkelő szabolcsmegyei nemzetség sarjadéka, mely a Hatház és Sámson közt fekvő Parlagról, mint birtokáról neveztetett el. Birták az egykor szabolcsmegyei Böszörményt is; legalább Parlaghy Lászlóné: Dorottya asszony mind a saját, mind fiai: György és Menyhért, nemkülönben Parlaghy Péter kanonok nevében ellenmonda annak 1477-ben, hogy Szilágyi Erzsébet, özvegy Hunyady Jánosné, Böszörmény birtokába beiktattassék. Péter kanonokról többet nem tudunk; legfeljebb gyanithatjuk, hogy rokona vagy épen testvére lehetett Parlaghy Györgynek, ki 1469-ben diós-győri várnagy, 1480-ban pedig királyi főajtónálló mester volt.[5] *1464—1477.*

Bereczk őr-kanonok, valószinüleg a fentebbi Polánkai.[6] *1464—1466.*

Huendler Vitus, német származásu, a nálunk történelmi neve-

[1] *Gyulafejérvári országos levéltár:* Bihar. 1. 38.

[2] *Budai országos levéltár kincst. osztály:* N. R. 33. 21. — *Gyulafejérvári országos levéltár:* Bihar. 1. 33.

[3] *Budai országos levéltár kincst. osztály:* N. R. 33. 21.

[4] *Lásd alább e kötetben:* A SZENT-JOBBI APÁTSÁG.

[5] *Leleszi országos levéltár.* — Gr. TELEKY J: *Hunyadiak kora.* XI. 398. l. — *Kállay-család levéltára.* — *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 276. 17.

[6] 1464-re *leleszi országos levéltár.* — SZIRMAY A: *Szatmárvármegye esm.* II. 323. ll.

zetességü Kottanerné, Erzsébet özvegy királyné udvarhölgyének, fivére.[1] Először karmelita rendü szerzetes, s rendjének magyar- és némethoni főnöke. Mint ilyen kétségkivül megfordult Pécsett is, hol e rendnek háza volt szintén. Itt ismerkedhetett meg András pécsi püspökkel, ki őt 200 arany forint évi fizetésért helyettesévé fogadta és a bodoni elenyészett püspökség czimére 1447-ben felszenteltette. Valóságos typikus alakja lőn középkori, sokszor nemis pap, néha épen gyermek püspökeink helyetteseinek.

Emlitett fizetésén kivül a pécsi székesegyházban kanonokságot és oltárnokságot is birt, ezenfelül voltak még egyéb mellékjövedelmei is annyira, hogy egyik kortársa ugy nyilatkozott róla, hogy pénze s ékszerei bőségben vannak. Mindemellett sohasem volt megelégedett: örökösen kér majd ettől, majd amattól, hol buzát, hol bort vagy halat, hol püspök-fövegére gyöngyöket, vagy gyürüje számára drágaköveket. Ezenfelül adósságokat csinál, elzálogositja még főpásztori jelvényeit is, melyek kiváltásáért ismét másoknál könyörög. Ellenben, ha neki adós valaki, nem sok kiméletet tanusit; adósát törvénynyel fenyegeti, mint Péter zirczi apátot 10 forint adóssága miatt. De legszomorubb, hogy sohasincs maradása; pécsi helynökségének csaknem kezdetétől fogva alig volt püspök, érsek a hazában, sőt a hazán kivül is, kinek helyetteséül ne ajánlkozott volna.

Már 1450-ben Váraddá akart jönni, de Vitéz püspöknek bármi okból nem kellett. Ellenkezőleg, midőn Csezmiczei pécsi püspök lett, bár a püspöki helyettes régi fizetését érintetlenül meghagyá:[2] Huend-

[1] «petimus V. N. (igy) serie harum evidenter, quatenus non postponeretis accedere ad præsentiam Magnifici Domini Comitis Sigismundi Graff .... fratres nostros, videlicet Georium (igy) Pellendorffer sororium nostrum et Wolfgangum Kyles et *Dominam Kottanerin Wiennæ sororem nostram* ac non dedignaretis celeriter laborare pro parte nostri coram prælibato domino Comite Sigismundo, at ob respectum jam fatorum fratrum nostrorum, nostrique sua Magnificentia dignetur nobis providere de Plebanatu Jews circa Newsidel sito, nec non de Suffraganatu Jauriensi, quo valeamus eidem suæ Magnificentiæ una cum fratribus nostris prænotatis reservire quamdiu vixerimus.» Huendler levele Váradról, de, sajnos, kelet és czim nélkül. KOLLER J: *Historia Epp. Quinqueecclesiarum.* IV. 248—249. ll.

[2] Évi fizetése, mely még a fennevezett András pécsi püspök idejében változott meg, ekkor a következő vala: «Domino Suffraganeo Salarium suum ita fuit solutum tempore Nicolai, sicut et tempore Andreæ Episcopis (igy) et *nunc*

ler mégis mindenáron szabadulni kivánt tőle, azt adván okul, hogy Csezmiczei nem szereti a németeket,[1] és németek, az erdélyi szászok, közé vágyott valószinüleg szebeni helynöknek.

Jó csillaga végre mégis Váraddá vezérlé: Vitéz János utódja, Beckenschläger csakugyan segédjévé s helyettesévé fogadta őt, de alig foglalta el itt helyét, máris panaszkodék, hogy a váradi levegő nem szolgál egészségére s a boroszlai püspök segédjeül ajánlkozott.

Váradon végre is nem soká maradt, mert már 1467-ben ismét mint pécsi helynökkel találkozunk vele. Különben ekkor már élete alkonyán állhatott, 1460-ban is mint éltes férfiu emlittetik.[2] *1465.*

Bogyoszlai András, jogtudor, kanonok és vikarius.[3] *1465—1474.*

Péter klerikus, Szent-Márton püspök és hitv. oltárjának igazgatója.[4] *1466.*

György oltáros pap, de oltárának neve a tollban maradt. Emlékezetül felhozzuk róla, hogy Mátyás király parancsára ő iktatá be bihari birtokaikba a Pázmány nemzetség tagjait. Lehet, hogy a fentebbi György.[5] *1466.*

Dominus Waradiensis relinquerat in eodem statu. Item per annum debuerunt solvi sibi Centum Cubuli tritici in hac Civitate (Pécs), Item totidem Avenæ similiter in hac Civitate. Quando autem in hac Civitate non fuerunt soluti sibi, sed in Hydas aut Zazz assignati, tunc Provisor Curiæ (episcopalis) ad rationem fecit adducere ad domum suam propriam. Item in quatuor temporibus, videlicet Cinerum habuit florenos X. Item Penthecostes similiter florenos X. Item ad festum S. Michaelis florenos similiter X. Item Nativitatis X. — Item septem vasa vini per annum, licet dicunt tamen, quod dispositio eius, tempore piæ recordationis Andreæ Episcopi, fuit ad octo vasa vini.» KOLLER I: *i. m.* IV. 291. l. A «dominus Waradiensis» kétségkivül Csezmiczei János pécsi püspökre vonatkozik, kit azért nevezhettek igy, hogy Váradról, e második szülőhazájából származott át Pécsre.

[1] Midőn Huendler a boroszlai suffraganeatust keresé, irja érdekében Beckenschläger Jeromos, hogy Huendler, Miklós pécsi püspöknek holtáig szolgála, «nunc autem successor (Csezmiczei), qui tantum non favet Alamanis, non poterat ipsum bonum Patrem tolerare. Nitebatur ergo Domino et Germano nostro (Beckenschläger váradi püspök) in Pontificatibus esse Coadjutor et Vicarius, sed quia aura (a váradi levegő) suæ paternitati minime convenit»: Boroszlóba kivánkozik. KOLLER I. *i. m.* IV. 345. l.

[2] KOLLER J: *Episcopatus Quinqueecclesiarum.* IV. 246—355. ll.

[3-4] *Kállay-család levéltára.*

[5] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 950. 2.

Szokoli János, egyik legrokonszenvesebb alakja történetünknek, kinek életében vonzóan váltakozik a fény az egyszerűséggel, a hatalom a legnagyobb lemondással. Szabolcsmegyei gazdag s előkelő nemzetségből származott, mely vérségi összeköttetésben állt legelső nemzetségeinkkel, egyebek közt a Báthory-akkal is.

Atyja Péter, macsói bán, temesi főispán, török-verő hadvezér, Szilágyi Mihálynak fegyvertársa; anyja Kisvárdai Potenciana volt. Négy fivére közül ő, a legidősebb, az egyházi pályára lépett.

Korán, valószinüleg még Vitéz püspök alatt váradi kanonok lőn, de nevét csak 1466-ban emlitik először történeti forrásaink, midőn az alig 26 éves ifju, ki még csak a kisebb egyházi rendeket birta, csanádi püspökké lesz. Hatalmas befolyásnak kellett közremüködnie arra, hogy Mátyás király, ki csak egy évvel előbb Várad püspöki székének betöltésénél Szokolit egy idegen kedvéért mellőzte, most a mellőzöttet mégis felemelé.

Szokoli 16 évi püspökség után még élete virágjában (44 éves volt) letette az egyház-fejedelmi bibort s a diós-győri kolostorban felvevé a Szent-Fál-rendüek fejér ruháját. Itt élt s halt meg nagy tudomány és nagy szentség hirében. Többször megkinálták uj egyházi méltósággal, de nem fogadta el, még a kalocsai érsekséget sem.[1] Meghalni könnyü, élni nehéz; a régiek nemesen tudták viselni a legnehezebb életet is. *1466.*

János áldozár, Gyümölcsoltó-Boldogasszony oltárának igazgatója, ki Pálóczi László országbiró parancsára Solymosi Mátyás országbirói emberrel beiktatja Tordai Andrást s fiát Benedeket Kis-Zomlin negyedének birtokába.[2] *1468.*

Tordai László, előkelő nemzetség ivadéka, mely nevét a biharmegyei Tordától, mint fő birtokáról vette. Atyja, András mester királyi személynöki itélőmester volt; anyja Ágota, kinek csak keresztnevét ismerjük.

Lászlóról kevés történeti emlékünk maradt, s ami van is, a Váradmelléki kápolnai monostornak köszönhető, mely iránt mind

[1] *Lelesi orsz. levéltár.* — Gr. Batthyány I: *S. Gerardi Scripta et Acta cum serie Episcoporum Chanad.* 103. s köv. ll.

[2] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 2. 2.

László kanonok, mind családja nagy kegyelettel viseltetének. Igy 1468-ban az öreg Tordai András nejének s fiainak nevében is a nevezett monostornak adja Kis-Zomlin biharmegyei falu negyedét; midőn pedig hat évvel utóbb Ali bég törökjei Váraddal együtt a kápolnai monostort is felégeték, ismét az öreg Tordai az, ki 100 magyar arany forintot ad, hogy a monostor felépülhessen. Családja, mely a XVI-ik század elején az emlitett Tordán kivül birta még Nyüved, Kügy, Hodos, Kovácsi, Nagy-Kágya és Varsán falvakat egészen, Bojt, Ér-Adon, Kis-Vásári és Erdő-Gyarak falvakban pedig némi részeket: ugyanazon század második felében már kihal. Szintén László, az utolsó Tordai, 1567-ben irja végrendeletét.[1] *1468—1488.*

Albert áldozár, Szent-Miklós püspök és hitvalló oltárának igazgatója.[2] *1468.*

Jenei Imre kanonok.[3] *1469.*

Kaasi Fábián kanonok, nincs kizárva annak lehetősége, hogy a kiskáptalanból emelkedett a székeskáptalan tagjai közé.[4] *1469.*

Gyulai János áldozár.[5] *1469.*

Sály Albert «baccalaureus arcium».[6] *1469.*

Lőrincz áldozár, Szent-Erzsébet oltárának igazgatója.[7] *1469.*

Szepesi Illés egyházi jogtudor, valószinüleg ugyanaz, kit 1449-ben a bécsi egyetem hallgatói közt találunk, ahonnat eszerént tudori koszoruval tért vissza. Egyházi rangfokozata ismeretlen, arra sincs ada-

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 2. 3. — N. R. 847. 45. és 944. 26. — *Kolosmonostori országos levéltár:* Bihar. T. 14. — Ezen Tordaiaktól különböző ama Torda Zsigmond, ki Galeotto művét «De dictis et factis Mathiæ Regis» 1563-ban kiadta. — László családfája:

Tordai András itélőmester,
neje: Ágota 1468.

László, vár. kanonok.			Benedek, neje: Hodosi Jákó Erzsébet.
Miklós.			Zsigmond 1507. bihari alispán 1524.
Sára. 1524.	Magdolna, 1524.	Eufemia. 1524.	

[2] Gr. Teleky J: *Hunyadiak kora.* XI. 311. l.

[3] *Gyulafejérvári országos levéltár:* Bihar. 1. 33.

[4] *Kállay-család levéltára.*

[5–6] *Gyulafejérvári országos levéltár:* Bihar. 1. 33.

[7] *Gr. Károlyi-család levéltára:* 16. 6.

tunk, hogy a váradi káptalan tagja lett volna; de a biharmegyei Vasadon lakott, hol részbirtoka volt s ama tekintélyes családból származott, mely a szintén biharmegyei Szepes községről, mint birtokáról irta nevét.[1] *1470.*

Bálint kanonok, bizonytalan, hogy az alább következő Farkas Bálint őr-kanonokkal egy személy-e?[2] *1470.*

András, Szent-Pál oltárának igazgatója.[3] *1471—1475.*

Gergely áldozár, Szent-Kozma és Demjén oltárának igazgatója.[4] *1471.*

Hando Gergely, egyházi jogtudor, kanonok. 1473-ban már haott.[5] *1471.*

Bajony István, atyja szintén István volt, valószinüleg ugyanaz, ki Bajony Lászlóval állitólag véletlenségből megölé rokonukat, Ohati Jánost s ezért jószág- és fejvesztéssel kellett volna bünhődniök, de I. Ulászló királytól 1441-ben kegyelmet nyertek oly feltét alatt, hogy a megölt maradékaival pénzbeli váltságban egyezzenek ki. Családja Békés-, Biharmegyékben ágazott szét s a tekintélyesebbek közé tartozott. István mint kanonok s egyházi jogtudor tünik elő történeti emlékeinkben, de hogy mely egyetemnek volt növen-

[1] *Leleszi országos levéltár:* Actor. 1441. 1450. 1459. 1470. 1494. 1495. — *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1686. 4. §. 12, és 1860. 68. pag. 112. — Fraknói V: *Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen.* 49. l. — Szirmay A: *Comitatus Ugocha.* 159. 169. ll. — *Szatmárvármegye esm.* II. 146. s köv. ll. 260-ig. — Családfája:

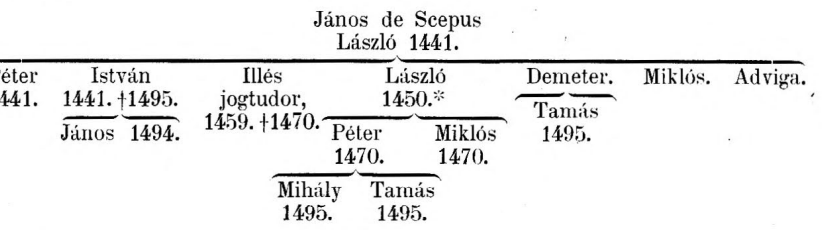

[2] *Kállay-család levéltára.*

[3-4] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 954. 50. — *Gr. Károlyi-család levéltára.*

[5] *Kállay-család levéltára.*

* Ez a László, vagy hasonnevü atyja, Hunyady János kormányzónak vice-gubernátora volt.

déke? az, valamint életének egyéb története is még felderitésre vár.[1] *1471.*

Maytheny Benedek mester «Baccalarius»; nem bizonyos, hogy várad-megyei volt-e? de váradi család szülötte vala.[2] *1472.*

Imre éneklő.[3] *1472.*

Pál áldozár, Sarlós-Boldogasszony oltárának igazgatója.[4] *1472.*

Antal tanár «clericus de schola».[5] *1472.*

Miskolczi Benedek, káptalani jegyző.[6] *1472.*

Pál karbeli áldozár.[7] *1472.*

Fülöp oltáros, de oltárának neve nem emlittetik.[8] *1472.*

Sarlai János jogtudor, általános püspöki helynök; az 1472-ik év második felében már mint halott emlittetik.[9]

Jenei Balás kanonok, dékán; mint Sarlai, szintén halott a most emlitett időben. Mindkettejök emlékét egy hosszas és eléggé kellemetlen tárgyu per tartá fenn, melyet néhai Szabó Mihály váradi polgár özvegye László deák váradi biró ellen folytatott, ki Jenei dékán panaszára és Sarlai helynök itélete következtében nevezett Szabó Mihályt börtönbe veté és ott oly keményen tartá, hogy amiatt Szabó kiszabadulása után csakhamar elhalt.[10] *1472* előtt.

Dombrai Pál kiskáptalani prépost és székeskáptalani kanonok.[11] *1472.*

István áldozár, Szent-Gergely oltárának igazgatója.[12] *1472—1476.*

Gergely olvasó-kanonok; nagy a valószinüség, hogy az alább következő Monay Gergely olvasó-kanonokkal egy személy, de az azonosságot határozottan kimondani mégsem lehet, mert Gergely olvasó-

[1] *Gr. Károlyi-család levéltára:* II. 229. l. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* 856. 12. és 13.

[2] *Lásd alább e kötetben:* A SZENT-JOBBI APÁTSÁG — APÁTOK.

[3] «Confessor Ecclesiæ Cathedralis» mondja az illető oklevél a *Kállay-család* levéltárában. Confessor pedig a középkorban DU CANGE *Glossariuma* szerént annyi, mint *éneklő*, «quia *confiteri* passim in s. scriptura est Dei laudes decantare».

[4–8] *Kállay-család levéltára.*

[9–10] KOVACHICH M: *Formulæ solennes styli.* 356—360. és 195—196. ll. ez utóbbi helyen a keletben hiba van.

[11] *Lásd alább:* SZŰZ-MÁRIA KISEBB EGYHÁZÁNAK TÁRSASKÁPTALANA.

[12] *Gr. Károlyi-család levéltára:* 1. 219.

kanonok azon másfél évtizednyi időközben, mig előfordul, mindig csupán keresztnevén emlittetik, egyéb felvilágositó körülmények meg teljesen hiányzanak.[1] *1472—1487.*

Márton éneklő-kanonok; szintén csak puszta neve maradt, noha élete az 1474-iki török megrohanás és igy Várad történetének egyik legmozgalmasabb, korába esik, mely oly előkelő állás birtokosának, mint Márton éneklő-kanonok, szintén tettre szólitá minden képességét.[2] *1472—1476.*

György őr-kanonok; csak két évben akadunk nyomára, de huzamosabban is viselhette az őr-kanonokságot, nyolcz évnél tovább azonban semmi esetre sem.[3] *1472—1474.*

Váczi Balás kanonok; egy évtizeden át fordul elő, utóljára 1483-ban, mikor Jánosi Ibrányi László király emberével a Petneházyakat a szatmármegyei Mérgesd birtokába beiktatá.[4] *1473—1483.*

Gergely áldozár, Szent-Kozma és Demjén oltárának igazgatója, ki Jákó-Hodosi Jákó király emberével megidézte Tahy Illést a biharmegyei Sarangon elkövetett hatalmaskodás miatt.[5] *1473—1475.*

Hanthokai Miklós mester, székeskáptalani jegyző, de némi nyomok arra mutatnak, hogy nem volt az egyházi rend tagja, és igy itt lenne első nyoma annak, hogy káptalanunk a felszaporodott hiteleshelyi teendők miatt világi férfiak képességeit is kezdi igénybe venni.[6] *1473.*

Vasvári István, szintén káptalani jegyző.[7] *1473.*

György bihari főesperes és kanonok, kit IV. Sixtus pápa azon perben, melyet Kállai Lőkös János anyjának, Álmosdi Chyre Péter leányának leányi negyedéért Chyre Kristóf és Tamással folytatott, delegált biróvá nevezett ki.[8] Egy személy volt-e ama Györgygyel, ki

[1–3] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 856. 13. — Paulini. Kápolna. 2. 3. és 4. — N. R. 761. 1. — 694. 11. — 513. 2. — 1474-re *Gr. Vay-*, 1483-ra *Kállay-család levéltára.*

[4] *Leleszi országos levéltár:* Actor. C. 1473. 2. — *Kállay-család levéltára.* 1483.

[5–7] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 513. 29. — *Gr. Károlyi-* és *Kállay-család levéltára.*

[8] «Nos Georgius Archidiaconus Byhoriensis et Canonicus in Ecclesia Waradiensi per Sanctissimum in Christo patrem et dominum nostrum, dominum Sixtum divina providentia papam quartum Causæ et partibus infrascriptis Iudex

1474-ben mint a várad-előhegyi prépostság gubernatora s a királyi jövedelmek igazgatója, 1479-ben pedig mint egyszersmind leleszi gubernator emlittetik, és a kit történetiróink a Szemere nemzetség tagjai közé számitanak? adatok hiányában biztosan meghatározni nem lehet.[1] *1473.*

Miklós áldozár, Mindszent oltárának igazgatója. Gerbedi Mihály király emberével megvizsgálta azon hatalmaskodást, melyet Marjai Lukács és Therek Benedek gyapolyi és kerekegyházi jobbágyaikkal Tahi Péter és Illés félegyházi jobbágyain elkövettek, halálra vervén egyebek közt Tiszai Lászlót és Szunyog Györgyöt.[2] *1474.*

Anarcsi Thegzes Péter. Szabolcsmegye egyik előkelő családjából származott, mely a tiszai vidék legtekintélyesebb nemzetségeivel, köztök a Vayak s Ibrányiakkal is atyafiságos összeköttetésben állt. Anyja Katalin volt, az ép oly gazdag, mint hatalmas Csernavodai nemzetség egyik tagjának, Jakabnak leánya; testvérei: László, Sándor, György és István, de ez utóbbi korán elhalt.

Péter életének irányára kétségkivül befolyással volt anyai nagybátyja, Csernavodai Krizogon, 1434-ben az erdélyi püspöknek tas-

delegatus specialiter deputatus vobis honorabilibus et discretis viris de Bagamer, de Dyozegh et de Eggyed Ecclesiarum parochialium plebanis Auctoritate Apostolica nobis in hac parte commissa in virtute sanctæ obedientiæ firmiter committimus et mandamus, quatenus visis præsentibus, ac dum et quando (ex parte) præfati eggregii Johannis Lewkes de Kallo cum præsentibus fueritis requisiti ad Nobiles et Eggregios Stephanum, Christoforum et Thomam Chyre de Almosd accedatis, Ipsosque ad instantiam dicti Johannis in nostram peremptorie citetis præsentiam, ita, quod ipsi sexto die a die citationis vestræ computando Waradinum coram nobis legitime comparere teneantur, ad educendum et exportandum nobilem magistrum Nicolaum de Hanthoka Notarium honorabilis Capituli dictæ Ecclesiæ Waradiensis, hominem scilicet per nos prius ad revidenda et æstimenda iura possessionaria ipsis datum et deputatum, et alias ad procedendum et procedi videndum in negotio huiusmodi prout de jure fuerit procedendum, et post hæc seriem vestræ citationis cum nominibus citatorum et termino comparendi remissisque in specie præsentibus, nobis conscientiose rescribatis. Datum Waradini octavo die Mensis Novembris Anno domini Millesimo quadringentesimo septvagesimo tertio.» Alatta balról: Stephanus de Waswar notarius in præmissis. Középütt mai tizes nagyságu, zöld viaszba nyomott gyürüpecsét romjai. *Kállay-család levéltára.*

[1] Gr. KEMÉNY J: *Not. Capituli Albensis.* I. 189. l. — PRAY GY: *Hierarchia Hung.* I. 35. l. — NAGY I: *Magyarország családai.* X. 597. l. — KOLLER J: *Historia Episc. Quinqueeccl.* IV. 354. l.

[2] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 516. 6.

nádi vikáriusa;[1] ő vele, magával elég későn, csak 1475-ben találkozunk először, amikor már váradi kanonok,[2] de egy más adat szerént kanonok volt már akkor is, «midőn Váradon nagy tűz volt».[3] E kifejezés kétségkivül az 1474-iki török ostromra vonatkozik, amikor Várad csakugyan a lángok martaléka lőn s amely tűz a váradi vár védőinek s ezek közt a káptalan tagjainak hazaszeretetét s rettenthetetlenségét is kemény próbára tette.

Thegzes kanonok családja épen ugy, mint a vele egykoru Vitéz János érseké, fegyverével vivta ki harczias nevét s avval szerzett magának birtokot, mely képessé tette, hogy fiai közől a csaták hősei mellett a hazai müveltségnek is nevelhessen bajnokokat.

Birtokaik közől a szabolcsmegyei Berencset és Kékcsét ismerjük, de ezekhez Kisvárday László is jogot tartott annyira, hogy midőn 1493-ban a leleszi konvent bizonysága, János áldozár Lövei János király emberével Péter kanonokot s ujlaki Anarcsy Jánost ama birtokokba beiktatni akarák: Kisvárday rájok küldvén fegyveresen, sőt puskákkal czimboráit és jobbágyait, ezek a kiküldöttek kocsiját felforditák s kevésbe mult, hogy a konvent emberét is meg nem ölték, de két embert halálosan megsebesitének.[4] Ezeken kivül birtokaikhoz tartozott még a szintén szabolcsmegyei Himes és Monostor, s bár, mint zálog, ezek is idegen kezekbe jutának,[5] de a Thegzesek nem feledék hozzájok való ősi jogukat s Péter kanonok 1482-ben ugy saját, mint testvérei nevében letiltá Mátyás királyt, továbbá annak anyját, Erzsébetet s fiát, János herczeget ama birtokok elfoglalása vagy eladományozásától.[6] Anyjok, Csernavodai Katalin után öröklék a halmi uradalom egy részét Ugocsamegyében.[7]

Különben Thegzes Péter kanonok tekintélyes, köztiszteletben

[1] *Kállay-család levéltára.*

[2] *Leleszi országos levéltár.*

[3] *Br. Sennyey-család levéltára.*

[4] *Leleszi országos levéltár:* Metal. Protocol. II. 30. l.

[5] Nagy-Anarcsi Thegzes Péter, Péternek fia 1428-ban az akkor még biharmegyei Monostor egy részét zálogba adja Kisvárday Mihály, Miklós és Pelbártnak 33 forintért. *Gr. Vay-család levéltára.*

Possessio «alias Hymes vocata et expost Bolmaz, nunc autem Ujvaros appellata in Comitatu Zabolch existens.» *Gr. Vay-család levéltára.*

[7] SZIRMAY A: *Comitatus Ugochiensis.* 159. l.

álló férfiu volt kortársai előtt; erre mutat azon körülmény, hogy midőn Lesi Nagy Pál s Panaszi Pázmány András fiai birtokperének eldöntése választott bíróságra bizatott, e bíróság elnökévé a közbizalom őt választá.[1] Ezenkivül még csak azon egy tette ismeretes, hogy Thorday Miklós király emberével beiktatá Alagi Beken Dénest a biharmegyei Thobol helység birtokába, nem tekintvén a király elmarasztaló itélete következtében Csáky Benedek és Mihály, továbbá Csáky Gábornak, néhai Ferencz fiának ellenmondását.[2] *1474—1493.*

Váradi Péter kanonok, a szentjobbi apátság gubernatora, később kalocsai érsek.[3] *1475.*

Mihály áldozár, Krisztus urunk szent teste oltárának igazgatója.[4] *1475.*

Dénes őr-kanonok 1476-tól 1497-ig gyakran előfordul és valószinüleg tovább is őrködött Szent-László sirja felett, de az utóbb idézett évtől kezdve egy évtizedig az őr-kanonokról hallgatnak történeti emlékeink.[5] *1476—1497.*

Benedek áldozár, Szent-Imre oltárának igazgatója.[6] *1477.*

Jenei Simon kanonok. Nevét az tette leginkább emlékezetessé, hogy következő három kanonok-társával együtt képviselője volt a váradi káptalan jogigényeinek azon országos hirü perben, melyet első sorban az erdélyi szászok a váradi vásár-vám ügyében a nevezett káptalan ellen folytattak.[7] *1477.*

Monay Gergely, János fia. Mátyás királynak kedvelt titkára volt, kitől 1482-ben Monay János magvaszakadtával némely abaujmegyei részbirtokokra (Monaj, Garadna, Kinizs, Szolnok) királyi adományt

[1] *Váradi püspökségi uradalmi levéltár.*

[2] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 694. 11. — Ez oklevél mondja a káptalan s a király emberére vonatkozólag: «fide ipsorum prius iuxta vim et formam generalis *novi decreti* coram nobis deposita retulerunt concorditer in hunc modum» etc. Hasonlóképen szól a kolosmonostori konventnek egy szintén 1487-iki kiadványa *(Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Kolosmonostor. Bihar. M. 1.), ami kétségkivül az 1486-iki törvények (art. 8.) intézkedésének következtében történt.

[3] *Lásd alább:* A SZENT-JOBBI APÁTSÁG — APÁTOK.

[4] *Kállay-család levéltára.*

[5] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 513. 2. — 761. 1. — 694. 11. — *Püspökségi uradalmi levéltár Váradon. — Gr. Károlyi-család levéltára.* 13. 44.

[6] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 276. 17.

[7] *Nagyszebeni városi levéltár.* U. II. 568. — *Lásd alább:* KÁPTALANI BIRTOKOK.

nyert. 1477-ben gyulafejérvári főesperes és kanonok, és mint ilyen Tamás tasnádi helynökkel Sándorházy Ambrus, gyalui várnagy nejének, Suki Ilonának hitbére ügyében biráskodik; a következő évben pedig, mint váradi olvasó-kanonok szerepel a szászok említett pörében.

Említés van róla 1489-ben is, midőn hatszáz arany forintért zálogba veszi Párthásy Imrének gyaráni s egyéb biharmegyei részjószágait.[1] Eszerént jó gazda is volt. Minthogy pedig okleveleinkben a Gergely név Györgygyel gyakran felcseréltetik, nem lehetetlen, hogy ő azon Monay György, kit a gyulafejérvári székesegyház kincseinek 1531-ben készült jegyzéke, mint *néhai* kolosi főesperest említ azon észrevétellel, hogy két kehely van tőle a nevezett székesegyház birtokában.[2] *1478.*

Huszti János kanonok.[3] *1478.*

Gyulai Imre kanonok.[4] *1478.*

[1] «Nos Capitulum Ecclesiæ Waradiensis memoriæ commendamus per præsentes, quod nobilis Emericus Parthasy de Gyaran coram nobis personaliter constitutus sponte et libere vivæ vocis oraculo confessus extitit in hunc modum: quomodo ipse pro quibusdam arduis necessitatibus suis ipsum ad præsens summe urgentibus evitandis totales portiones suas possessionarias in possessionibus Gyaran prædicta, necnon Bessenyew, Zakal, Fanczyka, Nyeek, Kecheth, Kiszantho et Naghzantho vocatis, omnino in Comitatu Byhoriensi existentibus habitas simulcum domibus et curiis suis in dictis possessionibus Gyaran et Naghzantho habitis, necnon cunctis ipsarum utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris utputa arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, silvis, nemoribus, rubetis, virgultis, montibus, vallibus, collibus, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis et molendinorum locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum præscriptarum totalium portionum possessionarium suarum integritatibus ad easdem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, quovis nominis vocabulo vocitatis venerabili domino Gregorio de Monay lectori dictæ ecclesiæ nostræ, socio et nostro concanonico pro sexingentis florenis auri puri hungaricalibus boni veri et iusti ponderis ab eodem domino Gregorio lectore, ut dixit, levatis et perceptis infra tempus redemptionis pignori obligasset, imo obligavit nostro in conspectu harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum sabbatho proximo post festum beatæ Elenæ Reginæ (május 23.). Anno domino millesimo quadringentesimo octogesimo nono.» Papir, egykoru másolat. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* D. L. 19523. Paulini. S. Hieronymi prope Varad. 3. 1.

[2] Nagy I: *Magyarország családai.* VII. 549. l. *Váradi püspöki uradalmi levéltár. — Magyar Sion:* VI. 42—44. és V. 189. ll.

[3-4] *Nagyszebeni városi levéltár:* U. II. 568.

András éneklő-kanonok legfeljebb négy évig, de csak egy évben fordul elő.[1] *1478.*

Fülöp áldozár, Tizezer vitéz és szent vértanu oltárának igazgatója. 1378-ban a biharmegyei Kis-Zomlin negyedrészének birtokába beiktatá a kápolnai Szent-Pál-rendüeket; a következő évben pedig néhai Nadányi Mihály birtokain megosztoztatá annak örököseit.[2] *1478—1479.*

István áldozár, Szent-Gellért vértanu püspök oltárának igazgatója.[3] *1478.*

Miklós áldozár, Mindszent oltárának igazgatója.[4] *1478.*

Pethenyeházy György a fentebb emlitett Barabás kanonok nemzetségéből. Atyja Benedek volt. 1478-ban tünik fel először mint már váradi kanonok; 1480-ban testvérével Mátyással együtt átengedi rokonainak a szatmármegyei Bogda pusztát; 1483-ban a váradi káptalan bizonysága, az emlitett Váczi Balás kanonok beiktatja a szatmármegyei Mérgesd birtokába kanonoktársát, Györgyöt tizenegyed magával, mind Petenyeházyakat, kivéve Gergely két fiát: Mártont és Jánost, kik már a Nyiry nevet viselik.[5] Ezentul nyomát veszitjük; de a tiszántuli családok levéltáraiban kétségkivül van még több adat is, mely életére vonatkozik. *1478—1483.*

György áldozár, Tizenegyezer szűz vértanu oltárának igazgatója, ki Borsi Benedek király emberével megvizsgálta azon hatalmaskodást, melyet özvegy Mezőgyáni Mihályné az ő szent-damjáni, andaházi, ujfalusi, kengyeli és herpálii jobbágyaival Marjai Lukács és leánya, Ilona birtokán, Kovácsiban elkövetett.[6] *1479.*

Ferencz áldozár.[7] *1479.*

Bálint áldozár.[8] *1479.*

Varsányi György áldozár; mind ő, mind előbbeni két társa Budán a várban Mária-Magdolna egyházának káplánjai.[9] *1479.*

[1-2] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 2. 3. és 4. — 2. 2. — N. R. 1715. 16. §. 3. — Haan L: *Békésvármegye hajdana.* II. 95. l.

[3-4] *Kállay-család levéltára.*

[5] Mátyás király iktató parancsa kelt Budán «feria secunda proxima post festum b. Bartholomei apostoli» (aug. 25.). *Kállay-család levéltára.* — *Gyulafejérvári orsz. levéltár:* 2. 15.

[6] *Kolosmonostori országos levéltár:* Bihar. M. 2.

[7-9] «Franciscus et Valentinus de Gisurla (Gerla?) item Georgius de Varsán Presbyteri Diœcesis Varadiensis et Capellani in Ecclesia parochiali beatæ Mariæ

Köleséri Pál, György fia, áldozár, királyi közjegyző.[1] *1479.*

Bálint áldozár, tamáshidai (ma Tamásda) plebános s a váradi székesegyházban Szentháromság oltárának igazgatója.[2] *1481.*

Váradi Forgách György, Tamás fia. A fentebbi Bálint plebános helyére, ki elhalt, Miklós váradi helyettes püspök Forgáchot nevezte ki a Szentháromság oltárának igazgatójává. A kinevező levél kikerülte annyi század veszélyeit s püspökségünk középkori történetében az egyedüli ilynemü emlék.[3]

Magdalenæ in Castro Budensi.» *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monasterium de Csúth. 1. 1. Itt azonban a «Diœcesis Varadiensis» kifejezés középkori szokás szerént az illetőknek csupán származása helyét is jelentheti.

[1] «Paulus Georgius de Cheleser» de tán csak a másoló hibájából «Paulus Georgii» (filius) helyett. *Budai országos levéltár kincst. osztálya:* Monasterium Csúth. 1. 1.

[2-3] «Nicolaus Dei et apostolicæ sedis gratia Episcopus Seb..... (kiszakadt) Reverendique domini Johannis eadem dei et apostolicæ sedis gratia electi et confirmati Varadiensis in spiritualibus et pontificalibus Vicarius generalis in Christo nobis dilecto discreto viro *Georgio nato Thomæ Forgach de Waradino* salutem in Domino. Vitæ virtus, morum honestas, laudabilis conversatio, scientiæ sufficiens peritas, necnon virtutum dona, quibus te ex diuturna et continua obsequiorum divinorum executione propria experientia nostra ab altissimo cognovimus insignitum, — nos inducunt et alliciunt, ut tibi præmissorum tuorum intuitu meritorum ad gratiam provisionis faciendam reddamur uberem. *Rectoratum itaque Altaris sanctissimæ et individuæ Trinitatis in choro Ecclesiæ Waradiensis fundati* post legitimam et specialem mortem discreti viri *Valentini, Presbyteri, Plebani de Thamashyda*, ultimi et immediati eiusdem Altaris possessoris de iure et de facto vacantem in persona domini nostri Superioris in manibus nostras deventum, *cum domo habitationis eius*, aliisque iuribus, omnibus rebus et bonis ad ipsum altare pertinentibus, item onere divinorum obsequiorum ratione ipsius altaris exequendorum: auctoritate præfati reverendi domini electi et confirmati, Domini videlicet et superioris *viam nunc in Venetiis agentis* nobis tradita, tibi tamquam personæ bene meritæ et dignæ duximus conferendum, de eodem tibi providemus per præsentes, mandando *Decano Altaristarum* ecclesiæ Waradiensis prædictæ, et aliis ad quos spectat, quatenus recepto a te primitus debitæ fidelitatis et obedientiæ solito iuramento, iuxta quod tu præfato domino nostro electo et confirmato moderno, suisque successoribus canonice intrantibus, ac eorum Vicariis pro tempore constitutis fidelis eris et obediens, quodque res et bona ac iura dicti Altaris non dissipabis, non alienabis, necve distrahes, sed dissipata, alienata et distracta iuxta posse tuum potius recuperabis, — Te in ipsius altaris realem et corporalem possessionem introducant ac introductum pro viribus tueantur et defendant, necnon tibi de omnibus et singulis eiusdem altaris fructibus, reditibus et proventibus universis respondeant et responderi faciant cum efficacia. Datum Waradini in dominica lætare (apr. 1.). Anno domini millesimo quadrin-

Máté kanonok.[1] *1481.*

Farkas Bálint éneklő-kanonok, majd prépost, végre váradi püspök.[2] *1481—1483.*

Sankfalvay Antal kanonok, gömörmegyei család ivadéka, ősei s ezek között két Antal már 1404-ben emlittetnek.[3] Mátyás király 1486-ban pozsonyi prépositá nevezte ki s e kinevezést Ibafalvy Tamás esztergomi érseki helyettes ugyanazon év november 11-én megerősité. Utóbb nyitrai püspök.[4] *1486.*

Sebestyén áldozár, Üdvözitőnk oltárának igazgatója. Sárándi Leuszták király emberével megidézte Vetésy Györgyöt és Reszegey Pált, kik Tahy Illés s István részbirtokaira a biharmegyei Jankafalván jogigényt jelentének be.[5] *1486.*

László áldozár, Szent-Lőrincz oltárának igazgatója.[6] *1486.*

Hestgfi Miklós éneklő-kanonok. Neve egy 1488-iki eredeti oklevelen fentebbi alakjában fordul elő, de tollhiba is lehet benne. Csak három egymásután következő évben találkozunk vele, mert épen e korból gyérek a jeles alakban kiállitott oklevelek.[7] *1487—1489.*

Kágyai Balás kanonok, ki Nadányi Jób birtokának, a békésmegyei Bucsának határait járta.[8] *1487.*

Váry Benedek kanonok.[9] *1489.*

Szegedi Miklós mester, kanonok.[10] *1489.*

gentesimo octuagesimo primo.» Papir, melynek vizjegye függő mérleg; pecsétnek vagy aláirásnak semmi nyoma, egyszerü, de egykoru másolat. *Leleszi országos levéltár :* Actor. 1481. 16.

[1] *Nagyszebeni városi levéltár :* U. II. 568. 12. l.

[2] *E munka I. kötete* 325. s köv. ll.

[3] *Hazai oklevéltár (Desseuffy).* 333. l.

[4] Knauz N: *Magyar Sion.* IV. 771—74. ll. — *Episcopatus Nitriensis memoria :* 302. l. — Érdekes adatok vannak a Sankfalvay nemzetségről Szeredai A: *Collectio monumentorum templi Albæ Juliensis.* 7. l. és *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 851. 14.

[5] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 516. 2.

[6] *Gr. Károlyi-család levéltára.*

[7] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 694. 11. és Paulini. S. Hieronymi. Fudi. 3. 1. — *Ifj. Bölöni S. levéltára.*

[8] Haan L: *Békésvármegye hajdana.* II. 103. l.

[9] *Kállay-család levéltára.*

[10] *Gr. Károlyi-család levéltára.*

Izsépi Péter kanonok.[1] *1489.*

Váradi Bálint, Alattyány Miklós püspöki helyettes jegyzője.[2] *1489.*

Váradi Péter áldozár.[3] *1489.*

László áldozár, mind ő, mind előbbeni társa Váradon valának alkalmazva, de hogy mely egyháznál s mily hivatalban? az nincs megemlitve.[4] *1489.*

András karbeli áldozár. Emlékezetét ama nagy per tartotta fenn, mely egyrészről Nagybánya városa, más részről Ulászló király közt folyt. A város polgárai ősi szabadalmaik szerént Chepeli Benedek egyházi jogtudort s hantai (?) prépostot választák meg plebánosuknak, a király ellenben Csáky Miklóst, a később, 1514-ben oly szörnyü véget ért csanádi püspököt akarta rájok erőszakolni. András áldozár ez ügyben, mint a váradi káptalan bizonysága, a király parancsait vitte át Nagybányára.[5] *1491.*

Köleséri Barabás kanonok.[6] *1492.*

Tamás áldozár, Szent-Bertalan oltárának igazgatója.[7] *1492.*

Osvát áldozár, Szent-Margit oltárának igazgatója.[8] *1493.*

Máté áldozár, a székesegyház sekrestyése.[9] *1493.*

Benedek trinopolitani választott püspök, mely méltósága arra mutat, hogy püspöki helyettes volt; de hogy emellett birt-e kanonoki javadalmat is? az nincs megjelölve.[10] *1493.*

Ladányi Pál kápolnás mester s a Vépi kanonok alapitotta tápintézet igazgatója. Mint fentebb, 1453. évnél emlitett elődje, Szegedi László, szintén igyekezett a gondjaira bizott intézet erdélyi birtokjogait érvényesiteni s evégből Vingárti Geréb László erdélyi püspököt s Geréb Pétert, továbbá Báthori Andrást és Györgyöt, mint a kérdéses birtokok haszonélvezőit törvénybe idézteté, de ismét eredménytelenül.[11] *1493.*

Váradi Mihály mester, kanonok. A körülmények arra mutat-

[1-4] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. 41. 36. és 37.

[5] Gr. Batthyány I: *Leges ecclesiasticæ.* III. 601. l.

[6] *Nagyszebeni városi levéltár:* U. II. 568. 13. l.

[7] *Gr. Károlyi-család levéltára.*

[8-9] *Kállay-család levéltára.*

[10] *Római Dataria levéltára:* VI. Sándor pápa 2-ik éve. VI. kötet 163. l.

[11] *Váradi székeskáptalani levéltár:* 3. 8.

nak, hogy testvére vagy rokona volt Váradi Péter kalocsai érseknek. Mihály kanonokkal csak 1495-ben találkozunk először, midőn Kerchi Zsigmond király emberével vizsgálatot tarta Kállay János ellen, ki Kállay András birtokából, a szabolcsmegyei Harangból egy részt saját birtokához, Oroshoz foglalt. A következő évben már mint Kálmáncsehi Domokos püspök általános helynöke fordul elő, de ezentul eltünik.[1] *1495—1496.*

Debreczeni Pál székeskáptalani jegyző.[2] *1496.*

Kornis Benedek valószinüleg ama János fia, ki 1445-ben az abaujmegyei nemesség egyik követe volt; testvérétől, Miklóstól ered a mai grófi család. Ifju éveiről hallgatnak történeti forrásaink; először mint váczi kanonokot emlitik, de csak az bizonyos, hogy 1497-ben már trinopolitani püspök s váradi éneklő-kanonok;[3] utóbb Kálmáncsehi Domokos püspök helyettese s midőn Kálmáncsehi Szent-László király sirjának társaskáptalanát szervezé, őt e káptalannak élére állitotta, mint prépostot. De Kornis neve előtt a nevezett társaskáptalan statutumaiban a «frater» jelzőt is olvassuk,[4] ami arra mutat, hogy már azelőtt szerzetesi életet is folytatott és igy különben is annyira változatos pályája egy érdekes fordulattal még gazdagabb.

Kornis lesz már ama Benedek szintén trinopolitani püspök, kiről fentebb, 1493-ban volt szó; erre mutat a nevek, s a püspöki czimek azonosságán kivül ama körülmény, hogy Kornist, legalább

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 35. 42. — Paulini. Kápolna. 1. 10. mely utóbbi helyen gyürüpecsétje, bár roncsolt állapotban látható. Nyoma van a római *Dataria* levéltárában is *(VI. Sándor pápa 3-ik éve, XVI-ik kötet, 128. l.)*, de az illető kötetet megtalálni nem sikerült. — Állitólag Várday Pelbártnak egyik fia, Domokos e korban lett volna váradi kanonok *(Magyar Sion.* V. 275. l.); de Domokos kanonokról e korban nem szólnak történeti emlékeink, s a nevezett Pelbártnak Domokos fia sincs a Váradyak családfáján, mely pedig legalább a XV. s XVI. századból az akkor élt Várady főpapok befolyásával kétségkivül helyesen van összeállitva.

[2] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 1. 10.

[3] *Gr. Károlyi-család levéltára.* 13. 44.

[4] «reverendus in Christo pater et dominus *frater* Benedictus episcopus Tiropolitanensis (?) ac canonicus et in pontificalibus vicarius Ecclesiæ Waradiensis ac præpositus .... novi collegii sive sepulchri beatissimi regis Ladislai ac capituli ecclesiæ b. Stephani prothomartyris de promonthorio Waradiensi.» *A jászai konvent házi levéltára :* 100. 12.

Kálmáncsehi Domokos idejében, csakugyan mint helyettes püspököt látjuk Váradon. De czimei s javadalmai még mindig nem elégitették ki; megszerezte a leleszi prépostságot is, azonban valamelyik javadalma miatt ama kellemetlen helyzetbe jutott, hogy simonia czimén vádat emeltek ellene. És ekkor talán épen e vád következtében megválik régi czimeitől, s javadalmaitól, elhagyja Váradot s leleszi prépostságát foglalja el. 1500. évtől kezdve 1517-ig mint driveszti püspök s leleszi prépost számtalanszor előfordul, kivált a prépostság levéltárának irataiban.[1] *1497.*

Ilyei Dyenessy Tamás olvasó-kanonok, apostoli főjegyző. Származása helyét Erdélyben kell keresnünk. Először 1497-ben, majd 1499-ben találkozunk vele, midőn mint már olvasó-kanonok Barchay Mihály király emberével megvizsgálta azon hatalmaskodást, melyet Székelységi Antal és társai az orodi káptalan birtokain elkövettek.[2] Káptalanunk egész középkori történetében ez az egyedüli eset, hogy az olvasó-kanonok ily kiküldetésben részesül. Az idézett évtől kezdve, egy évtizednél tovább gyakran olvassuk nevét;[3] egy 1511-diki oklevél pedig amellett, hogy érdekes világot vet ama kor gondolkozására, megismertet Dyenessy kanonok némi családi körülményeivel is. «Dienesy Thamásnak az váradi lectornak és az ű atyhjafiainak» vala egy Zádorlaka nevü birtokuk, mely Dóczy Ferencz kezeibe került. A Dyenessyek perbe fogták Dóczyt a birtokért, aki nem igen bizhatott ügyéhez, mert titkon szerződött a nádorral, hogy ha «ő kegyelme Nadrispán uram megszerzi (Dóczynak Zádorlakát) és engemet én akaratom szerént vélek megszerződtet» egy paplant (szőnyeget) ad a nádornak, de nem közvetlenül, hanem «Meendel kezébe adom, ki most az zsidóknak előttek járójok».[4] *1499—1513.*

György áldozár, Szentlélek oltárának igazgatója s egyszersmind

[1] *Római Dataria levéltára:* VI. Sándor pápa 2-ik éve, VI. 163. l. — *Leleszi országos levéltár.* — NAGY I: *Magyarország családai.* VI. 357—58. ll. — PRAY GY: *Hierarchia Hung.* I. 35. l. a) jegyz. — *Alább e munkában:* SZENT-LÁSZLÓ KIRALY SIRJÁNAK TÁRSASKÁPTALANA.

[2] *Gr. Károlyi-család levéltára:* 13. 44. — ORTMAYR és SZENTKLÁRAY: *Adatok Csanád-egyházmegye történetéhez.* II. 379—381. ll.

[3] *Nemzeti muzeumi kézirattár. — Ifj. Bölöni S. levéltára.*

[4] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1717. 1. — *Hazai oklevéltár (Dessewffy):* 452. l. — *Gr. Károlyi-család levéltára:* lad. 2. 287.

Szent-László király sirja és Szent-István vértanu egyháza uj káptalanának kanonokja.[1] *1498.*

Vitéz Mihály kanonok. Harmadika azon kiváló férfiaknak, kik fényes tulajdonaikkal e század folyamában a Vitéz nevet oly tiszteltté tevék. Nem emelkedett ugyan oly magasra, mint bátyjai: a primás s a veszprémi püspök; de a tudomány szeretete s művelésében méltó társuk vala s mint azok, ugy ő is tagja volt Szent-László váradi káptalanának.

Neveltetéséről nagybátyja, Vitéz János veszprémi püspök gondoskodott, ki a tehetséges ifjut Olaszhon hirneves tanáraihoz küldötte, honnan mint a humanismus lelkes hive tért vissza.[2] Ő-e az a *Budai* Vitéz Mihály, ki 1498-ban a bécsi egyetemen mint házi jogtudor s «a magyar nemzet» egyik procuratora tünik fel;[3] ki 1513-ban budai főesperes,[4] 1525-ben pedig Szent-Miklós székesfejérvári prépostja?[5] oly kérdés, melyre egyéb adataim hiányában a Budai előnév tagadólag látszik felelni.

Az bizonyos, hogy váradi kanonok volt, amint ezt sajátkezü irása bizonyitja, melylyel egyik könyvének utolsó levelére oda jegyezte nevét s kanonoki állását.[6] De kanonokságának éve ismét bizonytalan: 1489-ben, midőn mint ifju ember Olaszországban tanult, még nem volt kanonok; és ha ő az a fentebb emlitett bécsi egyetemi tanár, akkor még 1498-ban sem volt az, mert itt épen ugy, mint amott, hiányzik neve mellől a kanonoki czim, holott különben mindig kitéve szokott lenni.

Sebestyén áldozár, Szent-András apostol kápolnabeli oltárának igazgatója.[7] *1499.*

[1] *Kállay-család levéltára.*

[2] Ábel J: *Magyarországi humanisták.* 104. s köv. ll.

[3] Fraknói V: *Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen.* 37. és 89. ll.

[4] Knauz N: *Magyar Sion.* IV. 131. l.

[5] Pauer J: *Historia Dioecesis Alba-Regalensis.* 51. l.

[6] E könyvet jelenleg a budapesti egyetem könyvtára őrzi. 1482-iki kiadás s czime: «Vocabularius iuris». Mind elején, mind végén van egy-egy tiszta levél, az elsőn ez olvasható: «Ipse liber est Conventus Rhemetensis Ordinis S. Pauli Primi Eremitæ. D. 3.» a végső levelen pedig veres tintával: «*Michaelis Vytez Varadien. canon.*» (Varadiensis canonici.)

[7] *Gr. Károlyi-család levéltára:* 13. 46.

Bornemisza János kanonok.[1] *1501.*

Szebeni Péter, dékán, kanonok. Mindkettejök nevét egy szomoru, s korunkban már alig érthető esemény tartotta fenn. Szentmihályi Czobor Imre, királyi sótárnok, állitólag mint Ulászló király követe, a moldvai vajdához igyekezvén, 1501 junius 14-én kiséretével Váradra érkezett, itt azonban Horváth Márton és Lucernarius (Gyertyamártó?) Jakab váradi birák a káptalan, nevezetesen Bornemisza és Szebeni kanonokok meghagyására Czobor szolgáit megrohanták, kifoszták s némelyeket azokban megsebesitének, másokat megöltek. Legalább igy panaszlá ezt el maga Czobor a várad-előhegyi káptalan előtt, hol a rajta s kiséretén ejtett sérelem miatt sietett bejelenteni tiltakozását. De hogy a sajnálatos kihágásra ki vagy mi adott okot? azt elhallgatta, legalább a tiltakozásáról kiadott oklevél nem emliti. Hiba történt mindkét részről, de a kihivó szerepet kétségkivül Czobor emberei játszották. E feltevést igazolja az ügy kifejlődése is, mely szerént Czobor kész volt megelégedni annyi elégtétellel is, hogy a káptalan s a birák őt kövessék meg, a megöltekért pedig mondassanak a székesegyházban szent miséket, de a káptalan ennyire sem állott rá.[2] *1501.*

Polner János kanonok. A körülmények arra mutatnak, hogy származása helyét Erdély bérczei közt keressük; Nagyszeben városához mindenesetre közel állt akár születésénél, akár a város kebelében viselt hivatalánál fogva. Életének csak végső éveiről vannak adataink, melyek azt igazolják, hogy mind a római, mind a budai udvarnak egyaránt ki tudta érdemelni bizalmát.

Midőn VI. Sándor pápa a XVI-ik század első évére jubileumot hirdetett s az ezen alkalommal begyülendő kegyes adományok egy részét, valamint az egyházi jövedelmek tizedét hazánk védelmére fordittatni rendelé: Péter bibornok s apostoli követ Polnert küldé Erdélybe, hogy ott a tizedeket beszedje. Ez 1502-ben történt s Polner ekkor még csak egyszerü váradi kanonok vala.[3] Pályájának magasabb iránya Ulászló

[1-2] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1603. 36. és 48.

[3] Szeredai A: *Notitia Capituli Albens. Transsyl.* 123. l.

király nejének, a fenkölt szellemü Anna királynénak, Budára jövetelével kezdődik, ki a müvelt s nyelvekben jártas Polnert udvarába vette, mint titkárt s tolmácsot alkalmazá s csakhamar bizalmára is méltatta.

Személyes érdemei mellett kétségkivül a királyné kegyének köszönheté, hogy midőn 1504 végén Thurzó Zsigmondnak Erdélybe áttételével a nyitrai püspökség megüresedett, e püspökséget Polner nyerte el; de mielőtt főpásztori székét elfoglalhatta volna, nehány nap mulva, már megszünt élni.[1]

Valószinüleg rokonságban állt a vele egykoru Polner Gáborral, ki kolosmonostori apát és bosznyai, majd szerémi püspök volt s ki Polner Jánossal egy időben tünik el.[2]

A királyné benső megilletődéssel vette hű emberének váratlan halálát s a női kedély gyengéd lelkiismeretességével sietett gondoskodni az elhunyt lelki nyugalmáról. Lulay János szolgája által levelet küldött Nagyszeben városának, melyben rendelé, hogy azon kilenczszáz harminczkét arany forintot, melylyel a város Polnernek mint kölcsön adott összeggel tartozott, Lulay kezébe adja át, hogy azt a királyné a haldokló utolsó akarata szerént, annak lelki nyugalmára fordithassa.[3] *1502—1504.*

Mihály éneklő-kanonok, 1503-ban találkozunk vele először[4] s valószinüleg ugyanaz a Mihály, ki 1510-ben, midőn Vay Imre kanonoktársától hetvenöt forintot vesz fel kölcsön, elismervényében magát saloniki püspöknek s az éneklő-kanonokság commendatorának nevezi.[5]

[1] *Magyar történelmi tár:* XXIV. 131. és 132. ll. — Wenzel G: *Thurzó Zsigmond.* 15. l.

[2] Pray Gy: *Hierarchia Hung.* I. 437. és 389. ll.

[3] «Credimus — irja a királyné — non latere fidelitates vestras, qualiter his diebus fidelis noster Reverendus condam dominus Johannes Polner Electus Ecclesiæ Nitriensis, Secretarius noster cum singulari nostra compassione e vivis excesserit, qui suprema sua voluntate nos præter cæteros esse optavit, per quam et facultatibus et saluti animæ suæ provideretur.» Kelt Budán «feria secunda proxima post festum b. Lucæ evangelistæ» (október 21.) 1504. *Nagyszebeni városi levéltár:* 41. Eszerént nem október 27-én halt meg, mint Marino Sanuto krónikája után hinni lehetett *(Magyar tört. tár.* i. h.), hanem még okt. 21. *előtt.* — Keresztury J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 118. l. Polner keresztnevét Lászlónak irja, de kétségkivül csak tollhibából.

[4] *Nemzeti muzeumi kézirattár.*

[5] «In anno domini 1510 tertia Septembris Ego Michael Episcopus Salonensis ac Commendatarius Cantoratus et Canonicatus Ecclesiæ Waradiensis etc.

Adóssága kifizetésére nem sok ideje maradt; csakhamar elhalhatott, mert már 1512-ben a római curia intézkedik üresen hagyott javadalmáról, annak adományozását magának tartván fenn. Ugyanazon évben csakugyan már mást találunk az éneklő kanonoki széken.[1] *1503—1510.*

Bradách János őr-kanonok, valószinüleg ugyanaz, ki e korban Szent-László király másik alapitványának, a zágrábi káptalannak tagjaként is feltünik.[2] Rokona lehetett Ladomérczi Bradach Imrének, ki 1524-ben tótországi al-bán s körösmezei főispán volt.[3] *1503.*

Gáspár áldozár, Krisztus urunk szent teste oltárának igazgatója, ki a már emlitett nagy-túri hatalmaskodás ügyében Bajomi Thwz Lukács király emberével ujabb vizsgálatot tartott s kiderité, ami iránt addig kétség vala, hogy az egész Móré György parancsára történt.[4] *1503.*

Haczy Márton, «kis prépost», ami alatt kétségkivül a kiskáptalan prépostját kell értenünk. Prépostsága éveit közelebbről meghatározni nem lehet; csak annyit tudhatunk, hogy a XVI-ik század elején élt s költeményeiről volt ismeretes.[5]

Miklós kanonok;[6] lehet, hogy Székely Miklós, ki 1503-ban váradelőhegyi kanonok volt.[7] *1506.*

Baky Barabás mester, kanonok. Valószinü, hogy Berendi Bak Gáspár szepesi prépost, a szepesi székesegyház ujraépitője nevelteté Olaszország tanintézeteiben, hol egykor maga a prépost is tanult,[8]

recognosco et fateor per hunc cirographum meum: levasse ab honorabili domino Magistro Emerico de Waya Canonico Ecclesiæ Waradiensis, confratre nostro pro certis negotiis meis expediensis septuaginta quinque in moneta mutuo et sub spe restitutionis. Ita est Michael Episcopus, qui supra, manu propria; et sigillo suo hunc cirographum consignavit.» Eredeti, papir, veres viaszba nyomott gyürűpecséttel, melynek pajzsa felett püspökföveg s a paizsban virág (?) látható. *Gróf Vay-család levéltára.*

[1] *Római dataria levéltára:* II. Gyula pápa 9-ik éve. VII. 154. l.

[2] KERCSELICH B: *Hist. eccl. Zagrab.* 213. l. — *Nemzeti muzeumi levéltár.*

[3] *Gr. Károlyi-család levéltára:* 48. 19.

[4] *Kállay-család levéltára.*

[5] FRAKNÓI V. *közleménye.*

[6] *Kállay-család levéltára.*

[7] *Lásd alább:* SZENT-LÁSZLÓ KIRÁLY SIRJÁNAK S SZENT-ISTVÁN VÉRTANU EGYHÁZÁNAK KÁPTALANA.

[8] WAGNER K: *Analecta Scepusii.* III. 69. l.

emellett szól Barabás kanonok «mester» czime is. Mind ő, mind a prépost előkelő aradmegyei családból származtak, melynek tagjai a XVI-ik század elején sürün viselék a megye legelső tisztségeit.[1] E megyében az ős aradi prépostság vidékén estek birtokaik s ezek közt a nevet adó Baka, s Pálülése (ma Paulis), melyhez legalább birtokjogot tarthattak. 1507-ben ugyanis, midőn Haraszty Ferencz kiküldé emberét, nemes Sarlai Horváth Mátyást a pálülései szőlőhegyre, hogy ott a borokat megkilenczedelje: Baky Barabás kanonok, továbbá Baky Gergely, Miklós, Mihály és Fóris rája küldék embereiket, kik Horváth Mátyást nemes ember létére halálra verék, amiért Ulászló király mind az öt Bakyt, mint főben járó vétséggel vádlottakat maga elé idézte.[2] A per vége, valamint Barabás kanonok további sorsa még ismeretlen. *1507.*

Váradi István az iskola mellett állt tápintézetnek és abban Szentlélek kápolnájának igazgatója. Mint említett elődjei: Szegedi László és Ladányi Pál folytatta az azok által megkezdett pert az intézet erdélyi birtokaiért, s végre 1507-ben elért annyit, hogy Szentgyörgyi s Bazini Péter erdélyi vajda s székelyek ispánja őt a küküllőmegyei Monyoros, Udvarhely és *Hetur* egész birtokokba bevezettetni rendelé s a kolosmonostori konvent bizonysága fr. Barabás áldozár Kisfaludi Elek, vajda emberével, már meg is jelent, hogy a bevezetést eszközöljék, de az ismét csak elmaradt, mert mindenütt ellenmondással találkoztak. A per végkimeneteléről nincs tudósításunk, mert az intézet birtokairól sincs többé emlékezet.[3] *1507.*

Vay Imre, Domokos fia, az ország zászlós urai közé emelkedett, ős Vay nemzetség sarjadéka. A hősök s államférfiak mellett, kiket e nemzetség a hazának adott, többeket találunk közölök az oltár szolgálatában is; mingyárt a XVI-ik század elején nem kevesebbet, mint ötöt, jeléül azon élénk rokonszenvnek, melylyel akkori, legelső családjaink is az egyház felé hajoltanak. Ilyenek valának Vay László nikomediai püspök, székesegyházi főesperes, jászai prépost s Estei Hyppolit egri püspök helyettese; továbbá a nemzetség másik ágából Vajai

[1] Baky Gáspár 1517 aradmegyei alispán; Baky Mihály, Gáspár, István szolgabirák. Ortmayr és Szentkláray: *Csanád-egyházmegyei adattár.* II. 455. l.

[2] *Gr. Forgách-család levéltára a nemzeti muzeumban.*

[3] *Váradi székeskáptalani levéltár:* 3. 8.

Ibrányi István esztergomi őr-kanonok, s a királyi kisebb iroda őre; ismét Vajai Ibrányi György, a titeli prépostság kanonokja; Vay Ferencz szintén esztergomi kanonok; végre Imre, kivel mint már váradi kanonokkal 1507-ben találkozunk először.[1]

Ő volt egyike azoknak, kiket a Thurzó Zsigmond püspök pere alkalmával kitört váradi erőszakoskodásról sietve értesitének.[2] Eszerént akkor távol volt Váradtól s talán épen azon zaklatások következtében, melyeknek a káptalan, püspöke környezetének részéről, kitéve volt.

Imre kanonok közel két évtizeden át volt tagja Szent-László káptalanának; de e hosszu időből épen ugy nincsenek adataink, mint életének első s befejező éveiről. 1525-ben még él, de azután eltünik; más javadalomra ment-e át? vagy leszállt ő is a váradi székesegyház sirboltjának csendes emberei közé; avagy talán Mohács hantjai takarják őt is ifju püspökével, Perényivel együtt? oly kérdések, melyekre talán a jövő sem fog adni feleletet.[3] *1507—1525.*

Jakab jogtudor, kanonok, kit Thurzó Zsigmond püspök öcscse,

[1] Ulászló király Budán «feria quarta proxima post festum Purificationis beatissimæ Mariæ» (febr. 3.) 1507. tekintve Vay László «episcopi Nicomedensis, Archidiaconi Cathedralis et Suffraganei Ecclesiæ Agriensis, necnon Præpositi Ecclesiæ de Jazow», továbbá «Stephani Ibrányi de eadem Waya Conservatoris minoris Cancellariæ, nepotis eiusdem Episcopi» érdemeit nekik s általok «Emerico de præfata Waya Waradiensis — ac Georgio Ibrányi de eadem (Waya) Tituliensis Ecclesiarum Canonicis» és többi rokonaiknak ősi czimerét «avita et paterna arma» kibőviti. *Gr. Vay család levéltára:* F. XII. Kétségkivül a fentebbi Lászlóra czéloz a Vay nemzetség bárói adománylevele, midőn mondja, hogy püspök volt. V. ö. e munka I. kötete 205. l. 1) jegyz. — Vay Ferencz Pozsonyból 1515. «tertia die festi Penthecostes» (május 29.) mint, ugy látszik, Bakócs Tamás bibornok-érsek udvari papja, irja bátyjának, Vay Imre kanonoknak: «Litteræ ex partibus Carinthiæ et confinibus huius regni venerunt ad dominum nostrum Reverendissimum Cardinalem et legatum, quibus certo significatur homines plebeos et rusticas gentes in Carinthia, prout anno præterito in hoc regno erat, insurrexisse et Castra iam in confinibus huius regni nostri satis munita cepisse et miram crudelitatem exercere. Timendum est profecto, ne hoc regnum invadetur, nostrique rustici illis rursus adhærerent.» *Gr. Vay-család levéltára.*

[2] *E munka I. kötete* 363. l.

[3] *Gr. Vay-* és *Kállay-család levéltára.* — *Leleszi országos levéltár.* — Budai F: *Polgári lexiconában* két Vayt említ: Istvánt és Lászlót, de mind neveiket, mind viselt tisztségeiket összezavarja; talán már a családi hagyomány sem emlékszik tisztán rájok.

Gáspár, mint a püspök ellen folytatott per főintézőjét halálra keresett.[1] *1508.*

Boymessi Tamás, igy adja nevét a római Dataria levéltára, de e név kétségkivül hibásan került ki az olasz iktató tollából. Viselt állásáról sem nyerünk felvilágositást.[2] *1508.*

Verbai Callixtus. Már 1506-ban találkozunk vele majd Esztergomban, majd Pozsonyban, hol valamely apostoli főjegyzői — vagy épen Bakócs Tamásnak szentszéki, követségi irodájában lehetett alkalmazva. Szolgálatainak jutalmáról is a római curia gondoskodott. Az emlitett Mihály saloniki püspök éneklő-kanonoki javadalmának betöltését üresedés esetében a szentszék magának tartá fenn, mert e javadalom már előre Verbainak vala szánva, s midőn az üresedés bekövetkezett, Verbai azonnal elnyerte az éneklő-kanonokságot. Annak birtokában látjuk 1512—1516. évek közt; hat évvel utóbb már utódjával találkozunk s a káptalan egyéb rangfokozatain sincs többé nyoma. [3]

Benedek, Thurzó Zsigmond püspök jegyzője.[4] *1509.*

Mihály, áldozár, Szent-Margit oltárának igazgatója.[5] *1509.*

Szigethi István, kanonok.[6] *1509.*

Eperjesi Péter, káptalani jegyző, ki tudatával birt a hivatalához kötött műveltségi igényeknek, és azért midőn Antal endrédi plebános ügyében a tasnádi vikáriushoz sietve levelet ir, nem feledi el kérni a helynököt, hogy legyen elnéző, ha levele kevesebb figyelmet tanusit, mint kellene.[7] *1509.*

Szegedi Gergely őr-kanonok. Az a Szegedi Gergely deák, ki a mohácsi csata előtt a budai királyi udvarból leveleket hozott Bihar s Békés megyéknek, a váradi püspöknek és káptalannak, hogy hordoz-

[1] *E munka I. kötete* 362. l.

[2] *II. Gyula pápa 5-ik éve.* XVI. 250. l. de a levéltárnok ismét sikertelenül kereste az idézett kötetet.

[3] Knauz N: *Magyar Sion.* IV. 538—39. 131. és 106. ll. — *Római Dataria levéltára:* II. Gyula pápa 6-ik éve. XXXI. 228. l. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 1. 10.

[4] *Gr. Vay-család levéltára.*

[5] *Leleszi országos levéltár.*

[6] *Ifj. Bölöni S. levéltára.*

[7] «eadem vestra veneranda dominatio ignoscat de brevitate scripturæ istius et urbanitate, quia raptim scripsi.» *Gr. Károlyi-család levéltára.* 59. 122.

tassák körül a véres kardot és Sarlós-Boldogasszony napjára Tolnán legyenek, — valószinüleg más személy.[1] *1510—1513.*

Gerlay Ábránffy János. Békésmegye legelső nemzetségének ivadéka; fényes neven s nagy vagyonon kivül örökölte a kiválóbb lelkek ama gyöngéd érzetét is, mely a hit s tudomány csarnokai felé vonz. 1511-ben már főesperes s mint ilyen a krakkai hirneves egyetemen végzi magasabb tanulmányait. 1520-ban szülőföldje városának, a már ekkor jelentékeny Gyulának plébánosa s még ugyanazon évtizedben váradi olvasó-kanonok, mely állásában 1533-ban látjuk utóljára.[2] *1511—1533.*

Salomvári Fejér Péter, kanonok, atyjával, Mihálylyal, s Benedek és Osvát testvéreivel együtt Bagodi Miklós fiaitól megvásárol Zalamegyében Salomvárott egy egész, de lakatlan jobbágytelket tizenhárom arany forintért.[3] *1512.*

Miletyncz János, calipoli választott püspök, egyike a káptalan azon számos tagjainak, kik e korban sürün részesültek a legmagasabb egyházi kitüntetésekben.[4] *1512.*

Miklós kanonok, főesperes és szintén választott püspök (Swannensis).[5] *1513.*

Henckel János. A fényes, történeti nevek mellett ime egy szerény, polgári név, de szintén történeti. Henckel János 1481-ben született Lőcsén, hova családja a XV-ik század elején költözött Szászország Zittau városából a Thurzó, Bobest stb. családokkal egyszerre.[6] Atyja György, valószinüleg ugyanaz, ki 1457-ben a Hunyady-ház hiveivel

[1] *Ifj. Bölöni S. levéltára.* — ENGEL J: *Monumenta ungarica.* 224. l. — *Gr. Károlyi-család levéltára:* lad. 2. 287.

[2] SZIRMAY A: *Szatmárvármegye esm.* II. 92. l. — FRAKNÓI V: *A hazai s külföldi iskolázás.* 262. l. — HAAN L: *Békésvármegye hajdana.* I. 72. s köv. ll. — II. 118. 135. ll. az itt idézett oklevelek bár 1514. s 1519-ben keltek, nem emlitik főesperesi rangját, de még egyházi állását sem, sőt egyszerüen csak «nobilis»; amiből nyilván következik, hogy vagy csak 1519 után lépett az egyházi pályára és akkor a krakkói egyetem anyakönyvének bejegyzése téves; vagy pedig hogy a kérdéses időben két Ábránffy János létezett. — *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1731. 39. §. 8. — *Kállay-* és *Gr. Vay-család levéltára.*

[3] NAGY I: *gyüjteménye.*

[4-5] *Római Dataria levéltára:* II. Gyula pápa 9-dik éve. XIII. 285. l. — X. Leo 1-ső éve. I. 361. l.

[6] *Hazai okmánytár:* II. 455. l. jegyz.

együtt osztozott a budai börtönök szenvedései s dicsőségében;[1] anyjára nézve nincs biztos tudósításunk, mert Henckel Györgynek két neje volt: Kuntzlai Ágnes és Eperjesi Dorottya.[2] Életére Lewdeschit György, szepesi éneklő-kanonok, Henckelnek talán rokona, gyakorolt elhatározó befolyást, ki az ifjut pártfogásába vette, neveltetéséről gondoskodott még halála esetére is, aképen intézkedvén 1496-ban kelt végrendeletében, hogy könyvtára Henckelre szálljon s négy évi tanfolyam alatt minden évben nyerjen husz forint segélyt.[3]

Henckel családjában mintegy hagyományos szokás volt a külföldi egyetemek látogatása; már 1446-ban Henckel Miklós Lőcséről a bécsi egyetemen tanul,[4] s ettől kezdve, kivált a XVI-ik században sürün találunk egy-egy Henckelt ismét Bécs, majd Krakkó, majd Wittenberg hirneves tanintézetein.[5] Henckel János, miután első kiképeztetését itthon befejezte, Olaszhon felé vitte tudományszomja, honnat az egyházi jog tudori koszorujával tért vissza.[6]

Földije s rokona, Thurzó Zsigmond ekkor már magas állásu férfiu volt s kétségkivül nem tévesztette el szemei elől Henckelt, kit talán már ekkor magához vett a királyi irodába s innet eredhetnek a királyi udvar és Henckel későbbi összeköttetésének első szálai. Annyi bizonyos, hogy midőn Thurzó Zsigmond Váradon, Szent-László püspökségének kormányán ül, mellette feltünik Henckel, mint Thurzónak

[1] Fraknói V: *Henckel János Mária királyné udvari papja.* 3. l. 1. jegyz.

[2] «Georgius Henckel de Quinto foro ex Agnete de Kuntzlai et Dorothea de Eperies plurium liberorum pater, quos inter et Joannes, cuius mentionem iniecimus. Obiit Georgius A. Domini 1503.» Wagner K: *Analecta Scepusii.* I. 354. l. b) jegyz.

[3] «pro quatuor annis dent Joanni Henkel ad studium quolibet anno 20 florenos..... Item meos omnes libros lego Joanni Henkel.» A végrendelet egyik végrehajtója Henckel György, Jánosnak atyja volt, ami már magában véve is sejteti, hogy az éneklő-kanonokhoz közel állhatott. Wagner K: *i. h.*

[4] Fraknói V: *Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen.* 48. l.

[5] Fraknói V: *A hazai és külföldi iskolázás.* 199. 262. 297. stb. ll.

[6] «Joannes Henckel natus anno 1481..... Domi, peregreque eruditus et apud Italos Doctoris lauream adeptus..... Anno ætatis 53 exacto (obiit), sed vivit in Bibliothecæ Parochialis Leutschoviensis libris, quorum plurimos nomine suo signatos ei reliquit.» Wagner K: *i. h.* — Henckel János életének további folyamát kimeritőleg tárgyalja Fraknói V. szintén idézett műve: *Henckel János, Mária királyné udvari papja.* Pest. 1872. — V. ö. *E munka I. kötetének* 11—12. ll.

püspöki helyettese. Kétségtelen, hogy Thurzó hivta meg őt Váradra, kanonoki javadalmat adván számára s hol Henckel a káptalani rangfokozatokban főesperességig emelkedett.

De Várad nem soká nevezhette őt magáénak. Püspökének váratlan halála s pere, mely kétségkivül ő reá is, mint Thurzó hivére kiterjesztő árnyékát, azon elhatározásra birták, hogy földieinek, Lőcse polgárainak választását, melylyel őt plebánosuknak meghivák, elfogadja. Váradot 1513-ban hagyta el, magával vivén gazdag könyvtárát s abban a váradi káptalan Chartulariumának másolatát, melynek történeti becsét felismerte s másolatával megmentette legalább részben az enyészettől. *1513.*

Antal, áldozár, Szent-Zsófia oltárának igazgatója; hat éven át többször előfordul.[1] *1513—1519.*

Dengelegi István, kanonok.[2] *1514.*

János, áldozár, Szent-Erzsébet ispotályának, mely a váradi vár előtt állt, igazgatója.[3] *1516.*

Peterdi Gellért, áldozár. Biharmegyei előkelő család szülötte, de csak annyit tudhatunk róla, hogy ő, továbbá János, Domokos, Miklós, András és Gábor testvérei Tótteleken, mely a Sebes-Körös mellett, Vizes-Gyán táján esett, egy malombeli részöket egy jobbágy telekkel s nemesi kuriával száz arany forintért eladták a később oly szomoru véget ért Ártándy Pál és Balás testvéreknek.[4] *1516.*

Ferencz, áldozár, mint ilyen a krakkai egyetemen folytatta fensőbb tanulmányait.[5] *1517.*

Maghy Sebestyén, olvasó-kanonok. Családja szabolcsmegyei, atyja, Pál, al-országbiró volt, testvérei Demeter és Gergely; de hogy azon Maghy Péter, ki 1467-ben mint az abaujmegyei Szikszó városa lelkésze emlittetik, rokona volt-e? adatok hiányában meg nem határozható. Birtokaik közől csak a szabolcsmegyei Magh s némely zeleméri rész-

[1] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 6. 2. — *Gyulafejérvári országos levéltár. — Kállay-család levéltára.*

[2] *Kállay-család levéltára.*

[3] *Gr. Vay-család levéltára.*

[4] *Budai országos levéltár kincstári osztálya:* N. R. 1715. 16. §. 4. — D. L. 10008.

[5] Fraknói V: *A hazai s külföldi iskolázás.* 264. l.

jószágok ismeretesek, mely utóbbiakat atyjoknak, az al-országbirónak anyja, Zeleméri Dersy Margit után öröklék.

Sebestyén 1503-ban még nehezen volt az egyházi pályán, mert az oklevél, mely az idézett évben róla szól, nem emliti papi állását; de 1516-ban már ugy tünik fel, mint váradi olvasó-kanonok s három év mulva vikárius és általános ügyhallgató; utolsó nyomát 1522-ben látjuk.[1] *1516—1522.*

Désházy Antal őr-kanonok. Egy 1513-iki oklevél három Désházyt emlit: Istvánt, ki akkor az esztergomi érsekség gubernátora volt s Menyődről irta magát, s kit Szerémi Gy. a főranguak közé sorol; továbbá Mihályt és Pétert, kiknek Ulászló király pallos-jogot ad s megengedi, hogy menyődi kuriájokat palánkkal vehessék körül. Mily összeköttetésben állhatott kanonokunk ezekkel? az még levéltáraink titka. Valószinüleg idősebb volt azoknál; legalább Antal őr-kanonok már 1519-ben eltünik, ellenben amazoknak legöregebbje is, tudniillik István még azután majd egy negyed századig mint Ferdinánd-párti fényesen szerepel.[2] *1516—1519.*

Zágrábi Olasz Mátyás. Neve egyik bizonyitéka annak, hogy Zágráb szintugy, mint Várad némi része, Olaszhonból behivott kereskedőkből s iparosokból alakult. Már 1509-ben Váradon volt, de még ekkor kanonoki javadalom nélkül,[3] végre X. Leo pápa kinevezte őt Verbai halála után az éneklő-kanonokságra, de a kinevezés, ugy látszik, megkésett, s ezalatt itthon más foglalta el az emlitett kanonoki széket.[4] *1519.*

Imre, áldozár, Szent-Vincze oltárának igazgatója.[5] *1520.*

[1] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 1. 9. — D. L. 16571. — *Nemzeti muzeumi levéltár:* Rédey-félék. — *Leleszi országos levéltár.* — *Gr. Vay-, Gr. Károlyi-család levéltára.*

[2] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 1. 15. — D. L. 16571. — 1519-re *Gr. Vay-család levéltára.* — Engel J: *Monumenta ungarica.* 197. l. — Szerémi Gy: *Emlékirata.* 98. l. — Budai F: *Polgári lexicon.*

[3] «Venerabilibus dominis Emerico de Waya Canonico Ecclesiæ Waradiensis (et) Mathiæ de Montegrecensi [Zágráb régi neve] dominis honorandis» irja 1509-ben Váradról Nyilkay jegyző. *Gr. Vay-család levéltára.*

[4] «Mathias Olaz de Montegrecensi.» *Római Dataria levéltára:* X. Leo pápa 6-ik éve. XXII. köt. 222. l.

[5] *Gyulafejérvári országos levéltár:* Bihar. 1. 42.

György áldozár, a Szerémi név alatt ismeretes krónika-iró, saját vallomása szerént Perényi Ferencz püspök káplánya volt.[1] Szerémvármegye Kamoncz (ma Kamenicz) városában született, honnat még gyermekkorában, talán Mátyás király fia, János herczeg udvarával vagy a törökök elől menekülve, a békésmegyei Gyulára került. Itt szerezte első ismereteit s középkori szokás szerént mint szegény tanuló ő is megjelent a temetéseken, hogy énekéért némi jutalomban részesüljön. Igy énekelt 1507—1510-ben mind János herczeg árvájának, mind özvegyének temetésén, amott nyolcz, itt tiz tanulótársával s gyermekies örömmel jegyzi meg, hogy nyolcz márkában, valóban nagy jutalomban részesültek s gazdagon megvendégelék őket.[2]

Tanulmányai végeztével az egyházi pályára lépett, de hogy mikor s mely püspökségben? arra nincs adat. Mint felszentelt pap csaknem egész életét káplánykodással töltötte, de mindig főurak körében: előbb Bánfi Jakab, majd Perényi Ferencz püspök, később II. Lajos király, végre János király udvarában.[3] Időközben nevelősködött is Pőstyény Gergely, János király országbirájának, fia mellett, de aki elhalt s György maga temette el növendékét a sátoralja-ujhelyi pálosok egyházába.[4] Ekkor tehát már felszentelt pap volt.

Állása sokáig szerény vala, bár vágya a jobb, a magasabb iránt eléggé élénk volt, s már 1527-ben csak azzal tudták megnyugtatni őt, s János király udvarában megtartani, hogy valamely «méltóságot» helyeztek számára kilátásba.[5] Másrészt a nemesebb törekvés sem hiányzott nála. Korának eseményeiről egy terjedelmes emlékiratot készitett latin nyelven, mely előadásának közvetlenségével vonz, de nyelvezetének kezdetlegességével elidegenitőleg hat. Különben e páratlanul álló nyelvezetnek aligha valami titka nincs, mely még felderitésre vár, mert szinte megfoghatatlan, hogy még a legelemibb nyelvtani szabályokat se kövesse irásában az, aki, mint György áldozár, teljes életét főpapok, királyok udvarában tölté s emlékirata szerkesztése előtt a bécsi egyetem előadásait is hallgatta.[6]

[1] *Emlékirata.* 131. l. — [2] *U. o.* 44—45. ll. — [3] *U. o.* 121. l. — [4] *U. o.* 211—12. ll. — [5] *U. o.* 151. l.

[6] Fraknói V: *A hazai s külföldi iskolázás.* 233. l. — Amit Szerémi György János király udvari embereinek ellenében önmagáról mond: «vos astuti et prudenti! me dicitis esse semifatuum» (212. l.) alig vehető komoly értelemben, mert

Az is figyelemre méltó, hogy ámbár György áldozár egész életében Várad urainak vagy legbefolyásosabb férfiainak szolgál, mindemellett a váradi kanonokok névsorában nem fordul elő neve; ellenben 1539-ben, tehát György áldozár korában találjuk Váradon Kamanczy Gergelyt, mint az előhegyi uj káptalan kanonokját, aki, mint György áldozár, szintén összeköttetésben állt a békésmegyei Gyulával: nővére ott van férjnél, ott áll háza is.[1] És ebből nagyon valószinüleg az következik, hogy mind György, mind Gergely ugyanegy családnak valának sarjai, s hogy Lajos és János királyok sokat emlegetett káplányának is Kamanczi György a neve.

György áldozár valószinüleg Perényi Ferencz püspök udvarából ment káplánynak Lajos király udvarába, honnan, mint maga mondja, aradi kanonok lett és ismét királyi udvari káplány.[2]

Gyulai Antal, kanonok, mint ilyen volt hallgatója a krakkai egyetemnek. Nevét kétségkivül származása helyétől vette.[3] *1521.*

Rimaszombati György, Maghi Sebestyén vikárius jegyzője.[4] *1421.*

Henckel Sebestyén, öcscse a fentebb emlitett Jánosnak. 1508-ban tünik fel először a bécsi egyetemen, honnan mint baccalaureus tért vissza. Majd ismét a krakkai egyetemet kereste fel, hol 1511-ben találkozunk vele. Ez időtájban s kétségkivül még bátyjának Váradról való távozása előtt jutott Szent-László városába és itt bátyjához sokban hasonló sors várt reá. Kanonok lett ő is s valószinüleg még Thurzó Zsigmond kegyelméből, bár kanonokságának csak egy évtized mulva, 1522-ben akadunk nyomára. És ez utolsó éve is volt Váradon. Lőcse polgárai a körükből a királyi udvarba távozó Henckel János helyébe

ily állapottal nem türték volna meg királyi udvarokban, s annál kevésbbé hitták volna meg nevelőnek. — Emlékiratát, melynek eredeti (?) kéziratát a bécsi császári udvari könyvtár őrzi, terjedelmes bevezetéssel ősz tudósunk, Wenzel Gusztáv adta ki. *Magyar történelmi emlékek. Második osztály. Irók. Első kötet.*

[1] *Lásd alább 1557. évnél:* Kamanczy Gergely *éneklő-kanonok.*

[2] Midőn Zapolyai János Tokajban 1526 őszén kérdezte tőle: «Et canonicus eras tu in Orodiensi» (ecclesia)? «Sic, domine magnifice, — felelte Zapolyainak — sed Rex Ludovicus retrorsum ad capellam suam iterum præceperat mihi venire.» *Emlékirata.* 127. l.

[3] Fraknói V: *A hazai s külföldi iskolázás.* 264. l.

[4] *Gr. Károlyi-család levéltára.* 2. 312.

Sebestyént választák meg lelkészökké s két kocsit s tizenkét lovast inditának utnak érette. A küldöttség nem találta Henckelt Váradon, ki a szomszéd Bihar városában időzött; itt hallgatta meg földiei hivó szózatát, és mint egy évtized előtt bátyja, János, szintén követte azt. A váradi kanonokság az előkelőség fénye mellett jelentékeny anyagi előnyöket is nyujtott, de városaink lelkészségei az ősi hitegység e korában, kivált az ép oly buzgó, mint tehetős szászok földjén méltán versenyezhettek a legkitünőbb kanonoki állomásokkal is. Ezenkivül Lőcsén Henckelt a szülőföld mosolya, szeretete várta. Fogadtatása otthon a legünnepélyesebb volt: Lőcse polgárai nyolczvan diszlovassal mentek eléje érkező uj papjoknak. Sperfógel az egykoru krónikás magasztalólag szól Henckel Sebestyénről, kiemelve egyaránt ugy papi, mint emberi erényeit.[1] *1522.*

Szászvárosi Miklós éneklő-kanonok; csak három évi időközből ismerjük, de egy évtizedig is birhatta e javadalmát.[2] *1522—1524.*

Martonosi Pőstyény István őr-kanonok. Mindenesetre közel állt a már többször emlitett Pőstyény Gergely országbiróhoz, talán épen testvérek valának. Életéről alig tudunk egyebet, mint hogy 1511-ben Ábránffy Jánossal, Henckel Sebestyénnel, utóbb kanonoktársaival együtt a krakkai egyetemen tanult. Kanonokságának szintén csak három évi időközből van nyoma.[3] *1522—1524.*

Lele Miklós, dékán, egyházi jogtudor.[4] *1522.*

Marsinay Gáspár olvasó-kanonok. Csak egyszer 1524-ben találkozunk vele.[5] Két év mulva megtörtént a mohácsi veszedelem és azután nem látjuk többé azokat, kik azelőtt Szent-László egyházmegyéjének kormányán s élén állottak. Perényi a püspök, Homorogdi a prépost, Marsinay olvasó-, Szászvárosi éneklő-, Pőstyény őr-kanonok Mohács után nincsenek többé. Perényi eltünésének okát ismerjük; a többiekét sejthetjük. *1524.*

Váradi László, áldozár, Szent-Zsófia oltárának igazgatója.[6] *1524.*

[1] Fraknói V: *A hazai s külföldi iskolázás.* 222. és 262. ll. — Wagner K: *Analecta Scepusii.* II. 143. 154. 200. 202. ll.

[2–5] Ortmayr és Szentkláray: *Tört. adattár Csanád-egyházmegyéhez.* III. (1873.) 87. l. — *Gr. Károlyi-család levéltára. — Budai orsz. levéltár kincst. oszt:* N. R. 1715. 16. §. 2. — Fraknói V: *A hazai s külföldi iskolázás.* 262. l.

[6] *Kolosmonostori országos levéltár:* Bihar. T. 14.

Barakonyi Imre, áldozár, Sz.-Vincze oltárának igazgatója.[1] *1524.*

János, kanonok, ascaloni választott püspök.[2] *1524.*

Szatmáry Imre, áldozár, Szent-Mihály főangyal oltárának igazgatója, ki Nadányi István király emberével a békésmegyei Szent-Miklós egész birtokába beiktatá Chulai Móré Lászlót és Ártándy Balást.[3] *1524.*

Albert választott bodoni (ma Viddin) püspök. Előbb plebániai javadalmat birt, melynek adományozását püspökké neveztetésekor a szentszék magának tartá fenn, de a plebánia neve ismeretlen. Kétségkivül ugyanazon Albert bodoni püspök, ki mint éneklő-kanonok 1549 előtt hunyt el.[4] *1526—1549.*

Ferencz, áldozár, Szent-Mihály főangyal oltárának igazgatója.[5] *1529.*

Mátyás, egyházi jogtudor, éneklő-kanonok.[6] *1529.*

Ilmeri Imre őr-kanonok, később prépost.[7] *1529.*

Székes-Fejérvári (de Alba-Regia) *Fülöp*, jogtudor, püspöki helynök és székesegyházi főesperes.[8] *1529.*

Fejérthoy Ferencz, dékán.[9] *1529.*

Siklósy Miklós, kanonok.[10] *1529.*

Mindszenty János, kanonok.[11] *1529.*

Hutt Márton, neve többféle változatban fordul elő, mint Huet, Hutter, Pileus, Pylades; ő maga is Hutter-nek iratkozott be 1506-ban a bécsi egyetemen, és Pyladesnek 1508-ban, midőn ugyanott a magyar egyletnek elnöke (procurator) volt. Különben erdélyi, nagy-szebeni születésü s már egyetemi hallgató korában szülőföldének valamelyik lelkészségét (in Omlasch) viselte. Az ő családja Szebenben s vidékén épen ugy, mint a Henckeleké. Lőcsén, döntő befolyást gyakorolt s

[1] *Gr. Károlyi-család levéltára:* 5. 11.

[2] *Római Dataria levéltára:* VII. Kelemen 1-ső éve. LIX. 150. l.

[3] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 1715. 16. §. 2.

[4] *Római Dataria levéltára:* VII. Kelemen 3-ik éve. XVI. 273. l. — KOVACHICH M: *Formulæ solennes styli.* LIX. lap, 18. §. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Dicalis Conscript. Bihar. VIII.

[5] *Kállay-család levéltára.* 139.

[6] *Kállay-család levéltára.*

[7] *Lásd fentebb:* PRÉPOSTOK.

[8–11] *Kállay-család levéltára.* 139.

ugyanaz volt, melyből származott a hires nagy-szebeni királybiró, Huet Albert, ki Báthori Zsigmond sorsára oly válságosan hatott. Családjának tekintélyes voltát leginkább igazolja, hogy Nagy-Szeben városának egyik tere ma is Huet nevet visel.

Hutt Márton Bécsből mint a szép müvészetek s az egyházi jog tudora tért vissza hazájába, hol 1521-ben nagyszebeni lelkész, két évvel utóbb pedig a szebeni egyházkerület dékánja s az esztergomi érsek helynöke lőn. Hive volt János királynak, kinél mint titkár s tanácsur szerepelt, s kitől hűsége jutalmául Szent-Zsigmond ó-budai prépostságát nyerte. Mint váradi kanonokot s apostoli főjegyzőt 1530-ban találjuk, mely évből már a szebeni lelkészségben utódját is ismerjük. Életben volt még nyolcz év mulva is.[1] *1530.*

Zágrábi Mátyás, éneklő-kanonok. Csak egy oklevél szól róla, és abban nem áll neve mellett a jogtudori czim, mindemellett valószinü, hogy a fentebbi Mátyással, sőt Zágrábi Olasz Mátyással is egy személy.[2] *1531.*

Igali György, őr-kanonok.[3] *1531.*

Oroszthony Bálint, dékán.[4] *1531.*

Szegedi János, áldozár, Keresztelő-Szent-János oltárának igazgatója.[5] *1531.*

Péter, áldozár, Czibak Imre káplánja.[6] *1534.*

Balás, mester, Maczedóniay László, választott váradi püspök káplánja.[7] *1534.*

Bertalan, áldozár, Szent-Pál apostol oltárának igazgatója.[8] *1534.*

Berzenczei Benedek áldozár, Szent-Zsigmond király oltárának igazgatója. Sámsoni Hodossy Miklós király emberével beiktatá Sámsoni Körösi Zsigmondot, Ferenczet és Miklóst a középszolnokmegyei Nagy-Doba és Nyir-Mon községek birtokába.[9] *1536.*

[1] Fraknói V: *A hazai s külföldi iskolázás.* 205. és 213. ll. — Lányi-Knauz: *Magyar egyháztörténelem.* II. 9. l. jegyz. — *Erdélyi muzeumi könyrtár:* Gróf Kemény-gyüjt. V. 533. l. — Benkő J: *Milkovia.* II. 460. l. b) jegyz.

[2-5] *Kállay-család levéltára.*

[6] *E munka I. kötete* 385. l.

[7] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.*

[8] *Gr. Károlyi-család levéltára.* 5. 19.

[9] *Budai országos levéltár kincst. osztály:* N. R. 74. 24. — Szerémi Gy: *Emlékirata.* 151. l.

Lámpás Pál, áldozár, Szent-Anna oltárának igazgatója.[1] *1537.*

Bácsi János, áldozár s a káptalan jegyzője, ki Tahy Ferencz nevében a várad-előhegyi káptalan előtt letiltja Bocskay Györgyöt a biharmegyei Félegyháza birtokba vételétől, a királyt pedig annak eladományázásától.[2] *1538.*

Bolchy Mihály, őr-kanonok, csupán egy alkalommal találkozunk vele, midőn a leleszi konvent bizonysága s Kereky Ferencz király embere a biharmegyei Selénd határait járták. E határjárás közelről érdekelte a váradi káptalant, melynek birtoka, Bagamér szomszédos vala Selénddel, ennélfogva a káptalan érdekeinek megóvására megjelentek ott Ilmeri Imre prépost s Mihály őr-kanonok is.[3] *1543.*

Martius kanonok és kiskáptalani prépost. Fráter György püspök kérelmére püspökké szenteltetett, hogy a főpapi teendőket végezze, de három év mulva visszalépett a püspöki hatalom gyakorlásától. Visszalépésének oka s élete egyéb körülményei ismeretlenek.[4] *1544—1547.*

Demeter, áldozár, Krisztus szent teste oltárának igazgatója, ki Mezőpeterdi Bodó Ferencz királyi helytartó emberével Tahy Ferencz és Bocskay György birtokperében vizsgálatot tartott.[5] *1546.*

Ilosvay István, olvasó-kanonok, majd székegyházi prépost.[6] *1547.*

László, áldozár, Evangelista Szent-János oltárának igazgatója. Fráter György püspök s királyi helytartó parancsára megidézte Pérchy Györgyöt s a három Dobó-testvért: Domokost, Ferenczet, Istvánt (a későbbi egri hőst), ez utóbbiakat a Szepesyek birtokán, a biharmegyei Ebesen elkövetett hatalmaskodás miatt.[7] *1547.*

Frater Ágoston, őr-kanonok. Előneve nem családi név, hanem régi szerzetesi életére vonatkozik, melynek kötelékeit kanonoki javadalomért elhagyni az egyházi törvények szerént tilos ugyan, de nem

[1] *Kállay-család levéltára.*

[2] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 522. 7. hol neve «de Bachia» ami «Bácsai»-nak is olvasható.

[3] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1049. 4. §. 17.

[4] «Martius Canonicus et Præpositus minor Ecclesiæ Varadiensis fit Episcopus Cistrensis et Suffraganeus Varadiensis.» PRAY GY.: *Hierarchia Hung.* II. 187. l. b) jegyz.

[5] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 522. 38.

[6] *Lásd fentebb:* PRÉPOSTOK.

[7] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 780. 26.

lehetetlen. Fráter György püspök hatalmas kezei megtehették, hogy Ágoston atyát talán egykori rendtársát, magához emelje és Szent-László sirjának őrizetével bizza meg.[1] *1549.*

Draskovich György. Előkelő horvátországi család sarjadéka, kinek ősei már az Árpádok alatt hiven szolgálták a magyar királyt. Atyja, Bertalan, anyja Utyeszenics Anna, Frater György váradi püspök nővére volt. Születése évét rendszerént 1515-re helyezik, de az minden valószinüség szerént későbbre teendő. Kora ifjuságában anyai nagybátyja fogadta szárnyai alá s mint egykor Vitéz János Csezmiczeinek ugy Fráter György Draskovicsnak fényes pályát nyitott, melyen ez is, mint amaz magasra emelkedett avval a különbséggel, hogy mig Csezmiczeit a politika szövevényei tőrbe ejték, Draskovichot a vallási mozgalmak hullámai még magasabbra emelték.

Első neveltetését hazánkban, hihetőleg Fráter György püspök váradi udvarában nyerte; a bölcsészetet Krakkó egyetemén hallgatta, honnat mint baccalaureus 1548-ban a bécsi egyetemre ment át, és itt a következő évben a bölcsészet tudori koszoruját nyerte el. Bécsből Olaszország, nevezetesen Bolonya s Roma egyetemeit kereste fel, hol az egyházi tudományokban nyerte magasabb kiképeztetését.

Olaszhoni tartózkodása közben történhetett, hogy nagybátyja őt váradi kanonokká nevezte ki s az aradi prépostságot is megszerezte számára, de Draskovich egyik helyen sem foglalta el székét. Midőn a hazába visszatért, Frater György már halott volt, mire Draskovich távol maradt a családjára oly végzetes hatásu tiszai vidéktől. Lemondott az aradi prépostságról, valamint a váradi kanonokságról is, és követte Ferdinánd király meghivását, ki udvarában alkalmazta őt, talán azért is, hogy megengesztelje a méltatlanul meggyilkolt püspök szellemét. 1587-ben mint kalocsai bibornok-érsek fejezte be életét.[2] *1550.*

[1] *Kállay-család levéltára.*

[2] Kereszturi J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* II. 15. és 355. ll. Draskovicsot már 1543-ra váradi kanonoknak nevezi, de a bécsi egyetem anyakönyvei sem 1548-ban, sem 1549-ben nem emlitik kanonokságát vagy más egyházi rangját, noha annak kitételét nem szokták elmulasztani. Fraknói V: *A hazai és külföldi iskolázás.* 215. és 233. ll. — Ifju éveiről legbiztosabb tudósitást találunk Ferdinánd király levelében, melylyel Draskovich családi czimerét megujitja s

Szegedi Gergely mester. Mint kanonok és székesegyházi főesperes 1552-ben tünik fel először,[1] de kétség kivül már korábban is tagja volt a káptalannak, és igy midőn Oláh Miklós egri püspök 1551-ben kelt levelével meghivta a váradi káptalant, hogy ugyanazon év november 22-ikén (vasárnap) Pozsonyban tartandó első miséjén, egy vagy két tagja által képviseltesse magát: Szegedi is jelen lehetett azon káptalani gyülésen, melyben a püspök meghivó levelét felolvasák.[2] Követhette-e a káptalan az akkori, s kivált Erdélyben s a tiszai részeken oly viharos viszonyok között a püspöknek, Várad egykori növendékének hivó szózatát? nem emlitik történeti forrásaink.

Szegedi a székeskáptalan feloszlatása után egri kanonok lett s már mint ilyen iratta át 1561-ben az egri káptalannal a váradi káptalannak pestmegyei birtokaira vonatkozó oklevelét.[3] *1552—1557.*

Garay Márton kanonok. Mint egykor Hunyady János káplánya, Balás kanonok Szabolcsban, ugy most Garay Biharmegyében dicator volt (régi magyarosan rovó, rovóbán) azon adó beszedésénél, melyet az 1552-iki országgyülés honvédelmi czélokra ajánlott meg. A dicatori

amely, minthogy annak keltekor Draskovich királyi titkár volt, kétségkivül az ő sugalmazásával vagy épen az ő tollából származott. E levelet kiadta KOLLER J: *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum.* VI. 1. s köv. ll.

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Dical. Conscript. Bihar. VIII. 331. l.

[2] «Venerabiles Domini fratres in Christo dilecti, salutem et nostri commendationem. Quum Deus optimus, maximus ex ineffabili sua misericordia me, indignum suum servulum ad munus episcopale vocare et Sacra Regia Maiestas dominus noster clementissimus eo munere clementia sua ornare dignata fuerit, decrevi primitias meas Sacrificii altaris domini sub dieta proxime futura Posonii vigesima secunda die mensis Novembris proxime venturi favente deo celebrare: quare dominationes vestras rogo velint a ..... rificii .... primitias unum vel duos ex fratribus eorum ad di ... et locum prædictum mittere, illudque eorum præsentia decorare ac precibus suis ad deum optimum, maximum fundendis pro gratia mihi impetranda iuvare. In quo et piam rem facient et mihi gratissimam, vicissimque obsequiis meis apud easdem refundendam. Dominationes vestras feliciter valere opto, Viennæ 19. die mensis septembris 1551. (alatta sajátkezüleg) Agriensis etc. manu propria.» Kivül: «Venerabilibus dominis Capitulo Ecclesiæ Waradiensis etc. dominis ac fratribus in Christo dilectis.» Eredeti, papir, féliven, kivül a püspök veres viaszba nyomott zárpecsétjével, de amely nagy részében kitört. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Vegyes levelezések. 1550—1569.

[3] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 216. 12. — *Leleszi országos levéltár.*

tiszt tehát hazafiui kötelesség volt s bár sok nehézséggel járt, de azok mellett anyagi előnyöket is nyujtott: Garay mint dicator évi harmincz forint huszonöt denár fizetésben részesült.[1] Az 1557-iki feloszlatás Garayt is Váradon találta, mely után, de ugylátszik, hogy csak évek mulva, az esztergomi káptalan fogadta tagjai közé. Itt találkozunk vele először 1562 s utoljára 1578-ban mint nográdi főesperessel.[2]

Váradi kanonoki házát, mely Szent-Jakab-utczában állt, a hozzá tartozó négy szőlővel együtt János-Zsigmond 1566-ban Thelegdy Mihálynak adományozta, de mint a fejedelmi levél is megjegyzi: «salvo iure alieno».[3] *1552—1557.*

Szegedy Bertalan. Ferdinánd király Fráter György halála után az Albert bodoni püspök elhunytával megüresedett éneklő-kanonokságra őt nevezte ki. Ez még Zabardy Mátyás püspöksége előtt (1553) történhetett, mert Ferdinánd csak a prépost és őr-kanonok kinevezését tartá fenn magának, a többiben szabad kezet engedett a püspöknek.[4] Nem lehetetlen, hogy ez a Szegedy Bertalan az, ki 1520-ban a bécsi egyetem látogatói közt, mint nemes ifju fordul elő, s 1545-ben

[1] *Budai országos leréltár kincst. oszt.* Dicalis Conscript. Bihar. VIII.

[2] *Memoria Basilicæ Strigoniensis.* 144. l.

[3] «totalem et integram domum — mondja a választott király Gyulafejérvárt május 3-án 1566. kelt levele — alias honorabilis Martini Garay Canonici Ecclesiæ Waradiensis in vico Sancti Jacobi, in vicinitatibus domorum quondam honorabilis Stephani Weres Canonici ab una, parte vero ex altera providi Pauli Warga ex opposito diruti templi Sancti Jacobi sitam in Civitate nostra Waradiensi vocata habitam .... simul cum universis vineis ad eandem domum pertinentibus, et ab ipso Martino Garay possessis» etc. A szőlők pedig ezek valának: «una in promontorio *Nadas* vocato existens in vicinitate vinearum nobilis Joannis Pogandy ab una, parte vero ex altera prudentis circumspecti Mathiæ Feoldvary; altera vero vinea in promontorio *Waskapu* vocato existens in vicinitate vinearum circumspecti Laurentii Dekan ab una, parte vero ex altera honestæ Barbaræ relictæ quondam Ambrosii Kovach; tertia item vinea in promontorio *Abbas* vocato existens in vicinitate vinearum reverendissimi domini Michaelis Chaky cancellary et consiliarii Maiestatis nostræ ab una, parte vero ex altera nobilis Joannis literati Lantos; Item quarta vinea in promontorio *Perselew* vocato existens in vicinitate vinearum Sebastiani Zabo ab una, parte vero ex altera Petri Nag in dicta civitate Waradiensi commorantis adjacent et sitæ sunt.» *Gyulafejérvári országos levéltár:* Bihar. 3. 6. Eredeti, papir.

[4] Kovachich M: *Formulæ styli.* LIX. l. 18. §. — *Lásd e munka I. kötetét* 413. l. 2. jegyz.

Thelegdy János és Miklós nevében némely bihar- és csanádmegyei birtokok elidegenitése ellen tiltakozik a váradelőhegyi káptalan előtt.[1] További sorsa ismeretlen; még csak az sem határozható meg, ha megérte-e az 1557. évet? *1553.*

Muchei Pál, olvasó-kanonok, az utolsó, ki a székeskáptalan hiteleshelyi levéltárának kulcsait őrzötte s valószinüleg ugyanaz, kit 1557-ben már a pozsonyi káptalan tagjai közt látunk, amint végrendeletét készíti.[2] *1555—1557.*

Pesti Bálint 1555-ben áldozár s kanonok; egy évvel utóbb egyszersmind kiskáptalani prépost.[3] *1555—1556.*

Thury János mester, áldozár, kanonok. Az imént emlitett Pesti Bálinttal 1556-ban mint a székeskáptalan megbizottai, bevallák a váradelőhegyi káptalan előtt, hogy azon két nemes telket, melyet a káptalan a szabolcsmegyei Földes községben bir vala, Földesi Parlagy Györgynek kilenczven magyar forintért eladák.[4] A következő évben ő is osztozott a székeskáptalan sorsában: elhagyta Váradot s 1561-ben, midőn ismét találkozunk vele, már egri kanonok és mint ilyen a fentebb emlitett Szegedi Gergelylyel együtt iratta át régi káptalanának birtoklevelét.[5] *1556—1557.*

Torday Péter. Hogy kanonok volt, egyedül Verancsics Antal egri

[1] Fraknói V: *A hazai s külföldi iskolázás.* 218. l. — «Nobilis Bartholomeus litteratus de Zegedino.» *Budai országos levéltár kincst. osztály:* Resid. Jesu. Varad. 1. 10.

[2] *Leleszi országos levéltár:* Prothocoll. XIII. 96. l. — *Capitulum Ecclesiæ Colleg. Posoniensis.* 264. l.

[3] *Leleszi országos levéltár:* Prothocoll. XIII. 96. l. — *Kállay-család levéltára.*

[4] «Nos Capitulum Ecclesiæ S. Stephani Prothomartyris de Promonthorio Warad. Memoriæ commendamus ... Quod Reverendi et venerabiles viri dominus *Valentinus Pesthiensis Præpositus minor et magister Johannes Thury, presbyteri, Canonici Ecclesiæ* Waradiensis suis ac totius Capituli dictæ Ecclesiæ Waradiensis nominibus et in personis» jelentik: «Quomodo idem Capitulum Ecclesiæ Warad. ex certa sua scientia et animo bene deliberato totales illas duas curias eorum nobilitares, unam populosam, alteram vero desertam in possessione Fewldes nuncupata in Comitatu Zabolch existente habitas, ipsos dominos Capitulares optimo iure concernentes simulcum cunctis earundem .... utilitatibus et pertinentiis ... Eggregio Georgio Parlagy de Fewldes, hæredibusque .... ipsius .... pro nonaginta florenis hungaricalibus ... plene persolutis .... vendidissent .... iure perpetuo ... Anno 1556.» *Kállay-család levéltára.*

[5] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 697. 14.

püspöknek Egerben 1558 april 18-án kelt levele említi azon megjegyzéssel, hogy Boch nevü birtokát Mágochy Gáspár az ő, Verancsics, oltalmába ajánlotta.[1] E birtok, valószinüleg a hevesmegyei Bocs, lehetett az, hol Torday 1557 után megvonta magát. *1557.*

Mindszenty András. Gyulafejérvártt született vagy legalább ott töltötte gyermekkora éveit. Tanulmányait a krakkai egyetemen fejezte be, honnat Váraddá jött, itt felvéve az egyházi rendeket, kanonok s a káptalani iskola igazgatója lőn. Később, Zabardy Mátyás püspök halála után, a káptalan őt választá általános helynökévé és igy közvetlen az ő kormánya alatt történt ama végzetes csapás, mely 1557-ben Várad bevételével s a kolosvári gyülés határozatának végrehajtásával a váradi püspökséget érte.

A székeskáptalan feloszlatása után ő is vándorbotot fogott kezébe s a gondviselés a haza keleti részein született férfiut az ország nyugoti szélére, Nagyszombatba vezérelte. Itt látjuk őt, de csak egy évtized mulva, 1568-ban mint az esztergomi káptalan tagját s később sasvári főesperest.[2]

Nagy szivét misem igazolja inkább, mint végrendelete, melyben szegény tanulók s árva leányok segélyezésére háromezer tallér alapitványt lőn, ama sanyarú időkben talán egész életének keresményét. Tehát a szenvedett méltatlanság nem idegenité el őt az emberek szeretetétől.

1577-ben halt el, életének 54-ik évében.[3] Eszerént még csak harmincznégy éves volt, mikor Váradról távoznia kellett; mennyi erő, mennyi áldás távozott el vele!

Üresen maradt kanonoki kőházát Váradon, mely az «*iskolasoron*» (a mai nagypiaczon) állt, János-Zsigmond Szalánczi László fejérmegyei főispánnak adományozá.[4] *1557.*

[1] Verancsics A.: *Összes munkái.* VII. 215. l.

[2] *Memoria Basilicæ Strigon.* 144. l.

[3] Keresztúri J.: *Descript. Epp. et Capituli Varad.* II. 32—33. ll. hol közölve van sirkövének felirata, mely a nagy-szombati székesegyházban a mult század elején még olvasható vala. E felirat kissé hosszas, de becses, mert a legérdekesebb adatokat egyedül ez őrzötte meg Mindszenty életéről.

[4] «Nos Joannes secundus dei gratia electus Rex Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ etc. Memoriæ commendamus per præsentes, quod fidelis noster egregius Ladislaus Zalanczy de Branychka Comes Comitatus Albensis coram nobis perso-

Derecskei Török János kanonok. Előneve, melyet kétségkivül származása helyétől, talán épen a biharmegyei Derecske községtől kölcsönzött, idővel annyira háttérbe szoritá Török nevét, hogy például 1577-ben az esztergomi káptalan hiteles-helyi levelében is csak Derecskei-nek iratik.[1] Tanulmányait állitólag a krakkai egyetemen végezte, de az egyetem anyakönyvében nem fordul elő neve. Mikor lett a váradi egyházmegye vagy épen Szent-László káptalanának tagja? nincs feljegyezve; csak annyit tudhatunk, hogy 1557-ben ő is menekült s egyike volt azoknak, kiket jó csillaguk csakhamar uj állomáshoz juttatott. A következő 1558. évben már mint az esztergomi káptalan tagja tünik fel s itt látjuk, különféle hivatalokat viselve, még egy negyedszázadig.[2]

De Várad emléke még sirja szélén is él lelkében, még akkor is

naliter constitutus, onera et quælibet gravamina cunctorum fratrum, propingvorum et consangvineorum, proliumque suorum, quos infrascriptum tangeret seu quovismodo in futurum tangere posset negotium super se assumens, sponte et libere confessus est et retulit eo modo, quomodo ipse necessitate quodam compulsus totalem domum suam lapideam in Civitate nostro Waradiensi in Comitatu Byhoriensi *in serie Scholae in contigua vicinitate domorum egregii Joannis Mondolay et discreti Georgii Babolchay presbyteri existentem habitam, quæ alias Andreæ presbyteri Myndzenti Vicarii Capituli Waradiensis præfuisset,* eidem Ladislao Zalanczy per Maiestatem nostram jure perpetuo donatam simul cum cunctis eiusdem utilitatibus et pertinentiis .... prudenti et circumspecto Mathiæ Feoldwary alias in oppido nostro Debreczen, nunc vero in Civitate nostra Waradiensi commoranti .... in et pro florenis quadringentis hungaricalibus monetæ usualis plene, ut dixit, per eundem Ladislaum Zalanczy ab eodem Mathia Feoldwary receptis et levatis, jure perpetuo et irrevocabiliter tenendum, possidendum pariter et habendum dedisset, vendidisset et perpetuasset ... coram Nobis pleno cum effectu harum nostrorum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in oppido nostro Thorda Sabbatho proximo post dominicam Reminiscere. Anno domini millesimo quingentesimo sexagesimo sexto. Coram me Ladislao de Mekche serenissimæ Electæ Regiæ Maiestatis protonotario.» Eredeti, papir, a királyi pecsét némi maradványaival. Egy, az aljára ragasztott papirszeleten XVII-dik századi kéztől: «Ez ház most Győri Mártonnál vagyon, *most azt az utczát Hétközhelynek hirják.* Derer Gáspár az Győri Márton feleségének az atyja vötte volt meg az néném̃től, Földvári Rebekától, ki az anyámmal, Földvári Annával egy volt, Földvári Mátyás leányi. Én Derer Gáspárt communissal kinálgatván, az táblára succurraltam; nálunk az relatoria in anno 1612. mert az anyámmal is osztozatlanok voltak azból, az néném. Im, nem régett is contradicaltam az leányim képekben. Stephanus Pribek m. p.» *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 697. 14.

[1] *E munka* I. kötete 423. l.

[2] *Memoria Basilicæ Strig.* 142. l.

reméli, hogy Szent-László egyháza régi fényében fog ragyogni ismét. Közeledni érezvén halálát, számüzetése társával, Garay Márton kanonokkal megjelent az esztergomi káptalan, mint hiteles-hely előtt, és ott levelet iratott, melyben, mint egy végrendeletében lelkére köti a két Báthorynak: András és Miklósnak, hogy azon ötvenezer forint ára egyházi szereket, miket a káptalan 1556-ban az ő «hű kezikre» bizott, «senkinek oda ne adják, hanem a váradi egyháznak megőrizzék».[1]

Négy év mulva, 1581-ben fejezte be életét szintén egy nemes cselekedettel: nagyszombati házát, melyben lakott, az esztergomi káptalannak hagyományozta.[2] *1557.*

Weres István kanonok. Háza szintén a Szent-Jakab utczában állt Garay Márton kanonoki házának tőszomszédságában és szemben az itt emelkedett, de lerontott templommal.[3] Kié lett e ház 1557 után? az épen oly ismeretlen, mint utolsó kanonoki lakójának sorsa. Weres István egyike a székeskáptalan azon tagjainak, kikkel 1557 után többé nem találkozunk; 1566-ban János-Zsigmond idézett levele már mint halottat emliti. *1557.*

Garay Pál kanonok, a székeskáptalan feloszlása után, de csak 1562-ben az esztergomi káptalan tagjai közt látjuk, utóbb nagyszombati plebános lett.[4] *1557.*

Bewlchy Mihály kanonok. A nevek tökéletes hasonlósága mellett sem tarthatjuk egynek a fentebb, 1543 évnél emlitett őr-kanonokkal, mert ez közel két évtized mulva, 1560-ban is egyszerüen csak székes-egyházi kanonoknak neveztetik.[5]

Nyárády Demeter kanonok. Csak a székeskáptalan megszünése után, 1561-ben tünik fel, midőn fentebb emlitett Garay Márton kanonok társával még egyszer megjelen Váradon és itt a Szent-István-káptalannak átiratja a pestmegyei káptalani birtokokra vonatkozó oklevelet, melyet ugyanekkor Szegedi Gergely és Tury János az egri káptalannal

[1] *E munka* I. kötete i. h.

[2] *Memoria Basilicæ Strig*, i. h.

[3] *Gyulafejérvári országos levéltár*: Bihar. 3. 6.

[4] *Memoria Basilicæ Strigon.* 144. l.

[5] *Lásd alább:* SZENT-LÁSZLÓ SIRJÁNAK ÉS SZENT-ISTVÁN VÉRTANU EGYHÁZÁNAK TÁRSASKÁPTALANA. — «Michael Bewlchy Canonicus Cathedralis Capituli.» *Kállay-család levéltára.*

szintén átirattak.[1] Mi lett belőle azután? nyilt-e az ő számára is hely valamely más káptalanban? e kérdésekre még nem feleltek levéltáraink.[2] *1557.*

Belezi Bálint, csupán annyi tudósításunk van róla, hogy éneklő, valószinüleg al-éneklő-kanonok volt, de kérdés, hogy a székes- vagy pedig a Szent-István-káptalanban? mert csak 1566-ban találkozunk vele, mikor a Szent-István-káptalan is feloszlott. Ez évben már esztergomi kanonok, de mert alig hihető, hogy rögtön alkalmazást nyert volna, valószinübb, hogy az 1557-iki menekülők egyike és igy a székeskáptalan tagja volt.[3]

Kamanczy Gergely, éneklő-kanonok, valószinüleg a Szent-István-káptalanból lépett előre, hol 1539-ben mint kanonokkal találkoztunk vele. Az 1556—1557-iki váradi ostrom szenvedéseinek s az ostromot már megelőzött politikai zavarok sanyaruságainak egyik osztályosa, Midőn mindinkább világosabb lett, hogy a Zapolyai-párt Ferdinándtól elszakadni s Izabella királynét és fiát a török segedelmével visszahinj fogja: a Ferdinánd-pártiak, hogy a hazának uj kettészakadását megakadályozzák, még egy utolsó kisérletre határozták el magukat. Négytagu követséget inditának Ferdinándhoz azon kérelemmel, hogy vagy védje meg őket Izabella s a török ellenében, vagy pedig — oldja fel őket hüségi esküjök alól. E követség egyik tagja Kamanczy Gergely volt.[4] A követek, mint az egykoru Forgách váradi püspök irja, csak szép szavakat nyertek, s Várad Izabella hatalmába jutott.

Kamanczy, Szent-László váradi káptalanának utolsó éneklő-kanonokja a középkorban; 1557 után szintén a haza nyugati részei felé vette utját s három év mulva, 1560-ban mint csornai prépostot s

[1] «in suis et totius Capituli Ecclesiæ Waradiensis nominibus et personis.» A váradi átirás történt «feria quarta proxima ante festum Conversionis b. Pauli apostoli» (január 23-ikán); az egri átiratás pedig «feria tertia proxima post festum Pascæ» (april 8-dikán). *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 216. 12. — D. L. 24594.

[2] Kerésztúri J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 256. l.

[3] *Memoria Basilicæ Strigoniensis.* 144. l.

[4] Forgách F: *Magyar históriája.* 110—111. ll. Itt Kamanczy gyulafejérvári kanonoknak iratik, de ez tollhiba vagy téves értesülés is lehet; bizonyos, hogy váradi kanonok volt s nem lehetetlen, hogy Gyulafejérváron is birt kanonoki javadalmat.

Ferdinánd király káplányát látjuk, de emellett még mindig váradi éneklő-kanonoknak irta és iratta magát.[1]

Azon körülmény, hogy a békésmegyei Gyulán háza volt, melyet ugyanott lakó nővére, Csejty Balásné által 1561-ben áruba bocsátott;[2] és hogy 1564-ben Kányaföldi Kerecsenyi Mátyást a Békés városabeli Szüz-Mária-kápolna birtokainak elidegenitésétől visszatartani törekedett:[3] arra mutat, hogy Békésmegyéhez gyöngéd kötelékek füzték s valószinüleg ama Kamanczy családból vette eredetét, mely a XVI-ik század elején Gyulán telepedett meg s melyből a történetirodalmunkban Szerémi György néven ismeretes krónikairó is származott. *1557.*

[1] «Gregorius Kamanczy Cantor, Canonicus Varadiensis, Præpositus de Csorna, ac Sacræ Cæsareæ Regiæ Maiestatis Capellanus.» *Esztergomi országos levéltár:* Liber II. 169. l.

[2] Haan L: *Békésvármegye hajdana.* II. 180. l.

[3] Véghelyi D. *közleménye. Századok.* 1870. évf. 631. l.

HETEDIK KÖNYV.

TÁRSASKÁPTALANOK.

SZŰZ-MÁRIA KISEBB EGYHÁZÁNAK TÁRSASKÁPTALANA.

ALAPITÓJA S ALAPITÁSÁNAK ÉVE. — KANONOKJAINAK HIVATÁSA ÉS SZÁMA. — BIRTOKAI. — ISMERETES TAGJAI.

Szent-László király alkotása, a váradi káptalan, több mint két százados fennállása után erőteljességének mintegy igazolásaképen kezde uj ágakat hajtani. A székeskáptalanokon kivül, Szent-István székesfejérvári s budai alapitása óta, gyakran keletkeztek ugynevezett társaskáptalanok, melyek külön egyházzal birtak, és saját prépostjaik alatt szintén önálló testületet képeztek. Ilyen társaskáptalan keletkezett Váradon is, először a XIV-ik század elején, s az uj testület tagjaiban ugy a vallás-erkölcsi élet, mint a közmüvelődés ujabb erőkkel szaporodott.

Az alapitó levél, mely a prépostságnak mint keletkezése, mint pedig rendeltetésére érdekes világosságot derithetne, nem jutott el korunkig; maga a Chartularium, mely ismételve is igéri, hogy e prépostságról még bővebben fog szólani,[1] épen azon részében, hol ez igéretét beváltaná, csonka: és igy csak néhány szét szórt adat áll rendelkezésünkre, melyek e prépostságról végre is fogyatékos képet nyujtanak.

A váradi várban a XIV-dik század elején már két egyház állt: a székes és egy más, kisebb egyház. Mindkettő Szűz-Mária tiszteletére vala szentelve s azért megkülönböztetésül a székesegyházat, mint nagyobbat, Mária «nagyobb» — emezt pedig «kisebb» egyházának nevezék.

[1] «de qua infra» és ismét: «prout infra . . . dicetur.» *Batthyány-codex*: I. 39. rubr. — *Leges eccl.* III. 245. l.

Ez egyház épitője szintén ismeretlen, csak annyit tudunk, hogy a káptalan hangsulyozva sajátjának nevezi.[1] Csanád váradi prépostot ez egyházhoz kegyeletes érzés köté talán családi vagy épen nemzeti emlékek miatt. Lehet, hogy ez egyházban valamely ősének hamvai nyugodtak, vagy hogy ez egyház vala az, melyet egy.későbbi 1600-iki feljegyzés, mint kápolnát emlit, hozzája tevén, hogy azt még Szent-László épitteté és Szent-László imádkozó helyének nevezteték, minthogy a szent király ott szokott magában imádkozni.[2] Bármint legyen a dolog, Csanád prépost kegyeletét a kis egyház iránt megörökiteni akarta: gondoskodott benne az isteni tisztelet fényének emeléséről s lelki kincseket szerzett számára, hogy kivánatossá s látogatottá tegye.

Evégből püspöke, Ivánka s a székeskáptalan beleegyezésével a kis egyházban egy prépost s hat kanonokból káptalant alapita s XXII. János pápától kieszközölte azon kegyelmet, hogy mindazok, kik ez egyházat felszenteltetésének s védasszonyának a bold. Szűznek ünnepein meglátogatják és ott bűnbánólag a szentségekhez járulnak, hatvan napi —, akik pedig azon ünnepek nyolczada alatt látogatják meg, negyven napi bucsuban részesüljenek.[3]

[1] «ecclesiam beatæ Virginis minorem de juxta porticum, ecclesiam nostram.» *Batthyány-codex:* I. 39. r. — *Leges eccl.* III. 245. l.

[2] «In hac arce (Varadiensi) ..... est etiam circa culinam magnam et in opposito domus .... provisoris Capella una instar turris per S. Ladislaum facta, quæ eiusdem divi Ladislai Oratorium vocatur, ibi enim privatim semper orasse dicitur.» *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Urbariar. et Conscript. 36. 34.

[3] «Item Chanadinus, olim præpositus ecclesiæ nostræ tandem archiepiscopus Strigoniensis de consensu episcopi, atque nostro ecclesiam beatæ Virginis minorem de iuxta porticum, ecclesiam nostram erexit in collegiatam instituens in ea præpositum et sex canonicos ut eidem et ecclesiæ nostræ serviant.» *Batthyány-codex:* I. 39. r. — *Leges eccl.* III. 245. l. — «dilectus filius Chanadinus Prepositus ecclesie Waradiensis .... sicut ipse nobis exposuit, zelo pie voluntatis accensus, cupiens terrena in celestia et transitoria in eterna felici commercio commutare, de hereditariis et aliis bonis suis .... in ecclesia beate Marie Virginis Waradiensi, que est filia eiusdem ecclesie Cathedralis .... sex canonicos et septimum prepositum eorundem institui inibi canonice procuravit, sufficientibus eisdem redditibus assignatis: Nos cupientes, ut .... ecclesia beate Marie predicta a Christi fidelibus congruis honoribus frequentetur, de omnipotentis dei misericordia .... omnibus vere penitentibus et confessis, qui .... singulis eiusdem beate Virginis gloriose festivitatibus et dedicatione ipsius ecclesie. Sexaginta dies, eis vero, qui per ipsarum festivitatum octavas venerabiliter accesserint annuatim Quadraginta dies de iniunctis eis penitentiis misericorditer relaxamus.

Mely évben történt ez alapitás? határozott adatunk nincs reá; történeti emlékeink csak annyit mondanak, hogy Csanád már akkor prépost volt; de a pápa emlitett bucsulevele 1320-ban kelt, amihez, ha még hozzá veszszük, hogy az ily bucsuk rendszerént az egyházak megujitása, felszentelése stb. alkalmával szoktak adatni, alig kételkedhetünk, hogy Csanád alapitása 1320-ban történt, mely év különben is prépostságának korába (1318—1322) esik.

Az uj káptalan *Szűz-Mária kisebb egyházának káptalana* vagy egyszerüen csak *kis káptalan* nevet viselt s a székeskáptalan mellett a szó szoros értelmében társaskáptalan vala. A két káptalant ugyanis nemcsak a főpásztor közössége köté együvé, hanem a kiskáptalan tagjai saját egyházukon kivül a székesegyház isteni szolgálatára is kötelezve valának s emellett a hiteles-helyi teendők terheiben csak ugy részt vettek, mint a székeskáptalanbeliek.

A kiskáptalani prépost kinevezése valószinüleg Váradon is, mint egyebütt rendszerént, a püspök jogaihoz tartozott s az igy kinevezett prépost tagja volt mindig a székeskáptalannak épen ugy, mint az esztergomi társaskáptalanok prépostjai, kik a székeskáptalanban megelőzék rangra nézve a főespereseket s közvetlen a négy káptalani méltóság után következének. Első ismeretes prépostja: János 1321-ben tünik fel és ez, valamint a többi ismeretes prépostjai, csakugyan mint egyszersmind a székeskáptalan tagjai emlittetnek.[1]

A kanonokok száma, mint láttuk, hat vala s ezeket általános szokás szerént valószinüleg a prépost nevezte ki többnyire a székesegyház kápolna- s oltárigazgatói s egyéb javadalmasai közől; legfeljebb a megerősités tartozott a püspökre. Első ismeretes kanonokja: Mihály 1334-ben fordul elő.

Első alapitásu birtokairól csak annyit tudunk, amennyit a pápa idézett levele mond, hogy tudniillik Csanád őstől maradt és szerzett birtokaiból elegendőképen javadalmazá a káptalant. Ezalatt azonban korántsem lehet értenünk bőséges jövedelmeket; egyházi testületeink-

Datum Avinione VI. Nonas Julii (julius 2.) Pontificatus nostri Anno Quarto (1320.)» THEINER A.: *Monumenta Hung.* I. 467—68. ll. — E levél szintén igazolja a Chartularium előadásainak hitelességét.

[1] *Lásd:* KANONOKOK S KÁPTALANBELIEK.

nek alapittatásukkor rendszerént, mint azt számtalan eset igazolja, nagyon szerény jövedelemmel kellett beérniök, és csak később, ujabb alapitványok hozzájárulásával tettek szert nagyobb jólétre.[1] Hogy ez Váradon sem volt különben, mutatja az 1332—37-iki pápai tizedek jegyzéke, melyek szerént Demeter kiskáptalani prépost maga és káptalanáért 88 garas tizedet fizetett, melyből 35 garas saját személyére esett, holott ugyanakkor a váradi székeskáptalan 39 s a székeskáptalani prépost 4—6 márkával adózott. Ez összegek nagy különbségéből bizton következtethető a javadalmak hasonlithatatlan különbsége is.

A jövő csakugyan hozott jótevőket a kiskáptalannak. Mezőgyáni Pál, káptalani jegyző, 1472-ben Váradon egy malom fele részét hagyományozta lelke üdvéért a kiskáptalannak,[2] s ily esetek kétségkivül többször is fordultak elő, csakhogy nyomaik elenyésztek szintugy, mint egyéb, sokkalta fontosabb történetek emlékei.

De a kiskáptalan, mintha előnevében jövő sorsa is meg lett volna irva, a székeskáptalan mellett birtokait illetőleg is kicsiny maradt mindenha. Az 1552-iki adókönyvek a következő birtokait emlitik:

Furta egészen, tizenkét jobbágytelek.

Megyer, ma puszta Furta mellett, de hajdan község, mely egyházi földesurairól «Pap»-Megyernek is neveztetett. Szintén egészen kiskáptalani birtok volt s hét jobbágytelket számlált.

Szent-András Várad mellett; 23 jobbágytelekből öt volt a kiskáptalané.

Szombathely, Várad legszélsőbb külvárosa Ősi felé. A XIV. században még a váradi püspök birtoka;[3] 1492-ben már a káptalan kezén van, hová valamelyik püspök adományából vagy csere utján juthatott.[4] Valószinüleg csak általános értelemben neveztetik a váradi káptalan birtokának; tulajdonképen már ekkor a kiskáptalané lehetett, amint

[1] Knauz N: *Uj magyar Sion.* 1880. évf. 347. l.

[2] *Lásd alább:* Dombrai Pál *prépost.*

[3] «vicum Zombathel, qui similiter ad Episcopum pertinet.» *Batthyány-codex:* I. 13. rubr. — *Leges eccl.* III. 232. l. Ez utóbbi helyen Szombathely neve: «Azombathely».

[4] Török Máté s Nagy György váradi lakosokról mondja Ulászló király levele: «jobagiones præfati exponentis (Capituli Warad.) in vico Zombathel eiusdem civitatis Varadiensis commorantes.» *Leleszi országos levéltár:* Actor. 1492. 26.

később, 1552-ben csakugyan kispréposti birtok. Valamennyi között a legkisebb terjedelmü volt, csak két jobbágytelek.[1]

Eszerént a kiskáptalan jobbágytelkeinek összes száma *huszonhat,* melyhez járultak még kétségkivül majorságilag kezelt szántóföldek, rétek, szőlők, földesuri nagyobb s kisebb haszonvételek, a jobbágyok részéről szokásos évi ajándékok stb., de ezekről közelebbi tudósitásaink nincsenek.

Az előszámlált birtokok az idézett adókönyvekben nem a kiskáptalan, hanem a kisprépost birtokai gyanánt vannak ugyan feltüntetve, de tévedés lenne hinnünk, hogy a kisprépost a székeskáptalannak valamely második prépostja volt és igy a nevezett birtokok annak javadalmát képezék. A székeskáptalan csak egy prépostot számlált mindig és csupán a kiskáptalan keletkezése után nevezék el ennek fejét «kis»-prépostnak, hogy megkülönböztessék a székeskáptalan prépostjától, ki amannak ellenében «nagy»-nak neveztetett.

Az 1552-ben és már előbb is előforduló kisprépost tehát nem más, mint a Csanád alapitotta kiskáptalan prépostja, mely káptalan fennállásának biztos nyoma van még 1541-ben is, mert egy kanonokja ugyanakkor, prépostja pedig 1556-ban is emlittetik.[2] Birtokai pedig csak azért állanak a kisprépost nevén, mert e különben sem számos birtokokat a prépost és kanonokjai közösen birták, amint az 1332—1337-iki tizedek alkalmával is Demeter prépost maga fizette ki mind saját, mind kanonokjai tizedét a kétségkivül akkor is közösen használt birtokok jövedelméből.[3]

A kiskáptalan 1557-ben osztozott a székeskáptalan sorsában.[4]

[1] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Dical. Conscript. Bihar. VIII. 1—72. ll.

[2] *Lásd alább e káptalan tagjai közt az idézett éveknél.*

[3-4] A váradi székeskáptalan ujabbkori kisprépostja kétségkivül a Csanád prépost által letett alapokon áll épen ugy, mint az egri kisprépost a Rozgonyi Péter püspök alapitványán; mindemellett Szent-László király prépostjának czimeztetik, de minden jogosultság nélkül, mert e czim ősi jogon a nagyprépostot illeti. A kisprépost történetileg igazolható czime: «*Præpositus minoris Ecclesiæ Beatæ Mariæ Virginis de Castro Waradiensi*». Igy irja magát például Császlóczi Mihály 1393-ban: «Nos Michael præpositus ecclesiæ beatæ Mariæ Virginis minoris, Canonicusque ecclesiæ beatæ Mariæ Virginis maioris de Castro Waradiensi.» (*Kállay-család levéltára.* Nro. 1156. Eredeti.) Igy czimezi ugyanőt 1407-ben Zsigmond király: «dicitur nobis in personis honorabilis viri domini Michaelis præpositi

A kiskáptalan tagjai.

János, az első ismeretes prépost s egyszersmind a székeskáptalan dékánja.[1] *1321.*

Demeter prépost. A tizedszedés mind a hat évében előfordul azon megjegyzéssel, hogy mind saját, mind káptalana jövedelmétől évenkint 88 garas tizedet adott. Ezenkivül fizetett még 1½ márkát s 23 garast, ami arra mutat, hogy a székeskáptalannál is volt kanonoki javadalma.[2] *1332—1337.*

Mihály kanonok. A tizedszedés alkalmával «szőleje s kápolnája igazgatóságáért» 20—24 garast fizetett, jeléül annak, hogy kanonoki javadalmán felül valamely kápolna igazgatója is volt.[3] Ezenkivül többé semmi nyoma. *1334—1335.*

István kanonok. Tizede: 21 garas, kétségkivül szintén valamely kápolna vagy oltár igazgatósága után. Csak egy évben fordul elő.[4] *1337.*

Gergely prépost s egyszersmind székeskáptalani kanonok, ki mint Báthori András püspök megbizottja s képviselője működött azon házhelyek megvételénél, melyeket András püspök a várad-velenczei apácza-zárda számára vásárolt össze.[5] *1338.*

minoris ecclesiæ beatæ Virginis de Castro Waradiensi, item Lamperti» etc. (*Kállay-család levéltára.* Eredeti.) Hasonlót bizonyitanak számtalan történeti adatok. E kiskáptalan vala az, mely iróinkat a váradi püspökség alapittatásának kérdésénél leginkább megzavarta és tévedésbe vitte. «Esto Collegium Canonicorum B. M. V. Minoris de Portu vel de Castro nuncupatum — irja Kereszturi J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 275. l. jegyz. — *auctore S. Ladislao fundatum fuisse Cl. Prayo subscribam*» és azután a legkörmönfontabb okoskodásokba bonyolodik. Nem szerencsésebb nálánál e tárgyban Fejér György sem, ki midőn egy 1424-iki oklevélben e kiskáptalan emlékezetét találja, megjegyzi (*Codex dipl.* X. 6. 637. l.): «Ex his liquet præter Cathedralem Ecclesiam a S. Stephano fundatam exstitisse Varadini aliam Collegiatam B. Mariæ V. *a S. Ladislao erectam*, in qua tumulatus fuit .... Hæc ad revindicandum errorem illorum, qui Episcopatus Varadiensis Auctorem faciunt S. Ladislaum.»

[1] Fejér Gy: *Codex dipl.* VIII. 2. 316. l.

[2-4] *Vaticani titkos levéltár:* Rationes Collect. Poloniæ et Hung. 1317. — 1332—37. folio 39. etc.

[5] Kereszturi J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 145. l.

Domokos kanonok s dékán. 1341-ben Fülöp karbeli áldozárral a biharmegyei Vásári helység határait járta.[1]

László prépost, székeskáptalani kanonok és Báthori András püspök helynöke.[2] *1344.*

János, kanonok s a székesegyháznál karbeli áldozár. *1344—1346.*[3]

Jakab mester, kanonok, a székeskáptalan megbizásából Beregvármegyébe ment, hogy ott Márk és Surány határait megjelölje.[4] *1346.*

Demeter kanonok s karbeli áldozár. A király parancsára Jakabot *Péter fiát* Dausa fiainak: Jakabnak és Pálnak ellenében *debreczeni részbirtokán* megidézte.[5] *1358.*

Mátyás áldozár, kanonok, ki egy felől Petri és Vezénd, más felől Portelek és Iriny birtokok közt a király embereivel s Demeter székesegyházi oltárigazgatóval együtt uj határjárást végzett.[6] *1367.*

Demeter, Pál fia, egri egyházmegyei áldozár, Váradon kiskáptalani kanonok és Szent-Vincze oltárának igazgatója. XI. Gergely pápa váradi székesegyházi kanonoknak is kinevezé, de elhalt, mielőtt uj javadalmát elfoglalhatta volna.[7] *1372.*

Péter áldozár, kanonok, a Báthori testvérek 1373-iki birtokosztályánál a váradi káptalan egyik kiküldött bizonysága.[8] *1373.*

Fodor Miklós kanonok.[9] *1377.*

Hosszu Mátyás kanonok.[10] *1377.*

Császlóczi Mihály prépost. Egészen feledésbe ment név, de a melynek viselői egykoron élénk részt vettek nemzetünk közéletében, fogékonysággal birtak a nemesebb eszmék iránt is s müvelődésünk emelkedését nagy áldozatokkal segiték elő.

A folyton nagyobb számmal felmerülő, ismeretlen történeti adatok igazolják, hogy ahol valamely emlékszerü egyházra vagy annak romjaira

[1] *Ifj. Bölöni S. levéltára.*
[2] *Gyulafejérvári országos levéltár:* Bihar. 2. 22.
[3] *Leleszi orsz. levéltár. — Kállay-család levéltára.*
[4] *Zichy-okmánytár:* II. 194. l.
[5] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. 43. 14.
[6] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 287. l.
[7] *Vaticani titkos levéltár:* Rationes Collect. Poloniæ. 1372—75. folio 88.
[8] Fejér Gy: *Codex dipl.* IX. 4. 672. l.
[9-10] Fejér Gy: *Codex dipl.* IX. 5. 179—180. ll.

akadunk, ott egy-egy hatalmasabb nemzetségünk fészkét is bátran kereshetjük. Az ungmegyei Császlóczon, mely ma igénytelen, ötszáz lelket sem számláló falu, szintén állott olyan egyház, mely hajdan védművekkel is körül volt véve, de amelyet midőn 1774. junius 16-án gr. Eszterházy Károly egri püspök meglátogatott, már kifosztva, elhagyatva s tető nélkül talált; csak tornyában volt még két szép harang s falfestményeinek látszottak némi romjai. A puszta egyház némaságában is hangosan hirdeté, hogy azelőtt századokkal boldog nép lakhatott ama tájon, melynek nemcsak anyagi tehetsége, hanem elég hite is volt arra, hogy kicsi, félreeső helyen is ily derék házat épitsen Istenének.

De ki épitette e szép egyházat? azt már Eszterházy püspök idejében sem tudták megmondani. Azóta több, mint száz év telt el, és most bizonyosan még kevésbbé tudják. De sárgult levelek, mik oly sok szép dolgot tudnak beszélni a multakról, feletet adnak e kérdésre is.

A Kállay-nemzetség levéltárának iratai több izben szólanak Császlóczi nemesekről, kiknek fészke kétségkivül az ungmegyei Császlócz vala, minthogy róla nevezék magukat s más birtokaik is, mint Csertész, Valkoja Ungmegyében valának, Toronya, Beregszó és Gut pedig az Unggal szomszédos Zemplén és Beregmegyében. Küved birtokuk megyéje még meghatározásra vár.

E nemesek egyike volt Mihály, László fia, ki, mint a tiszai családok annyi gyermeke, szintén a váradi püspökség papjai között tünik fel Szent-László király magas, honboldogitó szándékainak szolgálatában. 1380-ban találkozunk vele először mint már a váradi székeskáptalan kanonokjával és szeghalmi főesperessel, de nyolcz év mulva főespereségе helyett a kiskáptalan prépostságát viseli és viselte azt még két évtized mulva, 1407-ben is.

Zsigmond király, kinek udvarában fiatal, tehetséges s előkelő származásu papok mindig számosan valának, aligha nem körébe fogadta az ifju Császlóczi Mihályt is; annyi bizonyos, hogy a király kedvelte őt, ősi birtokait Pálóczi Miklós hatalmaskodásai ellen védelmezé,[1] sőt

[1] A király vizsgáló parancsa Ungmegye rendeihez. «Datum in Posogawar in festo b. Egidii» (szept. 1.) 1407. *Kállay-család levéltára.*

1393-ban mind őt, mind fivérét Pétert királyi adományban részesitette, nekik adományozván a beregmegyei Gut vámjának egy részét.

Más oldalról megbizható adatok emlitik, hogy 1400 táján, tehát épen a kérdéses korban, Mihály váradi főesperes fivérével, Péterrel kezet fogva birtokukon, az ungmegyei Villyén, a Szent-Pál-rendüek számára klastromot alapitott.

Ez adatokból, egymással összevetve azokat, kiderül, hogy az emlitett Mihály főesperes senki más, mint Császlóczy Mihály, ki prépostsága előtt csakugyan főesperes vala, kinek testvérét, Pétert s ungmegyei birtokait emlitik történeti forrásaink, és aki amint épittette a villyei klastromot ugy vagy ő, vagy nemzetségének valamely más tagja családjok bölcsejéről, a nevet adó Császlóczról sem feledkeztek meg, emeltetvén ott amaz emlékszerü egyházat. Ez egyház, jámbor kezek által megujitva, ma is áll s mintegy emlékkövét képezi a Császlócziak már rég kihalt nemzetségének.

Fenvan Mihály prépostnak egy 1393-ban Váradon kelt s nagy gonddal papirra irt szép levele is, melylyel egymás közt megegyezni nem tudó testvéreit, Pétert és Lászlót, továbbá unokaöcscsét, Miklóst, János fiát atyafiságosan megosztoztatja. A testvérek s a rokon ahelyett hogy törvényre adták volna ügyöket, Mihály prépostot, mint legöregebbet s egyházi állása mellett bizonyosan személyes tulajdonainál fogva is bizalomra méltó férfiut választák birájokul s itéletén megnyugodtak.

Ugyane levél őrizte meg számunkra fejér viaszba nyomott pecsétjét is, mely mint a róla vett s mellékelt metszet mutatja, tojásdad alaku s mezejében, csucsives mennyezet alatt, a kiskáptalan egyházának védszentjét, Szüz-Máriát tünteti elő ülőhelyzetben, jobb karján a kis Jézussal. Mellette szintén jobbról egy térdelő alak, mely lehetne maga Mihály prépost, de a feje körül látható szentfény, haugyan a viseltes viasz lenyomat tévedésbe nem visz, arra utal, hogy ez alakban valamely szentet keressünk, például a gyermek Jézust imádó Keresztelő-Szent-Jánost. A mező legalján szivalaku paizs látható, melyen kétségkivül czimer vala, talán épen a Császlócziak czimere, de ez, sajnos, már csaknem egészen kitört. Körirata balról jobbra folyólag majuskel betükkel:

S MIHAHLV ◦ PPOITI ◦ SCTE MARIE VARAD

(† Sigillum Michaelis Præpositi Sanctæ Mariæ Waradiensis.)

Mihály kisprépositt al 1407-ben találkozunk utóljára; további sorsa ismeretlen, de tán még napfényre kerül ez is, mint a fentebbi nehány adat, mely nevével együtt szintén ismeretlen vala.[1] *1388—1407.*

Pelechtei Jakab kanonok. Upori István fentebb emlitett pere tartotta fenn emlékezetét.[2] *1390.*

János kanonok s egyszersmind a székesegyháznál karbeli és Evangelista-Szent-János kápolnájának igazgatója.[3] *1408.*

János kanonok s karbeli áldozár.[4] *1422.*

Zedeckeni János kanonok, ki Begechi István király emberével a gr. Csáky család őseit Árpád birtokába beiktatá. Neve valószinüleg inkább Szederkényi lesz s közel állhatott azon Zedekyni Mátéhoz, ki 1435-ben mint biharmegyei királyi ember fordul elő, vagy ama Szeder-

[1] *Kállay-család levéltára.* Nro. 1156. hol levele s pecsétje látható. — *Br. Vesselényi-család levéltára.* — *Leleszi országos levéltár:* Actor. 1383. és 1399. év. — *Schematismus Cleri Szatmariensis.* 1864 évf. 245. l. — NAGY I: *Anjoukori okmánytár.* III. 283. l. — KERESZTURI J: *Descript. Epp. et Capituli Varad.* I. 80. l. E források nyomán a következő családfa-töredék állitható össze:

Imre de Chazlouch.

László 1336.			János.		
Mihály vár. kanonok 1380. kisprépost 1388—1407.	Péter 1377—1393.	László 1393.	László 1383. hevesujvári főesperes 1407.	Miklós 1383—1393.	Bernát 1383.

[2] FEJÉR GY: *Codex dipl.* X. 1. 640. l.

[3] *Br. Vesselényi-család levéltára.*

[4] *Kállay-család levéltára.*

kényi Tamás mesterhez, ki 1478-ban mint az aradi káptalan kanonokja tünik fel.[1] *1424.*

Pestesi János prépost s egyszersmind székesegyházi kanonok. Feje velt azon öttagu küldöttségnek, melyet a váradi káptalan sérelmei orvoslása végett Zsigmond királyhoz menesztett.[2] *1429.*

András mester, kanonok, ki Zichy Lőrincz nádor emberével Báthori Istvánt okleveleinek előmutatására megidézte.[3] *1435—1439.*

Domokos mester, kanonok, ki Lőrincz oltárigazgató s Vaji István király embere társaságában a szatmármegyei Baromlakon határjárást s nyomozást teljesitett.[4] *1439.*

Bertalan kanonok, ki Bojti Péter király emberével bevezetni akarta Szepesi Lászlót és Pocsaji Lászlót a biharmegyei Vásári és Keszi részbirtokokba, melyeket Hunyady Jánostól nyertek, de ellenmondással találkoztak.[5] *1447—1453.*

Benedek áldozár, kanonok.[6] *1452.*

Fábián karbeli áldozár, kanonok.[7] *1455.*

Kelemen kanonok.[8] *1461.*

Dombrai Pál prépost s egyszersmind székesegyházi kanonok. Azon malmot, mely Váradon a Körösön, a vakok telkén innen állt s melyet Mezőgyáni Pál káptalani jegyző Keleséry Bertalan és Jánostól hatvanöt forintban zálogképen birt, de végrendeletében a kiskáptalannak és Szent-János káptalanának hagyományozott, — e malmot Dombrai és Vitéz János, mint a nevezett két káptalan prépostjai, a várad-velenczei apáczáknak engedik át, felvévén tőlök negyvennyolcz arany forintot.[9] *1472.*

[1] Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 6. 637. l. — *Leleszi orsz. leréltár.* — Pesty Fr: *Krassóvármegye tört.* III. 440. l.

[2] *Lásd e munka* I. köt. 252—53. ll.

[3] Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 7. 737. — *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 521. 50.

[4] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* II. 217. l.

[5] *Gyulafejérvári országos leréltár:* Bihar. 3. 12.

[6–8] *Kállay-család levéltára.*

[9] «Nos capitulum ecclesie Waradiensis memorie commendamus per presentes, quod venerabiles et egregii viri domini Johannes Wythez decretorum doctor prepositus dicte maioris ecclesie, necnon Paulus de Dombro similiter prepositus minoris ecclesie beate Marie virginis in castro Waradiensi fundate, socii et con-

Miklós kanonok, hiteles-helyi kiküldetésben járt, mégpedig eléggé feltünőleg a várad-előhegyi társaskáptalan megbizásából.[1] *1497.*

Haczy Márton prépost, ismeretes költő a XVI-ik század elején.[2]

Demeter áldozár, kanonok, ki Gúti László királyné emberével beiktatá a Debreczen melléki Haláp birtokába Melith Györgyöt, de a beiktatásnak Szegedi Miklós, Szent-István káptalanának prépostja, egész káptalanával együtt ellenmonda.[3] *1541.*

Martius prépost, székesegyházi kanonok s felszentelt püspök.[4]

canonici nostri, personaliter in ipsorum ac ceterorum canonicorum dicte minoris beate Marie virginis, et sancti Johannis Baptiste ecclesiarum in dicto castro Waradiensi fundatarum, sociorum scilicet et concanonicorum eorum nominibus et in personis, nostri e medio exurgendo, sponte sunt confessi in hunc modum, quomodo ipsi tum ob spem et devocionem quam ad beatam Annam matrem Marie et claustrum sanctimonialium in civitate Waradiensi fundatum haberent, tumque pro certa sumpma pecunie infranominanda ab eisdem ut dixerunt levata, illud molendinum ipsorum *cis predium cecorum* extra dictam civitatem Waradiensem existens, in rivulo Crisii volvens, quod alias condam Bartholomeus et Johannes Kelesery dicti cives in porcione episcopali civitatis predicte in vico Wadkerth commorantes, tamquam ipsorum proprium ac merum et sincerum ius, pro certis eorum necessitatibus expediendis condam magistro Paulo de Mezewgyan *notario nostro* pro sexaginta quinque florenis auri impignorassent, tandemque idem magister Paulus dum viveret in sua ultima testamentaria disposicione anime sue non immemor, prefatisque utrisque ecclesys, scilicet beate Marie virginis et sancti Johannis Baptiste, sub eodem pignoris titulo, quo sibi incumbebat, salubriter legavisset et commisisset, volentes eciam ut animabus dictorum condam Bartholomei et Johannis Kelesery et magistri Pauli aliquod pium et salubre opus impenderent, predicto claustro sancte Anne et per consequens dominabus et sororibus sanctimonialibus in eodem claustro degentibus, sub eodem pignoris titulo quo ipsis dictum molendinum attineret, cum omnibus suis emolumentis et fructibus dumtaxat pro quadraginta octo florenis auri puri hungaricalibus, plene ipsis ut dixerunt persolutis, obligassent tamdiu possidendum tenendum et habendum, donec et quousque per superstites ac progenitores (igy) prenominatorum Bartholomei et Johannis Kelesery de huiusmodi quadraginta octo florenis auri iam fatarum dominarum sanctimonialium satisfactum fuerit quoad plenum; harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in festo Apparicionis beati Michaelis archangeli, anno domini Millesimo quadringentesimo septuagesimo secundo.» Papir, hátlapján monoru pecsét nyomaival. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. 44. 9. — D. L. 17318.

[1] *Gr. Károlyi-család levéltára*: 1. 251.

[2] *Lásd fentebb*: 166. l.

[3] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 1778. 9.

[4] *Lásd fentebb*: KANONOKOK *1544. évnél.*

Forrásunk «kisprépost»-nak nevezi, de semmi kétség benne, hogy ezalatt a kiskáptalannak vagy Szüz-Mária kisebb egyházának prépostját kell érteni; a székeskáptalannak csak egy prépostja volt, és valamint e káptalan a kiskáptalan mellett «nagy»-nak neveztetett, ugy a kettőnek prépostjait is nagy és kis jelzővel különböztették meg.[1] *1544—1547.*

Pesti Bálint áldozár, prépost — az utolsó. 1556-ban tünik fel mint ilyen[2] s a következő évben bezárta elődeinek hosszu sorát, kik Jánosra, a Csanád által 1320 táján kinevezett első prépostra következének. Többé nem találkozunk sem vele, sem káptalanával. *1556.*

[1] *Lásd fentebb:* 195. l. [3-4] jegyz.
[2] *Kállay-család levéltára.*

KERESZTELŐ-SZENT-JÁNOS EGYHÁZÁNAK TÁRSASKÁPTALANA.

A KELETKEZÉSÉT ELFEDŐ HOMÁLY. — ELSŐ FELTŰNÉSE. — BIRTOKLÁSÁNAK TÖRTÉNETI NYOMA. — ISMERETES TAGJAI.

Ki, mikor s mely különös czélra alapitá? oly kérdések, melyekre történeti emlékeink még eddig nem adtak feleletet. 1472. május 8-án hallunk róla először, midőn prépostja s kanonokjai emlittetnek; ekkor tehát már alapitása és szervezése bevégzett tény vala s igy keletkezésének első gyökérszálait néhány évvel előbb kell keresnünk.

Ekkor két egész évtizeden at a nagynevü Vitéz János ült Szent-László városának püspöki székén. Hogy Vitéz csakugyan törekedett Váradon s nevezetesen Szent-László király sirjánál egy uj káptalant felállitani, de törekvése meghiusult: azt tudjuk.[1] Azonban ez alkalommal is megtörténhetett, mint annyiszor, hogy a megindított cselekménynek mégis lőn eredménye, csakhogy más alakban. Az uj káptalan más czimmel, más rendeltetéssel ugyan és szerényebb alapokon, mint azt Vitéz tervezé, megalakult s *Keresztelő-Szent-János káptalanának* nevezteték.

Lehet, hogy a még ezután felmerülő adatok igazolni fogják azon sejtelmet, mely e káptalan alapitóját Vitéz Jánosban keresi. Feltünő az is, hogy mind az uj káptalan, mind Vitéz püspök neve: János, ami, ha nem a puszta véletlen müve, sokat jelent a középkorban, midőn a védszentek tisztelete annyira ki vala fejlődve, hogy, a ki oltárt, egyházat vagy monostort alapitott avagy legalább egy zászlót készittetett, sietett

[1] *Lásd e munka első kötete* 290—291. ll. — *Epistolæ Mathiæ Corvini:* 58—59. ll.

arra védszentje képét feltenni s alkotását önmagával együtt védszentjének felajánlani.

Az uj káptalan egy prépost s legalább nyolcz kanonokból állt; annyit emlit egyszerre egy alább idézendő oklevél, s hogy nem a kiskáptalanból alakittatott át, azt igazolja egy másik oklevél, mely a két káptalant s azok tagjait egymás mellett s egy időben hozza fel.[1] Prépostja rendszerént a székeskáptalani prépost volt; ezt mutatja az egyetlen, rendelkezésünkre álló irott emlék, emellett szól ama körülmény, hogy külön prépostjáról sehol semmi emlékezet.

Egyháza épen ugy, mint a kiskáptalané, várbelinek neveztetik s ennélfogva kétségtelen, hogy a váradi várban, Szent-László székesegyházának közelében emelkedett.

Birtokairól szintén hézagosak a tudósitások, de annál érdekesebbek. Az 1554-iki adókönyv szerént a biharmegyei Bedő falu egészen Szent-János káptalanáé volt;[2] ellenben az 1552-iki s a többi évek adókönyvei ugyanazon Bedőt a váradi nagyprépost birtokának mondják.[3] Egy 1472-iki oklevél szerént Szilhalma-tája nevü birtoka is volt e káptalannak, nem falu, hanem csak puszta vagy dülő, mely szintén Biharmegyében, Derecske és Tépe között, talán ép ez utóbbi határán esett.[4] Tépe szintén nagypréposti birtok, és igy már másod izben látjuk,

[1] *Lásd fentebb:* A KISKÁPTALAN TAGJAI: *Dombrai Pál 1472. év.*

[2-3] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Dicalis Conscript. Bihar. VIII. 368. l. és előző s köv. ll.

[4] «Nos Capitulum Ecclesiæ Albensis memoriæ commendamus, quod egregius Johannes filius condam comitis Johannis de Rozgony et Andreas de Rakolcz personaliter ab una — parte autem ex altera Johannes Zamleny civis civitatis Waradiensis pro venerabili et egregio domino Johanne Wythez, decretorum doctore, præposito et canonico ecclesiæ Waradiensis, necnon *similiter* preposito — et honorabilibus viris Jacobo, Clemente, Bartholomeo, Laurentio, Michaele, Mathia, Benedicto et Urbano canonicis *collegiatæ ecclesiæ beati Johannis Baptistæ de Castro Waradiensi* cum procuratoriis literis Capituli eiusdem Waradiensis ecclesiæ coram nobis constituti, spontanea eorum voluntate sunt confessi in hunc modum: Quod quia prefatus Johannes de Rozgon et Andreas de Rakolcz ratione et prætextu quarumdam terrarum arabilium *Zylhamathaya* vocatarum in comitatu Byhoriensi habitarum ac aliorum negociorum iuxta iudiciariam commissionem serenissimi domini Mathiæ regis literarumque suarum superinde confectarum vigesimo sexto et septimo diebus festi b. Michaelis Archangeli iuramenta deponere habuissent; tamen ipsi partium laboribus et expensis parcere volentes, interveniente plurimorum proborum virorum ordinativa compositione, restatucionem præfatarum terrarum arabilium *Zyl-*

hogy a Szent-János-káptalan s a váradi nagyprépost birtokai találkoznak. Egyébaránt Tépe 1421-ben még Kovári Pálnak birtoka,[1] és csak később, Szent-János káptalanának alapitása korában juthatott a nagyprépost birtokába. Ha ehhez hozzá veszszük azon körülményt, hogy Szent-János káptalanának prépostságát rendszerént a székeskáptalani prépost viselte, azon sejtelemnek kell helyet adnunk, hogy itt is, mint fentebb a kiskáptalannál, a nagyprépost nevén álló birtokoknak legalább egy része eredetileg a Szent-János-káptalan birtokai valának s a káptalan prépostságával jutottak a nagyprépost kezére, kinek birtokában még a XIV-ik század végén sem látunk többet az egy Ürögd falunál.

E káptalan végsorsa ismeretlen, de 1554-ben, mint láttuk, még van róla emlékezet, de hogy léteztek-e akkor kanonokjai is? annak semmi nyoma. Utolsó, ismeretes kanonokja 1509-ben fordul elő.

halmathaya vocatarum, necnon iuramenta prenotata sive iuramentales dispositiones, item iudicium ac iustitiæ impensionem, quam idem dominus Johannes ex parte Jobbagionum suorum facere tenebatur, eædem partes arbitrio et dispositioni octo proborum et nobilium virorum per partes eligendorum in festo beati Gregorii papæ proxime venturo in possesione *Dereczke* fiendæ submisissent, ymo submiserunt coram nobis, Ubi quitquid ipsi octo probi viri termino et loco in predictis in facto dictarum terrarum et juramentalium dispositionum, necnon satisfactionis ex parte Jobbagionum, aliorumque iniuriarum, dampnorúm et expensarum præmissarum occasione factarum; visis ambarum partium iuribus atque probabilibus documentis, facerent, disponerent et arbitrarentur: hæc et id ambæ partes acceptare et pro rato et firmo habere et tenere inviolabiliterque observare deberent et tenerentur. Ubi autem eædem partes per dispositiones eorumdem proborum in premissis concordare non possent, extunc ydem dominus Johannes de Rozgon et Andreas de Rakolcz in uno termino per eosdem arbitros post idem festum beati Gregorii papæ præfigendo et deputando, iuramenta ipsorum secundum contenta litterarum adiudicatoriarum præfati domini regis deponere, tandem quintodecimo die ipsius iuramenti idem dominus Johannes ex parte Jobbagionum suorum satisfactionem impendere debeat et teneatur harum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum sabbato proximo ante festum b. Demetry martyris, Anno domini millesimo quadringentesimo septvagesimo secundo.» Eredeti, papir, hátpecsét helye. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 1018. 43.

[1] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* II. 62. l.

Keresztelő-Szent-János káptalanának tagjai.

Vitéz János, az ifjabb; prépost s egyszersmind a székeskáptalan prépostja.[1] *1472.*

Jakab kanonok.[2] *1472.*

Kelemen kanonok.[3] *1472.*

Bertalan kanonok.[4] *1472.*

Lőrincz kanonok.[5] *1472.*

Mihály kanonok.[6] *1472.*

Mátyás kanonok.[7] *1472.*

Benedek kanonok.[8] *1472.*

Orbán kanonok.[9] *1472.*

Sebestyén áldozár, kanonok.[10] *1500.*

Mihály áldozár, kanonok. Berczeli Elek várad-előhegyi kanonokkal s Zajoni Nagyrévy király emberével együtt vizsgálta azon hatalmaskodást, melyet Chulai Móré György nándorfejérvári bán emberei Kállay János és Derenchény György birtokán a külső-szolnokmegyei Nagy-Túron fegyveres kézzel elkövettek.[11] *1501—1507.*

Debreczeni Antal kanonok.[12] *1509.*

[1-9] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1018. 43.

[10] *Gr. Károlyi-család levéltára.*

[11] *Kállay-, gr. Károlyi- és gr. Vay-család levéltára.*

[12] *Gr. Vay-család levéltára.*

SZENT-LÁSZLÓ KIRÁLY SIRJÁNAK
ÉS
SZENT-ISTVÁN ELSŐ VÉRTANU EGYHÁZÁNAK TÁRSASKÁPTALANA.

KELETKEZÉSÉNEK HOSSZAS NEHÉZSÉGEI. — FOKOZATOS ÁTALAKULÁSA. — RENDSZABÁLYAINAK INTÉZKEDÉSEI. — HITELES-HELYI JOGA S PECSÉTJE. — BEZÁRJA A PÜSPÖKSÉG KÖZÉPKORI TÖRTÉNETÉT.

A terv Szent-László király sirjának tiszteletére külön káptalant alakitani, mint láttuk, V. László királytól ered;[1] de a terv megvalósitása csak félszázad mulva Kálmáncsehi Domokos püspöknek sikerült.

A sikert, ugy látszik, az hozta meg végre, hogy az első terven, mely II. István király ez ős alapitványának lényeges átalakitását czélozá, módositának olyképen, hogy eredeti jellegéből nem vetkőzteték ki egészen s mintegy csak uj elemeket olvasztának beléje.

Igy mingyárt czime is kettős lőn, az uj mellett megtarták a régit is: Szent-László király sirjának *és* Szent-István első vértanu váradelőhegyi egyházának káptalana. Eszerént csak csak a «konvent» elnevezés, melylyel e korban nálunk már kizárólag a szerzetesek éltek, maradt el.

Első prépostjának megválasztásánál szintén figyelemmel voltak a monostor eredeti, szerzetesi jellegére, s első prépostja: Kornis Benedek neve előtt ott áll a «frater» szerzetesi jelző; de kanonokjai már világi papok, mert rendszerént nem a monostorban, hanem benn a városban «házakban» laknak. Végre mind a prépost, mind a kanonokok tevékenysége nem szoritkozik kizárólagosan sem a Szent-László sirját rejtő székesegyházra, sem magára az ős monostorra, hanem megoszlik a kettő között.

[1] *E munka:* I. kötet 290. l.

Később azonban szerzetesi jellegének utolsó emlékeztető maradványa is eltünik: utóbbi prépostjai már világi papok; ellenben uj, Szent-László czime nem tudja feledtetni a régit, végre is amaz borul feledésbe, s egy évtized mulva még hivatalos iratok is csak Szent-István káptalanának czimezik.

Alapitásának éve ismeretlen, de mert alapitója Kálmáncsehi Domokos, ki 1495-ben foglalta el Várad püspöki székét, és mert Osvát áldozár 1497-ben már mint ez uj káptalan tagja emlittetik: [1] alapittatásának ideje az idézett két év közé esik.

Tagjainak száma is bizonytalan, de a préposton kivül legalább nyolcz kanonokja mindenesetre volt.

Az uj káptalan mingyárt megalakulása után jelét adá testületi önállóságának és szabályokat dolgozott ki, melyekkel hivatali kötelmeit, elüljáróihoz s a tagoknak egymáshoz való viszonyát, valamint birtokai kezelését rendezé.

E szabályok szerént, melyek napjainkig fenmaradtak,[2] először

[1] «Osvaldus Presbyter Canonicus novi Collegii b. Ladislai Regis in dicta Ecclesia nostra fundati.» A váradi székeskáptalan 1497-iki levele. *Gr. Vay-család levéltára.*

[2] «nos reverendus in Christo pater et dominus frater *Benedictus*, episcopus Trinopolitanensis ac canonicus et in pontificalibus vicarius Ecclesie Waradiensis ac prepositus et canonici *novi collegii* sive sepulchri beatissimi regis Ladislai ac capituli ecclesie b. Stephani prothomartyris de promonthorio Waradiensi cupientes in unione et concordia perfecta dies nostros et labores nostros continuos cum Dei adiutorio, quantum possumus, transigere; ut et in propria persona nostra et in rebus tam ecclesie nostre predicte, quam in privatis nostris negociis tranquilla mente persistamus et a manu potenciori eas defendamus pro virili nostra: Constituciones presentes, quibus regulatissime vivamus et in iuribus nostris in alterutrum protegamur, unanimiter facere decrevimus, submittentes nos et bona nostra ac ecclesie nostre predicte — auctoritati et singulari proteccioni et defensioni, ipsasque constituciones nostras correccioni, emendacioni atque reformacioni reverendissimi in Christo patris et domini *Dominici* episcopi ecclesie Waradiensis, domini videlicet et patroni, atque *auctoris dicti novi collegii* et ecclesie nostre capitularis predicte graciosissimi.

Quequidem nostre constituciones infrascripte articulis de voluntate et consensu prefati domini fratris *Benedicti* episcopi, prepositi nostri et nostra communi descripte sunt salvo iure addendi, mutandi, minuendi et corrigendi prout temporis varietas exiget, nam statuta queque secundum varietates temporum imminentes transmutantur vel augmentantur aut diminuuntur ex causis novis racionabilibus et urgentibus supervenientibus. Quequidem tamen cause racionabiles ipsi domino

is minden uj tag esküt tesz, melylyel a váradi püspöknek és saját prépostjoknak engedelmességet fogad; a káptalan ugy erkölcsi, mint anyagi érdekeinek védelmére s a testületi szellem ápolására kötelezé magát. Ezután röviden előadva testületök s a kérdéses szabályzat ke-

preposito nostro predicto vel successoribus eiusdem et nobis unanimiter videbuntur, easque constituciones nostras presentes vel in futurum iuxta condiciones temporis ex voluntate et annuencia reverendissimi domini episcopi Waradiensis pro tempore existentis describendas dominus prepositus noster pro tempore constitutus atque quilibet ex nobis iuramento corporali ad sancta evangelia Dei manibus nostris tacta approbare sit astrictus et obligatus secundum formulam iuramenti presentibus insertam, ut eo forcius he nostre constituciones et statuta valitura sint et permaneant.

Primus articulus. Quod quatuor canonici ex nobis secundum creacionem et senioratum ipsorum teneantur in ecclesia capitulari S. Stephani per duos menses integros per se personaliter vel alium ex fratribus canonicis de voluntate domini prepositi nostri pro tempore constituti, inhabitare; ubi et universas *Fassiones, relaciones atque protestaciones nobilium regnicolarum referri audiant* et eas diligenter auscultent et notario referant inscribendas et annotandas; et elapsis dictis duobus mensibus alii quatuor canonici sequentes priores dictam ecclesiam nostram capitularem modo simili inhabitaturi per se vel per alium fratrem suum canonicum *ascendant.*

Secundus articulus. Quod reverendus dominus frater — *Benedictus* episcopus et prepositus noster pro tempore constitutus, et successores sui prepositi teneantur singulis diebus Dominicis et festis in ecclesia nostra prædicta capitulari S. Stephani Prothomartyris in cantu celebrare vel celebrari facere unam missam de die occurrente, vel prout devocio ipsius domini prepositi et canonicorum exiget: contrafacientem idem dominus prepositus noster pro ipsius negligencia mulctetur in quinquaginta denariis usualis monete. Preterea in ecclesia b. Stephani ipsi canonici residentes teneantur primas et secundas vesperas in festivitatibus et diebus dominicis occurrentibus cantare, ipse quoque dominus prepositus noster — nomine et vice sua aliquem idoneum presbyterum ipsis canonicis associet cantore (igy) primas et secundas vesperas festivitatis vel solennitatis occurrentis, ut (ac ?) si festivitas precipua, puta nativitatis, Resurreccionis, Epiphaniarum Domini et beatissime virginis Marie, omnium Sanctorum et his similes, aut solemnitas Patronorum nostrorum occurrerint: eciam ex aliis canonicis ad arbitrium domini prepositi nostri pro tempore constituti ascendant.

Tercius articulus. Quod ipsi quatuor canonici assignati ad inhabitandam dictam ecclesiam nostram capitularem teneantur et missam dici in festivitatibus et diebus dominicis cantare, et feriatis diebus missam unam secundum eorum seriem privatim sine cantu celebrare pro animabus benefactorum et elemosinariorum nostrorum; contrafaciens pro qualibet negligencia mulctetur in decem denariis.

Quartus articulus. Quod canonici alii preter illos quatuor canonicos, qui ad ecclesiam nostram capitularem S. Stephani designati sunt, teneantur in pro-

letkezésének történetét, mingyárt az első czikkelyben intézkedik kötelmeik teljesitésének módozatairól.

Nevezetesen, rendeli, hogy a kanonokok közől négy-négy, felváltva, két hónapig a szent-istván-hegyi monostorban lakjék, hogy itt

priis eorum personis, nisi aliquid legitimum eis obstet impedimentum, vel in alio aliquo negocio occupati sint, — missam beatissime Marie virginis in aurora *in ecclesia cathedrali Waradiensi* sub nomine et titulo novi collegii ***beatissimi regis Ladislai*** fundata in superpelliciis cantare; contrafaciens mulctetur in denariis decem.

Quintus articulus. Quod redditus et obvenciones universarum *possessionum, porcionumque possessionariarum, molendinorum et pratorum atque decimarum et nonarum* tam frugum, quam vinorum, agnellorum, et *quartam frugum de Comitatibus Békess et Kyskereskeöz* provenire debencium equaliter inter nos (eos?) qui divinis deserviunt vel, ut supra, deservire faciunt, dividantur; pecunie vero sigillares et alie quotidiane distribuciones tantummodo in sacris existentibus et non aliis interessentibus dividantur, nisi, prout de iure communi, salva dupla parte, que ex his redditibus domino Preposito nostre pro tempore constituto deputetur, assignetur et excidatur.

Sextus articulus. Quod omnes canonici creati novi collegii residenciam faciant personalem nisi a reverendissimo domino Episcopo Waradiensi pro tempore constituto cum aliquibus eorum dispensetur; tales tamen absentes nihilominus onera ipsis incumbencia per alios substitutos diligenter adimplere faciant; alias enim nullatenus valeat aliquis ex nobis pretextu alicuius privilegii vel concessionis se absentare ab hac ecclesia nostra capitulari et novo nostro collegio propter necessitatem, et opportunitatem, quam habemus ad inhabitandam ecclesiam nostram capitularem et psallendam missam beatissime Marie virginis in aurora in ecclesia cathedrali Waradiensi; nisi necessitas vel evidens utilitas ecclesie nostre aliud exposcat.

Septimus articulus. Quod quandocunque littere alique causales vel quecunque alie sigillande erunt, ex insinuacione notarii nostri sive scriptoris custos et conservator *claris* sigilli nostri capitularis tenebitur convocare universos fratres nostros in *sacris constitutos* tempore, quo missa beate Marie virginis in aurora in ecclesia cathedrali Waradiensi cantabitur ad sigillandum, vel saltem aliquo ex fratribus nostris absente, suo substituto vel supportanti significare, ut si volet *(igy)* ad sigillandum ascendat hora ad hoc deputata; alioquin alio tempore si alique litere sigillande venerint, idem conservator clavis sigilli tenebitur fratribus nostris insinuare et *ex domibus* eos convocare ad sigillandum. Item de voluntate domini Prepositi nostri et nostra communi eligatur aliquis ex fratribus nostris in sacris constitutus, qui tamen sit idoneus et fidelis, pro conservatore clavis sigilli nostri capitularis.

Octavus articulus. Quod dominus Prepositus noster pro tempore constitutus curam gerat et superintendat bonis et possessionibus ac jobbagionibus ecclesie nostre predicte et advertat ad fratres nostros, ne cum ad decimandum electi fuerint vel ad colligendum: proventus nostros quosqunque pro se ipsis quidcun-

a zsolozsmákat, az isteni tiszteletet végezzék, nevezetesen hétköznapokon a monostor jóltevőinek lelki nyugalmáért. Vasár- és ünnepnapokon az ajtatosságot a prépost tartja, s ekkor a többi kanonokok közől is rendeljen fel a prépost annyit, amennyit jónak lát. Akik lenn a város-

que ex eis usurpent et vendicent; et universi proventus et redditus nostri ad manus decani nostri pro tempore constituti administrentur et presententur, qui postea fideliter ipsi domino prelato nostro et nobis assignare valeat.

Nonus articulus. Quod cum ipsi fratres nostri taliter ad colligendos redditus nostros deputati, redierint: ipse dominus Prepositus noster cum canonicis fratribus suis ad id per eum convocatis vel per eos ad id electis, ab eisdem raciones exigat et circumspiciat: si idem diligenter et fideliter officium suum compleverit.

Decimus articulus. Quod propter paucitatem proventuum nostrorum hoc tempore existencium aliquis ex fratribus nostris per ipsum dominum Prepositum nostrum pro tempore constitutum et nos in festo Circumcisionis Domini vel sequenti die electus in decanum: hoc officium decanatus assummere et acceptare debeat sine difficultate aliquali; qui universas causas et lites ac controversias colonorum et jobbagionum nostrorum audire et eas definire debeat; si vero alique ardue fuerint, eas vel per viam simplicis querele vel per viam appellacionis definiendam ad dominum Prepositum nostrum pro tempore constitutum transmittat, qui una cum voluntate nostra cognoscere et fine debito terminare valeat.

Undecimus articulus. Quod notarius noster pro tempore constitutus iuramentum prestare teneatur, quod litteras necessarias sub sigillo nostro capitulari emanandas fideliter et sine fraude conscribet et conficiet; et litteras ac litteraria instrumenta et copias litterarum nobis sine diminucione presentabit.

Duodecimus articulus. Quod Prepositus et Canonici signanter in loco capitulari et eciam extra locum capitularem omni honore et reverencia se teneant, verba oprobriosa et contumelias aut iniurias unus alteri non inferat, neque procaciter unus alteri respondeat vel insultet; contrafaciens pro merito culpe *aut excludatur* aut mulctetur prout ipsi preposito et Canonicis videbitur. Si tamen talis exclusus pretenderet se gravatum, poterit ad dominum reverendissimum Episcopum ecclesie Waradiensis pro tempore constitutum vel ejus vicarium in spiritualibus appellare.

Tredecimus articulus. Quod quandocunque aliquis ex fratribus aliquid accionis movere vel intentare voluerit contra alium fratrem suum: extunc idem talis accusator ex fratribus prius conveniat illum fratrem suum in presencia domini Prepositi nostri pro tempore constituti, qui una cum fratribus accionem seu lites et controversias illius fratris accusatoris audiat, intelligat et fine debito concludat atque definiat; deinde autem si voluerit, poterit ad reverendissimum Episcopum Waradiensem aut eius Vicarium appellare.

Decimus quartus articulus. Quod dominus Prepositus noster pro tempore constitutus aliquo rancore vel indignacione contra aliquem ex fratribus forte concepta non valeat sua auctoritate vel temeritate illum fratrem nostrum vel aliquem ex nobis captivare, detinere vel incarcerare, vel beneficio aut proven-

ban laknak, tartoznak minden hajnalon a székesegyházban Szent-László király tiszteletére énekes misét tartani, azon valamennyien karingben jelen lenni. Aki elmarad, tiz denár birságot fizet.

A négy-négy tagnak folytonos bennlakását a monostorban azért is sürgeti, hogy legyen, ki az ország nemes lakosainak bevallásait, tiltakozásait stb. meghallgassa s a káptalani jegyzővel irásba tétesse. Szent-István előhegyi monostora ugyanis ős időktől fogva hiteles-helyi joggal birt, e jogot örökölte az uj káptalan is azon különbséggel, hogy a régi prépostság pecsétje helyett ujat nyert átalakulásának megfelelő körirattal.

A pecsét, mint a mellékelt metszet mutatja, kerek, mezejében Szent-István első vértanu szokott jelvényeivel: baljában pálmaág, jobbjában könyv; körülötte kettős vonal között a következő latin betüs felirattal:

S..... PHANI.... RIS · D. · PMOTORIO WARADIEN...

(† Sigillum Capituli Sancti Stephani Prothomartyris De Promontorio Waradiensi.) [1]

A kérdéses szabályzat intézkedik a káptalani birtokok kezeléséről is. A régi premontrei prépostság birtokai átmentek az uj káptalan

tibus suis privare aut excludere de collegio fratrum, — nisi prius habito tractatu cum fratribus idem Prepositus noster cum suis Canonicis iudicaverit legitime puniendum aut excludendum vel mulctandum.

Quindecimus articulus. Item ut omnes fontes discordie et dissidii procul a nobis habeantur, statuimus: quod nullus ex nobis audeat facere parcialitates alliciendo et attrahendo fratres ad vota sua, vel conquirendo voces multas et favores fratrum quocunque quesito colore, ut voluntati sue satisfiat, et id habeatur in capitulo, ut sibi videtur et placeat; contrafaciens, tamquam unitatis et concordie destructor, privetur proventibus trium integrorum mensium.

Ego *Sigismundus Thurzo*, episcopus Ecclesie Waradiensis etc. pretactas constituciones ac omnes et singulos articulos eiusdem constitucionis per hoc manus scriptum meum, tamquam Ordinarius et Prelatus confirmo et roboro. Datum in castro nostro Waradiensi feria sexta, 15-a Decembris anno salutis millesimo quingentesimo octavo.» A pozsonyi káptalan 1811. évi hitelesitett átiratából. *A jászai konvent házi levéltára.* 100. 12. Megjelent a *Történelmi tár* 1879. évf. 182—186. ll. de sok sajtóhibával.

[1] A mellékelt metszet eredetije a káptalan 1558-ik évi eredeti leveléről függ. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 38. 11. E csonka pecsétnél épebb a nevezett levéltárban nincs; egyebütt, például a br. Vesselényi-család levéltárában van, de vidéken a szakértő rajzoló ritka. A körirat kiegészitése ép pecsétek után történt. Jerney J. kozlése (*Magyar tört. tár*: II. 163. l. és 98. rajz) nem hű.

tulajdonába, s e birtokok: Biharmegyében Asszonyvására, Győr, Prépost-Ősi, Pecze-Szent-Márton, Vadász, Harangmező, Almamező, Betfia, Farnos egészen; Cser-Ősiben, Keresszegen, Monostoros-Ábrányon részbirtokok,[1] továbbá a malmokon, tizedek és kilenczedeken kivül Békésmegyéből s a Kis-Keresközből a tizedek negyede; tehát eléggé számos és terjedelmes birtokok, de jövedelmezőségök a káptalan megalakulá-

sakor sok kivánni valót hagyhatott hátra. Legalább a kérdéses szabályzat maga igy nyilatkozik s ennélfogva rendeli, hogy a jószágok rendbentartására s a jövedelmek kezelésére a prépost és a kanonokok minden ujév napján dékánt válaszszanak, ki a választást elfogadni s a káptalan kezébe hüségi esküt tenni tartozik.[2]

[1] E birtokokról bővebben lesz szó alább: SZENT-ISTVÁN ELSŐ VÉRTANU VÁRADELŐHEGYI PRÉPOSTSÁGA.

[2] A dékán esküminta: «Ego N. canonicus novi Collegii iuro ad puritatem conscientiæ meæ per hæc s. evangelia Dei, quod iura ecclesiæ nostræ S. Stephani

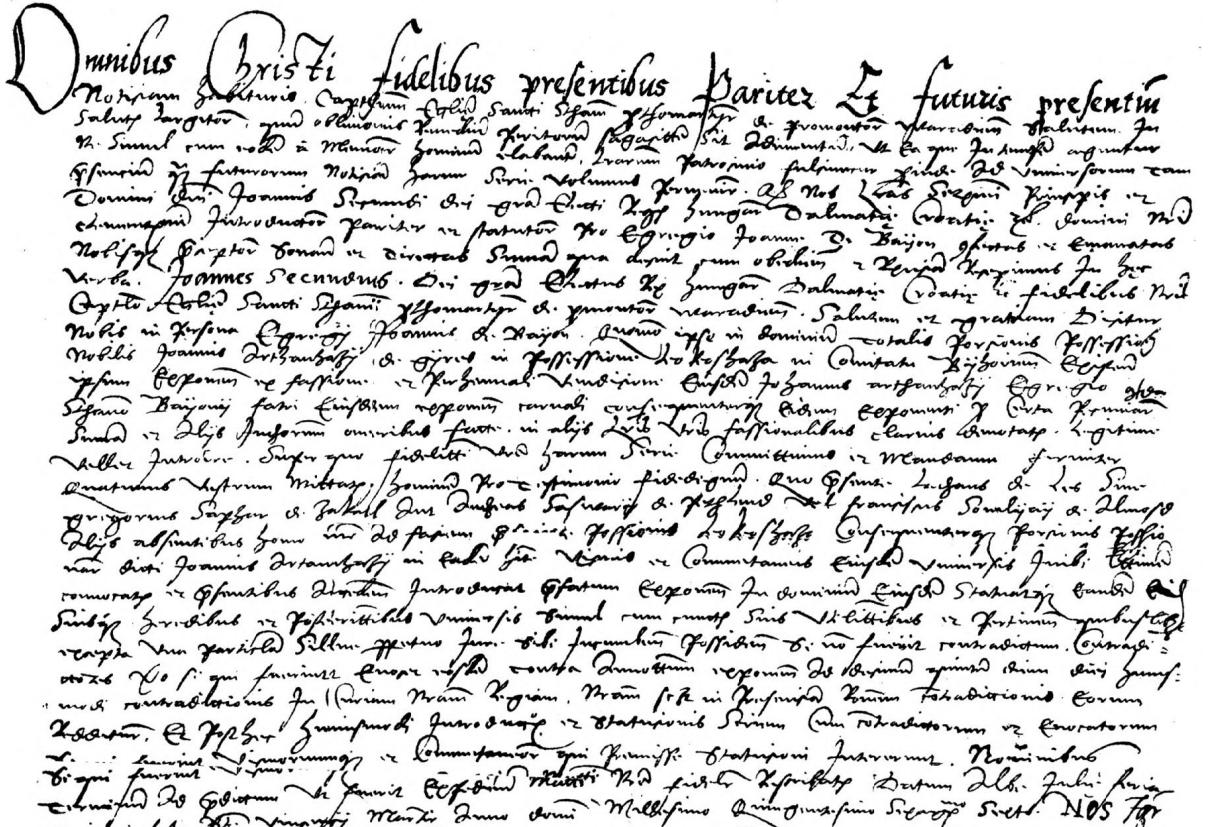

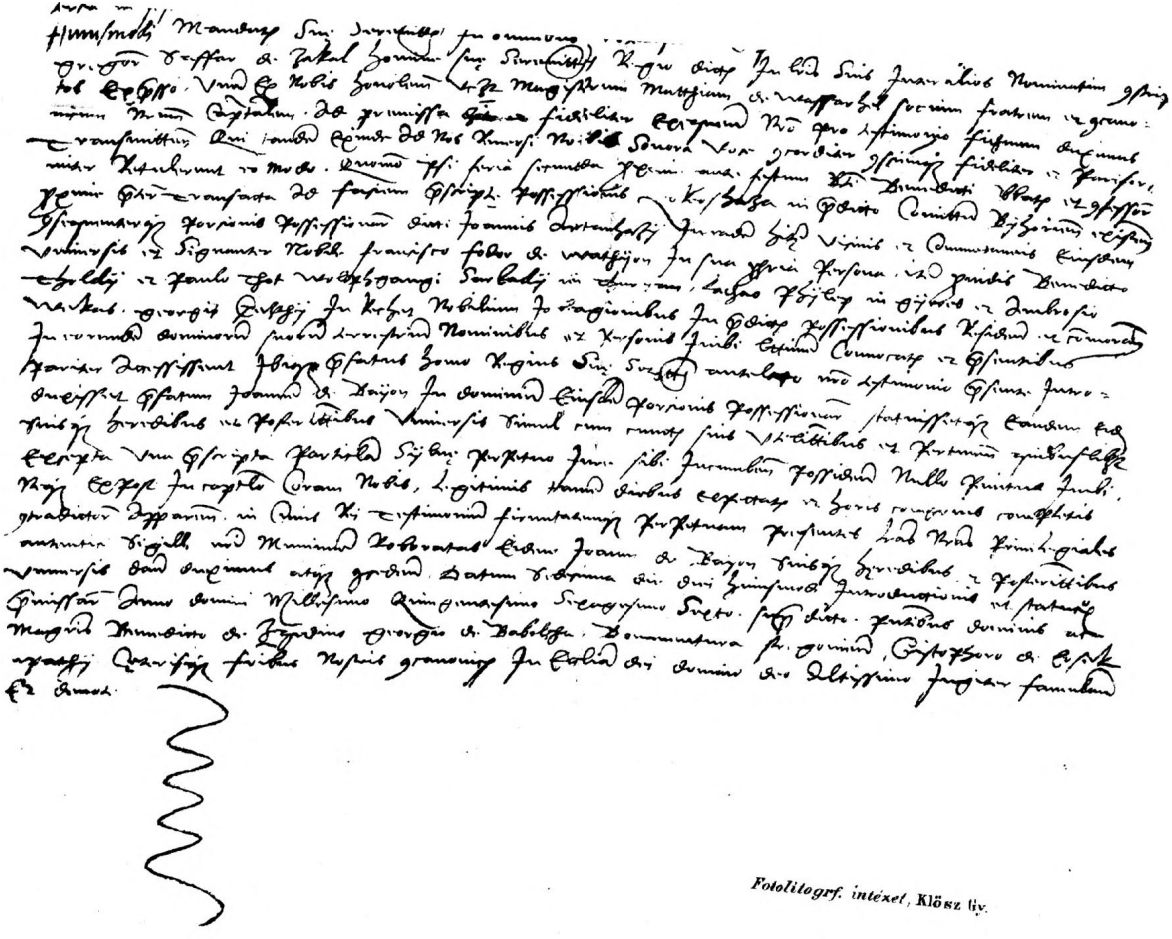

Fotolitogrf. intézet, Klösz liv.

E szabályzat keretében állott fenn a káptalan mintegy hetven évig. Történetének végét már ismerjük.[1] 1557-ben a székeskáptalan feloszlátása után átvette a székesegyházat s abban az országos levéltárt, és kilencz éven át volt még folytatója a Szent-László királytól nyert magas feladatnak és szolgája a vidék jogi érdekeinek.

1566. márczius 18-án János-Zsigmond parancsára a biharmegyei Lőkösházán még birtokba iktatást eszközölt s erről a következő április 2-án, tehát csak öt nappal feloszlatása előtt, hiteles-helyi levelet is adott, melyet a mellékelt fénynyomatban ezennel bemutatunk.[2]

prothomartyris et novi Collegii negotia curæ et sollicitudini meæ iuxta tenorem præsentis nostræ constitutionis specialiter commissa fideliter et legaliter sine fraude pro posse exercebo; res et bona ad manus meas venientes Domino Præposito meo et dominis de capitulo sine fraude et dolo ac diminutione et ad iussa eiusdem domini Præpositi et canonicorum præsentabo: sic me Deus adiuvet et beatus Stephanus Prothomartyr.»

[1] *Lásd:* I. kötet 438. s köv. ll.

[2] «Omnibus Christi fidelibus presentibus pariter et futuris presentium noticiam habituris Capitulum Ecclesie Sancti Stephani prothomartyris de promontorio waradiensi salutem In salutis largitore quum oblivionis Remedium peritorum sagacitate sit adinventum, ut ea que In tempore aguntur, ne simul cum eodem a memoria hominum elabantur, litterarum patrocinio fulciuntur Proinde ad universorum tam presencium quam futurorum Noticiam harum serie volumus pervenire. Quod Nos Litteras Serenissimi Principis et Domini domini Joannis Secundi dei gracia Electi Regis hungarie Dalmacie, Croatie etc. domini nostri clementissimi Introductorias pariter et statutorias pro Egregio Joanne de Bayon confectas et emanatas Nobisque preceptorie sonantes et directas Summa qua decuit cum obediencia et Reverencia Recepimus In hec verba. Joannes Secundus Dei gracia Electus Rex hungarie Dalmacie Croatie etc. fidelibus Nostris Capitulo Ecclesie Sancti Stephani prothomartyris de promontorio waradiensi Salutem et gratiam Dicitur Nobis in persona Egregy Joannis de Bayon. Quomodo ipse in dominium totalis porcionis possessionarie Nobilis Joannis Arthanhazy de gyres in possessione Leokeoshaza in Comitatu Byhoriensi existentis ipsum Exponentem ex fassione et perhennali vendicione Eiusdem Johannis arthanhazy Egregio condam Stephano Bayony fratri Eiusdem exponentis carnali, consequenterque Eidem exponenti pro certa pecuniarum summa et Alys Iudiciorum oneribus facte in alys Litteris vestris fassionalibus clarius denotate legitime vellet Introire. Superquo fidelitati vestre harum serie Committimus et Mandamus firmiter Quatenus vestrum Mittatis hominem pro testimonio fidedignum, Quo presente Ladislaus de Les Sive gregorius Saphar de Zakal Aut Andreas Saswary de pethlend vel franciscus Somlyay de Almosd Alys absentibus homo noster ad faciem prescripte possessionis Leokeoshaza, Consequenterque porcionis possessionarie dicti Joannis Artanhazy in eodem habite vicinis et Commetaneis Eiusdem universis Inibi legitime convocatis et presentibus accedendo, Intro-

E levél Várad középkori egyházi testületeinek utolsó ismeretes műve s e levélben van Szent-István káptalanának utolsó nyoma. Vásárhelyi Mátyás, Szegedi Benedek, Babolchay György, Esztergomi

ducat prefatum Exponentem In dominium Eiusdem, Statuatque eandem Eidem, Suisque heredibus et posteritatibus universis simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinencys quibuslibet, excepta una particula Silve, perpetuo Iure sibi Incumbenti possidendum si non fuerit contradictum. Contradictores vero si qui fuerint Evocet eosdem contra Annotatum exponentem Ad decimum quintum diem diei huiusmodi contradiccionis, In Curiam Nostram Regiam, Nostram scilicet in Presenciam, Racionem contradiccionis Eorum Reddituros. Et posthec huiusmodi Introduccionis et Statucionis seriem, Cum contradictorum et Evocatorum, si qui fuerint, universorumque et Commetaneorum qui premisse Statutioni Intererunt, Nominibus terminum Ad predictum, ut fuerit Expediens, Maiestati Nostre fideliter Rescribatis. Datum Albe Julie feria tercia in festo Beati Vincenty Martiris Anno domini Millesimo Quingentesimo Sexagesimo Sexto. Nos Igitur Huiusmodi Mandatis Sue Serenitatis In omnibus obtemperare Cupientes, ut tenemur, una cum Nobili gregorio saffar de Zakal homine Sue Serenitatis Regiæ dictis In litteris Suis Inter alios Nominatim conscriptos Expresso, unum ex Nobis honorabilem videlicet Magistrum Matthiam de wassarhel socium fratrem et concanonicum Nostrum Capitularem. Ad premissa debite ac fideliter exequenda Nostro pro testimonio fidedignum duximus transmittendum. Qui tandem Exinde Ad nos Reversi Nobis sonora voce, concorditer conscienciosque, fideliter et pariformiter Retulerunt eo modo Quomodo ipsi feria secunda proxima ante festum Beati Benedicti Abbatis et confessoris proxime preteritum transacta Ad faciem prescripte possessionis Leokeoshaza in predicto Comitatu Byhoriensi existentis, consequenterque porcionis possessionarie dicti Joannis Artanhazy in eadem habite, vicinis et Commetaneis Eiusdem universis et signanter Nobile francisco fodor de wathyon In sua propria Persona, item providis Benedicto tholdy et paulo thot Wolphgangi Sarkady in tharyan, Ladislao phylep in Gyres et Ambrosio Wekas, georgio Gezthy In Kechet Nobilium Jobagionibus In predictis possessionibus Residentibus et commorantibus In eorundem dominorum suorum terrestrium Nominibus et Personis Inibi legitime convocatis et presentibus, pariter Accessissent, Ibique prefatus homo Regius Sue Serenitatis antelato Nostro testimonio presente, Introduxisset prefatum Joannem de Bayon In dominium Eiusdem porcionis possessionarie, statuissetque Eandem Eidem suisque heredibus et posteritatibus universis simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinensys quibuslibet, excepta una præscripta particula Sylve, perpetuo Iure sibi Incumbente possidendum, Nullo penitus Inibi, Neque expost In capitulo Coram Nobis Legitimis tamen diebus expectatis et horis congruis completis, contradictore Apparente. In Cuius Rei testimonium firmitatemque perpetuam presentes litteras Nostras privilegiales autentici Sigilli nostri Munimine Roboratas Eidem Joanni de Bayon suisque heredibus et posteritatibus universis dandas duximus atque concedendas. Datum Sedecima die diei huiusmodi Introduccionis et statucionis premissarum. Anno domini Millesimo Quingentesimo Sexagesimo Sexto supradicto. Presentibus dominis ac Magistris Benedicto de Zegedino, georgio de Babolcha, Bonaventura Strigoniensi,

Bonaventura, Érsek-Apáthy Kristóf kanonokok, kiknek nevei az oklevél alatt olvashatók, kénytelenek voltak megválni II. István király ős alapitványától s monostoruk fenn a Szent-István-hegyen, melyet Varkocs Tamás 1557-ben szintén felégetett, nem épült meg többé.

Szent-István várad-elöhegyi káptalanának tagjai.

Kornis Benedek trinopolitani püspök, székeskáptalani kanonok s az ujraszervezett társaskáptalannak első prépostja.[1] *1497.*

Osvát áldozár, kanonok.[2] *1497.*

György áldozár, kanonok s egyszersmind a székesegyházban Szentlélek oltárának igazgatója.[3] *1498.*

Temesvári Bálint mester, kanonok. Porteleki Jakab király emberével megvizsgálta azon hatalmaskodást, melyet Báthory István és András a szatmármegyei Feen községben, Perényi Gábor pedig a szintén szatmármegyei Olcsva erdejében elkövettek.[4] *1500.*

Ujfalusi András mester, kanonok. Tunyogi Gencsy Pál nádor emberével Károlyi László és társai ellen tartott vizsgálatot.[5] *1501.*

Berczeli Elek kanonok. A király parancsára egyik vizsgáló birája azon vérengző hatalmaskodásnak, melyet Chulai Móré György nándorfejérvári bán Kállay János és Derencsény György birtokán, a külsőszolnokmegyei Nagy-Túron elkövettek.[6] *1501.*

Hatvani Pál mester, kanonok.[7] *1502.*

Cristophoro de Ersek-apathy, Ceterisque fratribus Nostris concanonicis In Ecclesia dei domino deo Altissimo Iugiter famulantibus Et devote.» Eredetije a káptalan kerek pecsétjének nyomaival a *gyulafejérvári országos levéltárban:* Bihar. 2. 47. Hiteles másolata *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 1686. 4.

[1] *Lásd e kötet* 161. lapját.

[2] «Canonicus novi Collegii beati Ladislai Regis in dicta ecclesia nostra (Varadiensi) fundati.» *Gr. Vay-család levéltára. — Gr. Károlyi-család levéltára:* 13. 44.

[3] *Kállay-család levéltára.*

[4–5] *Gr. Károlyi-család levéltára:* 10. 61. — 12. 78.

[6] *Kállay-család levéltára.*

[7] *Gr. Károlyi-család levéltára:* 1. 272.

Kálmánchehy Mihály kanonok; kétségkivül rokona a hasonnevü váradi püspöknek.[1] *1503.*

Székelyhidai György mester, kanonok.[2] *1504.*

Gencsi Benedek kanonok.[3] *1507.*

Kanizsai Osvát kanonok, Kis-Zomlini Borsi Benedek király emberével 1507-ben beiktatá Thorday Zsigmondot a biharmegyei Kis-Marja, továbbá Gyapoly, Kerekegyház, Kaszatelek falvak és Vasad puszta birtokába. Említés van róla a következő évben is.[4] *1507—1508.*

Kermendy István kanonok.[5] *1508—1512.*

Barabás mester, kanonok. Egy szőleje, melyet Váradon a Nádas-hegyen s valószinüleg kanonoki széke után birt, őrzötte meg emlékét.[6]

Meghi Márton mester, kanonok. Borsi Mátyás király emberével be akará iktatni Verbőczy István országbirói főjegyzőt Jákó Ferenczcznek hütlensége miatt elvesztett hodosi részbirtokaiba, de ellenmondással találkozott.[7] *1512.*

Therchi (Szalma-Tercsi?) *Péter* mester, kanonok.[8] *1513.*

Nyúly, másutt *Nagy-Nyúly* Simon, kanonok. Egy évtizeden át látjuk a káptalan tagjai között s kanonoksága korához két érdekes esemény emléke füződik, melyek mindenike a középkori élet egy-egy, ma már ismeretlen szokását világitja meg. Kereki, az Ártándyak ős vára fényes ünnepélynek volt tanuja: oda gyültek a vidék legelőkelőbb családjai, a Pázmány, Torday, Bajony, Dersy, Kórógyi stb. nevek viselői feleségeikkel, kik előtt a Gútkeled nemzetség egyik sarja, a biharmegyei Hodosi Jákó Ferencz kézfogóját tartotta a történeti nevü Ártándy Tamás leányával, Katalinnal s középkori szokás szerént esküvel fogadta, hogy az ifju hölgyet el nem hagyja holtáiglan. Miért?

[1] *Kállay-család levéltára.*

[2] *Gr. Károlyi-család levéltára:* 1. 274. 276.

[3-4] *Kállay-család levéltára. — Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1715. 16. §. 6.

[5] *Kállay-család levéltára. — Gr. Károlyi-család levéltára.*

[6] Kereszturi J.: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 264—265. ll.

[7] Horváth I: *Verbőczi István emlékezete.* 160. s köv. ll. — *Gr. Károlyi-család levéltára:* 5. 1.

[8] *Gr. Károlyi-család levéltára:* 2. 13.

miért nem? mégis másképen cselekedett. Hodosi Jákó csakhamar Parlaghy Antal leányával, szintén Katalinnal tartotta meg esküvőjét. Ez e középkorban főbenjáró vétség volt, mely hűtlenségi pert vont maga után, s az itélet nem maradt el, mihelyt a vád igazolva lőn. Ekkor történt, hogy a Szent-Istvánhegyi ős monostorban nem mindennapi jelenet folyt le. A kik Ártándy leányának kézfogóján jelen voltak, urak és urnők, megjelentek ott a király parancsára mindnyájan, keresztény hitökre vallomást tőnek a történtek felől s vallomásaikat a káptalan a király számára irásba foglalá.[1]

[1] «Ludovicus dei gratia rex Hungariæ et Bohemiæ etc. fidelibus nostris egregiis et nobilibus Laurentio Dersy de Pethry, Sigismundo de Thorda, Johanni de Bayon, Georgio de Sasvár, Mathiæ Zeky de Kis-Bayon, Michaeli de Wanchyod, Paulo de Kezih, Thomæ de Korogy, Bartholomeo, Georgio, Ladislao, Gregorio et Nicolao de eadem Korogh, Demetrio Ispan de Fewldes, Emerico de Thywkod, Katharinæ relictæ condam Johannis Pazman de Panaz ac dominæ Dorotheæ relictæ condam Nicolai de prædicta Thorda, item providis Alberto Hazon in Derecske, Stephano Miklosy de Bayon, Benedicto Ispan de Toththelek, Petro Molnar de Hodos, Bartholomeo Nagh et Thomæ Koras de Rodwan salutem et gratiam. Exponitur maiestati nostræ in persona fidelis nostri egregii magistri Stephani de Werbewcz personalis præsentiæ nostræ maiestatis locumtenentis, quod cum superioribus annis egregius condam Thomas de Artand filiam suam Katherinam nomine nobili condam Francisco de Hodos legitimam desponsasset in consortem, tunc idem Franciscus Jako super huiusmodi desponsatione præfatæ puellæ Katherinæ per verba de præsenti reale præstitisset iuramentum; expost tamen idem Franciscus Jako suæ salutis immemor, cum alia quadam puella similiter Katherina dicta, filia videlicet nobilis Anthonii de Parlag matrimonium contraxisset, illudque etiam nuptiarum solempnitate et copula carnali, præstito pariter cum ea iuramento consumpmasset, quod vobis constaret evidenter; (et quia) fassionibus vestris superinde fiendis præfatus magister Stephanus exponens in præsentiarum summe indigeret, propterea fidelitati vestræ harum serie firmiter præcipiendo committimus et mandamus, quatenus acceptis præsentibus, in uno certo et brevi termino sub onere sedecem marcarum gravis ponderis per comites ac vicecomites et iudices nobilium comitatus Bihoriensis super eos, qui requisiti subnotandæ attestationi interesse recusaverint immediate et irremissibiliter exigendarum, in simul convenire ac in præsentiam honorabilis capituli ecclesiæ sancti Stephani protomartiris de promontorio Waradiensi personaliter accedere, ibique ad fidem vestram deo debitam, fidelitatemque nobis et sacræ nostræ coronæ observandam, qualis vobis super pra missis constat certitudo veritatis, suo modo fateri, dicereque et referre debeatis; super qua quidem fassione vestra litteras tandem præfato exponenti necessarias per antelatum capitulum ecclesiæ sancti Stephani protomartyris dari volumus et iubemus; secus non facturi; præsentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Budæ, feria secunda proxima post festum Decollationis beati Johannis Baptistæ

A másik eseménynyel már Nyúly Simon kanonoknak neve is össze van forrva. Középkori főuraink, hogy birtokaiknak a koronára szállását megakadályozzák, egymást fiak gyanánt szokták fogadni és szerződést kötének, hogy egyik család a másiknak kihalása esetében a kihaltnak birtokait örökölje. Az ilyen szerződés érvényességéhez királyi jóváhagyás kellett, de II. Ulászló és fiának királyi hatalma gyengébb volt, hogysem egy-egy hatalmasabb főur akaratának ellenszegülni mert volna. Igy történt, hogy a biharmegyei Sólyomkő várának ura, Bélteki Drágffy János országbiró 1524-ben, tán épen a mohácsi veszedelem előérzetében kölcsönösen szerződött Kanizsay Lászlóval, kit a következő évben Nyúly Simon kanonok s Bagosi Ferencz királyi jegyző, mint király embere, Sólyomkő várának s tartozékainak birtokába be is iktatának.[1] *1516—1525.*

Borsodi Ferencz mester, kanonok.[2] *1517.*

Eperjesi Péter mester, kanonok.[3] *1519.*

Bihari Imre kanonok.[4] *1519.*

Váradi Ferencz mester, kanonok. Először 1522-ben találkozunk vele, de a következő évben is tagja a káptalannak, és ekkor egy királyi levelet látunk kezében, mely szegény fejének nem csekély gondot adhatott. Váradnak ifju püspöke, Perényi Ferencz, 1523-ban táborba szállt a török ellen. Seregével épen Bácsmegyében, Szent-András határán táborozott, midőn ismét oly jelenet adta magát elő, mely a hadi életben, és igy hadvezér-főpapjaink életében is nem vala épen szokatlan. Perényi, összeszedve fegyvereseit, felveré Izsákay Osvátot, ki mint biharmegyei főnemes szintén ott táborozott hadi népével és őt buzogányával sajátkezüleg elpaskolá. Ezért a királytól Izsákay panaszára levél érkezett Váradra, mely Perényit a király szine elé idézte. E levelet káptalana megbizásából Váradi Ferencz kanonok volt hivatva kézbesiteni és kézbesité s a káptalan jelentése a királyhoz nem emliti,

(aug. 31.), anno domini Millesimo quingentesimo decimo septimo.» *Gr. Károlyi-család levéltára:* Miscell. 47.

[1] *Gyulafejérvári országos levéltár:* Bihar. 3. 25. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* 635. 6. és 606. 12.

[2] *Gr. Károlyi-család levéltára.*

[3] *Gr. Károlyi-család levéltára:* 2. 306. és 5. 9.

[4] *U. o.*

hogy Perényi püspök váradi palotájában is oly harczias modoru lett volna, mint a bácsmegyei táborban.[1] *1522—1523.*

Szerém-Ujlaki János mester, kanonok. Bojti Szarvady Miklós király emberével be akará iktatni Chulai Móré László főétekfogó mestert és Ártándy Pált a magtalanul elhalt Torday György biharmegyei birtokaiba, de ellenmondással találkozott.[2] *1524.*

Ambrus prépost, kit káptalanával együtt Kereky György a Kereki és Asszonyvására községek közt, a Mátédombon első földek használatától eltiltott a leleszi konvent előtt junius 24-én. *1526.*[3]

Szent-Lőrinczi György kanonok, ki János király parancsára megidézte Géresi Czibak Andrást és Mihályt, továbbá Bornemisza Bernátot a váradi vár udvarbiráját és Czibak Imre váradi püspököt azon hatalmaskodásért, melyet a püspök bihari jobbágyaival Bajony Benedek birtokán a biharmegyei Hodoson elkövettek.[4] *1533.*

Szegedi Miklós, mester, kanonok, utóbb prépost. Midőn Izabella királyné a biharmegyei Halápot Pálczán Pétertől elvéve, Melith Györgynek adományozá s a váradi székeskáptalan Melithet a királyné parancsára uj birtokába már be is iktatta: akkor, a végzetes tizenöt nap eltelte előtt, Szegedi Miklós prépost, továbbá Pesthy Márton és Chapy Simon kanonokok ugy a maguk, mint egész káptalanuk nevében ellene mondottak a beiktatásnak; hogy miért? azt az oklevél nem emliti.[5] *1535—1542.*

[1] «reverendus dominus Franciscus Pereny episcopus ecclesiæ Waradiensis ignoratur qua ductus temeritate, assumptis secum quam pluribus familiaribus et complicibus suis, armatis et potentiariis manibus in et ad præfatum exponentem (Izsákay Osvát) intra præscriptas metas ipsius possessionis Zenthandras modo præmisso constitutum irruisset, ibique ipsum exponentem *cum quadam clava manu sua propria* minus iuste et indebite ac nullis suis culpis et demeritis exigentibus dire et enormiter verberasset.» A király idéző parancsa kelt Budán «feria tertia proxima post festum beati Viti et Modesti mart.» (junius 16.) 1523. *Gr. Károlyi-család levéltára:* Miscell. 55. Ez oklevél csak e munka I. kötetének megjelenése után jutott kezemhez. — *Kállay-család levéltára.*

[2] *Budai országos levéltár kincst. oszt.:* N. R. 847. 45. D. L. 23855.

[3-4] *Gr. Károlyi-család levéltára:* 20. 146. és 2. 5.

[5] *Gr. Vay-család levéltára. — Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 1778. 9. Másolat, de hitelesitett. A királyné tettének indoka: hogy Pálczán, ki ugyanitt Fáczánnak is iratik, «civitatem Budensem una cum complicibus suis prodere voluit.»

Pesthy Márton mester, «senior» kanonok. János király parancsára megidézte Telegdy Miklóst, Toldy Albertet s Pethlendy Gergely deákot azon hatalmaskodásért, melyet az Ártándyak Kereki várában elkövettek.[1] *1536—1542.*

Posgaváry Miklós kanonok.[2] *1539.*

Kamonchy Gergely kanonok, valószinüleg ugyanaz, ki 1521-ben a krakkai egyetemen tanult s később mint a székeskáptalan középkori éneklő-kanonokjainak utólsaja tünik fel.[3] *1539.*

Chapy Simon kanonok.[4] *1542.*

Péterváradjai Péter előbb kanonok, majd prépost. Kanonok korában Frater György püspök s királyi helytartó parancsára megidézte a biharmegyei Madarász és Görbed jogtalan birtoklása miatt Álmosdi Somlyay Mihályt. Volt-e valami összeköttetés közte s Péterváradjai Balás jászai prépost közt, ki 1547—1549. években a magyar királyi kamarai elnökséget viselte? eddigelé meg nem határozható.[5] *1545—1549.*

Békési János kanonok.[6] *1545.*

Pápai István kanonok.[7] *1545.*

Kecskeméti .... keresztneve hiányzik; kanonok.[8] *1545.*

Iklódi István kanonok.[9] *1547.*

Szent-Lőrinczy Tamás kanonok; Fráter György püspök-kormányzó paráncsára megidézte Thelegdy Jánost, kivel esetleg ép a váradi várban találkozott.[10] *1549—1553.*

Wyllyani Dénes mester, kanonok.[11] *1553.*

[1] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 957. 45. §. 10.— 1769. 14.— 1778. 9.

[2] *Kállay-család levéltára.*

[3] FRAKNÓI V: *A hazai s külföldi iskolázás.* 264. l. — 1539. évre *Kállay-család levéltára. — Lásd fentebb:* KANONOKOK *1557. évnél.*

[4] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 1778. 9.

[5] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 3. 11. és Resid. Jesuit. Varad. 1. 10. — THALLÓCZY L: *A kamara haszna.* 225. l.

[6–8] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Resid. Jesuit. Varad. 1. 10. hol az oklevél alján ezek olvashatók: «Lecta (t. i. az oklevél) per dominum Præpositum de Peter Varad, præsentibus Kamonchy, Papa, Kechikemeth». Kamonchyt, Pápait az oklevél szövege emliti, mint kanonokokat és igy kétségtelen, hogy Kecskeméti is az volt.

[9] *Kállay-család levéltára.*

[10–11] *Kolosmonostori országos levéltár:* Bihar. A. 11. — *Gr. Károlyi-család levéltára:* 2. 5.

Fyldeáki Gergely kanonok.[1] *1557.*

Nagyhalászi Antal kanonok. Izabella királyné parancsára Erdőhegyi Ferencz királyné emberével be akará iktatni Iktári Bethlen Gergelyt s Haraklányi Massay Lászlót a biharmegyei Szent-János birtokába, de egyrészről Panaszi Pázmán Gáspár, Farkas és György, másrészről Apáczai Borbála, a szent-jánosi apáczák fejedelemnője, a beiktatásnak ellenemondának.[2] *1557—1560.*

Babolchay György áldozár, kanonok. Kanonoki háza szintén az iskola soron, Mindszenty András székeskáptalani kanonok házának szomszédságában állt;[3] 1557-től káptalana feloszlatásáig találkozunk vele, mely idő alatt több izben látjuk, hogy hiteles-helyi kiküldetésekben jár. Igy mingyárt 1557-ben a fentemlitett Apáczay Borbála fejedelemasszonyt idézte meg a királyné elé, hogy ellenmondásának okát adja.[4] 1560-ban Némethy Ferenczet, a tokaji vár praefectusát s testvére gyermekeit iktatta Ruszkai Dobó Istvánnak, az egri hősnek bihar- és középszolnokmegyei birtokaiba, melyeket ettől hűtlensége miatt János-Zsigmond elvett.[5] Midőn pedig három évvel utóbb ugyancsak János-Zsigmond a magtalanul elhalt Makó László bihar- és csanádmegyei jószágait, köztök Makó városát Nopsiczi Varkocs Tamásnak adományozá, az uj birtokos beiktatását ismét Babolcsay György kanonok teljesité Nagy-Kereki Haranghy György király emberével.[6] Utóljára káptalana utolsó kiadványán olvassuk nevét.[7] *1557—1566.*

Vásárhelyi Mátyás. Ő-e az a Vásárhelyi Mátyás plebános, ki 1531-ben a krakkai egyetemen folytatta tanulmányait?[8] egyéb adatok

[1] *Gyulafejérvári országos levéltár:* Bihar. 1. 24.

[2] A királyné iktató parancsa kelt Tordán, «feria quinta proxima post festum s. Trinitatis» (junius 17. urnap) 1557. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Budens. 4. 38. — N. R. 847. 49.

[3] *Lásd fentebb:* KANONOKOK *1557. évre Mindszenty András.*

[4] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Budens. 4. 38.

[5] *Kolosmonostori országos levéltár:* Bihar. K. 11.

[6] *Gyulafejérvári országos levéltár:* Bihar. 1. 12.

[7] *Lásd fentebb a mellékletet.*

[8] «Mathias plebanus de Wasarhel.» FRAKNÓI V: *A hazai s külföldi iskolázás.* 265. l. ami olvasható ugyan «vásárhelyi plebánosnak» is, de ugyane korban például «Matheus Nesthay» neve igy is iratik: «Matheus Presbyter de Nestha». Ide vág a «Pariz Papai» név is «Pápai Páriz» helyett.

hiányában biztosan állitani nem lehet. Váradon 1557-ben tünik fel, mint a Szent-István-káptalan kanonokja,[1] s ezenkivül alig tudnánk róla egyebet, ha esetleg két biharmegyei birtokos nemes egymással össze nem perel s ha ősi törvényeink aként nem intézkednek, hogy per és béke, valamint adás-vevés ne eshessék meg törvényesen — káptalan nélkül.

Biharmegyében Gyéres falu mellett állt hajdan Lőkösháza, melyben részbirtoka volt Gyéresi Ártánházy Jánosnak is. E birtokot Ártánházy eladta Bajony Istvánnak, de aki csakhamar elhalt s jószágaiba, köztök az emlitett lőkösházi részbirtokba, testvére, Bajony János ült. Ez ellen Ártánházy, ki talán még nem kapta meg a vételárt a korán elhunyttól, tiltakozott, de Bajony sem engedett és igy a dologból per lett, mely végre akép oldaték meg, hogy ez utóbbi megtartá a birtokot, de száz magyar forintot fizetett Ártánházynak.[2]

Egyezséglevelöket Váradon a Szent-István-káptalanban irták meg s ugyanezen káptalan volt az, mely János-Zsigmond parancsára Bajonyt 1566 márczius 18-án uj birtokába beiktatá s erről pecsétes levelet adott. E levél emliti, hogy a beiktatást Szakáli Sáffár Gergely király emberével Vásárhelyi Mátyás kanonok teljesité.[3] Ezentul Vásárhelyinek többé semmi nyoma. *1557—1566.*

Kálmáncsehy Mátyás kanonok. 1559-ben tünik fel először, midőn Izabella királyné parancsára Gúthy Tamás királyné emberével a biharmegyei Nagymihályfalvára megy, hogy ott Kis-Kállai Vitéz János birtokát lefoglalja, de Byri (Piri?) Bornemisza Ferencz, urának Vitéz Jánosnak nevében, «kivont karddal» utjokat állotta.[4] A következő 1561. s 1562. években szintén végez hiteles-helyi teendőket: az első alkalommal Békés Gáspárt, a későbbi fejedelmi trónkövetelőt, továbbá Mihályi Csáky Boldizsárt és Spanyth Jánost akarta beiktatni Telegdy István Körösvölgyi birtokaiba;[5] utóbb pedig Ujhelyi Dorottyát, Védi Gyantay Lukácsnét iktatta be a biharmegyei Véd s tartozékai birto-

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Budens. 4. 38.

[2] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1686. 4. §. 8.

[3] *Lásd a fentebbi mellékletet.*

[4] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 830. 62.

[5] *Budai országos levéltár kincstári osztály:* N. R. 1686. 4. §. 13. és 1715. 16. §. 7.

kába.[1] — Gyakran összetévesztik az ismeretes Kálmáncsehy Sánta hitujitóval, de ez *Márton* volt. *1559—1562.*

Ludbregi Balás kanonok.[2] Volt-e családi kapocs közte s azon Ludbregi Barabás közt, ki 1455-ben a bécsi egyetem magyar tanulói közt emlittetik?[3] vagy azon Ludbregi István deák közt, kit 1560-ban Turon némi részbirtokokba iktattak be?[4] oly kérdések, melyekre még csak ezentul jöhet felelet. *1560.*

Demeter áldozár, prépost. Csupán egyszer, 1568-ban, tehát már Várad káptalanainak megszünése után merül fel neve azon alkalommal, midőn János-Zsigmond fejedelem Ábránffy István fiainak Váradon, Uj-Bécs-utczában egy házat, a váradi hegyen pedig három szőlőt adományoz és megjegyzi, hogy mind a ház, mind a szőlők néhai Demeter áldozár, a várad-előhegyi Szent-István-káptalan prépostjának birtokai valának,[5] ennélfogva sem személyisége, sem prépostságának kora meg

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1686. 4. §. 13. és 1715. 16. §. 7.

[2] *Kállay-család levéltára.*

[3] Fraknói V: *Magyarországi tanárok s tanulók a bécsi egyetemen.* 57. l.

[4] *Esztergomi országos levéltár:* Liber II. 315. l.

[5] «Joannes secundus .... Electus Rex .... fidelibus nostris honorabilibus Christophoro presbytero ac nobilibus Alberto Litterato Bwdensi requisitoribus litterarum et litteralium instrumentorum in Sacristia Ecclesiæ Varadiensis repositorum et .... mandatorum nostrorum executoribus salutem et gratiam. Cum nos tum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillimam supplicationem nostræ pro parte fidelium nostrorum egregiorum nobilium puerorum Georgii, Joannis, Nicolai et Gabrielis, filiorum egregii quondam Stephani Abranffy facta Maiestati; tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis eiusdem Stephani Abranffy per eundem sacræ primum dicti Regni nostri Hungariæ coronæ, ac deinde Maiestati nostræ pro locorum et temporum varietate cum summa animi sui propensione exhibitis et expensis: totalem et integram domum, alias honorabilis quondam Demetrii presbyteri, præpositi Ecclesiæ Sancti Stephani Prothomartyris de promontorio Varadiensi in eadem Civitate nostra Varadiensi in platea Uybécz, in vicinia domorum nobilium Andreæ Gaal ab una, parte vero ex altera relictæ nobilis olim Mathiæ Trisenkuit existente habitam iuxta publicam constitutionem fidelium nostrorum dominorum Regnicolarum una cum aliis eiusdem Ecclesiæ bonis ad nos, fiscoque nostro regio devolutam et applicatam, simulcum tribus vineis, una in Nadas, altera in Lenczés, tertia vero in Zent Peter hegie vocatis promontoriis, intra metas eiusdem dictæ Civitatis nostræ Varadiensis existentibus, pastinatis, ad eandem domum de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus, una cum eorundem utilitatibus et emolumentis quibuslibet memoratis Georgio, Joanni, Nicolao et Gabrieli filiis dicti olim Stephani Abranffy, ipsorumque hæredibus et posteritatibus

nem határozható, csak az bizonyos, hogy 1568-ban már halott volt, s hogy kora még 1566-nál előbbre esik, mert káptalanának utolsó kiadványa sem emliti. Lehetséges azonban, hogy egy személy azon Demeter áldozárral, ki 1541-ben mint a kiskáptalan kanonokja fordul elő,[1] s később, talán épen 1557 után, lépett át a még akkor érintetlenül hagyott Szent-István-káptalan prépostságára.

Szegedi Benedek kanonok. Ugyanaz, ki 1565-ben, Szent-László sirjának feltörése alkalmával a szent király ereklyéinek egy kis részét megmentette.[2] *1565.*

Esztergomi Bonaventura kanonok; csak egyszer, káptalanának utolsó kiadványa alatt fordul elő neve. *1566.*

Érsek-Apáthy Kristóf. Kétségkivül a biharmegyei Érsek-Apáti községből származott, mely előnevét, egykori birtokosától, Váradi Péter kalocsai érsektől vehette s nem lehetetlen, hogy közel is állt Váradi Péterhez, kinek testvére Érsek nevet viselt,[3] utódai pedig birtokukról Érsek-Apáthynak nevezheték magukat.

Mint kanonok szintén csak egyszer, amaz utolsó kiadványon emlittetik, de alig szenvedhet kétséget, hogy ő az a «Fóris pap», kit a Szent-István-káptalan feloszlása után az 1566-iki nagyszebeni országgyülés a káptalani országos levéltár egyik őréül, középkori nevén «requisitor»-ul nevezett ki s ki e kinevezést elfogadta. E tettét tükrözheti vissza a hagyomány amaz elbeszélése, hogy 1566-ban virágvasárnapján a káptalan prépostja, cserben hagyva kanonokjait, az erdélyiekhez szegődött; de e hűtelen tag nem lehetett a prépost már csak azért sem, mert mint az annyiszor idézett utolsó kiadványból látható, a Szent-István-káptalannak már ekkor nem volt prépostja.

universis vigore aliarum litterarum nostrarum donationalium superinde confectarum *salvo iure alieno* clementer in perpetuum dederimus, donaverimus et contulerimus, velimus eosdem .... in dominium earundem legitime facere introduci .... Datæ in Civitate nostra Alba-Julia decimo octavo die mensis Octobris, anno domini millesimo quingentesimo sexagesimo octavo.» A váradi requisitorok 1601-ben kelt, hiteles átiratából. *Budai országos levéltár kincstári osztálya:* N. R. 1731. 39. §. 3.

[1] *Lásd fentebb:* SZŰZ-MÁRIA KISEBB EGYHÁZÁNAK TÁRSASKÁPTALANA.

[2] *Lásd e munka I. kötete* 440. l.

[3] PRAY GY: *Hierarchia Hung.* II. 78. l. b) jegyz.

Fóris pap neve 1566 után még gyakran előfordul,[1] de nem sokáig; 1570-ben már nincs a váradi requisitorok között. Lehet, hogy elhalt, vagy hogy megelégelve uj helyzetét, letette hivatalát és elment felkeresni számüzött társait, hogy — lábaikhoz boruljon. *1566.*

Kanizsay János áldozár. Érsek-Apáthynak requisitortársa s 1566 előtt talán kanonoktársa is; a Szent-István-káptalan utolsó levele záradékában világosan mondja, hogy a megnevezett öt kanonokon kivül még többen is valának. Kanizsai már 1568-ban eltünik a requisitorok közől.[2] *1566.*

Szent-Lőrinczy Tamás áldozár. Már fentebb, 1549 évben előfordult e név, de annak viselője kanonok, ez pedig mint a Halottak-oltárának igazgatója emlittetik. Alig hajtaték végre a tordai gyülés ama végzése, hogy a váradi káptalan tagjai, ha megtérni nem akarnak, «jószágoktól elválva ... valahova akarnak menni, szabadon elbocsáttassanak» János-Zsigmond választott király már három hét mulva Melius Péter debreczeni prot. lelkipásztornak adományozá az emlitett oltár igazgatójának házát, mely szintén Uj-Bécs-utczában állt, a hozzá tartozó szőlővel együtt, mely közönségesen «Hal ttak szőlejének» neveztetett. Itt emliti a fejedelem, hogy mind a ház, mind a szőlő előbb «tisztelendő Szent-Lőrinczy Tamás birtokában volt».[4] *1566.*

[1] «Christophorus presbyter .... requisitor litterarum et litterarium instrumentorum in Sacristia sive Conservatorio Ecclesiæ Waradiensis repositorum.» 1566. deczember 20-án, továbbá 1568. és 1569-ben kelt oklevelek. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 103. 23. — 840. 21. — 1731. 39.

[2] «Nos Christophorus presbyter, Albertus literatus, Notarius Comitatus Bihar, Antonius Sandor et Simon Bwday requisitores ... Ecclesiæ Waradiensis» 1568-ban. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 840. 21.

[3-4] «Nos Johannes II. Dei gratia Electus Rex Hungariæ, Dalmaciæ, Croaciæ etc. Significamus tenore præsentium quibus expedit universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium Consiliariorum nostrorum humillimam supplicationem Nostræ propterea factam Maiestati, tum vero clementem habentes respectum vitæ probitatis, eruditionis, virtutum ac aliarum animi dotum fidelis Nostri honorabilis Petri Mely Pastoris Ecclesiæ Oppidi Nostri Debreczinensis cum ob hoc, tum ut ipse Typographiæ in usum Ecclesiæ melius consulere posset, Domum Rectoratus Altaris Mortuorum iuxta domum circumspecti Gregorii Nagy in Civitate Nostra Varadiensi in vico Vj-Becz existentem habitam, quæ alias honorabilis Thomæ Presbyteri de Sz.-Lőrincz præfuerat, sed iuxta constitutionem publicam fidelium nostrorum dominorum Regnicolarum *una cum aliis Capituli bonis* ad nos, fiscumque nostrum regium devolutam et applicatam simul cum vinea Mortuorum vocata in promon-

A váradi káptalanok középkori tagjainak hosszu sorát, kik már oly rég óta nyugszanak, alig lehetne méltóbban bezárni, mint a Halottak-oltárának igazgatójával.

torio eiusdem Civitatis nostræ Varadiensis penes vineam circumspecti Martini Hobicz (?) situata, ac aliis eiusdem pertinentiis et utilitatibus quibuslibet memorato Petro Melio, suisque hæredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter tenendam, possidendam pariter et habendam, *salvo iure alieno*, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum. Datum in Civitate nostra Alba-Julia, 28-a die mensis Aprilis. Anno Domini 1566. (L. S.) Joannes Rex. Michael Csáky Cancellarius m. p.» Hiteles másolat az 1750-ben folyt s 250 folio lapra terjedő Inczédy-per 113. lapján. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Soc. Jesu. Várad. 3. 1.

NYOLCZADIK KÖNYV.

PÜSPÖKI S KÁPTALANI BIRTOKOK.

A PÜSPÖKI PALOTA.

HELYE. — FELOSZTÁSA. — KÁPOLNÁJA S TERMEI. — LAKÓINAK ÉLETE. — AZ UDVARI SZEMÉLYZET HÁROM OSZTÁLYA. — KÖZÉPKORI PÜSPÖKEINK RUHAVISELETE S ÜNNEPÉLYES MEGJELENÉSE.

A PALOTÁRÓL, mely Várad püspökeinek a középkorban lakásul szolgált, ugyanazon korból nem maradt reánk sem rajz, sem részletesebb tudósitás. A Chartularium csak arról értesit, hogy a püspöki udvar a vár déli részében állt,[1] s egy későbbi, 1598-iki rajz szintén ide helyezi ezt.[2] Minthogy pedig egyéb egykoru s teljesen hiteles adatok ugyancsak a vár e részébe helyezik ama palotát, melyben Izabella királyné lakott s hol később Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem született; jogosan hihetjük, hogy e fejedelmi lak nem egyéb, mint Várad püspökeinek palotája, és igy ami tudósitásaink ama lakról vannak, azok a püspöki palota képét tükrözik vissza.

Ezek szerént a székesegyháztól délre, ettől csak nehány, 20—30 lépésnyi távolban széles kő lépcsőzet emelkedék, mely a püspöki palotához vezetett.[3] Ez egy emeletes épület vala, melynek központját a kápolna képezé, jobb és bal szárnyra osztván az épületet. A jobb szárny szobái téglával valának kirakva, de bal szárnya, mely a püspök tulajdonképeni lakául szolgált, már festett termeket mutat szárnyas ajtókkal s egy-egy teremben a kályha mellett kandallóval is. Itt volt nevezetesen

[1] «Debetur... succentori dimidia pars domus lapideæ, quæ est in Castro... a porta septemtrionali consistens, nam alia pars eiusdem, quæ est *a meridie iuxta curiam Episcopalem*» stb. *Batthyány-codez:* II. 9. rubr. — *Leges eccl.* III. 258. l.

[2] *Lásd alább:* KÖZMŰVELŐDÉSI S ÁLLAMI SZOLGÁLATOK.

[3] «Exeunte Domino Reverendissimo (Thurzó Zsigmond püspök) de Ecclesia (a székesegyház), secuti sumus eum usque ad gradum aulæ superioris noviter constructæ.» 1509-iki tudósitás. *Gr. Vay-család levéltára.*

egy «nagy szoba», mely a mai elfogadó termeknek felelhetett meg, továbbá egy ebédlő, egy «belső szoba», valószinüleg dolgozó terem, melynek zöld mázos kályháját veres virágok diszité, és egy háló szoba. Az utóbbi kettőnek, mint az egykoru feljegyzés emliti, fejedelmi fénynyel festett mennyezete volt.[1]

A kápolnáról csupán annyit tudunk, hogy négy «hosszukás», tehát csúcsives ablaka volt, ami arra mutat, hogy a csúcsives épitészet korában a püspöki palota is, mint a székesegyház, átépitésen ment keresztül. Oltára a XIV-ik században Szent-András apostol tiszteletére vala szentelve,[2] de 1600-ban már a bold. Szüz fatáblára festett képe állott rajta. Két ajtó nyilt beléje, egyik valószinüleg a püspök termeiből.

Az emelet többi helyiségei a vendégek s az udvari személyzet lakásaiul szolgálhattak; itt lehetett az iroda, a kincs- és levéltár, amint hogy két helyiség csakugyan «bolt»-nak neveztetik azon megjegyzéssel, hogy az egyik hajdan tárház vala.[3] Alant szintén lakosztályok voltak, mintegy 11—12 helyiség, de ezekből csak az egy fürdőszoba rendeltetése ismeretes.

Eszerént az egész épület mintegy huszonnégy helyiségből állt és igy püspökeink laka, a mai igényekhez mérve, eléggé szerény vala, de a középkor amily pazar fénynyel emelte Isten házait, magán épitkezéseiben ép oly kevés igényü volt, amiért azután egyszerüséghez szokott szemeiben oly épületek is, melyek a váradi püspöki laknál sokkalta korlátoltabb arányokat tüntettek fel, paloták valának.

Különben a bemutatott épület csak a szoros értelemben vett püspöki lak vala; a püspöki udvarban, mely külön elkeritve állt s azonkivül a várban még számos épület létezett, mely részint szorosan az udvarhoz tartozott, mint a konyha, füszertár stb., részint pedig az udvari személyzet s mesteremberek lakául szolgált.

Püspökeink lakása világi főuraink palotáitól csupán abban külön-

[1] «Reginæ (Izabella) palatium fuit quondam nobile, cuius adhuc laqueare regium splendorem præseferre videtur.» Miskolczy I. *1609-iki naplójegyzete.*

[2] «Capella S. Andreæ apostoli in palatio episcopali sita.» 1387. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 1. 10. — Ugyanitt emlittetik, hogy e kápolnának volt egy szőleje is a váradi hegyen Szent-László szőleje mellett.

[3] Az idézett 1600-iki leltár, mely a váradi fejedelmi — egykor püspöki lak részletes leirását adja, ezen czikk végén olvasható.

bözött, hogy még a legháziasabb foglakozásra is, mint sütés, főzés, mosogatás, kizárólag férfiakat alkalmazának. A családi élet szelid örömeit, melyeknek a világi főurak palotái szinhelyei valának, a vallásos könyörület pótolá. «Az egyház kincsei»: éhező, szegény emberek mindennap meleg ételt kaptak püspökeink palotáiban, hol azonfelül még nehány, ugynevezett udvari szegény állandó hajlékot és ápolást is talált.

Különben udvartartásukban versenyeztek leggazdagabb főuraink fényüzésével, sőt nem egy tekintetben felül is multák azt, amenyiben udvaruk rendes gyülhelye volt, mint azt Vitéz Jánosnál láttuk, a tudomány és müvészet képviselőinek, kiknek előadásai, vitái, karöltve a meg-megujuló egyházi ünnepélyekkel, sajátságos bájt és vonzerőt adának egy püspöki udvarnak[1] És ezért legtekintélyesebb családaink is örömest adák gyermekeiket apródokul püspökeink udvarába, hogy ott uri szokást tanuljanak.

A püspök udvari személyzete a fegyveres őrségen kivül, melynek élén a várnagy állt, három csoportozatra oszlott: az egyházi, a gazdasági s a szoros értelemben vett udvari szolgák osztályaira.

Az egyházi osztályhoz tartozott először is a felszentelt helyettes püspök, kinek rendszerént asztala volt az udvarnál s azonfelül évi fizetése nem annyira pénzben, mint inkább terményekben. Ezután következett a püspök gyóntatója, továbbá káplányai, jegyzői, kiknek száma változott. Báthori András püspöknek két káplánya volt; Thurzó Zsigmondnak több jegyzője. E jegyzők, az élökön álló irodai főnökkel, vezették a püspök levelezéseit, szerkeszték hivatalos iratait s képezék

[1] Báthory Miklós váczi püspökről irja Galeotto: «pompásan ujitá meg az egyházat (kétségkivül a váczi székesegyházat érti), épitőket és művészeket Olaszországból hiva szertelen költséggel, hogy lelke nagyságának mind az egyház, mind *a püspöki lak* megfeleljenek..... Midőn látogatására rándulék, oly szivességgel fogadott s láta el házánál, hogy enmagam is álmélkodám e páratlan vendégszereteten.... Nagy mértékben nyerte meg tetszésemet háztartásának méltóságos s ékes mivolta is, minthogy *nála mindig vagy szónokolnak vagy tanulmányoznak vagy lant kiséretében énekelnek vagy komoly beszéd foly;* nem ismerik ott a renyheséget, hivalkodást s az idő hasztalan tékozlását.... Gyakorta sétálgat jeles férfiak kiséretében, könyveket vive s utközben is vitatkozással töltve az időt» stb. Martius Galeotto *könyve Mátyás királyról közli Kazinczy Gábor.* 68—69. ll. — Hasonló elismeréssel szól Dóczy Orbán győri püspök udvaráról u. o. 70—71. ll.

az egyházmegyei kormány hivatali személyzetét.[1] Az irodafőnök volt egyszersmind a püspök pecsétőre, s pecsét kettő volt: kisebb és nagyobb.[2] Ezenkivül az iskola tanitója, a székesegyház orgonásza, rendszerént szintén egyházi férfiu, valamint az alőr s az aléneklő is többnyire a püspüki udvarban találták asztalukat. Végre több-kevesebb számu egyházi praebendarius, kik a hivatalosan megjelenő püspök előtt jártak, a többi udvari papok utána.[3]

Legnépesebb vala a harmadik osztály, élén az udvarmesterrel. Ehez tartoztak a különféle mesteremberek, a belső cselédség s a konyha és istállók nagy számu személyzete. A középkor jelenünk szellemibb szórakozásainak hiányában a teritett asztaloknál keresett időtöltést; a hintók ritkább használata pedig, valamint a hadi szolgálat nagyobb számu hátaslovakkal szaporitá az istállók szokott állományát. Igy lőn, hogy középkori püspökeink udvari személyzete az őrségen kivül száz s néha több főre is felszaporodott.[4]

[1-2] «quas . . . litteras Cancellarius noster amisit.» János (valószinüleg Dominis) püspök levele. «Sub appressione sigilli nostri *maioris*, quo utimur.» Ugyanazon püspök levele. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Eccles. 15. 6.

[3] «exeunte domino Reverendissimo (Thurzó Zs. püspök) de ecclesia . . . . cum *multitudine* suorum ministrorum . . . . et convocatis Notariis suis.» 1509-iki tudósitás. *Gr. Vay-család levéltára.*

[4] Estei Hyppolit egri püspök (1498—1520.) udvartartása: «Mensa Reverendi Domini Gubernatoris (Reverendus et Illustrissimus DD. Herculis Pius de Sabaudia). Mensa Domini provisoris. Mensa dominorum presbyterorum, scilicet *quatuor Capellani domini prælati, Rector scholæ, Succustos, Organista et Succentor.* Item Coci quatuor et duo aquæductores. Item pistoribus duobus (præbendam). Item stabulariis decem. Item doleatoribus duobus. Item pulsatori ad personas duas. Item pellifici ad personas tres. Item *Procedentes sex, qui Missam b. Virginis cantant.* Item portariis viginti octo. Item A allodium (?) ad personas novem. Item ortolano ferarum ad personas duas. Item magister paller duos pintas vini. Item lotrici ad personas duas. Item *Confessori uni.* Item Pauperibus tribus *in Castro residentibus.* Item ceteri pauperes de pane et vino habent præbendam.» Összesen 89 személy. Br. Nyáry A: *Registrum omnium rerum Episcopatus Agriensis. Archæologiai közlemények.* VII. 151—152. ll.

Az 1600-iki váradi leltár a várban a következő épületeket sorolja fel, melyeknek nagy része kétségkivül még régi lakóitól vagy rendeltetésétől vette nevét: «Domus rationaria. — Domus specierum seu aromatorum. — Domus architecti. — Domus provisoris. — Domus pistorum. — Penes rubram turrim duæ magnæ pistoriæ fornaces. — Domus pistoria Fekete czipó sütőház vocata. — Domus lotricis. — Domus dispensatoris. — Domus seu cellarium Chatár. — Exterior

Ama kőlépcsőzet tehát, mely a püspöki palotától le a vár udvarára s a székesegyházba vezetett, meglepőleg festői látványt nyujtott valahányszor a püspök egyházi vagy hadi ünnepek alkalmával főpapi ornatusában vagy lovagi diszben fényes kiséretével ama lépcsőkön fel vagy lehaladt.

Püspökeink lovagi ruházata sem szinre, sem szabásra nem különbözött más, világi főurak viseletétől. Igy Hyppolit esztergomi érsek

domus clavigeris. — Domus ferramentaria, Vasasház. — Domus doleatorum. — Officina fabri. — Domus caseorum. — Domus bladorum seu lardorum. — Domus arvenaria. Cellarium Földbastya alatt alias Kincstartó pincze vocatum. — Domus Castellani. — Domus altera Castellani supra primam arcis portam. — Culina arcis. — Duo stabula.» Inventarium universale rerum omnium in Arce Varadiensi in anno sexcentesimo repertorum. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Urbariarum et conscript. 36. 34. — Itt azonban a «domus» leggyakrabban csak az épület egy-egy részét, szobát jelent, s emiatt a fentebbi leltár után még nem határozható meg, hogy hány ház állt a váradi várban? — Fentebb láttuk, hogy a succustos és succentor szintén ott laktanak.

Az 1600-iki leltár a váradi vár fejedelmi lakáról: «In arce interiori est in medio curiæ arcis interioris puteus magnus lapideus cum solita ferrea catena et hidriis, quibus extrahitur aqua.

Gradus lapideus magnus, per quem ad domos seu habitationes et palatia superiora ascenditur.

Ascendendo per hunc gradum ad dexteram incipit domus major, quam capitanei olim inhabitasse dicuntur. Janua nulla, fenestræ omnes nudæ Nro 3. Caminum lapideum Nro 1.

Paries hujus domus ad mœnia versus aliqua ex parte per hostem (1598-iki török ostrom) globis est destructus et perforatus. Tecti medietas tempore obsidionis detracta.

Ex hac domo itur in aliam, ubi capitanei prandere soliti fuisse dicuntur. Parietis magna pars est globis destructa. Fornax una magna, cuius pars media est globis destructa Nro 1.

In prætorio huius domus Caminum 1. Janua cum pessulo 1. Fenestra magna nuda 1. Fenestra alterius quarta pars, bona, vitrea 1.

Ultima parva domus in hac serie: Caminum optimum 1. Janua duplex cum pessulo 1. Fenestra mediocris, bona vitrea 1. Locus necessarius cum janua et pessulo 1. Domus istæ cum lateribus pavimentatæ.

Capella superior circa gradus. In prætorio est scala, per quam ascenditur ad tecta domorum et pinnacula Nro 1. Porta 1.

In Capella Altare, supra quod exstat tabula, in qua beato Virgo est depicta. 1. Scamnum 1. Fenestræ longæ vitreæ 4. Januæ duæ cum suis clausuris 2.

Exeundo ex Capella ad sinistram est stuba una, ubi habentur: Fornax 1. Fenestra vitrea, cuius medietas est asseribus per germanos complicata 1. Janua 1.

diszöltözete 1489-ben a következő vala: veres posztó nadrág, hermelinprémes skarlát posztó dolmány, ugyanilyen szinü tafota köpeny, pávatoll prémes, aranytaréjos föveg és sarkantyus kordován lábbeli.[1] Ily öltözetben csak a nyakról függő arany kereszt mutatta a főpapot.

Különben püspökeink akkor is, midőn egyházi ornatusba öltözve valának, gyakran jelentek meg lóháton a nép között fejökön infulával, vállokon palásttal, jobbjokat áldásra emelve. Igy tartották rendszerént

Redeundo ex prætorio Sacelli, in opposito est testudo una, quod Conservatorium olim erat: Janua bona 1. Fornax parva 1. Fenestræ ferreæ craticulares 2.

Ex hac sequitur alia testudo: Fornax bona 1. Janua bona 1. Fenestra papiro obducta 1.

Sequuntur habitationes, quas Regina (Izabella) inhabitabat. In domo majori hujus series sunt: Fornax bona 1. Fenestra nuda 1. Janua sine pessulo 1. Scamnum circa parietem duplatum utrinque 15.

Ex hoc domo itur in aliam, ubi prandebat: Janua cum cum vecte 1. Fornax 1. Caminum 1. Fenestræ medietas restat vitrea 1. Sponda pro una persona 1. Scamnum ad parietem ulnarum 10. Aliud — ulnarum 6. Scamnum trium ulnarum 3. Locus necessarius et janua 1. Sponda simplex 1.

Interior habitatio Belső szoba vocata: Janua duplata, bona cum pessulo 1. Fornax magna virideas fodulas habens rubeo colore depicta 1. Scamna duplicia ulnarum 9. Fenestra vitrea magna, bona 1. Caminum in angulo 1. — Velum huius habitationis seu pinnaculum ex asseribus fabricatum est optime depictum.

Sequitur domus alia, in qua Princeps Transylvaniæ (Báthory Zsigmond) natus fuisse dicitur: Janua duplata bona 1. — Domus hæc est per medium asseribus et cancellis ligneis divisa. Caminum 1. Fornax parva ad idem Caminum applicata 1. Pinnaculum seu velum domus, uti prioris, depictum.

Sequitur ex hac domo prætorium.

Domus, in qua virgines Reginæ habitabant: Locus necessarius 1. Caminum 1. Fornacis destructæ ferrea lamina Nro 32.

In stuba virginum: Fornax una intrinsecus calefacitur 1. Pro pane pistando optima 1. Mensa circularis 1. Janua duplex 1. Lancearum germanicalium ligna 6.

Tectum harum duarum domorum destructum.

Hic descenditur ex prætorio per gradus cancellatos ad domos, quas D. Niarj inhabitabat. Prætorium habet fenestram vitream 1. Januam simplicem 1. — Domus, in qua prandere solet: Janua cum clausura 1. Caminum 1. — Cubiculum: Mensa una. Fenestra vitrea 1. Janua bona 1.

Domus farinæ et balnei, item 2-a, 3-a, 4-a domus una cum domibus ávenæ et bladorum, necnon arvinæ, similiter et domus dispensatoris.» *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Urbariarum et conscript. 36. 34.

[1] Br. Nyáry A: *Hyppolit-codexek. Századok.* 1872. évf. 287. s köv. ll.

első bevonulásukat székhelyökre s a főpásztor kimagasló alakja, ama keretben, melyet a körülötte térdeire omló nép s a fáklyákkal, zászlókkal, mennyezettel s ereklyetartókkal eléje vonuló papság képezett, — egyike vala a középkori élet megragadó képeinek.[1]

[1] A Rómából székhelyére visszaérkezett Bakocs Tamás esztergomi érsekről mondja a krónikás: «de equo gradario suo benedictiones ponebat cum digitis suis.» Szerémi Gy: *Emlékirata.* 56. l. — Hasonlóképen tünteti fel az egykoru rajz a kosztniczi zsinat főpapjait, midőn ünnepélyek alkalmával kivonulnak.

A PÜSPÖK BIRTOKAI.

KIVÁLTSÁGOK. — A VÁRADI VÁR, KÖZSÉGEK, SZŐLŐK, MALMOK BIRTOKLÁSA. — TIZEDEK, VÁMOK. — SÓ- ÉS ERCZBÁNYÁK. — FÜRDŐK, SERNEVELŐ HÁZAK. — SZERETETADOMÁNYOK. — SZENT-LÁSZLÓ-NAPI OFFERTORIUMOK.

A VÁRADI püspökség, mely Szent-István királynak még csak vágyaiban élt, melyet utóbb Szent-László szerény préposti czimmel megalapitott, de később Szent-István vágyát megvalósitva püspökségre emelt: hasonló fokozatossággal gyarapodott jogok, kiváltságok és birtokokkal s emelkedett tekintélyben.

Királyaink alapiták, királyaink nevelték nagygyá nem csupán azon kegyelet miatt, mely őket koronáztatások után rendszerént elvezette Szent-László sirjához, hanem mert jutalmazni is tudták azon érdemeket, melyeket e püspökség papjai, mint egy ős, népes nemzetség, a haza védelmében, a király iránti hüségben, a közmüvelődés s a nemzeti érzelem és becsület emelésében szerzettek.

A birtokok és kiváltságok a hosszu századok alatt tekintélyes számra szaporodtak fel, mert az azokat megérdemelt szolgálat századokon át sem lankadott, s mert mig egyrészt hütlenség vagy gondatlanság el nem idegenité, másrészt böles gazdálkodás és takarékosság uj szerzeményekkel is gazdagitá azokat.

XIII-ik századi királyaink azon alapokat, melyekre nagy elődjök, Szent-László, a váradi püspökséget emelte, nem késtek még inkább kiszélesiteni s megszilárditani, de tetteik s adományaik emlékeit elseperte az idő, különösen ama nagy vihar, melyet tatárjárásnak nevez a történelem.[1] A XIII-ik században, midőn már történeti emlékeink

[1] Imre, a XII-ik század utolsó királya, midőn a váradi egyházat uj adománynyal tünteti ki, megjegyzi, hogy azt «piis prædecessorum nostrorum vestigiis insistentes» míveli. *Hazai okmánytár*. VII. 2. l.

szaporábbak lesznek, királyaink, sőt királynéinknak is majd mindenikét látjuk, mint érdeklődnek Szent-László váradi alkotása iránt, mint igyekeznek annak erejét, tekintélyét nevelni és igy állam-fentartó működésök hathatós tényezőjévé emelni. Ekkor már, mint a betetőzött s helyén megálló épületnél a kidiszités, megérkezett a kiváltságok adományozásának ideje is s az adomány indokául már nem csupán a Szent-László iránti kegyelet, a haza megmaradása s a királyi ház lelki üdve emlitettik, hanem Várad főpapjainak hazafisága s minden jutalomra méltó érdeme is.

Kiváltságok.

V. István király uralkodása korán, alig két év alatt véget ért, de a váradi püspökség történetében emlékezetes nyomot hagyott. Az ifju király kétségkivül követte őseinek nyomdokait s 1270-ben, koronáztatása után elzarándokolt szintén Szent-László hamvaihoz, és valószinüleg ekkor történt, hogy kegyeletes látogatása emlékéül ő is uj adománylevelet tőn le a váradi egyház oltárára, de amely nem földbirtokokról, hanem még becsesebb kiváltságokról szólt.

Minthogy Váradnak püspöke, Lodomér kitünő szolgálataival ugy a királyt, mint az egész országot mind maga, mind egyháza iránt lekötelezte: V. István király a következő három kiváltságot biztositá a váradi püspökség részére:

1. Hogy minden nemes ember, bárhol lakjék is az országban, ha családja kihalása esetében birtokait, nemkülönben a monostorok kegyuri jogát — akár vétel, akár csere vagy királyi adomány révén jutott is azokhoz — a váradi egyháznak akarná hagyni: ezt egészséges vagy beteg állapotjában avagy halála óráján is szabadon tehesse s anélkül, hogy arra előbb a király engedélyét kikérnie kellene.

2. Hogy ha a váradi egyház, püspök vagy káptalan birtokainak valamelyikén arany, ezüst vagy vasbányát fedeznek fel, annak minden jövedelme egészen és csonkittatlanul a váradi egyházat illesse, még azon részt sem véve ki, mely különben az ország szokása szerént a királyi kincstárt illeti.

3. Hogy a váradi püspök s káptalan birtokain lakozó minden népek, bármely rendüek legyenek is, akár szabad vendégek, akár

szolgák, a királyi szerpénz fizetésétől [1] mindenkor és örökre mentek legyenek. [2]

Ezekhez járult, vagy valószinüleg jóval korán megelőzte azokat még két kiváltság: egyik, hogy a váradi egyház, püspök és káptalan népei felett semmiféle biró törvényt nem láthatott, hanem csak a püspök s a káptalan s az általok felállított uriszék; a másik kiváltság pedig abban állt, hogy ugy a püspök, mint a káptalan birtokain azok

[1] «collecta denariorum seu victualium» = szerpénz. *Hazai okmánytár*: VII. 94. l.

[2] «gratias waradiensi ecclesiæ temporibus suis factas ... in ipsam Strigoniensem ecclesiam, cui idem venerabilis pater (Lodomer) in præsentiarum præest... transtulimus in subsequentibus annotatas: Annuimus equidem et Regia liberalitate duximus indulgendum, ut quicunque nobiles sive in diœcesi Strigoniensi, sive alibi, in quacunque parte Regni nostri, quacunque dignitatis seu nobilitatis eminentia præfulgentes, liberorum forte solatio destituti, possessiones suas emptionis, permutationis seu Regiæ donationis seu alio quocunque iusto titulo devolutas ad eos, iura etiam patronatus monasteriorum, quæ quocunque præmissorum modorum, vel quocunque iusto titulo obtinere dinoscuntur, ecclesiæ Strigoniensi ... in bona valetudine, vel ægritudine, in ipsis etiam extremis, relinquere, legare seu donare per modum testamenti, donationis seu cuiuscunque relicti titulo voluerint, largam, liberam, absolutam, irrevocabilem et immutabilem, a Regia liberalitate concessam, habeant facultatem, nec habeant necesse expressam seu specialem super præmissis omnibus nostram requirere voluntatem seu permissionem ..... *iuxta tenorem gratiæ, factæ Waradiensi ecclesiæ, per inclitæ recordationis quondam Regem Stephanum, karissimum patrem nostrum.* Præterea *iuxta tenorem privilegii karissimi patris nostri Waradiensi ecclesiæ condonati* concessimus etiam, ut si in aliqua terrarum ecclesiæ Strigoniensis, archiepiscopatus seu Capituli argentifodinam, aurifodinam et ferrifodinam inveniri contigerit, totum commodum seu lucrum pleno et sine defalcatione aliqua, tam illud, quod de huiusmodi fodinis ad fiscum Regium, seu illud, quod ad terræ dominos iuxta approbatam Regni nostri consvetudinem devolvi consvevit, ecclesiæ Strigoniensi in perpetuam eleemosynam, ob remedium animæ nostræ concessum, sibi vendicare valeat, ac perpetuo et irrevocabiliter possidere pleno iure. — .... quia tamen *et hanc gratiam per exhibita nostræ excellentiæ instrumenta prædictæ ecclesiæ Waradiensi ex liberalitate Regia comperimus esse factam,* ob quandam specialem meritorum ipsius venerabilis patris, tunc episcopi waradiensis, nunc archiepiscopi Strigoniensis memoriam concessimus .... ut universi populi, cuiuscunqæ conditionis hospites liberi vel conditionales ipsius ecclesiæ Strigoniensis, ad archiepiscopatum videlicet et Capitulum pertinentes, ab omni omnino collecta Regali tam denariorum, quam victualium, quacunque occasione seu quacunque causa in Regno nostro generaliter vel particulariter indicenda, liberi, omnimode exempti, ac per omnia et penitus sint immunes.» IV. László királynak 1283-ban az esztergomi egyház javára kiadott oklevele. Knauz N: *Monumenta Eccl. Strig.* II. 165—167. ll.

előleges meghivása nélkül senki meg nem szállhatott, kivéve a királyi ház tagjait. Ez utóbbinak megértésére tudnunk kell, hogy a középkorban a törvénykezésnek nem volt állandó helye, hanem a király vagy nádor, nemkülönben az országbiró és főispán evégett ugynevezett vándorgyüléseket tartának hol itt, hol ott az országban vagy megyében s ily alkalmakkor a közelökben levő községek gondoskodtak élelmökről, ami kivált nagyszámu kiséretök miatt felette terhes volt.

Mikor nyerte a váradi egyház e kettős szabadalmát? határozott adatunk rája nincs; de I. Károly királynak egy 1327-iki levele azok elsejét már emliti, megjegyezvén, hogy azt, mint a régi királyoktól származót, ő is megerősiti;[1] ellenben a másik szabadalomra nézve még ennyi történeti adattal sem rendelkezünk, csupán következtethetjük, hogy létezett részént az általános szokásból,[2] részént a Chartularium ama nyilatkozatából, hogy Várad lakosai, «ugy a káptalani, mint a püspöki polgárok» valamint a vidéki jobbágyok csupán a király, királyné s gyermekeik váradi látogatásakor tartoznak élelmi szereket beszolgáltatni.[3]

V. István király óta közel két évszázad telt el, midőn Várad

[1] «Carolus Dei gratia rex Hungariæ .... Quum libertas ecclesiæ seu monasterii sanctissimi regis Ladislai Varadiensis per primogenitores nostros concessa ab antiquo et collata et tandem per nos eidem ecclesiæ confirmata id exigat et requirat, ut nullus iudicum regni nostri jobagiones eiusdem ecclesiæ Varadiensis ... valeat iudicare: ob zelum devotionis, quam ad ecclesiam memoratam ipsius beatissimi regis Ladislai gerimus specialem, volumus .... quatenus jobagiones seu populos memoratæ ecclesiæ Varadiensis .... iudicare nullatenus præsumatis .... Datum in Wissegrad, secunda feria proxima ante quindenam epiphaniæ domini anno eiusdem M. CCC. XX. septimo.» Katona I: *Historia critica Regum Hung.* VIII. 555. l. Sajnos, csak igy töredékesen közli — mint mondja — az eredetiből, de az eredeti hollétét meg nem jelöli.

[2] Püspökségeink közől az egri, a pécsi stb. birtak hasonló kiváltsággal. Fejér Gy: *Codex dipl.* II. 258—259. ll. — Koller I: *Prolegomena in historiam Epp. Quinqueeccl.* 132. l.

[3] «Universitas vero Civitatis eiusdem (Várad) similiter cum civibus Episcopalibus tenentur iuxta morem consvetum .... in adventu Regis, Reginæ, liberorumque Regalium contribuere ad eorum expensas, licet alias non consveverint pro reverentia Sancti Regis Ladislai supra populos ecclesiæ nostræ recipi victualia seu descensus. Coloni vero nostri in villis propinqvioribus residentes similiter ad huiusmodi contribuere tenentur victualia secundum taxationem nostram.» *Batthyány-codex:* I. 23. rubr. — *Leges eccl.* III. 237. l.

püspöki székén ismét oly férfiu ült; aki mint egykor elődje, Lodomér, ugy főpapi, mint hazafiui erényeit érvényesiteni tudta hatalmasan, s mig államférfiui bölcsességével Szent-István trónjára segité fel a nagy Hunyady fiát, magas müveltségével a tudomány s müvészet szeretetének kincseit rakta le ifju királya szivébe. És Mátyás király Vitéz János szolgálataiért nem maradt adós; jutalma fényes volt, annál fényesebb, mert, átsugárzott az Szent-László sirjára is, s annak őrét, a váradi püspökséget uj dicsőséggel vette körül.

Az 1464-iki koronázás alkalmával Mátyás király Vitéz János váradi püspököt s e püspökségben utódait Biharmegye örökös főispánságával jutalmazta meg. [1]

Vitéz János maga alig csak egy évig viselte ez uj méltóságot, de váradi utódjai, kivéve az egy Stoltz Miklóst, Zabardy Mátyásig folyton viselék.

És itt lehetetlen hallgatással mellőznünk a Chartularium ama megjegyzését, hogy Várad püspökei mingyárt Szent-László idejétől kezdve III. Endre koráig folyvást viselték Biharmegye főispáni méltóságát és csak II. Benedek püspök (1291—1296.) volt az első, ki attól elesett.[2] A Chartularium, mint számtalanszor volt alkalmunk tapasztalni rendesen jól szokott értesülve lenni; itt azonban ellenkezésbe jön egyéb hiteles történeti emlékeinkkel. Biharmegye főispánjainak névsora a XI-ik század közepétől nagy részt ismeretes,[3] de a több mint negyven főispán között egész Vitéz Jánosig egyetlen püspök sem fordul elő; viszont Vitéz János előtt egyetlen váradi püspökről sem emlitik történeti forrásaink, hogy bihari főispán lett volna. Ez ellentét kiegyenlitése végett nem szükség azon feltevéshez folyamodnunk, hogy a Chartularium idézett tétele valamely ingatag hagyományon alapulhat vagy épen csak későbbi interpolatio. Az esztergomi érsekekről egy szintén lelkiismeretes tanu, az 1397-iki jegyzőkönyv állitja, hogy valamennyien

[1] *E munka I. kötete* 277—278. ll.

[2] «Hujus (II. Benedek püspök) tempore alienatus est ab Ecclesia Waradiensi Comitatus Bihoriensis, quem a tempore S. Ladislai omnes Episcopi usque hunc pacifice tenuerunt.» *Batthyány-codex:* I. 3. rubr. — *Leges eccl.* III. 225. l.

[3] Márki S: *Biharvármegye főispánjai. Századok.* 1874. évf. 231. — 506. — 726. s köv. ll. — Hodor K: *Biharvármegye főispánjai. Történelmi tár.* 1878. évf. 377. s köv. ll. — *Egyéb kiadott és kiadatlan oklevelek.*

birták a királyi főkorlátnoki méltóságot, holott még élénken emlékezhetett arra, hogy Tamás (1367—1376.) és János (1376—1378.) érsekek kancellárok nem voltak, vagy legalább kancellároknak nem irták magukat soha. Mind e, mind a váradi püspököknél előforduló ellentét kiegyenlithető, ha különbséget teszünk az illető hivatali méltóságok czime és gyakorlása között, azaz ha felteszszük, hogy Várad püspökei Árpádházi királyaink korában birták ugyan a bihari főispánság czimét, de mellettök más, tényleg működő főispánok léteztek. [1]

Eszerént a már magában is tekintélyes püspöki méltóság az elősorolt kiváltságok s kitüntetések által még tekintélyesebbé lett, kivált miután királyaink gondoskodtak arról is, hogy Várad püspöke s káptalana magas állásának s az ahoz kötött országos igényeknek megfelelő birtokkal is rendelkezzék. Különösen V. István király emlitett kiváltságainak elseje, mely ama kor vallásos érzületét egyenesen Várad felé irányzá, csakhamar jelentékeny birtokokat juttatott Szent-László egyházának birtokába.

Földbirtokok.

Melyek voltak a váradi püspökség első alapitásu birtokai? az egy Váradon, továbbá a baranyamegyei Körtvélyesen,[2] s a győrmegyei Gyirmóthon kivül[3] többről nincs biztos tudósitásunk; de kétségtelen, hogy

[1] Fraknói V.: *Adalékok az esztergomi érsekek történetéhez. Magyar Sion.* IV. 724—726. ll.

[2] «Prima meta de Narad (Nyárad Baranyamegyében) in parte occidentali incipit ab orrea Wlkani et vadit ad terram abbatis de Varad (Pécs-Várad) cum terra udvarnicorum ubi coniunguntur duo rivuli iuxta villam Scer .... inde ad *Kurthuelys populum Varadyensem de Byhor.*» Szent-László király 1093-iki levele Frank országbirónak 1404-ben kelt átiratában. *Zichy-okmánytár:* I. 1. l.

[3] «Udvornici de villa Zeurem quamdam particulam de terra Varadiensis Capituli nomine Gymolth ad unum aratrum et dimidium aut parvum plus vel minus sufficientem, reambulaverunt, dicentes eandem particulam ad ius Udvarnicorum pleno iure pertinere; ex parte vero dicti Capituli proponebatur, quod *ipsa terra ex donatione Sancti Ladislai regis Ecclesiæ Varadiensi fuisset collata* et de terris Udvarnicorum certis metis distincta. Nos vero, ut iustitiæ possemus facere complementum, de statu eiusdem terræ diligentem et omnimodam fecimus fieri inquisitionem; tandem *cum per multos ac veridicos viros supradictam particulam ad ius et proprietatem memoratæ Ecclesiæ Varadiensis revera pertinere*

e birtokok legjelentékenyebb része Biharmegyére, nevezetesen annak déli tájaira esett. Itt az egymásra megszakitás nélkül következő bikácsi, tenkei, béli, belényesi, vaskohi uradalmak Szent-László korában királyi birtokok lehettek, amint a velök határos s Erdély felé terjedő hegyek és erdőségek ma is «Királyhágó», «Királyerdő» nevet viselnek; és igy midőn az emlitett uradalmak később csakugyan a váradi püspök s káptalan birtokában tünnek fel, alig kételkedhetünk, hogy oda még Szent-László adományából kerültek.

Általában a püspökség első két századából hiányzanak oly adatok, melyek annak birtokviszonyait megvilágitanák. 1273-ban tünik fel Lodomér püspök alább következő levele, mely először szól névszerént birtokokról, de csak azokról, melyek a püspök s a káptalan közt közösek valának, de közös haszonélvezetök felől egy vagy más tekintetben kétség támadt. A Chartularium szintugy nem nyujt kimeritő tudósitást a püspök birtokairól, mert az, főczéljához képest csak a káptalani birtokokkal foglalkozik; a püspökieket legfeljebb mellékesen érinti, amennyiben tudniillik előadása tárgyával összefüggnek. Van mégis egy forrásunk, nem teljes ugyan s csak a XVI-ik századból származó, de amely épen kései keleténél fogva teljes kifejlettségökben tárja elé a püspökség középkori birtokviszonyait, noha csak magában Biharmegyében.

Midőn Izabella királyné kivonulta után Erdély az anyaországgal ismét egyesült, a következő 1552. év február 22-én megnyilt a pozsonyi országgyülés, mely egyebek közt rendelé, hogy a folyó évben minden jobbágy-telektől három-, a következő két évben pedig évenként másfél forint szedessék az ország védelmi költségeinek fedezésére. [1]

percepissemus .... prætaxatæ Ecclesiæ perpetuo iure statuimus possidendam.» Miklós királyi étekfogó mester itéletlevele 1255-ből. Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 3. 252—253. ll.

[1] «Decreverunt præterea (Ordines et Status) ut tum pro instruenda navali classe, tum vero aliis necessitatibus futuræ expeditionis, ex singulis eorum colonis integræ sessionis præsenti anno duobus terminis tres floreni Ungarici Maiestati Suæ contribuantur: videlicet dimidia pars ad festum beati Georgii proxime futuri; altera dimidia pars ad festum beati Lucæ subsequentis.» — «Quia vero in proximum *triennium* Majestas Regia certum subsidium in præsenti Conventu decerni voluerit:» a gyülés két évre évi másfél forintot ajánlt meg, de később két forintra emelte fel s elfogadta a harmadik, illetőleg negyedik évet is, mert a negyedik évről is vannak számadások. *I. Ferdinánd király törvénykönyve:* XIII. art. 4. 5. — XIV. art. 6. — XVI. art. 3.

Az adószedés ősi törvényeink szerént a vármegye, nevezetesen a szolgabirák hatásköréhez tartozott,[1] s Biharmegyében a fentebbi végzés után két hónapra, Szent-György napja táján a négy szolgabiró, továbbá a városi s községi birák már szedték az országgyülésileg kivetett adót, s folytatták a szedést a következő három évben is. A beszedett adókról jegyzőkönyvet vezettek, melybe a kerületek községeit, azok birtokosait, továbbá a telkek számát s a kivetett, valamint a befizetett adóösszeget bejegyzék s azok szerént számoltak be az egyes megyék számára kiküldött királyi adószedőknek.[2]

Ez adókönyvek eredeti, hitelesitett példányai maig megvannak,[3] s minthogy megbizhatóság tekintetében minden kifogáson felül állanak, történeti becsökre nézve méltó társaik ugy a Váradi regestrum, mint a Chartulariumnak, mert Biharmegyére s ebben a váradi püspökség multjára másutt nemis található adatokat foglalnak magukban.

[1] Botka T: *A vármegyék első alakulásáról. Századok.* 1872. évf. 139. l.

[2] A Biharmegyébe küldött adószedők Thoroczkay István s László deák valának. Castaldo J. tábornok levele. *Budai országos levéltár kincst. osztálya:* Dicalis Conscriptio Comitatus Bihar. VIII.

[3] «Ratio Contributionis primi subsidii Regiæ Majestatis floreni unius cum dimidio in Comitatu Bihoryensi circa festum divi Georgii Martyris exactæ 1552. Processus Francisci Sasy» (szolgabiró) s Henczhidával kezdődnek sorba a kerület községei, majd jönnek a többi szolgabirói járások. Hasonló rendet követtek az őszi, valamint a következő 1553. 1554. s 1555-iki adószedéseknél. Ez utóbbinak második részlete a 495-ik lapon veszi kezdetét e szavakkal: «Regestum secundi subsidii Regiæ Maiestatis Anno domini. 1555. in Comitatu Byhoriensi exactum». *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Dicalis Conscriptio Comitatus Bihar. VIII. — Ez adókönyvek 1552-iki évfolyamának első részét, mely Biharmegyében, mint kézirat, több levéltárban is megvan, kiadta Bielek L: *Majores Hung.* I. Ezt érti Révész Imre, midőn több merészséggel, mint alapossággal mondja: «Ha tehát az emlitett összeirás valóban 1552-ből veszi eredetét s igazán hiteles, *nem pedig később költött*, a midőn t. i. a XVI-dik század végén s XVIII-dik elején ujból visszaállitott váradi káptalan és püspökség számára fegyveres kézzel foglaltattak el a tömérdek birtokok: akkor nagyon hihető, hogy az illetők, tudván azt, hogy Martinuzzi halála után nem sokára nagy erővel szét fog terjedni Biharban is a reformáczió, s ez által a papi javak is veszélyben fognak forogni: az összeirást azért eszközlötték, hogy az elkövetkező visszafoglalásnak lehessen biztos okmányi alapja (!)» *Prot. Figyelmező.* (1872.) 253—254. ll. — Hogy ez összeirás, illetőleg adókönyv mennyire a káptalan akaratán kivül jött létre, leg'obban mutatja a következő megjegyzés, mely annak végén áll: «Domini Capitulares non permiserunt judici ab inquilinis Civitatis (Várad) præsentem extorquere dicam, licet alias semper, temporibus Thesaurarii (Frater György püspök) fuerit exacta.»

Az 1552-iki s következő évek adóterheit viselte a papság is, minek következtében az egyházi birtokok szintén belé kerültek amaz adókönyvekbe, és igy azokból, ha az ország minden megyéjéből maradtak volna ránk olyanok, püspökségünk összes birtokairól hű és teljes képet nyerhetnénk. Eddigelé azonban csak a biharmegyei adókönyvek ismeretesek,[1] de történetünkre nézve már ennyi is nagy nyeremény, mert püspökségünk birtokainak zöme épen e megye területére esett, és mert Biharmegye határai akkoron az erdélyi birtoklás következtében a szokottnál sokkal kiterjedettebbek valának, s olyan községek is, melyek különben más megye területén állottak, de mert püspöki s káptalani birtokok voltak, valószinüleg Fráter György püspök s bihari főispán intézkedése következtében Biharmegyéhez csatoltattak.

És most, midőn a püspökség s ebben először is magának a püspöknek birtokait bemutatjuk, azok elősorolásában főképen ez adókönyvek adatait fogjuk követni, de az egyes tételeknél idézünk egyéb történeti forrásokat is, kivált olyanokat, melyek a birtoklás eredetére vagy az 1552. évnél régiebb voltára vetnek világot. Ezenfelül az adókönyvek tudósitásainak hiányosságát is igyekszünk pótolni azáltal, hogy a püspökségnek Biharmegyén kivül eső birtokait egyéb források alapján szintén kimutatjuk.

A váradi püspök birtokainak idő szerént is mindenesetre legelseje a váradi *vár* azon a helyen, hová Szent-László a vele jött egyházi férfiuval, talán épen az első váradi préposital alapitásának jeléül először egy szerény fakeresztet tüzetett ki, ahol később felépült a monostor és még később Isten oltárának s az alapitó szent király hamvainak védelmére mély árkok s erős várfalak keletkeztek.

A püspök és káptalan közös birtoklásának korában a vár is közös birtokot képezett, s a káptalan még a XIV-ik század végső éveiben is emlegeti, hogy a vár fele része az övé.[2] De ezen birtoklása kétségkivül azon időtől, hogy a vár szük falai közől kiköltözött s lakhelyét a város-

[1] A későbbi évekből vannak ugyan más megyékről is, de ezekben, kivéve a zarándmegyei 1564. évi adókönyveket, oly birtokok is, melyekről kétségtelen, hogy a váradi püspök vagy káptalané voltak, minthogy időközben világiak kezébe jutottak, már uj birtokosaik nevén állanak, például Aszaló káptalani birtok 1566-ban a szendrei (Borsodmegye) vár tartozéka stb.

[2] *Batthyány-codex:* I. 27. rubr. — *Leges eccl.* 239. l.

ban kereste, egyre szükebb térre szorult, mig végre a földbirtokok teljes elkülönitése után egészen meg is szünt. Lehet, hogy ez a püspök és káptalan közt létrejött egyezség következtében történt, de csak az bizonyos, hogy XV. s XVI-ik századi püspökeink a várat már határozottan sajátjoknak nevezik,[1] ellenben semmi nyoma annak, hogy a káptalan a várhoz való birtokjogát tovább is fentartaná.

A vár körül keletkezett városrészek közől a püspök birtokaihoz tartoztak:

Olaszi. A Körös jobb partján, az 1552-diki adókönyv szerént hetvennégy telket számlált. — Mint püspöki birtokot emliti már Lodomér püspök 1273-diki levele [2] s attól kezdve

[1] Leveleiket rendesen «in Castro nostro» vagy «ex Arce nostra Waradiensi» keltezik.

[2] E levelet, minthogy azt Gánóczy A. *(Episcopi Varadinenses.* I. 121—122. ll.) s utána Kereszturi J. *(Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 135—136. ll.), Fejér Gy. *(Codex dipl.* 141—142. ll.) csak részben közlik, mint különben is fontosat, melyre számtalanszor lesz hivatkozás, egész terjedelmében közöljük: «Nos l. (odomerius) dei gratia Episcopus Waradiensis et præpositus, totumque eiusdem ecclesiæ Capitulum significamus universis, quibus expedit, præsentium per tenorem, quod cum quædam iura et possessiones inter Episcopatum et Capitulum ante adventum Tartarorum communia propter processum temporis, deficientibus antiquis Canonicis de Capitulo, propter novitatem succedentium personarum fuisset in dubium revocata, neque aliter ad plenam certitudinem potuissemus aliquatenus devenisse: omnes seniores Jobagiones Ecclesiæ et alios aliquos, habentes recordationem et notitiam temporis retroacti, convocavimus in unum, a quibus communi voluntate et consensu modo vir Religiosus et discretus, frater *Johannes* præpositus Sancti Stephani de Promonthorio Waradiensi adiunctis sibi quibusdam fratribus suis, præsente nichilominus Egidio sacerdote, Custode Ecclesiæ nostræ, super sanctissimum caput beatissimi Regis ladislai domini nostri in terris, et patroni in cœlis exegit a prædictis omnibus corporaliter sacramentum, qui præstito huiusmodi corporali Juramento, prædictorum communium Jurium et possessionum talem fecerint declarationem, scilicet, quod villa *pyspuky*, villa *Zewlws*, villa *sancti Laurentii* inter Episcopatum et Capitulum sunt communes; *(Gánóczy s követői csak eddig közlék.)* Item in decimis de vino ubicuncque accipi possunt, idest sive in Waradino, vel ubicuncque alias per nostram diœcesim media parte Episcopatum contingente, dimidia pars Capitulo debetur. Item in villa *Olazy* de Thabernis tam in vino vel in quolibet potu, quod venditur, tributum ex his expectat Capitulo sicut in Waradino; sed alia omnia, videlicet decimæ, census terragii solum Episcopatum contingunt. Item terra *Kordu* et terra *Ireg* æqualiter tripartitur inter Episcopatum, Capitulum et Conventum S. Stephani. Item terra *Besenew* in duas dividitur æqualiter inter Episcopatum et Capitulum. Item terra *Macha* dividitur simili modo. Item de villa *Kwleser* dicebant, quod Capitulum suam portionem haberet certis

számtalan érdekes adat, nevezetesen a káptalani Chartularium. [1]

Uj-Utcza 28 telek. Olaszi mellett a Körös jobb partján állt. Mint neve mutatja, későbbi keletkezésü; 1552 előtt nincs nyoma.

Velencze vagy középkoriasan: *Venecze* a Körös bal partján, 24 telek, tudniillik ennyit birt belőle a püspök, a többi része ugyancsak a püspök adományából a Szent-Klára-apáczák birtokában volt. Mint püspöki birtok különösen a nevezett apáczákról ránk maradt iratokban számtalanszor előfordul.

Vadkert 40 telek. Váradnak legszélsőbb, a szomszéd Szőlős felé eső külvárosa, mely nevét a mellette létezett püspöki «vadaskert»-től vette. [2]

metis distinctam, sed qualitatem, quantitatemque ignorarent. Item terra *Bormow* inter Episcopatum et Capitulum est communis. Item terra *Irugd*, terra Stephani filii Chuda, quam origes (?) detinet, nunc decimas Capitulo solvebat. Item quarta pars totius terragii de villa *feltoti* cum decimis porcorum et mellæ Capitulo debentur. Item in decimis porcorum domini Regis in villa *doboz* et de aliis Capitulum tertia pars contingit. Item decimæ de villa *harsan*, *Gyan*, villa *Teek*, *Meger*, villa *ombereus* et de villa *Ewsy*, quæ donativæ sunt et legativæ Episcopatum contingunt. Item decimæ provenientes de *Homrok*, villa *Tupd* et de villa *Herpauli* debentur Capitulo totaliter. Item similiter decimæ de villa *panchyrgdy* et de alia *Irgud villa præpositi de lelez* Capitulo debentur totaliter. Item decimæ de villa *fonchka* terram (sic) ecclesiæ de *porozlo* Capitulo debent totaliter. Item quitquam in piscina de *fyred* potest provenire, tertia pars spectat Capitulo. Item de tributo *Zegued* similiter. Item tributa fori de toto Comitatu Abawywar Capitulo totaliter. Item de Comitatu Hewes tributum fori et *horwon* pertinet Episcopatui totaliter. In villa *fudy* dominus Episcopus .... or habebat mansionum vinitatores, quinque vero Capitulum in eadem habebat *mistratores* (sic) *Candelarum*, et alii erant *serri Regis* sub una meta, tamen tota terra indistincta. His exceptis et exemptis, super quibus dubitabatur, alia possidebantur *distincte* sicut nunc per dominum Episcopum et Capitulum. In cuius rei memoriam præsentes sigillo Episcopali, Capituli, ac præpositi et Conventus sancti Stephani de promonthorio Waradiensi volumus communiri. Datum anno domini Millesimo CC-mo septuagesimo tertio.» Mátyás királynak 1477-ben Budán május 20-án kelt átiratában. — *Nagyszebeni városi levéltár:* U. II. 378.

[1] «vicus autem Olazy ..... ad Episcopum pertinet.» *Batthyány-codex:* I. 13. rubr. — *Leges eccl.* III. 232. l.

[2] «ramusculus (Crisii) infra vadum, quo itur ad ..... villam Zewlews, reflectitur quasi contra septemtrionem et transiens iuxta claustrum Sanctæ Annæ Monialium, et demum *iuxta hortum cervorum* coniungitur alio ramusculo eiusdem fluvii penes fossatum castri et ex opposito palatii Episcopalis transeunti.» *Batthyány-codex:* i. h.

Ennyit birt a püspök Váradból, összesen 166 telket, mely a káptalan 368 telke mellett a városnak felét sem képezé. Annál számosabban valának a püspök vidéki birtokai, melyek először is *Bihar-megyében* a következők:

Andacs falu Szalonta mellett, 17 telek.

Apáti Várad mellett, Oláh előnévvel, 16 telek. Mint püspöki birtokról említés van róla már 1319-ben. [1]

Ácsi, 30 telek. János-Zsigmond 1568-ban Ábránffy György, János, Miklós és Gábor számára megujitja azon adományát, melylyel Ácsit, egykor püspökségi birtokot, elhalt atyjoknak, Zsigmondnak adá.[2]

[1] «Apathi (possessio) episcopi nostri» mondja a váradi káptalan 1319-iki levele, midőn a biharmegyei Pósa és tartozékai határait leirja. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 950. 2.

[2] «Johannes secundus Dei gratia electus rex Hungariæ Dalmatiæ Croatiæ etc. fidelibus nostris honorabili Christoforo presbitero ac nobilibus Alberto literato notario comitatus Bihoriensis. Gregorio Sandor Waradiensi ac Simoni literato Budensi requisitoribus literarum et literalium instrumentorum in sacristia ecclesiæ Waradiensis repositarum ac aliarum quarumlibet judiciariarum deliberationum ac legitimorum mandatorum nostrorum executoribus salutem et gratiam. Quum nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillimam supplicationem nostræ pro parte egregiorum nobilium puerorum Georgii, Johannis, Nicolai ac Gabriellis filiorum egregii quondam Stephani Abránffy factam majestati tum vero attendentes ac considerantes fide integritate ac fidelibus servitiis eiusdem Stephani Abránffy per eum sacræ primum dictæ Regni nostri Hungariæ coronæ ac deinde maiestati nostræ pro locorum et temporum diversitate ab eo tempore, quo ipse a factione germanica deficiens ad fidelitatem ac servitia nostra ultro rediens usque ad vitæ suæ exitum constanter exhibitis et impensis, totales igitur ac integras possessiones Achi episcopatus, ac Mehes alias capituli Waradiensis in comitatu Bihoriensi existentes habitas iuxta publicam constitutionem fidelium nostrorum dominorum regnicolarum unacum aliis ecclesiarum bonis ad nos fiscoque nostro regio devolutas et applicatas, quas nos anteaque eidem annotato Stephano Abránffy vivente adhuc ipso mediante aliis literis nostris donationalibus jure perpetuo contuleramus simul cum cunctis suis utilitatibus ac pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, fœnetis, silvis, nemoribus, montibus vallibus, vineis, vinearum promontoriis, aquis fluviis, piscinis, piscaturis, aquarum decursibus molendinis ac eorundem locis generaliter vero quarumlibet utilitatum ac pertinentiarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis ad easdem possessiones de jure ac ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus eisdem memoratis Georgio, Johanni, Nicolao ac Gabrielli, filiis præfati olim Stephani Abránffy ipsorumque hæredibus ac posteritatibus universis vigore aliarum literarum nostrarum donationalium superinde confectarum salvo jure alieno clementer in perpetuum dederimus

Ágya Kis és Nagy, 59 telek.

Árkos, 10 telek. Valószinüleg a mai Ágris Bél mellett; a jegyzőkönyv legalább e vidékre helyezi s Ágris nevet nem ismer.

Barmód, 14 telek. Lodomér püspök levele még mint a püspök s a káptalan közös birtokát emliti. [1]

Bályok. 1484-ben János váradi püspöknek, tehát Pruisznak, kastélya vala benne,[2] de valószinü, hogy Mátyás királynak e kedves embere csak saját személyére nyerte ama kastélyt s a hozzá tartozott birtokot; legalább semmi egyéb nyoma, hogy Bályok vagy annak része püspöki birtok lett volna. 1552-ben csakugyan már egészen a Szénásy nemzetség birtoka.

Bárand, 51 telek. 1537-ben Fráter György váradi püspök el

donaverimus ac contulerimus velimusque eosdem Georgium, Johannem, Nicolaum ac Gabrielem filios dicti Stephani Abránffy in dominium earundem possessionum per nostrum ac vestrum homines legitime facere introduci. Proinde fidelitatibus vestris harum serie committimus ac mandamus firmiter, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo præsente fidelis noster egregius Ladislaus Lessy vel Blasius Boythy vicecomites comitatus Bihoriensis aut Johannes Sarossy vel alter Johannes Pogandy sive Gabriel Ebeny aut Balthasar Abránffy vel Johannes Sándor sive Gaspar Kolbaz aliis absentibus homo noster adfacies prædictarum possessionum Achy ac Mehes in Comitatu Bihoriensi existentium vicinis et commetaneis earundem universis inibi legitime convocatis et præsentibus accedendo introducat præfatos filios Stephani Abránffy in dominium earundem possessionum statuatque easdem eisdem suisque hæredibus ac posteritatibus universis simul cum cunctis earundem utilitatibus ac pertinentiis quibuslibet jure ipsis ex præmissæ nostræ donationis titulo incumbenti perpetuo possidendas si non fuerit contradictum. Contradictores vero si qui fuerint, evocet eosdem ibidem ad decimum quintum diem a die huiusmodi *contradictionis fiendæ* computando in curiam nostram regiam, nostram scilicet in præsentiam rationem superinde reddituros. Et post hæc vos seriem huiusmodi introductionis et statutionis cum contradictorum ac evocatorum si qui fuerint, vicinorumque ac commetaneorum qui præmissæ statutioni intererunt, nominibus ac cognominibus terminoque assignato uti fuerit expedita nobis terminum ad prædictum ad relationem nostri ac vestri hominum fideliter rescribere modis omnibus debeatis et teneamini, secus non facturi. Datum in civitate nostra Alba Julia vigesimo quinto die mensis Augusti anno domini millesimo quingentesimo sexagesimo octavo.» Hiteles, papiroson levő másolatról. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. A. 1731. 39.

[1] «Terra Bormow inter Episcopum et Capitulum est communis.»

[2] «Albertus Parvus Castellanus Castelli Reverendi in Christo Patris, domini Johannis episcopi ecclesiæ Warad Balyok vocati, in comitatu Bihar existentis.» *Leleszi országos levéltár.* Actor. 1484. 1.

akarta cserélni Bajony Benedekkel.[1] Későbbi adatok szerént Báránd évenként «adóba» beszolgáltatott a püspöknek 8 tulkot, 8 meddő tehenet, 1 csődört.[2]

Belényes, 70 telek; vidéki tartozéka 420 telek. I. Imre püspök azon tette, hogy a belényesi ezüst bányák jövedelmében részelteti a káptalant, de már Lodomér püspöknek ama törekvése, hogy bányajogot szerezzen, amellett szólanak, hogy már akkor Belényes püspöki birtok volt, amint hogy minden valószinüség szerént a legrégibb vagy épen a legelső birtokok egyike.

Benkefalva, 11 telek. 1414-ben Menhard Miklós s Nagy Imre mint a váradi püspök benkefalvi tisztjei, Balásfi Balás, Mihályfi János, Sós László, Dobó György, Jakabfi András, Dékán Antal és Gál, Bihari Péter, Hodosi Tamás, Gughi Péter, Filke Mihály, Tégla János, Kis Pál, Biró Mihály, Nagy Gergely és Pethő Ferencz mint ugyanannak jobbágyai emlittetnek.[3]

Bél, 34 telek; tartozéka 88 telek.

Bélfenyér, 22 telek.

Bihar, 157 telek.

Bogyoszló, 26 telek.

Buchus, Nagykoh, Alsó-, Felső-Füves, 16 telek.

Csatár, 61 telek.

Dalom, 19 telek. Emlités van róla, mint püspöki birtokról 1344-ben.[4]

Fel-Tót, 84 telek, tartozéka 72. — 1564-ben már zarándmegyei község. Emliti Lodomér püspök levele s 1344-ben Mátyás a váradi püspöknek fel-tóti tisztje.[5]

Fenes, Alsó, Felső és Füzeg, 44 telek. 1294-ben püspöki birtok.[6]

Fejértó, 19 telek. Pocsaj vidékén állt. 1552-ben már Bartakovics Jánosé, de az adókönyv megjegyzi, hogy azelőtt a váradi püspöké vala.

Füred, Tisza, 50 telek. Emliti Lodomér püspök halastavával együtt, melynek harmadrész jövedelme akkor még a káptalant illeté.

[1-2] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 1717. 7. 8. és Ecclesiastica. 15. 17.

[3] *Leleszi országos levéltár:* Actor. 1414. 1.

[4] *Hazai okmánytár:* III. 153. l.

[5] Fejér Gy.: *Codex dipl.* IX. 1. 234—235. ll.

[6] Wenzel G: *Árpádkori uj okmánytár.* X. 153. l.

A Chartularium szintén a püspöki birtokok közé sorolja, megjegyezvén, hogy tizede az egri püspöké;[1] püspöki birtok Zsigmond királynak 1429-iki levele szerént.[2] XVI-ik századi adaja a püspök számára: tulok 8, meddő tehén 8, csődör 1, de «néha többet is adtanak».[3]

Gyanta, Egyházas, 20 telekből 15.

Gyepes, Magyar, s tartozékai: *Nyárló, Dántelek,* 22 telek.

Hidastelek, ma Hollód, 40 telek. Mint püspöki birtokot emliti a várad-előhegyi konvent egy 1326-iki levele.[4]

Hosszuaszó, 10 telek. Nagy Benedek 1349-ben a váradi püspöknek hosszuaszai tisztje.[5]

Ilyeháza s tartozéka: *Mihellő,* 16 telek. Eredetileg püspöki birtok, de még a XIV-ik században a püspökség gyepesi vajdájának kezébe jutott, midőn ezt Várad püspöke nemességre emelé, s valószinüleg ennek utódja ama Vajda Péter, kinek nevére irva látjuk 1552-ben. Igy idegenedhettek el később más püspöki birtokok is, például Venter, mely 1349-ben püspöki birtok, de 1552-ben *Vajda* István birtoka.

Jánosd, ma Jánosda, 42 telekből 32. István Baruch fia, továbbá Kozma Vid fia és János Lőkös fia (ugy látszik a Gutkeled nemből) jánosdi részbirtokukat lelkök üdvéért a váradi egyháznak s ezáltal a püspökségnek adák 1340-ben.[6]

Jánosfalva 19 telek. Scolari András püspök 1422-iki levelében is a püspöki birtokok közt áll.[7]

[1] «præter decimas villæ Fired, quæ ad Episcopum Agriensem pertinent, sed de præsenti tenet easdem villas Episcopus noster de facto.» *Batthyány-codex:* I. 15. rubr. — *Leges eccl.* III. 233. l.

[2] «Datum Budæ feria quarta proxima post dominicam Lætare» (marcz. 9.). *Leleszi országos levéltár:* Actor. 1429. 9.

[3] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Ecclesiastica. 15. 17.

[4] «possessio . . . Hydus, quæ est episcopatus Waradiensis.» *Váradi püspökségi uradalmi levéltár:* 1. 3. Ez oklevél szerént, melynek párja a *gr. Károlyi-család levéltárában* létezik (NAGY I.: *Anjoukori okmánytár.* II. 238—239. ll.) a Hidassal szomszédos Hodost Telegdi Miklós csanádi főispán Ivánka váradi püspöknek s általa a püspökségnek adományozá 1326-ban; de ez adomány megsemmisült, mert Hodos 1552-ben Tholdy Mihály és Bethlen Gábor birtoka.

[5] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. S. Claræ. 61. 18.

[6] *Váradi püspökségi uradalmi levéltár:* 1. 7.

[7] «Jobagiones nostri hungaricales in possessionibus Belenes, Tharkan, Negerfalva, Fenes, *Janosfalwa,* Sonkolos, Wylak, Alsolmos, Felsolmos et Remethe commorantes.» *Váradi káptalani levéltár:* 14. 21.

Józsefháza s tartozéka: *Somogy*, 23 telek.

Kalácsa, 8 telek. 1344-ben püspöki birtok, amikor mint iker falu említtetik.[1] 1386 február 6-án János váradi püspök itt időzött s erősité meg elődje Demeter püspöknek a fel-venteri biró számára adott 1349-iki levelét.[2]

Kardó, 15 telekből 13. Lodomer püspök levele szerént három egyenlő részben birták: a püspök, a káptalan s a várad-előhegyi konvent.[3] 1552-ben már csak a káptalan volt benne részbirtokos.

Káránd, Nagy, és tartozéka: 75 telek.

Kölcsér, 117 telek. Lodomér püspök levele a püspöki birtokok közé sorolja azon megjegyzéssel, hogy egy része a káptalané, de terjedelmét nem tudják;[4] a Chartularium már nem emliti a káptalani birtokok között.

Keresztes, Mező. 86 telek. A Chartularium jogot tart hozzá, de megjegyzi, hogy tényleg a püspök birtokában van.[5]

Keserü, 1455- és 1481-ben püspöki birtok;[6] de 1552-ben Horváth Péter kezén van mind a 44 telkével együtt.

Kéza, 8 telek.

Kocyhkeskeer (igy) Bél vidékén, 19 telek.

Kopács, 1319-ben Ivánka fiáé, Imréé;[7] de 1489-ben mint «praedium» s püspöki birtok fordul elő.[8] Les közelében állt.

Ladány, Püspök, 76 telek. II. Ulászló királynak 1506-iki levele, mint püspöki birtokot emliti,[9] innen vette kétségkivül előnevét is.

[1] «Kalacha in fine possessionis ecclesiæ Waradiensis antedi tæ similiter Kalacha nomine.» *Hazai okmánytár:* III. 153. l.

[2] *Ifj. Bölöni S. levéltára.*

[3] «terra Kordu . . . . æqualiter tripartitur inter Episcopatum, Capitulum et Conventum Sancti Stephani.»

[4] «de villa Kwleser dicebant (eskü alatt az öregebb jobbágyok), quod Capitulum suam portionem haberet certis metis distinctam, sed qualitatem, quantitatemque ignorarent.»

[5] *Batthyány-codex:* I. 13. rubr. — *Leges eccl.* III. 232. l.

[6] «possessio domini episcopi Waradiensis Keserew vocata.» 1481-ben pedig: «Benedictus Koroh (?) officialis præfati domini Episcopi Warad in possessione Keserew constitutus.» *Leleszi országos levéltár:* Actor. 1455. és 1484. 1.

[7] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 950. 2.

[8] «Kopach terra episcopalis.» *Váradi püspökségi uradalmi levéltár.*

[9] HORVÁTH I: *Commentatio de initiis et majoribus Jazygum et Cuman.* 136. l. — és *Budai országos levéltár kincstári oszt.* N. R. 988. 10.

A XVI-ik században adajok a püspök számára: tulok 8, meddő tehén 8, csödör 1. — Már 1557-ben Parlaghy György, Miklós és Pál egyebek közt, Püspök-Ladányra is uj adománylevelet nyertek Ferdinand királytól s annak birtokába a jászai konvent által ellenmondás nélkül be is vezettetének.[1]

Latabár, 32 telek. A Chartularium szerént joga volt hozzá a káptalannak, de a püspök tartá birtokában.[2]

Mácsa. 35 telek. Lodomér püspök korában még két egyenlő részben birta a püspök s a káptalan, de később kicserélték, ugy látszik a szintén közös Besenyő felével,[3] s 1489-ben már egészen püspöki birtok.[4]

Macsmolna, 10 telek. Hegyköz-Pályi közelében állt.

Mocsolya és *Brondazo* (igy), 14 telek.

Morsháza, 13 telek. Püspöki és Bihar közt esett.

Négerfalva, 9 telek.

Olcsa, 12 telek.

Ökrös, Magyar, 14 telek.

Ősi (Chyr), 13 telekből 9. Lodomér püspök levele két Ősit emlit, mint olyat, melyek hagyomány utján szálltak a püspökségre; de Bihar-megyében egy Ős s hat Ősi falu volt. 1552-ben Chyr (?) Ősinek ama 9 telke is már Literati Imre birtokában van, de az adókönyv megjegyzi, hogy azelőtt a váradi püspöké volt.

Ősi, Pata, 20 telek.

Pata, 59 telek.

Pocsaj, 37 telekből 12.

Poland, 2 telek.

Péterháza, 9 telek. 1355-ben mint püspöki birtok emlittetik.[5]

Püspöki, 73 telek. Lodomér levele szerént a püspök és káptalan

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1338. 49.

[2] *Batthyány-codex:* I. 16. rubr. — *Leges eccl.* III. 233. l.

[3] «terra Besenew in duas (partes) dividitur æqualiter inter Episcopatum et Capitulum. Item terra Macha dividitur simili modo.»

[4] «Macha terra episcopalis.» *Váradi püspökségi uradalmi levéltár.*

[5] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* D. L. 4538. — *Kolosmonostori levéltár:* Bihar. G. 1.

közös birtoka; még a Chartularium is olyannak irja;[1] de a következő században, nevezetesen Beckenschläger János püspök már saját városának nevezi.[2]

Pályi, Monostoros, 30 telekből 24.

Radvány, Nagy, 9 telek.

Rábé, Kis, 14 telek. A XVI-ik században évi adaja a püspök számára: tulok 4, meddő tehén 4, csődör 1.

Régen, 18 telek.

Remete, Magyar, 13 telek. Emliti Scolari András püspök levele.

Rogoz, 27 telek.

Septely, 12 telek.

Sikula, 10 telek. Mint püspöki birtokot emliti Mátyás királynak 1459-iki levele.[3] Minthogy e község épen a Fejér-Körös mellett esik, lehet, hogy ennek lakosai valának ama halászok, kiket II. Endre király a váradi egyháznak adományozott.[4]

Solymos, Al és Fel, 33 telek. Scolari András püspök 1422-iki levele szerént is püspöki birtokok.

Sonkolyos, 14 telek. A fentebb emlitett levélben szintén előfordul a püspöki birtokok közt.

Süvegd, 5 telek. 1357-ben már birta fele részét a váradi püspök.[5]

Száldobágy, 9 telek. Mint püspöki birtokot emliti a Chartularium.[6]

Szent-Imre, 26 telek.

Szék, 15 telek. Bél vidékén.

Szálka, 17 telek. Várad közelében.

Széplak, 22 telek, tartozéka 107. A Fekete-Körös völgyén.

[1] «Ad nos vero et Episcopum communiter .... pertinent istæ villæ: Pispeky ...» *Batthyány-codex:* I. 15. rubr. — *Leges eccl.* III. 233. l.

[2] «supra oppidum nostrum Pyspeky vocatum.» *Budai országos levéltár kincst. oszt.* D. L. 16570.

[3] László egri püspök Telkiben lakó jobbágyai «manibus armatis et potentiariis ad possessionem dicti domini Episcopi Waradiensis Sicula vocatam veniendo ....» Kelt Budán «in festo Kathedræ b. Petri apostoli» (febr. 22.). *Leleszi országos levéltár:* Actor. 1459. 31.

[4] *Hazai okmánytár:* I. 13. l.

[5] *Gyulafejérvári országos levéltár:* Bihar. II. 49.

[6] «Alchy et... Zaldobagh... sunt Episcopi.» *Batthyány-codex:* I. 25. rubr.— *Leges eccl.* III. 238. l.

A XIV-ik század elején, mint kegyes hagyaték jutott a váradi egyház birtokába.[1]

Szent-Miklós, 11 telek. Az imént emlitett Széplakkal határos; avval együtt láthatta változni urait.

Szil, 35 telek.

Szintye, 35 telek. Kis-Szintyét Beckenschläger János szerezte meg s adta a püspökségnek.

Szigeti, 19 telek.

Szőlős, 17 telek. Lodomér levele szerént a püspök s káptalan közös birtoka; a Chartularium Hidköz-, Nagy- és Kis-Szőlőst emlit s ez utóbbi kettőt nevezi közös birtoknak.[2]

Tárkány, 29 telek. Emliti Scolari püspök 1422-iki levele.

Tenke, 39 telek. 1349-ben püspöki birtok.[3]

Terebed. Midőn I. Lajos király 1373-ban Herpályit s tartozékait Domoszlai Miklós hevesi főispánnak adja: Terebed birtokba vétele ellen Domokos váradi püspök tiltakozik.[4]

Tóttelek, 15 telek. Csatár mellett.

Tulka, 26 telek.

Udvari, 61 telek, tehát a jelentékenyebb püspöki birtokok egyike. Fráter György püspök a már emlitett Báránd s Kis-Rábéval együtt ezt is el akarta cserélni Bajony Benedeknek Ohat, s más szabolcsi és hevesmegyei birtokaiért, az egyezség köztök már létre is jött, de később bármi okból felbomlott, mert 1552-ben Udvari épen ugy, mint Báránd és Kis-Rábé a püspöki birtokok közt tünik fel.[5]

[1] *Batthyány-codex:* I. 39. rubr. — *Leges eccl.* III. 245. l.

[2] «inter ipsum vicum Venetia et villam Hydkwzzewlews dictam» és alább: «Ad nos vero et Episcopum communiter pertinent . . . Zewlews major et minor.» *Batthyány-codex:* I. 13. rubr. — *Leges eccl.* III. 232—233. ll.

[3] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. S. Claræ. 61. 13.

[4] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 630. 17.

[5] «Nos Capitulum Ecclesiæ Waradiensis memoriæ commendamus tenore præsentium significantes quibus expedit universis, quod nos illi fassioni et concambiali permutationi, quam Reverendissimus dominus frater Georgius episcopus dictæ ecclesiæ Waradiensis, Thesaurarius et consiliarius regius, dominus et prælatus noster gratiosissimus egregio domino Benedicto de Bayon super totalibus possessionibus episcopatus ipsius ecclesiæ Waradiensis, Wdvary videlicet, Barand et Kysrabee vocatis omnino in Comitatu Byhoriensi existentibus habitis in concambium et permutationem totalium possessionis Ohath appellatæ, necnon portionum

Ujlak, 36 telek. A Fekete-Körös melléki. Említi a püspöki birtokok közt Scolari András levele.

Ürögd, Nagy, 36 telek. 1319-ben püspöki birtok.[1]

Vajda. Már a XIV-ik század első éveiben mint püspöki birtok fordul elő s több, mint két század mulva, 1546-ban Butkai Antal, Tót Mihály, Balog Mihály, Biró Demeter vajdai lakosok, mint a váradi püspök jobbágyai emlittetnek.[2]

Vasand, 18 telek.

Vásárhely, 57 telekből 28.

Biharmegyén kivül még a püspökségnek számos birtoka volt, igy *Zarándmegyében*: Nádas, Kamona, Borzova, Felső-, Baran-, Alsó-Ménes, Szihalom, Swljowcza, Tekeres-Chig, Asló-Berczthwr. Ezeket az 1561-iki s az 1552-ikihez hasonló hitelü zarándmegyei adókönyv említi.[3] Más forrás a régi Zaránd- s a mai Aradmegyében még a következő püspöki birtokokat jelöli meg bár részben az érthetetlenségig eltorzitott nevekkel, ugymint: Hodos, Alsó-, Felső-Tillód, Técsa, Szlatina, Alsó-, Felső-, Közép-Tenczegi, Berlengnya, Vasatikeha.[4]

Szatmármegyében: Hermanszeg, Jánk, Gyügye és Ricse. 1405-től kezdve gyakran van rólok említés, mint a váradi püspök birtokairól,[5]

possessionarium ipsius Benedicti Bayoni in possessionibus Egyek, Zaam, Ladan in de Zabolch et Igar in Hewesiensi Comitatibus existentibus habitarum, possessionibusque ipsius episcopatus utilitate et fructuositate equivalentibus mediantibus literis honorabilis Capituli ecclesiæ Sancti Stephani prothomartiris de Promontorio Waradiensi coram nobis in specie productis ex causis et rationibus in eisdem literis clarius denotatis fecisset, — nostrum consensum præbuimus, imo præbemus benevolum pariter et assensum harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum feria tertia proxima post festum Penthecostes. Anno domini millesimo quingentesimo tricesimo septimo.» Alatta jobbról: «de mandato domini nostri Regis ad relationem magnifici Johannis de Ezthar Cubiculariorum Regalium Magistri.» Eredeti, hártya, piros selyem zsinórról függött pecsétjének kevés maradványával. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1717. 8.

[1] «Ireugd episcopi nostri.» A káptalan levele. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 950. 2.

[2] «item villa domini episcopi voyada.» A váradi püspök számára szedett tizedek jegyzéke. *Bécsi császári könyvtár*. 1062. — *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 522. 38.

[3] *Budai országos levéltár kincstári oszt.* Dicalis Conscriptio.

[4] FÁBIÁN I: *Aradvármegye leirása*. I. 38. l.

[5] *Leleszi országos levéltár*: Actor. 1405. 22. — Protocoll. Metal. II. 204. és 437. ll. — SZIRMAY A: *Szatmárvármegye esm.* II. 213. 217. 252. ll.

de csak felerészöket birta a püspök, másik felét a káptalan. Jánkról már a Chartularium emliti, hogy a püspök s káptalan közös birtoka lenne, de idegen kézben van.[1]

Krasznamegyében: Almás és Sármező 1481-ben a váradi püspök birtokai[2] valószinüleg a fentebb emlitett Bályok birtoklásának alapján. Továbbá Kraszna, Boroszló, Balla és Baksa községekben részbirtokok, malom és vámjogokkal, melyeket 4200 arany forintért Vitéz János szerzett.[3]

Külső-Szolnokmegyében: Tur-Pásztó és Omorsa (?) mindkettőt mint a püspök birtokában levőket emliti már a Chartularium;[4] de ez utóbbi, lehet, hogy nem egyéb, mint Zuhna, mely Turpásztóval szomszédos vala, s melyet az Aba nembeli Demeter tárnokmester 1326-ban ajándékozott a váradi egyháznak.[5] A turpásztaiak évi adaja volt: 10 tulok, 12 meddő tehén, 1 csődör, készpénz 75 frt. Továbbá Poroszló, melyet már Lodomér levele püspöki birtoknak mond, de a Chartularium idegen kézben levőnek jelez,[6] amint hogy a Rozgonyiak 1451-ben is ellenmondának, midőn a leleszi konvent az ország rendeinek parancsára a váradi püspököt s káptalant Poroszló birtokába beiktatni akará.[7]

Szabolcsmegyében: Ajak és Patroha Kwpctheleke és Doboka praediumokkal már I. Károly idejében — mint Zsigmond király 1430-ban kelt levele mondja — a váradi püspöknek birtokai.[8] 1323. éven innen szállhattak a váradi egyházra, mert az idézett évben még Patroh

[1] *Batthyány-codex*: I. 15. rubr. — *Leges eccl.* III. 233. l.

[2] «ad portiones præfati domini Episcopi (Waradiensis) in possessionibus Almas et Sarmezw habitas.» *Leleszi országos levéltár*: Actor. 1484. 1.

[3] Kereszтury J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 94. és 222. ll.

[4] «Credimus etiam verisimiliter habere nobis portionem competituram in possessionibus Thwrpaztheh et Omorsa erga Episcopum habitis ex eo, quod eædem possessiones sint donatæ et legatæ ecclesiæ Waradiensi indistinctæ.» *Batthyány-codex*: I. 16. rubr. — *Leges eccl.* III. 234. l.

[5] Fejér Gy: *Codex dipl.* VIII. 3. 67. — IX. 2. 397. s IX. 7. 137. ll.

[6] «Porozlou insuper et Jank, quæ etiam apud manus extraneas habentur.» *Batthyány-codex* és *Leges eccl.* i. h.

[7] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 1017. 41.

[8] *Leleszi országos levéltár*: Protocoll. Metal. II. 62—68. és 76. ll. — *Zichy-okmánytár*: IV. 291. 293. 443. 485. 569. ll. — Nagy I: *Anjoukori okmánytár*. II. 73. l.

Magyar Pál királyi apród birtoka volt.[1] Vitéz János püspök, mint tudjuk elcserélte a Várday-akkal ezek Bálványosváráért s 1549-ben mind Ajak mind Patroh Várday-birtok.[2]

Pest- és Nógrádmegyében: Kerepes, Lőrinczi, Szada, Veresegyház. Az utóbbi három, mint láttuk, Farkas Bálint püspök hagyományából jutott a váradi egyház birtokába, később pedig Kerepessel együtt a püspök birtokában látjuk.[3] A kerepesiek a püspöknek tartoztak adni készpénzül 18 forintot, emellett tisztességes ajándékkal bemutatni magukat.[4]

Erdélyben: Bálványosvára Doboka, Kolos és Közép-Szolnok-megyében levő tartozékaival, melyet Vitéz János püspök szerzett meg a Várday-aktól részént csere, részént vétel utján,[5] s mely miután Frater György püspök ujra épité: Ujvár nevet nyert, ma Szamos-Ujvár.[6]

Ezekenkivül, mint Várad minden házához, ugy a püspöki palotához is tartoztak bizonyos birtokok a város határán. Nevezetesen negyvenhárom hold szántóföld; továbbá négy darab szőlő, melyeknek elseje «Szent-László szőlejének» nevezteték; több vizi malom majd négy, majd öt köre; végre egy kert, mely a vár falain kivül a Királyfia-bástya környékén terült el.[7]

[1] Nagy I: *Anjoukori okmánytár.* II. 73. l.

[2] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Szabolcsmegye Dicalis Conscrip. 1549.

[3-4] Buday Pál Nógrád, Pest, Pilis, Heves, Zsolt és Csongrád megyék táblabirája 1643-ban kötelezi magát, hogy a váradi püspökség Nógrád és Pest megyékben levő «jószágának, nevezet szerént: Lőrinczinek, Kerepesnek, Zadanak és Veresegyháznak gondviseléseket felvállalja ....; az árendát pedig az szokott accidentiákkal Rosnay János uram kezéhez Nagyszombatba a jobbágyokkal felszolgáltatom.» *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Ecclesiastica. 15. 16. és 17.

[5] *Leleszi országos levéltár:* Actorum. 1492. 29.

[6] *Magyar történelmi tár:* I. 262. l.

[7] «Item in territorio Varadiensi terræ arabiles 43 idest I(ugera). Vineæ ad arcem Varadiensem *ab antiquo* spectantes: Vinea Sancti Ladislai Num. 1. — Regh mises (?) 1. — Berantho (?) 1. — Sarkad szőle 1. — Molendina: 1. Szegethi vocatum cum quatuor rotis. — 2. Sypos Varadiense ad 4. rotas. — 3. Kemevis (?) malom erat 3 rotarum. — 4. Hajoiense erat 5 rotarum. — 5. Bihariense erat 5 rotarum, quod nunc (1600) per Commissarios est erectum; vertitur una rota, sequenti vero hebdomada erigitur et secunda. — 6. Lőkös, haziense erat 4 rotarum, quod nunc noviter erectum, pellit unam rotam. Item est hortus in eodem oppido circa propugnaculum arcis «Kiralyfia bastya» vocatum qui nunc (1600) sepibus denuo est circumseptus.» *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Urbariarum et Conscriptionum. 36. 34.

Némely birtokok, melyek már a XI—XIII-ik században emlittetnek mint Kötvélyes,[1] továbbá Kupa Baj vidékén, a régi Zarándban;[2] Lodomér Biharmegye déli tájain;[3] Gyimolt Győrmegyében;[4] Fudi egy része Várad mellett,[5] stb. később eltünnek a váradi egyház birtokainak sorából, mert vagy nevet változtatnak vagy mint Gyimolt, csere s birtokrendezések utján mások kezébe jutnak.

Tizedek, vámok s egyéb jövedelmi források.

A középkorban maga az állam fentartása eszközeit leginkább termesztményekben s szolgálmányokban nyerte a lakosoktól; hasonlóképen az egyház. Szent-István király az egyháznak országa terményei tizedét ajánlotta fel; ur, nemes, polgár és jobbágy, bor, buza, köles, árpa, zab terméséből, nemkülönben méhei s bárányaiból tizedet tartozott adni; mely törvény alól csak némely monostori birtokok valának kivéve s a keleti egyház hivei. Vegyesházi királyaink korában már több kivétel történt. A tizedszedés joga a püspököt illette, aki ameddig főpásztori hatalma ért, érvényesité e jogát.[6] És ez oly szigoru szabály gyanánt tartatott, hogy például, ha valamely községről tudjuk, hogy melyik püspöknek fizette tizedét? egyházmegyei illetőségéről azonnal tisztában lehetünk.

A váradi püspök tizedjoga kiterjedett Bihar- és Békésmegyék egész területére s kétségkivül Zarándmegye azon éjszaki részeire is, melyek a váradi püspökséghez tartoztak s talán épen a tizedjog nagyobb biztositása végett is befolyásosabb püspökeink, mint Fráter György idejében Biharmegyéhez csatoltattak.

A váradi püspök tizedjövedelmeiről már korán, a XIII-ik század végső éveiből maradt reánk egy jegyzék, mely helyrajzi tekintetben

[1] *Zichy-okmánytár:* I. 1. l.

[2-3] Wenzel G: *Árpádkori uj okmánytár.* VI. 505. és 548. ll.

[4] *Lásd alább:* KÁPTALANI BIRTOKOK.

[5] «In villa fudy dominus Episcopus .... or (quatuor?) habebat mansionum vinitatores.» Lodomer püspök 1273-iki levelében a váradi egyház idős jobbágyainak vallomása. *Nagyszebeni városi levéltár.* U. II. 378.

[6] «Decimæ sunt consectarium iuris Diœcesani.» Koller J: *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum.* I. 56. l.

felette fontos s egyes községek, sőt vidékek culturalis állapotát is megvilágitja és azért alább még egész terjedelmében közölni fogjuk; de mert e jegyzék nem teljes s amellett még az általa használt terménymérték is ma már alig határozható meg: a tizedek összes mennyiségéről kellő tájékozást nem merithetünk belőle. Az bizonyos, hogy miután egyes községek, mint az érintett jegyzékből látható, nagy mennyiségü szemes életet szolgáltattak be, igy Szőlős 30, Szent-Miklós 36, Olaszi 75, Csatár 90, Püspöki pedig már 184 köblöt, — bizonyos, hogy különösen buza és bor jó termés idején óriási mértékben gyülhetett egybe s megtölté a váradi vár magtárait s pinczéit.[1] Nagy összeget azonban a termények bármily tekintélyes mennyisége sem képviselt, mert a közlekedési eszközök akkori hiányossága miatt csak a helybeli s közel vidéki piaczokra voltak szoritva, bőség idején pedig alig valának értékesithetők.

Későbbi időből, nevezetesen 1561-ből már biztosabb tudósitásunk van a begyült tizedekről, de ismét nem teljes, a mennyiben csupán az egyházmegye egy szerényebb részének, Békésmegyének tizedfizetéseiről értesülünk. E megyéből az idézett évben összesen bejött: buza 420 simándi köböl s 1 véka, árpa 108 köböl s 3 véka, bárány 1116 darab, méh 47 kas. Bort még ekkor a megyében, ugy látszik nem termesztettek, különben szólna róla a kérdéses tizedjegyzék, mint a

[1] «Domus farinæ . . . item secunda, tertia, quarta domus una cum domibus Avenæ et Bladorum, necnon Arvinæ» mondja a váradi várról 1600-ban szerkesztett leltár. És ismét: «Ordo vinorum Suæ Maiestatis in arce Varadiensi: In cellario *Stabuli* 50 vasa. — In cellario *Caulium* 9 vasa. — In cellario *Uj-pincze* 17. vasa. — In cellario *Steppan U.* (Ur?) 62 vasa. — Ibidem *Kis-Pokol* 14 vasa. — *Nagy-Pokol* 29 vasa. — Cellarium *Csatár* 53 vasa. — Cellarium *annonare* sub domo Provisoris 6 vasa. — Cellarium *aceti* 60 vasa. Csak a teli hordók vannak felemlitve. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Urbariarum et Conscript. 36. 34. — A tizedeknek különféle nemei s módozatai valának, mint például az egri püspökség 1261. és 1271-iki szabadalomlevelei szerént (Fejér Gy: *Codex dipl.* IV. 3. 42. és V. 1. 156. ll.) a zsellérek, kiknek t. i. külső telkök nem volt, egy ezüst pondust fizettek vagy az ugynevezett kis-tizedet, mely a főzelékek, len, kender tizedéből állt; továbbá minden nemes csűrétől egy fertó, minden jobbágytelektől egy csirke, minden ludnyájtól egy liba járt; a tizedeket Szent-István napján kezdék szedni a már csűrökbe hordott életből és Szent-Márton napjáig mindenki tartozott eleget tenni, különben közigazgatásilag hajtaték be rajta, de a tized pénzen is megváltható vala stb. stb. Mindezekről azonban a váradi püspökség irataiban semmi emlékezet, azért azok taglalásába nem is bocsátkozunk.

szomszéd Zarándmegyéről irja, hogy ott ugyanazon évben az egri püspök számára tized fejében 1987 köböl s 3 pint bor gyült be.[1]

De a tizedek beszedése sok bajjal járt még a korábbi századokban is,[2] annál inkább a középkor végével, midőn a régi egyházi s állami rend bomlásnak indult, s azért gyakran megtörtént, hogy a püspökök tizedjövedelmeiket egyes világi uraknak adák bérbe, megelégedvén inkább a csekélyebb, de nyugodalmasabb bérösszeggel. Igy Zabardy Mátyás püspök békésmegyei tizedeit Mágocsy Gáspár gyulai kapitány vette ki, de a bérösszegről nincs határozott tudósításunk, csak maga Mágocsy emlit annyit, hogy «fő lovat s egyebet is» adott a püspöknek; de Zabardy utódjának, Forgách Ferencznek már négyszáz forint bért fizetett évenként.[3] A bérlet, ugy látszik, nem volt háladatlan és azért Gyula kapitányai mintegy örökségképen szálliták azt egymásra; legalább nyoma van, hogy Mágocsy távozta után Kerecsenyi László folytatta a bérletet s évi ötszáz forintban s egy ötven forint áru szőnyegben már meg is egyezett Forgách Ferencz püspökkel.[4]

[1] «Comitatus Bekes decimæ Episcopi Waradiensis: Az dezma buza cubuli symandienses 420. quarta 1. — dezma arpa cubuli symandienses 108. quartæ 3. — dezma baran 1116. — dezma meh 47.» Kerechenyi László 1562 junius 21-ikén Gyulavárában kelt levelének melléklete. — «Comitatus Zarand decimæ Episcopi Agriensis: Az dezma buza cubuli Symandienses 411. quartæ 3. — dezma arpa cub. symand. 87½ quarta 1. — dezma baran 545. — dezma meh 4. — dezma bor cubuli 1987. pintæ 3. *Budai országos levéltár kincst. oszt.*

[2] 1459-ben Vitéz János váradi, s Héderváry László egri püspök emberei közt Csepe ugocsamegyei falunál a tizedek miatt véres verekedés történt. Szirmay A: *Comitatus Ugochiensis.* 29. l.

[3] Mágochy Gáspár tornai főispánnak Torna várában 1563. nagy-pénteken kelt levele. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.*

[4] «pro florenis quingentis et tapeto uno valoris florenos quinquaginta» Kerecsenyi Lászlónak kelet nélküli levele a királyhoz, melyben még ő felsége kérdésére jelenti, hogy a dézma értéke előre meg nem határozható, mert az az időjárástól s ennek következtében a termés minőségétől függ; «hoc anno — mondja levele végén — scio quod omnia bono modo procedent, nam in illis ditionibus dum pluviæ continuantur, omnia victualia abundant, dum autem siccitas temporis est, in illis partibus est penuria magna omnium victualium.» Egy másik magyar levelében, mely a gyulai várban 1562 junius 21-ikén kelt, tudósitja a magyar királyi kincstárt, hogy «az tavalyi esztendőben mind az váradi pispekséghez való dézmát, mind az egri pispekséghez valót beszedettem» valamint az előtte gyulai kapitányok is beszedék s arról való számadást is beküldte, melyből megláthatja a kincstár: «mint kelljen megelégiteni az pispek uraimat.» Most ott

Azonban a tizedekből begyült összegek nem állottak kizárólag a püspök rendelkezésére, mert azok negyedrésze már VIII. Bonifácz pápa intézkedése szerént a tizedfizető községek lelkészeit illette, s ez intézkedés századok multával is érvényben volt.[1] Amit a Chartularium említ, hogy Meszesi Demeter püspök a tizednegyedet saját magának tartotta meg,[2] az csak ideiglenes jogsérelem lehetetett, mely előbb vagy utóbb, de mindenesetre orvoslást nyert.

A tizedek mellé méltán sorozhatók a vámjövedelmek, de amelyekről még hézagosabbak a tudósitások. Imre király 1198-iki levele említi, hogy már Szent-László Biharmegye vámját a váradi egyháznak adományozá, hogy püspök és káptalan fedezzék belőle szükségeiket,[3] s ez adományt Imre király Zaránd-, továbbá Ujvár-, Heves- és Békésmegyék vámjának azon részével toldotta meg, mely még a királyt illeté.[4] Ezek közől Bihar-, Békés- s Zarándmegyék vámjait a XIII-ik század második felében még békével birhatá a váradi egyház, mert Lodomér püspök 1273-iki levele nem említi a kétséges birtokok között; továbbá Abaujvár- és Hevesmegyék vámjától sem esett még el, amennyiben az idézett levél a legöregebb jobbágyok tanuvallomásai után feljegyzi, hogy Abaujvár vámja a káptalant, Hevesmegyéé pedig a püspököt illeti egészen, t. i. egészen azon rész, mely a király adományából a váradi egyházra szállt;[5] de III. Endre uralkodásának, vagy

«az bárány nem drága, miérthogy mostan apró; hetével s nyolczával is megveszik egy forinton.» Későn válaszol, mert «az posták szinte ide alá nem járnak, hanem csak Kassáig jönnek és némelyek Egerbe mennek és aztán onnan .... kerül ide alá az levél.» — Végre egy harmadik 1563 april 23-án «in arce nostra Nikilspwrgh» kelt levelében tudósitja a királyt, hogy a váradi püspök békési tizede megéri az 550 forintot, annyit bárki is megadna érette, megadhatja ő felsége is annál inkább, mert «sua Dominatio Reverendissima (Forgách F.) in aula Suæ Cæsareæ Maiestatis ... continua esse debet, ubi graves expensas facere cogitur.» *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Ecclesiastica. 16. 29. — 15. 7. és 9.

[1] Theiner Á.: *Monumenta Hung.* II. 552. l.

[2] *Batthyány-codex:* I. 18. rubr. — *Leges eccl.* III. 236. l.

[3] «tributum castri bychor de Kewres ad usum episcopi et fratrum ecclesiæ waradiensis ex donatione beati Ladislai regis tempore suæ fundationis collatum ... confirmamus.» *Hazai okmánytár:* VII. 2. l.

[4] *Lásd e munka I. kötetét* 85. l. 2. jegyz.

[5] A vámok egész összegéről már csak azért sem lehet szó, mert Abaujvár- és Hevesujvármegyék vámjainak tizedét az egri püspökség birta. «Item decimam partem omnium tributorum, per quemcumque exigi consvetorum in comitatu vide-

az erre következő kornak zavaraiban még a békés, zaránd sőt biharmegyei vámok is idegen kezekbe jutottak. I. Károly király, ugy látszik, igyekvék legalább ez utóbbiakat a váradi egyháznak visszaszerezni, s I. Lajos mingyárt trónra léptével vissza is adá, sőt ki is egészité; de sikertelenül, vagy legalább nem tartós sikerrel, mert a még I. Lajos korában készült Chartularium e vámokat «kevés kivétellel» a többi megyebelieket pedig egészen az elidegenitett birtokok közé sorolja.[1]

Miben állt e kevés kivétel? s általában mit jövedelmeztek e vámok Szent-László egyházának? arról mélyen hallgatnak történeti forrásaink; csupán annyit emlitenek, hogy a jövedelmek két része a püspököt illette, harmadik része pedig a káptalant.[2]

Ezekenkivül még más jelentékeny vámok birtokában is volt a váradi egyház. Ilyenek valának:

Várad-Velenczén, mely eredetileg a szomszéd Szőlősön volt felállitva, de miután Fenena királyné a váradi egyháznak adományozá, Váradra tétetett át s róla az utcza, melyben felállittatott, «Vám-utcza» nevet nyert. Jövedelmezőségét mindennél jobban mutatja azon körülmény, hogy az Erdélylyel folytatott kereskedés e vámon ment keresztül. Tavaszszal, Szent-Benedek napján szokták bérbe adni.[3]

Bihar városon. Az 1600-ik évi leltár szerént értékes egy vám, amennyiben néha hatszáz forintot is jövedelmezett évenként.[4] Bérbeadásának napja áldozó-csütörtök.

Zilah és *Szeged* városok vámja, melynek, valamint az előbbe-

licet .... Abaujvár .... Hevesujvár.» mondja e püspökség 1271-iki szabadalomlevele. Fejér Gy: *Codex dipl.* V. 1. 157. l.

[1] «Sunt et alia tributa, quorum dominium ab ecclesia nostra est alienatum, videlicet duæ partes tributorum Comitatus Byhoriensis et Circa Zarand exceptis paucis; item tributa, quæ in Comitatu novi Castri tam circa ipsum novum Castrum, quam circa Heves, et in Comitatu de Abawywar et de Bekes colligitur.» *Batthyány-codex:* I. 25. rubr. — *Leges eccl.* III. 238. l. — *E munka első kötete* 178. l.

[2] «in duabus partibus Episcopo et in tertia parte nobis» Capitulo donavit rex. *Batthyány-codex:* I. 2. rubr. — *Leges eccl.* III. 222. l.

[3] «quod quidem tributum tandem de ipsa Zewles ... in Waradinum, locum scilicet Venetia appellatum, translatum extitisset.» *Nagyszebeni városi levéltár:* U. II. 382. — *E munka I. kötete* 156. l.

[4] *Budai országos levéltár kincstári osztály:* Urbariarum et Conscript. 36. 34.

nieknek jövedelme is két részben a püspököt, egy részben pedig a káptalant illette.[1]

Széplak és kerületének vámja, mely a Fekete-Körösön szedetett, a püspök és káptalan között két egyenlő részben oszlott meg s a káptalan az őt illető részt Szent-György napján szokta bérbe adni. Ezeket a püspök és káptalan a Chartularium keletkezésekor s valószinüleg az egész középkoron át békével birta.[2] De voltak még egyéb vámok is, igy:

Poroszló község s a *tordai sóbányák* vámja. Ez utóbbit talán azon kétezer darab kősó helyett nyerte a váradi egyház, melyet II. András király 1233-ban még minden évben kiadatni rendelt, amint általában Árpádházi királyaink nevezetes sómennyiséget bocsátottak a magyar egyház rendelkezésére;[3] de utóbb megszünt ez általános sóadományozás s a Chartularium keletkezése korában már a tordai, valamint a poroszlai vámjog is, mely a püspököt s káptalant egyenlő részben illeté, a megszüntek közé tartozott.[4] Várad püspökei azonban még a XV-ik században is feles sómennyiséggel rendelkeztek;[5] de hogy mily forrásból? a tordai jogot nyerték-e vissza vagy pedig az erdélyi kereskedés vámjából nyerték-e? ki nem mutatható.

A vámokhoz nevezetes földesuri haszonvételek is csatlakoztak; igy a halászat, mely kivált Tisza-Füred határán volt jelentékeny s hasznának egyharmada a káptalant illette;[6] továbbá a húsmérés s a

[1] «Tributi .... in vico Wenetia et in via Wamwcza exigi consveti, quod in festo sancti Benedicti de mense Martii, et tributi villæ Bihar, quod in festo Ascensionis Domini locantur, item tributi, quod in villa Zylah et tributi, quod in Sceged exiguntur, — pars tertia nos (Capitulum) contingit, duabus partibus eorundem Episcopo deputatis.» *Batthyány-codex:* I. 25. rubr. — *Leges eccl.* III. 238. l.

[2] «tributum in villa Sceplak et eius districtu super fluvium nigri Crysii decurrentibus, in festo S. Georgii, quoad portionem nostram (Capituli) locari consvevit, inter nos et Episcopum æqualiter dividitur; hæc omnia pacifice et quiete possidemus.» *Batthyány-codex:* I. 25. rubr. — *Leges eccl.* III. 238. l.

[3] THEINER Á.: *Monumenta Hung.* I. 118. l.

[4] Tributa alienata: «tributum villæ Porozlo, necnon salifodinæ in Thorda, quæ nobis et Episcopo debentur.» *Batthyány-codex:* I. 25. rubr. — *Leges eccl.* III. 238. l.

[5] *E munka I. kötete* 293. l. 3. jegyz.

[6] *Lodomér püspök fentebbi levele.*

majd minden faluban létezett «sernevelő-házak», melyek a napjainkban oly méltán hírhedt pálinkamérések helyét foglalták el.

A jobbágyok azonkivül, hogy a püspök majorsági földjeit s szőleit művelék, szintén tekintélyes jövedelmet nyujtának részént földbérben, részént termesztményekben s ugynevezett ajándékokban, amint azt még látni fogjuk.[1]

Volt-e a püspökségnek jövedelme a Várad városában létezett fürdőkből[2] s nevezetesen azon hévforrásokból, melyek a város közelében, a Somlyóhegy alján fakadtak s az egész középkoron át «Szent-László fürdője» név alatt voltak ismeretesek? adatok hiányában biztosan meg nem határozható, de valószinü. Szent-László fürdeje legalább nagy látogatottságnak örvendett; nemcsak betegek, hanem egészségesek is oha¸toztak üditő forrásaihoz.[3]

Hasonlóképen ismeretlen a belényesi ezüstbányákból befolyt jövedelem mennyisége; csak az bizonyos, hogy e bányák Imre püspök nagylelkü osztálya után is virágozának.[4] 1342-ben említés van Székesfejérvári Jakabról, ki a belényesi *aranybányában* Báthory András püspök pénztárnoka volt;[5] a még későbbi Chartularium pedig ezüst, ólom és vasbeli jövedelmeit emliti,[6] amik legalább részben kétségkivül a püspöki bányákból folytak be s azoknak fokozatos emelkedését s gazdagságát jelezik.

A XV-ik század történeti emlékei hallgatnak e bányákról, de a következő század első évei ismét felvetik emléköket. Ekkor azok művelését Thurzó János a körmöczbányai kamaragróf vette kezeibe[7] s ez ép oly vállalkozó szellemü, mint szakképzett és szerencsés férfiu fej-

[1] *Alább a káptalani birtokoknál s az egyes községeknél; mert teljes kimutatás nem maradt reánk.*

[2] A Chartularium a káptalan váradi birtokai közt emlit «unam turrim, ubi olim erat balneum lapideum, quod Demetrius episcopus occupaverat.» És ismét: «unum balneum iuxta pontem, quo itur in vicum Olazy». *Batthyány-codex:* I. 27. rubr. — *Leges eccl.* III. 239. l.

[3] *Lásd alább:* HOMOROGI FŐESPERESSÉG — HÉVJÓ.

[4] *E munka I. kötete* 162. l.

[5] «Johannes babos dictus .... decimator domini Andreæ episcopi cum Jacobo Albaregali exactore pecuniarum auri foginæ (igy) de Belenos.» *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. 41. 6. — D. L. 3533.

[6] *Batthyány-codex:* I. 26. és 28. rubr. — *Leges eccl.* III. 239. l.

[7] *E munka I. kötete* 341. l.

leszthette ki itt a bányaipart annyira, hogy azt a következő kor mostohasága sem vala képes megsemmisiteni s Belényes réz- és vaskohói 1600-ban is működésben vannak.[1]

És itt meg kell jegyeznünk, hogy ámbár e bányák az egész középkoron át belényesieknek neveztetnek, e név alatt nem maga Belényes városa, hanem annak vidéke értendő, mely a nevezett városkával, mint központjával egy uradalmi testet képezett s a váradi püspök ős birtokaihoz tartozott. E vidéknek Belényesen felül emelkedő bérczeiben fejlődtek ki ama sokat emlegetett bányák, nevezetesen a vastermelés a mai Vaskoh, a réztermelés pedig a mai Rézbánya helyén. Ez utóbbi helyen állottak a püspökség ezüst s aranybányái is.

Hátra van még a püspök jövedelmeinek két forrása, melyek

[1] Érdekes a kimutatás, mely a belényesi vas- és rézbányák személyzetéről, azok fizetése s munkájok eredményéről 1600-ban készült. «Magistri et servitores Fabri Mallei: *Bene* magister fabrorum», heti fizetése 2 magyar forint, melyből, ha dolgozik, kikap egy forintot, a másikat angariakor, valószinüleg évnegyedenként. — *Vidus* Joon «magister destillatoriæ fornacis, quæ si fluit bene, sin minus, laborat in malleo cum cæteris fabris» fizetése hetenként 1½ forint, melyből a felet kikapja, az egészet angariára. — *Koman* Miklós heti fizetése 1 frt 25 denár; 50 denárt kikap, a többit angariára. — *Turza* Mátyás és *Idus* Peterko fizetésök hetenként 75 denár. «Isti iuxta eorum conscientiam et fidem Deo et suæ Maiestati debitam fatentur: per unam diem et noctem — ita tamen, si omnia necessaria aquarum, carbonum adsunt — non plus, quam *quinque centenarios ferri* posse ipsos elaborare. Die sabbathi non laborant. Ferri lapides in fodina quærunt et eruunt subditi. Unum centenarium ferri datur florenis 4. Ad fabros exponitur per hebdomadam 7 fl. 50 dr.» — A rézbányánál: *Rigil* József «Kohmester» heti fizetése 1 forint 75 dr. — *Pramerid* Ferencz, fizetése ugyanannyi. — «*Bartus* Spraiczer magister» heti fizetése 2 forint. Ennek *fia* hetenként kap 1 forint 50 drt. — *Kopasz* Mihály ugyanannyit. — *Hotmany* György «Baniaz mester» heti fizetése 1 forint 50 dr. «koztpenz» 75 dr. — *Varga* András fizetése 1 forint 50 dr. — *Pucza* Márton 1 forint 60 dr. — *Bajora* János 1 forint 60 dr. — *Ördög* János 1 forint 50 dr. Ezeken kivül szénégetők hatan, kik 1 forintért 12 kosár szenet tartoznak adni; a szenet a hegyekről lóháton hozzák le. — Ezek után jönnek «Sadarok» hárman; ácsok ketten; «Hantarok» ketten; «Zungarok» vagy Lungarok? hatan; kovácsok ketten. — «Magistri Cupri: Michael *Rézműves*, *Albert* mester. Istis duobus magistris, quum laborant, ex centenario cupri *Sal Rez* vocati solvunt illis florenos 3. pro *tabula cupri* florenos 2. — *Nicolao Literato* Curatori inter laborantes est solutio ad duos equos, ad singulum equum quolibet mense dantur illi fl. 4. Kosztpénz hebdomadatim dantur denarii 75. — Alter servitor: Janki per hebdomadan habet fl. 1. kosztpénz 50 dr.» *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Urbariarum et Conscript. 17. 6. — V. ö. Ecclesiastica. 15. 15.

egyike a megyei papság fiui szeretetéből, másika a hivek vallásos kegyeletéből fakadt.

A középkor papjai javadalmokhoz képest minden évben kisebb-nagyobb összeget nyujtának be a püspöknek s ezt *szeretet-adománynak,* vagy ama kor iratai szerént «charitativum», «charitativum subsidium»-nak nevezék. A váradi püspökség papjainak ily szeretetadományáról már ama XIII-ik századi tizedjegyzék mellett maradt reánk egy tudósitás, nem teljes ugyan ez sem, de mégis felette érdekes, és igy méltó arra, hogy egész terjedelmében bemutassuk.[1]

[1] «*Archidiaconatus Humuruk.*

In Sauli dimidia marca.
In Kordo viginti denarii.
In Bercenus (? Belenus = Belényes?) ferto.
Item Zeplak ferto.
In Janusd uncia.
In Evsy episcopi uncia.
In Patafaya uncia.
In Madaraz uncia.
In villa filiorum Marcelli XX denarios.
In Rodvan uncia.
In villa Danela (Ugra) uncia.
In Ruyd (Rojt) uncia.
In Tamasy uncia.
In Bykach uncia.
In Zekulteluk uncia.
In Posalaka uncia.
In Irugd uncia.
In Keruszeg uncia.
In Gyaran uncia.
In Gyurklaka (Gyéres) uncia.
In Sancto Andrea uncia.
In Sancto Michaele fertonem.
In Wrusy uncia.
In Lesuy (igy) unciam.
In Archidiaconatu Byhoriensi summa sacerdotum.
In villa Aka fertonem.
In Bolch fertonem.
In Wanchud unciam.
In villa Zudus unciam.
In Maria dimidiam marcam.
In Priuardhyda unciam.
In Tamasy unciam.
In Hudus fertonem.
In Zalard fertonem.
In Adrian fertonem.
In Choay (Csohaj) unciam.
In Puklusteluk fertonem.
In Mykche fertonem.
In Sancto Lazaro unciam.
In Kyraly fertonem.
In Zeplok fertonem.
In Moch fertonem.
In Belmezeu unciam.
In Sethur (Sitér) fertonem.
In Chatar fertonem.
In Kuachy unciam.
In Byhor dimidiam marcam.
In Fulpaul unciam.
In Pyspuky dimidiam marcam.
In Bors fertonem.
In Adam unciam.
In Myxe unciam.
In Sancto Johanne *abbas* cum sacerdote parochiali marcam.
In Artand unciam.
In Bezermen fertonem.
In Zakal unciam.
In Zamto unciam.
In Woyuoda fertonem.
In Pochej (Pocsaj) unciam.
In Star (Esztár) fertonem.
In Gabrian fertonem.
In Erpaul unciam.

E tudósitás az egyházmegyének csupán három főesperesi kerületéről, tudniillik a *homorogi, bihari s kálotaiból* sorolja elő a községeket, illetőleg azok papjait, nevezetesen az elsőből huszonnégyet, a másodikból ötvennégyet, a harmadikból hatot; holott egyéb, kétségtelen adatok szerént mind e kerületek legalább még egyszer annyi lelkészi állomást számláltak. De a töredékes, csupa nevekből és számokból álló feljegyzés mégis mily vonzó képet tár elénk ama régi korból, hatszáz év előtti időből!

Biharmegye 84 községének papjait látjuk közeledni s mindenik kezében ott van szeretete adománya, melyet főpásztora számára hoz. Elül jön a Várad melléki Szent-János apátja a községi lelkész társaságában; ketten hoznak egy márkát.[1] Követik őket nyomba Debreczen, Bihar-Püspöki, Nagy-Marja, Léta, Diószeg lelkészei, mindnyájan a bihari főesperességből, s mindenik egy-egy fél márkával; a homorogi kerület lelkészei már szegényebbek, ott csak az egy sályii lelkésztől telik egy fél márka, a kalotai főesperességből pedig már egytől sem; ezeknek még a legtehetősebbjei, a telegdi, jenei, kéri, fudii lelkészek csak egy negyedrész markát adnak, de a Sebes-Körös völgyén aránylag mégis több a középszerü javadalom, mint Homorog vidékén, mert itt huszonnégy lelkész között csak ketten: a széplaki s belényesi lelkészek adnak egy negyedrész márkát, a többiek pedig, huszonnégy közől tizenkilenczen, a márkának tizenketted, a kardai s marcziházi lelkészek meg épen huszadrészét. Ily szerény adománynyal a bihari főesperesség lelkészei közől egy sem fordul elő.

In Sarang unciam.
In Perch fertonem.
In Zebus (Szepes) fertonem.
In Debruchun dimidiam marcam.
In Bogus fertonem.
In Nyrpaul cum *preposito* fertonem.
In Leta dimidiam marcam.
In Kenez unciam.
In Nogmihal (Mihályfalva) fertonem.
In Zoloch unciam.
In Odun unciam.
In Kereky unciam.
In Kaga fertonem.
In Gyozeg (Diószeg) dimidiam marcam.
In Egged fertonem.
In Weed unciam.
In Mendsent unciam.
In Archidiaconatu de Kalota.
In Keer fertonem.
In Fudy fertonem.
In Jeneu fertonem.
In Thelegd fertonem.
In Bertem unciam.
In Baraud unciam.

Bécsi császári udvari könyvtár: Codex. 1062. folio 118. a. Másolta Barabás S.

[1] Az itt szóban levő márkában volt 4 forint.

Mily összeg gyült be évenként a szeretetadományokból? adatok hiányában meg nem határozható; de az idézett kimutatás összege, mely a vidéki papságnak mintegy negyedrészétől folyt be, meghaladja a tizenöt márkát, és igy ha ez összeget négyszeresen veszszük s ehez a legtehetősebbek, a központi egyháziak adományát is hozzá számitjuk, oly összeget nyerünk, mely közel jár a száz márkához.

Végül volt egy nap minden évben, mely Váradnak, sőt az egész hazának egyik legkedvesebb ünnepe vala, és ez Szent-Iván-havának 27-ike, Szent-László szentté avattatásának napja volt. Várad székesegyháza megtelt akkor a szent király tisztelőivel, köztök nem egyszer a legelső magyar emberrel, a királylyal is, de főurak, kivált főrangu hölgyek sohasem hiányozának. E napon rendszerént Szent-László városának főpapja végezte az isteni tiszteletet s miséje közben, mingyárt evangeliom után felkelt s megindult az ajtatoskodók serege, elül a király, nyomában a főranguak, majd a nép vénei, végül az egyház kincsei, a szegények; ősi szokás szerént körüljárták az oltárt s mig a főpásztor kenyeret és bort áldozott fel Istennek, ők is letették áldozatukat az oltárra; a szegények talán csak egy fillért vagy egy szál viaszgyertyát, de akinek Isten többet adott, azok arany, ezüst kelyheket, kereszteket, kupákat, serlegeket, bársony szőnyegeket, drága miseruhákat, oltárékitményeket stb. Ezek, valamint a gyertyák s fáklyák is a székesegyházra szállottak; a többinek fele része a püspököt illette.[1]

[1] «Omnes etiam oblationes, quæ pia liberalitate fidelium ad sanctissimas reliquias sancti Regis Ladislai in utroque eiusdem: translationis scilicet et depositionis .... festo .... offeruntur, in quibuscunque rebus consistant, præter dimidiam partem oblationum festi translationis sancti Regis Ladislai, quæ *Episcopum nostrum contingit*, ad nostram (Capituli) communitatem pertinent. — Ciphis vel aliis jocalibus argenteis videlicet duas marcas argenti singulariter ponderantibus, item crucibus, calicibus, purpureis tapetis, ornamentis altarium et sacerdotalium et his similibus per Regem, Reginam et liberos Regales et alios quospiam offerendis, ad usum ecclesiæ nostræ —, illis vero, quæ ad luminaria pertinent sive in lucernis, dupleriis et candelis, sive in cera in dictis festivitatibus vel alio quolibet anni tempore ad reliquias sancti Ladislai offerendis ad usum luminariorum more solito deputatis.» *Batthyány-codex*: I. 28. rubr. — *Leges eccl.* III. 240. l.

A KÁPTALAN BIRTOKAI.

KANONOKI HÁZAK S AZOK TARTOZÉKAI. — FÖLDBIRTOKOK VÁRADON, BIHARMEGYÉBEN S AZONKIVÜL. — BUDAI HÁZ. — NAGYPRÉPOST, ÉNEKLŐ- S ŐRKANONOK BIRTOKAI. — SZŐLŐK. — MALMOK ÉS FÜRDŐK. — VÁMOK S A SZÁSZOK NAGY PERE. — VÁRAD VÁSÁRAINAK KÉPE. — JOBBÁGYOK SORSA. — OLÁHOK HELYZETE. — OFFERTORIUMOK.

CHARTULARIUM a káptalan összes birtokai s birtokjogainak teljes sorozatát adja, de mert a XIV-ik század utolsó negyedétől, mikor a Chartularium keletkezett, a káptalani birtokok még folyton szaporodtak, s viszontagságok vagy gazdasági müveletek által is változtak: ezért a káptalan birtokait szintén a már fentebb használt 1552-iki adókönyvek szerént soroljuk fel, de az illető helyeken megemlitjük ugy a Chartularium, mint egyéb források adatait is.

A Chartularium még emliti, hogy a vár fele, továbbá két torony, valószinüleg a vár falain, s egy pincze a várban a felette levő épületekkel a káptalané; de később az ős birtoklás ez utolsó maradványai is eltünnek, legalább semmi emlékezet többé rólok. A prépost, valamint a többi kanonokok egytől-egyig a vár falain kivül laknak s innet keresik fel naponként Szent-László egyházának csarnokait.

Számukhoz képest eredetileg huszonnégy ház állott rendelkezésökre, ezekből azonban négy eredeti rendeltetésétől elvonaték. Egyet azon okból, hogy a kanonokok száma ritkán teljes és igy az többnyire üresen áll, szegényekházává alakitottak át; egyet ismét Báthori András püspök rendelt a Szent-András-kápolna igazgatójának lakásává; kettőt pedig Meszesi Demeter foglalt el valószinüleg azért, mert Velenczén, tehát püspöki birtokon álltanak.[1]

[1] «licet antiquitus XXIV. Curiarum numerus iuxta numerum Canonicorum in nostro fuerit territorio institutus .... verum ex dictis viginti quatuor curiis

A házak mindenikéhez, mint más nemesi birtokokhoz; földesuri jogok s bizonyos számu jobbágyok tartozának, kik felett az illető kanonok joghatóságot is gyakorolt, de felelősség terhe alatt és csak a kisebb ügyekben, mert a főbenjáró eseteket a káptalan saját uriszékére tartá fenn.[1]

Az egy préposti lakot kivéve a többi házak egyike sem volt valamely káptalani méltósághoz kötve; kiki ott lakott, hol számára hely jelöltetett ki. A kijelölést a püspök s a káptalan közmegállapodással teljesité, de a házba költöző annak, ki előtte ott lakott, vagy halála esetén örökpseinek két márkát tartozott lefizetni, harmincz nap alatt.[2]

A kanonoki házak nem álltak egymás mellett, hanem szétszórva a város különböző részeiben. Kettőről bizonyos, hogy a Szent-Jakab-utczában állt, de e kettőt is Török Kelemen háza választá el egymástól, melyet 1461-ben Szántai László vásárolt meg három arany forintért.[3] A többi házak helye ismeretlen, de némi nyomok arra mutatnak, hogy

non restant plures, quam viginti, reliquis quatuor extraneis usibus indebite applicatis: duas enim, quæ erant in vico Venetia detinet Prælatus noster occupatas; tertiam, quæ est prope scholas Andreas episcopus applicavit magistratui Capellæ sancti Andreæ, et in quarta curia constructum est Hospitale.» *Batthyány-codex:* I. 4. rubr. — *Leges eccl.* III. 226—227. ll.

[1] «concedimus, sicut concessum antiquitus reperitur, ut in subditos libratæ seu contratæ ad curiam nostram canonicalem spectantes habeat omnem censum ordinariorum, puta: fertonum, terragiorum et denariorum, muneralium ac decimæ frugum perceptionem, præter decimam et nonam vini, quæ pro communitate exiguntur; habeatque iurisdictionem causarum super iniuriis levibus, debitis et aliis rebus minutis emergentium, maiores enim causæ .... ad nostrum examen .... reservantur .... Volumus tamen, ut nullus Canonicorum .... suos subditos indebite .... iniuriis, molestiis, damnisve afficiat; contrarium faciens passis iniuriam, molestiam sive damnum pro qualitate commissorum, iuxta nostram dispositionem sub poena periurii satisfaciat competenter.» *Batthyány-codex:* II. 4. rubr. — *Leges eccl.* III. 251. l.

[2] «nulla tamen ex his (curiis) certis canonicatibus vel dignitatibus est annexa præter unam, quæ est dignitati prepositurali deputata. Nihilominus autem curiæ huiusmodi conceduntur, cum vacant, Canonicis tantum pro voluntate Prælati nostri atque nostra ad tenendum, solutis illi, prius cuius erat, si se in aliam curiam vivens transtulerit, vel illis, quibus moriens voluerit, aut nostro homini, si forte intestatus, quod absit, decesserit, — infra triginta dies a die vacationis curiæ huiusmodi immediate computandos decem marcas denariorum pro tempore currentium.» *Batthyány-codex:* I. 4. rubr. — *Leges eccl.* III. 227. l.

[3] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 954. 49.

a vártól délre, káptalani területen emelkedtek s leginkább Uj-Bécs nevü utczában, mely a vár déli kapujától az Olasziba vezető Körös-hid felé vonult. A préposti lakról tudjuk, hogy «Hidas-Palota» nevet viselt;[1] de hogy a Körös vagy a vár avagy más folyó hidjáról-e? az már adatok hijjában meg nem határozható és igy annak helye sem.[2] Különben a prépostnak két háza volt.[3]

Amint a káptalan a váradi várat saját területén állónak mondja, ugy az egész Váradot is sajátjának nevezi, s feljegyezni akarván váradi birtokait, nem azt sorolja elő, ami a városból az övé, hanem amik tényleg a püspök kezein vannak.[4] Ezeket már fentebb láttuk, most lássuk, hogy ezeken kivül mik maradtak meg a káptalannak?

Várad, a tulajdonképeni város, régibb nevén Hétközhely, a Körös bal partján, 320 telek.

Uj-Bécs, a Körösnek szintén bal partján, 40 telek.

Szent-Péter, Olasztól napkeletre, a Körös jobb partján, 8 telek. Egy malomért, melyet Náta őrkanonok épitett s a káptalannak hagyott, cserélte el ez a püspökkel. Sajnos, hogy Tamás püspök levele, mely ez ügyet a Chartularium szerént bővebben megvilágosithatná, nem maradt reánk.[5]

Váradon kivül *Biharmegyében*:

Alpár 51 telek. A Chartularium azok közé számlálja, melyek a püspök birtokában vannak, de a káptalan jogot tart hozzá[6] s állitásá-

[1] «domum suam lapideam in civitate Varadiensi in vicinitatibus domorum .... a septemtrionali vero plagis Majori Præposituræ Hidaspalota nuncupatæ habitam.» Kereszturi J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 264. l.

[2] Azon, valóban palotaszerü házban, melyben — mint Szalárdi irja — «nagy gróf ur is minden udvarával is elférhetett volna» bizvást kereshetjük Várad régi prépostjainak lakát, annál is inkább, mert e ház a vár déli kapujának közelében a város legélénkebb helyén állt s későbbi birtoka fejedelmi adományozástól függött. *Ujabb nemzeti könyvtár.* 385. l.

[3] «domus domini Præpositi *altera*, libera» t. i. az adózástól. *Az 1552—5-iki adókönyvek végén.*

[4] «Ad nostram communitatem .... pertinet tota civitas Waradiensis .... sed quosdam vicos seu contratas, puta vicum Venetia etc. tenet nunc de facto Episcopus Ecclesiæ nostræ.» *Batthyány-codex:* I. 13. rubr. — *Leges eccl.* III. 232. l.

[5] *Batthyány-codex:* I. 26. rubr. — *Leges eccl.* III. 239. l. de itt a Náta kanonokra vonatkozó sor kimaradt.

[6] *Batthyány-codex:* I. 16. rubr. — *Leges eccl.* III. 233. l.

nak alaposs gát ismét igazolja azon körülmény, hogy később csakugyan a káptalan kezeibe jutott.

Apáti (Puszta) 6 telekből 4 volt a káptalané. Valószinüleg ugyanaz, mely Ér-Tarcsa s Ér-Semjén közt állt, legalább ide utal Mátyás királynak egy 1465-iki levele, mely emliti, hogy a váradi káptalan Apátiban lakó tisztjei s jobbágyai Vetési Miklós ér-adonyi jobbágyától két ökröt elhajtottak.[1]

Abránháza, 4 telek. Mint káptalani birtokot emliti már a Chartularium,[2] továbbá Zsigmond királynak 1406-iki megerősitő oklevele [3] s Mátyás királynak 1477-iki átirata.[4]

Babostya, 4 telek. Valószinüleg kései keletkezésü, mert csak az 1552-iki adókönyv emliti, de oly területen s oly községek között, melyek már a Chartularium szerént káptalani birtokok valának.

Bagamér, 64 telek. Eredetileg a Gutkeled nemzetség birtoka s 1348-ban Margit asszony, Lindvai Bánfi Miklós özvegye cserélte el a váradi káptalannal ennek Gyirmót győrmegyei és Szent-Miklós baranyamegyei birtokaiért, hozzájárulván a cseréhez mind a király, mind a váradi püspök beléegyezése.[5] Gyirmótról egy 1255-iki oklevél megjegyzi, hogy Szent-László adományából jutott a káptalan birtokába,[6] a Chartularium pedig a megjegyzést azzal egésziti ki, hogy a szent király a kanonokok karingeire adta a káptalannak.[7] Ugyancsak a Chartularium szerént, mely már Bagamért a káptalani birtokok közé sorolja, ehez még *Horon* (?) és *Györgyegyháza* falvak is tartozának.[8]

Barakony, 13 telek. A Chartularium, valamint Zsigmond s Mátyás királyok idézett levelei szerént káptalani birtok.

[1] *Leleszi országos leréltár.* Actor. 1465. 35.

[2] *Batthyány-cod.* I. 13. r. — *Leges eccl.* III. 232. l. de itt «Abrants, Káza» néven.

[3] Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 4. 520. l.

[4] *Lásd: I. kötet.* 226. l. 1. jegyz.

[5] Fejér Gy: *Codex dipl.* IX. 9. 36—40. ll.

[6] Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 3. 253. l.

[7] «villæ nostræ Bagamir dictæ, permutatæ cum villa Gimolth, quæ fuit donata, ut infra sub titulo tertiæ particulæ in privilegio Lodomerii episcopi continetur, *pro residentium Canonicorum superpelliciis.*» *Batthyány-codex:* II. 5. rubr.— *Leges eccl.* III. 252. l. de itt hibásan.

[8] «Bagamér cum terris *Horon* et Gywrgeghaz, quæ sunt prope ipsam.» *Batthyány-codex:* I. 13. rubr. — *Leges eccl.* III. 232. l. hol ismét hibásan «Sywregehal» áll.

Beghes, 6 telekből 5. Neve 1271-ben Beges,[1] de csak később, 1374 után jutott a káptalan birtokába.

Bekény, 9 telekből 2. V. László király 1457-ben vizsgálatot rendel nagyságos Csáky Ferencz bihari főispán ellen, ki Kölcsei Farkas Tamás és Baranyay Mihály keresszegi várnagyai és jobbágyaival a váradi káptalan bekényi részbirtokán lakó jobbágyoktól 16 ökröt elhajtatott.[2]

Besenyő, 16 telek. Mint káptalani birtokot emliti a Chartularium, továbbá Zsigmond és Mátyás király levele. Az első megjegyzi, hogy van tartozéka is: *Besentelek*,[3] melyet már egy 1319-iki oklevél is káptalani birtoknak mond.[4]

Bikács, 24 telek. A Chartularium s az idézett királyi levelek egyértelműleg a káptalani birtokok közé sorolják. Az első szerént, mellette állt *Kistelegd* szintén káptalani birtok.[5]

Csehi, 8 telek. Az imént idézett források mint káptalani birtokot emlitik.

Csökmő, 27 telekből 5. E részbirtok, mint alább, Szeghalomnál látni fogjuk, a Csáky-ak kegyes indulatjából jutott a káptalanhoz, de még 1470 előtt, mert ekkor Csáky Ferencz fiai eladván Ártándy Balásnak irászi és csökmei részbirtokukat, megemlitik, hogy ez eladás nem érinti a váradi káptalannak e két helyen levő részbirtokát s az avval járó vámjövedelem illető részletét.[6]

Gáborján, 34 telekből 5. Lehet, hogy az itt létezett, de elenyészett apátság utolsó maradványaképen szállott a káptalanra.

Gyán (Vizes), 9 telek. Már Lodomér püspök levele emliti, hogy hagyatékképen jutott a váradi egyház birtokába, s midőn megjegyzi,

[1] Wenzel G: *Árpádkori uj okmánytár*. VIII. 374. l.

[2] Az oklevél kelt: «Budæ sabbatho proximo ante festum b. Priscæ V.» (január 16.) *Leleszi országos levéltár*. Actor. 1457. 22.

[3] «Besenew cum terra Besenthelek dicta, pertinente ad eandem Besenew.» *Batthyány-codex*: I. 13. rubr. — *Leges eccl.* III. 232. l. de itt ismét hibásan «Résenthelek» áll.

[4] «Besenewthelek nostra» possessio. A váradi káptalan levele. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 950. 2.

[5] «terra Kisthelegd, quæ est penes ipsam Bikacs.» *Batthyány-codex*: I. 13. rubr. — *Leges eccl.* III. 232. l.

[6] *Kolosmonostori országos levéltár*: Bihar. C. 3.

hogy a tizedek belőle a püspököt illetik,[1] evvel arra utal, hogy mint birtok nem hozzá, hanem osztályos társához, a káptalanhoz tartozik. Csakugyan mind a Chartularium,[2] mind a királyi levelek a káptalan birtokai közt tüntetik fel.

Harsány, Nagy és Kis, amaz 15 ez 11 telek. Lodomér püspök levele épen ugy emliti Harsányt, mint Gyánt; a Chartularium már Nagy- és Kis-Harsányt sorol fel mint káptalani birtokokat;[3] hasonlóképen nyilatkozik II. Ulászló királynak egy 1492-iki levele Kis-Harsányról.[4]

Iklód, 14 telek. A Chartularium szerént «Ikold» s mint Ősi tartozéka, káptalani birtok. Ilyennek tünteti fel II. Ulászló királynak egy 1495-iki levele is, mely mind a váradi püspökségre, mind Biharmegyére nézve több tekintetben érdekes.[5] Báthory István erdélyi fejedelem

[1] «Item decimæ de villa harsan, *Gyan,* villa Ceek, Meger, villa ombereus et de villa Ewsy, quæ donativæ sunt et legativæ, Episcopatum contingunt.»

[2] *Leges eccl.* III. 232. l. «Syan» Gyan helyett.

[3] «Harsan majorem, Harsan minorem.» *Batthyány-codex:* I. 13. rubr. — *Leges eccl.* III. 232. l.

[4] *Leleszi országos levéltár.* Actor. 1492. 26.

[5] «Wladislaus dei gratia Rex Hungariæ, Bohemiæ etc. fidelibus nostris, conventui Ecclesiæ de Lelez salutem et gratiam. Exponitur nobis in personis fidelium nostrorum honorabilis Capituli Ecclesiæ Waradiensis, quomodo in festo S. Mathei apostoli proxime præterito nobilis Simon de Isáka una cum suis familiaribus et complicibus, manibus armatis et potentiariis ad domum cuiusdam Mathiæ Jobagionis ipsorum exponentium in possessione eorundem *Iklod* vocata in Comitatu Byhoriensi existente commorantis hostiliter veniendo ibique eundem Mathiam cum hasta sua viriliter persequendo, si se præsidio aliorum defendere non valuisset, eundem ibidem interimere voluisset. Ceterum circa festum beati Johannis Evangelistæ proxime præteritum Reverendus *Nicolaus de Alathyan Episcopus Sebastiensis et præpositus prædictæ Ecclesiæ waradiensis* missis et destinatis Johanne Soldos alias *instructore in Keleser* commorante, ac aliis quam plurimis hominibus suis ad possessionem ipsorum exponentium *Zeplak* vocatam in eodem Comitatu Byhoriensi existentem, ibique quosdam Vincentium iudicem ac adryanum et petrum kovach, aliosque quam plures jobagiones ipsorum exponentium minus iuste et indebite captivari captosque tam diu conservari fecisset quousque ab eisdem quatuor florenos et quadraginta quatuor denarios pactative extorsisset, et expost dum sui placuisset voluntati abire permisisset. Postremo circa festum Epiphaniarum domini similiter proxime præteritum nobilis Michael de Raska *vicecomes* eiusdem Comitatus Byhoriensis missis et destinatis paulo de Janosd, Johanne de Boyt, dionisio fachar in *Madaraz* et Thoma Magno in Tothlik commorantibus familiaribus scilicet suis ad possessionem ipsorum exponentium *Bykach* vocatam

1574-iki levele pedig megemliti róla, hogy csakhamar 1557-iki elkoboztatása után János-Zsigmond fejedelem Pesthy Imre deáknak s ennek halála után Földváry Mátyás váradi udvarbirónak adományozta.[1]

Irász, 39 telekből 7. A Csáky-testvérek Csökmőnél idézett 1470-iki levele emliti a váradi káptalannak irászi részbirtokát is s az annak megfelelő vámjövedelmet.[2]

Jenő, Kis, a Fejér-Körös partján, 25 telek. A Chartularium Zarándmegyéhez számitja, az 1552-iki adókönyvek Biharhoz, az 1564-iki adókönyvek ismét Zarándhoz. Mind e források szerént egészen káptalani birtok.[3]

Kakucs, 10 telek. Szintén Ősi tartozéka s valószinüleg e községről nevezék Váradnak egyik utczáját Kakucs-utczának.[4] A Chartularium szerént már káptalani birtok.

Kalaztelek, 32 telek. A Chartularium «Kaluz (Kalóz) telek»-nek

in prædicto Comitatu Byhoriensi existentem habitam, ab indeque quamvis jobagiones ipsorum exponentium *contributionem nostram regiam* his proximis diebus plenarie persolverint, plus quam quinquaginta pecora jobagionum eorum exponentium in eadem Bykach commorantium abigi et depelli, ex eisdemque jobagionibus nonnullos et signanter Johannem toth dire et acriter verberari, ac certas res et bona eorundem jobagionum auferri et deportari, et quo suæ placuisset voluntati, fecisset potentia mediante in præiudicium et dampnum præfatorum exponentium valde magnum. Super quo fidelitati vestræ firmiter præcipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo præsente paulus aut stephanus vel Benedictus de Bors, sin Paulus de harang seu Emericus partasy de Zantho, aliis absentibus homo noster ab omnibus, quibus incumbit, meram de præmissis experiantur certitudinis veritatem, quam tandem nostræ personali præsentiæ fideliter rescribatis. Datum Budæ Sabato proximo ante festum sanctæ Trinitatis. Anno domini Millesimo Quadringentesimo nonagesimo quinto.» Eredeti, papir, zárpecsét nyomaival. Hátán a konvent bizonyságának s a király emberének, Borsy Istvánnak jelentése, hogy a panaszokat mindenben alaposaknak találták. — *Leleszi országos levéltár.* Actor. 1495. Nro. 16.

[1] *Budai országos levéltár kincst. osztály:* N. R. 853. 6.

[2] «exceptis portionibus Capituli Ecclesiæ Waradiensis in eisdem Iraaz et Chekmeu habitis .... demptis similiter portionibus prædicti Capituli de eisdem tributis (in eisdem utrisque possessionibus exigi solitis) eidem provenire debentibus.» A szentjobbi konvent kiadványa. *Kolosmonostori országos levéltár.* Bihar. C. 3.

[3] «In Comitatu de Zarand habemus istas villas, videlicet ... villam Jenew totaliter.» *Batthyány-codex:* I. 13. rubr. — *Leges eccl.* III. 233. l.

[4] Fejér Gy: *Codex dipl.* IX. 1. 234. l. — *Leges eccl.* III. 232. l. «Rakos» áll, de a *Batthyány-codex*-ben: «Kakwch».

irja s mint krasznamegyei községet Adriántelek és Szatmártelek tartozékaival a káptalani birtokok közé sorolja;[1] de már 1338-iki adatok szerént is káptalani birtok.[2]

Kardó, 15 telekből 2. Lodomér püspök levele szerént három egyenlő részben birja a püspök, a káptalan s a várad-előhegyi konvent.[3] Kétségkivül innet ered a káptalan későbbi részbirtoklása.

Kékös, 9 telek. A Chartularium ismételve,[4] valamint Zsigmond s Mátyás királyok idézett levele is káptalani birtoknak mondja. Pap-Tamási táján, talán a *Kék*kálló patak közelében állhatott. — Azon Kekes vagy más néven Uzfalva, melynek birtokára l. Károly király 1319-ben Benedek csanádi püspöknek s unokaöcscseinek: Miklós, Tamás és Benedeknek, Arnold fiainak uj adománylevelet ad, — szintén Biharmegyében ugyan, de a Körösközben állt.[5]

Kér, Nagy és Kis, amaz 16 ez 4 telek. Eredetileg Al és Fel jelzőkkel különböztetének meg. Mint Latabár és Tóttelek, ugyanazon réven jutottak a váradi egyház birtokába, s mig e kettő osztály utján a püspöknél maradt, a másik kettő a káptalanra szállt.

[1] «In Comitatu autem de Karazna habemus villam Kaluzthelek cum terris Adryanthelek et Zathmarthelek et aliis pertinentibus ad eandem.» *Batthyány-codex:* I. 13. rubr. — *Leges eccl.* III. 232—233. ll.

[2] A váradi káptalan Pál országbiró előtt perel 1338-ban Dezsővel, ki Kopasznak hivaték s ennek László, György, János és Miklós testvéreivel «in facto quarundam particularum terræ inter possessiones ipsius Capituli (Waradiensis) Kaloztelek et Adriantelek vocatas ac possessionem prædictorum Desew dicti Kopaz et fratrum suorum Dooh vocata (in qua Capella b. Virginis) litigiosarum.» A per vége, melyből kitünik, hogy a káptalan Kalóztelket már a tatárjárás (1241) előtt birta, egyezség lőn, mely szerént a peres földet ketté oszták «major pars cessisset prænotato Capitulo Waradiensi perpetuo possidenda et ad ipsas possessiones Kaloztelek et Adriantelek idem homo regius applicasset.» *Br. Bánffy-család levéltára.* V. 2.

[3] «Item terra Kordu et terra Ireg æqualiter tripartitur inter Episcopatum, Capitulum et Conventum S. Stephani.»

[4] «Populi autem in prædictis villis Megies et Kekus, quæ sunt nostræ.» A fentebbi helyen *(Leges eccl.* III. 235. l.) «Rekas» áll; a *Batthyány-codex*-ben: «Kekews»; Zsigmond király levelében: «Kikies»; Mátyás király átiratában: «Kykews».

[5] «possessionem Wozfolva vocatam, quæ alio nomine Keykus vocatur, in Comitatu Byhoriensi in Kyruskwz existentem, asserens (a püspök) eam esse Nicolai, Thomæ et Benedicti filiorum Arnoldi, nepotum suorum. — Datum Temeswar, feria quinta proxima ante Dominicam Reminiscere. 1319.» *Gyulafejérvári orsz. levéltár:* Bihar. 3. 1.

Kees (Kis) *haza,* 22 telek. A Chartularium szerént már káptalani birtok s minthogy Széplak tartozéka gyanánt emliti, kétségkivül evvel együtt jutott a váradi egyház és igy a káptalan birtokába.[1]

Méhes, 14 telek. Mint káptalani birtokot emliti a Chartularium s János-Zsigmond fejedelem 1568-iki levele, melylyel azt Ábránffy Zsigmond fiainak adományozza.[2]

Miske, 34 telek. Várad és Szent-János közt állott. 1387-ben került a váradi káptalanhoz, midőn Domokos leleszi prépost e birtokát s a mellette létező Megyert megcserélte a káptalannak zemplénmegyei Vajda birtokával.[3] 1568-ban János-Zsigmond Baky Pál étekfogó mesterét ajándékozta meg vele.[4]

[1] «In districtu vero Zeplak villam . . Kesehaza similiter totaliter.» *Batthyány-codex :* I. 13. rubr. — *Leges eccl.* III. 233. l.

[2] «Alba-Julia, 25-a mensis Augusti. 1568.» *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1731. 39. §. 5.

[3] *Leleszi országos levéltár :* Protocoll. 587. l. — FEJÉR GY: *Codex dipl.* X. 1. 388. és X. 8. 222—223. ll.

[4] «Serenissimo Principi et Domino, Domino Joanni secundo Dei gratia Electo Regi Hungariæ . . . Christophorus Presbyter, Albertus Literatus Notarius Comitatus Bihariensis, Gregorius Sandor de Waradino et Simon Buday Requisitores videlicet literarum et literariorum instrumentorum in Sacristia sive conservatorio Ecclesiæ Varadiensis repositorum . . . fidelitatis ac fideliorum servitiorum suorum perpetuam commendationem. Vestra noverit Serenitas nos literas eiusdem introductorias pariter et statutorias pro egreg o Paulo Baky magistro dapiferorum vestræ Serenitatis regalis confectas et emanatas, nobisque præceptorie sonantes . . . recepisse in hæc verba: Joannes secundus . . . . fidelibus nostris honorabilibus Christophoro Presbytero ac nobilibus Alberto Literato Notario Comitatus Bihoriensis, Gregorio Sándor Varadiensi et Simoni Literato Budensi requisitoribus videlicet literarum et literariorum instrumentorum in Sacristia Varadiensi repositorum . . . . salutem et gratiam. Cum nos dignum habentes respectum præclaræ fidei integritatis et fidelium servitiorum fidelis nostri egregii Pauli Baky magistri dapiferorum nostrorum, quæ ipse sacræ primum huius regni nostri Hungariæ coronæ, dein vero nobis pro locorum et temporum diversitate summa cum animi sui constantia exhibuit et impendit ac deinceps quoque exhibiturus est; horum igitur intuitu totalem et integram possessionem *Miske vocatam, in Comitatu Bihoriensi existentem, habitam, olim ad Capitulum Varadiense pertinentem, verum vigore articulorum fidelium nostrorum Dominorum Regnicolarum tempore ingressus nostri in hoc Regnum Kolosvary editorum ad nos, consequenterque collationem nostram devolutam,* simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet . . . . memorato Paulo Baky, ipsiusque hæredibus . . . . vigore *aliarum* literarum nostrarum donationalium superinde confectarum et emanatarum in perpetuum *salvo iure alieno,* clementer dederimus et contulerimus, velimusque eundem in dominium possessionis Miske per nostrum

Nyárszeg, 14 telek. A Chartularium, valamint Zsigmond s Mátyás királyok levele szerént káptalani birtok.

Ősi (Egyházas), 18 telek. Mint káptalani birtokot emliti a Chartularium, tartozékai: Kakucs, Iklód, Megyes, Malomszeg falvakkal és Szigeth földdel.[1]

Pályi (Hegyköz), 24 telek. A Chartularium szerént káptalani birtok.[2]

Petegd, 22 telek. Ugyanazon forrás, mint Széplak tartozékát s káptalani birtokot emliti.[3]

Piski, 7 telekből 2.

et vestrum homines legitime facere introduci, super quo fidelitatibus vestris harum serie mandamus firmiter, quatenus visis præsentibus statim unum ex vobis transmittatis, quo præsente fidelis noster egregius Demetrius Chianady Notarius Cancellariæ ex Curia nostra per nos ad id specialiter transmissus aut Franciscus Balog vel Joannes Sándor sive Ladislaus Bornemisza, aliis absentibus homo noster ad id deputatus ad faciem dictæ possessionis Miske vicinis et commetaneis eiusdem universis inibi legitime convocatis et præsentibus accedens, introducat præfatum Paulum Baky in dominium eiusdem integræ possessionis, statuatque eandem eidem, suisque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis .... Datum in civitate nostra Alba Julia 25. die mensis Marty, anno domini millesimo quingentesimo sexagesimo octavo. Nos igitur huiusmodi mandatis Vestræ Serenitatis in omnibus obedire volentes, ut tenemur, una cum præfato Demetrio Chianady notario Cancellariæ Vestræ Serenitatis .... unum ex nobis, præfatum videlicet Christophorum presbyterum, socium, fratrem et collegam nostrum ad præmissa debite et fideliter exequenda nostro pro testimonio fidedigno duximus destinandum, qui tandem exinde ad nos reversi, nobis fideliter .... retulerunt eo modo, quomodo ipsi die dominico proximo post festum Circumcisionis Domini nostri Jesu Christi proxime præteritum transacto ad faciem dictæ possessionis Miske, in prædicto Comitatu Bihoriensi existentis, habitæ, viçinis et commetaneis eiusdem universis et notanter Gabriele Erdeős et Balthazare Peres de Varadino in eorum propriis personis, item providis Stephano Nagy jurato cive Civitatis Varadiensis, Stephano Olah, altero Stephano Thuba in Püspöki *vestræ Serenitatis,* Georgio .... magnificorum, egregiorum et nobilium jobagionibus .... inibi legitime convocatis et præsentibus pariter accessissent, ibique homo vestræ Serenitatis regius annotato nostro testimonio præsente introduxisset .... nullo penitus inibi sed nec expost coram nobis .... contradictore apparente .... Datum vigesimo tertio die diei huiusmodi introductionis et statutionis præmissæ. Anno domini millesimo quingentesimo sexagesimo nono.» A kolosmonostori konvent által kiadott s hitelesitett másolat. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 957. 45.

[1] *Batthyány-codex:* I. 13. rubr. — *Leges eccl.* III. 232. l. de itt «Lüssi» áll «Ewssi» helyett.

[2-3] *Batthyány-codex:* I. 13. rubr. — *Leges eccl.* III. 232—233 ll.

Revid, 42 telek. A Chartularium s a királyok idézett levelei a káptalani birtokok között emlitik.[1]

Rojt, 24 telek. Az imént emlitett források mind a hárma szerént káptalani birtok.

Rontó, 13 telek.

Sályi, 4 telek. Mind a Chartularium, mind a királyok levelei, de már a Pázmánok 1319-iki oklevele is a káptalani birtokok közé sorolják.

Selénd (Ér), 20 telekből 7.

Szalacs, 100 telek. Herczig, Kupócz stb. tartozékaival Zsigmond király adományából szállt a káptalanra.[2]

Szeghalom, 75 telekből 8. E részbirtok is, mint a csökmei a Csáky nemzetség vallásos buzgalmából jutott a káptalan birtokába.[3]

Szent-Péterszeg, 25 telek. Minthogy Tornalljai Jakab, Zapolyay János debreczeni tisztje Zapolyaynak gáborjáni, kereszturi s tótfalvi jobbágyaival a váradi káptalan birtokán, Szent-Péterszegen és Kis-Gab pusztán több, mint 300 hold földet, az Orsova tótól egész a Nagyhalomig és Keskeny-érig hatalmasul elfoglalt: Báthory István nádor a várad-előhegyi konventet vizsgálatra szólitja fel.[4]

Szentelek, 14 telek. Neve eredetileg, mint II. Ulászló király levele emliti, «Ezenthelek» s az «Eszeny» név, mint több hely- s családnevünk igazolja, nem vala nálunk szokatlan. Ugyanezen királyi levél,[5] valamint Pálóczy Mátyás nádor 1435-iki levele szerént kápta-

[1] *Batthyány-codex:* I. 13. rubr. — *Leges eccl.* III. 232—233. ll.

[2] *Lásd: I. kötet* 227. l.

[3] Ulászló király Budán «feria 4-a proxima ante festum b. Mathei ap.» (szept. 19.) 1492. kelt vizsgáló parancsában mondja egyebek közt: «exponitur nobis in persona honorabilis Capituli Ecclesiæ Waradiensis: qualiter ab eo tempore, quo *progenitores* egregiorum Benedicti, Michaelis et Gabrielis de Chaak certas portiones possessionarias in possessione Zeghalom vocata in Comitatu Bekes existente habitas pro refrigerio salutis ipsorum animæ præfato exponenti et per consequens Ecclesiæ præfatæ Waradiensi.... in perpetuam eleemosynam dederint» stb. *Leleszi országos levéltár:* Actor. 1492. 26.

[4] Év nélkül, mert a levél vége leszakadt s elveszett. *Kolosmonostori országos levéltár:* Bihar. C. 4.

[5] Thelegdy István elfoglaltatván saját jobbágyai által a váradi káptalantól «quandam silvam glandinosam ... Kewzeron appellatam ... in territorio possessionis ipsorum exponentium Ezenthelek vocatæ in Comitatu Bihar existentis»:

lani birtok,[1] s meglehet ugyanaz, melyet a Chartularium egyszerüen «Telki» név alatt, de Várad vidékén emlit.[2]

Székelytelek, 20 telekből 19. A Chartularium s a királyok levelei szerént egészen káptalani birtok.

Széplak fele, 23 telek s tartozékának szintén fele, 44 telek. Hogyan jutott a püspök s káptalan birtokába? már többször volt róla szó.

Tamási (Pap), 29 telek. A Chartularium szerént tartozéka volt: Szent-István-földe, szintén káptalani birtok.[3] Hasonlót bizonyitanak az idézett királyi s más oklevelek;[4] de «Pap» jelzője is egyházi birtokosaira mutat.

Tarcsa (Ér), 33 telekből 14. Annyi bizonyos csupán, hogy káptalani birtoklása a már emlitett Apátival összefügg. A Chartularium az idegen kezekben levő birtokok közé sorolja.

Ujlak (Hegyköz), 38 telek. A káptalan birtokai közt emliti a Chartularium s a leleszi konventnek egy 1549-iki levele.[5]

Vasad, 56 telekből 34.

Zomlin (Nagy), 28 telek. II. Ulászló király vizsgálatot rendel Tholdy Mihály, Pocsaji Ferencz, Félegyházi Balás, Álmosdi Chyre András, Borsy István, Kismarjay János és Ilyei László ellen, kik többed magukkal s fegyveres kézzel rárontottak a váradi káptalan «Nagh Zemlen» és Bors biharmegyei birtokaira, hol a jobbágyok házait feltörték s kirabolták.[6]

a király a leleszi konventet vizsgálattal bizza meg. A kelet helye kiszakadt. *Leleszi országos levéltár:* Bercsényiana. 22. 3.

[1] «Dicitur nobis .... quomodo populi et Jobbagyones Capituli Ecclesiæ Waradiensis in possessione Zentelek vocata commorantes.» *Leleszi orsz. levéltár:* Protocoll. 264. l.

[2–3] «Item Teleky prope Sanctum Laurentium .... et Thamasy cum terra Zenth Istwanfewlde ad eandem pertinente.» *Batthyány-codex:* I. 13. rubr. — *Leges eccl.* III. 232. l.

[4] A fentebb, Bekénynél emlitett keresszegi várnagyok a Csákyak «seyther-i jobbágyaival elhajtatnak Tamásiból, a káptalan birtokáról 20 ökröt.» 1457. *Leleszi országos levéltár:* Actor. 1457. 22.

[5] Bozzásy János a váradi káptalan *ujlaki* tisztje 1549-ben tiltakozik a káptalan nevében az ellen, hogy Serédy Gáspárt Aszaló birtokába iktassák. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1384. 58. — 1049. 7. és Ecclesiastica. 15. 4.

[6] A király levele kelt Budán «in festo b. Magdalenæ» (jul. 22.) 1502. *Leleszi országos levéltár:* Actor. 1502. 20. — A váradi káptalan Biharmegyének

Az itt előszámlált biharmegyei birtokok telekszáma 1351, melyből a huszonnégy kanonok közől egyre-egyre 56 jobbágytelek esik.

De a káptalannak Biharmegyén kivül is valának birtokai. Igy:

Zarándmegyében: Ágya, Szintye;[1] egy más forrás szerént még Kis-Gény s részben Nagy-Bád.[2]

Pest és Nógrádmegyében: Szada, Veresegyház és Szent-Lőrincz, melyek eredetileg káptalani birtokok[3] és csak a káptalan feloszlatása után mentek át ideiglenesen a püspök birtokába.

Borsodmegyében: Aszaló és Felső-Zsolcza tartozékaikkal együtt, melyek 1407-ben Zsigmond király nagy alapitványa alkalmával jutottak a káptalan kezébe.[4] Mindkét birtokot azonban Serédy Gáspár már a mohácsi vészre következő zavarokban hatalmába kerité s a váradi káptalan ismételt tiltakozásaira sem bocsátá vissza,[5] midőn pedig Várad Izabella hatalmába került s a váradi káptalan a királynével, mint tényleges hatalommal békében élt: Ferdinánd király mintegy büntetésül 1541-ben 4500, 1549-ben pedig tizezer forintba irá be Serédynek e már különben is kezében levő birtokokat.[6] Serédy még ez utóbbi évben a leleszi konvent által be is iktatá magát mind Aszaló, mind Felső-Zsolcza birtokába,[7] de a káptalan még a végzetes 16 nap eltelte előtt Bozzássy János ipor-ujlaki tisztje által ellenmonda.[8]

Szabolcsmegyében: Sziget, 40 telekből 15. Enyingi Török János, továbbá Serédy Gáspár, Ruszkai Dobó Ferencz, István a későbbi egri hős, Domokos és Maghy Péter elfoglalák ugyanitt 1545-ben a káptalan «Titrahalmathya» nevü földjét s jobbágyaikkal felszántaták, bevetteték, amiért Ferdinánd király a nevezetteket két izben is megidézteti,[9]

1700. május 11-én Váradon tartott gyülésében előmutatta Ulászló király adománylevelét Bors és Nagy-Zomlin birtokokról *(Biharmegye levéltára:* Protocol. I. 495. l.), de Bors 1552-ben már Szentiványi Ferencz birtoka.

[1] *Budai orsz. leréltár kincst. oszt.* Dicalis Conscriptio. 1564.

[2] FÁBIÁN I. *Aradvármegye leirása.* I. 34—35. ll.

[3-4] *E munka I. kötete* I. 327—330. és 227. ll.

[5-8] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1035. 80. — 493. 55. — 1384. 58. — 1049. 7. és Ecclesiastica. 15. 4.

[9] A király levele kelt Lőcsén «feria quinta proxima post domin'cam Jubilate» (május 20.) 1546. *Leleszi országos levéltár.* Actor. 1546. 2. 43. — *Budai országos leréltár kincst. oszt.* N. R. 1717. 10. — Az itt emlitett «Titrahalmathya»

s ugy látszik nem eredménytelenül, mert a káptalan 1549-ben is mint szigeti részbirtokos emlittetik.[1]

Ezenkivül a szintén szabolcsmegyei Földes községben birt még a káptalan két nemes telket, melyek egyike népes, másika puszta volt, de ezeket még 1556-ban kilenczven magyar forintért örökösen eladá Földesi Parlaghy Györgynek az előhegyi káptalan előtt.[2]

Szatmármegyeben: Jank, Gyügye, Hermánszeg és Richie fele. A káptalan janki birtoklását igazolja Csáki György székelyek ispánja s szatmári és ugocsai főispánnak 1402-iki levele;[3] de Gyügyéhez s tartozéka «Thymatus»(?)-hoz jogot tartának az Ujlaky-ak, kik, nevezetesen Antal, Ferencz és Mihály abba ismételve is (1489 és 1498-ban) be akarák iktatni magukat, de a káptalan ellenmonda.[4] És igy mind ez, mind a többi három részbirtok megmaradt a káptalannál 1556-ig, midőn Petrovics Péter erdélyországi helytartó a káptalantól hűtlenség czimén elvéve, Melyth Ferencznek és Jánosnak adományozta azokat;[5]

nem ugyanegy-e a Keresztelő-Szent-János káptalanánál emlitett «Zylhamathaya» vagy «Zylhalmathaya» földtérrel? bővebb adatok hiányában el nem dönthető.

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* 1549-iki Dicalis Conscriptio Szabolcsmegyéből.

[2] «Capitulum Ecclesiæ Waradiensis .... totales illas duas curias eorum nobilitares, unam populosam, alteram vero desertam in possessione Fewldes, nuncupata, in Comitatu Zabolch existente habitas, ipsos dominos Capitulares optimo iure concernentes .... Egregio Georgio Parlaghy de Fewldes .... pro nonaginta florenis hungaricalibus .... vendidisset.» *Kállay-család levéltára.*

[3] A levél emliti, hogy midőn az emlitett megyék rendeivel «ferria secunda proxima post festum b. Barnabæ ap. (jun. 12.) ex speciali regia commissione prope villam Chenger» gyülést tartana: «Emericus filius Stephani, jobagio Capituli Waradiensis *in possessione eiusdem Capituli Jank vocata commorans*» sertései elsikkasztása miatt panaszt emelt. *Kállay-család levéltára.*

[4] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1049. 1. §. 3. 7.

[5] «Nos Petrus Petrowich de Swraklyn, Comes ac infra reditum Serenissimarum Maiestatum suarum in Jurisdictione earundem tam in hoc Regno Transilvaniæ, quam etiam Hungariæ Locumtenens. Memoriæ commendamus tenore præsentium significantes quibus expedit universis, quod nos attentis et consideratis fidelitate ac fidelium servitiorum meritis egregiorum Francisci et Joannis Melyth, quæ ipsi sane primum huius Regni hungariæ coronæ ac deinde Maiestatibus suis et nobis quoque pro locorum et temporum varietate exhibuerunt et impenderunt, horum igitur intuitu totales portiones possessionarias Capituli ecclesiæ Waradiensis in possessionibus *Jank, Ghygye et Hermanzeg* appellatis, in Comitatu Zathmariensi existentibus habitas, quæ ex eo, quod idem (Capitulum)

egy évvel utóbb pedig Ferdinánd király azon okból, hogy a váradi káptalan tagjai Váradról elszéledtek, a nevezett négy birtok s tartozékaik felét Várday Mihálynak adja oly feltét alatt, hogy mihelyt a káptalan székhelyére visszatér, e birtokokat azonnal visszabocsássa, addig pedig a jövedelem felét azon kanonokoknak, kik ő felsége birodalmában szétszórva élnek, kezeihez szolgáltassa.[1]

Budán a vár Mindszent-utczájában (a mai Disztér) egy ház, mely ugyancsak a várbeli s a bold. Szűz tiszteletére szentelt parochialis egyház házának szomszédságában állt.[2] E ház, akár vétel, akár hagyaték révén jutott is a káptalan birtokába, mindenesetre biztos előrelátás bizonyitéka s kétségkivül arra szolgált, hogy a káptalan tagjai ugy a művelődési, mint az országos s kereskedelmi ügyeket magában a fővárosban kisérhessék figyelemmel s tanulmányozhassák.

Az itt elősoroltakon kivül még számos birtokok vannak, melyek hol egy, hol más időben a káptalan nevére szólnak, de később szinte ugy, mint a püspöki birtokoknál, csere, birtokrendezés vagy más viszonyok következtében a káptalantól elidegenednek,[3] vagy pedig a káptalan hozzájok való birtokjoga ki nem mutatható eléggé.

immemor fidelitatis ipsorum, Ferdinandinæ factioni adhæsissent, partesque suas totis viribus foverent, — simulcum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, fenetis, silvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis, vinearumque promonthoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturarum, aquarumque decursibus, molendinis et eorundem locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis, sub suis veris et antiquis metis existentibus, memoratis Francisco et Joanni Melyth, ipsorumque hæredibus universis infra reditum suarum Maiestatum in Transilvaniam, dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus tenendas, possidendas, pariter et habendas, *Salvo iure alieno*, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in civitate Coloswar, sabbato proximo post festum beatorum Philippi et Jacobi apostolorum. Anno domini millesimo quingentesimo quinquagesimo sexto. Idem (Petrovich) manu propria.» Az utóbbi három szó Petrovich saját kezétől. Eredeti, papir, a helytartó egészen ép pecsétjével. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1717. 17.

[1] *E munka I. kötete* 425. l.

[2] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1017. 49.

[3] Igy a Chartularium szerént Hévjó, Megyes egészen, a zarándmegyei Vadász pedig részben még a káptalan birtokai; utóbb azonban a püspök vagy mások birtokába mennek át.

Egyes kanonokok birtokai.

A káptalan, mint testület által közösen használt birtokokon kivül léteztek olyanok is, melyek a káptalan egyes tagjainak kizárólagos birtokát képezék.

A nagyprépost birtokairól, melyekkel mint egyszersmind Keresztelő-Szent-János káptalanának prépostja rendelkezett, már szólottunk;[1] itt csak még annyit jegyzünk meg, hogyha a prépost nem volt egyszersmind kanonok, akkor a kanonoki jövedelmekben nem részesült s csupán a préposti javadalomra volt szoritva, mely a Chartularium keletkezésekor a következőkből állt: egy ház a hozzája tartozó jobbágyokkal és szokott fizetésekkel, továbbá egy malom, mely Váradon, Szent-Miklós klastromán tul, Püspöki felé állt, ismét Ürögd nevü falu minden jövedelmével, végre bizonyos részletek a tizedből s egyéb jövedelmekből, melyekről még alább lesz szó.[2]

A kisprépost vagy helyesebben a kiskáptalan prépostjának birtokairól már szintén volt szó.[3]

Ezekenkivül külön birtokok valának:

Volf falu, az időszerénti éneklő-kanonok birtoka. Kétségkivül valamely német gyarmat alapitása s a név itt is, mint Várad olasz nevü külvárosainál nem egyéb, mint az uj lakosoknak visszaemlékezése régi hazájokra. Különben csak 8 telekből állt s lakosai a szük határon inkább kertészettel foglalkozhattak, zöldségeket szolgáltatva a szomszéd Várad piaczaira. Ezenkivül az éneklő-kanonok még egy külön szőlővel s malommal is rendelkezett, mely utóbbi a Körösön, a Henczhida nevü hid felett állt; de kivételes birtoklásával rendkivüli

[1] *Lásd fentebb:* 205—206. ll.

[2] «Habet autem præpositus noster unam portionem præbendæ canonicalis in omnibus redditibus nostris .... subaudi, si fuerit canonicus .... Si vero canonicus non fuerit præpositus, debetur sibi tantummodo una curia canonicalis cum incolis ad eandem spectantibus et consvetis censibus eorundem cum uno molendino, quod est ultra claustrum sancti Nicolai a parte villæ Pispeky, et insuper quædam villa Irwgd dicta cum suo territorio et cum omnibus redditibus ac colonorum servitiis.» *Batthyány-codex:* II. 7. rubr. — *Leges eccl.* III. 253—254. ll. de itt Irwgd helyett «Srerogut» áll.

[3] *Lásd fentebb:* 194—195. ll.

terheket is kellett viselnie. Éneklő-kanonoki jövedelmeit megosztani tartozott az al-éneklővel, ki külön javadalmat nem élvezett; a falu és szőlő jövedelméből pedig egy diakonust és subdiakonust kellett tartania, kik a székesegyházban mindennap a bold. Szűz miséjénél segédkeztek.[1]

Kusztoszfalva, Szőlős község közelében állt s az őr-kanonok birtokát képezé. Összesen csak 4 telket számlált, tehát magában véve szerény birtok vala, de annál jövedelmezőbb volt malma, az ugynevezett Kusztoszmalom a Hévjó vizén, melynek hasznát azonban megosztani tartozott az al-őrrel.[2] Volt még egy másik malma is a Várad melléki Megyer faluban.[3]

Szőlők.

A fekvő birtokokhoz számithatók a káptalani szőlők. Ezeket kezdetben közösen művelteték, a termést közös pinczében tarták s innét osztak szét a kanonokok között; de legujabban, mint a Chartularium mondja, tehát a XIV. század közepén felosztak magukat a szőlőket huszonkét részre, mert ámbár huszonnégy kanonok vala, de e szám ritkán volt teljes. A felosztott szőlőrészekből minden kanonok nyert egyet-egyet; ha esetleg többen valának, mint huszonketten, az egy vagy két legfiatalabb kanonok várt, mig előléphetett. A szőlők művelésére szigoru szabályaik valának: aki jól művelteté szőlejét, annak terméséről végrendelkezhetett is, ellenkezőleg nemcsak e jogát veszté el,

[1] «Item quædam villa Volff dicta et quædam vinea, pro quibus, videlicet villa et vinea obligatur tenere diaconum et subdiaconum ad missam beatæ Virginis, quæ quotidie in ecclesia nostra ad majus altare celebratur. — Cantor semper consvevit habere succentorem participans cum eo in redd tibus solum, qui sibi debentur ratione cantoratus, præter villam et vineam prædictas et præter molendinum cantoratus, quod erat super fluvium Crysii super pontem Henchida nuncupatum, quod tamen a multis annis retroactis est destructum.» *Batthyány-codex:* II. 9. rubr. — *Leges eccl.* III. 258. l. de itt hibásan.

[2] *1552—55-iki adókönyvek.* — Keresztury J: *Descript. Epp. et Capituli Varad.* I. 158—160. ll.

[3] «Molendinum .... item in villa Meger, quod erat Capituli nostri, sed applicata est dignitati custodiæ.» *Batthyány-codex:* I. 26. rubr. — *Leges eccl.* III. 239. l.

hanem életében vagy halála után hagyatékából a szőlő elhanyagolásáért kártérítést fizetett.

A káptalani szőlők nevei s felosztása:

Omláshegyen «Salve regina» és «László-pap», amazt hárman birták, ezt egy. A *poklosok-házán* tul «Orbán» és «Kálmán» szőlő, amaz háromé, ez kettőé vala. A *kápolnai klastromon* alul «Lator-János», felül pedig «Olasz-Apáti», mindkettő három-háromé. Végre még két szőlő: egyik a *Királykutján*, másik Püspöki mellett a *Diósvölgyben* «Sok-korlát», amazt ketten, ezt pedig öten birták.[1]

Malmok s fürdők.

A fekvő birtokokkal, mint mindenütt, ugy a káptalannál is különféle haszonvételek s földesuri jogok valának összekötve.

Igy voltak a káptalannak malmai, és pedig mind a három Körösön. A Fekete-Körösön Széplak vidékén, de ezeknek sem számát, sem helyét nem jelöli meg a Chartularium; ellenben a Fejér-Körös mellékiekről feljegyzé, hogy azok Kubán, Jenőben s Pathkán állottak, nevezetesen ez utóbbi helyen egy három köves. A Sebes-Körös partiak közől legtöbb volt Váradon: Szepesen kettő, egyik három kőre; a másik, Almás nevü, két kerékre, melyek közől egyik karló. Szent-Péteren is vala egy karló. Váradon tul Ősiben «Illés molna» két kőre; még tovább Nagy-Harsányban egy két kőre; végre Hévjón három malom összesen hét kerékre.

A malmokat rendszerént szeptember 1-én adák bérbe és pedig

[1] «Vineæ vero ad prædictas viginti duas portiones divisæ sunt hac videlicet ratione: vinea sita in monte Omlas, Salve Regina dicta, ad *tres* portiones, nam in monte eodem alia vinea, Lazlo-pap vocata, ad *unam* portionem; item vinea Urbanus, ultra domum leprosorum existens, ad *tres* portiones, nam iuxta eandem vinea Colomani ad *duas* portiones; item vinea Lator-Janos sub Capella Heremitarum beatæ Virginis ad *tres* portiones, nam supra eandem Capellam vinea Olazopathi ad *tres* portiones; item vinea sita in loco Kyralkutha ad *duas* portiones; item vinea Sokkorlath, quæ est prope Pyspeky in loco Dyoswelg ad *quinque* portiones.» *Batthyány-codex:* I. 29. rubr. — *Leges eccl.* III. 240—241. ll. de itt hibásan. — Ez utóbbi lesz azon «Korlat nevü szőlő.... Diósvölgy nevő promontoriumon», mely Báthori Gábor fejedelem levele szerént 1609-ben Erdélyi István, Püspökiben lako nemes emberé volt. *Gyulafejérvári országos levéltár:* Bihar. 1. 1.

szemes-élet fizetésért valamennyit, kivéve az Almás-malmot, melyet készpénzért adtak ki Szent-György napkor.[1]

De a káptalan birtokain voltak még egyes gazdáknak is malmaik, kik minden kerék után egy-egy ezüst fertót fizettek a káptalannak évenként; ha ki pedig a fizetéssel két évig is hátrányban maradt, malmát elveszté.[2]

A malmok mellé sorozhatók a fürdők s ilyeneket is találunk a káptalan birtokában, kettőt. Egyik, ugy látszik, a vár egyik bástyájának közelében állt s kőfürdő vala, de a káptalan később lerontatá, mivel hogy Meszesi Demeter püspök elfoglalta; a másik az Olasziba vivő hid mellett létezett s kegyes hagyatékképen szállott a káptalanra.[3]

Vámok s a szászok nagy pere.

Jelentékenyebbek valának a káptalan vámbeli jövedelmei. Igy Szalacs vámja, még mielőtt e község a káptalan birtokába jutott volna, őt illeté. Továbbá Széplak s vidéke vámjának fele; Zilah, Szeged városok vámjának egy harmada, és mindazon megyei vámok, melyekhez a püspöknek joga volt, részben a káptalant is illeték; a

[1-2] «Habemus communiter præter illa, quæ sunt in Zeplak et eius districtu... in Chwba, in Jenew et in Pathka molendinum trium rotarum et philoterium situm super una clausura in via Sancti Petri in confinio vici Olazy. Molendinum trium rotarum retro vicum Swpes. Molendinum, quod Almas dicitur, in fine eiusdem vici Swpes duarum rotarum, unius philoterii et alterius ad farinam. Item molendinum septem rotarum constitutum in Heyo in tribus locis distinctum. Molendinum duarum rotarum in villa Harsan majori et molendinum Elisei in villa Ewsy duarum rotarum. — Locantur autem et redditus eorum per sigilla dividuntur mensis septembris die primo, præter molendinum Almas dictum, quod pro pecunia locari in festo sancti Georgii consvevit. Habentes autem molendina in nostro territorio ratione singularum rotarum singulos nobis fertones argenti circa idem festum solvere pro annua pensione obligantur; secus præsumentes vel censentes in solutione huiusmodi per biennium ab eis removentur, non obstante, quod eis, ut pensionem solvant, non fuerit nunciatum.» *Batthyány-codex:* I. 26. rubr. — *Leges eccl.* III. 239. l.

[3] «Item unum balneum juxta pontem, quo itur in vicum Olazy, quod nobis per filiam Petri filii Michaelis» est legatum. — «quæ proveniunt *ex balneo* et domibus nostris communibus ..... æqualiter dividantur» etc. *Batthyány-codex:* I. 27. rubr. és II. 5. rubr. — *Leges eccl.* III. 239. és 252. ll.

XIV-ik század végével azonban már csak a bihar- s zarándmegyei vámokból nyertek némi jövedelmet.

De a legfőbb, t. i. Várad vásárvámja végig megmaradt a káptalan birtokában, bár megtartása sok küzdelembe került. Amint szaporodik történeti adatkészletünk, egyre sürübben jönnek elő a tudósitások, melyek a káptalan ama vámjoga ellen intézett támadásokról szólanak.

Már IV. László király idejéből értesülünk, hogy Kalandos mester, Tamás fia a káptalan váradi áruhelyét elpusztitá,[1] s ugyanazon korban Várad-Olaszi polgárai is, mint láttuk, perelnek e jog miatt a káptalannal.[2] És ez igy tartott tovább I. Károly, Nagy-Lajos s Zsigmond királyok alatt is;[3] a káptalan e joga folyton fenyegetve van hol egy, hol más részről, egyszer a püspökség részéről is, midőn t. i. Jakch Dénes püspök Zsigmond királytól saját városrészei: Olaszi és Vadkert számára nyer vásárjogot.[4]

A százados viszály leghevesebb kitörése azonban Mátyás király korára esik, midőn az erdélyi szászok, hivatkozva II. Endre király 1224-iki kiváltságlevelére, mely nekik az országban vámmentes kereskedést biztosita, Váradon a vámfizetést egyenesen megtagadák. A káptalan ennek ellenében előmutatá Imre király 1203-iki, tehát a szászok kiváltságánál régibb levelét, melylyel a biharmegyei vámok kétharma-

[1] «Ladislaus dei gratia Rex Hungariæ fidelibus suis præposito et Conventui sancti Stephani de promonthorio Waradiensi, salutem et gratiam. Dicunt nobis Capitulum ecclesiæ Waradiensis, quod Magister *Kolandus* filius Thomæ forum ipsorum in Waradino existentem destruxisset. Quare mandamus fidelitati vestræ præcipiendo, quatenus mittatis unum ex vobis, virum idoneum, qui de præmissa destructione fori sciat et inquirat veritatem et secundum quod vobis constiterit, nobis fideliter rescribatis. Datum in Zegued, in crastino beati Andreæ apostoli.» (Az év a tollban maradt, de valószinüleg 1284. ez évből van László királynak egy más levele is, mely Szegeden kelt. Fejér Gy: *Codex dipl.* V. 3. 244. l.) Mátyás királynak 1477-ben Budán, május 20-án kelt átiratából. — *Nagyszebeni városi levéltár:* U. II. 378.

[2] *Lásd: I. kötet* 123. l.

[3] Futaki Dénes bihari főispán (1320.) a vámtarifát szabályozá; Jakab mester bihari alispán 1343-ban, Csáky Miklós főispán 1409-ben, Garai Miklós nádor pedig 1411-ben a bihari rendekkel Várad mellett tartott gyülésből tettek jelentést e vámokról a királynak, jeléül, hogy azok kérdése mindannyiszor napirenden volt. *Mátyás király 1477-iki átirata i. h.*

[4] *Lásd: I. kötet* 253. l.

dát a váradi egyháznak adományozá s mely levelet utóbb IV. Béla 1261-ben, V. István 1262-ben, IV. László 1277-ben, I. Károly 1322- és 1323-ban átirtak s megerősitének, Nagy-Lajos király pedig nemcsak ismét megerősite, hanem még ama vámok utolsó harmadát az első kettőhöz adá. Erre a szászok a vám kétharmadának jogosultságát elismerék s hajlandók valának fizetni azt, de csak országosan meghatározandó tarifa szerént; a káptalan azonban, hivatkozva az idézett királyi levelekre, egész vámot kivánt s a régi tarifa szerént.[1]

Mátyás király, kinek itélete alá került az ügy, Budán 1477 julius 3-án kelt levelével aként itélt, hogy Várad vásárait Debreczenbe, saját városába helyezé át, örök hűtlenség s az áruczikkek elkobzásának terhe alatt megtiltván a szokott váradi vásárok tartását.[2]

Mily magatartást követett eddiglen ez ügyben Várad püspöke, Pruisz János, ki tudvalevőleg Mátyás királynak nagybefolyásu hive volt? nem emlitik történeti forrásaink, mert bár e vámügy még jobban érdekelte a püspököt, mint a káptalant, e korban már a kérdéses vámjövedelemből két rész illetvén a püspököt és csak a harmadik rész a káptalant: mindemellett a perben egész a királyi itéletig a püspök neve sehol nem fordul elő; az ügyet egyedül a káptalan képviseli, s a király itélete is csak a káptalannak szól.

Ez itélet azonban a váradi káptalanon kivül sokak érdekeit sérté, a többek közt Várad püspökének s polgárainak érdekeit is. Azért a király, midőn a káptalan kijelenté előtte, hogy az ő felsége s az egyházi s világi rendek által megszabandó vámtarifát elfogadja: Pozsonyban 1478 február 17-én kelt levelével — mint maga mondja — János váradi püspök s más hivei kérésére visszahelyezé Váradra a vásárokat, megengedvén, hogy már a jövő nagyhéten vásárt tarthassanak, s az ügyben a végtárgyalást Budára, husvét után tizenötödik napra tüzte ki.[3]

[1] «iuxta seriem et formam antiqui cuiusdam registri» Valószinüleg azt érti, melyet Futaki Dénes főispán megállapita, mert mint Jakab alispán 1343-ban tudósitá a királyt: «tempore guerroso in exactione eiusdem tributi plurima et maxima vacillatio fuisset, sed cum magister dionisius de futak in dignitate dicti Comitatus Byhoriensis extitisset, factum exactionis sæpedicti tributi emendasset.» *Mátyás király 1477-iki átiratában. I. h.*

[2-3] Gr. Teleky J: *Hunyadiak kora.* XII. 27—28. és 53. ll.

E napon Ország Mihály nádor, kit a király ez ügy elintézésével megbizott, a következő itéletet hozta: a szászok fizetnek két rész vámot, a káptalan a harmadik részt nem követelheti tőlök, emellett tartozik megtartani a hatóságilag megállapitott vámtarifát és azt azonnal meg is állapitá.[1]

E tarifa élénken tárja elénk ama vonzerőt, melyet Várad piaczának forgalma még a távolabbi vidékekre is gyakorolt, s képet nyujt az akkori vevő közönség szükségleteiről épen ugy, mint megismertet azon kereskedelmi czikkekkel, melyeket termelők s iparosok előállitani leginkább jónak láttak.

A lőfegyverek közt a puska még nem jutott egyeduralomra; a kézijj és kellékei még mindig találtak vevőket. Az élelmi czikkek közt ott van a káposzta, s mert Szent-László városa és vidéke az akkori sürübb és szigorubb böjtöket is megtartá, a szegényebbeknek szekérszámra hozzák a sóshalat, de messze földről elhozák az izletes vizákat is, s ez az egyedüli czikk, melynek vámját pénzen megváltani nem lehet, hanem minden darabból egy szeletet kell adni, mely szelet közönségesen «szent heng»-nek neveztetett.[2] Italok között csak a bor s a sertermelésre szükséges komló szerepel; annál változatosabb a ruhanemüek piacza. Len, kender, gyapju, kordován-bőr nagy mennyiségben fordul elő; a pórnép ködmönei és szürke posztó kész ruhái mellett ott pompáznak a drága nyestbőrök s rókatorkok az előkelőbbek posztó, bársony vagy selyem öltönyeire; a himzett női öveket s más asszonyi csecsebecséket hátokon is el birták hozni a kereskedők, de a szőnyegeket, bár vámjok nagy vala, szekérszámra is hozák, jeléül nagy kelendőségöknek, mert festett szobák s kárpitozott butorok nem igen levén divatban, ünnepek alkalmával szőnyegekkel aggaták be a házak falait s teriték be a karos székeket, pamlagokat, velők tették lakályossá az utazások, országos vagy megyei gyülések s vadászatok alkalmával felvont sátrak belsejét. Végre a különféle házi állatok serege közt legkeresettebbek a lovak, amit bizonyit már csak az is, hogy egy

[1] *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde.* I. 1. füz. 85. 2. füz. 78—90. ll. — Jakab E: *Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez.* 6—16. ll.

[2] Kolozsvár magyar lakosainak 1453-iki névsorában olvassuk: «Laurentius Heng». *Történelmi tár.* 1882. évf. 527. l.

lótól annyi vámot kellett fizetni, mint két ökörtől vagy három tehéntől. [1]

A nádori itélettel a káptalan vámjövedelme, mely azelőtt valóban jelentékeny vala, mert a szászok nyilatkozata szerént némely kereskedők 3—4 ezer forint értékü árukat is hozának magukkal, a káptalan pedig minden arany forint után egy denár s száz forint ér-

[1] Ország Mihály nádor a következő tarifát állitá fel: «de curru pannis seu aliis mercantiis bene onerato exigatur florenus unus, demptis tributis *portarum*, pro quibus exigatur florenus medius, tam in eundo, quam redeundo de curru tamen onerato; de curru vero vacuo exigantur denarii quatuor. Item de curru *Vsones* deferente, una particula usonis, vulgariter *Sentheng* vocitata. Item tempore nundinarum de curribus piscium salsatorum unum piscem competentem; aliis vero temporibus unum denarium. Item de curru *lodicibus* onerato denarios viginti-quinque. Item de curribus *ceparum* duos denarios seu duo ligamina ceparum. Item de curru *ferrum* deferente quartam partem floreni et duo ferra furcata. Item de curru *fruges* deferente denarios quinque. Item de curru *lini* vel canapi quatuor *Kythos* seu ligaturas, de minutis nichil. Item de curru sales ducente sales duos. Item de curru humili vulgariter *Komplo* denarios octo. Item de singulis curribus *feni*, *graminum* et *caulium* singulum unum denarium. Item de curru lanæ denarios XXV. de minutiis autem in sacco magno delatis denarius unus. Item de petiis *griseorum* pannorum denarius unus. Item de duabus *vestibus sartitis*, utputa griseis et aliis de pannis vilioribus factis: denarius unus. Item de *cingulis equorum*, cordis arcuum, pileis, arcubus, sellis, angusteriis *depictis*, cingulis muliebribus et horum similibus, quæ humeris seu *dorso hominum deferuntur*, a pondere unius hominis exigatur denarius unus. Item de *mastrucis* pellium ferinarum: denarii duo. Item de pelliciis seu mastrucis agnellinis: denarius unus. Item de mastrucis mardurinis et variolinis: denarii quatuor. Item de singulis lodicibus humeris hominum portatis: denarius medius. Item de minoribus lodicibus *Cherge* duabus: denarius medius. Item de centum cutibus seu Alántiis vulgo *Bakbeur* et *Gardovan* agnellinis vel caprinis: denarii quatuor. Item de singulis decem pellibus ovinis seu castratinis: singuli denarii. Item de duabus cutibus bovinis: denarius unus. Item de minoribus scilicet tribus: denarius unus. Item de pellibus vitulinis octo: denarius unus. Item de pellibus *vulpinis et mardurinis* congregatis centum in numero: denarii XX. Item de centenario *cerœ*: denarii sex. Item de centenario *sepi*: denarius unus. Item de idria *mellis*: denarius unus. Item de *caldaribus* magnis: denarius unus. Item de caldaribus minoribus duobus: denarius unus; item de minimis quatuor modosimili denarius unus. Item de singulis duobus *ensibus*: denarius unus. Item de tunella *vini*: denarii quatuor. Item de singulis duobus *bobus*: denarius unus. Item de pecudibus seu *vaccis* tribus: denarius unus. Item de *porcis* duobus: denarius unus. Item de *lardis* duobus denarius unus. Item de singulis *equis venalibus*: denarii quatuor. Item de *arietibus* seu castratinis centum in numero: denarii quatuor; et sic secundum majus vel minus iuxta numerum arietum et castratinorum. Item

tékü árutól egy forint vámot szedetett,[1] — e jövedelem most, mint a káptalan Ulászló királyhoz tett felterjesztésében említi «jelentéktelen mennyiségre szállott le». Ulászló tehát a káptalan kérelmére s azon indokból, hogy Mátyás király ez ügyet nem annyira a törvények szerént, mint inkább önkényüleg oldotta meg: ez ügyet az 1492-iki budai országgyülésen ismét felvétetni s az illető feleket megidéztetni rendelte.[2] A tárgyalás ugyanazon év Szent-Mihály napjának nyolczada után történt s avval ért véget, hogy Ország Mihály fentebbi itélete ujabb megerősitést nyert.[3]

A kedélyek azonban ezután sem csillapodtak le; az erdélyi szászok még 1526-ban is hangosan panaszkodnak, hogy ha Váradon keresztül tovább menni akarnak, Perényi Ferencz váradi püspök s a káptalan emberei utjokat állják, áruikat velök letétetik, azokat elszedik, sőt személyöket börtönbe is zárják.[4]

Jobbágyok.

Békésebb képet nyujt azon viszony, mely a káptalan s alattvalói közt létezett, s melyet közelebbről megtekintenünk azért is érdemes, mert mintegy visszatükrözik a püspök s alattvalói között fennállott viszonyt is, melyről nincsenek ugy, mint amarról részletes tudósitásaink.

de *capriolo* seu *cervulo:* denarius unus. Tributa autem omnium præmissarum rerum exigantur a venditoribus tantum .... emptores semper liberi habeantur.» Mátyás királynak «Budæ vigesima die dicti quindecimi diei festi Resurrectionis Domini antedicti. Anno eiusdem millesimo quadringentesimo septvagesimo octavo.» kelt megerősitő átiratából. *Nagyszebeni városi levéltár:* U. II. 399. Kiadta KERESZTURI J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 237—244. l. de kihagyásokkal s még több hibával.

[1] *Nagyszebeni városi levéltár.* U. II. 568.

[2] «non tam iuris ordine observato, quam absoluta sua potentia cum magno defectu et detrimento antiquorum proventuum eiusdem Ecclesiæ Waradiensis per quondam Magnificum Michaelem Orzagh de Guth .... palatinum adiudicari et limitari fecerat.» Ulászló levele, mely kelt Budán «feria sexta proxima post festum b. Mathiæ ap.» (márcz. 2.) 1492. *Nagyszebeni városi levéltár:* U. II. 507.

[3] «Budæ, quinquagesimo die octavarum b. Michaelis arch.» *Nagyszebeni városi levéltár.* U. II. 568. és *Archiv für siebenbürgische Landeskunde.* I. 2. füz. 95—107. ll.

[4] *Nagyszebeni városi levéltár.* N. 309.

A káptalan birtokain mindenütt szabad joghatóságot gyakorolt, amint az, ugy mond a Chartularium, az alább közlendő királyi kiváltságlevelekből kitünik.[1] E jogát a dékánon s a váradi birákon kivül ugynevezett udvarbirája által gyakorolta, ki világi férfiu volt s a dékánnal egy napon, évenként böjt második vasárnapján választatott a káptalanban. Várad birái a városban, az udvarbiró a káptalan vidéki birtokain őrködtek a rend, a személy s vagyonbiztonság felett s itéltek a bünügyekben, de itéletöktől felebbezni lehetett a káptalanhoz, hova tartoztak a főbenjáró ügyek is, mint gyilkosság, csonkitás, rablás, lopás, fajtalankodás, gyujtogatás s erőszaktétel. A vádlott egyszeri idézésre tartozott megjelenni, s ha a székesegyház dél-esti isteni tiszteletének végéig meg nem jelent: a káptalannak «a szégyenért, melyet rajta igy elkövetett» fizetni tartozott egy fertót, a felperesnek pedig költségeiért egy felet. Kibékülésnek azonban az idézés után is helye volt, de ekkor «régi szokás szerént» a káptalan számára három márkát kelle fizetni s ezzel a vádlott tartozék. Ha pedig a vádlott idézés után megszökött s hivás, kérés mellett sem akart törvénybe állani, minden ingó s ingatlan vagyona elkoboztaték, melyből a káptalan, kiadva először a dékánt illető egy harmadot, megelégité a panaszost, ami pedig fenmaradt, tagjai közt szétosztá. De apa fiáért és viszont, vagy testvér testvéréért, házastársak egymás bünéért nem szenvedhettek, kivéve, ha a megszököttet titkon vagy nyilván segiték.[2] Általában a káptalan szabályul tüzte ki, hogy jobbágyaival szemben a fegyelmet kegyelemmel s az ügybuzgalmat szeretettel kell párositani,[3] s e körülménynek tulajdonitható, hogy félezredéves mult alatt annyi történeti emlék közt nincs egy is, mely a váradi egyház s alattvalói közt nagyobb mérvü egyenetlenségről szólana.

Aki Váradon megtelepedni s házat, szőlőt vagy egyéb ingatlant

[1] «meram et liberam jurisdictionem temporalem et plenam libertatem ab omnibus forensibus vexationibus et angariis exemti, prout expressius apparet ex privilegiis Regum Ungariæ inferius summatim in suis locis descriptis, obtinemus.» *Batthyány-codex:* I. 11. rubr. — *Leges eccl.* III. 230. l.

[2] *Batthyány-codex:* I. 12. rubr. — *Leges eccl.* III. 231—232. ll.

[3] «Statuimus igitur .... circa subditos inesse debet Rectoribus et iuste consulens misericordia et pie seviens disciplina ... sit amor, sed non emolliens; sit zelus, sed non immoderate seviens.» *Batthyány-codex:* I. 11. rubr. — *Leges eccl.* III. 230. l.

venni akart, előbb a káptalan engedélyét kellett irásban kinyernie, különben, mint betolakodó, elveszté amit vásárolt.[1] A város lakosa, csak megbizható ember lehetett.

Várad s általában a káptalani birtokok lakosai épen ugy, mint a földesuri telkek népei mindenütt, bizonyos fizetések, és szolgálmányok teljesitésére valának kötelesek, melyeknél az volt mérvadó, hogy ki mennyit? egy egész, fél, vagy negyed telket birt-e? avagy csupán házzal biró zsellér?

Eszerint évenként Szent-György-napkor minden egész telkes fizetett tizennégy garast (1 frt), féltelkes annak felét, negyedtelkes negyedét, a zsellérek tehetségök szerént; Szent-Mihály-napkor pedig földbér fejében minden ház négy garast, ajándékképen két garast. Továbbá, akinek öt kereszt szemes élete termett (buza, rozs, árpa, köles, zab), adni tartozott egy fél keresztet; akinek tiz keresztje volt, egy egészet, és igy tovább minden tiztől egy keresztet. E tizedeket azonban nem szedék be azon nyersen, hanem már a szalmából kivett szemes élettel kellett megváltani, és pedig egy fél keresztért járt egy köböl (36 itcze?) buza; egy keresztért két köböl, felében buza, felében rozs; két keresztért négy köböl, felében buza, egy negyede rozs, más negyede zab; három kereszttől hat köböl, két rozs, két buza, két zab. Ha kinek pedig öt keresztnél kevesebb termett, attól a tizedszedő belátása szerént vett, de Istent tartva szem előtt.[2]

Ezenfelül minden tizedfizető adott egy csirkét, továbbá libák, bárányok, malaczok, méh-kasok minden tizedikét; ha tiznél kevesebb volt, minden darabtól egy-egy denárt. A méheknél azonban csak a rajok estek tized alá. Végül tartoztak összehordani a begyült tizedeket s minden igás gazda beszállitani egy szekér szénát.

Hogy ezenfelül a káptalan jobbágyai egyéb fizetést vagy szolgá-

[1] *Batthyány-codex:* I. 10. rubr. — *Leges eccl.* III. 230. l.

[2] *Ba'thyány-codex:* I. 18. rubr. — *Leges eccl.* III. 235. l. — Itt a tized alapjául «capecia» van felvéve, mely *Du Cange* szerént markok, kévék halmazát jelenti, de hogy a «capecia» közel áll a buza-kereszthez, mutatja a Chartularium ama kifejezése, hogy: «dant .... pro singulis capeciis singulos XII. denarios» t. i. váltságul; eszerént az a buza-mennyiség, mely csak 12 denárt ért, egy keresztnél vagy vontatónál nem lehetett több. — Itt, valamint az alább következő helyen a «köböl» nem vehető mai értelemben.

latot teljesitettek volna, a Chartularium nem mondja. Emliti ugyan, hogy I. Lajos király legujabban behozá a buza- s borkilenczedet, de hozzá teszi, hogy annak beszedéséről nem intézkedik, reménye levén annak eltöröltetéséhez, mert «a régi terhek Isten sérelme nélkül nem szaporithatók».[1]

Ez általános urbéri rendszer alól azonban történtek kivételek. Nevezetesen Várad lakosai, minthogy nem annyira földmüvelés, mint inkább iparüzésből s kézi munkából éltek, 1312-ben Imre püspök jóváhagyásával kötött egyezségök szerént nem fizettek tizedet, hanem a Szent-György és Szent-Mihály-napi garasokon kivül minden polgár négy köböl s minden zsellér két köböl buzát és rozsot. Ezenfelül a mesteremberek ugyanazon szerződés szerént tartoztak a káptalannak olcsóbban dolgozni; továbbá a püspök szintén váradi polgárai s jobbágyaival kezet fogva a város összes hidait kijavitani, s a király, királyné s a királyi ház tagjainak látogatása alkalmával «Szent-László király iránti tiszteletből» élelmi szerekről és szállásokról gondoskodni.[2]

Volt a káptalannak bortizede is; a XIII-ik században még az egész egyházmegye eféle tizedét közösen birta a püspökkel, de a XIV-ik század második felében már csak Várad, Bihar és Püspöki bortizedének felében részesült. A bortizedszedők költségeinek fedezésére minden szőlős gazda fizetett pecsétváltság czimén két denárt, uj sajtótól egy fertót, régitől egy felet. Mind a bor, mind egyéb tizedeknél pedig szabály volt, hogy aki tizedét megtagadta vagy valami csalárdságot követett el: attól kilencz részt vettek és csak a tize-

[1] «De exactione autem nonæ partis frugum et vini per Ludovicum Regem novissimis diebus inducta, certa regula dari non potest, cum spes detur de eius relaxatione; antiqui enim census augeri non possunt sine manifesta offensa creatoris.» *Batthyány-codex:* I. 18. rubr. — *Leges ecc'.* III. 236. l.

[2] «Præter illa, quæ superius (Rubr. 18.) enumerantur .... artifices Civitatis nostræ, cuiuscunque professionis existant, res artis suæ tenentur nobis vendere remisius iuxta conventionem habitam inter nos et eosdem. Universitas vero Civitatis eiusdem similiter cum civibus episcopalibus tenentur iuxta morem consvetum reparare, cum opus fuerit, pontes sitos intra Civitatem, et in adventu Regis, Reginæ, liberorumque Regalium contribuere ad eorum expensas, licet alias non consveverint, pro reverentia Sancti Regis Ladislai supra populos Ecclesiæ nostræ recipi victualia seu descensus.» *Batthyány-codex:* I. 23. rubr. — *Leges eccl.* III. 237. l.

diket hagyák meg nála, «hacsak irgalomból meg nem bocsátottak neki». [1]

A boron kivül a bihari, homorogi s köleséri főesperességek egyéb tizedeiből is kaptak a káptalan némely tagjai ugynevezett negyedet, de ezt Meszesi Demeter püspök legalább egy időre megszüntette.[2]

Voltak azonban a váradi káptalannak és püspöknek oly népei is, kik a fentebbi szabályzatok alól kivéve, nem jobbágyi, hanem inkább polgári jogoknak örvendhettek.

Az oláhok.

Mindazon «vendégeink»: franciák, németek, olaszok stb., kik nálunk derék városokat alapitva, a nyugati müveltség, ipar és kereskedelem jelentékeny terjesztői lőnek, megelégedtek, ha a következő kiváltságokat nyerheték ki, hogy tudniillik szolgálmányaik lehetőleg csekélyek legyenek, hogy saját biráik lássanak felettök törvényt s papjaikat szabadon választhassák, hogy az ország báróinak szállást adni ne tartozzanak s végre magtalanságuk esetében szabadon végrendelkezhessenek.[3]

Oláh testvéreink, kiknek betelepitésére ugy a váradi püspök, mint a káptalan külön vajdát s kenézeket tartának, a fentebbi szabadalmakat mind élvezék. Szolgálmányaikról, melyekkel a püspöknek tartozának, nem maradt reánk részletes tudósitás, de ismerjük a káptalan iránti tartozásaikat s ezekben kétségkivül visszatükröződnek amazok. A Chartularium tudósitásai összevetve azon történeti adatokkal, melyek a püspök oláh jobbágyairól fenmaradtak, püspökségünk oláh jobbágyainak középkori állapotáról eléggé teljes képet tárnak elénk.

Ezek szerént nálunk az oláhok nem fizettek, mint a többi jobbágyok tizedet sem a püspöknek, mint főpásztornak, sem a káptalannak, mint földesuraknak, hanem csak ötvenedet s ehelyett utóbb pünkösdkor bárányaik tizedét, a megtelepedés szabadalmának élvezetéért pe-

[1-2] *Batthyány-codex:* I. 21. és 22. rubr. — *Leges eccl.* III. 236—237. ll.

[3] Szabad királyi városaink kiváltságlevelei. — Szalay J: *Városaink a XIII-dik században.*

dig kisasszony-napkor minden ház egy juhot s deczemberben sertéseik tizedét.[1] Ez utóbbi szolgálmány azonban a püspöki birtokokon még enyhébb vala, mert itt, ha az oláh jobbágynak egy egész nyáj sertése volt is, csak egy darabot tartozott adni, de választva a jobbak közől; a kinek tiznél kevesebbje volt, minden darabtól fizetett két denárt, de két vagy háromtól már semmit. Ha ki azonban jobb sertéseit eltitkolta, ezekkel együtt egész nyáját elvesztette «irgalom nélkül».

Ügyeiket külön bíróság intézte. E bíróság egy elnökből s tizenkét tagból állt; az elnök a vajda vagy alvajda volt, a tagokat a kenézek közől választák, kik a megválasztásra mind képesek valának, kivéve a nagyon véneket, nyomorékokat, az elmebetegeket vagy akik 25-ik évöket még nem töltötték be. A megválasztottak esküt tettek le s mandatumok félévre szólt: Illés próféta napjától vizkereszt nyolczadáig s ettől amaddig; mindkét határidőben uj választás történt.

Aki a kenézek itéletével nem volt megelégedve, felebbezhetett a váradi udvarra, de amit itt itéltek, avval már megelégedni tartozott.

Hogy pedig e bíróság tagjainak a teher mellett hasznuk is legyen, a püspök felszabaditá őket azon szolgálmányok alól, melyekkel különben tartozának.

A birságok összegével, melyeket a kenézek ez esküdtszéke itélt meg, a belényesi várnagyok kötelesek voltak megelégedni, de azt közvetlenül behajtaniok nem volt szabad; csak azon esetben, ha a vajda vagy a kerület tisztje, ki krajniknak neveztetett, a birságot tizenöt nap alatt, mint kötelessége, be nem hajtaná, — azon esetben joguk volt a várnagyoknak megzálogolni, de nem az elmarasztaltat, hanem a hanyag vajdát vagy krajnikot.

Akinek több vagyona volt, mint amennyi birságra itéltetett, birság miatt nem volt fogságra vethető; szabadságának elvesztésével csu-

[1] «Ne autem nostri subditi diverso iure censeri videantur, reducendi sunt omnes in fertonum, terragionum et munerum datione ad unum modum præter subditos nostros olahales, qui ritu adhuc gentilitatis viventes, differunt omnino ab ungaris in dandis collectis. Ipsi pro censu omnino tenentur singuli singulariter annis singulis circa festum penthecostes dare decimam partem ovium suarum *ratione quinquagesimæ;* circa festum vero nativitatis beatæ Mariæ virginis singulæ mansiones oves singulas *ratione descensus* et de mense decembris vel circa similiter decimam porcorum suorum.» — *Batthyány-codex:* I. 17. rubr. — *Leges eccl.* III. 234. l.

pán nagyobb vétségekért bünhődhetett, mint gyilkosság, házasságtörés stb.

Aki magtalanul elhalt, javait rokonai örökölték, ha nem voltak rokonai, az egyházat tehette örökösévé; a várnagy csak egy harmadfüves tinót vehetett el.

Papjaikat szabadon választhaták s azok javára a püspök lemonda mindazon fizetések és szolgálmányokról, melyek öt, mint földesurat, illették volna azon telkek után, melyeken a papok laktanak;[1] hasonlólag vagy legfeljebb csekély eltéréssel cselekedett kétségkivül a káptalan is.

És papjaik ismét saját egyházi elüljárójok, a Belényes-vidéki oláh főesperes hatósága alatt állottak, melybe a püspöknek sem tisztjei, sem papjai nem avatkozhatának; a püspök csupán az oláh főesperes itéletétől való feljebbezést tartá fenn magának.[2]

Kenézeik szerződött felek valának szemben a püspökkel és káptalannal, és szerződéseik szerént szintén tartoztak bárány és sertéstizedet adni, ezenfelül minden kenéz évenként egy fél szőnyeget, továbbá egy nyeregpokróczot és egy sajtot; közösen pedig az oláhok a földesuri jogok elismeréséül minden ujév napján egy lovat.[3]

A püspök azonban a kenézeknek, mivel megigérték, hogy birtokait jól benépesitik, szőnyeg és pokrócz-tartozásaikat elengedte.[4]

[1] *E munka I. kötete* 192. l. 1. jegyz.

[2] *E munka I. kötete* 349. l. 1. jegyz.

[3] «Kenezii vero tam ad ovium, quam porcorum præstationem adstringuntur iuxta conventionem factam inter nos et eosdem, et ultra hoc idem Kenezii singulariter de more consveto dant circa .... (a határnap hiányzik) annis singulis medium lodicem, unum phyltrum pro sella et unum caseum; communiter vero olahi nostri dant nobis in die strennarum in signum dominii annis singulis equum unum.» *Batthyány-codex:* I. 17. rubr. — *Leges eccl.* III. 234. l.

[4] «In nomine Domini. Amen. Nos Joannes Dei et apostolicæ Sedis gratia Episcopus Varadiensis memoriæ commendamus universis, quibus expedit, quod nos a tempore illo, postquam ad hanc, in qua nunc manemus, assumpti sumus dignitatem, huius provinciæ nostræ Belenies et hominum in ea commorantium, signanter Volachorum malas et confusas dispositiones ac incertas consvetudines continue reformare et ad bonum statum, atque ordinem reducere simul et deducere cordialiter optavimus, ipsamque provinciam, quæ est quasi nutrix curiæ nostræ, pro nostro et ecclesiæ nostræ honore, necnon ipsius provinciæ utilitate, regiminis bono atque commodo incolarum inter ipsos incolas iam fatæ provinciæ, signanter inter Walachos infrascriptos facimus dispositiones perpetuo duraturas.

Oláh testvéreinknek tehát ugy egyházi, mint világi ügyeikben szabad kezök volt; fizetésekkel és szolgálmányokkal pedig még kevésbbé valának terhelve, mint a püspök s káptalan egyéb népei: ennélfogva a vagyonosodásra s müvelődésre, szóval az emelkedésre nem volt elzárva előlök az ut.

Primo inter ipsos Walachos prælibatæ provinciæ constituantur ex keneziis duodecim iurati kenezii, qui una cum Vaida vel vice vaida in loco sedis iudiciariæ omnium litigantium causas audiant, iudicent, declarent et fine debito diffiniant, terminent et concludant; verumtamen si aliquis vel aliqui de ipsorum iuratorum keneziorum iudicio et iustitia non contentabuntur, extunc talium causas modo illo, quo eis visum fuerit, iudicatas ad curiam nostram Varadiensem sine omni difficultate et contradictione cum eius (sic) serie ac toto processu ad iudicandum transmittere teneantur, ac demum secundum ea, quæ ibidem, videlicet in prædicta curia Episcopali Varadiensi iudicata, confirmata vel infirmata, terminata conclusa et diffinita fuerint, debitæ executioni demandari debebunt, prout fuerit necessarium atque opportunum. Item tempus auctoritatis talium iuratorum keneziorum .....* eligendorum duret, maneat et stet usque ad revolutionem sex mensium vel paulo ultra aut citra, hoc est: incipiendum a festo beati Heliæ prophetæ usque ad octavum diem Epiphaniarum Domini, quibus videlicet temporibus, semper omnibus, atque singulis annis futuris nova talium iuratorum Keneziorum . . . . fieri debeat electio; hoc expresso, quod electio ipsa Keneziorum dictorum fiat per ordinem et numerum de omnibus Keneziis provinciæ huius ad hoc idoneis et sufficientibus; exceptis scilicet illis, qui aut multum senes, decrepiti, continue infirmi aut de non sana mente fuerint vel iuvenes, hoc est infra annos viginti quinque existentes. Item ut ipsi Kenezii iurati tempore constituti ex huiusmodi eorum officio penes onus honorem et etiam lucrum aliquod sentiant et percipiant: voluimus et statuimus, quod huiusmodi Keneziis iuratis, illis videlicet, qui a festo sancti Georgii versus autumnum in ipso officio fuerint, de proventibus nostris et curiæ nostræ per dicatores proventuum nostrorum (üres hely) remittantur. Illis vero, qui a festo Epiphaniarum Domini versus verem in ipso officio extiterint, castrones nostri, qui circa festum Pentecostes exiguntur, omnino relaxentur. Item circa factum birsagiorum seu iudiciorum gravamina taliter disponimus et ordinavimus: quod Castellani nostri et Vaidæ de Belenies pro tempore constituti debent esse contenti illis birsagiis seu iudiciorum gravaminibus exigendis, quæ per dictos iuratos Kenezios in ipsorum sede iudiciaria vel post appellationem ab eis factam in curia nostra Eppali prætacta fuerint declarata, nisi forte nos vel successores nostri contra violentiam malefactorum aut pro pace istius provinciæ conservanda aliqua birsagia seu solutionum onera constitueremus, in quarum exactione taliter procedant: Quod postquam huiusmodi birsagiorum numerus et quantitas per dictos iuratos Kenezios, aut in prædicta curia nostra Eppali declarata fuerint, infra quindecim dierum lapsum exactio

* Helyesen igy lehetett: *debito ritu.*

Offertoriumok.

Mint a püspöknek, ugy a káptalannak is voltak oly jövedelmei, melyeket a hivek kegyelete hordott össze számukra. Szent-László király

eorundem fieri debebit. Quam quidem exactionem ab his, qui in eisdem convicti fuerint, Vaida et Officialis provinciæ illæ, qui aliter *Krajnik* appellatur, ac tandem ex inde de portione Castellanorum nostrorum, videlicet duabus partibus per eosdem satisfactio impendatur. Nec unquam ipsi Castellani aut vicecastellani huiusmodi birsagia suis propriis manibus, potestate et auctoritate aliter, nisi per medium dictorum Vaidæ et Krainik exigendi habeant facultatem. Sed in casu, quo de huiusmodi eorum portionibus solitis et declaratis infra dictorum quindecim dierum spatium vel lapsum per dictos Vaida et Krajnik ipsis satisfactum non fuerit, extum idem Castellani pro huiusmodi debitis non solutis non illorum, qui convicti fuerint, sed eorundem Vaidæ et Krajnik pignora recipiendi et auferendi — hoc usque ad tempus satisfactionis conservandi habeant potestatem. Item statuimus et ordinavimus, quod nullus, qui in birsagio convictus fuerit, qui bona plura vel res habuerit, quam se dicta birsagia extenderent: propter huiusmodi birsagia in persona captivetur; nisi forsan aliquis in aliquo magno et notabili atque scelerato crimine deprehensus fuerit, aut in iudicio condemnatus extiterit, videlicet in latrocinio, falsificatione, wadimento, homicidio, adulterio et in huiusmodi. Datum in Belenies die sabbati proximo ante festum beati apostoli Jacobi. Anno Domini Millesimo Quadringentesimo secundo (igy) Alterius siquidem litteræ tenor per omnia in hæc verba sequitur: Nos Joannes miseratione divina Episcopus Varadiensis memoriæ commendamus quibus expedit universis tenore præsentium significantes, quod licet pro parte universorum Keneziorum ac Valachorum nostrorum in pertinentiis nostris Belenes commorantium fuerunt nobis quædam litteræ Reverendorum in Christo Patrum, dominorum Episcoporum, Prædecessorum nostrorum *super aliquibus libertatibus* eiusdem provinciæ durante beneplacito emanatæ et confectæ — nobis exhibitæ et præsentatæ, supplicantas nobis humiliter pro conservatione earundem, quas quidem litteras quidam *Cancellarius* noster amisit, tamen nos de novo ad eorundem Keneziorum et universorum Valachorum dictæ provinciæ nostræ Belenes petitionibus et supplicationibus allecti et inducti pro utilitate et commodo præfatæ Ecclesiæ nostræ Varadiensis ac eiusdem provinciæ meliori statu de nostræ paternitatis favore et libertate eisdem Keneziis et Valachis nostris hanc libertatis et gratiæ prærogativam duximus concedendam beneplacito nostro perdurante. Primo quamquam ipsi et eorum quilibet porcos habentes de ipsorum porcis decimam aut decimum numerum nobis et curiæ nostræ annis singulis solvere habuerint, nos tamen eisdem concessimus, quod tum propter eorundem populorum augmentum et commodum, tum etenim ob augmentum utilitatum et proventuum dictæ Ecclesiæ nostræ: quod ipsi et eorum quilibet porcos habentes singuli singulariter de singulis gregibus porcorum ad numerum decem et ultra quotquot fuerint in numero se extendentibus — singulis annis in

napján kivül más ünnepélyes alkalmakkor is megindult a székesegyházban ajtatoskodók sokasága, hogy körüljárva az oltárt vagy csókkal illetve Szent-László ereklyéit, eközben bemutassa ajándékát is. Ily alkalmak valának Szent-László halálának napján (julius 29.), továbbá valahányszor maga a püspök végezte az ünnepélyes isteni tiszteletet,

antea semper occurrentibus et affuturis temporibus debitis et consvetis non plus, quam unum porcum meliorem et pingviorem aliis, quem dicator et exactor noster huiusmodi porcorum duxerit eligendum. Item de singulis porcis, qui sub numero decem singulos duos *denarios maiores monetæregalis* pro tempore currentis dare et solvere teneantur. Qui autem unum vel duos vel tres habuerint solummodo, aliquid ad solvendum de eisdem minime teneantur, nec compellantur. Et quia tempore dicationis eorundem porcorum nonnulli fuerint, qui propter lucrum ipsorum et cupiditatem porcos ipsorum pingviores occultare dicuntur: ideo omnino volumus, ut tales jobbagiones nostri in tali furto reperti, aut aliquis ex ipsis talem notam incurrens, — gregem porcorum totalem cum porcis absentatis (sic) et occultis amittant eo facto. Et dicatores huiusmodi porcorum nostrorum eosdem porcos occultatos et celatos cum omnibus aliis porcis pro nobis occupandi sine omni remissione et gratiæ suffragio liberam, tutam et omnimodam habeant potestatem. Cæterum autem concessimus, quod dum aliqui ex eisdem Volachis nostris Deo volente vitam finiverint temporalem, horum bona ad consangvineos devolvi possint, et debeant. Si vero caruerint huiusmodi consangvineis et cognatis, tunc bona sua secundum suam voluntatem ultimam pro refrigerio animarum suarum distribui valeant et administrari; nihil plus Castellanus noster de eisdem recipere et habere habeat potestatem, nisi *unum pecus trienne.* Nihilominus vero quoniam ipsi Kenezii nostri promiserunt *ipsam provinciam nostram populis bene replere et augmentare,* ideo et ipsi ad humillimam ipsorum supplicationem *lodices,* quas Kenezii tempore dicationis castronum fumalium, et septem birras seu gubas, quas tempore dicationis castronum quinquagesimalium nobis et curiæ nostræ provenientium singulis annis solvere habuerunt et haberent, de nostra libertate* et favore speciali durante nostro beneplacito duximus remittendas et relaxandas harum nostrarum testimonio et vigore mediante. Mandantes universis nostris Castellanis, dicatoribus et exactoribus proventuum nostrorum præscriptorum, quatenus in nullo ipsos præsumant quoquo modo contra formam huius gratiæ nostræ impedire, molestare et damnificare, quas sub appressione sigilli nostri *maioris,* quo utimur, duximus concedendas. Datum in Castro nostro Varadiensi, feria sexta proxima ante festum Pentecostes Domini. Anno eiusdem Millesimo Quadringentesimo Quarto.» Mindkét oklevélben a kelet évszámából a tizes számjegy kimaradt, mivel 1404-ben János váradi püspök nem volt; de valószinüleg Dominis János püspök levelei 1444-ből. — A fentebbi két levelet átirja s megerősiti Izabella királyné Szabó Balthazár és Ambrus Deák Belényes városabeli esküdtek s hiveinek kérésére Gyulafejérvártt 1558 május 10. — Zabardy

* igy; talán *liberalitate* helyett!

ezenkivül nagycsütörtökön, pünkösdkor, Szent-Ferencz-napján; amik ekkor begyültek, valamint a Szent-László fejereklyéjénél, továbbá a két kezénél, sirjánál vagy oratoriumában letett offertoriumok, s vizkereszt napján a püspöki palotában magának a püspöknek s háznépének ajándékai: ezek a káptalant illették, kivéve itt is, mint a püspöknél, az értékesebb s az isteni tisztelet emelésére szolgáló adományokat.[1]

Mátyás váradi püspök ugyanazon Szabó Balthazár és Ambrus Deák kérésére a váradi várban «in profesto beatorum Fabiani et Sebastiani Martyrum» 1554-ben kelt aláirásával s pecsétjével, melyet elődjének levelére függesztett. — Fr. György püspök, Meggyesi László belényesi vajdájának a belényes-vidéki oláhok nevében előadott kérésére a váradi várban «Dominica misericordiæ Domini» 1548. — Perényi Ferencz belényes-vidéki okos (providi) hiveinek: Mihály, Juffa, Ivan Bassa, János Mihály, Czigány Iván kenézeinek az oláhok nevében előterjesztett folyamodványára «Varadini in Palatio nostro Pontificali in festo Sacratissimi Corporis Christi» 1519. — György püspök okos Ordas Simon, Marizsán, Herczalter (?) Elias, Bontha Éliás és Rodomer Péter kenézeknek a belényes-vidéki oláhok nevében előadott kérelmére. «Datum in Castro nostro Varadiensi in festo b. Francisci Conf.» 1503. — János választott s megerősitett váradi püspök s bihari örökös főispán. «Datum in Castro nostro Varadiensi feria 6-a. prox. post octavam Corporis Christi» 1480. — Ismét János vál. s megerősitett váradi püspök öt eltorzitott nevü kenéznek kérelmére. «Datum Varadini die Sabbathi prox. post festum Epiphaniæ Domini» 1446. Papir, egyszerü, felette hibás másolat. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Ecclesi. 15. 6.

[1] *Batthyány-codex:* I. 28. rubr. és II. 7. rubr. — *Leges eccl.* III. 239. és 254. ll.

KÖZMŰVELŐDÉSI S ÁLLAMI SZOLGÁLATOK.

EGYHÁZAK ÉPITÉSE. — ISKOLÁK, JÓTÉKONY INTÉZETEK. — IRODALOM, MŰVÉSZET S MŰVELTSÉG. — AZ EGYHÁZMEGYEI KORMÁNY. — FŐPAPJAINK MINT ÁLLAMFÉRFIAK. — HONVÉDELEM. — AZ EGYHÁZI NEMESEK ZÁSZLÓALJAI. — VÁRAK.

PÜSPÖKSÉG birtokai a századok folytában tekintélyes számra szaporodtak fel, de számosak valának az igények is, melyek kielégittetésöket e birtokokból várták. Hazánk vallási, közművelődési s honvédelmi kiadásainak nagy részét az egyházi birtokok fedezték.

A püspök és káptalan első sorban kegyurai valának a birtokaikon létezett egyházaknak s mint ilyenek gondoskodtak az egyházi személyzet, papok, éneklők stb. fentartásáról; épiték az egyházakat s viselték azok belső felszerelésének költségeit. Püspöki, Nagy-Ürögd, Remete, Hegyköz-Ujlak stb. községek maig fennálló, bár eredeti alakjokból nagyrészt kiforgatott egyházai, valamint a belényesi parochialis, s a váradi székesegyház fenmaradt részletei igazolják, hogy a püspök s a káptalan e nemű alkotásai sem fényre, sem arányaikra nézve nem álltak hátrább világi kegyuraink hasonló műveitől.

Az isteni tisztelet mellett az ismeretek, a tudomány és művészet szintén általok nyerte ápoltatását s bőkezüségökből emelkedését. Várad középiskoláját s mindazon intézeteit, melyekben az emberi szellem művelést, a megtört vagy elaggott test pedig ápolást talált: a férfi és női szerzetesrendek klastromait, a szegények, világtalanok, poklosok házait egyháziak hozták létre s gondoskodtak fenmaradásukról. De nemcsak Váradon, hanem vidéki birtokaikon is igyekeztek Isten oltára mellett a népoktatásnak is hajlékokat emelni s azokba tanitókat helye-

zének, kiket, mint a lelkészeket, ők képeztek ki s pályájokon ők tartottak fenn.[1]

A kanonokok házainál mindig voltak szegény tanulók, kik különben koldulni lettek volna kénytelenek; a püspök udvarában örömest időztek tudósok, irók, művészek nem egyszer a messze külföldről is. Itt másolták, festették Vitéz codexeit, Pruisz antiphonáléit; itt készíték a székesegyház, a szent szobrok terveit; ide jöttek legnemesebb családaink gyermekei, mint apródok, hogy tanuljanak, izlést, tapintatot, a magasabb eszmék iránt fogékonyságot.

Az egyházmegyei kormány hivatalának fentartása szintén nagy összegeket igényelt, de jelentékenyek voltak a szolgálatok is, melyeket e kormány a hazának tett, vallás-, és tanügyi gondjaitól csaknem teljesen felmentvén az államot, s emellett egyszerü erkölcsöket s a hazafiui kötelességek lelkiismeretes teljesitését terjeszték mindenütt.

Püspökeink e korban is a haza első törvényhozói, a király tanácsurai; legtöbben közölök követek, béke-, szövetségszerzők, magas állami tisztviselők vagy épen országkormányzók, s a fényes állásukkal járó költségeket ismét nem annyira az állam kincstárából, mint inkább egyházi javadalmaikból fedezik. De voltak hadvezérek is.

Szent-István birodalmának függetlenségét s területi épségét megvédeni és fentartani az egyház szintén feladatául tekinté. A középkor, Mátyás király fekete-seregét kivéve, állandó hadseregeket nem ismert; az ország hadereje a király, a hűbéres fejedelmek, a zászlósurak, a vármegyék s a főpapok zászlóaljaiból állott.

Ily zászlóaljak tartása s kiállitására nemcsak a püspökök, hanem a káptalanok, sőt prépostok, s a nagyobb javadalommal biró plébánosok és szerzetesrendek is kötelezve valának azzal a különbséggel, hogy birtokaik aránya szerént vagy két, vagy egy-egy egész, vagy fél, vagy negyed zászlóaljat vagy csupán egyes fegyvereseket tartoztak kiállitani.

A váradi püspök egy zászlóaljat állita ki, mely Zsigmond király korában ötszáz lovast számlált s kétségkivül magában foglalá a káptalan fegyvereseit is, minthogy ezekről külön említés nincs; ellenben az 1498-iki országgyülés már emliti, hogy a váradi káptalan kétszáz lovast

[1] *Lásd alább:* KÖLESÉRI FŐESPERESSÉG — KÖLESÉR.

tartozik adni, a püspök pedig egy zászlóaljat, de ez ekkor már négyszáz emberből állt.[1]

E számarány később ismét változott s kétségkivül emelkedett. A püspöknek s a káptalannak nemcsak ugy, mint a többi zászlós uraknak minden husz, majd tiz jobbágytelek után egy-egy lovast kelle kiállitaniok, hanem még tizedjövedelmök minden száz forintja után is öt-öt lovast. Ezenfelül minden kanonok saját személye helyett egy lovast tartozott kiállitani, amire ha csekélyebb jövedelmei miatt képtelen vala, a gazdagabb javadalmu kanonokok segiték ki; de az 1552-iki pozsonyi országgyülés már akképen intézkedett, hogy minden káptalannak egy-egy tagja jelenjék meg személyesen, mégpedig olyan, ki a predikálás s a szentségek kiszolgáltatására kiválólag alkalmas, tehát nyilván a tábori lelkészi szolgálat végett.[2] Végre a plebánosok, oltárigazgatók tizen-tizen állitának ki egy-egy lovast, vagy más végzés szerént jövedelmeik tizedét adák a haza védelmére.[3]

A püspök s a káptalan fegyveresei nem valának gyülevész zsoldosok, kiket csak a szükség idején fogadnak fel, hanem ugynevezett egyházi nemesek, kiket a püspök s a káptalan saját jobbágyaik közől emelének ki, kik földjeiket, mint az ország egyéb nemesei, örökösödési joggal birták s a fegyverviselésen kivül más szolgálattal nem tartoztak. Ily nemesei valának a püspöknek Biharon, Püspökiben, Csatáron s egyéb birtokain nemcsak magyar, hanem oláh jobbágyai közől is; a káptalan jószágain hasonlóképen laktak nemesek: Váradon, magában a városban tizenkét káptalani nemest emlitenek történeti forrásaink.[4]

[1] Az 1498-iki törvények kiadásainak illető helyén a váradi káptalan kimaradt, de gr. Batthyány I: *Leges eccl.* III. 546. l. megjegyzi: «In manuscripto post Capitulum Agriense sequitur Varadiense hoc modo: Capitulum Varadiense equites ducentos.»

[2] «ex singulis Capitulis non tot personæ, sicuti antea erat decretum, sed unus tantum idoneus et ad docendum, Sacraque administranda, quo fieri poterit, aptior, reliquorum domi manentium sumptibus expediatur.» Art. 3. §. 7.

[3] *1523-iki törvények.* art. 42. — 1542: art. 27. — 1545: art. 23. stb.

[4] «Libertini dominorum Capitularium Varadini sunt in civitate super equos, dum necesse fuerit, servientes: Numero 12.» *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Dicalis Conscript. 1552. Kétségkivül ezek utódjai valának azon «egyházhelyi nemesek», kiket Várad lakosai közt Szalárdi krónikája ismételve emlit. *Ujabb nemzeti könyvtár.* 368. 466. ll.

Az egyházi nemesek fegyverzete pánczél, sisak, mellvért, paizs és lándzsa volt; saját zászlajok alatt sorakoztak, mely egyik oldalán a püspök czimerét, a másikon az egyházmegye védszentjét, nálunk Szent-Lászlót tünteté fel, amiért azután Szent-László vitézeinek nevezék őket. A legénység lándzsáin szintén lobogók valának az egyházmegye s a püspök czimerével.[1] Begyakoroltatásukat kapitányuktól s alsóbb foku tisztjeiktől nyerék; főparancsnokuk maga a püspök vala, ki harcz idején személyesen vezette őket a király zászlaja alá a csata mezejére, hol a fél vagy negyed zászlóaljakat egyes egészekké foglalták össze.[2]

A rendes, az ország rendelkezésére álló zászlóaljon kivül volt a püspöknek külön őrsége is ugy Várad, mint Fenes és Bálványos várában.

Hány főből álltak ez őrségek? s minő hadi készletekkel, nevezetesen minő gépekkel s a lőpor használata óta hány ágyuval rendelkeztek? e kérdésekre nem adtak eddigelé feleletet történeti forrásaink. De miután a fenesi vár 1294-ben, a váradi meg 1474-ben diadalmasan állták ki a falaik ellen intézett ostromot:[3] jogosan hihetjük, hogy fontosságuknak s ama kor hadi igényeinek megfelelőleg valának felszerelve. Várad pedig azon javitások s épitkezések után, melyeket Pruisz János püspök benne eszközölt,[4] kétségkivül egyike lőn ama főpapi váraknak, melyekről egyik történetirodalmi tekintélyünk mondja, hogy «hazánk legjobban felszerelt és legbiztosabb fegyvertárait képezték.»[5] Emellett bizonyitanak e vár későbbi (1514. 1557. 1606 stb.) több-kevesebb szerencsével kiállott, de mindig heves ostromai.

A váradi várnak egy későbbi (1632-iki) leltárából értesülünk csak annyiról, hogy e vár hatvankilencz ágyuja közől kettő «Frater» nevü

[1] Br. Nyáry A: *Hyppolit-codexek. Századok.* (1872) 367—368. ll. jegyz. *s e munka* I. köt. 268. l.

[2] Salamon F: *A magyar hadi történethez a vezérek korában. Századok.* 1876. évf. 726. l.

[3] *E munka I. kötete* 157. és 305. ll.

[4] *E munka I. kötete* 313. l.

[5] Br. Nyáry A: *Hyppolit-codexek. Századok.* 1872. évfolyam. 288—289. ll. Ugyanitt elősorolvák ama hadi készletek, melyek az egri püspök egri és szarvaskői váraiban állottak s melyekből kitünik, hogy már a XVI-ik század első tizedében itt a lőporos fegyvernemek jóval felülmulták az iv-fegyverek számát, 360 puska s 29 ágyu állván a püspök rendelkezésére. A nem kevésbbé fontos váradi s fenesi várak hadi készlete legalább annyira szintén tehető.

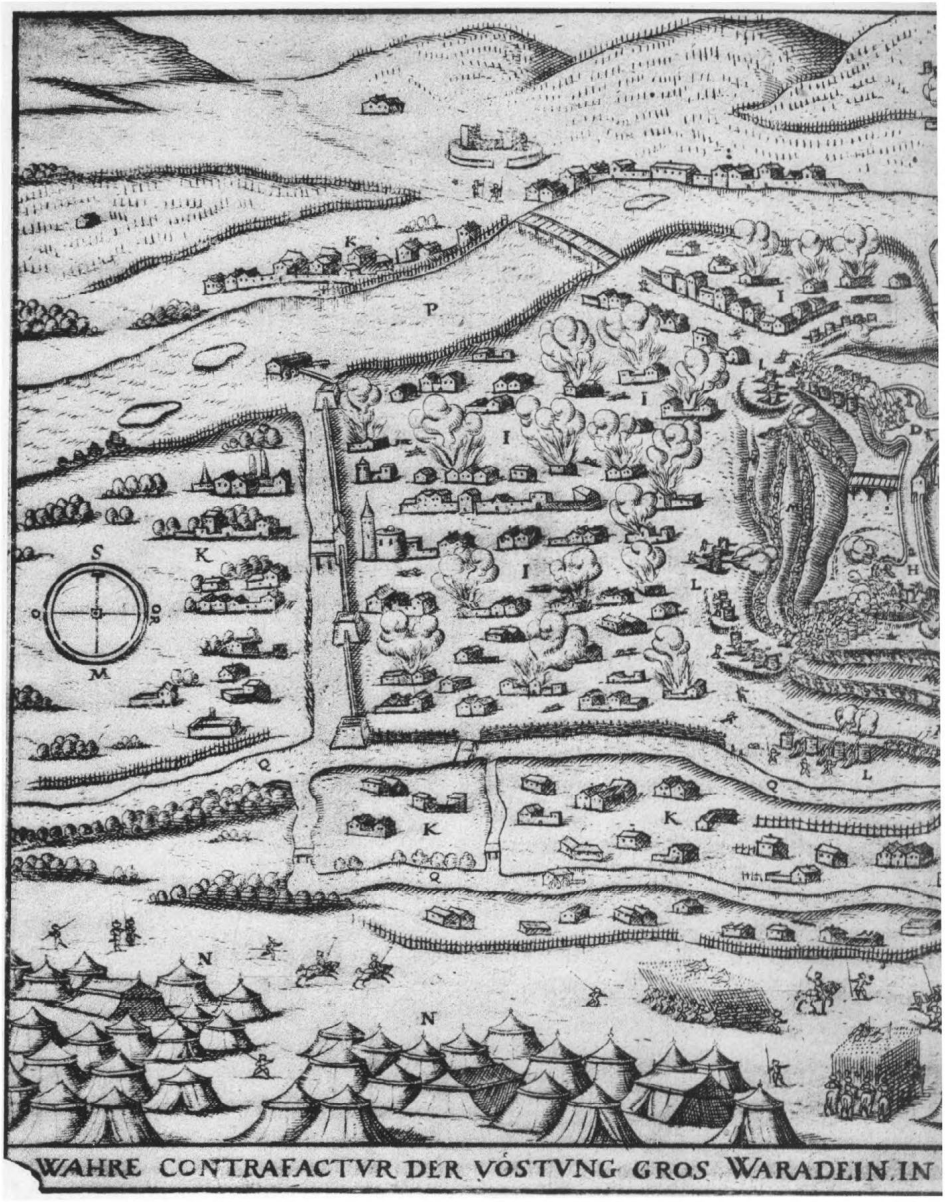
WAHRE CONTRAFACTVR DER VÓSTVNG GROS WARADEIN.IN

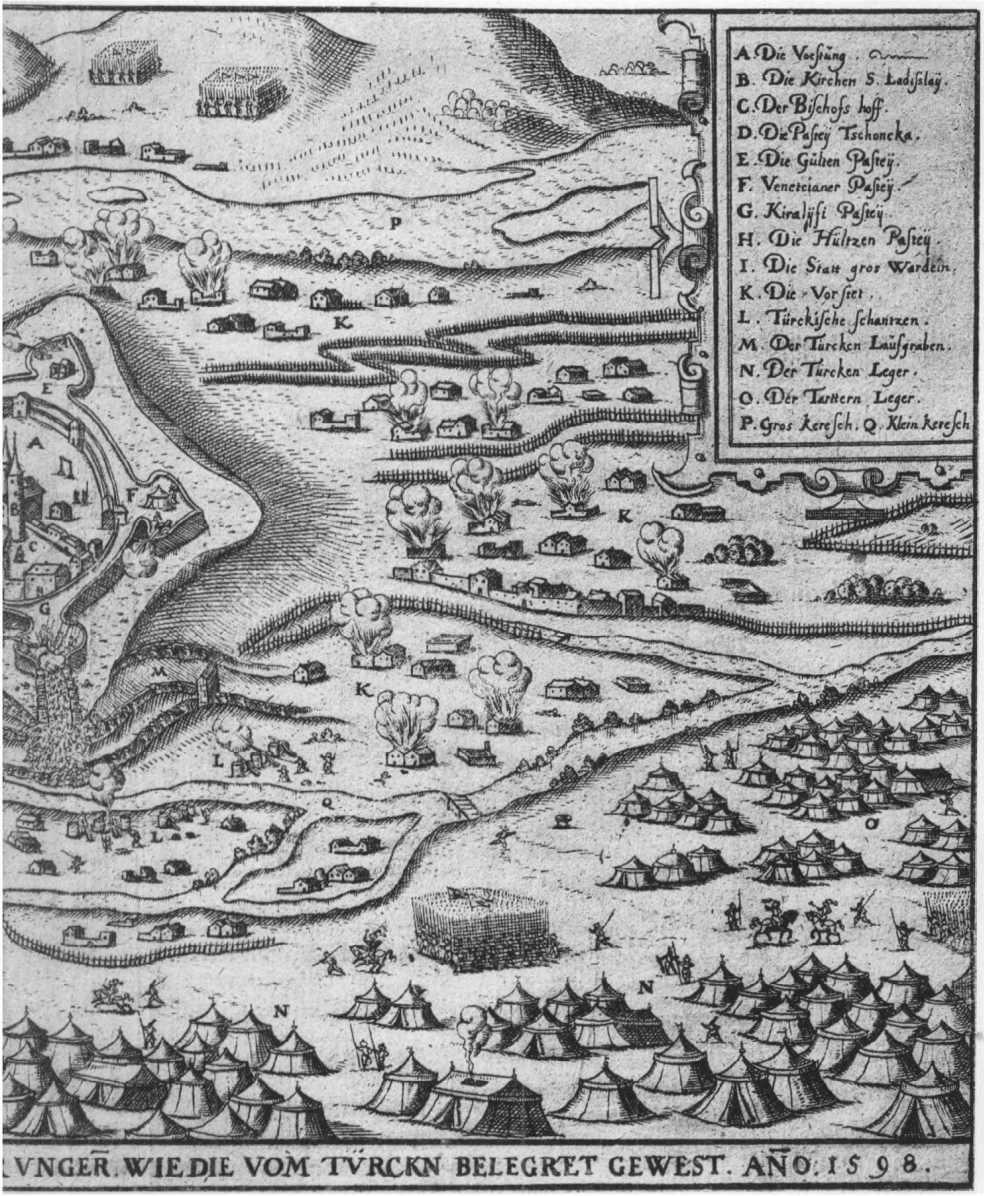
A. Die Veſtung.
B. Die Kirchen S. Ladiſlaij.
C. Der Biſchofs hoff.
D. Die Paſtey Tschoncka.
E. Die Gülten Paſtey.
F. Venetcianer Paſtey.
G. Kiraljſſi Paſtey.
H. Die Hültzen Paſtey.
I. Die Statt gros Wardein.
K. Die Vorſiet.
L. Türckiſche ſchantzen.
M. Der Türcken Laufgraben.
N. Der Türcken Leger.
O. Der Tarttern Leger.
P. Gros Kereſch. Q. Klein Kereſch
VNGER. WIE DIE VOM TVRCKN BELEGRET GEWEST. ANO. 1598.

vala,[1] mert talán még Frater György, Várad lángelméjü püspöke öntette őket.

Váradnak, nevezetesen a váradi várnak püspökségünk középkori idejéből nem maradt ránk rajza;[2] amelyet itt a mellékelt fénynyomaton bemutatunk, az 1598. évből származik,[3] de alig hihető, hogy azon négy évtized alatt, mely az idézett év s a püspökség megszünése közt lefolyt, a vár a régitől egészen elütő alakban épült volna fel; határozott tudósításunk erről nincs. János-Zsigmond épitett ugyan a váron,[4] de épitkezése csak az 1557-iki ostrom okozta hiányok kiegészitésére terjedhetett s a várfalak tégláinak alsó rétegei, kivált az éjszaki oldalon, a XVI-ik századnál régibb korra mutatnak.

A kérdéses rajz hitelességéről másutt fogunk szólani,[5] itt csupán annyit jegyzünk meg, hogy annak készitője a vár 1598. évi parancsnoka volt s mint ilyen leginkább a vár falait, elrendezését, védműveit s a legjobban ostromolt oldalakat kivánta feltüntetni; a többi épületeket ugy a várban, mint azon kivül s a város kiterjedését épen csak jelezni akarta, minélfogva műve ez utóbbi tekintetben nem pontos s még kevésbbé teljes. De hogy a várat körfala, öt bástyája s vizzel telt, széles árkaival hiven tükrözi vissza, azt történeti emlékeink s a vár ma is látható alakja igazolja.[6]

Fenes vára már épen csak romjaiban maradt reánk. E vár, melynek I. alatt alap-, II. alatt pedig távlati rajzát mutatjuk be, már csak romjaiban maradt ránk.

[1] *Erdélyi muzeumi kézirattár.*

[2] Fényes E: *Magyarország leirása.* I. 223. l. emliti ugyan, hogy létezik Váradnak egy 1496-iki térképe, de itt az évszámban kétségkivül tollhiba van.

[3] Ortelius *redivivus et continuatus.* (Frankfurt. 1665.) 246. l. melléklete.

[4] Az Aranyos-bástya keleti sarkán, kőbe metszve, (1)572 évszám olvasható.

[5] *Alább III. kötet:* Várad.

[6] »Arx ampla cum quinque propugnaculis magnis conspicua. Propugnaculum primum *Rubeum* (lásd a mellékleten *F* betü) vocatur; majus est omnibus aliis; angulus unus ad alium in longitudine habet 120 passus, angulus vineta spectans passus 139. aliud propugnaculum, vulgo *Aranyos bastia* vocatur. Tertium *Chionka* bastia. Quartum *Kapu* bastia (a mellékleten *H* betü, utóbb Bethlen-bástya). Quintum *Királyfi* bástya.» Miskolczy J. tudósitása 1609-ből. Keresztury J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 231. l. — «minthogy az vár ötszegre vagyon csinálva, az templom is ugy tetszenék inkább, ha öt szegre lenne.» Ibrányi M. tudósitása I. Rákóczy Gy. fejedelemhez 1639-ből. *Gyulafejérvári országos levéltár. Kéziratok.*

E vár nem más, mint az, mely Belényes mellett Bélavár név alatt ismeretes, de amely nevezet középkori okleveleinkben teljesen ismeretlen, mert azokban mindig csak a «fenesi vár» elnevezést olvassuk. [1]

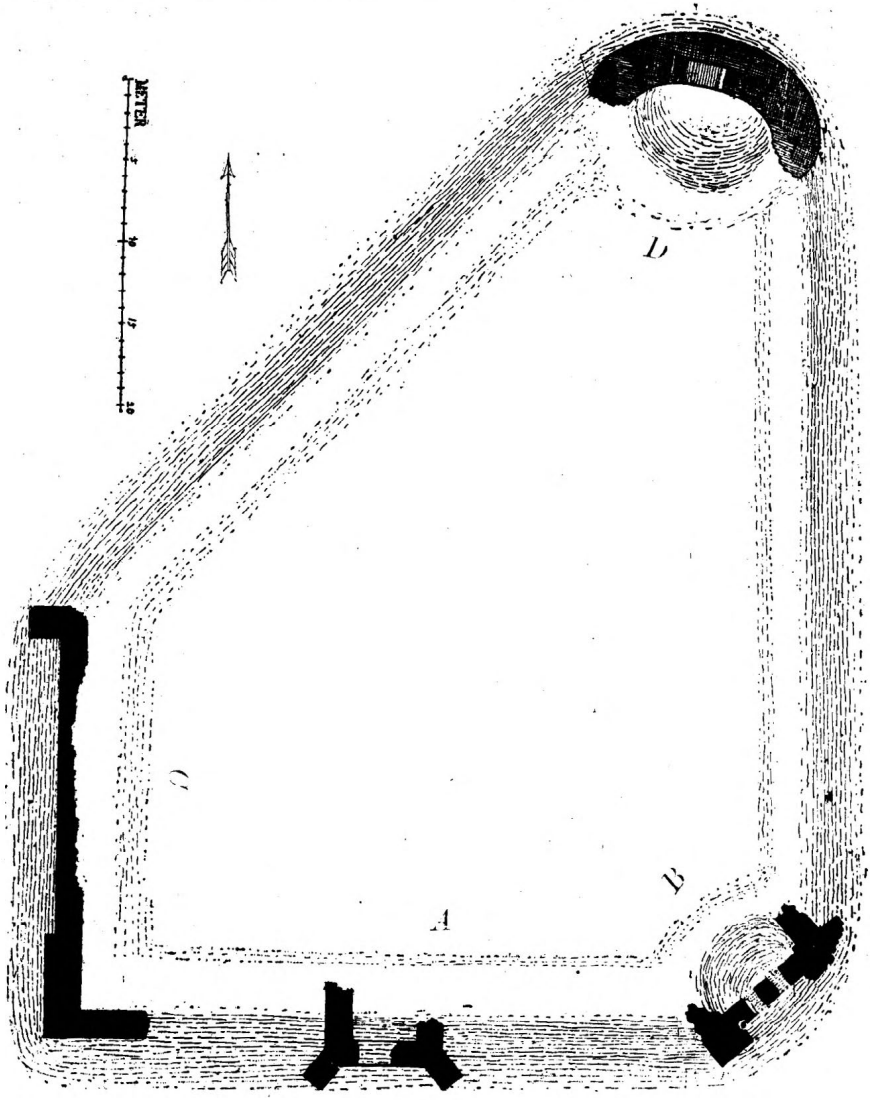

1.

[1] «Jacobo fratri domini Episcopi Waradiensis .... et aliis *in castro Fenes* commorantibus.» Wenzel G: *Árpádkori uj okmánytár.* X. 153. l. s az alább következő idézetek.

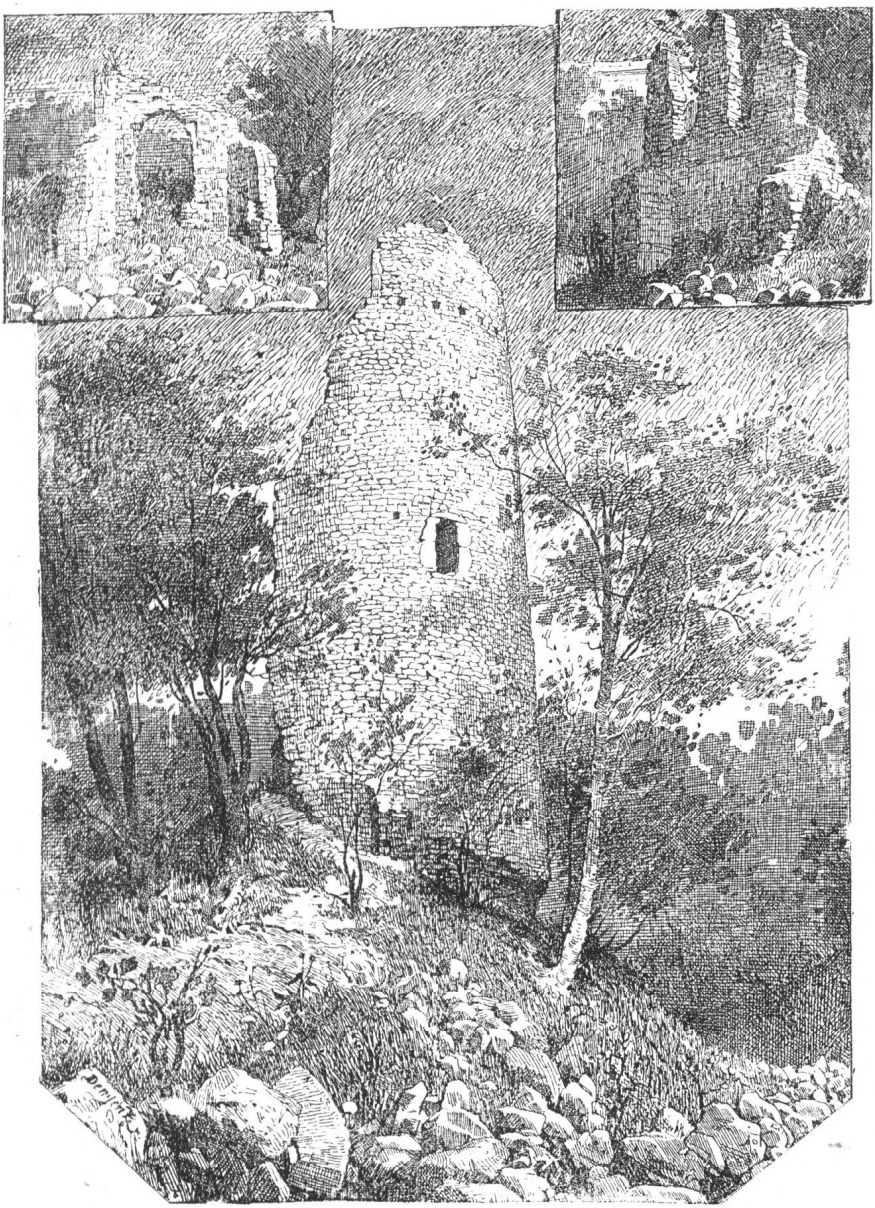

II.

A vár ugynevezett hegyi váraink egyike volt, mely erdőboritotta magas bérczen emelkedett s melyhez csak egy hosszu, de annál keskenyebb völgyön lehet jutni. Magas fekvésén kivül a hegyet gyürü alakban övező három sor árok is védte, melyek legfelseje a várfalak tövénél vette körül. A falak tört állapotu terméskövekből épültek, de ma már csak csekély részekben állnak fenn. Kapuzata *A)* melyen a felvonó hid nyomai is látszanak, még áll két oldalán erősen kiszökő támfalakkal. A kaputól jobbra *B)* valamely emeletes épület, talán épen a palota falaiból szintén áll egy részlet, s rajta két ablak helye; a bal oldalon látható falak *C)* melléképületek oldalát képezhették. De legjelentékenyebb a kapuval szemben emelkedő öreg-torony (donjon) *D)* mely a többi romokhoz képest legépebb s tekintélyes magasságával még most is uralkodik romtársai felett. Ez is tört állapotu terméskőből rakott, hengeralaku épitmény, de melynek féloldala már egészen leomlott.

Valamint nem volt hajdan erősitett város vár nélkül, és napjainkban nincs hadi erőd citadella nélkül: épen ugy nem hiányzott középkori váraink ból az öregtorony, melynek kiváló fontosságu rendeltetése volt. Ha a vár már be is vala véve, az ostromlottaknak még mindig maradt egy utolsó menedékök: az öregtorony, hol tovább védhették magukat, mig vagy segitség érkezett vagy az ellen bele unt az ostromba s a honnét végső szükség esetén titkos, föld alatti utakon elmenekülhettek avagy éjjel kirohanva, áttörhettek az ellenségen.

Azért az ilyen tornyok épitésére rendszerént kiváló gondot forditottak, falait négy, öt, hat oldalulag vagy henger-alakban vastagon s erős kövekből avagy téglákból épiték, s belsejében az egyes emeletek s osztályok összeköttetését oly tekervényesen s annyi furfanggal létesitették, hogy az ellenséget még akkor is, ha már a torony egyik részébe benyomult, a másik részen még kiverni lehetett. Belső felosztását illetőleg, volt benne pincze az élelmi szerek számára, tűzmentes, boltozott helyiség a kincsek, s becses iratok megőrzésére, továbbá termek, gyakran kápolna is, legfelül pedig szabad, tágas hely a torony falait körülövedző folyosóval, honnat a tornyot s környékét védni lehetett.[1]

[1] Henszlmann I: *Magyarország ó-keresztyén, román és átmenet stylü műemlékei.* 160—161. ll.

A fenesi vár öregtornyánál is, mint egyebütt, az alsó emeleten ablak vagy ajtónak semmi nyoma, hogy a torony az ellenségre nézve annál hozzáférhetetlenebb legyen. A feljárás a toronyba rendesen a második emeleten volt felhuzható lajtorján vagy falépcsőn; ez öregtornyon csak a harmadik emeleten látható egy leszelt csúcsives ablak, melynek mélyedésében a szokásos s egymással átellenes két kőpad még megvan. Legfelső emeletén szintén megvan egy kő ajtófél, kétségkivül az ugynevezett gyilkosfolyosó ajtajából, mely folyosóról az alant álló ellenségre köveket szórni, forró vizet, szurkot stb. önteni szoktak.

Az emeleteket egymással összekötö lépcsőzetnek, mely a fal vastagságában szokott lenni, ma már semmi nyoma, mert az valószinüleg a vár udvara felől lehetett s a toronynak épen ez oldala hiányzik. A föld alatti titkos folyosó, az ostromlottak utolsó menedéke, mely az ilyen tornyokból hiányozni nem szokott, ha volt itt is, e torony alatt vehette kezdetét s valahol a hegyek között érhetett ki.

Végre a vár udvarán látható nagy mélyedés arra mutat, hogy ott kut vagy vizfogó medencze lehetett, de amelynek faragott köveit már széthordták.

Hogy e várra, mely Belényes vidékének s az itten virágzott bányaiparnak védbástyáját képezé, püspökeink kiváló sulyt fektetének s védelmi képességéről kellőleg gondoskodtak, igazolja egy 1290 táján kelt kimutatás, mely felsorolja, hogy a püspök részére befolyt tizedekből a várba, nevezetesen a várőrség élelmezésére mennyi szemesélet és só szállittatott be? összesen nem kevesebb, mint 504 köböl buza és 400 darab kősó.[1]

[1] «Racio frugum allatarum sive numerus ad castrum nostrum Fenes tantus est.

De villa Scathar (Csatár) XC. cubuli partim in frumento et partim in siligine.

De villa Pispuki LXXXIIII. cubuli, totidem de siligine bona.

De villa Olaci LXXV. cubuli de bono frumento.

Item in duobus curribus de villa Charachini. Item in uno curru de villa Bena (?). Item in uno curru similiter in villa Olaci CCCC. sales g . . . .

Item de sancto Nicholao XXXVI. cubulos pulchri frumenti.

Item villa Zeulos (Szőlős) XXX. cubulos bone siliginis.

Item de Veneciis et de Culeser (Kölesér) XXX. cubulos boni frumenti.

Item Eusci (Ősi) XXX. cubulos boni frumenti.

Item villa Abbati XLV. cubulos bone siliginis.» *Bécsi császári udvari könyvtár.* Codex 1062. 118. folio *a.*

Várnagyai közől csak keveset ismerünk. 1294-ben László, Benedek fia és Csatári Pál várnagyok a hozzájok érkezett Jakabbal, Benedek váradi püspök testvérével megvédték a várat a hatalmas Tamásfiak egyikének, Lóránt erdélyi vajdának ellenében, ki azt hevesen ostromolta.[1] Ezekenkivül még csak egy várnagya fordul elő, 1344-ben Mátyás, ki mint Báthori András váradi püspök fel-tóti tisztje is emlittetik.[2]

A püspökség harmadik váráról, az erdélyi Bálványosvárról csupán annyit tudunk, hogy azt Vitéz János püspök szerezte meg, lángelméjü utódja, Frater György pedig ujból épitteté, s ezáltal amint alkalmat adott a vár uj elnevezésére (Szamos-Ujvár), ugy kétségkivül az akkori hadi kivánalmaknak megfelelőleg valódi erősséggé, a Szamosmentének bástyájává emelte azt.[3]

[1] WENZEL G: *Árpádkori uj okmánytár.* X. 153. l.

[2] «Mathia officiale venerabilis in Christo Patris, Domini Andreæ, Dei gratia Episcopi loci eiusdem (Waradiensis) Presulis nostri, de villa Fel-Toth et Castellano eiusdem de Castro Fenes» etc. A váradi káptalan levele. FEJÉR GY: *Codex dipl.* IX. 1. 234—235. ll.

[3] *E munka I. kötete* 292. és 400—401. ll. — A püspökség volt birtokain még egy negyedik vár romjai is láthatók *(lásd alább:* PÁLOSOK — SZENT-MIKLÓSI KLASTROM.); de hogy e vár a püspökség birtoklása korában állott-e? s nem azelőtt vagy még inkább azután épült-e? adatok hiányában kimutatni nem lehet.

KILENCZEDIK KÖNYV.

SZERZETESRENDEK.

SZENT-BENEDEK-REND.

SZŰZ-MÁRIA SZENT-JOBBI APÁTSÁGA.

I.

A' SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSE. — AZ EREKLYÉK A KERESZTÉNY ISTENI TISZTELETNÉL. — SZENT-ISTVÁN KIRÁLY JOBB KEZÉNEK EREKLYÉJE. — MERKURIUS ŐR-KANONOK. — MERKURIUS A SZENT JOBBOT BIHARMEGYÉBE HOZZA.

SZERZETESRENDEK életének kettős feladata volt: a keresztény tökéletesség eszményét lehetőleg megközelitő, eleven példában állitani a népek szemei elé, s az emberiség koronként felmerülő szükségeit legnagyobb önfeláldozással is kielégiteni.

Nemzetünknek, hogy az eltünt húnok s avarok sorsára ne jusson, s a Duna-Tisza partjain, hová az isteni gondviselés vezérlé, magas hivatásának megfelelhessen, — mulhatatlanul szüksége volt arra, hogy leghatalmasabb szomszédjai, a nyugati nemzetek keresztény műveltségét átvegye, s ezáltal szellemi, tehát a legnemesebb rokonságba lépjen velök. Eme nemzeti szükség kielégitésében szent királyaink legbuzgóbb munkatársai a Szent-Benedek-rend szerzetesei valának. Várad közelében épen akkor keletkezett egy monostoruk, midőn Szent-László a váradi püspökség első alapjainak letételével foglalkozott és ez a berettyói vagy szent-jobbi monostor vala.

Keletkezése, mint ős intézményeink legtöbbjéé, a legendák s krónikák távol derengő fényénél homályosan s csak körvonalaiban tünik fel; történetének biztosabb szálai első apostoli királyunk szentté avatásának tényével függnek össze. Ez alkalommal (1083. év) felnyiták Szent-István közel félszázados sirját, hogy lepleit, melyekbe öltöztetve volt, megujitsák, és szent ereklyéit nemzete, sőt most már a keresztény világ tiszteletének kitegyék. De ez ereklyék még más tekintetben is kiváló figyelem s érdeklődés tárgyai valának.

A szentek sirjának s ereklyéinek a keresztény isteni tiszteletben nagy fontossága van; nélkülök nincs keresztény oltár s áldozat. Szent-István királynak s hittérítőinek kétségkivül sok gondot adott az ereklyék megszerzése, mert hazánkban szentek sirjai akkor nem valának, a római uralom idejéből származottakat rég elsepervén a népvándorlások hullámai. Első egyházaink oltárai számára tehát a messze külföldről kellett szerezni ereklyéket a sürübben nyilatkozó szükséglet szerént nagyobb és nagyobb fáradsággal és költséggel. Most végre, Szent-István sirjának megnyitásakor itt volt az alkalom, hogy oltáraink magának hazánknak földéből nyerjenek ereklye-kincseket, reánk nézve kétszerte becseset: szentet és magyart.

Annál nagyobb volt tehát a megdöbbenés, midőn a szent király sirját megnyitva, annak «dicsőséges jobbját» nem találták sehol.

Ez eseményről az idegen, de egykoru Hartvick regensburgi püspök tudósitásán kivül más feljegyzések is szólanak, melyek a szent jobb eltünésének módját egymástól eltérőleg adják ugyan elő, de abban megegyeznek, hogy e nemzeti kincs egy Merkurius nevü egyházi férfiu birtokába jutott, ki azt Szent-László uj alkotásainak földjére, Bihar-megyébe hozta.[1]

Merkurius nevének idegenszerü hangzása mellett is magyar származásu volt az előkelő Katapán nemzetségből, mely utóbb Egernek is egy főpásztort adott. Életének első szaka, mint a róla fenmaradt gyér

[1] «Illud tantum in fine codicis addere decrevi, quam miro pietatis dei munere diu quæsitus et non inventus annulus cum ipsa beati viri dextera post translationis eius triennium est manifestatus. Monachus quidam nomine mercurius, qui in ordine clericatus thesauri perpetuæ virginis custos fuerat, etiam per amorem cœlestis patriæ sæculo renunciaverat, ipsa hora, qua tumulus fuerat apertus, ne quid sanctarum reliquiarum raperetur, redargutione regali procul inde est remotus. Cui tristi vultu in choro residenti iuvenis quidam albis vestibus vestitus pannum involutum tradidit, dicens: Hæc tibi committo servanda, cum tempus fuerit manifestanda. Post completionem officii sacri, monachus in angulo domus pannum expandit, integramque viri dei manum cum annulo mirifici operis cernens expavit, atque secum, nemine sciente ad monasterium, quod rex suo regimini commendaverat, tempus a iuvene sibi prædictum a christo præstolaturus, deportavit.» Érdy I: *Szent-István első magyar király életirata Hartvik szerint.* 23. fejezet. — Bonfini: *Rerum Ungaricarum Decades.* II. l. 215. l. — Legujabban és leghelyesebben M. Florianus: *Vita Sanctorum Stephani Regis et Emerici Ducis.* 68. l.

adatok sejtetik, eléggé fényes és zajos volt, élvezte a családi élet örömeit is; de később, mint az a középkor embereinél épen nem vala ritka eset, lemondva a világról, az egyházi rendbe lépett s a székesfejérvári főegyháznál őr-kanonokságot nyert. És ez életének további folyásánál fogva figyelemre méltó körülmény, mert ez állásában rá volt bizva Szent-István sirja is, melynek hű és lelkiismeretes gondjaviselésére esküvel kötelezte magát.

De számtalanszor megtörtént a középkorban az is, hogy amint a szerzetesek soraiból gyakran jeles főpapok váltak ki, ugy főpapjaink közől nem egy klastromba vagy épen remeteségbe vonult. Merkurius is, elhagyva kitünő kanonoki állását, a szerzetesi életre szánta el magát s ekkor vehette fel a Merkurius nevet. Mikor történt ez? Szent-István király sirjának felnyitása előtt-e vagy után? annak meghatározásában nem egyeznek meg történeti forrásaink. Hartvick püspök idézett előadása szerént Merkurius már a szent jobb átvételekor szerzetes volt; ellenben egy másik, szintén tekintélyes tudósitás, mely magából a szentjobbi monostor levéltárából származik, szóval sem emliti, hogy Merkurius már 1083 előtt szerzetes lett volna.[1]

De emlit egy más körülményt, melyről ismét Hartvick hallgat, hogy tudniillik a szent jobb orzás következtében tünt volna el a sirból. Ily vád gyakran hangzott s nem mindig alaptalanul ama korban, midőn az ereklyék, Szent-István jobbjánál sokkalta igénytelenebbek is, nemcsak jámbor szerzetesek, hanem fejedelmi férfiak vágyainak is tárgyát képezék és igy az idézett tudósitás, magában véve, nem hihetetlen, de kétségessé teszi ama részlete, mely a merénylet elkövetésével épen azt vádolja, ki a szent király sirjának hű őrizetére esküvel kötelezte magát.

Vajjon e vád nem inkább csak ama kor békétlenségét s ámulatát tükrözi vissza ama váratlan eseményen, melyet különben megfejteni nem tudott, hogy tudniillik a drága ereklye az ország fővárosa helyett

[1] «Anno millesimo septuagesimo octavo Sanctus Rex Ladislaus Regni sui anno septimo (tehát kétségtelenül MLXXXIII állt az eredeti okiratban s ez évszámot a másoló hibája változtatta MLXX*V*III-ra), quando scilicet revelata fuit Dextera Sancti Regis Stephani, alias furtim de membris eiusdem per Mercurium scilicet Patrem Catapani Albensis Præpositi, sed postea Archi-Abbatem huius loci ablata.» Simon Máté: *Supplementum ad dissertationem Georgii Pray de Dextera S. Stephani Regis.* 93. l. — Kercselich B. A. *Hist. Eccl. Zagrab.* 127. l.

egy félreeső, ismeretlen vidéknek jutott? az bizonyos, hogy Szent-László ily nagy nemzeti kincset ismeretlen vagy épen méltatlan férfiutól mindenesetre visszavesz vala; ehelyett azonban a szent jobb Biharba hozatalán nemcsak megnyugszik, hanem annak állandó itt maradásáról királyi bőkezüséggel is gondoskodik.

II.

SZENT-LÁSZLÓ KIRÁLY A SZENT JOBB TISZTELETÉRE MONOSTORT ÉPIT. — A MONOSTOR HELYE, ELNEVEZÉSE, EREKLYETARTÓJA, VÉDSZENTJE, ELSŐ APÁTJA. — A SZENT JOBB NYILVÁNOS TISZTELETE.

Váradtól éjszaknak, a Berettyó jobb partján szelid halmok lánczolata vonul végig. E halmok egyikének lábainál, Adorján vára romjainak közelében szerény község vonja meg magát, de melynek neve fényes történeti emlék. E község *Szent-Jobb* s nevével hiven jelöli a helyet, hová Merkurius első királyunk dicsőséges szent jobbját hozá s ahol azt három évig titokban tartotta. Ekkor országa nagyjainak kiséretében megjelent ott Szent-Lászó király s letette ama monostor alapjait, melynek hivatása volt, hogy a szent jobbot őrizze s vidékén a keresztény művelődés s az állami rend megszilárdulását elősegitse.

Alapitványa helyéül nem a völgyet, hanem a völgy felett emelkedő halmok egyikét választá, nevezetesen azt, mely ma is temetőnek használtatik.[1] Választására mindenesetre elhatározó befolyással volt ama körülmény, hogy a monostort a Szent-Benedek-rend számára épité, s e rend tagjai mintegy szabályszerüleg halmok s hegyek magaslatain telepedtek meg.[2] Fenn a hegyen pedig a természetnek egy szép tüneménye jelölte meg a monostor helyét. Ott ugyanis egy gazdag kutforrás

[1] BOMBARDI: *Topographia M. R. Hungariæ.* 580. l. azt állitja, hogy «Abbatia S. Jobi Berettyónem ad amnem, eius ædes quandam pervetustæ Arcis speciem retinet vallis, sudibusque prætensa.» de ez tévedés, mint arról e munkában még bővebben lesz alkalmunk meggyőződni.

[2] «Bernardus valles, colles Benedictus amabat,
Oppida Franciscus, magnas Ignatius urbes.» Tudniillik Szent-Bernát a cisterciták alapitója völgyeket, Szent-Benedek magaslatokat, Szent-Ferencz községeket, Szent-Ignácz városokat választott szerzetének lakhelyéül.

buzog, mely vizével ugy a monostort, mint annak nélkülözhetetlen halastavát bőven ellátni igérkezett. E forrás lefolyásának bal partján emelkedett fel a monostor. [1]

Épületéről csupán annyit találunk feljegyezve, hogy egészen fából épült,[2] mely tudósitás mig egyrészt igazolja, hogy a faépitkezés ama korban még a jelentékenyebb alkotásoknál is divatozott, másrészt a monostor keletkezésének idejére biztosabb világosságot derit. Hartvick előadása szerént ugyanis Szent-Jobbon már első királyunk ereklyéjének odahozatala előtt állott monostor;[3] de ha állott, akkor mire való volt Szent-László faépitkezése, melyet hogy maga a szent király is csak ideglenesnek, ugynevezett szükségleti egyháznak tartott, mutatja azon intézkedése, hogy még életében gondoskodott egy más, állandó kőmonostor épitéséről.[4] Ennélfogva biztosabb elfogadnunk magának a szent-jobbi monostornak már idézett tudósitását, mely csak egy monostort emlit s annak épitőjéül Szent-László királyt tünteti fel.

Nem érdektelen ama másik kérdés is, hogy a terület, melyen Szent-László a monostort felállitá, miféle birtok volt: királyi-e vagy pedig nemzetségi? erre azonban határozott feleletet nem adnak történeti

[1] E forrás ma is megvan s mint századok előtt, folyton adja üditő italát, de bár Szent-Jobb községében a hagyomány nem szakadt meg vagy legalább nem kellett volna megszakadnia, mert a török foglalás előtt élt lakosainak Balog, Fodor, Lakatos, Oláh, Pap, Rácz nevü utódai élnek ma is; mindamellett ama forrás jelenleg «török-kút» nevet visel, jeléül annak, hogy az uj viszonyokba már a második emberi nemzedék annyira beleéli magát, mintha azok mindig tartottak volna.

[2] «Idem Sanctus Rex (Ladislaus) in eodem loco, ubi ipsam Dextram repererat, fieri fecit Monasterium ligneum.» Simon M: *Supplementum.* 93. l.

[3] «Mercurius .... integram viri dei manum .... secum, nemine sciente ad monasterium, quod *rex suo regimini commendaverat* .... deportavit. Ibi .... post *fundatores* ipsius cœnobii conscios fecit, ad ultimum .... regis ad notitiam perduxit.» *Szent-István legendája.* 23. fej. A ritkitott helyek is mutatják, hogy Hartvick szavait betü szerénti értelemben venni nem lehet.

[4] *Lásd alább.* — Hogy Hartvick, ki Szent-István sirjának felnyitása után egy negyed századdal, tehát a szent-jobbi konventnek már fennállása korában járt hazánkban, — e kor viszonyait az egy negyed század előtti időre ruházza, mutatja azon előadása is, hogy Merkurius 1083 előtti monostorát nemzetségének tünteti fel, s mindemellett azt mondja, hogy Merkurius e monostor kormányát a királytól (Szent-László) nyerte: «quod rex suo regimini commendaverat». M. Florián: 69. l.

emlékeink. De mert nemzetségeink birtokjoga már a honfoglalás óta annyira kizárólagos vala, hogy abba az egy hűtlenség esetén kivül a király sem avatkozhatott, s mert a szent-jobbi monostor megalapitásánál a terület megvétele vagy cseréléséről szó sincs, s maga a szent király intéz, rendez mindent: alig kételkedhetünk, hogy annak területe királyi birtok volt már azelőtt is, valamint azután századokon át a monostor, mint királyi, királyaink kegyurasága alatt tünik fel.

Monostoraink szervezésénél azonban legjelentékenyebb cselekmény volt azok tulajdonképeni megalapitása, vagyis az alapitó oklevél kiadása által jövőjök biztositása. Szent-László szintén adott uj monostora számára ily alapitó oklevelet, de az alig egy negyed század mulva a lángok martaléka lett. Tartalmának fővonásairól mégis maradt reánk tudósitás, mely szerént a szent király gondoskodott mindarról, amire a monostornak szüksége vala, nagyobb számmal rendelvén számára falvakat, jobbágyokat s ezekhez adá még Szalacs és Szatmár városok vámját is.[1]

Eközben nem feledkezett meg a monostor tulajdonképeni alapjáról, a szent kézről sem, s kétségkivül Szent-László volt az, ki mig a monostort épitteté, a szent jobb számára az egyház ős szokása szerént ereklyetartót is készittetett.

Az ereklyéket mintegy a VIII-ik század óta már nemcsak az oltár asztalába zárták, hanem az oltárok felett közszemlére is kitették, sőt nevezetesebb események alkalmával ünnepélyesen körül is hordozák érkező királyok, főpapok elé, hadjáratokba, béke- és szövetségkötésekhez, koronázásokhoz vivék, eskütételekhez előhozák. Igy történt, hogy az ereklyék e különféle, uj alkalmazásánál fogva különféle ereklyetartók keletkeztek, de amelyek mindig egyenlők voltak abban, hogy a legnemesebb anyagokból, legtöbbször aranyból, ezüstből s művészi faragványokkal vagy vésetekkel, zománczczal és festvényekkel vagy drágakövek- és gyöngyökkel diszitve készültek s valóságos műkincseket képezének.

Az ereklyetartók e különféle nemei közt legérdekesebbek azok, melyek az emberi test főbb részeit, a fejet, mellet, kezeket, karokat

[1] «cui (Monasterio) etiam prædia et cætera necessaria, atque populum ad officium Ecclesiæ pertinentem ordinavit, cum cæteris (certis?) tributis de Zoloch et de Zathmár, ac aliis proventibus.» Simon M: *Supplementum.* 93. l.

állitják elő aszerént, amint ezen testrészek egyikét vagy másikát foglalják magukban. Ezek közől ismét, már tárgyunknál fogva is, a kézalaku ereklyetartók érdekelnek leginkább minket.

Ezek szintén nemes érczből, vagy legalább gazdagon megaranyozott s drágakövekkel kirakott rézlemezekből készültek s az emberi kezet vagy egészen, válltól kezdve, vagy pedig csak részben állitták elő vagy nyitott tenyérrel vagy pedig áldásra emelt három ujjal, olykor ismét a kéz markába helyezett s az illető szentre vonatkozó valamely tárgygyal. De ezen, már nemes anyaguk s művészi kidolgozásuk által is értékes érczkarok legfőbb becsét az ereklye képezé, melyet a kar belsejében helyeztek el, de a tenyérre, ujjra vagy magára a karra kristályüveget alkalmaztak, melyen át, mint egy kis ablakon a kézbe rejtett ereklyét látni lehetett.

Hogy az ilyen ereklyetartók régóta és nagy számmal divatoztak, azt számos adat és emlék bizonyitja. Magának a prágai székesegyháznak a XIV-ik században nem kevesebb, mint huszonkét darab kézereklyetartója volt; Kölnben, Aachenben maig is vannak ily példányok.[1]

Ilyen kézalaku s ezüstből vagy épen aranyból készült ereklyetartó volt az, melybe Szent-László király a szent-jobbot foglaltatá. Maga az ereklyetartó nem maradt reánk, történeti forrásaink sem emlitik; létezését mégis kétségtelenné teszi részént a hazai szokás, amennyiben Szent-László király mindkét karját is ily ereklyetartóban őrzé a váradi székesegyház, részént a szent-jobbi monostor régi pecsétjei, melyek mindenikén könyökénél meghajlott, ujjaival felfelé emelkedő s áldást adó kéznek alakja látható.[2] Kétségkivül azon ereklyetartó képe, mely a szent jobbot magában foglalta.

Maga a monostor Szent-István király ezen ereklyéjéről «Szent-Jobb» vagy régiesen «Szent-Jogh»-nak neveztetett[3] s csupán a Váradi regestrum nevezi «Berettyói»-nak.[4] Egyháza azonban bár első apostoli

[1] Ipolyi A: *Magyar ereklyék.* 5—7. és 48—50. ll.

[2] *Lásd alább a pecsétek rajzait.*

[3] «Monasterium Sancti Regis Stephani de Zenth-Jogh.» — «Jogh» nem egyéb, mint a mai «jobb» = jobbkéz szavunk régi alakja s ellenkezője a *bal, balog* szónak. Igy a tatrosi codexben: «Ne tudja a te balod, mit teszen a te *jogod*», vagy «megfeszejtettek ő vele két tolvajok, egyik *jog* felől, másik bal felől».

[4] «Petrus curialis comes de *Berucyo.*» «Abbas de *Berucio.*» «Botha de *Beruchyou.*» *Váradi regestrum.* 68. 166. oklevelek. — Szokás Szent-Jobb nevét

királyunk szentté avattatása után az ő áldott kezének őrizetére épült, mégsem Szent-István király tiszteletére szentelteték fel, hanem Szűz-Máriának, kinek oltalmába Szent-István hazánkat felajánlotta.[1]

Az igy megalapitott monostor kormányára Szent-László a már többször emlitett Merkuriust helyezte, mint apátot vagy régiesen apát-úrt, s midőn a monostor teljesen készen állt, püspökök s országa nagyjai kiséretében ismét megjelent ott, hogy az uj apátot s rendtársait a monostor birtokába bevezesse, Szent-István dicsőséges jobbját pedig az egyház uj oltárára helyezvén, országa nagyjaival s kicsinyeivel együtt nyilván tisztelhesse.

E tisztelet nyomán indultak azután a későbbi századok nemzedékei és még ma is, hosszu nyolczszáz év után minden évben ünnepélyesen, zászlókkal s énekszóval megjelennek ott hazánkfiai, hogy tiszteljék a helyet, melyet Szent-István kezének ott létével, Szent-László pedig kezének alkotásával megszentelt.

III.

AZ APÁTSÁG ELSŐ VISZONTAGSÁGAI. — VISSZAÁLLITÁSA S A JÖVŐJÉT BIZTOSITÓ INTÉZKEDÉSEK. — BIRTOKAI S JOGI ÁLLÁSA. — HITELES-HELYI MŰKÖDÉSE S PECSÉTJEI.

Az apátság történetének kezdete oly szerencsés, sőt fényes vala, hogy a legszebb jövőt helyezé számára kilátásba. Alapitója, a szent

Berekis vagy Berekys-nek is irni, de ez hiba s kétségkivül KERCSELICH B. A: *Historia Cath. Eccl. Zagrabiensis.* I. 127. lapjának közleménye nyomán kapott lábra. A «Berekis» nem egyéb, mint a régi iratok «Berek-io» vagy «Beruc-yo»-jának hibás olvasása, az utolsó *o* betüt *s*-nek nevezvén. Különben is, mig Berekisnek semmi értelme nincs nyelvünkön, és csak önkényesen lehet azt Berekes- vagy Berkesre magyarázni: a mai Berettyóról tudjuk, hogy az a régies *Berek-jó* = Berek-folyótól származik. HUNFALVY P: *Magyarország ethnographiája.* 380. s köv. ll. Eszerént Szent-Jobbnak állitólagos eredeti neve, a Berekjó, tulajdonképen nem a községnek, hanem a mellette elvonuló folyónak neve s ettől ment át a monostorra épen ugy, mint más monostorokat is gyakran neveztek el folyóktól.

[1] «Monasterium ligneum (tehát nem csupán egyházat, mint PRAY véli: *Dissertatio de S. Dextera.* 25. l.) in honorem B. V. M. in eodem loco fundavit ac ex *suis* .... nicis Prædiis dotavit.» KERCSERICH: i. h. — A jelenség, hogy az uj monostor nem Szent-Istvánt nyeri védszentjéül, még leginkább szólhatna amellett, hogy Szent-László épitkezése előtt csakugyan állt ott egyház a bold. Szűz tiszteletére.

király utolsó perczeiben sem feledkezett meg róla; Álmos herczegnek, kit utódjául kiszemelt, védelmébe ajánlá a monostort és szivére köté, hogy amire már neki ideje nem maradt, épittesse fel azt kőből, mit a herczeg meg is tőn.[1] De e rendelkezésével a szent király oly örökséget hagyott a monostorra, mely annak lételét támadta meg.

Krónikáink elmondják, hogy Szent-László utódja, Kálmán király az apátságot megszünteté, alapitó oklevelét tüzre vetette, birtokait Pál nádor fiainak adományozá. Tettének indokául csupán erőszakos, gyülölet s irigységre hajló természetét hozzák fel.

A mindenesetre erőszakos tényhez azonban maga Álmos herczeg neve s a nevéhez füződő szomoru történet szolgáltatja a kulcsot. Kálmán elfoglalván Szent-László trónját, a tiszai részek birodalmát öcscsének Álmosnak engedte át,[2] és igy Álmos a szent-jobbi apátságnak nemcsak ura, hanem a monostor felépitésével annak jótevője, mondhatni második alapitója lőn. És monostoraink kegyuraik vagy jótevőik sorsát nem nézték részvétlenül. Példa reá a szekszárdi monostor 1074-ben a királyi herczegeket: Gejza, László és Lambertet fenyegető vész alkalmával;[3] vagy épen maga a boldogtalan Álmos a dömösi monostor ápoló s védő szerzetesei közt.[4]

Alig lehet kétség benne, hogy midőn Álmos herczeg testvérbátyja s királya, Kálmán ellen pártot ütött, a szent-jobbi monostor szerzetesei kegyurokkal, a herczeggel tartottak, és igy történt, hogy ami megfosztá Álmos herczeget s fiát szemeik világától, ugyanaz okozta a szent-jobbi apátság eltörlését.

Ugyanezt igazolja azon körülmény is, hogy Álmos herczeg utódainak trónra jutásával bekövetkeztek az apátság jobb napjai is. Álmos unokájának, II. Gejzának első dolga volt, hogy a monostor javait vissza-

[1] «Itemque tempore sui obitus Almo Duci commisit cum lachrymis, ut illius Basilicæ curam haberet, atque etiam sanctissimæ Dextræ lapideum Monasterium ædificaret, eidem porrigens larga manu non modicam pecuniam ad ædificandum. Quod quidem Dux, Almus vocatus, post obitum S. Ladislai Regis fideliter adimplevit et egregium Monasterium lapideum construxit et ibidem sanctissimam Dextram collocavit.» Simon M: *Supplementum.* 93—94. ll.

[2] «Colomannus .... duci Almus *ducatum plenarie concessit.*» Thuróczi I: *Cronica Hungarorum.* II. 60. fej.

[3] Fraknói V: *A szekszárdi apátság története.* 13. l.

[4] Thuróczi I: *Cronica Hungarorum.* II. 62. fej.

vette s az apátságot helyreállitá. Midőn pedig Gejza halálával a nevezett nádorfiak kétségkivül Kálmán király adományára támaszkodva, a monostorra törtek, az apátot és szerzeteseket elüzék, s birtokaikat elfoglalák: ismét Gejzának fia, III. István volt az, ki az apátságot nemcsak ujra visszaállitá, hanem még jövőre hasonló erőszakosságok ellenében biztositani is törekedett.

Nevezetesen a monostort magának a királynak védelme alá helyezte s ez ügyben királyi biztosokká két főispánt, ugy látszik, a bihari és szatmári főispánokat nevezte ki; Boleszló budai préposital pedig kinyomoztatta az apátság összes birtokait s azokról királyi pecsétje alatt levelet adott. [1]

Sajnos, e levél sem jutott el korunkig, csupán egy töredéke vagy kivonata maradt fenn, mely az apátság népeinek s birtokainak összeirását tartalmazza; de e töredék is csak másolat, mégpedig oly avatatlan kéztől, hogy a benne foglalt helynevek között alig akad egy-kettő, mely a felismerhetetlenségig eltorzitva ne lenne.

Ez oklévél-töredék szerént még Szent-László következő szolgákat rendelt az apátság számára: tiz közelebbről meg nem jelölt kézmüvest, de akik közt lehettek vargák, szabók, viaszgyertyamártók s talán ezüstmüvesek is; továbbá négy szücsöt; két kovácsot; három timárt; két mosót; hat molnárt; öt pintért s fa-tál készitőt, jeléül annak, hogy a szerzetesek asztalán milyen edények állottak; továbbá hét sütőt; három lovászt; öt szakácsot; három pinczemestert; tizenkét harangozót; tizenkét fegyverrel szolgáló szabadost; négy belső inast; három serfőzőt s ezenkivül erdőkerülőket.[2]

[1] «Rex Stephanus (filius Gejzæ) ... ordinavit insuper, quod dictum Monasterium sub nullius potestate, nisi Regis Hungariæ .... constituatur, atque etiam defensioni Fulkonis et Fensuke Comitum commisit; et postea Boleslaum Præpositum Budensem destinavit, ut bona monasterii a vicinis et commetaneis inquireret, metisque consignaret, qui modis obtemperavit et in charta Regio sub sigillo posuit.» Simon M: *Supplementum.* 95. l.

[2] «Præfatus autem Præpositus registravit familias a S. Rege Ladislao eidem (monasterio) traditas. Item decem domos artificum, quatuor domos pelliparіorum, duas domos fabrorum, tres cerdonum, duas abluentium, quatuor molendinariorum et duos molendinarios, quinque domos tornatorum ad faciendum scutellas, portaria et qualecunque opus tornatile Abbas præciperet; septem domos pistorum, tres Agazonum, quinque cocorum, tres pincernarum, duodecim campa-

A monostor körül tehát mingyárt keletkezésekor oly elemek csoportosultak, melyek rendszerént városokat szoktak alakitani s egy vidék kulturájának fejlesztésére ép oly szükségesek, mint alkalmasak. Ez elemekből, melyek számra is jelentékenyek valának, mert csak a szorosan vett mesteremberek száma meghaladta az ötvenet, — alakult ama kis város, mely a monostora falai közt őrzött drága ereklyéről Szent-Jobbnak neveztetett el. Midőn pedig olvassuk, hogy e városkában még Szent-László vásárok tartását rendelte el, ebből nemcsak arról győződünk meg, hogy e város korán megalakult, hanem hogy a szent király mig egyrészt az ifju monostornak uj jövedelmi forrást nyitott,[1] másrészt a monostor s vidéke közt a gyakori érintkezést s ezáltal a szelidebb erkölcsök, az ismeretek terjedését is elősegiteni kivánta.

Az idézett oklevél-töredék elősorolja az apátság birtokait is a rajtok lakó jobbágyok számával együtt, de a birtokneveket annyira elferditve adja, hogy tudósitása teljesen használhatatlan; azért csupán a birtokok s jobbágyok számát vehetjük figyelembe.

Birtok volt mintegy huszonöt község,[2] ezekből azonban egyéb források segedelmével csak a következők jelölhetők meg névszerént:

Szent-Jobb. A XIII-ik század elején a Váradi regestrum, ismételve is, egyszerüen csak «Berettyó» név alatt emliti.[3]

Markus, lehetne maga Szent-Jobb, mely névszerént csakugyan

nistarum, et duodecim libertinorum in propriis equis servientium; quatuor domos cubiculariorum fratrum, tres domos braxatorum, item custodes nemorum.» Simon M: *Supplementum.* 95—96. ll.

[1] «Item ab eodem Rege (Szent-László) datum est forum in eadem villa *ad cœnam Fratrum.*» Simon M: *Supplementum.* 96. l. a község nevét azonban nem emliti, de mert közvetlen a mesteremberek felsorolása után szól, a vásárról, kétségtelen, hogy ezek lakhelyét, vagyis Szent-Jobbot érti a «villa» alatt.

[2] «Villa Markus data est a Rege Ladislao cum undecim domibus libertinorum, cuius villæ metas vide in literis Belæ Regis (sajnos, ez is elveszett); similiter villæ datæ a Rege Gejza et plures aliæ (?) scilicet: Aqua, Thura, Degusd, Keures, Zakálus, Gyuros, Tamásd, Toó, Suur, piscina Sárd, Hodos, Viznek, Dud, Suuri, Thura, Udvarnuk, Zachy, Zerend, Békás, Kerys, Setz, Zigethffeü, Kezugye» (Reszege?). Simon M: *Supplementum.* 96. l.

[3] «Petrus curialis comes de Berucyo impetiit uxorem Chuchurd de veneficio, iudice Tek, Abbate de Berucio, Pristaldo Marcello de villa Marcusii.» — «Butha de Berucyou impetiit dominum Cochi de villa Degust pro decem marcis, iudice Teku Abbate de Beruchyou.» *Váradi regestrum.* 68. és 166. oklevél.

nem emlittetik, de ennek legalább is nyolczvan házból kellett állnia, mig Markus vagy Markusfalva csak tizenegy házat számlált. Apátsági birtok a XIII-ik században is, mikor az apát udvarbirájának segédje, Marczel prisztald lakott benne.[1] Ezentul semmi nyoma.

Degust (Següsd?) Igy irja nevét az idézett oklevél-töredék s evvel öszhangzólag a XIII-ik századi Váradi regestrum is.[2]

Szent-Miklós, Szent-Jobb szomszédságában. 1449-ben is apátsági birtok.[3]

Csohaj, ugyanott.

Csanálos, ugyanott. Mint apátsági birtokot emliti Zsigmond király 1395-iki levele.[4]

Sárszeg, szintén Szent-Jobb közelében.

Piskolt, Biharmegyében.

Besenyő, 1369-ik évi feljegyzés szerént apátsági birtok.[5] Piskolt táján eshetett.

Vasad és *Ér-Adony,* Biharmegyében, de csak részbirtokok voltak benne.[6]

Zarvad, Közép-Szolnokmegyében, szintén csak részbirtok s ugy ez, valamint a két előbbeni csupán zálogképen illette a konventet.[7]

Ecseg, Külső-Szolnokmegyben.[8]

Az apátság vidéki birtokain tehát a szent-jobbi mesteremberekeu s népeken kivül 268 jobbágy élt,[9] ezek közt számosan halászok, vin-

[1-2] *Váradi regestrum:* 68. és 166. oklevél.

[3-5] *Lásd alább:* BALÁS, PÁL, MÁTYÁS *apátok.*

[6-7] Péter érsek «Gubernator Abbatiæ de Zentjogh» és a konvent panaszolják 1484-ben, hogy a váradi káptalan «quasdam portiones possessionarias dictorum exponentium .... in possessionibus Wasad, Eradon in Byhoriensi et Zarwad vocatis in Zolnok mediocri vocatis Comitatibus existentes, habitas ipsos exponentes titulo pignoris concernentes, alias per magnificum .... Johannem Pongracz de Dengeleg Wayvodam a manibus dictorum exponentium potentialiter occupatas et easdem per Sylvestrum de Balyogh vita eiusdem comite conservatas, propter mortem eiusdem Silvestri pro seipso minus iuste occupasset et occupatas teneret.» *Leleszi országos levéltár:* Actor. 1484. 3. — V. ö. KOVACHICH GY: *Formulæ solennes styli.* 247. l.

[8] *Lásd alább:* PÁLOSOK — SZENT-JOBBI KLASTROM.

[9] «Nota quod villa *Markus* data est cum undecim domibus; *Aqua* cum quadraginta domibus; *Thura* cum duodecim mansionibus operariorum; *Degust* cum septemdecim mansionibus; *Keüres* cum decem domibus; *Zakálus* (Csanálos?)

czellérek, lovászok, jeléül, hogy a monostor a szokott földmüvelésen kivül ugy a bor- és gyümölcstermelésre, mint a ló- és haltenyésztésre kiváló gondot forditott.

Különben a monostor szent alapitóján s annak királyi utódjain kivül korán talált egyes jótevőket is, kik, mint Marchald, továbbá Ágoston és Péter urak földek és jobbágyok adományozásával nevelték birtokait.[1]

Az apátság jogi állása szintén eléggé ismeretes. Már az annyiszor idézett oklevél-töredék, de egyéb történeti emlékeink szerént is az apát a püspöki hatóság alól ki volt véve és csak az esztergomi érseknek vala alávetve[2] s minthogy főapátnak neveztetik, ennélfogva hihető, hogy legalább a váradi püspökség Szent-Benedek-rendü monostorai viszont ő alája valának rendelve s azok felett, mint különben is mindnyájok elseje és anyja, fenhatóságot gyakorolt.[3] Továbbá mint királyi monostor apátja a főpapi jelvények: püspöki bot, föveg, gyürü használatára jogositva volt, amit különben igazol az apátság pecsétjeinek egyike is, melyen a püspöki bot a szent jobbra fektetve látható.[4] Végül jobbágyai felett az apát birói hatalmat gyakorolt;[5] s minthogy fegyveres jobbágyokkal is

cum quatuor mansionibus; *Geüreüs* cum duabus mansionibus; *Tamásd* similiter cum duabus; *Bas* cum sex domibus; *Bessenyü-Tóó* cum quinque mansionibus; *Suur* cum duodecim domibus piscatorum et piscina; *Zad Hodos* cum duodecim mansionibus; *Viznek* cum viginti domibus; *Dud* cum sedecim domibus. In villa *Seuri* sunt viginti vineæ cum novem mansionibus; *Thura* cum undecim domibus; *Udvarnuk* cum triginta mansionibus servorum; *Zachy* cum novem mansionibus; *Zerend* cum sex mansionibus; *Torsa* cum sex domibus Jobagionum; *Keüres* cum sex mansionibus vinitorum et duodecim vineis; *Zachy* cum sex domibus equitum; in *Setz* duæ mansiones vinitorum cum quatuor vineis; *Zigethkut* cum sex domibus equitum; in *Keszthelts* duæ vineæ cum vinitoribus; *Zigetfeü* sex mansiones cum totidem vineis.» Simon M: *Supplementum.* 96—97. ll.

[1] «Kezüge et Danil datæ sunt a Marchaldo; Item Augustinus similiter dedit Iray Thukis (!) cum octo mansionibus; præter hæc Petrus dedit duas mansiones servorum.» Simon M: *Supplement.* 97—98. ll.

[2] «dictum monasterium sub nullius potestate, nisi Regis Hungariæ et Archi-Episcopi Strigoniensis constituatur.» Simon M: *Supplementum.* 95. l. — Török J: *Magyarország primásai.* II. 73. ll. — Fejér Gy: *Codex dipl.* VI. 1. 350. és X. 2. 790. ll.

[3] «Per Mercurium .... postea *Archi*-Abbatem huius loci.» Simon M: *Supplematum.* 93. l.

[4] *Lásd alább.*

[5] «Item ab eodem Rege datum est .... Quod nec Judicem, nec Teloniatorem constituere in eo, nec homines novos illuc mittere præsumant, sed omnia

rendelkezett, tehát hiveit az ugynevezett apátur nemesei sorába emelheté.

De a szent-jobbi monostor egyházi s földesuri szervezetébe beékelve látunk egy más intézményt is, mely nemzetünk jogi életét közelről érinté s melynek hatása a Berettyó szűk völgyén tul a szomszéd megyékre is kiterjedett. A szent-jobbi monostor hiteleshelyi joggal is birt, melynek eredete ki nem mutatható ugyan, de kétségkivül visszavezethető a legrégibb időkre. Már 1239-ben nyoma van, hogy messze földről a Szamos mentéről is lejöttek a perlekedő felek Szent-Jobbra, és mint Váradon Szent-László fejére, ugy itt Szent-István jobbjára birói esküt tettenek, a konvent pedig az előtte lefolyt cselekményről hiteles levelet adott.[1]

Ily esetek, valamint a szent-jobbi konvent közbejöttével történt jogi eljárások kétségkivül nem voltak ritkák, mindamellett a konvent kiadványai annyira megsemmisültek vagy még lappanganak, hogy olyanok csak a XV-ik század második felében fordulnak elő, noha már ekkor nagyobb számmal. XIV-ik századi okleveleinek teljes hiánya aligha nem az 1351-iki törvények amaz intézkedésével függ össze, mely a kisebb konventeket birtokjogi levelek kiadásától eltiltá,[2] mely tilalom, ugy látszik, Szent-Jobbnak is szólt s az alól csak a következő században szabadult fel.

Oklevelei kiállításukra nézve nem versenyezhetnek ugyan a váradi székeskáptalan kiadványaival, melyek kivált a XIV. s XV-ik században meglepő szépségüek; de azért koruk műveltségének szinvonalán állanak s a többi konventek oklevei mellé helyezhetők. Anyaguk többnyire csak papir, mert a fontosabb ügyeket, melyeket nagyobb maradandóság végett hártyára irtak, a kitünőbb káptalanok vagy

ad Abbatem pertineant.» Simon M: *Supplementum.* 96. l. — *Váradi regestrum:* 68. oklevél.

[1] «cum dies sacramenti advenisset, talis inter eos facta est compositio, sicut in litteris Conventus Sanctæ Dextræ, ubi præstare debuerunt sacramentum, recepimus.» Dénes nádor 1239-iki levele. Wenzel G: *Árpádkori uj okmánytár.* VII. 78. l.

[2] «Minuti etiam Conventus ab emanatione literarum suarum, super perpetuatione possessionum conficiendarum, cessent: Et eorum sigilla omni careant firmitate.» *Art.* 3. Alatta jegyzetben: «Cassantur expeditiones talium Conventuum et nominatim de Szent-Jób.»

konventek elé vivék; Szent-Jobb pedig, mint annak törvénykönyveinkben is nyoma van, a XIV-ik században már csak a «kisebb hiteleshelyek» közé tartozott.

Királyi vagy birói parancsra konventek épen ugy, mint a káptalanok, kiküldék tagjaikat, kik szintén a király vagy biró emberével végezték teendőiket. Eljárásukról a konvent az ő jelentésök szerént levelet adott s ebben rendszerént felemliti a kiküldött szerzetes nevét is. Néha az oklevél kezdetén meg van nevezve az apát is, a jeles alaku

I.

oklevelek záradékában pedig a konvent áldozár tagjai vagy legalább hivatalnokai, mert a konventeknek is, mint a káptalanoknak voltak olvasó, éneklő s őr tagjai. A szent-jobbi oklevelek a XV-ik század második felében a helyettes apáton kivül már csak az őrt (custos) emlitik s azonkivül még hét áldozárt, ekkor tehát még legalább is kilenczen voltak.

A pecsétek közől, melyeket a szent-jobbi konvent hiteles-helyi kiadványaira függesztett vagy nyomott, három ismeretes s ezeket a mellékelt metszetek tüntetik fel.

E pecsétek nagyságra nézve különbözők, de megegyeznek abban, hogy mind a három tojásdad alaku s mindegyiken könyöknél meghajlott, kezefejével felfelé emelkedő s három ujjával áldást adó kéz látszik, és csupán a kéz köré alkalmazott ékitményekben (korona, püspöki bot, a legnagyobb pecséten a korona alatt Szent-István gyürüje) s a csillagok számában van ismét több-kevesebb eltérés.

II.

III.

Az I. számu, legnagyobb pecsétet először Pray Gy. közölte egy 1471-ben kelt eredeti oklevélről.[1] Eszerént, mint a váradi székeskáptalannak, ugy a szent-jobbi konventnek is egy időben két pecsétje lett volna: egy nagyobb és egy kisebb, mert a II. számu kisebb pecsét, mint hát- vagy

IV.

[1] *Dissertatio hist. crit. de Sacra Dextera.* 30. l. Utána Simon M: *Supplementum ad dissertationem de Dextra S. Stephani* czimü munkája végén.— Jerney J: *Magyar történelmi tár.* II. 116—117. ll.— Ipolyi A: *Magyar ereklyék.* 49. l. mind a nagy, mind a II. számu pecsétet közlik (ez utóbbit kiadta Péterffy *Károly is: S. Concilia Hung.* II. 190. l.), sőt közölnek egy harmadikat is IV.) de amely, mint a mellékelt metszetből látható, aligha nem csak a II. számunak hibás másolata a III-iknak köriratával.

zárpecsét előfordul 1469—1471. években,[1] tehát a nagy pecséttel egykorulag. E kis pecsét azonban pár év mulva elveszett vagy megsemmisittetett, mert 1479—1480-ban már a III. számu, kissé nagyobb pecsét van használatban, melyen a kéz ujjai már nem áldásra emelvék, hanem, mint a váradi káptalan pecsétjén Szent-László, a keresztes országalmát tartják.[2] E pecsét csak rövid ideig volt használatban: Mátyás király 1486-ban jónak látta megujitani, sőt még szigorubban alkalmazni az idézett 1351. törvényczikket, minek következtében a szent-jobbi konvent hiteles-helyi működése véget ért.[3]

A nagy pecsét körirata:

✝ sigillum conventus monasterii sancti regis Stephani de zent jog.

Az II. számué:

✱ SIGILLV CONVETVS : ECLIE : S· STANI : REGIS : DE : SENTIOG.

A III. számué:

✠ SIGILVM × CONVENTVS × ECCE × S × STEPHANI × REGIS × DE × ZENTJOG ×

IV.

A SZERZETESEK ÉLETE. — IMA, ISKOLA, LELKIPÁSZTORKODÁS, FÖLDMŰVELÉS. — A MÁSODIK ISMERETES APÁT. — 1241. — A SZENT JOBB RAGUZÁBAN.

Nem én vagyok első, ki a szent-jobbi apátság történetének leirását megkisérlem,[4] de, bár több ismeretlen adatot sikerült találnom,

[1-2] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* 1475—1484-ki oklevelek. — *Gr. Károlyi- és Kállay-családok levéltárai.* Ez utóbbi helyen 1298. sz. a.

[3] «Item, quod minuti Conventus, et præsertim Conventus de Szent Jógh, deinceps ab emanatione literarum cessent et omni careant firmitate. *Art. 59.*

[4] PRAY GY: *Dissertatio historico critica de Sacra Dextera Divi Stephani primi Hungariæ Regis.* Bécs. 1771. — SIMON M: *Supplementum ad dissertationem historico-criticam Clar. Georgii Pray De Dextra S. Stephani primi Hungariæ Regis cum historia Monasterii Sz. Jog, ubi olim sacra hæc Dextera asservabatur, Concinnatum ex collectaneis* JOACHIMI KOLLÁRITS *Ord. S. Pauli quondam Definitoris et Procuratoris.* Vácz. 1797. — PODHRADCZKY J. emliti (*Vita S. Stephani.* 95. l. jegyz.) hogy Kassának tudós püspöke, Ócskay László váradi kanonok korában sokat foglalkozott a szent ereklyék egyháztörténeti tanulmányozásával és Szent-István jobbjának történetét oklevelek alapján meg is irta. Hogy kézirata hova lett? a kassai püspökség vagy családjának levéltárában lappang-e? oly kérdés, mely mindenesetre érdemes az emlitett levéltárak tulajdonosainak figyelmére.

hézagos vázlatnál én sem nyujthatok egyebet. Mi máskép üt vala ki kisérletünk, ha az idők pusztitó keze szét nem tépi a történeti feljegyzések amaz egykoru könyveit, melyek nélkül egy monostor sem szükölködött, s melyeknek irói, mint a fenmaradt gyér példányokon látható, legfeljebb annyit jegyeztek fel magukról középkori szerénységgel: irta Péter vagy Pál szegény szerzetes. Annyiban mégis szerencsésebb vagyok nagynevü iró-elődeimnél, hogy hazánkban ma már a tudomány nyelve nem kizárólag a latin és igy ami tőlök meg volt tagadva, nekem, kései epigonnak, megadaték: anyanyelvünkön szólhatok ez apátságról, melyhez két szent királyunk emléke füződik s amely iránt, bizonyosan épen ezért, annyi kegyelettel viseltetett nemzetünk mindenha.

Bár külön-külön minden monostornak nem ismerjük ugynevezett házi történetét, de mert az egyenlő rendü szerzetesek mindenütt ugyanazon szabályok szerént éltek: fenmaradt szabályaikból biztos tájékozást nyerünk életök folyása felől. Külső történetöket illetőleg pedig egyaránt ki valának téve ők is a haza s kivált lakó vidékök jó és bal sorsának, s nevezetesen ez utóbbi, mint a tél madarainak fekete serege, leghamarabb az ő monostoraik kimagasló falait lepte meg.

A szent-jobbi monostor szintugy, mint egyéb monostoraink, a keresztény műveltségnek, a mindennapi munkának és szelidebb erkölcsöknek vala tiszteletre méltó tüzhelye, s e tüzhely ápolásában telt el szerzeteseinek élete.

Főfoglalkozásuk az oltár szolgálata s Isten imádása volt, mi végett megszakiták legédesebb álmukat is, s minden éjfelen ott térdelének ismét a szentegyház hideg kövén, hogy az egek legdrágább harmatját, az isteni áldást könyörögjék le az álom karjain szendergő világra.

Az isteni tisztelet végeztével ment ki-ki az eléje szabott munkára. Némelyek a monostor iskolájában taniták a község gyermekeit s leendő rendtársaikat; mások az ispotályban ápolták a betegeket, a szegény nyomorékokat vagy aggokat. Egyik a vendégek, az utasok szükségeiről gondoskodott, másik a hiteles-helyi teendőket végezte vagy irta, mondhatni rajzolta betüről-betüre azokat a nagy könyveket, melyek mig szerzeteseink bámulatos ügyességének és szorgalmának zálogai ma is, másrészt középkori műveltségünk fényes tanujelei s hazai történelmünknek legbecsesebb forrásai.

De hiven amaz ős jelszavukhoz: «kereszttel és *ekével*» (cruce et aratro), az anyaföld művelésében is vezérlő apostolai valának nemzetünknek, követésre méltó gazdák, kiknek földjök mindig terem, magtáruk sohasem üres, munkakedvök örökös.

Nyomukban leterülnek a rengeteg erdők, s helyöket szőlőkoszoruzott hegyek foglalják el; a mérget lehellő mocsárok gazdag halastavakká, virágos rétekké alakulnak át, s a sivatag pusztákon apró koloniák, gazdasági tanyák keletkeznek, magvai nem egyszer egy-egy uj falunak, városnak.

Igy történt ez Szent-Jobbon is: az apáturság hajdani halastavának helyét, sajnos, csak puszta helyét ma is mutatja a nép; gyümölcsös kertjének elvadult sarjadékai most is meghozzák termésöket; vizszabályozó földműveleteiknek nyomai még látszanak a Berettyó árterén; s a község tápláló dajkája, a «hegy» kétségkivül a szerzetesek gondja s ügyelete alatt változott át rengeteg erdőből szőlőskertté, s az ő veritékök hamatja és szeretetök napfénye mellett virágozék fel. És azon birtokok közől is, melyek az idézett s az apátság alapittatása után közel száz évvel készült jegyzékben már mint népes községek szerepelnek, — bizonyosan nem egy csak mint lakatlan puszta került az apátság birtokába, és csak később népesült meg.

Ezenkivül Szent-Jobb szerzeteseinek még egy külön foglalkozásuk is volt: ők valának valószinüleg a birtokaikhoz tartozó többi falvakban is, de Szent-Jobbon mindenesetre a nép lelkészei. Az apátur mellett ugyanis külön szent-jobbi plebánosról nincs emlékezet sem a pápai tizedjegyzékekben, sem egyéb történeti forrásainkban az egész középkoron át.

Valamint arról sincs említés, s a hagyomány sem tud róla semmit, hogy a monostori egyházon kivül külön községi egyház is létezett volna. Valószinü azért s a községnek a monostor tövében, a hegy alatti keletkezése is amellett bizonyit, hogy a szerzetesek s a nép imája, éneke ugyanegy szentegyházban olvadt egybe, s emelkedék együtt az ég felé, amint haló poraik is együtt, egymásba omolva nyugszanak fenn a hegyen, az apátság egykori helyén.

Igy folyt a szent-jobbi szerzetesek élete szokott egyformaságban ima és munka közt évről-évre. Történetének ez első korszakából kevés határozott adat maradt ránk; apátjai közől is az elsőn, Merkuriuson

kivül csak még egyet ismerünk és ez *Teke,* ki a XIII-ik század elején tünik fel, amint jobbágyai felett ismételve is biráskodik s midőn az igazságot nem tudja köztök kideriteni, Váradra küldi őket isten-itéletre.[1]

Olykor-olykor azonban jött egy-egy rendkivüli esemény, melynek erőszakos hullámvetését megérezé egy ország, annál inkább megrendültek belé a szent-jobbi monostor falai. Ilyen esemény volt az apátságnak másfél százados fennállása után az 1241-iki tatárjárás.

Ha Szent-Jobb Rogerius kanonok menekülő utjába esik, kétségkivül feljegyzi azt is, hogy mi történt ez alkalommal Szent-Jobbal? de a hirneves kanonok, ama szomoru kor tiszavidéki eseményeinek egyetlen irója, épen ellenkező irányban, a déli részek felé vonult és igy Szent-Jobb sorsáról bizonyosat nem tudunk, csak gyanithatjuk, hogy osztozott Várad pusztulásában. Legdrágább kincsét, a szent jobbot azonban sikerült megmenteni.

A szent jobb ereklyéje megvan ma is; a mult században került vissza Raguzából. Hogyan került oda? arra nézve elágazók a vélemények: némelyek szerént a mohácsi vész;[2] mások szerént még a tatárjárás alkalmával.[3] Kétségkivül ez utóbbi időben, de a dolognak története is van.

Hogy nemzetünk e drága ereklyéjét a tatárjárás után ismét Szent-Jobbon őrizték volna, arra határozott adatunk nincs; de van ez ereklyéről egy szép egyházi ének, mely arról is nevezetes, hogy a legrégibb magyar nyelvü nyomtatvány volt, 1484-ben adták sajtó alá Norimbergában.[4] És bizonyosan nem mint becses nyelvemléket siettek a nyomda utján megörökiteni és mennél hozzáférhetőbbé tenni, hanem

[1] *Váradi regestrum.* 68. és 166. okl.

[2] Pray Gy: *Dissertatio de S. Dextera.* 53. s köv. ll.

[3] Simon M: *Supplementum.* 29. s köv. ll.

[4] *Magyar könyv-szemle.* 1876. évi folyam. 68. l. — Maga az ének:

«O deucheoseeges zenth iob keez,
mel'et magiar ohaitua neez,
draagha genche neepeunknec,
nag' eoreome ziueunknec e'c.»
(«Oh dicsőséges szent jobb kéz,
Melyet magyar ohajtva néz,
Drága kincse népünknek,
Nagy öröme szivünknek.»)

mert ez ének közkedvességnek örvendett s széltében csengett egyházainkban, ami aligha történik, ha a szent jobb a tatárjárás, tehát több, mint két század óta nincs a hazában. Maga az ének tehát tanuskodik amellett, hogy annak tárgya, «melyet magyar ohajtva *néz*», itt volt a hazában, annak legtermészetesebb helyén, Szent-Jobbon a tatárjárás után is.

És a raguzai kéz? melyet a kis tengerparti város atyái oly féltékényen őriztek, hogy valahányszor azt közszemlére kitették, a város kapuit mindig bezárták s az őröket megkettőzték,[1] nem lett volna Szent-István igazi keze? de az. Már Ipolyi Arnold sejtette és sejtelme teljesen indokoltnak látszik, hogy a szent jobbnak a tatárjárás után mind Raguzában, mind hazánkban létele összeegyeztethető.[2]

Midőn a tatárok elvonulta után a szent jobbot Raguzából vissza akarák hozni, lehet, hogy maguk a szent-jobbi szerzetesek önkényt s hálából a nyujtott menedékért becses emléket kivántak nyujtani a városnak, az sem lehetetlen, hogy maga a város kivánt ilyet, talán épen az egész szent jobbot vissza akarta tartani:[3] ekkor történhetett, hogy végre is a drága ereklyét két felé osztották, a kéz feje, mely 1771-ig csakugyan Raguza birtokában volt, e városnak jutott, a karcsont pedig visszakerült Szent-Jobbra, honnét a XVI-ik században az ismét menekülő Pálosok Lengyelországba vivék, amint erről még lesz szó alább.[4]

[1] Desericius J. I. *De initiis et majoribus Hungarorum.* V. 264. l.

[2] *Magyar ereklyék.* 48. l.

[3] Hogy az ereklyék a középkorban mennyire becsesek valának, arra nézve Ipolyi A: *Magyar ereklyék* czimü munkájában 41. l. 3. jegyz. több érdekes példa olvasható. A horvátok, hogy Sz. Ágoston tetemeit megszerezhessék, Luceriába hajóznak, s a szent testet éjszakának idején elorozva, már hajójukra is helyezik, de mielőtt a kikötőből kiindulhattak volna, ugyanazt a luceriaiak hasonló csellel visszaszerzék. — Vagy midőn a csehek Szent-Adalbertnek Gneznában fekvő testét elrabolni készülnek s a gneznaiak a fegyveres erőnek ellen nem állhatván, csellel segitenek magukon, t. i. a szent testének helyébe más csontvázat tesznek, melyet a csehek jó hiszemben magukkal is vittek volna Prágába. — Ismeretes Erzsébet királyné esete is Szent-Simon sirjánál, midőn a szentnek ujját elorozni szándékozik.

[4] *Lásd alább:* PÁLOSOK SZENT-JOBBI KLASTROMA.

V.

UJ SZERVEZKEDÉS. — A SZENT-JOBBI VÁR KELETKEZÉSE. — UJABB APÁTOK S KÜZDELMEIK A SZOMSZÉD BIRTOKOSOKKAL. — A KÜZDELMEK ELFAJULÁSA S A MONOSTOR HANYATLÓ SORSA. — ADMINISTRATOROK. — A MONOSTOR ELVESZTI HITELES-HELYI JOGÁT S A PÁLOSOK BIRTOKÁBA JUT.

Kétszer pusztult el már az apátság, de ősi szelleméből még mindig meg tudott őrizni annyi életerőt, hogy romjaiból megifjodva támadt fel ismét. Ha még egyszer el talál pusztulni, vajjon megépül-e harmadszor is?

A szerzetesek mindenesetre számoltak a vész eshetőségével, s el voltak készülve az önvédelemre. Egy 1475-iki oklevél emliti az apátság szent-jobbi várkastélyát,[1] mely hogy az idézett évnél korábban, talán épen a tatárok betörése után épült, nincs ugyan rája adat, de valószinü.

Nem kevésbbé érdekes lenne annak meghatározása, hogy a szerzetesek monostorukat erődité-e meg, vagy pedig egy külön várkastélyt épitének? Az előbbeni föltevés mellett szól az általános gyakorlat, mely szerént nem csak a monostorok, hanem keritetlen városokban még az egyszerü egyházak is megerősitve, vagy legalább fallal keritve valának. Szent-Jobbon is kétségkivül falkerités övezé a monostort, s valószinüleg ennek alapjai látszanak ma is a domb oldalában; de tulajdonképeni erődités nek, például a monostor éjszaki s keleti oldalán nem nélkülözhetett váráról nak ott semmi nyoma. Azért inkább hihető, hogy az a vár, vagy csakugyan várkastély, mely a monostor alatt a Berettyó képezte mocsárok közt egy halmosabb szigeten állt, s melynek keletkezését eddiglen a XVI-ik század közepén Nyakazó Antalnak tulajdoniták,[2] sokkalta régibb eredetü: még a szent-jobbi apátok alkotása.

Különben is mingyárt a tatárok kivonulása után uj élet s mozgalom emlékeivel találkozunk Szent-Jobbon. *Simon* apát, talán

[1] «Franciscus parvus et Ladislaus de Kereky castellani Castri Adrian ex instigatione Francisci, Benedicti et Michaelis de Chaak» fegyveres erővel megtámadták «Castellum seu fortalitium, consequenterque domum Abbatialem dictæ Zentjogh.» 1475. *Leleszi országos levéltár.* Actorum. 1475. 18.

[2] KERCSELICH B. A: *Historia Cathedr. ecclesiæ Zagrabiensis.* 127. l.

még az, ki a szent ereklyével Raguzába menekült, sietett először is az apátság jogait biztositani s III. István király levelét, mely a tatárpusztitás alkalmával elveszett, valószinüleg a királyi könyvek nyomán ujból kiadatá IV. Béla királylyal.[1] De Szent-Jobb történetének e második korszakában már nem nyerhette vissza többé régi fényét. Királyaink kegyelettel viseltetnek iránta e korban is s közölök bizonyosan nem egy Szent-László sirjától elzarándokolt az első király szent-jobbi ereklyéjéhez is; de hogy uj adományokban részesitették volna, annak nincs nyoma sem történeti emlékeinkben, sem az apátság viszonyaiban. Másrészt az uj felvirágoztatás munkaját nagyban akadályozák ugy a kúnok ismételt betörései, mint az Árpádok kihaltával a szabad királyválasztás zavarai. Adorján vára, a Tamás-fiak s köztök a pártütő Kopasz nádor hadműveleteinek támpontja, Szent-Jobb közelében állt, és ez veszedelmes szomszédság volt jó barátra, ellenségre egyaránt. Megőrizte-e hűségét Szent-Jobb I. Károly király iránt vagy a félelmetes szomszéddal tartott? arról hiányzanak a határozott tudósitások, mert Károly király azon tette, hogy 1326-ban, tehát már trónja megszilárdultával *János* apát kérelmére IV. Béla levelét megerősité,[2] lehet a hűség jutalma, de a bünbocsánat kegyelmi ténye is.

János apát utódja *Pál* volt, ki az 1333—1336. évek közt vezette a szent-jobbi monostor kormányát, tehát épen azon korban, midőn hazánkban a pápai tizedeket szedék. Pál apát évenként négy márka tizedet fizetett,[3] s ez adat az apátság anyagi viszonyait világitja meg. Látjuk ugyanis, hogy apátságunk messze elmaradt a várad-előhegyi, szintén királyi prépostság mögött, mely tizenöt márka tizeddel adózott, de magasan állt az ugynevezett családi apátságok vagy prépostságok felett, melyek, mint a csolti, eggedi, nyir-pályii csak garasokkal járultak a pápai tizedekhez.

Pál apát sokáig állhatott a szent-jobbi monostor élén, legalább három évtized mulva, 1369-ben is Pál apát az, ki birtoka, Piskolt miatt hosszas pert folytatott a szomszéd Reszege birtokosával, Reszegei Balázszsal;[4] nem lehetetlen azonban, hogy ez időközben két Pál nevü apátja volt a monostornak.

[1-2] Kercselich B. A: *Historia Cathedr. ecclesiæ Zagrabiensis.* 127. l.
[3] *Vatikáni titkos levéltár:* Rationes Collect. Polon. et Hung. 1317. 1332—1337.
[4] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 311—312. ll.

A fentebbi esemény mintegy első lánczszemét képezi azon erőszakoskodások- és viszályoknak, melyekbe egy egész századon át bebonyolodva látjuk Szent-Jobb apátjait s melyek a különben is már hanyatló apátságot még meredekebb lejtőre vezették, hasznot pedig legfeljebb annyit nyujtának, hogy mindenik viszálylyal egy-egy apát neve lőn megmentve a feledéstől.

A század letünése előtt, 1395-ben *Simon* apátot, e néven másodikat látjuk következni, kinek ismét Szent-Jobb déli szomszédjaival, a hagymádfalvi völgyön birtokos Putnoky-akkal gyült meg a baja. Nevezetesen Putnoky János tisztje, Somogyi István az oláhtelki jobbágyokkal két izben is rá tört az apát Csanálos nevü birtokára, azt felégeté s a jobbágyoktól tizenkét darab ökröt elhajtatott.[1] Mindez kétségkivül egy, már régebben folyó egyenetlenkedés meg-megujuló kitörése volt.

A következő XV-ik századot *Mátyás* apát nyitotta meg, de hogy a monostor napjai ő alatta sem folytak háboritlanul, mutatja Reszegei Györgynek, talán épen a fentebb emlitett Balázs fiának ama tette, hogy 1411-ben az apátság Besenyő nevü birtokáról minden gabonát és zabot elvitetett hatalmasul.[2]

Meddig ült Mátyás apát a monostor kormányán? ki nem mutatható, mert azután egy negyedszázadon át hallgatnak történeti emlékeink Szent-Jobbról. 1439-ben a Reszegey György és fiai ellen tartott vizsgálat alkalmával van csak ismét szó a szent-jobbi apátról, kit egyebek között szintén tanuvallomásra hinak fel, anélkül azonban, hogy az apátot megneveznék.[3]

De a százados viszály tetőpontját *Balás* apát alatt érte el, ki 1448—1459. évek közt állt a monostor élén. A Reszegey nemesek, ugy látszik, engesztelhetetlen ellenségei valának az apátságnak, gyülöletök apáról fiura szállt s végre is komoly következéseket vont maga után. A fentebb emlitett Reszegey György fiai, Gergely és János, Balás apát piskolti jobbágyát, Kis Illést a körtvélyesi erdőn 1448-ban megtámadták

[1] Zsigmond király vizsgáló parancsa ez ügyben, mely kelt «in Cluswar in festo Annunciationis B. Mariæ V.» (márcz. 25.) 1395. *Leleszi országos levéltár*: Actorum. 1395. 19.

[2] *Leleszi országos levéltár.*

[3] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 197. l.

s félholtra verék.[1] Ez volt a kétségkivül kölcsönös erőszakoskodások kezdete, melyek a következő évek során annyira elhatalmasodtak, hogy Balás apátot végre kétségbeesett tettre ragadák. Szövetkezett a szomszéd Adorján vára urával, Csáky Ferenczczel, kivel együtt kiállítottak 144 főből álló csapatot, maga az apát 99-et, mind piskolti jobbágyait; ezeket felfegyverezve, ráküldék a Reszegeyek birtokára, Reszegére, hol véres harcz fejlődött ki, melyből az apát és Csáky emberei zsákmánynyal és foglyokkal megterhelve tértek vissza.

A feltünö eset hire eljutott a trónig s az épen akkor királylyá választott ifju Mátyásnak egyik első teendője volt, hogy az apátot és Csákyt megidézte.[2] Mi lett a dolognak vége? az még ismeretlen; annyi bizonyos, hogy Balás apátról még csak egyszer van említés, a következő 1459. évben, midőn most már Vitéz János váradi püspök részéről is ujabb panaszok mennek ellene a királyhoz;[3] két év mulva akár halál, akár elmozdittatás következtében már nincs többé az apátságban.

Ő volt a szent-jobbi monostor utolsó apátja a középkorban. Eltünésekor az apátság történetében nevezetes fordulat állott be. Az egymást érő egyenetlenségek s hatalmaskodások a monostor életében beteges állapotokat jeleznek s ezek nyomait megtaláljuk történeti emlékeinkben is. Mikor Szécsi Dénes esztergomi érsek, az esztergomi székesegyház megujitásához fogott, felhatalmazást nyert a pápától, hogy az épités költségeire a hatósága alá tartozó egyházi javadalmaktól tizedet szedhessen. Ilyen javadalom volt, mint tudjuk, a szent-jobbi

[1] *Leleszi országos levéltár:* Actorum.

[2] A király parancsa, mely a vádat egész terjedelmében, a vádlottak hosszu névsorával előadja, kelt Budán «feria secunda proxima post festum sanctæ Trinitatis» (május 29.) 1458. *Leleszi országos levéltár.* Actorum. 1458. 27. — A kis hadjáratban nemes emberek s Csákynak tisztjei vezérkedtek, ilyenek: Pázmáni *Törnok* Mihály, *Berczeli* Tamás, *Ákosi* Antal, Horváti *Peres* László, *Félegyházi* Adorján, *Szentkirályi* György, *Veres* András, *Szodorai* Sebestyén, *Sarkadi* Péter, *Ilyei* Péter, *Borsi* Mihály, *Pázmáni* Mihály, *Czibak* János, Szántai *Bekch* László és Péter, *Paczali* Tamás és László.

[3] Előbb a váradi püspök ér-keserüi tisztjei törtek az apát piskolti jobbágyaira; az apát viszont tisztjeivel s jobbágyaival a püspök szent-imrei s vajdai birtokait verette fel. Az apát hatalmaskodó emberei közt említtetik «Benedictus Biró familiaris et sponsus dicti Abbatis». Mátyás király vizsgáló parancsa, kelt Budán «feria quarta proxima post festum beati Mathiæ apostoli» (február 28.) 1459. *Leleszi országos levéltár.* Actorum. 1459. 86.

apátság is, de Balás apát egyike volt azoknak, kik a rájok rótt összeget akár szegénységből, akár daczból vonakodtak megfizetni.[1] Vitéz János váradi püspök pedig, ki ez apátság kegyuri jogát maga s utódjai számára, ugy látszik, Mátyás királytól nyerte meg,[2] 1458-ban a pápához felterjesztett jelentésében setét szinekkel festi e monostor állapotát s csaknem teljesen pusztának s elhagyottnak mondja azt. Ez okból még Balás apát életében annak átalakitásán müködött s az apátság birtokait egy uj, Váradon szervezendő társaskáptalan alapjára kivánta forditani.[3] Vitéz e törekvése, mint tudjuk,[4] meghiusult ugyan, de a monostor sorsán, noha más irányban, mégis forditott.

A commendatori vagy administratori intézmény, mely a szerzetesi monostorok kormányzását világi papokra bizta, már ekkor hazánkban is teljesen kifejlődött; Vitéz tehát korának ez intézményét vitte be a szent-jobbi apátság falai közé, s 1461-ben vagy még előbb *Majténvi* Tamást nevezte ki administrátorrá, aki 1464-ben mint váradi kanonok is előfordul, de talán már 1461-ben is kanonok volt.

A monostor különben megmaradt a Szent-Benedek-rend birtokában, tagjai az egy administratoron kivül, ama rend szerzeteseiből állottak, s bár a kebelébe hozott uj intézmény nem bizonyult alkalmasnak arra, hogy a szerzetesi fegyelmet megszilárditsa s a monostor felvirágzását elősegitse; de legalább egyidőre türhetöbb s rendezettebb viszonyokat teremtett.

Oly férfiu, mint Vitéz János, kétségkivül érvényesité mind hatalmas állását, mind összeköttetéseit teremtménye, Majténvi s annak általa a monostor javára; nevezetesen, ő lehetett az, ki egyebek közt kivivta, hogy az 1351-iki törvény legalább Szent-Jobbra nézve hatályon

[1] Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 4. 768—769. ll. De itt az évszám 1409-ről 1449-re javitandó ki.

[2] «collatio et provisio, cessantibus apostolicis reservationibus, ad episcopum Waradiensem *pro tempore existentem* pertinere dinoscitur.» Theiner Á: *Monumenta Hung.* II. 321. l. Mindemellett Vitéz esztergomi érsek korában is birta e jogot. V. ö. Török J: *Magyarország primása.* II. 80. l.

[3] Balás apátról, mint élőről, 1459 február 28-án van utoljára szó, de Vitéz felterjesztésének, melyben a szent-jobbi monostor átalakitását kérelmezte, még az idézett idő előtt kellett megtörténnie, mert a pápa válasza ugyanazon év márczius 18-án már kiadva volt. Theinernél a keltezésben egy év a tollban maradt.

[4] *E munka* I. kötete 290. l.

kivül helyeztetett s az apátság ős hiteles-helyi jogát visszanyerte. Majtényi administrátorságával előtünnek a szent-jobbi konvent kiadványai s a következő években egyre sürübben találkozunk velök.

Különben Majtényi Tamásról aggasztólag keveset tudunk; az sem bizonyos, hogy foglalhat-e helyet jogosan a Majthények ma is virágzó, ős nemzetségi fáján?[1] Annyit tudunk csupán, hogy e korban laktak Váradon «Maytheny»-ek, nevezetesen János s ennek gyermekei: Benedek mester «baccalarius» és Klára hajadon leány, kiknek a Szent-Kereszt-utczában házok volt, mely örökségképen szállott rájok;[2] de hogy ezek egyrészt a szent-jobbi administratorral, másrészt az ismeretes Majtheny-ekkel voltak-e vérségi összeköttetésben? az még felderitésre vár.

Majtényi Tamás, mint az a Vitéz János kiszemelte férfiutól joggal várható vala, szilárd kézzel fogott az apátság ügyeinek rendezéséhez s alatta a gazdasági viszonyok is oly kedvezőleg kezdtek emelkedni, hogy Kállai János már 1461-ben az egyik apátsági birtokról, Piskoltról, nyolczszáz darab marhánál többet elhajthatott.[3] Utoljára 1471-ben találkozunk vele.[4]

Utódja *Váradi* Péter lett, ki már a «gubernator» czimet használta s ki, mint ilyen s egyszersmind váradi kanonok, 1475-ben tünik fel először.

Nevét Szent-László városától, Váradtól vette, hol született vagy legalább gyermekéveit töltötte. E város iránt még élete alkonyán is kegyelettel viseltetik s annak védszentjét, Szent-László királyt, saját pártfogója gyanánt különösen tisztelte.[5]

[1] Tamás a Kesselőkői Majthény-ek családfáján nincs; ott két turóczi prépost: Zorard 1483-ban és Uriel a XVI-ik században látható. Nagy I: *Magyarország családai.* VII. 257—258. ll.

[2] *Leleszi országos levéltár:* Actorum. 1497. 15.

[3] «plus quam octingentas pecudes et pecora.» *Leleszi országos levéltár:* Actorum. 1469. 3.

[4] *Kállay-család levéltára.* 1471. — Gr. Teleky J: *Hunyadiak kora.* XI. 418. l. — Pesthy F: *Krassóvármegye története.* III. 419. l. — *Gr. Károlyi-család levéltára.* 16. fiók. 5. és 10.

[5] Pár évvel halála előtt, 1495 julius 23-án irja Kálmancsehi Domokos váradi püspöknek: «Vehementer invidemus Paternitati Vestræ, quod eadem *in balneo sancti Ladislai Waradini* (ubi nos adhuc puer sæpe balneati) balneetur...

Vitéz János váradi püspöksége idejében, mikorra Váradi Péter születése esik, Váradnak kitünő iskolája volt s Váradi Péter abban nyerte első kiképeztetését. Itt vonta magára kitünő képességei által Vitéz figyelmét, ki az egyházi pályára készülő ifjut pártfogásába vette s a magasabb müveltség megszerzése végett Bolonya főiskolájába küldte.

Midőn visszajött, valószinüleg még Vitéz János pártfogásával a királyi cancellariában nyert alkalmazást, hol a tudományosan müvelt s ékesszólásáról csakhamar elhiresült fiatal pap számára fényes pálya nyilt. 1475-ben már királyi titkár s előadó s még ugyanazon évben mint váradi kanonok s a szent-jobbi apátság gubernatora emlittetik.[1] Kitől és mikor nyerte ez egyházi javadalmait? adatok hiányában biztosan meghatározni nem lehet, de valószinüleg még nagylelkü pártfogójától, Vitéztől; legalább a szent-jobbi apátságról tudjuk, hogy annak kegyuri joga 1471 után is megmaradt Vitéz János érseknél.[2]

Emlitett javadalmaihoz Váradi 1476-ban még az erdélyi káptalan prépostságát s a földvári apátságot nyerte: három év mulva királyi titkos kancellár, egy év mulva, 1480-ban pedig kalocsai érsek s főkancellár lett. A szent-jobbi apátságot érseki méltóságában is megtartotta.[3]

Gyors emelkedése igazolja, mennyire ki tudta érdemelni királya bizalmát: a pápa követe is «a király jobb szemének» nevezte Váradit.

Magas állásában testvérei sorsáról sem feledkezett meg: Pál testvére az esztergomi prépostságot nyerte el; Máté pedig, ki családjokat fentartani hivatva volt, királyi adományokban részesült.

Si etenim nobis tantum otii .... datum esset, ut Paternitatem Vestram visitare possemus, certe illam irrevisam non permitteremus .... Si liceret nobis per adversam valetudinem .... et officio nostro erga Paternitatem Vestram et erga sanctum Regem, Patronum utriusque nostrum, satisfaceremus.» WAGNER K: *Epistolæ Petri de Warda.* 186. l.

[1] «pro Honorabili Magistro Petro de Waradino Canonico ecclesiæ Waradiensis ac Gubernatore Abbatiæ de Zenthiog.» Mátyás király eredeti, papir levele, mely kelt Budán «in festo b. Barnabæ apostoli» (junius 11.) 1475. *Leleszi országos levéltár.* Actor. 1475. 18.

[2] TÖRÖK J: *Magyarország primása.* II. 79—81. ll.

[3] Péter érsek, mint egyszersmind «Gubernator Abbatiæ de Zentiogh» panaszt emel 1484-ben a váradi káptalan birtokfoglalásai ellen. *Leleszi országos levéltár.* Actorum. 1484. 3. — Ezenkivül több ismeretes adat.

De Péter érsek szerencse csillaga amily gyorsan felragyogott, oly váratlanul el is homályosult.

Mint életirója, Fraknói V. oly jellemzőleg megjegyzi:[1] nem elégedett meg azzal a dicsőséggel, hogy a királynak eszköze lehet, vezetője akart lenni. Emellett kiméletlen modorával elidegenité magától előbb kevésbbé szerencsés társait, majd a királynét, a királyt pedig, ki ellen fenyegető nyilatkozatokra ragadtatta magát, épen felingerelte.

Mátyás hogy a könnyen veszélyessé válható férfiut ártalmatlanná tegye, 1484 nyarán őt elfogatta s Árva várába vitette. Méltóságaitól nem fosztotta meg a király, de javadalmait valószinüleg csak névleg birhatta. Fogsága ideje alatt, 1486-ban az apátság elvesztette hiteles-helyi jogát.[2] Börtöne megnyiltával (1490.) Váradi amint visszatért érseki székébe, ugy birta ismét Szent-Jobbot[3] s valószinüleg haláláig. (1501.)

Ő volt az apátság utólsó gubernatora, mely az ő kezéből ismét szerzetesek, de a Pálosok birtokába jutott.[4]

A szent-jobbi apátok névsora.

Merkurius 1083.
Teke 1220 táján.
Simon 1241 körül.
János 1326.
Pál 1332—1336.
Pál 1369, de lehet, hogy az előbbeni.
Simon 1395.
Mátyás 1411.
Balázs 1448—1459.

[1] «*Váradi Péter kalocsai érsek élete*» czimü munkájában (*Századok*. 1883. évf. 489. s köv. ll.), ahonnat meritvék a fentebbi vázlat adatai.

[2] *1486-ik évi törvények, 59-ik art.*

[3] 1495 s 1497 intézkedik az apátság felől, nevezetesen az utóbbi évben kéri Drágffy Bertalant a Szent-Jobbal szomszédos Micske urát, hogy ne engedje meg embereinek, apátsági jobbágyainak zaklatását stb. WAGNER K: *Epistolæ Petri de Warda*. 100. l.

[4] *Lásd alább:* PÁLOSOK : SZENT-JOBBI KLASTROM.

Majthényi Tamás váradi kanonok, administrator. 1461—1471.

Váradi Péter váradi kanonok, majd kalocsai érsek, gubernator. 1475—1501.

A szent-jobbi konvent tagjai.

1469. *Mihály* áldozár; él 1483-ban is, mert ekkor mellette egy másik Mihály is emlittetik *ifjabb* előnévvel.[1]

1469. *Bálint* áldozár.[2]

1469—1484. *Mátyás* áldozár.[3]

1471—1478. *Ipoly* áldozár, őr (custos.) Következő társaival együtt a konvent többrendbeli kiadványa alatt előfordul, nevezetesen azon határjáró oklevél alatt, melyet 1471-ben Nyiregyház, Oros, Nagy-Kálló stb határairól két példányban, hártyán, félselyem zsinórról függő pecséttel kiadtak.[4]

1471—1478. *Miklós* áldozár.[5]

1471. *Ambrus* áldozár.[6]

1471. *László* áldozár, ki Zegy (Szegi) Bertalan király emberével Bayony Istvánt s fiait: István mester váradi kanonokot és Miklóst a békésmegyei Szerep és tartozékainak birtokába beiktatá.[7]

1471. *István* áldozár.[8]

1471. *Demeter* áldozár.[9]

Balás áldozár 1478—1479. években fordul elő. Nevéhez oly esemény emléke füződik, mely a legkomolyabb zavarba ejté a konventet. Károlyi János 1479-ben megkérte Mátyás királytól a szatmármegyei Apáti birtokban rejlő fiscusi jogot, azt meg is nyerte, s a király parancsot küldött a szent-jobbi konventre, hogy Károlyit a nevezett birtokba iktassa be. A konvent Balás áldozárt küldé ki, ki Berei János király emberével az atyafiak és szomszédok jelenlétében teljesité a beiktatást minden ellenmondás nélkül, miről a konvent Balás és Berei öszhangzó jelentése nyomán pecsétes levelet is adott.[10] Azonban ne-

[1–6] *Kállay- és gr. Károlyi-család levéltára.*

[7] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 856. 12.

[8–9] *Kállay- és gr. Károlyi-család levéltára.*

[10] «una cum præfato Johanne de Bere homine suo regio, nostrum hominem videlicet virum religiosum fratrem Blasium presbiterum socium et nostrum conventualem ad premissa fideliter exequenda nostro pro testimonio fide dignum

hány hét mulva Károlyi András s rokonai: Lancz Mihály és László panaszt emeltek a királynál, hogy Károlyi János őket Apáti birtokából, melyhez nekik is joguk volt, álnokul kijátszotta, mert a beiktatásnál király embere helyett saját tisztjét szerepeltette, a konvent bizonyságát pedig, hogy meg ne ismerjék, világi ruhába öltöztette.[1] Legalább igy adják elő a panaszos felek ez ügyet, de előadásuk, mint általában minden vád, aligha vehető teljes egészében igaznak. A kérdéses beiktatásnál mindenesetre történt valami hiba, mert a konvent, észrevévén bizonyosan a hibát, emlitett iktató levelét másodszor kiadni már vonakodott;[2] de konventjeink akkori zilált viszonyai között sem tehető fel, hogy a szent-jobbi konvent oly nagyon is átlátszó cselszövényhez, mint a fentebbi, szándékosan hozzájárult volna. Ily merényletet Mátyás király, ki a bünösökre épen ugy, mint ellenségeire azon-

duximus destinandum; qui exinde ad nos reversi nobis uniformiter retulerunt, quod ipsi feria secunda proxima ante festum beate Margarethe virginis et martiris proxime preteritum ad facies prescripte possessionis Apathy consequenterque dicti sui iuris regy in eadem habiti, vicinis et commetaneis eiusdem universis, videlicet Ladislao Lancz necnon Michaele et Andrea de dicta Karol, item egregio Johanne Leukes de Kallo ac Ambrosio de Gwlach, necnon Bartholomeo Zeremy et Gregorio Beregy de Jand inibi legitime convocatis et presentibus accessissent, introduxissentque prefatum Johannem de prefata Karol in dominium eorumdem, statuissentque eandem et idem eidem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinencys quibuslibet nomine dicti iuris regy sibi incumbenti perpetue possidendum, diebusque et horis legitimis in facie eorumdem permanendo, nullo penitus contradictore inibi apparente. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes nostras literas privilegiales et autentici sigilli nostri munimine roboratas eidem Johanni duximus concedendas. Datum sextodecimo die diei introduccionis et statucionis prenotatarum, anno domini supradicto; religiosis viris Ipolito custode, Petro predicatore, necnon Michaele ac Martino item Cozma et Blasio presbiteris, ceterisque fratribus in dicto nostro monasterio salubriter existentibus et devote deo famulantibus.» *Gr. Károlyi-oklevéltár:* II. 485. l.

[1] «Johannes de eadem Karol acceptis quodam familiari suo pro homine nostro regio et testimonio conventus ecclesiæ de Zenthiog, eundem testimonium ipsius conventus, ut ne idem ab aliquibus nosceretur vestibus secularibus induisset et per eosdem totalem possessionem Apathy vocatam in comitatu Zathmariensi habitam . . . pro se dumtaxat dolose statui fecisset.» Mátyás király idéző parancsa ez ügyben a váradi káptalanhoz. *Gr. Károlyi-oklevéltár:* II. 486. l.

[2] «ammonuisset eundem conventum (a váradi káptalan bizonysága) . . . . ut ipse paria prætactarum literarum statutoriarum . . . dare et concedere deberet et teneretur; qui id facere recusasset», amiért a király elé meg is idézi a konventet. *Gr. Károlyi-oklevéltár:* II. 488. l.

nal le szokott csapni, nem hagyott volna büntetlenül, de büntetésről az 1481-iki országgyülés végzései sem szólanak; ellenben a szent-jobbi konvent még éveken át zavartalanul folytatja hiteles-helyi működését egész 1486-ig, midőn feleveniték ugyan, mint láttuk, az 1351-iki végzést a kisebb hiteles-helyek megszüntetéséről, de «nem valamely vétek miatt»,[1] és nem csupán Szent-Jobbon, hanem az összes kisebb konventekben is.

1478—1483. *Péter* áldozár «praedicator».[2]

1479. *Kozma* áldozár.[3]

1479. *Máté* áldozár.[4]

1480—1483. *Márton*, áldozár, őr. Működésének több nyoma maradt fenn; 1480-ban a király embereivel, Szarvadi Szénás János és Farkasfalvi Nagy Simonnal Jankafalvára megy Vetésy Mártont Györgynek fiát, Ambrus unokáját, és Reszegey Pált Vetésy Ambrus leányának, Dorottyának fiát beiktatni.[5] 1481-ben az apátság piskolti vámjogát védi Dengelegi Bernát és János tulkapásai ellenében.[6] 1483-ban pedig a király parancsára vizsgálja azon hatalmaskodást, melyet a három Károlyi: Lőrincz, András és János Kállay Jánosnak Panyola birtokán elkövettek.[7]

1483. ifjabb *Mihály* áldozár. A király emberével becslést tart Kállai Lőkös János birtokain, nevezetesen a biharmegyei Bagoson.[8]

1483. Benedek áldozár. Vizsgálja a Kemecseyek hatalmaskodását, melyet Kállai Lőkös János birtokán, a szabolcsmegyei Turán elkövettek.[9]

Antonius Salonensis. Bonfin említi, hogy az ő korában állott az apátság élén. Nevezett történetirónk 1485-ben költözött hazánkba s 1503-ban halt meg. De ezen egész idő alatt, kivéve az utolsó két évet, mint láttuk Váradi birta az apátságot; mindemellett Bonfin állitása nem lehet téves, mert korabeli eseményről szól, sőt körülményeket is említ, hogy t. i. személyesen ismerte a nevezett, nagy eszü s nem kis tudományu férfiut, és hogy ő közlötte vele a szent-

[1] «non pro aliqua culpa.» *1498-iki végzés.*

[2-4] *Kállay- és gr. Károlyi-család levéltára.*

[5] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 12. 41.

[6] *Leleszi országos levéltár*: Actor. 1481. 14.

[7-9] *Kállay-család levéltára.*

jobbi apátság iratait is, melyekből az ez apátságra vonatkozó történeti közleményét merité.[1]

A dolog alighanem ugy lesz, hogy Váradi Péter rabságának ideje alatt (1484—1490.) helyezé az érsekre boszus király nevezett Antalt az apátság birtokába, egyike lévén ő különben is azon idegen tudósoknak, kiknek szükében sohasem volt Mátyás király udvara.

Ezenkivül egy 1523-iki tanuvallomásban emlitik a tanuk, hogy ők emlékeznek bizonyos Zádor *Antal* szent-jobbi apát idejére.[2] Ez lehet egy egészen uj apát, de sokkal lehetőbb, hogy épen nem más, mint az előbb emlitett Antal, kinek idegen hangzásu nevét, népünk szokása szerént, egészen megmagyarositva ejték ki a tanuk, vagy mi még valószinübb, hibás kiirásban közli az idézett oklevél.[3]

AZ ALMÁSMONOSTORI APÁTSÁG.

A MONOSTOROK HONFOGLALÓ ŐSEINK HITVALLOMÁSAI. — ALMÁS ÉS MONOSTOR. — AZ APÁTSÁG TÖRTÉNETI NYOMA. — KORAI MEGSZÜNÉSE. — EGYHÁZÁNAK VÉLT MARADVÁNYAI.

Kolosmegyének azon legnyugatibb része, mely Bánfi-Hunyadot veszi körül s Kalotaszeg név alatt ismeretes, Zsigmond király kora előtt Biharmegyéhez s ennek általa a váradi püspökséghez tartozott.[4] Itt a Kalotaszegben Bánfi-Hunyadról Bikkaljnak menve, gyönyörü völgybe ereszkedünk le, melyet az Almáspataka szel keresztül s e patak két oldalán községek terülnek el sürün egymás mellett, melyek közől kimagaslik ma is Almás, vagy ősi nevén Almásmonostora.

[1] «Cui (abbatiæ) tempestate nostra Antonius Salonensis, vir magno ingenio ac sacris literis non mediocriter eruditus præfuit, et privilegia, unde hæc accepimus nobis ostendit.» Bonfini A: *Rerum Ung. Decades.* (1568.) 216. l.

[2-3] Simon M: *Supplementum ad dissertationem de Dextera S. Stephani.* 139. l. Ugyanezen oklevélben szerepel egy másik személynév, «*Chsure*», melyen törheti fejét az idegen, hogy mi az? pedig nem egyéb, mint a Biharban előkelő, nagybirtoku «*Chyre*» nemzetség neve.

[4] «in Comitatu Byhoriensi terram . . . Bekaly; item terram Fyld et terram *Almas.*» (Bikkalj, Füld ma is Almás mellett állanak.) 1249. Wenzel G: *Árpádkori uj okmánytár.* VII. 284. és II. 208. ll.

Nevében korai müveltségének nemes levele s történetének legrégibb emléke olvasható.

A rónán vagy völgyeken, de mindig vizek mentén megtelepülő honkeresők, lakást vettenek itt is; a völgy legkiesebb pontján a nemzetség feje üté fel sátorát, itt épité később fa-házát, s midőn nemzetségére a kereszt szent vize legyöngyözött, itt rakatott az uj vallás hirdetőinek számára monostort. Ezzel megszállott e völgyben is a kereszténység művelődés. Ritkulni kezdett az ős rengeteg, helyén falvak, malmok keletkeztek, rengő vetések, szőlők, gyümölcsösök koszorúzták be a völgyet.

Történeti emlékeink a szerzetesek monostorai mellett rendesen ott emlitik a «pomerium»-ot = *almást;* községünk kétségkivül ettől vette nevét.

Almás korai kereszténysége s evvel müvelődése mellett vall monostorának szerzetes endje, mely Szent-Benedeké vala,[1] s melynek tagjai tériték meg nemzetünket.

Közelebbit e monostor keletkezéséről vagy alapitójáról eddigelé nem mondanak történeti emlékeink. Az 1238. évben László comest tüntetik fel, mint ez apátsági monostor kegyurát, de aki kegyuri jogait arra használja, hogy a monostor ős lakóit, a Szent-Benedek-rendüeket kiüzi belőle s helyökbe a premontreieket, majd ezeken is tuladva, saját káplányait helyezi. Ebből nagy per lőn, mely a pápa beavatkozását tette szükségessé, ki az ügy elintézésével a szent-jobbi, s a szent-jánosi benczés apátokat s a várad-előhegyi premontrei prépostot bizta meg.[2]

Ki volt, mely nemzetséghez tartozott László comes? ha e kérdésre feleletünk volna, annak révén eljuthatnánk talán az apátság keletkezésének korszakához is; de puszta nevén kivül az idézett forrás egyebet nem emlit. Annyi bizouyos, hogy hatalmaskodása személyes okokra vezethető vissza; az apátság birtokait nem foglalja el, hanem ismét egyháziaknak adja. És hatalmas ur volt, kinek terjedelmes birtokain sok papja, mint az oklevél mondja, «káplányai» valának.

[1-2] «Lacrimabilem dilectorum filiorum, Abbatis et conventus monasterii de Almas ordinis sancti Benedicti Ultrasilvanæ Diocesis, recepimus questionem.» IX. Gergely pápa levele. Theiner Á: *Monumenta Hung.* I. 161. l. de az «*Ultrasilvana* Diocesis» téves.

Ismeretlen a per vége is. Soká nem tarthatott; három év mulva itt volt a tatár, aki véget vete minden pernek, magának az apátságnak, sőt László comes uralmának is.

Életét veszté-e László ur s nemzetsége kihalt-e? vagy pedig hűtlenség bélyegén szálltak-e birtokai a koronára? arra nincs adat; csak azt látjuk, hogy IV. Béla király 1249-ben Almást a vele szomszédos Fülddel, Bikkaljjal s több bihar-, szolnok- és krasznamegyei birtokokkal a már többször emlitett Pálnak, országbirájának adományozza. Az adománylevél az országbirónak egyéb érdemei között eléggé feltünőleg azt is emliti, hogy kiirtá az utonállókat, rablókat, kik a tatárok kivonulása után az országban s kivált az erdélyi részeken nagyon elhatalmasodának.[1] Az ily utonállók kezdék a várszerüleg épült monostorokat rablófészkül használni.

Az almási monostorról a király idézett levelében már nincs emlékezett, egyebütt sincs többé nyoma. A tatárjárás után meg nem népesült ismét, csak a község viseli még a század végén a *monostor* nevet.

Apátjai, birtokai közől határozottan egyet sem ismerünk. Hajdani helye sincs megjelölve, de alig kételkedhetünk felőle, hogy az a vár, melynek csonka tornya a község déli oldalán emelkedő magaslaton ma is áll, — az apátság alapköveire épült. Szent-Benedek fiai, Szent-Márton-hegyétől kezdve, mindenütt magas helyen rakták fel monostorukat.

A vár és Almás közt elterülő, szelid emelkedésü hegyoldal «Szenmező» = Szent-mező nevet visel ma is.

Mig a monostor állt, annak szerzetesei viselték Almás község lakosainak lelki gondját. Az apátság megszüntével szerény lelkészség keletkezik lenn a községben, melynek a következő XIV-ik században is nyoma van.

Apátsági egyháza is rég elpusztult, de részént Almáson, részént a vele szomszédos községek egyházainak udvarán ma is láthatók egyes mérműves kövek, melyek, anyaguk s művezetök hasonlósága után itélve, együvé tartozhattak s valamely egyház tagjai lehettek, de sokkal nagyobbé, mint e községek részben ma is fennálló, szerény egyházai.

[1] Wenzel G: *Árpádkori uj okmánytár*. VII. 283. l.

Ilyenek Almáson egy oszlopfej levéldiszszel; Középlakon egy gömbszelvényes, válköves oszlopka, mely kétségkivül a torony ablakában állott, de a középlaki egyháznak kőtornya nincs, nem is volt; Farnoson két hatalmas gyámkő, sőt azon kő-oroszlánszobor, mely ugyancsak Farnoson a prot. egyház déli bejárata mellett a földön áll s első jobb lábának karmaival egy kisebb állat fejét tartja megragadva, talán szintén nem római, hanem magyar keresztény műemlék.[1] A külföld, de Dalmáczia Trau és Spalató városainak dómjaiban is láthatók oly gazdag műalkotásu kapuzatok, melyeknek oszlopait fekvő s karmaik közt bárányfejet tartó oroszlánok emelik.[2] Ilyen vagy ehez hasonló rendeltetése lehetett a farnosi oroszlányszobornak is, melynek csak eleje van ugyan meg, de hogy fejével csakugyan emelt valamit, mutatja azon körülmény, hogy fejének teteje a hátsó részeken 12 c/m mélyen és 30 c/m hosszan ki van völgyelve. És igy valószinüleg e szobor is, de a többi, előszámlált töredékek mindenesetre egy, nagyobb szabásu egyház szétszórt tagjai, mely egyház helyét hol kereshetnők több jogosultsággal, mint épen Almáson, melynek apátsági monostora azon időben virágzott, mikor a bemutatott töredékek épitészeti idomai uralkodtak.

[1] Torma K: *A limes Dacicus felső része.* 28. l. — Későbbi kéz a szobor aljára e betüket karczolta be: ᐯᚺIᐯP (iter) AᑐIᐯS

[2] Czobor B: *A keresztény műarchæologia.* 249—250. ll. — Ugy értesülünk, hogy Horpácson szintén vannak ily oroszlánszobrok.

A GYERŐMONOSTORI APÁTSÁG.

KELETKEZÉSE. — ELPUSZTULÁSA, MAJD ISMÉT FELÉPÜLÉSE. — A KALOTA ÉS BORSA NEMZETSÉG. — AZ APÁTSÁG ELENYÉSZIK, DE EGYHÁZA FENMARAD. — ENNEK TÁVLATI KÉPE, ALAPRAJZA S EGYES KIVÁLÓBB RÉSZLETEI.

A Kalotaszegnek Almással átellenes oldalán, közel a havasokhoz egy más nemzetség vagy valószinüleg a Kalota nemzetségnek csak egy más ága telepedett le s itt épité fel monostorát, mely alapitója nevéről *Gyerő*-monostorának neveztetett el.[1]

Keletkezésének ideje ismeretlen, de mint az alább idézendő adatok igazolják, létezett már a XIII-ik század elején. Szerzetesrendje, valamint védszentje oklevelileg ki nem mutatható,[2] azonban emelkedett helye, s egyházának épitészete arra enged következtetnünk, hogy a szomszéd almási monostornak társa, Szent-Benedek-rendü apátság volt. Emellett szól a hagyomány is.[3]

1241-ben sokat szenvedett, mint a közel egykoru feljegyzés mondja, a tatárok felduláták s egyházi szerelvényeit, drágaságait elvitték;[4] később azonban ismét helyreállt, alapitó családjának tagjaiban megtalálta ujabb jótevőit. Mikola fia, Kemény, a hasonnevü, ma is virágzó főuri nemzetség őse, midőn látta, hogy az Isten gyermekekkel nem áldja meg, mint maga mondja, őseinek e szent alkotása felé fordult vonzalmával: 1275-ben a Szamoson egy malmot s az országut mellett két halastavat adományozott a monostornak.[5]

[1] Hogy a Kalota nemzetség birtokos volt az Almás völgyében is, azt nemcsak a «Kalotaszeg» elnevezés mutatja, hanem egy V. István király korabeli, sajnos, felette hibásan kiadott oklevél is. KERESZTURI J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 133. l.

[2] *Pázmány* P. az ismeretlen rendü apátságok közé sorolja. PÉTERFFY K: *S. Concilia Hung.* II. 275. l.

[3] *Schematismus Diœcesis Transilvaniensis.* 1882. 125. l.

[4] «per invasionem et rapinas Tartarorum superioribus annis non nihil deformatum, destructumque, quinimo pretiosis etiam suis ornamentis penitus fere exutum sit.» FEJÉR GY: *Codex dipl.* VII. 4. 162. l.

[5] «Kemenius filius Mikula de Kalota confessus est .... quod quia ipse huius vjtæ solatio ob prolium defectum destitueretur, et quia ipsum Monasterium

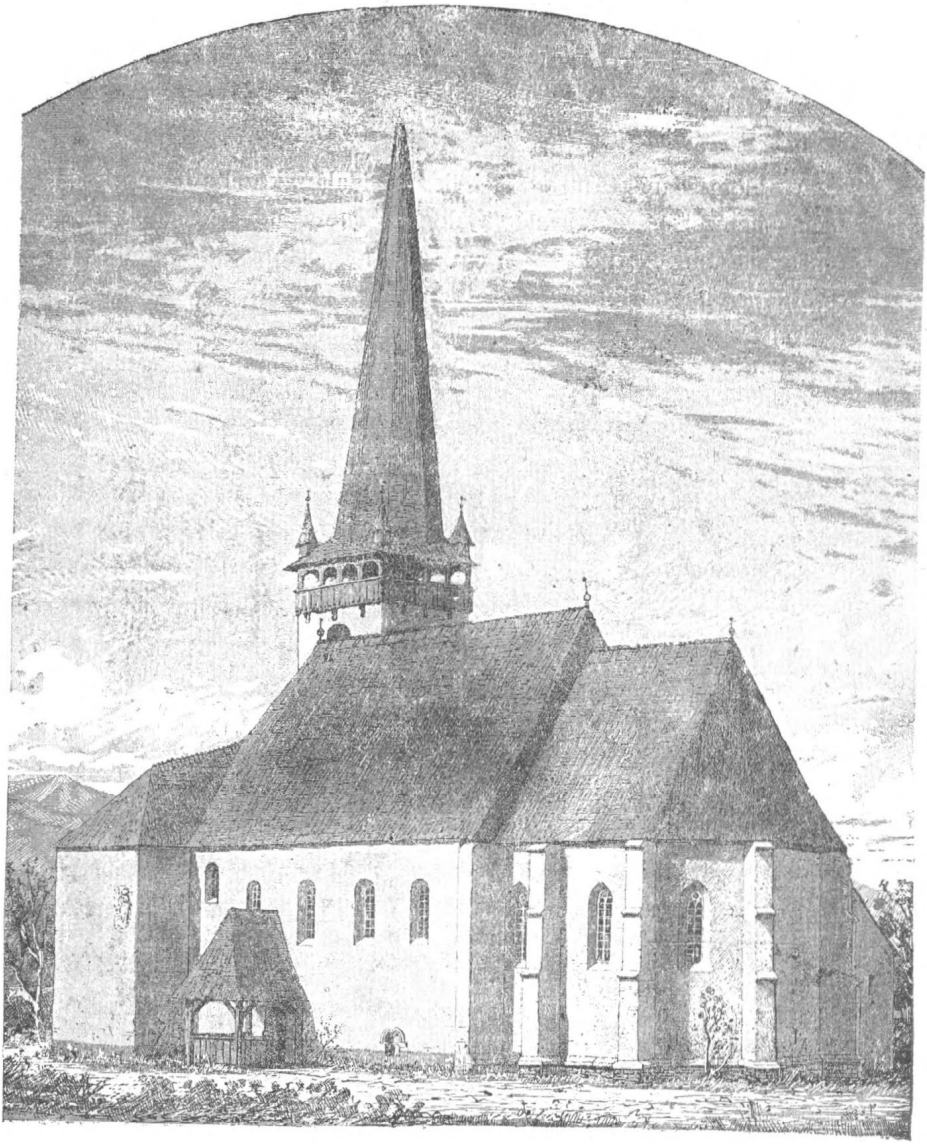

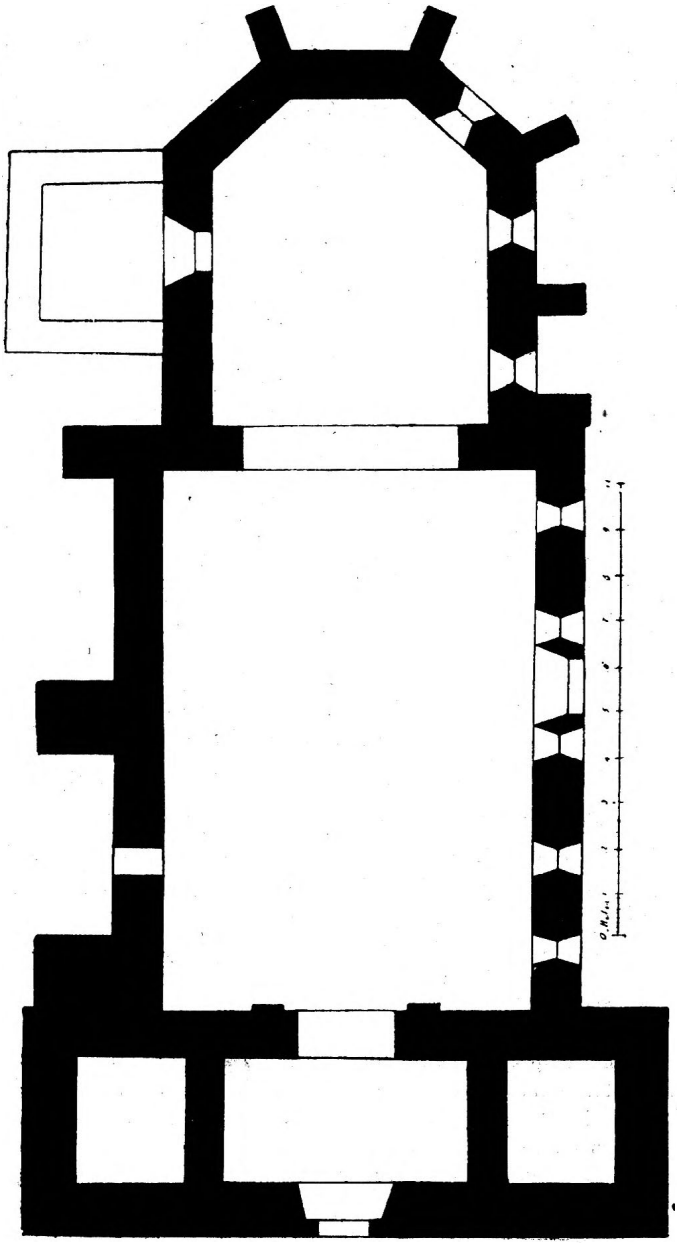

Napjai azonban már ekkor meg valának számlálva. Az apátság közelében állt azon főutvonalnak, mely Váradot Kolozsvárral összeköté s ez ut a XIII-ik század végső éveiben gyakran látott ellenséges hadakat alá s felvonulni; emellett ugyanezen korban a Kalota és Borsa nemzetség tagjai nem egyszer irtó háborut viseltek egymás ellen:[2] mindennek pusztitó erejét kétségkivül az apátság is érezé, sőt ez erőnek áldozatául is esett. A XIV-ik században már nincs róla emlékezet; az 1332—1337-iki pápai tizedjegyzékek emlitik Gyerőmonostort, de már csak mint a legszerényebb lelkészségek egyikét.

Apátjai, birtokai közől egyet sem ismerünk; csak jótékony, művelő hatását gyaníthatjuk ős egyházából, mely roskatagon ugyan, de mégis reánk maradt, s melyet a mellékelt rajz hiven tüntet fel.

Ez egyház a községet körülölelő magaslatok déli oldalán emelkedik, kőépület, keletelve van s mint a szintén ide mellékelt alaprajz első tekintetre mutatja, két különböző korban épült, de közelebbről megtekintve az egyházat, egy harmadik épitésről is meggyőződünk.

Az osztatlan hajó kétségkivül a legrégibb s eredetileg torony nélkül állt, erre mutat nyugati homlokzatának teljes kiépitése s a gond, mely e homlokzat kidiszitésére fordittatott. Itt vannak az egyház legbecsesebb részletei: a főkapu s e felett egy diszesen tagozott kerék-ablak, de amelyek most az eléjök épitett torony és előcsarnok által háttérbe vannak szoritva s csaknem teljesen fedvék.

A hajó déli oldalát öt ablak töri keresztül, melyek közől a legnyugatibb egy fél ablakhosszával magasabban áll a többinél, mert az egykoron itt állott karzat megvilágitására kellett szolgálnia. Ez ablakok mind körivesek s kajácsosak. Középkori egyházaink hajójának éjszaki oldala rendszerént áttöretlen, itt azonban szintén találunk egy ablakot a déli oldal legnyugatibb ablakának megfelelő irány és ma-

in Gewru Munustra per progenitores suos pia liberalitate exstructum per invasionem .... Tartarorum .... penitus fere exutum sit, hinc quod solatii saltem vitæ æternæ et premiorum particeps redderetur .... molendinum suum super fluvio Zumus habitum cum omnibus usibus et emolumentis; item duas piscinas propeviam publicam habitas et existentes eidem Monasterio in laudem Dei omnipotentis et animæ suæ refrigerium perpetuo donaverit.» A kolosmonostori konvent 1275-iki kiadványa. FEJÉR GY: *Codex dipl.* VII. 4. 162. 3. ll.

[2] FEJÉR GY: *Codex dipl.* V. 3. 434. — VI. 2. 24. és VII. 4. 238—239. ll.

gasságban. Ez, mint mellékelt rajzán látható, egy díszesen tagozott kerék-ablak, mely Szent-Katalin kerekének is szokott neveztetni s mely központjokból szétágozó küllőkkel van kitöltve. Ehez tökéletesen hasonló volt a homlokzat már említett ablaka, csakhogy ennek küllei már mind kitörtek, vagy pedig küllők helyett csak egyszerü dudorokkal voltak ékitve, amint ily kerék-ablakok szintén nem voltak szokatlanok s átmenetet képeztek a Szent-Katalin-kerékhez.[1]

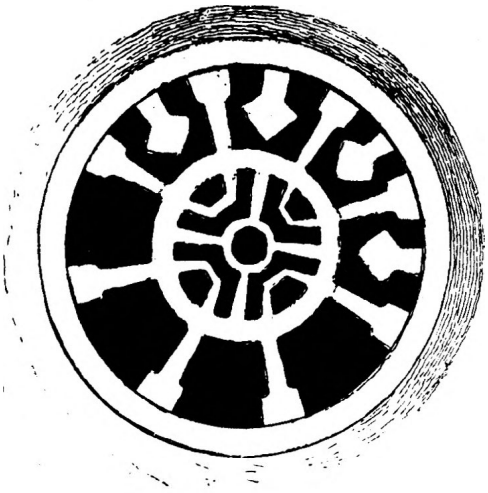

A hajónak déli oldalán is van bejárat, de ez csak egyszerü; ellenben a nyugati oldal kapuja, melynek képét a mellékelt rajz tünteti fel, már diszes műkezelésü. A kapu két felén már elkorcsosodott faloszlopokat látunk pálczataggal, azokon emelkedik a félköriv, melyet kettős fogrovat diszit.

Mindez idomok s diszitmények a román épitészet sajátságai, noha már annak kései korából, és igy az egyház keletkezését talán még a tatárjárás előtti korra, de mindenesetre a XIII-ik századra tehetjük.

Az apátság emelkedését s kegyurainak áldozatkészségét jelzi ama körülmény, hogy még a kései román styl letünte előtt ez egyház

[1] Czobor B: *A keresztény műarchæologia.* II. füz. 254. l.

nem ugyan bővitést, hanem ujabb diszt nyert. Nyugati oldala elé ikertornyokat épitének szintén terméskőből, sőt szögleteiken faragott kövekkel. E tornyok négy oldaluak voltak, az éjszak-nyugati még áll, derekán párkányzat fut körül, mely két osztályra különiti el. A felső

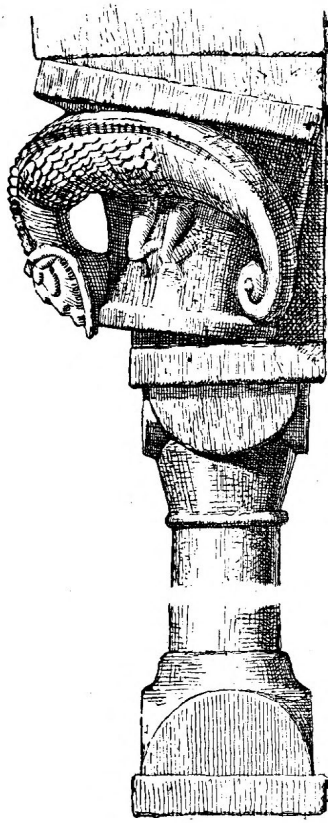

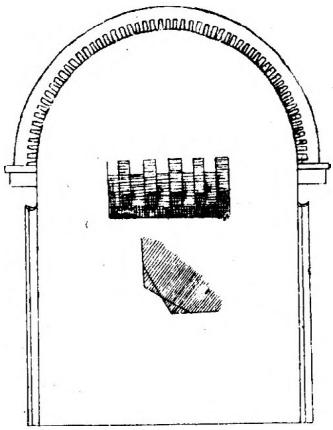

osztály három emeletes, első emeletén egy keskeny körives ablak, a második s harmadik emeleten pedig iker ablakok gömbszelvényes oszlopkával. Ez oszlopkák egyikét, mely a nyugati oldal második emeletének ablakát osztja két felé s helyéből már kissé kimozdult, a mellékelt rajz mutatja be. A kései román styl alkotása ez is s fantasztikus állati alakot mutat.[1] A második emelet ablakainak oszlopkái még szintén megvannak, de az odahelyezett óra miatt befalazvák.

Az ikertornyokat összekötő előcsarnok ajtaja egyszerü, csak félkörives tympanonját ékiti növénydisz.

[1] Tulajdonképen kettőt fejjel egymás felé fordulva, de rajzolónk, hogy hivebben visszatükrözhesse a magasan álló oszlopot, magából a torony ablakából vetette azt papirra, de csak egyik oldalát, mert csupán ezt látta.

A délnyugati toronynak már csak alsó osztálya van meg, felsőbb részeit, mint a hagyomány tartja, leszedték, talán 1642-ben; ez évszám van a nyugatdéli szeglet egyik kövébe vésve.[1]

A tornyok s a hajó építészeti styljéről egészen elütő izlésben épült a szentély. Eredetileg itt kétségkivül kerek záródásu apsis állt, most pedig egy hosszszentélyt látunk, mely a nyolczszög három oldalával záródik s melyet kivülről párkányos faltámok vesznek körül. Ez már a román építészetre következő csucsives styl sajátsága, és igy

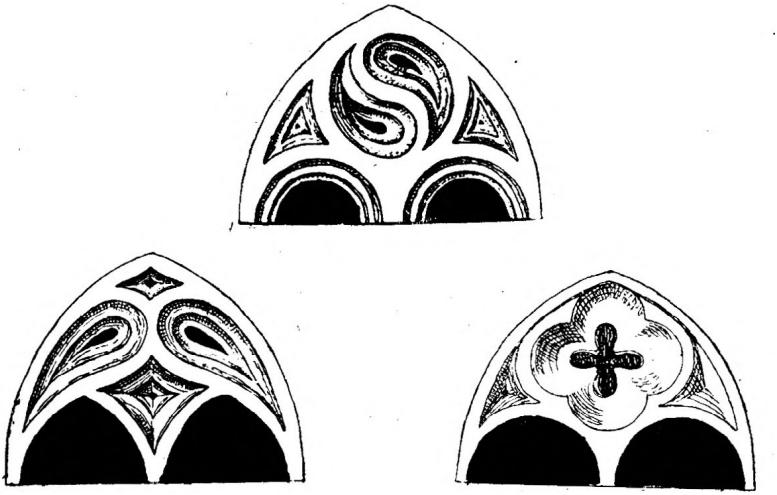

bizonyos, hogy ez egyház szentélye ujra épült, még pedig a csucsives stylnek már hanyatló korában (XV-ik század), mert a szentély három ablakának még megmaradt mérműrei, mint mellékelt rajzaik feltüntetik, már az ugynevezett halhólyag idomokat mutatják, ezek pedig a csucsives építészet utolsó korszakát jelölik.

Benn a szentély éjszaki falában még látható egy kis fülke, a hajdani ugynevezett szentségház, mely egykor szintén faragványokkal volt diszitve, de ezeket már letörték.

[1] E csonka torony déli külfalába van illesztve egy kőszobor, mely két nyugvó oroszlánt ábrázol, egymásnak háttal fordulva. Valószinüleg valamely római sir fedele volt. V. ö. Torma K: *A limes Dacicus felső része.* 31. l.

A déli kijárás küszöbe előtt pedig terjedelmes sirkő fekszik a földön, de melynek domborművezetét s feliratát már teljesen elkoptatták a járó-kelők lépései. Az egyház alatt kétségkivül sirbolt vagy altemplom létezett egykor s ennek félkörives ajtaja látszik némileg a déli bejárástól keletre.

Maga a monostor már teljesen elpusztult, csak a kis község nevében él ma is, s e név történeti emlékeinkkel összhangzólag hirdeti, hogy miféle egyház az ott a dombok oldalán? Becses emlék még azért is, mert azon időből származik, midőn a szerzetesi épitő művészet még virágzott, midőn a monostorok lakói nemcsak egyházaik tervezetét készitik el, hanem magok épiték s diszitették is fel azokat és igy imáikat, szent törekvéseiket kőbe vésve s századokat látott épületekbe lehelve hagyták reánk.

ISMERETLEN RENDÜ APÁTSÁGOK.

A «DE CURU» APÁTSÁG.

AZ APÁT ÉS PRÉPOSTSÁGOK SZERZETESRENDEI. — A «DE CURU» NÉV TALÁNYSZERÜSÉGE. — AZ APÁTSÁG HELYE. — A HERPÁLYII CSONKA TORONY S A CURUI APÁTSÁG. — ENNEK APÁTJAI, BIRTOKAINAK NYOMA, ELTÜNÉSE.

Középkori szerzetesrendeink között egynél több volt olyan, melynek kormányán apát állott, és ismét voltak olyanok, melyek prépostot tiszteltek élökön. Apátjaik voltak a Szent-Benedek-rendüek, cisterciták s külföldön a premontreieknek, kik hazánkban, valamint a Szent-Ágoston-rendü kanonokok s a jeruzsálemi szent-sir kanonokjai is prépostok alatt állottak. A puszta apáti vagy prépostí czim tehát, egyéb adatok hiányában, az apát- vagy prépostság szerzetesrendjének meghatározására nem vezethet, minélfogva mindazon apát- és prépostságokat, melyeknek szerzetesrendjéről biztos tudósításaink nincsenek, kénytelenek vagyunk az ismeretlen rendü apát- és prépostságok közé sorozni. Ilyenek, sajnos, sokkalta számosabban vannak, mint az ismeretes rendüek; ilyen mingyárt a «de Curu» apátság.

Neve történeti forrásaink egyik legérdekesebb titka. Emlékét egyedül a Váradi regestrum őrzötte meg, hol kétszer Curru,[1] egyszer Curud[2] és még egyszer Kuru néven fordul elő.[3] Eddigelé a «de Curru» név volt elfogadva és Szent-László legendájának ama szép helyét füzték vele össze, hol a szent király halottas kocsijának csodálatos megindulásáról van szó. Ama helyen — mondák — honnat a kocsi magá-

[1] *4. és 50. oklevél.*
[2] *129. oklevél.*
[3] *140. oklevél.*

tól elindult Várad, Szent-László városa felé, monostort épitének és azt a kocsiról «de curru» nevezék el.[1]

Ki merne ez *ujabb*, annyi gyengédség s kegyeletről szóló legendához nyulni?[2] még ha bizonyosabbak volnánk is felőle, mint vagyunk, hogy az apátság nevében tollhiba van, mint a Váradi regestrum legtöbb nevében, s hogy ama név inkább lehet Tur, a Berettyó alsó részének hajdani neve, régiesen kiirva: Turu;[3] vagy Turul, mely mint személy, nemzetség és helynév többször előfordul,[4] folyóról pedig vagy nemzetségeinkről nem egyszer neveztek el monostorokat.

De maga az apátság helye is bizonytalan, csak az bizonyos, hogy Biharmegyében létezett. Ujabban Kereki községbe helyezik, de elegendő alap nélkül s csupán a latin currus s a magyar kereki szavak némi rokon értelmére támaszkodva.[5] Régi iróink Kereki apátságáról nem tudnak semmit; maga Pázmány Péter s az utána dolgozó Szentiványi Márton ez apátság helyéről csak annyit mondanak, hogy a váradi püspökség területén a Körös folyó mellett állt.[6] Nem lehetetlen, hogy épen Keresszegen, mely a későbbi századokban csakugyan mint klastromos hely tünik fel s mely község, mint neve is mutatja, kiválólag Körös-menti hely. Azonban van püspökségünk területén egy

[1] «in eodem loco, e quo currus sine iunctis animalibus provectus cum sacro pignore movit, Abbatiam erexerunt pii Hungari, eamque a Curru dixerunt. Primi ea ævi, totiusque gentis hungaræ sumtibus fundata videtur, quæ S. Ladislaum tantopere dilexit, ut triennii spatio, pullam vestem induta luxerit ereptum.» Fuxhoffer-Czinár: *Monasteriologia.* I. 306. l.

[2] Szent-László legendája az apátság alapitását egy szóval sem emliti.

[3] Haan és Zsilinszky: *Békésmegyei oklevéltár.* 16. l. — Fejér Gy: *Codex dipl.* VIII. 3. 138. l. stb. — Ezért a Berettyó menti helynevek: *Tur. Tur*-Keve. *Tur*-Pásztó. *Tur*-Sámson.

[4] Nagy Gy: *A turulról. Turul folyóirat.* 1883. 30. l.

[5] Kereki község magában Biharmegyében három volt hajdan, az országban pedig sok. Az is figyelemre méltó, hogy a Váradi regestrum ismételve emliti mint községet Kerekit is. *106. és 172. oklevél.* — Kerekiről azt mondja ugyan Pázmány Péter, hogy «egyházi jószág volt és hamisan .... foglalta volt el azt az ifju János király» (Zapolyai János-Zsigmond). Fraknói V: *Pázmány Péter és kora.* II. 445. l. de ez állitás csak a curru-kereki reminiscentiákra vihető vissza, mert hogy a biharmegyei Kis- és Nagy-Kereki nem volt egyházi birtok, lesz alkalmunk kimutatni. *(E munka III-ik kötetében.)*

[6] «Curru, in Varadiensi Diœcesi, iuxta fluvium Körös; viguit 1217.» Péterffy K: *S. Concilia.* II. 275. l.

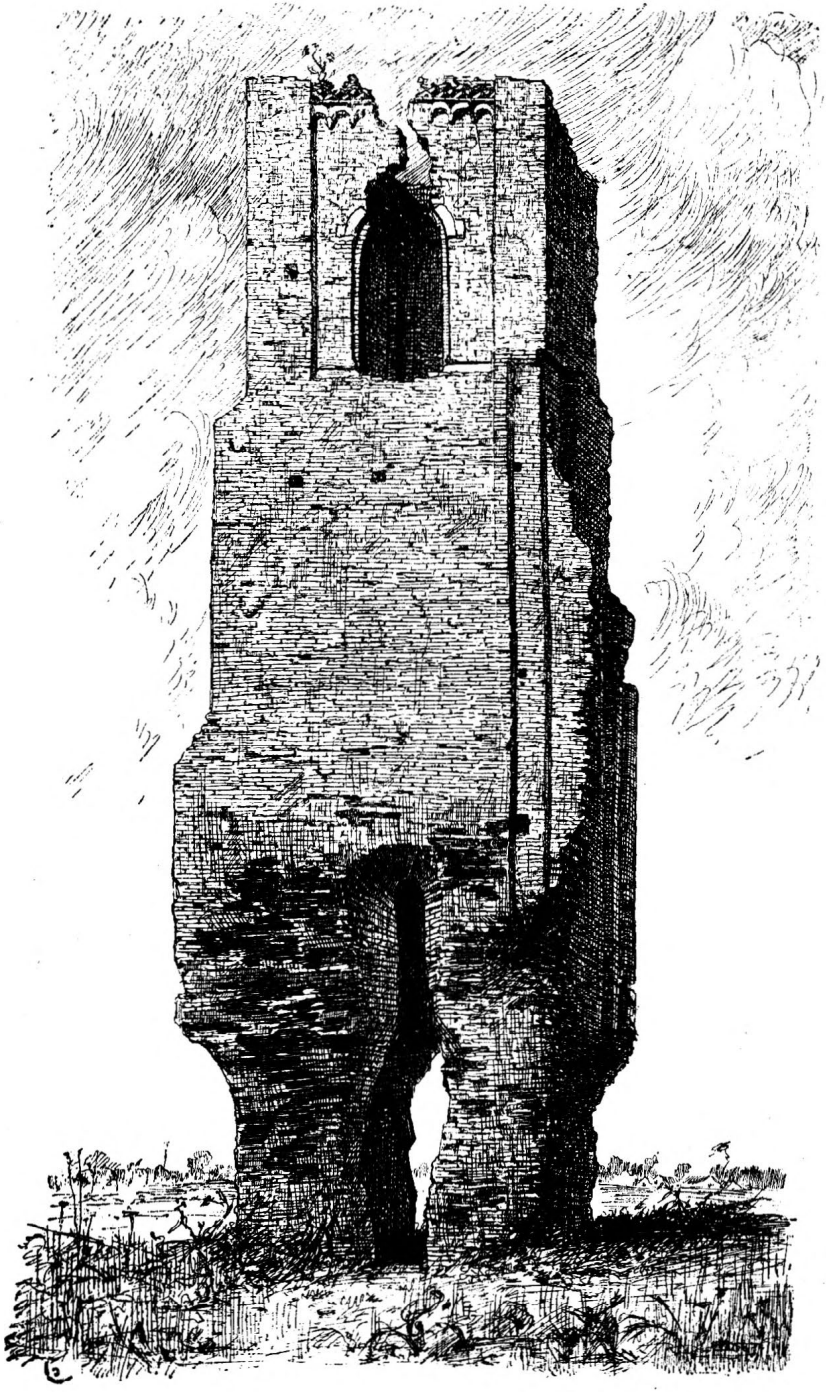

építészeti műemlék, mely a curui apátság helyének kérdésénél kiváló figyelmet érdemel, melyet azért a mellékelt rajzban ezennel bemutatunk.

E műemlék egy egészen téglából épült torony a román építészet félreismerhetetlen jellegeivel, melynek keletkezése tehát a XIII-ik századba, monostoraink virágzásának korszakába bizton tehető.

E torony Berettyó-Ujfalutól napnyugatra, a herpályii pusztán, halmos helyen emelkedik; körülötte egy mélyebb és egy sekélyebb árok nyomai ma is észrevehetők. A sekélyebb helyén valószinüleg kőkerités állt egykor, de amelynek már alapfalait is kiásták s a kisebb árok igy keletkezett; a nagyobb viz befogadására és igy a hely védel-

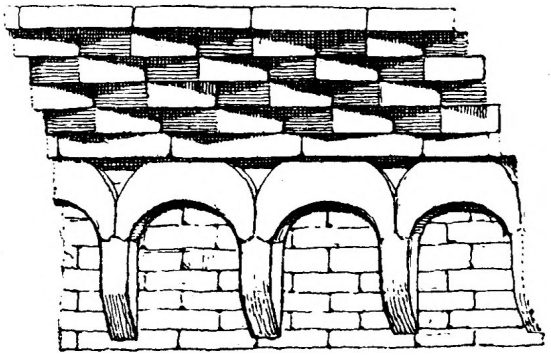

mére szolgált. Maga a torony bevakolva sohasem volt, jelenleg két emelet magas, mindenik emelete vissza-visszaszökik; szögletein falszalagok futnak fel, melyek a földszinten már annyira vastagok, hogy közelitenek a támokhoz. Tégláinak mérete: 32. 16. 4—5 $^{c}/_{m}$. Déli oldalának földszintjén egy körives, kajácsos, lőrésszerü ablak látható; első emelete áttöretlen, de második emeletének déli s nyugati oldalán egy-egy félkörives ablak van, egykor valószinüleg az elválasztó oszlopkákkal, de ezek ma már hiányzanak. Legjellegzőbb itt, a második emelet ablakai felett egy tornyot körülfutó pártázát, mely, mint mellékelt rajza előtünteti, alant félkörives, fent négysoros törött-pálcza diszitménynyel van ékitve.

De e torony nem állt itt mindig egyedül; körülötte, mint a szemtanu iró feljegyezte, az egyház hajójának s egy másik toronynak

falai emelkedtek,[1] s a hagyomány emlegeti ma is, hogy a meglevő toronynak még párja is volt. Ma már mindennek, amaz egy tornyon kivül, semmi nyoma, mert helyökön rég barázdákat hasogat a szántóvető ekéje; de hogy itt csakugyan ikertornyok léteztek, mutatják a meglevő torony éjszaki oldalán az összekötő, de már elpusztult boltivezetek maradványai, és mutatja e toronynak ide mellékelt alaprajza is, melyből látható, hogy ez épületnek ugy kelet, mint éjszak felé folytatása volt: éjszak felé a homlokzat s a hagyomány és történelem emlegette másik torony, kelet felé pedig a déli hajó.

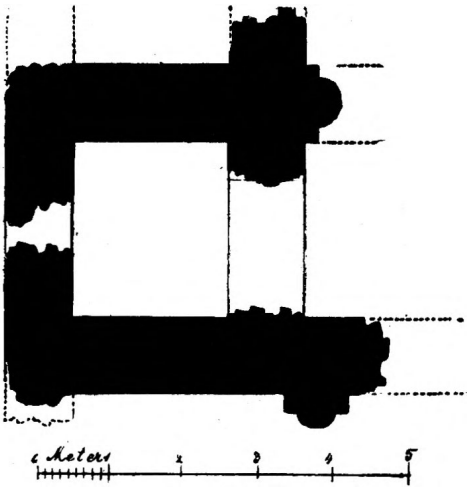

A mai herpályii pusztán tehát kétségkivül egy nagyobb, emlékszerü egyház állt hajdan; de nem az elpusztult Herpályi község egyháza, mert ez a csonka toronyról napkeletre, ma is «Egyház-sziget»-nek nevezett helyen emelkedett, a csonka torony pedig a «*klastrom*-dülő»-ben állt. E név eléggé tájékoztathat a kérdéses egyház multja iránt.

Ezenkivül a csonka torony közvetlen közelében, attól éjszakkelet-

[1] «in hoc loco (Herpály) et penes Berettyó-Ujfalu situato, ingentes duæ turres cum Ecclesiæ et distinctæ cuiusdam capellæ ruderibus actu visuntur et locum hunc olim ab Religiosis quibusdam cultum, ipsa etiam traditio indigitat.» Keresztúri J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 277. l.

nek van egy másik puszta, hol Szent-Kozma-Damján falu állt egykor s igy hivják a pusztát ma is. Ha eszünkbe jut, hogy ez iker név mily közel áll a Szent-Benedek-rendhez, melynek alapitója remetesége helyén, Subiacoban két monostort emelvén, ezen egyikét Szent-Kozma is Demjén vértanuk tiszteletáre szentelte: e megemlékezés ismét legalább sejteni, hogy milyen rend monostora állt a mai «klastrom-dülő»-ben?

E monostor egyik tornya áll ma is, de történetünk irott emlékeiben semmi nyoma;[1] ellenben a «de Curu» apátságot ismételve emlitik történeti forrásaink, de hogy hol állt? legcsekélyebb adatunk sincs reá. Végre is nem lehetetlen, hogy a Váradi regestrum «de Curu» apátsága s a herpályii csonka torony közel állanak egymáshoz s történetök hézagait kölcsönösen kiegeszithetik.

Azonban a curui apátságról bizonytalan neve s helye mellett határozott tudósitások is maradtak reánk. Alig harmincz évi időközből látjuk két apátját, megismerkedünk némi jogi s birtokviszonyaival, s megtudjuk, hogy az apátnak voltak jobbágyai s volt udvarbirája is, ki a monostor polgári ügyeit vitte.[2]

[1] *Kereszturi* J. ki pedig az apátságok és prépostságok szaporitásában tulságosan bőkezüleg járt el, herpályii apát- vagy prépostságnak szintén nem találta nyomát, de kétségkivül a herpályii pusztán látott nagyszerü romok hatása közben érezte, hogy ott mégis valamely prælaturának kellett állnia és azért a Pray által felfedezett nyir-pályii prépostságot hajlandó volt inkább Herpályiba helyezni, (*Descript. Epp. et Capituli Varad.* I. 277. l.) nem tudván, hogy Nyir-Pályi csak középkori neve a mai Monostor-Pályinak. Később azonban prælaturák gyanánt fogadták el nemcsak Her- és Nyir-, hanem Monostor-Pályit is s mind e három mint kétségtelen prépostság utat talált a Királyi könyvekbe is. Minthogy a Királyi könyvekkel épen apátságaink s prépostságaink kapcsán többször kell majd foglalkoznunk, szükség itt kellő tájékozásul kijelentenünk, hogy a Királyi könyvekŋek legalább azon része, hol az apát- és prépostságok foglaltatnak, nem régi, századokat látott mű. A mult század utolsó éveiben a váradi püspökség területére még csak *négy* apátság volt a Királyi könyvekbe bejegyezve: a szent-jobbi, bihari, curru, és gáborjáni; prépostság pedig *öt:* a székeskáptalani nagy- és kisprépostsági továbbá az ábrányi, várad-előhegyi s a monostorpályii. De Kereszturi 1806-ban már nem kevesebb, mint tizenhárom apát- s ugyanannyi prépostsággal állt elő s ezeket kellő kritika nélkül be engedék jutni a Királyi könyvekbe is. Első nevü tudósaink: Rómer F. és Knauz N. már rég észrevették prælaturáink e sokaságának tarthatatlanságát s mindketten szót is emeltek ellene; e munka irója, bármennyire ohajtaná is, még kevésbbé hagyhatja szó nélkül.

[2] *Váradi regestrum:* 51. oklevél.

Ismeretes apátjainak egyike *Vazul*, másika *Gergely;* mindketten a XIII-ik század első felében éltek s mindkettejöknek azon nemes, de örömtelen feladat jutott, hogy küzdjenek az erőszak ellen s védjék apátságuk jogait. E feladat teljesitése őrzötte meg emlékezetöket is. Vazul apátnak a Gútkeled nembeli Salamon fiával, Jánossal gyült meg a baja, ki az apátság egyik, sajnos, meg nem nevezett birtokát dulta fel s azzal huszonöt márkányi, tehát jelentékeny kárt okozott az apátnak.[1] Gergely apát ismét a királyi pintérekkel volt kénytelen perelni, kik az apátság egy másik birtokára tették kezöket, és csak akkor bocsáták azt el, midőn a nádor Szent-László király sirjára teendő esküt itélt s az apát kész volt azt letenni. E birtok, melyhez malom és hidvám is tartozott, valószinüleg a mai Körös-Tarján volt.[2] Ezekenkivül az apátságnak még egy harmadik birtokáról is van emlékezet, kik e birtokon kárt tettek, Hortobágy-vidékiek, a birtoknak is ott vagy annak közelében kellett állnia.[3]

Az apátság a tatárjárásban pusztulhatott el, mert azon innen többé semmi nyoma.

Szerzetesrendjéül a Szent-Benedek-rend, s védszentjéül a bold. Szűz emlittetik,[4] de legfeljebb a hagyomány alapján ; történeti forrásaink minderről hallgatnak.

SZENT-MIHÁLY FŐANGYAL GÁBORJÁNI APÁTSÁGA.

ALAPITÓJA NEVÉNEK EMLÉKE. — ELSŐ ISMERETES APÁTJA S ANNAK PERE. — MÉG KÉT APÁT. — ANYAGI HELYZETE. — KEGYURAI. — UTOLSÓ NYOMA. — VÉDSZENTJE. — A GÁBORJÁNI FÖLDVÁR.

Erdő és folyó lebilincselő vonzerőt gyakorolt honkereső nemzetünkre. Erdők mélyén, folyók partjain üté fel legörömestebb sátorát,

[1] *Váradi regestrum :* 50. oklevél.

[2] «Gregorius . . . Abbas deberet iurare super sepulchrum S. Regis Ladislai, pro terra monasterii Kuru, nomine *Tumban*, quæ est iuxta Crisium, versus meridiem prope monasterium S. Joannis Baptistæ.» *Váradi regestrum:* 140. oklevél. «Tumban» falunak semmi nyoma Biharmegyében, de a megjelölt helyen, Szent-János közelében ott van Tarján.

[3] *Váradi regestrum :* 4. oklevél.

[4] KERESZTURI J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 272. l.

ott emelte fel ős hitének oltárait s azok helyére épité később kereszténységének tornyos egyházait. Magának a Berettyónak partjain, alig tiz mérföldnyi vonalon csak monostort nem kevesebbet, mint hetet épitett.

Ezek egyike a gáborjáni. Nemzetségi monostor volt, de alapitó nemzetsége ismeretlen. A gáborjáni monostor egy félszázaddal korábban tünik fel, mint kegyuri családja, mely csak a XIII-ik század utolsó negyedében lesz ismeretes s oly körülmények közt, melyek erősen sejtetik, hogy az már nem a monostor-alapitó család.

Alapitója kétségkivül Gáborján nevü férfiu volt, kitől a monostor nevét vette épen ugy, mint Gyerőtől, Dienestől stb. az ezek által alapitott monostorok. [1] De hogy e Gáborján melyik nemzetségnek volt tagja? meghatároznunk nem lehet, csupán felemlithetjük, hogy a Gábor név a Káta nemzetség fáján tünik fel ismételve. [2]

Az apátságra az 1241-iki tatárjárást megelőzött években akadunk először, de már ekkor régi megszilárdult intézmény, mely erejének öntudatában jogainak védelmére is mer kelni.

Ugyanekkor, 1212—1218 évek közt tünik fel első ismeretes apátja is: *Johem* (?) más két rendtársával, kiknek egyike a dékáni tisztet viseli. Emlékezetök fennmaradását bizonyos peres kérdésnek köszönik, de amely szerzetesi életök nyugalmát nagyban megzavarhatá. Sebe nevü előkelő asszony öt jobbágyot hagyott a monostorra oly intézkedéssel hogy azok egyike toros legyen s évenként szolgáltasson be a monostornak hatvan kenyeret, egy harmadfüves tinót, továbbá három ludat, öt tyukot, hat köböl sert s végre három misére való denárokat; a másik két jobbágy maradjon jobbágynak, az utolsó kettő pedig, minthogy asszonyok, legyenek a monostor mosónői. Sal, Sebe asszony fivére, azonban nem akarta a jobbágyokat kiadni s végre is Mike bihari főispán esküt itélt, melyet Szent-László sirjára kellett volna letenni, de Sal, midőn látta, hogy a monostor dékánja s egy más általa kiválasztott szerzetes készek megesküdni, teljesité nővére végakaratát.[3]

Egyéb birtok- s jogi viszonyai ismeretlenek, csak az bizonyos,

[1] Neve okleveleinkben: *Gabrian*, *Geberyanmonustura*; a Gabrian nem egyéb, mint a Gabriel-nek némileg magyarositott, s a mai Gábornak régi alakja.

[2] *Zichy-okmánytár*: I. 11. 141. és IV. 88. l.

[3] A férfi jobbágyok egyikének neve: Látomás; az egyik nőé: Szép. *Váradi regestrum*. 209. oklevél.

hogy helyben a községi, továbbá a szomszéd Keresztur és Szent-Péterszeg egyházai a monostorhoz tartozának[1] és igy e községek ha nemis egészen, de legalább némi részben az apátság birtokait képezék.

A monostor tulélte a tatárjárás pusztitásait, sőt a következő századot is, de már csak hanyatló erővel.

1332-ben *János* volt apátja, kinek Jakab nevü káplánya is ismeretes, de János apátot csakhamar *Bálint* váltotta fel, ki 1335-ben pápai tized fejében negyvennégy garast fizetett. Ez összeg messze mögötte marad a szent-jobbi apát tizedének is; kétségkivül szintoly nagy volt a különbség a két apátság anyagi viszonyai között.

E korban, nevezetesen a XIII-ik század végétől az egész XIV-ik századon át Debreczeni Dósa nádor s ennek fimaradékai birták az apátság kegyuri jogát. Ezek kihaltával Gáborján leányágon a Domoszlay, Szécsy s Héderváry-ak birtokába jutott, kik azon Kowári Pál nádori főjegyző s Balás kanonok, a váradi káptalan bizonysága előtt 1405-ben meg is osztoztak. Ez alkalommal a monostor s a hozzá tartozó egyházak kegyuri jogát közös birtoknak hagyták,[2] és itt van a gáborjáni monostornak utolsó nyoma, de hogy voltak-e még ekkor is szerzetesei? volt-e apátja? arról sem itt, sem egyebütt nincs emlékezet.

Ugyancsak ezen 1405-iki osztálylevél eloszlat minden kétséget az apátság védszentje felől, határozottan kijelentvén, hogy az Szent-Mihály főangyal tiszteletére volt szentelve;[3] szerzetesrendje azonban ismeretlen.

Mi végre az apátság helyét illeti, ez kétségkivül a Berettyó ama félszigetére teendő, hol a váncsodi és szent-péterszegi határok összeszögellenek s mely helyet ma is Földvárnak nevez a nép. Földvár mel-

[1] «monasterium Gabrielis cum ecclesiis ad ipsum monasterium pertinentibus, scilicet cum ecclesia beatæ virginis et sanctæ crucis ac cum ecclesia sancti petri, quæ vulgariter Scentpeturzegy vocatur.» *Zichy-okmánytár*: I. 63. l.

[2] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 630. 1. — D. L. 9105. —

[3] Kereszturi J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 272. és 277. ll. a gáborjáni apátságot Páznány P. ellenére, ki azt helyesen az ismeretlen rendüek közt emliti s csupán Gábor monostorának nevezi épen ugy, mint a Váradi regestrum (209-ik oklevél), — Kereszturi egészen önkényesen már Szent-Gábor főangyal apátságának és Szent-Benedek-rendünek állitja, sőt még tovább megy: minthogy Peintner Mihály minden forrástanulmány és kritika nélkül összeállitott kimutatásában talált Gábor főangyalról czimzett gáborjáni prépostságot, ezt is még nagyobb kritikátlansággal, mint kétségtelent, átvette s ezáltal ennek számára is a Királyi könyvekbe utat egyengetett.

lett az elpusztult Tótfalu nyomai ma is meglátszanak s az 1405-iki osztálylevél nyilván mondja, hogy Tótfalu a monostor mellett állt. Mint annyi helyen, ugy itt is a pusztán maradt monostort várrá alakiták épen ugy, mint századokkal azelőtt valamely, talán épen római castrum romjain épiték fel a monostort.[1]

MINDSZENT EGGEDI APÁTSÁGA.

HELYE. — ALAPITÓ NEMZETSÉGE. — ELSŐ NYOMA. — EGYHÁZA S ERŐDITMÉNYEI. — JOBBÁGYAI ÉS BIRTOKAI. — VISZÁLYOK, OSTROMOK. — EKÖZBEN AZ APÁTSÁG HANYATLÁSA, MAJD ELTÜNÉSE. — VÉDSZENTJE. — KÖZÉPKORI ISMERT APÁTJAI.

Diószeg felett, a Debreczenbe vivő uttól jobbra gyönyörü fensik emelkedik, melynek egyik legszebb pontja, a ma ugynevezett egyedi pusztán, «templomhely» név alatt ismeretes. Itt állott hajdan azon apátság, melyet egykoru történeti emlékek sohasem egyedi-, hanem mindig eggedi- vagy iggedinek neveznek.[2]

Az apátság alapitója ismeretlen, de mert Egged és vidéke már a tatárjárás előtt a Gutkeled nemzetség birtokában volt, és mert e nemzetség egyike ága a Dobi Dorogok mingyárt a tatárjárás után mint az eggedi apátság kegyurai tünnek fel: az apátság alapitását a Gutkeled nemzetség tagjainak méltán tulajdonithatjuk.[3]

Első biztos nyomát ez apátságnak is, mint annyi más érdekes dolognak, a Váradi regestrum őrzötte meg, s ennek korától (XIII-ik század eleje) tovább mint egy századon át gyakran olvassuk az apátság nevét, miközben épületeiről s némi birtokviszonyairól tájékozást

[1] OSVÁTH P: *Biharvármegye sárréti járása.* 378. l. irja, hogy e század első negyedében a gáborjáni Földvár helyén kincskeresők egy nagy kőkoporsót találtak, melyet állitólag a nemzeti muzeumba küldtek fel.

[2] «Egidyus sacerdos de villa Egyed» mondja az 1333-iki tizedjegyzék. THEINER Á: *Monumenta Hung.* I. 558. l. ahol az Egyed és Egged nevek különbözősége nyilván fel van tüntetve, különben Egged helyett «villa Sancti Egidii» állana, mint ugyanott Szent-Imre község «villa S. Emerici».

[3] Hogy Diószeg és Székelyhid tartozékaikkal együtt eredetileg egy birtoktestet képezének, mely a Gútkeled nemzetség birtoka volt, erre nézve lásd BUNYITAY V: *Az egyedi apátság története.* 6—13. ll.

nyerünk, nehány apátjával s azok viszontagságos történetével is megismerkedünk.

A monostort mint szilárd kőépületet rajzolják XIII-ik századi tudósitások, s midőn egyszersmind faragottkő oszlopait emlitik,[1] nem kételkedhetünk, hogy Eggeden is azon emlékszerü egyházak egyike emelkedett, melyek ép oly költségesen, mint gonddal és müvészettel épülve, atyáink vallásos buzgalmát s nemes izlését egyaránt hirdették. A monostort, mint jobbára mindenütt, ugy itt is, védmüvek vették körül, de itt oly arányokban, hogy a kőfallal s bástyákkal keritett monostor erős várat képezett, mely a hevesebb s hosszabb ostromot is kiállotta.

Már maguk e körülmények sejtetik, hogy az apátság, mely ennyire meg tudott szilárdulni, megfelelelő anyagi erővel is rendelkezett. E sejtelmet történeti adatok is támogatják. Már a Váradi regestrum emliti az apátság egy mesteremberét,[2] amiből nyilván következtethető, hogy az eggedi apátnak is, habár talán nem oly számmal, mint a vele szomszédos szent-jobbinak, szintén voltak jobbágyai mellett udvarnokai, sőt nemesei is. Ez utóbbiak mellett szól nemcsak a monostor várszerüsége, mely mindenesetre fegyveres szolgálatot igényelt, hanem Egged lakosainak egy későbbi (1564-iki) névjegyzéke is, melyben azok közől heten mint «nemes jobbágyok» emlittetnek;[3] valószinüleg az apátság egykori nemeseinek ivadékai.

A monostor ingatlan birtokai felől sem maradunk egészen tájékozatlanok. Ilyenek valának:

Egged, mely mint Várad, Szent-Jobb stb. a monostor szolgálatára rendelt népekből alakult. Terjedelmére nézve sokkalta kisebb vala, mint Diószeg, a Gutkeled nemzetség bihari birtokainak központja, mely száz jobbágytelket számlált, de nem maradt hátrább Székelyhidnál, e

[1] «lapides excisos, qui in columnis fuerunt in eodem (de Igged) monasterio.» Lodomér váradi püspök levele. *Hazai okmánytár:* VII. 170. l.

[2] «Aegidius .... impetiit peliparium ecclesiæ de Igged, nomine Kana, de villa Sashad.» *287. oklevél*, hol a különben is érthetetlen Sashad ismét egyik hibája a Regestrum másolóinak.

[3] «Divisio bonorum Egged .... Ibidem jobbagiones nobiles»: itt következnek névszerént heten, Sánta, Oláh, Fekete kettő, Bánó, Győri, Puky. *Gr. Forgách-levéltár a nemzeti muzeumban.*

szintén Gutkeledféle birtoknál, mert az is, ez is harmincz jobbágytelekből állt. Egged határán a Nagy- és Kis-Barátokvölgye helynevek a szerzetesek egykori birtoklásának, a Szőlőhegyhát, Pinczékvölgye pedig ugyanott, hol ma szőlőnek nyoma sincs, szőlőmüvelésöknek elmulni nem tudó emlékei. Végre a patak, mely, zugóval elzárva, tavat képez és malmot hajt ma is, nem csak azt jelöli, hogy itt állt hajdan az apátság malma s halastava, hanem Almás nevével a szerzetesek gyümölcsöskertjére is emlékeztet.

Sárfő. Egged szomszédságában, szintén az Almáspatak partján állt, a patak által képezett tó fejénél, s innet vehette nevét is, minthogy a tó régi magyarosan «sár»-nak neveztetett. Terjedelmére nézve csak félannyi volt, mint Egged: tizenöt jobbágytelek.

Negyvenszil. Ez is Eggedtől nem messze, Diószeg közelében, az Ér mellett állt. Terjedelméről nincs tudósításunk; csak az bizonyos, hogy egyházas község volt, de csak részben tartozott az apátsághoz.

Pétöri, későbbi neve: Molnos- (Malmos) Petri szintén viz, a Berettyó partján, hol ma is értékes malmok állanak, hihetőleg az apátság régi malmai helyén, melyektől a község előnevét is vette.

Kágya. Egyik legjelentékenyebb birtoka volt az apátságnak mind szőlőmüvelésre kitünőleg alkalmas hegyeinél, mind terjedelménél fogva; huszonnyolcz telket számlált.

Bag, de ez már távol Beregmegyében, a Tisza partján állt s e birtok adományozásával, illetőleg az e birtokon üzött tiszai halászattal az apátság kegyurai a monostor halbeli szükségletén kivántak segiteni.

Minde birtokok az egy Negyvenszil kivételével 1270 táján az apátság kezén valának;[1] Negyvenszil részbirtokát pedig egy 1307-iki

[1] «Nos Capitulum ecclesiæ Waradiensis damus pro memoria, quod personaliter coram nobis constitutis comite petro et Laurentio filiis Durug pro se et pro fratribus suis, comite Lucha filio Sem et Nicolao a parte una, comite Cosma filio Cosmæ et magistro Ivanka filio Odon ab altera, eædem partes dixerunt, quod ad meliorationem monasterii eorum de Egged sic ordinassent, quod possessiones prædicti monasterii ad personas divisissent protegendas ad exhibenda servitia monasterii prænotati, videlicet villam *Egged*, villam *sarfeu* et villam *petury* iuxta berekiou prædicti filii Durug et comes Lucha suscepissent protegendas; comites vero Cosmas et magister Iwanka villam *Kaga* iuxta. Her, villam *Bog* iuxta Tichiam suscepissent similiter protegendas ita tamen, quod possessiones, quas comes petrus cum fratribus suis in suam protectionem recepit, prædicti comites Cosmas et

oklevél emliti ;[1] de már ekkor az apátság hanyatlóban volt. Szebb napjairól nincsenek tudósitásaink, mint általában az öröm nem hagy nyomot maga után, de a sebek helyei mindig meglátszanak.

Már maga azon körülmény, hogy 1275 táján az apátság kegyuri családjának tagjai szövetkeznek az apátsági birtokok védelmére s mint magukat kifejezik, «a monostor sorsának javitására»; a kegyuri jogra nézve pedig abban egyeznek meg békebirák közbejöttével, hogy azt évenként felváltva gyakorolják ;[2] már ez a cselekmény hátterében setét napokat láttat. S a mult idők e napjai megujultak a közel jövőben is s megujulásukat épen azok idézték elő, kiknek azok eltávoztatásán kellett volna müködniök.

Alig száradt meg a tinta az emlitett szövetség levelén, midőn a szövetkezők egyike, Péter az apátsági monostort megrohanta, épületeit lerontatá s köveit, még az oszlopokul szolgáló faragottköveket is Diószegre vitetvén, ott vártornyot emeltetett belőlök.[3] Nemzetségeink ama romboló elve, «hogy ha az enyim nem lehet, tied se legyen» itt is érvényesité magát s amint nem először, ugy nemis utoljára. Imre váradi püspöknek egy 1311-iki levele emliti, hogy a Gutkeled nemzetség tagjai az eggedi monostor kegyuri jogán nem tudtak megegyezni s emiatt mint ellenségek állottak szemben egymással.[4] Versengésök árát a monostor fizette meg.

Majd jött a külellenség is. Adorjánvár ura, Kopasz nádor, nem jó szomszédságban élt Diószeg urával, a fentebb emlitett Péter fiával, Doroggal. Kopasz nádor 1310 táján Diószegre tört és ott a Péter által épitett várat felégeté.[5] Valószinüleg ez ellenségeskedés okozta később,

Iwanka *non possent molestare,* similiter comes petrus et fratres sui non possent molestare, quas comites Cosmas et Iwanka in eorum recipissent protectionem» etc. *Hazai okmánytár :* VII. 124. l.

[1] *Lásd alább :* BIHARI FŐESPERESSÉG — NEGYVENSZIL.

[2] *Hazai okmánytár :* VII. 124. és 154. ll.

[3] «lapides, quos de monasterio (de Igged) deposuerant et lapides excisos, qui in columnis fuerunt in eodem claustro deferri fecisset petrus filius Drug et in Gyozik turrim sibi ex eis fecisset ædificari, qui prius de eisdem corruerant ædificiis.» *Hazai okmánytár :* VII. 170. l.

[4–5] «Ivanka filius Odon et Nicolaus filius eius .... item magister Ivanka filius comitis Cosmæ... protestati sunt, quod Kopoz palatinus captivationem drug filii petri et Johannis filii Nicolai ac combustionem castri eorundem non ex ipos-

hogy midőn Kopasz nádor a király ellen pártot ütött, Dorog királypárti lett és igy mintegy párbajra hivta ki nádori szomszédját. Kopasz a Berettyó völgyéről csakhamar át is kelt az Ér mentére, Dorog pedig, kinek a felégetett atyai vár védelmet nem nyujthatott, nemzetsége monostorába, Eggedbe vette magát. Itt termett seregével a nádor is és ostromhoz fogott, de bár támadása gyors és tartós vala s bár a védelem közben Dorog is elesett: a várszerü monostort még sem kerithette hatalmába.[1]

Az apátság eközben kétségkivül nagy veszteségeket szenvedett, birtokait is egymásután szedték el tőle, nevezetesen Kágyát már 1321-ben Ivánka comes tartá kezében;[2] és igy történt, hogy midőn 1332—1337. évek közt a pápai tizedeket szedték, az eggedi apátság már annyira kedvezőtlen viszonyok közé jutott, hogy huszonöt garas tizednél többet nem fizethetett.[3]

Ez időn tul története megszünik, emlékezetével is csak még egyszer találkozunk, midőn egy 1374-ben kelt oklevél emliti az eggedi monostort s annak kegyuraságát.[4] A monostor tehát ekkor még állt, de hogy voltak-e még szerzetesei? arról hallgatnak forrásaink.

Az apátság Mindszent tiszteletére volt szentelve s azért köznyelven Mindszentnek is neveztetett.[5] Szerzetesrendje ismeretlen. Középkori apátjai közől csak a következők emlékezete jutott el hozzánk:

rum consilio vel suggestione, *nec pro causa patronatus monasterii de Egged, super qua agitur inter ipsos fecisset*, sed pro multis et plurimis excessibus et nocumentis eorundem» etc. Nagy I: *Anjoukori okmánytár.* I. 219—220. ll.

[1] «antequam dictus Kopaz ad huiusmodi extremum supplicium devenisset, cum iidem filii Petri de Durug .... sub spe et devotione nostri (I. Károly király) nominis in monasterio ipsorum *Mendzenth* dicto, propugnaculis circumquaque munito morarentur et dictos infideles nostros assidue impugnarent, Kopaz prædictus cum suis fratribus et complicibus venientes ad monasterium prædictum, diutius impugnarunt, ubi prædictus Durug per eosdem extitit interfectus, nec tamen ipsum monasterium aliquatenus capi potuit.» Nagy I: *Anjoukori okmánytár.* II. 218. l.

[2] Nagy I: *Anjoukori okmánytár.* I. 623. l.

[3] *Vaticani titkos levéltár:* Rationes collect. Poloniæ et Hungariæ. 1317. 1332—1337. 40. s köv. ll.

[4] Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 2. 778. l.

[5] «Nos Capitulum ecclesiæ albensis da(mus) pro memoria, quod Comes Cosmas filius Cosmæ et Iwanka filius Odon ab una parte, comes petrus (Laurentius) filii comitis Durug pro se et pro Nicolao fratre suo, comes Luka filius Sem

1321-ben *Péter*, ki az apátság birlokát, Kágyát, minthogy azt Ivánka comes hatalmasul elfoglalta, nem kevesebb hatalmaskodással megrohanta s elpusztittatá.[1]

1332-ben *János*.[2]

1333—1337-ben *Domokos*.[3]

A CSOLTMONOSTORI APÁTSÁG.

HELYÉNEK MEGHATÁROZÁSA. — ALAPITÓJÁNAK NEVE. — CSOLTI ÁBRAHÁM 's AZ ÁBRAHÁMFFYAK. — KÉT APÁT. — A MONOSTOR UTOLSÓ EMLÉKEZETE. — BIRTOKAINAK NYOMAI. — VÉGSŐ PUSZTULÁSA.

Vésztő községtől alig egy félórányira nyugat felé a Sebes-, most már Holt-Körös szigetet képez, mely mintegy husz holdra terjed. E szigeten ama szép, kerek, halmok közől, melyek az alföld rónáin oly festőileg magaslanak ki, három emelkedik: egyik, a legalacsonyabb éjszaknyugatra, ettől délre a másik kettő, szorosan egymás mellett, mint két ikertestvér. Akár a természet játéka, akár az emberi kéz alkotásai e halmok, mindenesetre kiválasztott helyek azok, honnat messze belátni az alföld végtelen rónáiba s a még végtelenebb — multba.

Ily halmokon lobogtak a római legiók őrtüzei, a magyar táltosok oltárai, a keresztények örök-lámpái.

Ama halmok utóbbi ketteje most szép szőlősorokkal van beültetve, de a szőlősorok közt, kivált a halmok tetején, minden léptén-

de genere Gu(tkele)d ex altera coram nobis constituti, causam super patronatu *monasterii omnium sanctorum de Igged*, quæ inter ..... vertebatur, sopitam esse dixerunt per modum arbitrii et sedatam eo modo, quod item patronatus possid(eretur) communiter per eosdem propter propinguitatem consangvineitatis partium, ita scilicet», hogy a kegyuri jogot évenként felváltva gyakorolják. 1275. *Hazai okmánytár:* VII. 154. l. — V. ö. NAGY I: *Anjoukori okmánytár*. II. 218. l. — Ebből látható, mily önkényesen járt el ismét KERESZTURI J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 272. l. midőn a kérdéses eggedi apátságot Szent-Egyed védelme alá helyezé s ez által hosszas tévedésre nyujtott alkalmat.

[1] NAGY I: *Anjoukori okmánytár*. I. 623. l.

[2-3] «frater Johannes abbas de villa Egged solvit XXV grossos» és «Dominicus abbas de villa Egged solvit XXV grossos.» *Vaticani titkos levéltár:* Rationes collect. Poloniæ et Hung. 1317. 1332—1337.

nyomon téglatöredékeket lát a szem, azoknak a szép, szikrátadó középkori tégláknak töredékeit. Kétségkivül erős, hatalmas épület állt e helyen, a ma is élő népmonda szerént «veresbarátok klastroma», történeti emlékeink szerént apátsági monostor.

De az apátság neve körül némi zavar uralg, mert csolti, kulcsi, majd kolti apátságnak is nevezik s emellett még ugy mondják, hogy a mágori dombon állt.

Mágor falu volt Vésztő és Szeghalom között az emlitett halmok közelében, melyeket róla neveztek el, de csak az ujabb korban. Az apátság helyét annak fennállása korában semmi esetre sem nevezheték mágori dombnak. Kolt ismét egészen különböző helynév Csolttól; Kolt szintén falu volt az apátság helyétől nem épen távol, de Vésztőnek egészen ellenkező oldalán, napkelet felé. Ellenben az emlitelt halmok közvetlen közelében elterülő lapályt ma is «csóti lapos»-nak hivja a nép, itt van az ugynevezett «csóti fok» is kétségtelen jeléül annak, hogy e helyen állt Csolt falu, melyet XIII. s XIV-ik századi oklevelek többször emlitenek,[1] s e falu felett, ama romfedte halmokon emelkedett a csolti apátság, eredeti nevén Csoltmonostora.[2]

Keletkezésének története a mult idők homályában mosódik el, csak az bizonyos, hogy a monostor jelzőjében alapitójának, Csoltnak nevét viseli, ki kétségkivül főuraink sorához tartozott. És e Csolt név az egyedüli vékony fonál, mely az apátság történetének uttalan utain némileg eligazit.

Midőn V. István király az egri püspökség elenyészett kiváltságleveleit 1271-ben megujitani elhatározta, a püspökség területén lakott éltesebb főurak közől huszonötöt választott ki, hogy ezek hit alatt az egri püspök kiváltságairól vallást tegyenek. A kiválasztottak egyike volt Csolti Ábrahám Zarándmegyéből,[3] mely akkoron egész Gyuláig

[1] Haan L: *Békésvármegye hajdana.* II. 33. l. — Haan és Zsilinszky: *Békésmegyei oklevéltár.* 12. l.

[2] «Gelerth filius Martunus de Cholt monustura homo domini regis de Curia regia.» 1341. *Ifj. Bölöni S. levéltára.* — Vajjon a Gellért nem annyi-e, mint: Gerla? mely utóbbi a latin Gerardushoz csakúgyan közelebb is áll, mint amaz.

[3] «decrevimus, quod XXV. seniores nobilium de diœces Agriens eligerentur ... scilicet ... Comite Abraham de Cholth, de Comitatu Zarand.» Fejér Gy: *Codex dipl.* V. 155—156. ll.

felnyult s melynek egy része, az ugynevezett sombolyi, később pankotai főesperesség az egri püspökséghez tartozott.

A Csolt név eredetileg személynév volt, e nevet tulajdonosa rá adta saját birtokára, utódai pedig már a birtokról nevezék el magukat s igy keletkezett a Csolti név. Csolti Ábrahám tulajdonneve élénken emlékeztet apátságunkra, keresztneve pedig az apátság később ismeretes kegyuraival, Ábrahámffyakkal függ össze, ami lehet ugyan merő véletlen, de annak jele is, hogy az Ábrahámffyak a Csoltok utódai és igy a csolti apátság alapitóját az Ábrahámffy nemzetség ősei közt kereshetjük.

Az apátság első biztos nyoma a XIII-ik század elején tünik fel, midőn apátja a bihar és békésmegyei nemesek legelőkelőbbjeivel, a Borsák, Zoárdok, Smaragdok stb. fényes társaságában megjelenik Váradon, hogy birói meghagyásra Szent László-sirjánál isten-itéleti esküt tegyenek.[1] Ez apát neve a Váradi regestrum sok kifogás alá eső szövegében, latin birtokos raggal «*Lodi*»-nak iratik, ami lehet a Ladislai» név összevonása, de tán még inkább a «Lád» ős magyar név.

Ezután egy egész századon át nem hallunk semmit az apátságról. 1332. és 1335. években merül fel ismét, midőn apátja, *János* tizenöt garas pápai tizedet fizetett évenként.[2] És ez adat nemcsak azért becses, mert arról tanuskodik, hogy az apátság szerencsésebb volt sok társánál, amennyiben tulélte a tatárjárás pusztitásait; hanem azért is, mert tájékozást nyujt az apátságnak akkori anyagi helyzetéről, mely már határos lehetett a szegénységgel. Egyszerü falusi lelkészek is fizettek 25 garasnál több tizedet.

Ezentul még csak egyszer, 1383-ban van róla emlékezet, midőn négy Ábrahámffy, birtokaikon osztakozván, abban egyeznek meg, hogy a monostor kegyuri jogát közösen gyakorolják.[3]

Védszentje, valamint szerzetesrendje ismeretlen, csak a monostor

[1] *Váradi regestrum :* 247. oklevél.

[2] *Vaticani titkos levéltár :* Rationes Collect. Poloniæ et Hungariæ. 1317. 1332—1337. 41. s 45. ll.

[3] «unum molendinum in possessione Cholta a parte monasterii situm.» — «Terras autem arabiles et usuales nec non ius patronatus monasteriorum et ecclesiarum prædictarum possessionum divisarum .... communiter inter se .... committentes» etc. Haan L: *Békésvármegye hajdana.* II. 33. l.

magas fekvése emlékeztet nemzetünk apostolaira, a Szent-Benedek-rendüekre.[1]

Birtokai közé számitják a vele szomszédos Mágort, melyet Endre királytól nyert volna;[2] de biztosabb, hogy Vésztő határán birta ama pusztát, mely ma is Apáti nevet visel s hol egykor falu is állhatott. Nagy halastavának nyomai a monostor közelében még látszanak s ugyanott egykori malmuk helyét is mutatja a nép.

Kéttornyu egyházának falai 1786-ban még állottak, de ekkor az egyik torony ledőlvén, a másikat is lebonták s téglái széthordották.[3]

SZENT-IMRE APÁTSÁGA.

TÖRTÉNETI S HELYRAJZI EMLÉKE. — PÁRHUZAMOS APÁTSÁG A SZENT-JOBBIVAL. — NEMZETSÉGI MONOSTOR. — TÖRTÉNETE SZEGÉNY AZ ADATOKBAN.

«Szent-Imre egyházának apátja s kegyura törvénybe adták István fiait, amiért hogy száz márkát elvittek hatalmasul.»[4] A több, mint hatszáz éves történeti emlék e szavai kétségtelenné teszik, hogy szent-imrei apátság létezett, s ha ez apátság helyét keressük, történetiróink egyhangulag a váradi püspökség területére utasitanak. És itt, a

[1] Egy 1395-iki oklevél emliti ugyan: ecclesiam «in villa Cholth sub honore omnium Sanctorum» constructam. Haan és Zsilinszky: *Békésmegyei oklevéltár.* 12. l. de ez kétségkivül nem a monostori, hanem a községi egyház volt.

[2] Mogyoróssy J: *Gyula hajdan és most.* 180 l.

[3] Haan L: *Békésvármegye hajdana.* II. 223. l. — Kereszturi J. ismeretes munkájában a csolti apátságot nem emliti; Pázmány P. az ismeretlen rendü apátságok közé sorolja. (Péterffy K: *S. Concilia.* II. 275. l.), kétségkivül a Váradi regestrum nyomán.

[4] «Abbas de S. Henrico et Patronus Ecclesiæ impetiit filios Stephani, scilicet Michud, Aladarum et Bazlou pro centum marcis violenter ablatis. Judice Benedicto Bano, Pristaldo Pouca de villa Cokot. Qui cum Varadinum venerunt, filii Stephani convenerunt dare Abbati et Patrono Ecclesiæ triginta marcas et satisfacere Pristaldo; Abbas vero iudici satisfacere convenit.» *Váradi regestrum:* 122. oklevél. — A «Henrik» név Szent-Imre herczeg révén honosodott meg, ki a keresztségben anyai nagybátyjának, a bajor Henriknek nevét nyerte, s ezért mind Szent-Imre herczeg, mind Imre királyunk neve régibb történeti emlékeinkben: Henricus, Hemericus, mely utóbb «Hemre» majd «Imré»-re magyarosodott. «Henricus filius Stephani regis obiit» mondja a pozsonyi krónika. Endlicher: *Rerum hung. monumenta Arpadiana.* I. 55. l.

történeti emlékekben oly gazdag Berettyó biharmegyei völgyén csakugyan találunk Szent-Imre községet, hol a község felett emelkedő szép halmok egyikét ma is «monostornak» nevezi a nép, a történetiró pedig feljegyezte, hogy ott «egy elpusztult klastromnak fundamentoma» volt.[1]

Már Pázmány Péter az ismeretlen rendü apátságok közé sorozta,[2] ennek ellenére az ujabb korban cistercita rendünek keresztelék el, de elegendő alap nélkül. A cisterciták rendszerént völgyekben telepedtek meg. Inkább hihető, hogy a szent-imrei apátság párhuzamos volt a szomszéd szent-jobbival s rendeltetésök is rokon vala: itt Szent-Istvánnak, amott pedig az első szent király angyali fiának zengték dicséretét Szent-Benedek fiai.

De mig Szent-Jobb királyi monostor vala, a szent-imrei apátság alapjait ős nemzetségeink egyike rakta le. Hogy melyik volt e nemzetség? történeti forrásaink nem emlitik s nehezen is lesz előbb meghatározható, mig István fiaira, kiket az apát s a kegyur ama száz márkáért bevádolt, nagyobb világot vetni nem sikerül. Ezek kétség kivül az alapitó nemzetség tagjai valának s a monostor kegyuri jogán versengve, követték el hatalmaskodásukat.

Különben az apátság, hol valószinüleg védszentjének Szent-Imre herczegnek ereklyéje is őriztetett, nemzetünk részéről kiváló kegyelettel találkozott; kedvező anyagi körülményeknek örvendhetett, mert száz márkát, ami azon korban fejedelmi kincs vala, szegényes helyről elvinni nem lehetett. De birtokai, valamint fennállásának s elenyésztének további története egészen ismeretlen. Apátjai közől sem jutott el csak egynek is neve korunkig. Az idézett egyetlen adaton kivül hallgat felőle minden. Báthory András váradi püspöknek egy 1340-iki levele emliti ugyan Szent-Imre monostorát, mint amely Váradon bizonyos Luka nevü szőlőnek felét birta;[3] de hogy ez a kérdéses szent-imrei apátsággal azonositható-e? további adatok hiányában meghatározni nem lehet.

[1] Budai F: *Polgári lexicon.* (1866-iki kiadás.) II. 195. l.

[2] Péterffy K: *S. Concilia.* II. 275. l.

[3] «Item quandam vineam nostram Luka dictam, supra domum leprosorum sitam .... dividi fecimus in duas partes coæquales, cuius medietatem Monasterio sancti Emerici donavimus.» *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* D. L. 3478.

KERESZTELŐ-SZENT-JÁNOS SZENT-JÁNOSI APÁTSÁGA.*

NEMZETSÉGI MONOSTOR. — ELSŐ FELTÜNÉSE S KEDVEZŐ HELYZETÉNEK TÖRTÉNETI NYOMA. — APÁTJAI S EZEKNEK MŰKÖDÉSE. — VÉDSZENTJE S BIRTOKAI. — ELTÜNÉSE.

Várad alatt, Szent-János községétől dél-nyugotra, a Sebes-Körös jobb partján kerek halom emelkedik, melynek felülete eléggé tágas arra, hogy terjedelmesebb épületet is befogadhasson. E halom tetején a váradi püspökségnek már első századában monostor keletkezett;[1] mely a XIII-ik század utolsó negyedében mint nemzetségi apátság tünik fel, kétségkivül azon nemzetségé, mely a mai Ó-Palotával, mint központtal, a szomszédos Szent-János, Géres, Vadász stb. községeket birta.

Melyik volt e nemzetség? adataink hézagossága miatt alig határozható meg. A Pázmánok Biharmegyének egyik ős nemzetségét képezék; a két község egyike, melyekre nemzetségök Pázmán nevét ráruházták, Biharmegyében s épen Szent-János közelében állt, ezenfelül a nemzetség egyik tagja: Ders 1289-ben Szent Jánosról irta magát:[2] mindemellett biztosan még sem állitható, hogy Palotának s tartozékainak urai a XIII-ik században a Pázmánok voltak, mert félszázad mulva már ama birtokokat a Czibak nemzetség kezén látjuk.[3] És igy a szent-jánosi apátság alapitásának korával alapitó nemzetsége is bizonytalan.

Annyi azonban bizonyos, hogy az apátság szilárd alapokra volt fektetve s azon korban is, midőn eféle egyházi intézményeink már hanyatlani kezdenek s a nyirpályii prépost a helybeli lelkészszel együtt Várad püspökének csak egy forint szeretetadománynyal tud szolgálni: a szent-jánosi apát ugyancsak a helybeli lelkészszel négyszer annyit, tudniillik egy márkát nyujt.[4]

* Ez apátság a Királyi könyvekbe nincs beiktatva.

[1] Hogy miféle monostor? *lásd alább:* SZERZETES LOVAGRENDEK.

[2] WENZEL G: *Árpádkori uj okmánytár.* IX. 507. és X. 357. l. — FEJÉR GY: *Codex dipl.* V. 2. 227. l.

[3] *Lásd e munka* I. köt. 379. l. 2. jegyz.

[4] «In Sancto Johanne Abbas cum sacerdote parochiali marcam» (solverunt). *Lásd fentebb:* 268. l. 1)

És ez adat a szent-jánosi monostor hivatása felől is tájékoztat. Az apát s a lelkész szeretetadománya kétségkivül azért emlittetik együtt, mert Szent-János községének lelkészei szintén a monostor tagjai közől kerültek ki, akik tehát a szerzetesek szokott foglalkozásán kivül a monostor falain kivül lelkészettel s a nép nevelésével is foglalkoztak. Különben a szent-jánosi apátság, mint egyszerü családi alkotás, mely sem hiteles-helyi pecséttel, sem valamely szent sirral vagy ritka ereklyével sem dicsekedhetett, — csak szórványos nyomokat hagyott maga után s leginkább azon surlódások következtében, melyek közte s birtokos szomszédai között olykor felmerültek.

Az 1332—1337-iki pápai tizedjegyzékek emlitik a szent-jánosi apátságot, de csak annyiban, hogy apáti széke azon időtájt üresedésben volt.[1] Ezután ismét csak egy félszázad mulva tünik fel emlékezete, majd még később ben többször találkozunk vele, miközben három négy apátjával, védszentjével s némi birtokviszonyaival is megismerkedünk.

Apátjai:

1382-ben *Péter*, kinek korából értesülünk, hogy az apátságnak a Szent-Jánossal határos Micskén is volt részbirtoka.[2]

Tizenöt év mulva, 1403-ban *János* apátot látjuk a monostor élén, kinek az idézett évben Palotai Czibak Lászlóval,[3] 1410-ben pedig Borsi Mihály és István szomszéd birtokosokkal volt pere, de amely mind a két esetben «a jó emberek» közbejöttével békés kiegyenlitést nyert. A perek birtokkérdések miatt folytak, nevezetesen a Borsiakkal már hosszu idő óta; annál becsesebb volt tehát a béke, mely végre köztök létesült s melyet igyekeztek is biztositani azáltal, hogy egyezségök pontjait a váradi káptalannal irásba foglaltaták.

E káptalani levélből, mely család- és nyelvtani, továbbá egyházi, földrajzi, népszokási stb. tekintetben is felette érdekes, — magára apátságunkra nézve több becses felvilágositást nyerünk. Igy, az apát nevén s korán kivül megtudjuk, hogy a monostor Keresztelő-Szent-

[1] *Vaticani titkos levéltár:* Rationes Pol. et Hung. 1317. 1332—1337. 39. l.

[2] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. V. Budens. 4. 36.

[3] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. V. Budens. 4. 37. — E levelet Zsigmond király 1407-ben átirta, mely alkalommal a monostor helyét, ha még kételkednénk felőle, még határozottabban megjelöli, mondván: «monasterium Sancti Johannis de *iuxta* fluvium Keres».

János tiszteletére volt szentelve, továbbá, hogy Szent-János község az apátság birtokát képezé s e község és Bors között létezett egy Nempti falu is, szintén apátsági birtok, mely nevét kétségkivül német lakosaitól nyerte, kiket még a monostor keletkezésekor telepithettek oda a szerzetesek szolgálatára.[1]

[1] Az oklevelet, mely különben is káptalanunk egyik becses kiadványa, itt közöljük: «(C)Apitulum ecclesie waradiensis Omnibus christi fidelibus tam presentibus quam futuris presentium noticiam habituris, Salutem in eo sine quo non est salus vera nec oracio fructuosa. Sagax humane prouide adinuenit nature (igy) vt ea que gerentur in tempore, scripturarum patrocinio perempnentur stabilitate, proinde noscat præsens ætas et successorum futura posteritas, quod venerabili et religioso viro domino *Johanne Abbate Monastery beati Johannis Baptiste de Zenthyvanus Comitatus Byhoriensis* ab vna, parte vero exaltera Nobilibus viris Mychaele filio Nicolai, fily ladislai ac Stephano filio alterius Mychaelis fily alterius Nicolai de *Bors* Comitatus pretaxati, personalibus eorum in asistencys coram nobis constitutis confessum extitit per eosdem voluntate ipsorum vltronea et relatum quod quamquam inter eos super facto cuiusdam terre abolim inter eos litigiose existentis, vtputa inter possessiones dicty Monastery *Zenthyvanus* predicte (igy) et *Nempthy* vocatas et possessionem eorundem nobilium Bors antedictam adiacentis disceptaciones exorte et litis materia in regia Curia palatinali in presencia fuerit suscitata, tamen ipsi propter bonum pacis, reformantibus eciam plurimis nobilibus et probis viris parcium pacem amantibus metis infrascriptis parili voluntate positis, ad talem pacis et concordie unionem deuenissent, ymmo nostri deuenerunt in presencia, quod primo a plaga occidentali in quodam loco *Chykuserwegy** vocato, a quibusdam duabus metis per eos renovatis possessiones parcium earundem prælibatas, vt eedem dixerunt abinuicem separantibus incepissent, indeque versus plagam orientalem quasi *ad missionem vnius sagite* ad quendam monticulum *dombrohegy* ** appellatum procedendo in cuius sumpmitate duas nouas metas terreas, dehinc ad eandem orientalem plagam ad unius sagite emissionem tendendo et quendam alueolum paludosum pertranseundo similiter ad emissionem vnius sagite eundo duas nouas metas terreas, abinde ad eandem orientalem plagam, ad pretaxati spacy· processum pergendo duas nouas metas terreas, deinde plagam orientalem ad prelibatam paulisper pergendo vnam nouam metam terream deinde ad pretaxatam orientalem plagam pauloplus meando similiter vnam nouam metam terream cursualiter, abhinc paulominus plagam orientalem ad prelibatam eundo, duas nouas quasi angulares metas, posthac aliquatenus inter dictam orientalem et septemtrionalem plagas, modice se mouendo vnam cursualem metam terream de nouo, abinde plagas inter easdem non procul procedendo vnam nouam metam terream cursualem. Porro eminus plagas inter prelibatas eundo, et quendam Alueolum pertranseundo penes quoddam paludosum pratum

* Csikos ér vége.
** Dombró hegy.

János apát vagy nagyon sokáig tartá kezében a monostor kormányát vagy pedig utódja is hasonló nevü volt, mert harmincznégy év mulva, 1437-ben is János ül az apáti széken. Ekkor azon nemzetségi birtoktest, melyhez az apátság tartozott, már több részekre szakadozott s birtokosaik gyanánt a Czibakokon kivül a Sztári, Batthyány s Panaszi Pázmány nemzetségek tagjai tünnek fel. Ezek egy része elhatározta, hogy Szent-Jánost a hozzá tartozó Nemptivel együtt eladják, illetőleg középkori szokás szerént a monostort birtokai s kegyuri jogával együtt áruba bocsátották.

arcum tempore Jemali quasi immeabilem vnam nouam metam terream cursualem, postremo eminus inter memoratas plagas incedentes penes dictum paludosum arcum pratum, duas nouas metas terreas. Nempe dictam septemtrionalem relinquendo plagam et ad ipsam orientalem tendendo plagam ipsumque arcum et paludosum pratum vltra transeundo penes eundem duas nouas metas terreas, denique inter pretaxatas, orientalem et septemtrionalem plagas in spacio modico pergendo vnam nouam cursualem metam. Tandem aliquatenus ad dictam septemtrionalem flectendo plagam, paruum eundo inter terras arabiles vnam cursualem nouam metam terream, denique non aliter nisi directe ad sepe dictam septemtrionalem plagam, modicum inter terras arabiles eundo vnam nouam cursualem metam terream. Abinde versus eandem septemtrionalem plagam satis in longo spacio incedendo et quandam publicam viam super qua ad *Civitatem waradiensem* Itur, vltra pertranseundo duas nouas metas terreas hinc vero ad plagam orientalem flectendo et ad paruum spacium incedendo vnam nouam metam terream, deinde ad ipsam orientalem plagam recte eundo duas angulares terreas metas, ab eis directe ad dictam septemtrionalem plagam diuertendo duas metas terreas tumulantes erexissent, Demum vero a postremo flectendo directe et diuertendo ad sepe dictam orientalem plagam satis eminus et in bono spacio transeundo ad tres metas antiquas possessionem religiosarum dominarum sanctimonialium Claustri beate Anne waradini constructi Zeben vocatam necnon possessiones dicti Monastery Zenthywanus nuncupate (igy) et nobilium predictorum *Bors* appellate (igy) distinguentes peruenissent, quarum duas vtputa dictas possessiones Zenthywanas et Bors separantes renouassent. Et sic limitaciones dicte terre litigiose per prefatam metam perpetuo et in euo positam terminantur, et possessiones dicti Monastery Zenthywanus et Nempthy vocate a possessione dictorum nobilium Bors nuncupate (igy) ab inuicem separantur. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes literas nostras priuilegiales appensione sigilli nostri autentici munimine roboratas duximus concedendas. Datum in vigilia festi beate marie virginis, Anno domini Millesimo quadringentesimo decimo, presentibus honorabilibus viris dominis *Thoma preposito Johanne lectore Andrea Cantore et dominico Custode decretorum doctore aliis Canonicis ecclesie nostre predicte* salubriter existentibus et deuote.» Eredeti, hártya, veres-zöld selyemzsinórról függött pecsétje elveszett. *Erdélyi muzeumi kézirattár.* Másolta *Szabó Károly.*

János apát, ugy látszik, jó gazda volt s monostora sem lehetett szorult anyagi helyzetben, mert a vételre ajánlatot tőn, de Sztári Tamás és Miklós, valamint Czibak László nevezett rokonaikat az eladástól, János apátot pedig a vételtől törvényesen letiltották.[1] Mindemellett történhetett valami, ha nemis feltétlen eladás, de legalább zálogba vétel, mert 1459-ben János utódja, *Domokos* apát, kivel itt találkozunk először és utoljára, Sztári János és László, továbbá Géresi Czibak Osvát, János, Imre s György, végül Panaszi Pázmán Mihály, András és Péter ellenében igénypert folytatott az apátság kegyuri jogát illetőleg.[2] A per vége ismeretlen, mert itt az apátságra vonatkozó adatok megszakadnak.

Szerzetesrendjére nézve az eddig ismert adatok sem nyujtanak felvilágositást, további sorsa meg épen ismeretlen. Lehet, hogy az 1514-iki parasztlázadás, mely Várad vidékén kiválólag dühöngött, vetett véget életének, de megszünhetett már a XV-dik század végével is. E kor, mint tudjuk, nem volt kedvező apát-, vagy prépostsági monostorainkra; királyaink, sőt főpapjaink is megvonták tőlök kegyöket s ugynevezett kolduló szerzeteseket, legtöbbször Szent-Pál remetéit helyezék beléjök.

A szent-jánosi monostor is az apátság megszünése után, mint látni fogjuk, ujra megnépesült.[3]

A TORDAI APÁTSÁG.

KEGYURI NEMZETSÉGE. — HELYÉNEK BIZONYTALANSÁGA. — APÁTJA S KEGYURA ISTEN-ITÉLETI ESKÜT TESZ. — TÖRTÉNETÉNEK RÖVID FELCSILLANÁSA.

Az apátság neve élénken emlékeztet az ős Torda nemzetségre, de hogy azzal, vagy a Névtelen jegyző titokzatos Torda püspökével[4] van-e összefüggése? meghatároznunk nem lehet, mert a forrás, mely ez apátságot egyedül emliti, megnevezi annak kegyurát:

[1–2] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. 62. 48. — 50. 24. Ez utóbbi helyen a király a kérdéses ügyben az apátnak perujitást enged.

[3] *Lásd alább:* APÁCZÁK SZENT-JÁNOSI KLASTROMA.

[4] KÉZAI S: *Krónika.* II. 1. — *Anonymus:* 19. fej.

Valkot s ennek rokonát Pétert, de nemzetségöket feljegyezni elfeledte. [1]

Különben az apátság helye sem egészen bizonyos, csak gyanitanunk lehet, hogy az a biharmegyei Torda lehetett, mert midőn II. András király az elidegenitett várjobbágyok visszaszerzésére birságot küldött ki, a tordai apátság némely jobbágyait arról vádolák, hogy tulajdonképen bihari várjobbágyok; de más oldalról tudjuk, hogy régi várainknak néha távol eső megyékben is voltak tartozékaik.

Ugyanezen vád alkalmával értesülünk arról is, hogy az apátságnak volt egy Apáti nevü birtoka, ahol ama bevádolt jobbágyok is laktak, kiket csak ugy lehetett az apátság kötelékében megtartani, hogy mind az apát, mind pedig kegyura megesküdtek Szent-László sirjára, hogy azok nem a bihari vár jobbágyai.[2]

Ezekből látható, hogy a tordai apátság az isten-itéletek korában, tehát még 1241 előtt virágzott; de hogy mikor keletkezett vagy mikor enyészett el? az még történelmünk titka, mert a felhozottakon kivül a tordai apátságról nincs többé emlékezet.

A GERLAI APÁTSÁG.

ALAPITÓ NEMZETSÉGÉNEK NÉMI NYOMA. — LÉTEZÉSÉNEK INDOKAI ÉS IDEJE. — MONOSTOR ÉS KLASTROM NEVEZETEK. — ELTÜNÉSÉNEK KORA.

Neve, mint több hasonló helynevünk,[3] kétségkivül valamely ős birtokosának személynevétől származik, de akiről csak sejtenünk lehet, hogy ama Gyulával, kitől a békésmegyei Gyulamonostora nyerte nevét, ugyanegy családfának voltak sarjadékai, s e családfa a Csoltoké. Mindenesetre feltünő, hogy a Gerla nevet s a gerlai apátság emlékét mind történeti emlékeinkben, mind helyrajzilag oly személy és helynevek társaságában látjuk, melyek a Csolt nemzetség tagjai s birtokaira emlékeztetnek.[4]

[1-2] *Váradi regestrum:* 366. oklevél.

[3] Szepes- és Sárosmegyében ma is élnek ily helynevek; az aradmegyei már kiveszett.

[4] Egy 1233-iki oklevélben (Wenzel G: *Árpádkori uj okmánytár.* VI. 530. l.) olvassuk: de genere *Cholt:*

Vata, Vatának fia és Pósa, Dénes fia 1251-ben eladták krasznamegyei Vata-Somlyója nevü birtokukat.[1] Az uj birtokosok szerzeményök határait 1257-ben a váradi káptalan emberével feljáratták s a határjárásról a nevezett káptalan által levelett irattak. E levél egyéb határnevek közt két Keres birtokot is emlit s ezek egyikéről, mely talán épen a mai Kerestelek, megjegyzi, hogy az a gerlai apát birtoka.[2]

Az idézett hely, mint látjuk, nem mondja, hogy a gerlai apát monostora hol állt? de a körülmények s a személy- és helynevek, melyek között az apát feltünik, Békésmegyébe utasitanak, és itt, nevezetesen Gerlán, a Fejér-Körös egyik szigetén még ember emlékezetére is hatalmas romok állottak, hogy miféle épület romjai? megmondja a sziget s az amellett futó ér neve, mert ez «monostor-ere» amaz pedig «monostor-szigete» nevet visel ma is.[3] Ha ezekhez hozzá veszszük még népünk azon jellegző szokását, hogy régi apát-és prépostságok helyeit «monostor»-nak, a vagyontalan szerzetesek házait ellenben egyszerüen «klastromnak» nevezi: nem kételkedhetünk, hogy az idézett oklevél apátjának monostorát a gerlai monostor-szigeten megtaláltuk.

És ennyivel most meg kell elégednünk, mert ismeretes történeti emlékeinkben a gerlai apátság többé nem fordul elő.

1257-nél mindenesetre régibb keletkezésü volt, mert a tatárjárásra következett idő uj monostorok alapitásának nem kedvezett, sőt a meglevők nagy része éppen ekkor szünt meg. Nem lehetetlen, hogy a krasznamegyei Keres is már csak szokásból s emlékezetből nevezetik a gerlai apát birtokának. Annyi bizonyos, hogy az apátság, mint

Vata	Jula	Chepan		Márton	
Vata.	Hrmurich (?)	István.	Guthard.	Dénes.	Márton.

Ismét egy más, 1341-iki oklevelen *(Ifj. Bölöni S. levéltára)*:

Martunus de Choltmonustura
Gelert.

— V. ö. *E munka I. kötete* 25. l. — *II. kötet* 377. l.

[1-2] «eundo parvum versus septemtrionem ad duas metas terra Zwan (Zovány) finitur et terra Kyrys Abbatis de Gwrla erit commetanea terre Chehy.» *Hazai okmánytár*: VI. 60. és 91. ll.

[3] Haan L: *Békésvármegye hajdana.* I. 66. és 183. ll.

ilyen, ez időtájban szünik meg, mert az 1332—1337-iki tizedjegyzékek emlitik Gerla lelkészét vagy a szomszéd csolti apátot, de gerlai apátról hallgatnak.

Jött azonban oly idő, mikor a gerlai monostor ismét megnépesült kevesebb igényü, de nem kevésbbé buzgó lakókkal, mint az apátsága korabeliek.[2]

[1] *Lásd alább :* SZENT-FERENCZ-RENDÜEK : GERLAI KLASTROM

PREMONTREI REND.

SZENT-ISTVÁN ELSŐ-VÉRTANU VÁRAD-ELŐHEGYI PRÉPOSTSÁGA.*

A PREMONTREIEK UTJA HAZÁNKBA. — ELSŐ MONOSTORUK VÁRADON. — ENNEK KIVÁLTSÁGAI S HITELES-HELYI PECSÉTJE. — MŰKÖDÉSE ÉS VISZONTAGSÁGAI. — HANYATLÁSA, MAJD MEGSZÜNÉSE. — BIRTOKAINAK NYOMAI. — PRÉPOSTJAINAK NÉVSORA.

Mindazon vallás-erkölcsi s közművelődési vivmányok, melyeket hazánk a XI-ik század végével felmutathatott, a világi papság törekvésein kivül a Szent-Benedek-rend szerzeteseinek köszönhetők, ezek levén az emlitett század egész folyamában hazánk egyedüli szerzetesei. A XII-ik század harmadik tizedében költöztek hazánkba egy uj, a premontrei rend első tagjai.

E rend alapitója, Szent-Norbert és Hartvick, regensburgi püspök együtt szolgáltak egykor V. Henrik császár udvarában. Hartvick, tudvalevőleg, rokon vala Árpádházi királyainkkal, 1108 táján egy évig időzött is hazánkban s ekkor gyüjtötte össze Szent-István király legendájának adatait, melyet, mint általánosan hiszik, ő irt; az bizonyos, hogy magyarországi időzése alatt érintkezett Kálmán királylyal s családjával, melynek, mint rokon, valószinüleg vendége volt.

Ez összeköttetés egy részről a magyar királyi ház és Hartvick, más részről ez utóbbi és Szent-Norbert között némi tájékozást nyujthat az iránt, hogy Kálmán király fia s utódja, II. István figyelmét ki fordithatá Szent-Norbert fiaira, midőn megérlelé ama szándokát, hogy a magyar kereszténység s polgárosodás emelésére egy uj monostort fog alapitani.

* Az «előhegy» szavat a latin «promontorium» fogalmának megfelelőleg ma is használja a nép, s egy 1653-iki okirat épen Várad mellett, Bihar város határa egy részét «Előhegy» névvel jelöli meg. *Gyulafejérvári országos levéltár.*

A monostor helyéül őse, Szent-László hamvainak őrét, Váradot szemelte ki, de nem a várost, hanem ama kor szerzeteseinek jelszavaként, hogy a monostortól minden zaj távol legyen: egy a város s a Sebes-Körös partja felett emelkedő, magányos, de természeti szépségekben gazdag magaslatot. Itt épité fel védszentje, Szent-István elsővértanu tiszteletére a monostort és azt Lotharingiából, a premontrei rend királyvölgyi apátságának tagjaival népesité meg.[1] Ezzel megalakult hazánkban az első premontrei monostor, de amelynek főnöke nem nevezteteti, mint e rend bölcsejében, Premontrében, apát, hanem prépostnak s róla a monostor prépostságnak.

Mely évben történt ez? meghatároznunk ép ugy nem lehet, mint elősorolnunk ama birtokokat s jogokat, melyekkel a monostort királyi alapitója megadományozá. Az alapitó levél, mely e tekintetben biztosan tájékoztatna, elveszett, valamint elenyésztek történetének egyéb emlékei is annyira, hogy azokból csak egyes, szétszórt töredékek maradtak reánk.[2]

Multjának homálya s romjaiból kimagaslik mégis s napjainkig terjeszti világát ama történeti igazság, hogy II. István király alapitása a váradi előhegyen kedvező talajra talált s önmagában is birt annyi életerőt, hogy korán felvirágzott. És mig hazánk főurai, látva a premontreiek ép oly szigoru erkölcsét, mint lankadni nem tudó munkásságát, siettek e rendnek uj monostorokat emelni: az előhegyi prépost-

[1] «Præpositura S. Stephani primaria est et mater cæterorum Hungariæ monasteriorum, suam Stephano II. Regi originem debet.» *A premontrei rend évkönyvei.* — Némelyek a premontreiek váradi monostorát magából Premontréből népesitik meg, de biztosabb követnünk az emlitett évkönyvek tudósitását, melyet III. Lucius pápa levelével indokolnak is, s mely még nagyobb erőt nyer azáltal, hogy e levél a váradi várbeli levéltárban is megvolt, hová minden valószinüség szerént e prépostság hajdani levéltárának maradványaival jutott. KERESZTURI J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 139—140. ll.

[2] II. Ulászló király 1494-iki levele mondja ugyan, hogy «Claustrum Præposituræ Ecclesiæ Beati Stephani Protomartyris in colle supra Varadinum per Sanctissimum Stephanum primum Regem Hungariæ illo adhuc ævo fundatum et exstructum» (KERESZTURI J: *Descript. Epp. et Capituli Varad.* I. 251. l.); de ez állitásról szintén elmondható, hogy «királyi oklevelek sem megbizhatók ott, hol régibb dolgokról szólnak, melyek elmondásában csak az illető családok (vagy egyesek) hirvágyó közlései után indultak.» PESTY F *A szörényi bánság.* I. 246. l.

ság uj tagokkal népesité meg s befolyásával művelődésünk meg annyi tényezőivé emelte azokat.

Különben az előhegyi prépostság, mint királyi alapitásu, fel volt diszitve mindazon jogok és kiváltságokkal, melyekkel királyi monostoraink rendelkeztek. Mint a szomszéd szent-jobbi apátság, melylyel egyébként is sokban egy sorsa lőn, ki volt véve a megyés püspök joghatósága alól s egyenesen az esztergomi érsek kormánya alá tarto-

zott;[1] hiteles-helyi joggal birt s prépostjai viselték a főpapi jelvényeket. Ez utóbbi jogára nincsenek ugyan irott bizonyitékaink, de hiteles-helyi pecsétje, mint a mellékelt metszet mutatja, főpapi jelvényekbe (püspöki föveg s bot) öltözött egyházi férfiut tüntet fel, kétségkivül a monostor prépostját.

A pecsét körirata:

✠S. CONVENTVS · SCI STEPHANI · PTh

(✝ Sigillum Conventus Sancti Stephani Prothomartiris.)[2]

[1] FEJÉR GY: *Codex dipl.* VI. 1. 350. l.

[2] A pecsét eredetije egy 1335-iki oklevélről függ. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* D. L. 2882. — Egy 1289-iki oklevélről közölte már JERNEI J: *Magyar tört. tár.* II. 163. l. s 97. sz. rajz.

Hiteles-helyi kiadványai a XIII-ik századtól kezdve egyre sürübben fordulnak elő.[1]

Története ama közelségnél fogva, melyben Váradhoz állt, együvé forrt e város történetével, hiven osztozván annak jó és bal szerencséjében egyaránt. Házi történetének egyes, korunkig érő szálait a következőkben összegezhetjük.

Első prépostja, ki a monostor felszentelésének öröme után csakhamar megérte a gyászt, hogy alapitója, István király hamvait egyháza sirboltjában elhelyezé, — ismeretlen.[2] Általában a monostor XII-ik századi történetéből nem tudunk egyebet, mint hogy egyik tagja, Jónás szerzetes 1198-ban a kereszténység fővárosában járt, hogy a pápa védelmét kérje rendje számára, s a pápa, ki hazánk zilált állapotáról, mely az Imre király s öcsese, Endre közt kitört viszály következtében állott be, — különben is értesülve volt,[3] oltalmába vette a rendet, az egyház büntetéseivel fenyegetvén mindazokat, kik annak birtokait elfoglalni vagy monostorait megrohanni merészkednének.[4]

A monostor multja csak a XIII-ik századdal kezd világosabb lenni, nevezetesen 1230 táján, midőn *Fülöp*, első ismeretes prépostja is feltünik. Érdekesebb lenne ugyan, ha ekkor mingyárt arról értesülhetnénk, hogyan járnak a szerzetesek még a monostor falain kivül is karingben s efelett a zárt (begombolt vagy bekapcsolt) köpenykével?[5]

[1] A *Váradi regestrum* 361. 362. 364. stb. oklevelei, melyeket a *Prémontréiek* czimü munka (292. l.) az előhegyi prépostságnak tulajdonit, nem ennek, hanem a váradi káptalannak kiadványai. *Lásd fentebb: I. köt.* 126. l. 1. jegyz.

[2] Thuróczi I: *Chronica Hung.* II. 63. fej. István temetőhelyéről szóltában csak ennyit mond: «sepultus est Waradini». E szavakat idézi Katona I: *Historia critica.* III. 456. l. de amit ezek után mond, hogy «nec alibi, quam ad pedes avi sui, S. Ladislai, Varadini condi voluit», az csak Katona l. egyéni nézete, melynél figyelemre méltóbb Árpádházi első királyaink ama hagyományos szokása, hogy mindenik a maga épitette monostorba temetkezék.

[3] *Lásd fentebb:* I. köt. 86—87. ll.

[4] Nátafalussy K.: *A Szent-István első vértanuról czimzett nagyváradi hegyfoki prépostság rázlatos története.* A jászóvári prémontréi kanonokrend névkönyve. 1872. év. 12. l.

[5] «Præcipimus, ut Canonici regulares sine superpelliceis vel tunicis lineis seu cappis clausis . . . extra domos suas de cætero non incedant, nec etiam intra domum.» Az 1279-iki budai zsinat végzése. Péterffy K: *S. Concilia Hung.* I. 122. l. 62. §.

vagy hogyan jegyezgetik fel otthon örök emlékezetül jóltevőik neveit s tetteiket?[1] s általában, kik tünteték ki magukat közölök a vallás, tudomány, művészet vagy a földmüvelés terén? a ránk maradt adatok azonban csaknem kivétel nélkül megtámadott vagy épen eltulajdonitott birtokok s jogokról szólanak, s legfelebb ezek hátterében sejtjük inkább, mint látjuk az akkori szokásokat és életet.

Fülöp prépost is két rendtársával, Adorján perjellel és Kornél őr-kanonokkal ily birtokzavarok közt tünik fel. A prépostság egyik birtokát Tamásit, mely Várad alatt, Harsány közelében állt, bérbe adák Rafaelnek, Tamás comes fiának, ez azonban felségsértésbe esett s elkobzott jószágaival Tamásit László bácsi főispán s országbirónak adományozta a király. Fülöp prépost s emlitett társai ekkor előmutaták az oklevelet, mely Tamásihoz való birtokjogukat igazolá; mi történt mégis? Ahelyett, hogy a jogtalan királyi adományt visszavonták volna, a király s tanácsa azt határozá, hogy a prépostság visszanyerheti birtokát, ha László főispánnak száz márka váltságot fizet. «És ugy lőn; a prépost és társai lefizeték ez összeget, aminek mi is tanui vagyunk» — mondja a váradi káptalan ez ügyről kiadott levelében.[2]

Más alkalommal a prépostság két jobbágyát akarák elperelni. Mike, bihari főispán tehát azt itélte, hogy a két jobbágyot állitsák a prépostság egyházába, s aki magának követeli, kisértse meg kivezetni őket onnan. Erre azonban a felperesek nem vállalkoztak, meg sem jelenének.[3] Az ezüst paizs története Valther váradi püspök idejében, melyet Szent-László sirjáról kellett volna elvinni, még élénk emlékezetben volt.[4]

[1] «ego frater Anthonius Fabri ... filius conventus hujus Schegeswariensis nativus ordinis fratrum Prædicatorum ne vitio Ingratitudinis a posteris arguar Fratribus, excogitavi mihi in animo compillare Libellum seu Inventarium Benefactorum huius conventus Schegeswariensis, quod et ipsi fratres succedentes futuris temporibus et in loco iam sæpe dicto degentes non ignorent, sed sciant et intelligant ad quæ se obligarunt et posteros succedentes fratres ... in gratiarum actionem perceptorum a Benefactoribus subscriptis pro memoria futurorum.» Ipolyi A: *Adalékok a magyar domonkosok történetéhez. Magyar Sion.* V. 598. l.

[2] «et factum est ita .... Nos, Conventus Varadiensis, huius rei testes sumus.» *Váradi regestrum:* 131. okl.

[3] *Váradi regestrum:* 244. okl.

[4] *Lásd fentebb:* I. köt. 54. l.

Ugyane korban, valószinüleg szintén Fülöp prépost korában történt, hogy a prépostságtól ökröket loptak el. Két embernél rá akadtak az ökrök csalhatatlan nyomaira, de azok tagadák a tolvajlást. Biharmegye alispánja tehát isten-itéletre küldé a gyanusitottakat, hol azok egyike ártatlannak találtatott, a másika ellenben bűnösnek, de ez az egyház belsejébe menekült.[1] Az ilyenekről tudjuk, hogy bántani őket nem volt szabad.[2]

Ez apró történetek részletei az akkori társadalmi életnek s ama kor erkölcsét, szokását s jogviszonyait ép ugy tükrözik vissza, mint a prépostság zaklatott életét.

Pár év mulva a bekövetkezett országos csapás elhallgattatá az egyéni érdekek kicsinyes vitáit; Szent-István-hegyének monostora 1241-ben ép ugy, mint Várad, felégetve, kirabolva, néptelenül állt. Egy évtized mulva azonban ismét hallunk a monostorról, jeléül annak, hogy szerencsésebb volt sok, örökre elenyészett társánál, amennyiben önerejéből vagy jótékony kezek gyámolitásával ismét felépült.

Fülöp prépost talán épen a tatárok csapásai alatt megszünt élni; utódja *Péter* lőn, ki ugy látszik, csak akkor, midőn már az egyházi rendeket felvevé s a monostor prépostjává megválasztaték, tudta meg törvénytelen születését. Ügyét azonnal felterjeszté a pápához, kérve, hogy születése akadályától felmentessék, mit a kereszténység atyja, tekintve a prépost tudományos képzettségét s jeles erkölcseit, 1252-ben kiadott bullájával teljesite is.[3]

Ezentul a prépostsággal ismét csak egy évtized mulva találkozunk, 1262-ben, midőn István ifjabb király a prépostság szatmármegyei birtokát, Vetést Simon comesnek, a gróf Károlyi nemzetség ősének adományozá. István azonban igazságosabb volt a prépostsághoz, mint II. Endre, mert biztositá azt, hogy mihelyt a szerzetesek kivánják,

[1] *Váradi regestrum :* 259. okl.

[2] *Lásd fentebb :* I. köt. 73. l.

[3] «quodve defectum . . . scientia et honestatis moribus diceris redemisse . . . indulgemus, ut defectu non obstante prædicto possis in *susceptis* ministrare ordinibus et in administratione Abbatiæ Monasterii S. Stephani, ad quam assumtus diceris, licite remanere. Theiner Á : *Monumenta Hung.* I. 213. l. — Fejér Gy : *Codex dipl.* IV. 2. 128. l.

azonnal akár pénzzel, akár megfelelő birtokkal kárpótolni fogja a monostort.[1]

Életben volt-e még ekkor Péter prépost? a király levele nem említi. Legközelebbi utódja *János*, ki 1271-től 1282-ig többször előfordul.[2] Említi egyebek közt Lodomér váradi püspök 1273-iki nevezetes levele, hogy ő volt nehány rendtársával, ki a váradi püspökség éltesebb jobbágyait Szent-László király fejereklyéjére megesketé, midőn ezeket a püspök s káptalan régi birtokviszonyait illetőleg kihallgaták.[3] Egy hártya levele, melyet a biharmegyei Örvénd birtokügyében saját és konventje nevében 1282-ben adott ki, az esztergomi főkáptalan levéltárában őriztetik. Egyik legrégibb kiadványa e konventnek.[4]

1283-ban *Jakab* a prépost, de eddigelé csak egy oklevél ismeretes, mely említi.[5]

A következő 1284. évben ismét *János* áll a prépostság élén,[6] kit két év mulva, 1286-ban a jászai szintén premontrei monostor prépostja ugy tüntet fel, mint feljebbvalóját, kinek tanácsát s beleegyezését kéri; minélfogva valószinű, hogy a várad-előhegyi prépost, mint az összes hazai premontrei prépostok elseje s atyja, ezek felett némi felsőséget gyakorolt s apátjok vala.[7] A prépostok e gyakori változása, és pedig ugyanazon nevek alatt, feltünő, s azon körülménynél fogva, hogy egy-egy szerzetesrend tagjai között sohasem viseltek csak ketten is ugyanegy nevet — azon sejtelmet kelti, hogy e korban a prépostokat nem élethossziglan, hanem csak bizonyos évekre választák.

Az 1291-ik évből ismét van egy oklevelünk, mely a várad-elő-

[1] Fejér Gy: *Codex dipl.* IV. 3. 296—297. ll.

[2] Wenzel G: *Árpádkori uj okmánytár.* VIII. 120. és 374. l. — Ez utóbbi oklevél kelte azonban gyanus; aligha nem későbbre, 1351-re teendő. Kár, hogy az eredeti példány helye nincs megjelölve.

[3] *Nagyszebeni városi levéltár:* U. II. 378.

[4] Knauz N: *Monumenta Ecclesiæ Strigoniensis.* II. 159. l. — Egy, állitólag 1209-ben kelt oklevelének évszáma 1291-re javitandó ki. V. ö. Wenzel G: *Árpádkori uj okmánytár.* VI. 338. és X. 69. ll.

[5] Fejér Gy: *Codex dipl.* V. 3. 194. l.

[6] Wenzel G: *Árpádkori uj okmánytár.* XII. 427. l. — Haan L: *Békésvármegye hajdana.* II. 9. l.

[7] Fejér Gy: *Codex dipl.* VII. 2. 230. l.

hegyi prépost és konventjének kiadványa, de a prépost nevének csak kezdőbetüjét emliti.[1] E betü: *I.* mely épen ugy jelenthet Jánost, mint Jakabot, de az érintett okoknál fogva inkább az utóbbit.

A következő 1295. évben csakugyan *Jakab* a prépost,[2] préposti székét azonban elfoglalhatta már előbb is s igy részt vehetett azon egyetemes káptalanban, melyet a premontrei rend hazánkbeli tagjai 1294-ben tartának; de hogy e káptalan helye csakugyan Várad vala-e? az eddigelé még nincs teljesen igazolva.[3] Ugyancsak 1295-ben Tamás mint a konvent jegyzője emlittetik.[4]

Jakab prépost konventje tagjaival élénken befolyt ama küzdelembe, melyet hazánk papsága, kivéve Gergely választott esztergomi érseket, az utolsó Árpádházi király trónjáért folytatott, s midőn ugy a király, mint a nemesség s papság a rákosi országgyülésen, hol Jakab prépost is jelen volt, elhatározák, hogy az érsek ellenében a római székhez felebbeznek: Imre váradi püspök az erélyes óvást Jakab prépost s konventje által foglaltatta irásba.[5]

Jakab prépost azonban mielőtt küzdelmeik sikerét s a haza ohajtott békéjét megérhette volna, az utolsó Árpáddal egy időben eltünik.

1301—1310. évek közt *Márton* prépost neve áll a konvent kiadványainak élén.[6]

Utódja még 1310-ben *Jakab*, kit csak egy oklevél emlit, melyet ugyanő s konventje a békésmegyei Paznad (Paznan?) falu osztályáról adott ki.[7]

1315-ben ismét *Márton* tünik fel a prépostok névsorában, de akinek emlékét szintén csak egy oklevél tartotta fenn.[8]

[1] Wenzel G: *Árpádkori uj okmánytár.* X. 69. l.

[2] Wenzel G: *Árpádkori uj okmánytár.* V. 143. és X. 207. ll.

[3] Keresztúri J: *Descript. Epp. et Capit.* I. 53. l. a gyülés helye gyanánt Váradot emliti, de amire hivatkozik (i. m. 140. l.), ott Váradról szó nincs.

[4] *Ifj. Bölöni S. levéltára.*

[5] Fejér Gy: *Codex dipl.* VI. 2. 201. s köv. ll.

[6] *Zichy-okmánytár:* I. 103. l. — Gr. Batthyány I: *Leges eccl.* III. 101. l. — Fejér Gy: *Codex dipl.* VIII. 6. 12. l. — *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1860. 68. 105. l. Ez utóbbi oklevél, ha ugyan nem a másoló önkényéből, a következő, szokatlan czimezéssel kezdődik: «Nos Martinus Præpositus et Conventus *Montis Sancti Stephani* de Promontorio Waradiensi.»

[7] Knauz N: *Monumenta Ecclesiæ Strigoniensis.* II. 633. l.

[8] *Zichy-okmánytár:* I. 150. l.

Három év mulva, 1318-ban ismét uj prépostja van a monostornak: *Péter*, ki konventjével megiratá azon öröklevelet, melynek erejénél fogva Chaaz unokái: Jákó és Cikó Tobol, Tarcsa és Remete falvaikat Ivánka váradi püspöknek s testvéreinek eladák.[1]

A következő évben már Péter prépost eltünik s 1319-től 1326-ig *Jakab* tartja kezében a konvent kormányát.[2] Kortársa volt az e munka folyamában többször emlitett Csanádnak, kivel egyidőben viselék Várad két prépostságát: ez a székeskáptalanit, Jakab a szerzetesrendit. Nem lehetetlen, hogy egyéb, például származás tekintetében is egyenlő magasan állottak. Amint az előhegyi monostor királyi alapitója, a krónikás szerént, szerzetes ruhát adatott magára halála előtt:[3] épen ugy számtalanszor megtörtént, hogy a legfényesebb neveket szerény, sőt gyakran szegényes barátruhával takarák el.

Jakab prépost neve különben összeköttetésben áll Csanád prépost felemeltetésével is. Midőn Csanádot az egri káptalan püspökévé választá, Jakab prépostnak kelle fensőbb meghagyásra elkésziteni a kiáltványt, melylyel mindenki felhivaték, hogy ha Csanád megválasztása ellen valamit tud, azt személyesen vagy megbizottja által jelentse fel.[4]

Csanád prépostra azután még a kitüntetések s évek hosszu sora várt, de Jakab prépost már három év mulva elköltözött az élők közől. Utoljára egy 1326 marczius 6-kán kiadott oklevél emliti, melyet saját és konventje nevében a váradi székesegyház érdekében adott ki.[5]

Jakab prépost korában a konvent nehány tagjával is találkozunk: ezek egyike, *Benedek* 1319-ben Sasvári György király emberével János, Tamás fia birtokainak, az ugocsamegyei Bábony, Pazit, Halmi s Kökö-

[1] *Váradi székeskáptalani levéltár:* 407. F. Eredeti, hártya.

[2] *Zichy-okmánytár:* I. 163. l. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 841. 7. — Fejér Gy: *Codex dipl.* VIII. 3. 149. l. — *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 63. l.

[3] Thuróczi I: *Chronica Hung.* II. 63. fej.

[4] «edictum sive Bullam in eadem Ecclesia Agriensi per religiosum virum Fratrem Jacobum, Præpositum S. Stephani de Promontorio Varadiensi fieri fecimus, ut quæcunque contra formam electionis aut personam electi, vellent aut possent quicunque obiicere . . . . . compararent.» Péterffy K: *S. Concilia.* I. 73. l.

[5] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 63. l.

nyes határait járta;[1] a másik *Miklós* karbeli pap 1321-ben Jákói András és Mihály fiait idézte meg a király szine elé;[2] végre *Krisztián* ugyanazon évben szintén királyi idézést teljesitett a nyúlszigeti apáczazárda érdekében.[3]

Még 1326 augusztus 16-án más prépostja van a konventnek és ez *Péter*.[4] Ama szerencsés korban lépett a prépostság kormányára, midőn a IV. László király óta tartó villongások végre elcsendesedtek s I. Károly király országlásának második felében kezdetét vette ama virágzó kora hazánknak, mely Nagy-Lajos alatt érte el tetőpontját. E kor kedvező hatása meglátszik az előhegyi monostoron is: kiadványaival sürün találkozunk[5] ami tanujele a tiszteletnek s bizalomnak, melylyel iránta viseltetének, s mig okleveleinek gondos, sőt finom szerkezete és kiállitása a konvent tagjainak müveltségét igazolja, egyéb adatok, mint látni fogjuk, a prépostság anyagi jólétét hirdetik.

Péter prépost korában szedték az annyiszor emlitett pápai tizedet s a prépost mind maga, mind konventjéért évenként tizenöt márkát fizete,[6] mely összeget, ha a váradi káptalan s a szent-jobbi apátság tizedei mellé állitjuk, kik közől amaz negyven — ez utóbbi csak négy márkát fizetett évenként: kitünik, hogy Szent-István monostora bár nem versenyezhetett a váradi káptalannal, de a szent-jobbi, szintén királyi apátságnál sokkal kedvezőbb viszonyok között élt s a püspökség valamennyi monostorait felülmulta. Ama kor kegyelete, mely Szent-László egyházát magasra emelé, felkarolta a másik Árpádházi király sirjának őrét, az előhegyi monostort is.

[1] *Zichy-okmánytár*: I. 163. l.

[2] Nagy I: *Anjoukori okmánytár*. I. 596. l.

[3] Fejér Gy: *Codex dipl.* VIII. 2. 314. l.

[4] *Zichy-okmánytár*: I. 285. l.

[5] Nagy I: *Anjoukori okmánytár*. III. 130. 149. 279. 286. 373. ll. — *Gr. Károlyi-oklevéltár*: I. 125. l. — Fejér Gy: *Codex dipl.* VIII. 3. 521. l. stb.

[6] «Petrus præpositus S. Stephani de Promontorio Waradiensi pro se et pro conventu suo solvit XV. marcas grossorum ad rationem Budensium nobis subcollectoribus pro decimis primi anni.» *Vaticani titkos levéltár*: Rationes Collect. Poloniæ et Hung. 1317. 1332—1337. — Ily összeget fizetett a prépost a következő években is, kivéve, hogy a harmadik s negyedik évben részletenként rótta le tizedét, hogy továbbá az ötödik évben már csak öt márkát fizetett, a hatodikban semmit, mert neve hiányzik a jegyzékből.

A prépostság csendes magányhoz szokott lakói 1337 nyarán ép oly szokatlan, mint élénk jeleneteknek valának tanui. A Homonnai Drugettek őse, Vilmos vagy középkoriasan Villerm nádor ez év junius havának 17-ikén Bihar- és Krasznamegyék nemességével a Szent-István-hegyi monostor közelében tarta gyülést.[1] Máskor az ilyes gyülések helye a tágasabb térrel kinálkozó Püspöki vagy Micske vagy Ősi határa, most azonban az árnyas, lombos, szőlőkoszoruzott Szent-István-hegye s talán épen ez vonzá ide a természeti szépségekhez szokott, olasz származásu nádort.

Ugyanezen időben sürübben látjuk, mint eddig, jönni-menni a konvent tagjait a hiteles-helyi kiküldetésekben. 1329-ben *Tamás* a biharmegyei Mihályfalva határait járja;[2] 1331-ben pedig *Miklós* szerzetes a szatmármegyei Vasvári felének birtokába vezette be Tamást, Pálnak fiát.[3] A következő 1332. évben *Bálint* atyának egészen más nemü küldetése volt. Károly király ez évi október 6-án Váradon időzött s innet levelet intézett a Kállai-ak egyikéhez, a szabolcsmegyei Semjénben lakó Lászlóhoz. A levél vivőjeül nem a királyi futárok egyikét, hanem Bálint szerzetest választák kétségkivül azért, hogy — mint a királyi parancs emliti — amit László ur a levél láttára tenni vagy mondani fog, arról Bálint, mint a konvent hiteles-helyének tagja, hiteles jelentést tegyen.[4]

1333-ban *Lőrincz* atya tart vizsgálatot Kügyi Jakab király emberével azon hatalmaskodásban, melylyel Nagymihályi Márton és Sebestyén Reszegei Sándor méneséből ötven márkányi kárt okoztak.[5] Majd még ugyanazon 1333. s a következő évben *Péter* és *Márton* áldozárok mennek ki, hogy Lajmér falu határait feljárják s birtokosaik

[1] «Nos Wyllermus Drugetter palatinus et iudex comanorum . . . in quadam nostra congregatione generali universitati nobilium de Byhor et de Karazna comitatuum feria tertia proxima post octavas festi Penthecostes *prope monasterium* sancti Stephani prothomartiris de promonthorio Varadiensi celebrata.» NAGY I: *Anjoukori okmánytár.* III. 377. l.

[2] *Budai orsz. levéltár kincst. osztály:* N. R. 935. 13.

[3] FEJÉR GY: *Codex dipl.* VIII. 3. 522. l.

[4] «quitquid ipse nostris litteris visis fecerit vel responderit, nobis fideliter rescribatis.» FEJÉR GY: *Codex dipl.* VIII. 3. 673. l.

[5] *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 82—83. ll.

között feloszszák.[1] E mozgalmas, s erőről, kedvező viszonyokról tanuskodó életnek azonban Péter prépost halála után nem sokára vége szakad.

Péter préposital 1338-ban találkozunk utoljára,[2] utódja, *János* 1340-ben tünik fel először.[3] János prépost három évtizeden át ül elődjeinek székén, de e hosszu idő sem vala képes kibékiteni iránta a rend tagjait, kik Károly király halála után csakhamar közértelemmel prépositi méltóságától megfosztottnak nyilváníták. Lajos király oltalma megvédte ugyan őt az elmozditástól, de a rend még 1370-ben is sürgeté letételét.[4] E körülmény nyilván arra vall, hogy János prépost nem a rendtagok szabad választásából jutott a monostor kormányára, s egyike lehetett azon idegen, vagy legalább nem szerzetesrendü egyházinak, kiket az e korban felkapott commendatori rendszer juttatott a nevezetesebb monostorok élére vagy inkább azok javadalmainak birtokába.

A viszály, mely igy magában a monostor kebelében felidézve lőn, megakasztá annak további fejlődését, s a szervezeti szabályok következetes mellőzése végzetes jövőt készite a monostor számára.

János prépost kormányának elején még mindig van a monostornak annyi ereje, hogy királya parancsait teljesitheti s honfitársainak szolgálatokat tehet; de ugy látszik, hogy szerzetes tagjai már megfogytak, legalább kiküldött bizonyságairól ezentul nem mondatik, hogy szerzetesek, hanem csak «a ház tisztje vagy meghittjei». Igy 1343-ban Miklós deák, András fia; 1348-ban szintén Miklós, Mihály fia; s 1351-ben Péter, Mike fia végeznek hiteles-helyi teendőket, de mindenik csak «familiaris domus».[5] Gergely mester is, ki 1344-ben Székely János királyi apróddal Görbed és Jánosd részbirtokaiba Imrét, István

[1] *Zichy-okmánytár:* I. 458. 462. ll.

[2] Nagy I: *Anjoukori okmánytár.* III. 466—507. ll. — *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1860. 68. 105. l.

[3] Fejér Gy: *Codex dipl.* VIII. 6. 172. l. — További nyomai Fejér Gy: *Codex dipl.* IX. 6. 50. l. — *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 186. 187. ll.

[4] Nátafalussy Kornél i. h. 21—22. ll.

[5] «Nicolaus litteratus, filius Andreæ, familiaris domus.» *Kállay-család levéltára.* — *Zichy-okmánytár:* II. 471. l.

fiát beiktatá, bár a konvent bizonysága, de nem rendi tag, hanem hiteles-helyi «főjegyző».[1] Nehány év mulva az 1351-iki törvényczikk hihetőleg itt is megszünteté a hiteles-helyi pecsét használatát.

A XIV-ik század második felében a monostor középkori élete tulajdonképen már be van fejezve; ezentul már csak prépostjairól van emlékezet. A rendkivüli helyzetbe jutott s feloszlásnak indult monostor jogait s birtokait oly oldalról is támadás éri, honnat különben csak védelmet várhata.

János prépost utódjai: 1371-ben *Domokos*, 1390-ben *Szilveszter* s 1407-ben *Antal* folytonos surlódásban élnek Várad püspökei s káptalanával, kik ellen tizedeik lefoglalása s birtokaik elidegenitése miatt majd Jászón, majd Leleszen «tesznek tilalmat».[2] Az adatok, melyek a prépostság e kedvezőtlen korára kellő világot deritenének, még lappanganak, de XV-ik századi nagy hanyatlása ez apró s helyi érdekü surlódásokra még sem vihető vissza. A hanyatlás nemcsak az előhegyi prépostságon, hanem az ország majd minden hasonnemü intézményein észlelhető volt, azért annak e surlódásoknál mélyebb s általánosabb okokat kell tulajdonitnunk.[3] Az bizonyos, hogy a prépostság birtokai a világi urak részéről is veszélyeztetve valának már annyira, hogy 1410-ben XXIII-ik János pápa Eger püspökét, Stibort szólitá fel a prépostság védelmére.[4]

A helyzet *János* prépost (1423) s ennek utódja, *Balás* alatt sem javult, sőt még sulyosabbá vált. Balás prépost korában, 1435-ben történt, hogy a váradi káptalan szenteleki jobbágyai a prépostság birtokára, Almamezőre törtek, ott a prépostság tisztjét halálra keresték, a lakosokat szétriaszták, s végre is az uradalmi erdőn tölték boszujokat; Herpai Bene fiai pedig a prépostság egy más birtokát, a Sarkad közelében eső Győr falut hamvaszták el.[5]

Ily viszonyok között jutott 1453 táján az előhegyi monostor *István* prépost birtokába, ki, ha a jelek nem csalnak, senki más, mint

[1] *Váradi püspökségi uradalmi levéltár.*

[2] Régi kifejezése a mai tiltakozásnak.

[3] *Lásd alább:* PÁLOSOK — SZENT-JOBBI KLASTROM.

[4–5] NÁTAFALUSSY K: *A szent István első vértanuról czimzett nagyvárad-hegyfoki prépostság vázlatos története.* 22—25. ll.

Hosszasszai István, a Tahy-ak őse, kiről már fentebb szólottunk.[1] Ha csakugyan ő, akkor őróla már bizonyos, amit közvetlen elődjeiről még nem tudunk kimutatni, hogy nem volt a rendnek tagja, hanem csak commendaképen birta a prépostságot.

István prépost korában a monostor már annyira jutott, hogy csaknem teljesen néptelen és puszta lőn, s e jelenség magán a váradi püspökség területén sem állott egyedül, mert a szent-jobbi monostor, bár egészen más szerzetesrend birtokában, mégis hasonló beteges állapotokat tüntetett fel.[2] Vitéz János váradi püspök tehát, ki mint a szent-jobbi, ugy az előhegyi monostor kegyuri jogával is rendelkezett, elhatározta, hogy e monostorok sorsán változtat s mindkettőből Szent-László király sirjának tiszteletére egy társaskáptalant alakit. Mátyás király helyeselte Vitéz tervét s annak megerősitéséért maga kérte ismételve is a pápát.[3] A többit tudjuk már e munka folyamából.[4]

A prépostság nem alakittatott át, de eredeti rendeltetésének sem adatott vissza; megmaradt továbbra is a commendatorok alatt, kik nem laktak a monostorban, az elhalt vagy eltávozott szerzetesek pótlásáról nem gondoskodtak s legfeljebb a monostor birtokait védelmezék az elpusztulás vagy elfoglalástól.

Ily commendatorok valának 1461-ben *Péter*, ki Keresztesnek hivaték, s ki, mint utódjai, egyszersmind a váradi káptalan tagja levén, hihetőleg Várad püspökétől, mint a monostor kegyurától nyeré a préposti méltóságot.[5]

[1] *Lásd:* KANONOKOK ÉS KARBELI PAPOK *1438. évre.*

[2] «præpositura sancti Stephani protomartiris in promontorio Waradiensis diœcesis et monasterium Zenthiob .... quorum collatio et provisio cessantibus apostolicis reservationibus ad episcopum Waradiensem *pro tempore existentem* pertinere dinoscitur, a veteri eorum statu plurimum exciderint adeo, ut iam prope destituta et desolata sint.» II. Pius pápa 1459-iki levele. THEINER Á: *Monumenta Hung.* II. 321. l.

[3] «memini scripsisse Me olim Sanctitati Vestræ pro Collegio novæ fundationis ad Sepulchrum S. Ladislai Regis in Ecclesia Varadiensi. Supplico iterum, ut ea res sub meliori forma Bullarum Apostolicæ Auctoritatis robore fulciatur. Hæc omnia et alia complura memoratus Orator noster de mente nostra copiose instructus Vestræ Beatitati uberius referet.» A király 1463-iki levele. *Epistolæ Matthiæ Corvini Regis.* 58—59. ll.

[4] I. kötet 289—290. ll. *és fentebb e kötetben:* 342. l.

[5] *Lásd:* KANONOKOK ÉS KARBELI PAPOK *1461. évre.*

1473—1479-ben *György* a commendator, ki emellett váradi kanonok, leleszi prépost s a királyi jövedelmek igazgatója is volt.[1]

György ismeretes utódja *Alattyány Miklós*, ki a középkorban utólszor viselte a várad-előhegyi monostor préposti czimét. Miként igyekezett Várad püspöke, Farkas Bálint, az előhegyi monostort karthauzi szerzetesekkel ismét megnépesiteni, mint találkozott e törekvése a király s kortársainak, ezek közt oly tekintélyes férfiunak, mint Váradi Péter kalocsai érsek helyeslésével, sőt buzditásával: mindezt már láttuk.[2]

A premontrei rend nem nézte részvétlenül a sorsot, mely felé egyik, hajdan oly kitünő, sőt a hazában első monostora közelite: Osthffy Miklós, leleszi prépost, még 1491-ben tiltakozott az egri káptalan előtt Bálint püspök törekvései ellenében,[3] de a monostor jövőjét már meg nem változtathatá. Hosszu, tévedések és szenvedésekkel teljes időnek kellett előbb még elmulnia, hogy szerzetesi intézményeink megifjodva, uj életre támadjanak.

A karthauziak behozatalához már a pápa jóváhagyó bullája is megérkezett,[4] mindemellett Farkas Bálint püspök közbejött halála vagy más ok miatt a karthauziak behozatala végleg elmaradt. Bálint püspök utódja, Kálmáncsehi Domokos, mint láttuk, visszatért Vitéz János első tervéhez: az előhegyi prépostságból Szent-László király sirjának tiszteletére társaskáptalant alapita és pedig mingyárt püspöksége kezdetén (1495), mert 1497-ben már Szent-László «uj káptalanának» kanonokjával találkozunk.

A szent-istván-hegyi ős monostor birtokai, kiváltságai s hiteleshelyi jogával és igy az országos levéltárral is átment az uj káptalan

[1] *Lásd:* KANONOKOK ÉS KARBELI PAPOK *1474. évre.*

[2] *Lásd:* I. kötet 328—329. és 339. ll.

[3] NÁTAFALUSSY K: *i. m.* 29. l.

[4] «Negotium Monasterii S. Stephani in Promontorio Varadiensi Ordini Fratrum Carthusiensium, uti olim acceperamus, dedicati, cum antea non satis intelligeremus, partim ex serie Bullæ Apostolicæ coram nobis Reverendo Patri et Fratri Gregorio Ordinis eiusdem et loci Priori redditæ et assignatæ, partim ex eiusdem declaratione cognovimus .... Hoc uno namque beneficio non tantum Ordini illi .... simul et profectui Monasterii illius, olim divino cultu destituti providistis.» Váradi Péter, kalocsai érsek levele. *Budapesti egyetemi könyvtár: Kaprinay.* 51. köt. 171. l.

kezébe,[1] de pecsétje ez átalakulás alkalmával használaton kivül helyeztetett.

Birtokai közől csak kevésnek emléke maradt reánk. Ilyenek a már emlitett *Tamási* és *Vetés*, de ez utóbbit, mint láttuk, István ifjabb király kárpótlás igérete mellett elvevé a monostortól; beváltotta-e igéretét? nem tudni. Ezenkivül prépostsági birtokok voltak: *Hernek* a biharmegyei Diószeg határán, hol Hernek nevü dülő ma is van;[2] továbbá a szintén biharmegyei két *Szeben* egyike;[3] hasonlóképen *Ősi* a Hevjó mentén;[4] *Monostoros-*, ma *Felső-Ábrány* Margita mellett;[5] végre a már emlitett *Almamező* és *Győr*. Ez utóbbiak az 1552-iki adókönyvekben is előfordulnak mint Szent-István társaskáptalanának, tehát az előhegyi prépostságból alakult testületnek birtokai, minélfogva biztosra vehetjük, hogy a nevezett társaskáptalannak fentebb elősorolt birtokai eredetileg az előhegyi prépostsághoz tartoztak.

[1] János király «in Possessione Kartzagh Ujszállás feria tertia post Dominicam Misericordia (april 21.) 1534» kelt levelében irja ugyan a leleszi konventnek, hogy «paria seu exempla post translationem dicti Conventus Ecclesiæ S. Stephani in modernam Ecclesiam Collegiatam ex Conservatorio dicti Conventus ad Conventum vestrum, illiusque Conservatorium devenissent et isthic apud vos repositæ haberentur ac conservarentur,» *(Leleszi országos levéltár:* Actor. 1534. 4.) de a király értesülése alig lehetett alapos; legalább a leleszi levéltárban váradi vagy bihari vonatkozásu levelek feltünőleg kevés számmal vannak.

[2] «Item idem comes Cosmos ob amorem fraternæ dilectionis quandam possessionem suam in Comitatu Byhoriensi, Neek (Nyék) vocatam .... iuxta Heer (Ér) inter terram *Hernuk Sancti Stephani* de promontorio waradiensi ... existentem.» A váradi káptalan 1307-iki levele ugyanazon káptalannak 1308-iki átiratában. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 924. 13. — D. L. 1706.

[3] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. S. Claræ. Poson. 61. 5.

[4] «possessionem Ewsy vocatam alio nomine Teluky dictam ... in Comitatu Byhoriensi iuxta fluvium Hevyow in vicinitate seu commetaneitate possessionis honorabilis Capituli ecclesiæ Waradiensis Medies vocatæ et *possessionis monasterii Sancti Stephani prothomartiris de promontorio Waradiensi similiter Ewsy nominatæ* existentem.» I. Károly király 1341-iki levele. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* D. L. 3379.

[5] «possessio magnifici Francisci de Chaak ac præpositi ecclesiæ beati Stephani prothomartyris de promontorio Waradiensi Monostorosabran vocata.» Hunyady János 1451-iki levele. *Gyulafejérvári országos levéltár*: Bihar. 1. 35.

A várad-előhegyi prépostok névsora.

1230 táján *Fülöp.*
1252. *Péter.*
1271—1282. *János.*
1283. *Jakab.*
1284—1286. *János.*
1291. *I.*
1295—1299. *Jakab.*
1301—1310. *Márton.*
1310. *Jakab.*
1315. *Márton.*
1318. *Péter.*
1319—1326. *Jakab.*
1326—1338. *Péter.*
1340—1370. *János.*
1371. *Domokos.*
1390. *Szilveszter.*
1407. *Antal.*
1423. *János.*
1435. *Balás.*
1453 táján *István.*
1461. *Péter* váradi kanonok, commendator.
1473—1479. *György* váradi kanonok, commendator.
1490. *Alattyány* Miklós váradi székeskápt. prépost, commendator.

A MONOSTOROS-ÁBRÁNYI PRÉPOSTSÁG.

KELETKEZÉSE S KORAI ENYÉSZETE. — EGYHÁZÁNAK ALAP-, ÉS FELRAJZA. — A TORONY ÉS HAJÓ ÉPITÉSI MÓDJÁBÓL VONT KÖVETKEZTETÉSEK.

Biharmegyének azon éjszak-keleti szögletén, hol a Bisztra a Berettyóba szakad, egy terjedelmesebb nemzetségi birtok foglalt helyet, melynek községei Margita, mint központ körül csoportosultak. Hozzájok tartozott a mai Felső-, de középkori nevén Monostoros-Ábrány is. Ez előnév már maga egy szép történeti emlék, melyhez kiegészitésül csak annyit kell tennünk, hogy az ábrányi monostor a premontrei rend egyik prépostságáé volt.

Alapitója ismeretlen s eddig ismeretes adataink mellett nemis sejthető, mert Ábrány legrégibb ismert birtokosa, Csáky Ferencz, csak 1451-ben tünik fel s a Csákyak e vidéki birtoklása csupán 1421-ben kezdődik. Ekkor nyerték Zsigmond királytól csereképen Margitát és tartozékait, melyeket a király koronai birtokoknak nevez, de megjegyzi, hogy előbb nemzetségi birtokok valának. Hogy melyik nemzet-

ségé? arról sem a király leveléből, sem történeti forrásainkból nem értesülünk.[1]

Annyi bizonyos, hogy az ismeretlen alapító főur tekintetbe vette a premontrei rend amaz ős hajlamát, hogy monostorait bérczes vagy erdős, de mindig magányos helyeken épité fel, és azért, midőn e rend számára szintén monostort emelt, annak alapjait nem a népes Margitán, hanem azon felül, a Berettyó és Bisztra közt elterült s részben ma is meglevő erdőségben tette le.

A monostor első szerzetesei kétségkivül a közel várad-előhegyi prépostságból származtak ki s ennek vezérlete s fenhatósága alatt haladtak pályájokon, mint ezt a dolog természetén kivül igazolja ama körülmény is, hogy az ábrányi prépostság megszünése után ennek birtoka legalább részben a várad-előhegyi monostorra ment át.

De a Berettyó völgyének ez uj prépostságát további történetében mély homály takarja; forrásaink puszta nevén kivül egyéb emlékét nem őrzötték meg számunkra,[2] még fennállásának korát sem ismerjük; birtokviszonyairól is csupán annyit tudunk, hogy birta Ábrányt legalább ama harmadrészben, melyet utóbb a várad-előhegyi prépostság, majd társaskáptalan kezén találunk.[3] Elenyésztének oka, valamint kora is teljesen ismeretlen.

[1] «quasdam possessiones nostras regales, Margithfalva, et Keech hungaricales, ac Dyseer, Zunyogd, Akor (?) et Lyky Walachales, populosas ac prædium Heatzig (?) appellatum, habitatoribus destitutum, alias in Zulnug et Crazna, nunc vero *procurantibus prioribus possessoribus earundem* omnino in Bihoriensi Comitatibus existentes» etc. Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 6. 461. s köv. ll.

[2] Pázmány P. csak annyit jegyzett fel róla, hogy a váradi püspökség területén létezett. Péterffy K: *S. Concilia.* 276. l. — Fuxhoffer D: *Monasteriologia.* II. 3. l. és Kereszturi J: *Descript. Fpp. et Capituli Varad.* I. 277. l. emlitik, hogy a prépostság a bold. Szűz tiszteletére volt szentelve, de minthogy alig van középkori monostor, melynek védszentjét meg ne jelölnék, ebben pedig, mint láttuk, nem mindig szerencsések, ennélfogva tudósitásaikat csak tartózkodással fogadhatjuk.

[3] «ad instantiam magnifici domini Stephani, filii bani de Losonch ..... tributum ipsius domini Stephani ac egregiorum Ladislai et Andreæ, filiorum condam magnifici Ladislai senioris Jakch de Kusal in possessione magnifici Francisci de Chaak ac *præpositi ecclesiæ b. Stephani prothomartyris de promontorio Warad. Monostorosabran vocata*, exigi solitum, de eadem possessione Monostorosabran excipiendo et auferendo, idem tributum ad possessionem ipsorum Stephani, filii bani de Losonch ac Andreæ et Ladislai Jakch Zeltarlo vocatam .... duximus collocandum etc. Datum Bechekereke die dominico proximo post festum divisionis

Történetének e nagy hézagosságát egésziti ki némileg reánk maadt egyháza, melyet alaprajzával együtt a mellékelt képek tüntetnek fel.

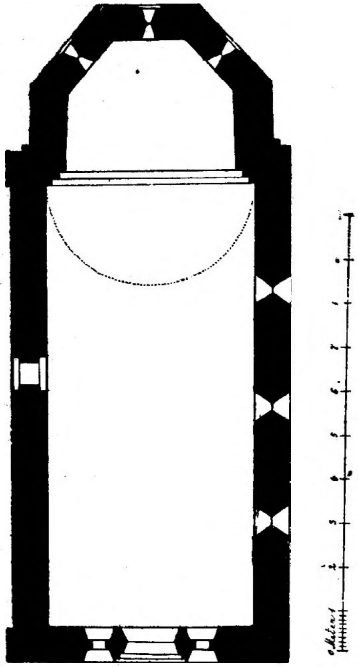

Az épület belül félkörives diadalivével, kivül pedig felfutó falszalagjai s kerekzáródásu, kajácsos ablakaival még a román épitészet korára vall, de szentélye, mely a nyolczszög három oldalával záródik, már az átmeneti kort juttatja eszünkbe. És igy az egyház mindenesetre XIII. századi épület s mint alaprajza mutatja, csakugyan emlékszerü, monostori egyházat terveztek itt, de a kiépitést valamely közbejött nagy esemény megakadályozta. Ily esemény az emlitett század közepén, a félkörives épitészet végszakában a tatárjárás.

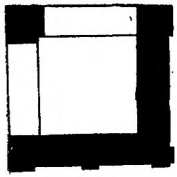

Eredetileg itt egy ikertornyos, három hajós egyházat terveztek, most csak egy tornyot s egy hajót látunk. A torony, mely a hajó délnyugati szegletfalától 0. 3. 90^{m}/ távolságra áll, a hajó magasságát sem

apostolorum.» (jul. 18.) 1451. *Gyulafejérvári országos levéltár:* Bihar. 1. 35. — Az 1552-iki adókönyvek szerént Monostoros-Ábrányban a Csákyak 11 telket birtak, Szent-István társaskáptalana pedig hatot.

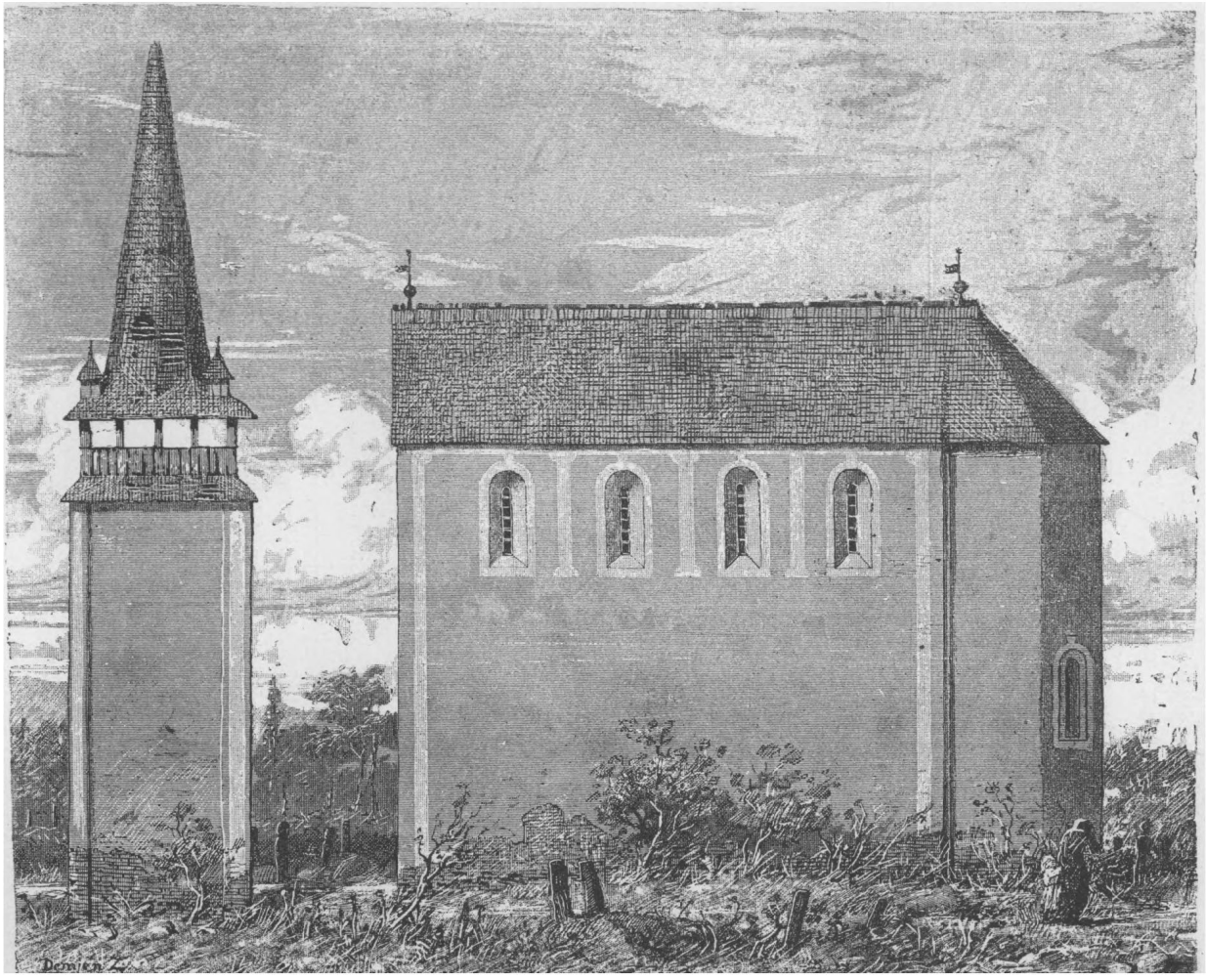

éri el; ablakai nincsenek, mert ezeket csak a még következő emeleteken helyezték volna el, ellenben keleti s nyugati oldalain, hol falszalagok sincsenek, magas boltiveket látunk, melyek alatt a torony e két oldala egészen nyitva áll. Itt kétségkivül az épitést még folytatni szándékoztak: éjszak felé egy másik toronyig, kelet felé pedig egy, a tervbe felvett, déli oldalhajóig. Mindezt pedig igazolja először azon körülmény, hogy egy éjszak-nyugati toronynak alapfalai, a hajótól megfelelő távolságban, a helybeli hagyomány szerént csakugyan állottak; továbbá a hajónak nyugati fala láthatólag elvált a déli s éjszaki oldalaktól, jeléül annak, hogy a nyugati falat csak később emelték fel, miután már letettek arról, hogy a hajót a tornyokig kiépithessék; végre a torony éjszak-keleti s a hajó délnyugati szegletfala egy vonalon áll, egymásnak mintegy kezet nyujtva, a torony szélessége pedig a meglevő hajó szélességének csak felét éri el és igy a tornyokból kiinduló két oldalhajó az elfogadott épitészeti szabályok szerént együtt lett volna oly széles, mint maga a főhajó.

Valószinü, hogy kevéssel a tatárjárás előtt itt a prépostságnak uj egyházat kezdtek épiteni, de az országos veszedelemben az épitő kegyur elhalt, talán családja is tönkre jutott, vagy mi még valószinübb, a prépostság 1241 után, bármi okból, nem állt többé helyre, és igy később a félben maradt egyházat mérsékeltebb arányokban egyszerü községi egyházzá alakitották át. Hogy az átalakitás egy teljesen befejezett, de feldult egyházból történt volna, az fel nem tehető, mert a még álló torony falain semmi nyoma annak, hogy valaha egy másik toronynyal vagy a hajóval össze lett volna kötve.

Különben a felette érdekes, kis egyház keletelve van, egészen téglaépület s a hajó téglái a torony alsó téglasoraival tökéletesen egyezők. Tégláinak mérete: 30. 15. 5. $^{c}/_{m}$, de a torony felső részeiben már csak 26. 15. 4.

A szerzetesek lakhelye teljesen elpusztult, de az egyháztól éjszakra épületek nyomai látszanak. A néphagyomány itt is, mint annyi más helyen, azt tartja, hogy «veres barátok» laktak ott.

A NYIR-PÁLYII PRÉPOSTSÁG.

AZ ÁKOS NEMZETSÉG NYIRI BIRTOKLÁSA S A NYIR-PÁLYII MONOSTOR KELETKEZÉSE.— FENNÁLLÁSÁNAK, VÉDSZENTJE S BIRTOKÁNAK TÖRTÉNETI EMLÉKEI.— A MONOSTOR HELYE S A NÉPHAGYOMÁNY.

Biharmegyének legéjszakibb része, mely a középkorban «Nyir» vagy «nyiri kerület» nevet viselt, szintén nem maradt monostor nélkül, mely ama korban egy-egy vidéknek ugy vallás-erkölcsi, mint művelődési tekintetben központját képezé. E vidéken Árpádházi királyaink idején, mint birtokosokat, a hatalmas Ákos nemzetség tagjait látjuk, kik báni, nádori méltóságokat viseltek. Övék volt itt nevezetesen Mojs-Pályija és Ernő-fia-Stépán-Pályija, melyet Róbert Károly király, midőn ellene Csák Mátéval szövetkeztek, tőlök elvett s hivének, Debreczeni Dósa nádornak adományozott.[1]

Az idézett helynevek, nevezetesen az utóbbi, mely apa és fiu birtoklásáról tanuskodik, arra mutatnak, hogy az Ákosok e helyen régi birtokosok valának s hogy uralmok nem csupán egy-két községre

[1] «quasdam possessiones nostras a domino nostro rege Karolo obtentas et aquisitas, videlicet Moyspaulija et Ernefyastephanpaulia vocatas in comitatu de Byhor existentes ecclesiam in se in honorem beati Johannis Baptistæ continentes, quas quidem possessiones prædictus dominus noster rex propter infideles et manifestos excessus seu processus Moys et Elley filiorum Moysi ac filiorum Stephani filii Erne abstulerat ab eisdem .... et nobis .... perpetuo contulerat.» 1322. Dósa nádor levele. NAGY I.: *Anjoukori okmánytár*. II. 45. l. — Az idézett helynevek első tekintetre két külön község nevei gyanánt tünnek fel, de hogy a két név ellenére is egy községet kell értenünk, mely csak két külön birtokosa szerént mintegy felosztva állittatik elő, mutatja azon körülmény, hogy az iker községnek csak egy egyháza van s hogy Hosszu- és Monostor-Pályi bármily közel szomszédok, mégis távolabb esnek egymástól arra, hogy közös egyházok lett volna, kivált a középkorban, midőn a legszerényebb község is ritkán volt egyház nélkül; a nevezett két Pályi pedig, mint látni fogjuk, a XIV-ik század elején már jelentékeny község volt. Különben is az egyes községeknek ily feldarabolt megjelölése hajdan nem volt szokatlan, igy Debreczenről is a XIII-ik század végével olvassuk: «Debruchun Dosa(e). Debrucun Petri. Debruchun Rufoyn». Hogy pedig az idézett helyen egyedül a mai Hosszu-Pályit lehet értenünk, azon alig kételkedhetünk, mert a biharmegyei négy Pályi közől kettő: Her- és Monostor-Pályi monostoros hely volt, amit, ha ezek valamelyikéről van szó, a kérdéses oklevél bizonyosan megemlit, mint megemliti a sokkalta egyszerübb községi egyházat; Hegyköz-Pályi pedig már ekkor a váradi székeskáptalan birtokaihoz tartozott.

terjedett. És igy, midőn a Nyirség ama pontján, mely előbb Nyir majd Monostor-Pályinak neveztetett, a prémontrei rend számára még az Árpádok alatt egy uj monostort látunk keletkezni, annak alapitóját az Ákos nemzetség tagjai között méltán kereshetjük. [1]

Csak kereshetjük, mert a nyirpályii monostor keletkezéséről ép ugy, mint társainak legtöbbjéről nincsenek tudósitásaink. Annyi bizonyos csupán, hogy létezett, hogy tulélte a tatárok dulásait, mert a XIII-ik század végén s az 1332—1337-iki pápai tizedszedés alkalmával is még emlittetik.[2] Ekkor azonban már enyészőben lehetett; erre mutat fizetett tizedének csekélysége, mely csak tiz garas, holott a helybeli községi lelkész is tizenöt garast fizetett, a hosszupályii meg épen negyvenkettőt.[3] Ezentul többé nincs róla emlékezet.

Védszentjéül rendesen Szent-Pált jelölik meg, de egykoru adattal ez sem igazolható. Prépostjai vagy birtokai közől egyet sem ismerünk, csak gyanithatjuk, hogy azon huszonnégy telek, melyet 1552-ben Monostor-Pályi harmincz telkéből a váradi püspök kezén látunk, a már megszünt prépostság birtoka lehetett.[4]

Egykori helyéről is csak az bizonyos, hogy Nyir-Pályi határán állt, de kérdés, hogy benn-e a községben? Itt, nevezetesen ama szép magaslaton, hol ma a helv. vallásuak egyháza áll, még emberi emlékezetre is látszottak valamely toronynak alapfalai, de Nyir-Pályiban községi egyház is lehetett, mint volt községi lelkész. Ezenkivül Monostor- és Hosszu-Pályi közt, a ma ugynevezett Akasztódombon még mindig láthatók valamely téglaépület maradványai s a hagyomány e helyet

[1] Ernő bán s fia István a nádor és borsodi főispán az Ákos nemzetség tagjai valának. KANDRA K: *Borsodvármegye főispánjai. Századok.* 1874. évf. 659. l. — FEJÉR GY: *Codex dipl.* VII. 4. 202. l.

[2] 1290 táján a nyirpályii lelkész a préposttal együtt egy forint szeretetadományt nyujtott a váradi püspöknek: «Nyrpaul cum præposito fertonem.» *Bécsi császári udvari könyvtár:* Codex. 1062. folio 118. a.

[3] *Vaticani titkos levéltár:* Rationes Collect. Poloniæ et Hung. 1317. 1332—1337. 39. s köv. ll.

[4] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Dicalis Conscript. Comitatus Bihar. VIII. — Abból, hogy Pályi e helyen «Monostoros»-nak neveztetik, még nem következik, hogy prépostsága ekkor még állt; ellenkezőleg ama körülmény, hogy Pályi öt hatodrészét már a váradi püspök birja, a prépostság pedig, mely birtok nélkül nem állhatott fenn, sem Pályiban, sem egyebütt birtokosnak nem iratik, — nyilván arra vall, hogy a prépostság már ekkor nem létezett.

«barátok» egykori lakhelyének tartja ma is, ami mindenesetre figyelemre méltó, kivált ismerve a premontreiek ama szokását, hogy rendszerént a községeken kivül telepedtek meg, mint Váradon, Ábrányban.[1]

[1] Pázmány P. Péterffy Károly kiadásában (*S. Concilia.* II. 276. l.) a váradi püspökség területén a következő premontrei prépostságokat sorolja fel kétségkivül hibás kipontozással: «Præpositura S. Stephani Protomartyris de Promontorio Varadinensi .... Aiska (sive Ochka) Ruthenis, (seu Rucensis.) S. Pauli. Abraham. Adon.» — Keresztúri J: *Descript. Epp. et Capituli Varad.* I. 276—278. ll. már tovább megy s nem gondolva a munkája irása közben (1803.) megjelent Fuxhoffer D: *Monasteriologia* helyes előadásával (II. 65—66. ll.), külön prépostságok gyanánt mutatta be a «De Ruthenis seu Rucensis» külön a «De Monostor-Pályi S. Pauli» czimeket s hozzájok adta még a «De Nyirpályi» prépostságot. És igy három prépostság jutott be a Királyi könyvekbe, noha e három tulajdonképen csak egy prépostság, amint azt már Fuxhoffer idézett helyén kimutatta, kinek előadását «*A premontreiek*» czimü munka nagytudományu irója is magáévá tette e szavakkal: «Sz. Pál de Ruthenis régen Nyir-Pály, ma Monostoros-Pály» 325. l. — A ruthen, magyarul orosz jelző valóban illik is Pályi vidékére, hol az Osztupan, Kenéz, Császló, Bagamér, Léta, Sztár stb. csoportosan előforduló szláv helynevek arra mutatnak, hogy itt egész szláv teleppel, talán épen a *Váradi regestrum* «nyiri izmaelitáival» állunk szemben (38. 41. oklevél). *Hunfalvy* P. (*Magyarország ethnographiája.* 333—339. ll.) az izmaeliták bolgár, illetve szláv nyelvüségét csakugyan jelzi is.

ISMERETLEN RENDÜ PRÉPOSTSÁGOK.

A SZENTLÉLEK DIENESMONOSTORI PRÉPOSTSÁGA.

A BECSE-GREGOR NEMZETSÉG KÖRÖSKÖZI BIRTOKLÁSA S A PRÉPOSTSÁG HELYE. — ELSŐ TÖRTÉNETI NYOMA. — VÉDSZENTJE. — EGY APÁTJA. — A KEGYURI JOGA FELETT FOLYT VITÁK. — UTOLSÓ EMLÉKE.

Egyike a váradi püspökség legrégibb intézményeinek, melyről már a XII-ik században szólnak történeti emlékeink. Helye a régi Zaránd-, ma Aradmegyének azon területére esik, mely a Fejér- és Fekete-Körös közét foglalta el s mely régi iróinknál Körösköz s még szorosabb meghatározással Kis-Körösköz név alatt említtetik.[1]

E téren, nevezetesen Makrától vagy régi nevén Apatelektől kezdve felfelé a biharmegyei Sarkadig a Becse-Gregor nemzetség terjesztette ki uralmát, melynek tagjaival sürün találkozunk már történelmünk első korszakában. És amint történelmünk lapjait betölték emlékökkel, ugy az általok birt területekre is felirták nevöket, mely irás annyi század, annyi balszerencse után olvasható még ma is. Igy Ant, Apa, Bethlen, Bot, Dienes, Leel stb. élő helynevek az emlitett bihari s zarándi részeken, de egykori tulajdonosaik emlékét hangoztatják vissza, mert ugyanazokat, mint személyneveket, megtaláljuk a Becse-Gregorok családfáján is.

Birtokaik az ország más vidékére is kiterjedtek, mint például a Dunántul Baranyamegyébe,[2] de a két Körös vidékéhez forrhattak legkedvesebb emlékeik, itt pihentek őseik hamvai, mert itt nemzetségök-

[1] Oláh M: *Hungaria.* Bél M: *Adparatus ad Historiam Hung.* 30. l. — *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 297. 17. és D. L. 1148.

[2] Wenzel G: *Árpádkori uj okmánytár.* III. 172. l.

nek két monostora is emelkedett. Ezek egyike Dienesmonostora, mely épen ugy, mint Gyerő- vagy Csoltmonostora alapitójától vette nevét.

Helyére nézve tájékozást nyerünk egy 1199-iki oklevélből, amely szerént a Körös folyón felül, Makra közelében állt;[1] egy másik oklevél bizonyos szigeten, Bethlen falu mellett jelöli ki helyét.[2] E sziget az emlitett Körös- vagy régiesen Keresköz, hol Bethlen-Ősi puszta, egykor falu, ma is ismeretes, s melynek közelében Monostor községet régi könyvek s térképek még emlitenek.[3] Ez kétségkivül Dienesmonostora, hol a Szentlélek Isten tiszteletére alapitott prépostság állt.[4]

Alapitójának kora meg nem határozható, de a XII-ik század végénél mindenesetre régibb, mert ekkor már az alapitónak maradékai, nevezetesen Beche fiai volnának a kegyurak, de mivel a monostor birtokait hivatásuk ellenére pazarolták, Imre király a kegyuri jogot tőlök elveszi s Onth comes fiainak adja. Ez alkalommal ismerjük meg a monostor egy prépostját is, aki *Belus* nevet visel s szerzeteseivel együtt a királynál keresett monostora számára védelmet.[5]

Az 1241-iki tatárpusztitás, mely hazánk keleti részeiben kiválólag dühöngött, kétségkivül Dienesmonostorát sem hagyta érintetlenül, de meg nem semmisité. Áll a monostor 1258-ban is, midőn a Beche-Gregorok, mint mult századi őseik, szintén versengtek egymással a monostor kegyuri joga miatt, mire a király azt itélte, hogy «karddal és lóháton» párbajt vivjanak. Ez is egy neme volt az isten-itéletnek; aki

[1] monasterium «Dyenus comitis, quod supra fluvium Crisij iuxta Macra situm est». KNAUZ N: *Monumenta Ecclesiæ Strigon.* I. 160. l.

[2] «Dienes Monastra» fuit «in insula prope vicum Bethlem.» FEJÉR GY: *Codex dipl.* VII. 4. 121. l.

[3] LAMPE: *Historia ecclesiæ reformatæ.* 639. l.

[4–5] «dignum duximus, ut fidelibus nostris, filijs Onth comitis, Johanni scilicet et Jacobo et Ont patronatum ecclesie sancti Spiritus monasterij videlicet Dyenus comitis .... iure hereditario conferremus, et a destructoribus, ac disturbatoribus atque substancias militancium dei dilapidantibus et precium Cruoris christi tamquam propria largientibus; licet enim eiusdem comitis heres extitissent, merito pro tali scelerum suorum examine alienaremus .... Vnde a filiis Beche, Luka scilicet et Johanne et ab aliis consangvineis prenominati comitis iam dictum monasterium exemimus, et hoc ut atestacione *eiusdem loci prepositi*, nomine Belus, et omnium fratrum suorum veridica, et relatione percepimus.» Imre király 1199-iki levele. KNAUZ N: *Monumenta Ecclesiæ Strigon.* I. 160—161. ll. — FEJÉR GY: *Codex dipl.* II. 373—375. ll.

ellenfelét földre terité, az megnyerte ellenében a pert is. A párbaj napján megjelent Béla király fiával, István ifjabb királylyal s országa nagyjaival és megjelentek a versengő atyafiak, köztök Lőrincz szerémi (?) prépost s a két párbajra itélt: Dénes comes és Lőrincz. Mielőtt azonban összecsaptak volna, ősi szokás szerént, a birák megkisérték a feleket kibékiteni, ami sikerült is, de oly feltétellel, hogy Dénes comes tegyen le a kegyuri jogról, ha azonban halála után fia «annyira kedves és alkalmas lesz, hogy a kegyuri jogot megérdemli s nemzetsége nem ellenzi, szintén részt vehet annak gyakorlatában».[1] Mely záradék kétségtelenül tanusitja, hogy ős nemzetségeinknél a kegyuri jog birása amily kivánatos kitüntetés, annak elvesztése ép oly szégyenteljes büntetés vala.

Ezentul még közel egy századon át mindig hallunk Dienesmonostoráról, de mindig csak ugyanegyet, hogy tudniillik a Beche-Gregorok ismét és ismét versengenek annak birtoka felett, csak a különböző korok szerént a versengők nevei változnak. 1300 táján Apa fia, Gergely,[2] 1318-ban Lőrincz fia Leel nyeri azt meg királyi itélettel; 1344-ben pedig a most emlitett Leelnek özvegye igyekszik annak birtokát fiai számára biztositani.[3]

És itt van a monostor utolsó nyoma. De már prépostja s szerzetesei nehezen lehettek, mert az 1332—1337-iki tizedjegyzékek mind a hat évben emlitik Dienesmonostorát, de csak mint lelkészséget.

Hogy melyik szerzetesrendé volt e monostor? arra nincs határozott adatunk; de némi nyomok oda mutatnak, hogy a premontrei rendnek tulajdonitsuk.[4]

Volt birtokai szintén ismeretlenek, de ama körülmény, hogy

[1] «medietatem iuris patronatus .... idem Dyonisius et Laurentius a memoratis Laurentio præposito, Apa et cognatis eorundem .... requirebant. — Pro comite Dyonisio et Laurentio duellum in armis et equis adiudicassemus, tandem termino ipsius duelli adveniente, nobis, charissimo filio nostro, Rege Stephano et Baronibus regni nostri mediantibus pax inter ipsos taliter extitit» etc. Hibás másolat. Fejér Gy: *Codex dipl.* IV. 2. 462. l. és VII. 4. 121. l.

[2] Wenzel G: *Árpádkori uj okmánytár.* V. 246. l.

[3] *Zichy-okmánytár:* II. 131—133. ll.

[4] *Pázmány* P., *Fuxhoffer-Czinár* nem emlitik; először Kereszturi J. elevenitette fel emlékét szerzetesrendjének meghatározása nélkül. *Descript. Epp. et Capituli Varad.* I. 277. l.

midőn a monostor kegyurasága miatt folyik a per, bizonyos Taman falu birtokkérdése is felmerül,[1] — arra látszik mutatni, hogy e falu, mely a monostor közelében s valószinüleg a mai Tamánd puszta helyén állt, annak egyik birtokát képezé.

Már 1502-ben romokban állt.[2]

PÉTERMONOSTORA.

PÁRHUZAMOS PRÉPOSTSÁG DIEMESMONOSTORÁVAL. — HAJDANI HELYÉNEK NYOMOZÁSA. — HELYNEVEK MINT TÖRTÉNETI EMLÉKEK. — PRÉPOST-ŐSI S A KÖZELÉBEN ÁLLT KÉTTORNYU EGYHÁZ.

Társa az előbb emlitett Dienesmonostorának, melylyel együtt ugyanazon nemzetség, a Beche-Gregorok családi monostorát képezé, s emléke is annak kapcsán maradt fenn, amennyiben ennek kegyuri joga felett is amazéval egy időben folyt a per. Mindamellett Pétermonostorát illetőleg még kevésbbé beszédesek a fentebb idézett okiratok, mert azoknak csupán egyike, Béla királynak 1258-iki levele emliti s abból is csak annyit tudunk meg, hogy ekkor még fennállott, az oklevélhez csatolt jegyzet szerént, Dienesmonostorával együtt egy szigeten, Bethlem falu közelében.[3]

Ezenkivül Pétermonostoráról nincs többé emlékezet, még az sem mutatható ki biztosan, hogy prépostság volt-e? csupán következtethetjük azon körülményből, hogy Dienesmonostoraval mint párhuzamos intézmény van feltüntetve.

[1-2] Fejér Gy: *Codex dipl.* VII. 4. 121. és IV. 2. 462. ll.

[3] «cum inter Apam .... et cognatos suos de genere Becha-Gregor (hibásan áll «congenerationales») ex una parte, comitem Diosynium .... de eodem genere ex altera super patronatu duorum monasteriorum, quæ Petur Monastra et Dienes Monastra (Monasteria hæc fuere in insula prope vicum Bethlem, eorumque rudera anno 1502. adhuc apparebant. Vide Kereszturi Episcopi Varad. pag. 124.) vulgariter nuncupantur et super possessione Tamen nomine» etc. Fejér Gy: *Codex dipl.* VII. 4. 120—121. ll. és IV. 2. 461—462. ll. A zárjel közé tett sorok Fejér Györgytől származnak s oly férfiutól, mint ő, ki hazai történelmünkkel annyit foglalkozott, készpénzül fogadhatók; mégis kár, hogy ez oly becses tudósitás forrását nem jelöli meg, mert Kereszturi idézett munkájának helyén a kérdéses monostorok helyéről s romjairól szó sincs; Fejér más forrásból meritett.

Hajdani helyét is keresnünk kell több sejtelemmel, mint tájékozással. Azon tapasztalat után indulva, hogy a régi, elhagyott monostorokat, mint némileg már különben is védett, erős helyeket, gyakran alakitották át várakká, — Pétermonostorát a mai boros-jenei vár helyén is lehetne keresni, mert az oklevelek helyrajzi tudósitása e helyre is illik: Makra mellett, a Fejér-Körös jobb partján, tehát azon felül, a Körös szigetén áll. Azonban a Becse-Gregor birtokok felnyultak egészen Sarkad és Szalonta alá, ahol szintén nem hiányzanak figyelemre méltó nyomok. Itt van Szalonta küszöbénél Péterháza puszta, de amely egykor népes falu volt; kissé lejebb Ant község, élénken emlékeztetve a Becse-Gregorok ama tagjaira, kiket az oklevelek Onth-nak neveznek; ettől éjszakra Sarkad és Köte-Gyán között Leel-Ősi és Prépost-Ősi, ma szintén puszták, de hajdan falvak, melyeknek egyike: Leel mig ismét a Beche-Gregorokra emlékeztet nevével, másika azok prépostságát juttatja eszünkbe, és végre e Prépost-Ősi közelében, Köte-Gyán mellett állott még a mult század utolsó negyedében is egy emlékszerü egyház ikertornyokkal, falain festményekkel.[1]

[1] Teleki Balogh László Biharmegye szolgabirája és Lukács Miklós esküdtje hivatalosan jelentik: «quod nos penes specialem Spectabilis ac Perillustris domini Josephi Szent-Iványi de Eadem ... Consiliarii, qua Inciiti huius Comitatus Bihoriensis Ordinarii V. Comitis emanatam commissionem erga insinuationem Reverendissimi Domini Francisci Fay de Eadem qua vacante Sede Episcopatus Waradinensis Generalis Vicarii et V. Capituli Præpositi Minoris in Relatione Admodum Reverendi Domini Stephani Ujfalusy Parochi Salyiensis fundatam, ecclesiam possessionis Köte-Gyán, eiusque e duabus in altum ascendentibus turribus unam per eiates accolas ita esse ruinatam, ut anno recens evoluto solo æquata, sit exponentis exmissi ad faciem præfatæ possessionis die 4-a mensis decembris anni labentis 1778 exeuntes, ibidemque turres primo præmemoratæ Ecclesiæ occulantes ac tum in præsentiam nostri judicem primarium Stephanum Komlossy, Juratos item Nicolaum Virág, Martinum Gellén et emeritum Judicem, Stephanum Bujdosó accersiri curantes comperimus: Turres quidem ambas in actum exstare, verum partem illius, quæ decidisse et solo æquata dicitur, dimidiam per desiduas pluvias et varias, modo quoque visibiles fissuras adeo fuisse enervatam, ut anno præterlapso tempore messis solito ob vehementiorem ventum de nocte a vertice usque terram se sola corruerit, ipsis quoque Dominalibus Officialibus id referentibus .... aliam vero Turrim, quæ versus occasum constituitur, in tertia solum parte jam a longiori tempore per varias adversas tempestates tamquam dio expositam et non tectam, æque a supremitate esse successive ruinatam. Imagines porro in parietibus Templi nullas, pro ut nec colores earundem cernere potuimus præter vestigium cuiuspiam et vix visibilis coloris, quarum incrustationes, ut in literis Admodum

Miféle egyház volt ez? nem mondják történeti emlékeink. Községi egyház nem lehetett már csak azért sem, mert helye Köte-Gyán községén most is kivül esik, hajdan pedig még kijebb eshetett, minthogy e község a hagyomány szerént mai helyénél jóval fentebb, a vasuti vonal mentén állt. Ikertornya s ennélfogva nagyobb arányai arra mutatnak, hogy egyszerü falusi egyháznál több volt; valószinüleg préposti egyház s talán épen Pétermonostora egyháza.

Reverendi Domini Parochi exponitur, an vicissitudinibus temporum et continuis pluviis vel facto cuiuspiam derasæ sint? cognoscere haud quivimus. Quarum intuitu ii per nos sunt facti ordines, ut ne inde sub gravissima Inclitæ Universitatis animadversione Materialia etiam efferre præsummant, circumferentiamque loci illius, quo celerius, sepibus cingere solide non intermittant.» Eredeti, papir. *Biharmegye levéltára.* 1779. év. I. 237.

LOVAGRENDEK.

KERESZTELŐ-SZENT-JÁNOS VITÉZEINEK SZENT-JÁNOSI MONOSTORA.

A LOVAGRENDEK EREDETE S CZÉLJA. — A SZENT-JÁNOS-VITÉZEK VÁRAD KÖZELÉBEN. — MONOSTORUK VÉDSZENTJE. — BIRTOKVISZONYAIK. — ELKÖLTÖZÉSÖK IDEJE S OKA. — RUHÁZATUK S HADI SZABÁLYUK.

Az a lángoló szeretet, mely a szerzetesi élet megalapitásával az embert Istennek szentelé, tudott találni önfeláldozásának tárgyat a földön is. És csakhamar oly szerzetesrendek is alakultak, melyek a betegek ápolását s emellett később karddal kezökben a gyengék oltalmát, a hit s a haza védelmét tüzték ki feladatokul. És mert «nem földi dicsőségért, nem vér- vagy kincsszomjból» ragadtak fegyvert: [1] az egyház nem tagadta meg tőlök helyeslését s áldását.

Az ily czélokért alakult szerzetesrendeket nevezik lovagrendeknek, s ezek egyikét képezték a Johanniták vagy Szent-János vitézei, kiket kereszteseknek vagy nálunk régen kereszturaknak, s időnként változó székhelyöktől rhodusi, majd maltai lovagoknak is szokás nevezni.

E rend tagjai három osztályból állottak s osztályokként lovagok, papok és betegápolók valának. A lovagok fegyveres szolgálatot teljesitettek; a papok az isteni tiszteletet végezték s a szentségeket szolgáltaták ki; a harmadik osztály tagjai saját kórházukban a betegeket ápolák s gyógyitották.

A Szent-János-vitézek II. Géza király alatt (1141—1161) jöttek hazánkba s a váradi püspökség területén is keletkezett egy monostoruk, ama Körös-parti magaslaton, hol utóbb a már bemutatott szent-

[1] III. Incze pápa bullájából, melylyel Szent-Jakab lovagrendjének szabályait megerősité.

jánosi apátság emelkedett fel.[1] E magaslatot mingyárt Várad alatt nemcsak azért választották ki, hogy a város szegényei s betegeinek közelében legyenek, hanem egyszersmind, hogy uralkodhassanak az e magaslat lábánál elillanó Sebes-Körös folyón, mely a középkorban fontos közlekedési vonalat képezett, s hogy ott őrszemei legyenek ama jelentékeny hadi pontnak, mely a Körös és Hévjó összefolyásánál épült váradi vár vala.

Ki és mikor alapitá e monostort? oly kérdés, melyre szerzetesrendeink történetének irói s ujabban napfényre került emlékeink sem adnak feleletet. Csak az bizonyos, hogy 1190-ben már állt,[2] hogy tehát még II. Géza király századában, a rendnek hazánkba jövetele után csakhamar megalakult.

Alapitója lehetett egyházi férfiu is, de mindenesetre családi birtokon keletkezett; Szent-János, Palota s még nehány szomszéd község itt, mint láttuk, egy nemzetségi uradalmat képezett.[3] Boleszló váczi püspök, midőn 1214-iki oklevelében előszámlálja azon birtokokat, melyeket a leleszi prépostságnak adományozott, itt is jár Várad alatt, a Körös partjain, sőt elmegy a szent-jánosi monostornak egészen tőszomszédságába, megnevezvén Mikcse birtokot (ma micskei puszta) «palotájával».[4]

[1] «terra .... Tumban, quæ est iuxta Crisium versus meridiem prope monasterium S. Joannis Baptistæ.» *Váradi regestrum:* 140. okl. Ez egykoru adatot, mely a monostor helyét megjelöli, a helyrajzi nyomok, a hagyomány s a későbbi történeti emlékek egyaránt megerősitik.

[2] PÉTERFFY K: *S. Concilia.* II. 278. l. — FUXHOFFER-CZINÁR: *Monasteriologia.* II. 144. l.

[3] *Lásd fentebb:* 380. l.

[4] «Contulit etiam medietatem prædii Mycusa (Mikcse) iuxta Varadinum una cum irrigua Scebin Rithe (Szeben rétje).... Loca igitur prænotata superius, videlicet quarta pars in Mycusa cum palatio et quinque vineas in Byhor, prædium etiam nomine Narher et prædium de Macra videlicet Apa (Becse-Gregor birtokok).... cum molendinis, vineis, libertinis, servis et ancillis, quæ iuri Elewyni, Episcopi Varadiensis, fratris sui (Boleslai) competere videbantur, ab ipso .... comparavit cum Romam tempore regis Emerici pro quibusdam necessitatibus esset profecturus *(lásd e munka I. kötete* 86. s köv. ll.) pro quingentis marcis argenti.» FEJÉR GY: *Codex dipl.* III. 1. 157. és 159. — VII. 5. 208. és 211—212. ll. Sajnos, hogy e végtelenül érdekes oklevél mindkét kiadása a használhatatlanságig teljes hibákkal.

A monostor alapját épen ugy, mint azon korban az apát- és prépostságokét, birtokadományok képezék. Főbirtoka lehetett *Szent-János* község, mely eredetileg a monostor tövében, annak éjszak-nyugati oldalán terült el [1] s a monostor keletkezésekor a szerzetesek szolgálatára rendelt mesteremberek, udvarnokok s földmüvelők házaiból alakulhatott. Erre mutat a község neve, mely mindenesetre a monostor védszentjétől, Keresztelő-Szent-Jánostól vétetett.

További birtoka volt *Dusnok* falu,[2] valószinüleg ugyanaz, mely 1500-ban mint az Ártándy nemzetség egyik biharmegyei birtoka említtetik.[3] Az ily községek népeinek rendeltetését ismerjük: tor-adók vagy másnéven lélekváltók voltak s lehet, hogy még az alapitó vagy valamely más kegyes jóltevő hagyományozta a monostornak, hogy időnként emlékét megujitsák s lelke üdvösségéről gondoskodjanak.

Több birtokáról nem maradtak reánk adatok, de annyit tudunk, hogy a monostor első alapitóján kivül is talált jóltevőket, ami mig egyrészt tanusitja, hogy a szerzetesek ki tudták érdemelni a vidék rokonszenvét, másrészt anyagi jólétök felől sem enged kétséget.

Igy bizonyos Ágoston ur, ki magtalanul halt el, Pál nevü szolgáját szintén lélekváltónak rendelte oly kötelességgel, hogy minden évben tartasson érette gyász isteni tiszteletet s ilyenkor adjon a monostornak egy derék juhot, harmincz kenyeret, öt veder sert; egyébbel azután sem a monostornak, de senkinek ne tartozzék.[4]

Margit előkelő özvegynő pedig egy értékes falut, bizonyosan leányi negyedét, adományozta a monostornak, de fivérei, hogy ősi birtokuk nálok maradjon, azt becsáron, huszonkét márkán egy forint hiján, magukhoz váltották.[5]

[1] A megjelölt helyen a falu nyoma s egyházának némi romja még megtetszik s a szent-jánosiak hagyománya azt eleik faluhelyének tartja.

[2] «de villa Dusunic, prædio monasterii sancti Joannis Baptistæ.» *Váradi regestrum:* 274. okl. Közigazgatásilag Biharmegye alispánjához tartozott, tehát kétségkivül biharmegyei falu volt s talán épen ennek emlékét őrzi Nagy-Kereki határán a ma is ugynevezett «Dusnak-ere.» Érdekesen találkozik ez adat Pázmány Péternek amaz állitásával (lásd fentebb 362. l.), hogy Nagy-Kereki egyházi birtok volt.

[3] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt:* Paulini. Kápolna. Zomlin. 2. suppl.

[4] *Váradi regestrum:* 353. okl.

[5] *Váradi regestrum:* 130. okl.

És itt végére jutottunk azon adatoknak, melyek a szent-jánosi keresztes-lovagok történetét némileg megvilágitják.

Kik voltak főnökei, tagjai? hogyan szolgáltak a hazának itthon a hit vigasza s a gyógyszerek balzsamával, a csaták mezején pedig vérök hullásával? minderről semmi emlékezet; még csak azt sem tudhatjuk, hogy melyik főkonventhez volt csatolva?[1] Az esztergomihoz nehezen, mert e főkonvent történetében Szent-János nem fordul elő; de lehet, hogy létezett egy másik főkonvent is, amely körül hazánk keleti részei nek keresztes konventjei csoportosultak s köztök a szent-jánosi.

Elenyészténck kora s körülményei sem ismeretesek. A Váradi regestrum, mint láttuk, többször emliti, tehát e történeti emlékünk keletkezésének korában (1205—1235 évek) még virágzott, de 1262-ből már arról értesülünk, hogy a Szent-János-lovagrend főnöke a rend «elpusztult» birtokait: a biharmegyei Odon-t (Ér-Adony) s a szatmármegyei Vezéndet ahelyett, hogy mint a szerzetesek, ezek a jó gazdák szokták, megnépesitené, — örökáron eladta.[2] E tény kétségkivül arra mutat, hogy e rend, melynek különben sincs többé nyoma a váradi püspökség történetében, sőt helyén még a XIII-ik század végével egy más intézményt találunk, — már az idézett év előtt elköltözött Szent-Jánosról. A sajói csatába még innét indulhattak el, de a csata után, akik élve maradtak, csak rövid ideig láthatták viszont Szent-Jánost: követték a menekülő királyt a tenger mellékére, majd vissza a hazába; 1247-ben pedig IV. Béla király az ország keleti s déli határszéleire telepité őket, hogy a tatárok ujabb betörésének utját állják.[3]

A Szent-János-lovagok ruházata egészen fekete, bokáig érő reverenda volt öv nélkül, csak mellökön s bal vállokon viseltek fejér gyolcsból kivarrott, nyolczágu keresztet. A szoros értelemben vett lovagok, midőn csatába mentek, pánczélt viseltek, melyre veres köpenyt ölté-

[1] Knauz N: *Magyar Sion.* III. 641. s köv. ll.

[2] «Ferrustan magister hospitalis generalis cruciferorum in regno Hungariæ . . . quasdam terras ecclesiæ ipsorum habitatoribus destitutas Odon et Wezend vocatas in comitatu Bykoriensi et Zathmariensi existentes comiti Johanni de Kereky. . . . vendidit et tradidit coram nobis (váradi káptalan) perpetuo irrevocabiliter possidendas.» *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 2—3. ll.

[3] Szalay L: *Magyarország története.* (1862.) II. 61—62. ll.

nek; veres volt harczi lobogójok is. Hazánk népe ma is sokat emlegeti a «veres barátokat»; nem lehetetlen, hogy épen ama feltünő szinü köpeny és zászló hordozói maradtak meg emlékezetében.

Gyávát nem türtek meg magok között. Ha valamely lovag az ellenség elől megfutott, rangját veszté s melléről letépték a rend keresztjét; ha elhagyta magát fogni, ahelyett hogy hősileg küzdött volna halálig, soha ki nem váltották, nyomorult rabságban kellett elvesznie.[1] Életök, tetteik oly nagy tiszteletet szerzettek még ruhájoknak is, hogy például II. András király e lovagrend öltönyében temetteté el magát.

[1] Wietz F. R: *Ritter- und Damenorden.* III. 21. l.

ISMERETLEN RENDÜ MONOSTOROK.

UGRA-, BÁTOR-, SZEREP-, ÖSVÉN-, BUCSA-, GYULA-, SZALÓKMONOSTORA.

AZ UGRAI MONOSTOR.

Az elősorolt apát- és prépostsági s lovagrendi monostorokon kivül olyanoknak is akadunk nyomaira, melyeknek sem apát, sem prépostjok, sem szerzetesrendjök nem emlittetik, melyeket tehát az apát- vagy prépostságok közé sorolnunk biztosan nem lehet, s mint ismeretlen rendü monostorokat kell bemutatnunk.

Ilyen az ugrai monostor. Nevét Biharmegye Ugra községétől nyerte, mely Váradon alul a Sebes-Körös bal partján emelkedik, s hol régi nemzetségeink egyikének ősi fészkét bizvást kereshetjük. E nemzetség valószinüleg a Borsa, mert a Borsák biharmegyei birtoklása és szereplése ama korban, midőn e monostor feltünik, szintén ismeretes lesz s ugyanezen nemzetség egyik női tagját látjuk az ugrai monostor iránt buzgón érdeklődni.

E monostor Várad közelében keresztény korunk alkotásainak kétségkivül egyik elseje, de létezéséről csak a XIII-ik század kezdetén értesülünk. Ekkor történt, hogy a biharmegyei három Gyán község lakosai, kik szabad várnépek valának, hadnagyuk, századosaik s birájokkal egyetemben egyik földijök ellen pert kezdettek s a perben Biharmegye alispánja, Pál, esküt itélt. Monostorunk ez itélet kapcsán tünik fel először, mert az esküt az ugrai monostorban kellett volna letenni.[1] Ugyane korból egy másik esemény emléke még jobban kiemeli előttünk e monostor körvonalait.

[1] «cum prænominato Pristaldo in monasterio Ugra iurantes, Pristaldum veracem esse comprobarent; ad prædictam autem ecclesiam venientes, Pristaldo

A Borsa nemzetség leánya, Benedikta asszony, miután leányait «rangjokhoz illőleg» férjhez adta, saját lelke üdvéről kezdett gondoskodni. És eszébe jutott az ugrai monostor oltára, mely előtt egykor talán mint menyasszony ifjusággal, virággal koszoruzva állt s amely alatt ő, a már éltes özvegy, nem sokára nyugodni fog. Egy szolganőt tehát két fiával együtt a monostornak ajándékozott oly kikötéssel, hogy a nő, mig csak él, minden hónapban adjon a monostori egyház Szűz-Mária oltárára egy sing hosszu viaszgyertyát; továbbá az egyik fiu legyen torozó s minden évben Szent-Mihály napján adjon tort a nagyasszony emlékére egy másodfüves tulokkal, megfelelő számu kenyerekkel s öt veder serrel; másik fia pedig legyen a monostor harangozója nemzetségről nemzetségre.[1]

Ezeknél bővebb tudósitások e monostorról hiányzanak. 1329-ben még van róla szó, mint csakugyan Szűz-Mária monostoráról,[2] de az 1332—1337-iki tizedjegyzékek már nem emlitik vagy azért, hogy már ekkor szerzetesek nélkül állt, vagy pedig hogy kolduló szerzetesek laktak benne, kik pápai tizedet nem fizettek. Annyi bizonyos, hogy Ugrának azon része, melyben a monostor emelkedett, még a XVI-ik században is «Monostoros-Ugra» nevet viselt.[3]

et testibus iurare volentibus, adversarii eorum noluerunt eos adiurare.» *Váradi regestrum :* 323. okl.

[1] «proponens dies viduitatis meæ .... pro ecclesia de Ugra consummare, appropingvante iam termino vitæ meæ, prænominatam ancillam dedi eidem ecclesiæ, ut singulis mensibus det ad altare beatæ Virginis candelam unius cubiti et hoc usque consummationem vitæ suæ. Alterum autem filiorum suorum, scilicet Hetam (Hetény?) constitui Dusinicum exequialem, ut singulis annis, ad eandem ecclesiam, in festo S. Michaëlis, celebret exequias bienni bove et panibus, quinque idriis cerevisiæ; alterum vero scilicet Furtun (Furta?) dedi eidem ecclesiæ in Campanarium, et ambos in constitutis officiis de generatione in generationem permanere.» *Váradi regestrum :* 142. okl.

[2] *Ifj. Bölöni S. levéltára.*

[3] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Dicalis Conscrip. Comitatus Bihar. VIII. — Az idézett helyeken, melyek egyedül tartották fenn az ugrai monostor emlékét, apátságról szó sincs s azért Pázmány Péter (PÉTERFFY K: *S. Concilia.* II. 285. l.) Ugrát az ismeretlen rendü monostorok közé sorolja, de KERESZTURI J. *(Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 273. l.) mindennek ellenére ugrai apátságot állitott fel, mely az ő bizonytalan tudósitása révén a Királyi könyvekbe is bejutott.

A BÁTORI MONOSTOR.

Hogy létezett, annak a csanádi káptalan egy 1344-iki oklevelében kétségtelen nyomát látjuk, mert itt nemcsak nevéről van szó, hanem birtokáról is;[1] de hogy hazánk hasonnevü községei közől melyikben állt e monostor? az nincs megjelölve. Azonban alig kételkedhetünk, hogy a kérdéses Bátor a Fekete-Körös-parti, mely a most emlitett folyóról Fekete előnevet visel. Ide utal az idézett oklevél szövege, mely a bátori monostor birtokának szomszédságában mind olyan községeket emlit, melyek Fekete-Bátor vidékén léteztek s részben léteznek ma is, és az oklevél irányadását e község multja, hagyománya s helyrajzi emlékei csak megerősitik.

Fekete-Bátorban mai napig két rom van: egyik benn a községben, az egyház környékén, a másik kinn a falu keleti végén, de itt már csak a föld alatt. Amazt várnak tartja a hagyomány, ezt «veres barátok» klastromának; amabban tudjuk, hogy nem téved,[2] emebben is igaza lesz legalább a dolog lényegét illetőleg.

Fekete-Bátort legrégibb történeti emlékei a Toldy nemzetség birtokául tüntetik fel,[3] melynek egyik ága róla irta előnevét; már ez is, de még inkább az emlitett romok mutatják, hogy kedvelt, kiválasztott birtok volt, s az ilyeneken állitották fel nemzetségeink monostoraikat.

SZENT-GYÖRGY SZEREPI MONOSTORA.

Hol a Berettyó már-már elhagyni készül a váradi püspökség határait, ott állott hetedike azon monostoroknak, melyek egyházmegyénkben e folyó partjain emelkedtek. E tájon a Zoárd nemzetség tagjai vőnek lakást s birtoklásuk jeléül ráüték mintegy családi czime-

[1] «Ad faciem præfatæ possessionis Chanakezu (Csana-Keszi) in commetaneitate et contigua vicinitate possessionum Apaty varaskezu (Város-Keszi) Teleky et *terræ Monasterii de Batur* existentis.» *Hazai okmánytár:* III. 150. l.

[2] Fekete-Bátor várát emliti *Oláh M.* Bél M: *Adparatus ad historiam Hung.* 30. l. — Szentiványi M: *Cur. Miscellanea.* Decad. III. 33. és 252. ll.

[3] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* N. R. 1035. 59.

röket a vidék egyes pontjaira, nemzetségök tagjainak neveiről nevezvén el azokat, mely nevek részben ma is fenvannak. Itt épiték fel, hogy legyen nemzetségök vigasza, tanitója s majdan sirja, monostorukat is: Szerepmonostorát.

Szerep kétségkivül személynév volt szintén, annak neve, ki e monostor alapjait megvetette. Ez még jóval az 1241-iki tatárjárás előtt történt, mert 1283-ban, midőn e monostor emléke először felmerül, már annak kegyuri jogán s a körülötte terjedő községeken, mint családjok ős birtokán, osztoznak a Zoardok s a községek egy része is már e nemzetség tagjainak neveit viseli.

Mindemellett Szerepmonostoráról csak keveset tudunk. Apátvagy prépostság volt-e? arról nincs emlékezet; szerzetesrendje is ismeretlen. Az idézett 1283-iki osztálylevél emlit csupán annyit, hogy Szent-György tiszteletére volt szentelve s hogy akkoron kegyuri joga a nemzetség tagjai közől Miklós mesternek, a Bodon fiának s testvérei maradékainak jutott.[1]

Ezután még csak egyszer 1322-ben olvassuk nevét;[2] utóbb felmerül ugyan még Szerep neve, de mellőle a «monostor» már hiányzik; tényleg azonban aligha hiányzott.

A Zoárdok nemzetségfájáról ágazott ki az Izsákay család, melynek tagjai sürün jönnek elő Biharmegye középkori történetében. Ezek egyike Izsákay Osvát, ugyanaz, kit az ifju Perényi Ferencz váradi püspök az al-dunai táborban buzogányával megtámadott, ezután tiz év mulva, minthogy gyermektelen volt, Bajony Benedek királyi tanács-

[1] «Jus vero Patronatus Monasterii Sancti Georgii de Zerep Magistro Nicolao et cognatis suis præscriptis remansisset.» WENZEL G: *Árpádkori uj okmánytár.* IX. 364. l.

[2] «Nos Capitulum ecclesiæ Waradiensis .... significamus .... quod nobiles viri comes scilicet Andreas filius Budun pro se et pro filiis suis; item Johannes dictus Gurhes filius Ladislai filii prædicti Budun, ac Paulus et Johannes filii Nicolai fratris ipsius comitis Andreæ, quibus magister Olyverius filius Danela gener eorundem Pauli et Johannis astitit coram nobis personaliter constituti in universis ipsorum possessionibus ... talem inter se dixerunt ordinasse et fecisse divisionem.» A birtokok: «*Scerepmunustura, Odvary et Gened* .... in Comitatu de Bekes .... *Scenthmyklows et Eswen* .... in eodem Comitatu de Bekes. Item in Comitatu de Zonuk .... *Zeue* (Sző) .... Item in Comitatu Byhoryensi *Orood, Tanchkereky, Boy ... Aka ... Ysowlaka ... Chukeyhyda.*» 1322. Eredeti, hártya; *gyüjteményemben.*

urnak vallá be birtokait s ezek között Eswenmonostorát.[1] Esvény Szerep tőszomszédságában ma puszta, de hajdan népes község, mely a Zoárdok birtokai között mindig előfordul; ennélfogva alig kételkedhetünk benne, hogy itt nem uj monostorról van szó, hanem az ősi Szerepmonostoráról, mely csak nevet cserélt és nem utóljára.

Midőn a veszprémi püspök 1552-ben javasolja Ferdinánd királynak, hogy vegye meg Patócsy Ferenctől a békésmegyei Gyulavárat, egyuttal ajánlja a bucsai apát- vagy prépostság megváltását is, melyet Patócsy Izabella királyné adományából birt.[2] A bucsai apát- vagy prépostság tehát a Tiszántul, János király országában volt, ide utasitanak a körülmények, valamint Patócsy neve is, és a Zoárdok családfáján ott van Bucho = Bucso = Bucsa név, valamint Szerepvidéki birtokaik között is ott találjuk Bucsa pusztát: minélfogva több mint valószinü, hogy a bucsai apát- vagy prépostság ismét nem más, mint Szerepmonostora, melynek apát- vagy prépostsága megváltoztatott néven s legalább birtokaiban még a XVI-ik században is fennállt.

GYULAMONOSTORA.

I. Károly király 1313. junius 20—22-ikén a békésmegyei Gyulán időzött, hogy kinél? az ki nem mutatható, mert Gyulának birtokosai e korból még ismeretlenek; de hogy mi czélból? azt a királynak azon időbeli viszonyai legalább sejtetik. I. Károly király trónja még ingadozott: Csák Máté, az Omodék a rozgonyi csata óta megtörve voltak ugyan, de még mindig félelmesek. A király sorba látogatta meg az ország főurait, hogy közöttök a hiveket kitüntesse, a habozókat meg-

[1] A birtokok: Izsáka (a fentebbi Izsólaka) Bakonszeg, Orod, Chekehida, Esvén, továbbá: «prædia Akay-cham-szeg, Symzeg, Apamolna, Chapzyla, Tanchkereke, Zenthlewrinc, Zenthkirál, Vezetheleke, *Eswenmonosthora*, Darasewlees et Chazarewlese .... in eodem Comitatu Byhoriensi existentia.» János király levele. «Datum Waradini in profesto b. augustini ep. et doctoris anno 1536.» Eredeti, hártya. *Gr. Károlyi-család levéltára*: 2. 22.

[2] Haan L: *Békésvármegye hajdana*. II. 159. l. Másolat. Feltünő, hogy itt a püspök neve «Georgius Vernhoffr» vagy ez talán csak a jegyző vagy káplány neve? mert a XVI-ik században püspökeink aláirása gyakran csak ennyi: «Veszprimiensis» vagy «Waradiensis».

erősitse, a pártosokat megnyerje. Gyulán sem mulasztá el ragyogtatni királyi jóságát, kegyelmét; aki hozzá közelitett, azt meg is hóditá.

Vele volt a biharmegyei Adorjánvár ura, Kopasz nádor, s a király e régi hivének is szerzett kedves meglepetést. Tudta, hogy a nádornak kedves embere Pánki Jakab, ez ungmegyei főur, ki szintén Csák Máté szövetségese volt, amiért a király megfosztá őt birtokától s azt már másnak is adományozá; most azonban Kopasz nádor kedvéért megbocsátott a hűtelennek, birtokát is visszaadatá. Majd egy másik, szintén biharmegyei főnemesnek deritette fel borus arczát. Kis-Kozmának, a Gutkeled nemzetség tagjának csak egy fia volt: Ivánka. Ez ott küzdött szintén Rozgonynál a király zászlaja alatt s ott esett is el. Most a király a gyászos atyát, ki ifjabb éveiben szintén csatázott érette, amellett, hogy magasztaló szavakkal emelte ki nyilván érdemeit, ama különös kegyben is részesité, hogy birtokairól szabadon végrendelkezhessék.

De mindezek között legérdekesebb reánk nézve az, hogy a király az előadottakról két levelet iratott s e levelek keltének helye: Gyula- vagy régiesen «*Julamonostora a Fejér-Körös mellett*».[1]

Eszerént semmi kétség benne, hogy a békésmegyei Gyulának, mely csakugyan a Fejér-Körös partjain áll, ősi neve Gyulamonostora, és igy e helyen ismét ős nemzetségeink egyikének bölcseje ringott; maga a város pedig, mint annyi derék községünk, valamely egyházi testületnek köszöni felvirágzása alapjait.

Melyik volt ama nemzetség? a Csoltok, Ratoldok vagy épen a Tehetemek Gyulája emelte-e a Fejér-Körös tükrénél e monostort s nyitott azzal utat e vidékre is a keresztény művelődésnek? nem mondják meg történeti emlékeink. A mult idők titka még az is, hogy Gyulamonostorán apátság létezett-e vagy prépostság? De amiről nem szólnak az irott emlékek, amit már elfeledett a hagyomány is, arról sejtelmesen beszél még az ősök nyoma Gyula határán. A város közelében áll Szent-Benedek puszta, s ezzel ismét határosan egy másik puszta: Apáti. Ez kétségkivül apátsági birtok volt egykoron, mégpedig, mint a

[1] «Datum in Julamonastra circa album fluvium Crys, feria quarta proxima post quindenas penthecostes. Anno domini M° CCC° XIII°.» Nagy I: *Anjoukori okmánytár*. I. 313—314. ll.

másik puszta neve mutatja, Szent-Benedek-rendü apátságé.[1] Hogy hol állt ez apátság? minek keresnők a helyet valahol messze, mikor ott találjuk közelökben Julamonostorát?

De a gyulai monostor 1313-ban már csak névleg létezett s kevéssel utóbb neve is megszünt; az 1332—1337-iki tizedjegyzékek már egyszerüen csak Gyula községet s gyulai lelkészt emlitenek.

SZALÓKMONOSTORA.

Annyi kétségtelen, hogy létezett; határozott emlités van róla 1290 táján mint uj monostorról a váradi püspökség nyiri kerületében.[2] És igy ugyanaz a monostor, melyet egy másik, 1346-iki adat szintén a Nyiren tüntet fel, mint a magtalanul elhalt Gutkeled nemzetségbeli István, Apay fiának birtokát, de amelyet Keled unokáinak örök joga ellenére Dósa nádor fiai, Debreczeni Jakab és Pál elfoglaltak.[3]

Eszerént alig kételkedhetünk, hogy Szalókmonostora nem más, mint az, melyet az 1332-iki tizedjegyzék a bihari főesperességben, mely régebben nyiri kerületnek neveztetett, Monostor név alatt emlit s ahol, nevezetesen Debreczen felett, tehát a Nyiren ily nevü puszta ma is van. De e puszta egykor község volt, a XV-ik században az Anarcsi Tegzes, majd a Kisvárday nemzetség birtoka,[4] melynek pusztán maradt egyházát a mult század elején bontották szét s követi a debreczeni róm. kath. egyház alapjaiba épiték.[5]

[1] A Szent-Benedek-rendüek birtokait rendszerént Szent-Benedek birtokának nevezék: «signum, pars, terra sancti Benedicti» mondja a garani apátság alapitó oklevele. KNAUZ N: *Monumenta Eccl. Strig.* I. 53. s köv. ll.

[2] «(Tabellar)ius decimationis cutelli de Nyr .... Item villa Zoluoc comitis Monasteria nova.» *Bécsi császári udvari könyvtár:* Codex. 1062. folio 110. b.

[3] «in Nyr existentes, videlicet Zoluchmonustura in Comitatu Byhoriensi; item Onorch, Benk et Monyoros in Comitatu de Zabolch .... cum quadam possessione Hymus vocata, quæ nunc essent apud manus magistrorum Jacobi et Pauli, filiorum condam Dovsæ palatini ... essent devolutæ in ius et proprietatem Ladislai et Dominici, filiorum Stephani, filii Keled» etc. 1346. *Gr. Vay-család levéltára.* 58.

[4] *Lásd fentebb II. kötet* 154. l.

[5] CHILKÓ L: *Adalékok a debreczeni r. k. egyház történelméhez.* 18. l.

Szerzetesrendje, valamint általában története merőben ismeretlen. Bár a XIII-ik század végével még uj, de az akkor élt Szalók comessel, megujitója vagy épen alapitójával, ugy látszik, a monostor jobb napjai is sirba szálltak. A pápai tizedjegyzékek már mint csak egyszerü s a bihari főesperesség legszegényebb lelkészségeinek egyikét emlitik.[1]

[5] *Vaticani titkos levéltár:* Rationes collect. Polon. et Hung. 1317. 1332—1337. folio 40. a. — A fentebb elősoroltakon kivül a hővizi, mező-telegdi, kertzi, tormovai, telki, bihari *apátságok*, továbbá a gáborjáni, odoni, szent-péterhegyi, aiskai, szent-györgyi, adonyi *prépostságok* vannak még feltüntetve mint olyanok, melyek a váradi püspökség területén léteztek, de ezeknek, amint erről egyes helyeken még lesz alkalmam szólani, csak egy része létezett, de püspökségünk határain kivül, és csupán névhasonlat vagy más tévedés révén jutottak a váradi püspökségbe. Ilyenek a hévvizi, kertzi, tormovai, telki apátságok s az adonyi, ócsai, szent-györgyi prépostságok.

SZENT-DOMOKOS-REND.

DEBRECZENI KLASTROM.

DEBRECZEN ELŐKELŐSÉGE. — VOLT-E MONOSTORA? — DÓSA NÁDOR S KEGYURI TÁRSAI. — A DOMINIKÁNUSOK RÖVID FELTÜNÉSE DEBRECZENBEN.

DEBRECZENT Rafain szörényi bántól vagy Dósa nádortól kezdve, a Brankovicsok, Hunyady és Zapolyaykon keresztül a Rákóczy nemzetség tagjaiig többnyire fejedelmi férfiak kezén találjuk, jeléül annak, hogy e helyet mindig jelentékeny birtoknak tartották. Ily birtok kereszténységünk első századaiban nem szokott monostor nélkül maradni, mindemellett debreczeni apát vagy prépostságról nem szólnak történeti emlékeink, hacsak azon Szent-András tiszteletére szentelt egyház, melyet a Váradi regestrum titokzatos nyelvezete «Zobodian» név alatt emlit, nem épen a debreczeni. Zobodian és Debreczen nevek távol állanak ugyan egymástól hasonlatosság tekintetében, de a Váradi regestrum többnyire eltorzitva közli a neveket s a Zobodian mindenesetre eltorzitott név; ellenben tudjuk, hogy Debreczen mindig nevezetes egyháza Szent-András apostol tiszteletére volt szentelve s a zobodiáni egyház szintén kitünő vala. Kegyurai mellett emlittetnek lélekváltói, kiknek száma tiz felé járt s kik évenként harmad füves tinót, száz kenyeret s tizenkét veder sert tartoztak beszolgáltatni az egyháznak s ezenkivül minden telektől egy-egy misepénzt. Minden arra mutat, hogy ez egyház monostori volt, ama körülmény pedig, hogy peres ügyében a váradi káptalan tagjai biráskodnak, nyilván arra mutat, hogy a váradi püspökség hatóságához tartozott és igy annak határai között keresendő.[1]

[1] «Dionysius, Ysou et Pouk Patroni Ecclesiæ Sancti Andreæ de Zobodian traxerunt in causam Dusinicos eorum exequiales, scilicet: Mour, Paulum, Lauren-

Valóban, nehéz elhinni, hogy oly előkelő nemzetség, mint amely Debreczent birta s nevezetesen a hatalmas és roppant gazdag Dósa nádor, a király komája,[1] ki 1322-ben halt el, — családja fészkét, Debreczent, monostor nélkül hagyta volna ama korban, midőn apró családok is nemzetségi apátságokkal dicsekedhettek.

Mindemellett irott emlékeink szerént ilyes nagyobb egyházi intézményt csak 1326-ban látunk feltünni Debreczenben; ekkor már e város falai közt vannak a Szent-Domokos-rendüek.

E rend, mely leginkább tanitással, az Isten igéjének hirdetésével foglalkozott és ezért prédikátorok rendjének is neveztetett, a XIII-ik, sőt hazánkban a XIV-ik században is kiváló előszeretettel találkozott különösen a müveltebb városi osztályok részéről, hol leginkább szeretett megtelepedni. Főuraink gyóntatói is jobbára e rend soraiból kerültek ki, melyet a hazafiság nvmbusa is övezett, mert Julián szerzetes és társai, kik keleti testvéreinket a messze Ázsiában felkeresék, szintén Domokos-rendüek valának. Debreczen, melynek fejlődését főuri birtokosai s kivált Dósának nádori udvara kétségkivül nagyban elősegiték, szintén városias szinezete s polgári elemei által gyakorolhatott e rendre vonzerőt.

Ki, mikor hivta meg a rend tagjait Debreczenbe? nem emlitik forrásaink; mi több, debreczeni tartózkodásukról is csak egyszer van emlékezet, ami már maga, de még inkább az ügy természete, melynek kapcsán felmerülnek, azt sejteti, hogy korán eltávoztak onnat.

Debreczennek a XIV-ik század első éveiben három birtokosa volt: Rafain bán, Dósa nádor és Péter, kik nemzetségeink ősi szokása

tium, Ereust, Petam et alios coram Eraklio Economo et custode Varadiensi, dicentes, quod prædicti Dusinici cum minoribus expensis, quam deberent, servitium eorum celebrarent. Denique coram Capitulo Varadiensi, scilicet: Johanne Præposito, Michaele Cantore et aliis, et præsente Micou Pristaldo et vicario nominati iudicis, controversia prædictarum partium sic est sopita, quod sæpedicti Dusinici manere circa prædictam ecclesiam deberent et annuatim in festo S. Michaelis servirent insimul, quotquot essent, cum trienni bove, centum panibus, XII. idriis cerevisiæ, et singulæ mansiones singulas missas celebrari facere tenerentur.» *Váradi regestrum:* 350. okl.

[1] «magister dausa Compater et fidelis noster.» I. Károly király 1315-iki levele. NAGY I: *Anjoukori okmánytár.* I. 380. l.

szerént a kegyuri jogokat gyakorolták.[1] Később Rafain gyermektelenül elhalt, de örökösévé a nádort tette.[2] Mig a hatalmas nádor élt, fenn tudta tartani a rendet a közös birtoklásban; halála után azonban visszás állapotok következtek be.

Már 1326 előtt Debreczenben oly zavar keletkezik, hogy annak rendezésére a váradi püspök tekintélye sem elégséges s Ivánka püspök kénytelen a pápa intézkedését kérni a Szent-Domokos-rendüek ellen, kik — mint a püspök levele mondja — Debreczen parochialis egyházát «világi hatalomtól gyámolitva» elfoglalák.[3] A püspök előtt tehát világos volt, hogy a szerzetesek más kezében csak eszközök, ezek ellen folyamodik mégis, mert tudta, hogy ezekkel a pápai szék könnyen elbánik, mig a világi hatalommal már nehezebben. E világi hatalom ugyanis Debreczen akkori jogviszonyai között csak a kegyuraság lehetett, nevezetesen vagy Dósa nádor fiai vagy Péter fia, kinek emlékét őrzi Debreczen azon része, mely róla ma is «*Péter fia*» nevet visel, jeléül annak, hogy jelentékeny férfiu volt.

Ezek a kegyuri jogon kétségkivül nem tudtak megegyezni, s egyikök a többiek ellenére a dominikánusokat hozta be Debreczen egyházába, de állandóság nélkül. A pápa a püspök javára itélt,[4] s hogy a dominikánusok nemcsak a kérdéses egyházat bocsáták ki kezökből,

[1] «in Debruchun *Dosa* XVI capecie.
in Debrucun *Petri* X capecie.
Debruchun *Rufoyn* XLIIII capecie.» A váradi püspöknek fizetett tizedek jegyzéke 1290 tájáról. *Bécsi császári udvari könyvtár:* 1062. folio 110. b.

[2] Raphain banus .... universas possessiones suas .... quas .... acquisivit suis meritoriis servitiis exigentibus, mediantibus litteris ipsius Privilegialibus seu instrumentis, eidem magistro Dowsa, fratri suo, tamquam filio, considerans propinquiorem non habere heredem .... et per eum suis heredibus, heredumque suorum successoribus, dedit, donavit et contulit perpetuo possidendas et habendas.» I. Károly király 1311-iki levele. *Zichy-okmánytár:* I. 133. l. — A nemzetségi ős birtokok természetes örököse különben is Dósa volt.

[3-4] «Venerabilis frater noster Johanka Episcopus Varadiensis sua nobis querula petitione monstravit, quod fratres ordinis prædicatorum, commorantes in villa de Broten (az olasz irnok Debreczen nevéből két szót csinált, az első szótagot a latin «de» præpositionak tekintvén) sue diocesis .... parochialem ecclesiam dicte ville, que insignis existit, ut asserit, ibidem, unicam ad mensam suam Episcopalem spectantem, sibique censualem et in honorem sancti Andree apostoli constructam .... et consecratam, fulti potentia seculari, temeritate propria occuparunt et detinent occupatam .... et exercent omnia iura parochialia parochialis

hanem Debreczenből is távoztak, igazolja azon körülmény, hogy még Dósa fiainak életé' en egészen más rendü szerzeteseket találunk helyökön.[1]

KERESSZEGI KLASTROM.*

KERESSZEG LEGRÉGIBB BIRTOKOSAI. — EGYIK HELYNEVÉNEK TÖRTÉNETI HÁTTERE. — A DOMINIKÁNUSOK FELTÜNÉSE, TÁVOZÁSA S EMLÉKE.

Keresszeg, ameddig a történelem fáklyája multját bevilágitja, mindig ugy tünik fel, mint egy tekintélyes birtoktest feje. Mielőtt 1396-ban a gr. Csáky nemzetség kezére került volna, királyi birtok volt terjedelmes tartozékokkal,[2] de a koronára csak 1316-ban a Borsa nembeli Kopasz nádor hűtlensége következtében szállt.[3] A XIII-ik században tehát nemzetségi birtok volt, oly jelentékeny, hogy ott királyaink örömest időztek, mint IV. László is, ki egyszer a karácsonyi ünnepeket itt töltötte[4] s később itt lelte halálát.[5]

Hogy ily főuri birtokon középkori nemzetségeink legbecsesebb ékszere, a családi monostor nem hiányzott, azon alig kételkedhetünk, kivált ha tudjuk, hogy a Keresszeghez tartozott községek egyike ma is Keresszeg-*Apáti* nevet visel.[6] A dolog aligha nem ugy lesz, hogy itt s

ecclesie antedicte:» meghagyja az esztergomi érseknek, a veszprémi s győri püspököknek, hogy a váradi püspököt helyezzék vissza jogaiba, ami, mint a következés megmutatta, meg is történt. XXII. János pápa levele. 1326. THEINER A.: *Monumenta Hung.* I. 507. l.

[1] *Lásd alább:* SZENT-FERENCZ-REND — DEBRECZENI KLASTROM.

* Keres-szeg neve az ujabb korban hibásan iratik Kereszt-szegnek; e név a középkor irataiban mindig előbbeni alakjában fordul elő, és soha az utóbbiban, s kétségkivül a Körös vagy népiesen ma is *Keres* folyótól származik, melynek partján a község áll.

[2] FEJÉR GY: *Codex dipl.* X. 2. 349—351. ll.

[3] «specialiter cum Kyryzyg expugnassemus castrum filiorum Thomæ infidelium nostrorum.» I. Károly király 1318. évi levele. *Gr. Károlyi-oklevéltár:* I. 47. l. — *Hazai okmánytár:* VII. 374. l. — NAGY I: *Anjoukori okmánytár.* II. 218. l.

[4] FEJÉR GY: *Codex dipl.* V. 3. 507. l. — I. Károly király 1326-ban szintén tölte itt egy vasárnapot. *Zichy-okmánytár:* I. 277. l.

[5] *Lásd e munka* I. köt. 124—125. ll.

[6] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Dicalis Conscript. Comitatus Bihar. VIII.

talán ép azon a magaslaton, hol a régi keresszegi várnak öreg tornya ma is emelkedik s egyéb épületei s védműveinek nyomai még látszanak, — kezdetben csakugyan monostor állt és az csak később, mikor a tatárjárás vagy más nagy esemény következtében szerzetesek nélkül maradt, alakittatott át várrá. E feltevés mellett szól ama körülmény is, hogy utóbb, a régi monostornak mintegy folytatásaképen, a dominikánusok klastromát látjuk Keresszegen.

Keresszeg már a Csákyak adománylevelében mint város van feltüntetve, mely, későbbi adatok szerént, több utczából állt, sőt «Zenth-Katherina» mai kiejtéssel: Szent-Katalin külvárosa is volt.[1] Szent-Domokos fiainak tehát ugy ékesszólása, mint tanitói képessége méltó közönséget talált itt; de hogy mikor jöttek Keresszegre? csak a Csákyak birtoklása korában-e vagy még jóval előbb? annak meghatározására hiányzanak az adatok.

Egyéb történeteik is merőben ismeretlenek. Annyit tudunk csupán, hogy 1553-ban Rómában tartott káptalanuktól már kérték az engedélyt, hogy Keresszeget elhagyhassák, s minthogy kérésöknek hely adatott,[2] kétségtelen, hogy a távozásra fontos okaik is valának. Ez okok a tiszántuli vidék ama bomladozó vallási s politikai állapotára vezethetők vissza, mely ott Fráter György váradi püspök halála után köszöntött be. Csáky Pál, tudjuk, hogy ellenséges lábon állt Fráter György utódjával, Zabardy Mátyás püspökkel s bizonyosan mindazokkal, kik a püspök vallási s politikai elveiben osztoztak.[3] Pál ur sem volt szövetségesek nélkül, kiket először is testvéreiben talált fel.

A dominikánusok a távozásra nyert engedélyt kétségkivül igénybe is vették; legalább keresszegi tartózkodásuknak többé semmi nyoma. Midőn azonban régi történeteink egy-egy kiválóbb férfiuról szólanak, ki Keresszegi nevet visel, e név még mindig a dominikánusok emléke, kik Keresszeg emeléséhez s lakosai műveltségének fokozásához nagyban hozzájárultak.

[1] *Leleszi országos levéltár:* II. 41.

[2] Keresztúri J: *Descript. Epp. et Capituli Varad.* I. 280. l.

[3] *Lásd e munka I. kötete* 416. l.

VÁRADI KLASTROM.

UTOLSÓ PERJELE. — BIRTOKAI. — SORSA 1557 UTÁN. — VÉDSZENTJE S HELYE.

Létezéséről csupán megszünése napjaiban értesülünk. János-Zsigmond választott király 1560. október 8-án Gyulafejérvártt kelt levelével megengedte, hogy a dominikánusok váradi klastromának perjele, József szerzetes Sárossy Jánosnak s nejének, Dorottya asszonynak száz magyar forintért zálogba adhassa az emlitett klastrom javait, nevezetesen a biharmegyei Marczelháza, Ősi és Kakucs községekben létezett részbirtokokat, ezekenkivül 124 fejős tehenet tizenkét darab borjuval egyetemben.[1]

Eszerént kétségtelen, hogy a dominikánusoknak Váradon klastromuk létezett, de hogy ki, mikor hozta be őket Szent-László városába? arról mélyen hallgatnak történeti emlékeink. Az is bizonyos, hogy még 1557 után is, talán Izabella királyné különös kegyelméből, Váradon voltak,[2] és csak a királyné halála (1559) után, midőn az ősi vallás hiveire még kedvezőtlenebb idők fordultak, követték rég eltávozott keresszegi társaik példáját. És távozásukkor olyan dolog történik, ami a többi egyházi testületek feloszlatásánál nem fordult elő. János-Zsig-

[1] «Religiosus vir, frater Josephus Ordinis Prædicatorum Beati Dominici Confessoris, Prior Conventus Varadiensis Ecclesiæ seu Cœnobii Omnium Sanctorum sua, et aliorum Religiosorum Fratrum ac totius Conventus prædicti in personis omnia eorum bona immobilia .... ad dictum Cœnobium .... pertinentia, imo ipsum etiam Claustrum præscriptum .... item portiones possessionarias ... in possessionibus Marczelháza, Eussi, Kakucs omnino in Comitatu Bihoriensi existentes .... centum viginti quatuor vaccis mulgibilibus una cum vitulis earum sedecim ... Joanni Sárossi et per eum generosæ Dorotheæ consorti suæ .... in et pro florenis centum in monetis Hungaricalibus .... certis sub conditionibus, inferius in tenore earundem litterarum clarius denotatis et expressis impignorasse dignoscebatur, — suum Regium consensum præbuit pariter et assensum etc.» t. i. János-Zsigmond. *Váradi székeskáptalani levéltár.* Antiqua. 1. 37. Egyszerü másolat, eredetijének helye sincs megjelölve; mindemellett mivel egyetlen e nemü emlék s egyéb források, valamint a körülmények nem mondottak ellene: figyelembe kellett venni.

[2] Izabella királyné 1557-ben két klastrom szerzeteseit hagyta meg; lehet hogy ezek egyike a Domokos-rendüek voltak. *Lásd alább:* SZENT-FERENCZ-REND VÁRADI KLASTROMA.

mond nem alkalmazza szigoruan a kolosvári gyülés birtokfoglaló végzését; megengedi, hogy a dominikánusok vagyona, sőt klastromi épülete is magánember kezébe jusson, ami ismét arra mutat, hogy a szerzet felett Váradon különös kegyelem őrködött, vagy olyas, talán alapitó oklevelökbe foglalt kiváltság, melyet János-Zsigmond is kénytelen volt tiszteletben tartani.

A fentebb idézett sorokból arról is értesülünk, hogy e klastrom s annak egyháza Mindszent tiszteletére volt szentelve. Történeti forrásaink csakugyan többször emlitenek Váradon, nevezetesen Vadkert nevü külvárosban ily egyházat, de mindig mint olyat, mely plebániai egyház volt.[1] Lehet azonban, hogy mint Várad-Velenczén az apáczák, ugy Várad-Vadkerten a dominikánusok az illető községi lelkészekkel ugyanegy egyházban végezték az isteni tiszteletet, mely esetben tájékozva volnánk e klastrom helye felől is.

[1] *Lásd III. kötet:* VÁRAD.

SZENT-FERENCZ-REND.

VÁRADI KLASTROM.

A SZENT-FERENCZ-REND CZÉLJA S HAZÁNKBA JÖVETELE. — VÁRADI KLASTROMÁNAK KELETKEZÉSE S HATÁSA. — HELYÉNEK MEGJELÖLÉSE. — XVI-DIK SZÁZADI SORSA S ISMERT TAGJAI.

Mint Szent-Domokos, ugy ennek kortársa s barátja, Szent-Ferencz is szerzetesrendet alapitott, mely szintén az alapitóról neveztetett el. E rend a szegénységen s az alázatosságon kivül a felebaráti szeretet gyakorlását tette feladatává s ezáltal szintén a városokba s népesebb helyekre volt utasitva, hol feladatának érvényesitésére s önfentartása egyedüli eszközének, a hivek alamizsnáinak kinyerésére egyaránt tért és alkalmat talált.

E rendet állitólag Nagy-Lajos király honositotta meg hazánkban, de Pázmány Péter már a XIII-ik század második feléből mutat fel ily rendü szerzetes-házakat, a váradinak keletkezését pedig 1301-re helyezi,[1] de e keletkezés, tekintve hazánk akkori zilált viszonyait, egy-két évtizeddel későbbre teendő. Annyi bizonyos, hogy a Szent-Ferencz-rendüek váradi klastroma 1339-ben már állt,[2] s ez időtől fogva az egész középkoron át folyton fennállott, jeléül annak, hogy szerzetesei mindig ki tudták érdemelni a váradiak kegyes adományait. Maga

[1] «fundatum anno 1301» igy, de azért itt lehet toll- vagy sajtóhiba is. Péterffy K: *S. Concilia.* II. 281. l.

[2] «vineam meam .... lego prædicto Comiti Blasio consorti meo usque vitam suam ita vidélicet, quod singulis annis Fratres minores, donec idem consors meus vitam finierit, unam tunellam vini habeant de eadem vinea.» Egy váradi nő 1339-iki végrendelete, mely még két izben emliti a «minoreseket», mint azon korban a Ferencz-rendüeket nevezék. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* D. L. 3280. Eredeti, hártya; nem épen hü másolata Keresztúri J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 149—151. ll.

Váradnak püspöke, Báthori András, midőn uj alkotása, a várad-velenczei apácza-zárda alapjait letette, bizalmával tünteté ki e rendet, rája bizván az apáczák lelki gondjainak vezetését.[1]

Távol állván a nyilvános élet hullámzásától, inkább csak házi történetök volt, melynek feljegyzésén hiven dolgoztak ugyan minden klastromban, de a beirt lapok nem jutottak el korunkig vagy még lappanganak.[2]

Annyit tudunk, hogy Várad polgárai amily szivesen látogatták e rend egyházát, mely a Szentlélek Isten tiszteletére volt szentelve, ugy temetkezni is oda kivánkozának.[3] Hasonlóképen e rend iránti rokonszenvök nyilvánul abban is, hogy legdrágább kincsöket, gyermekeiket is szivesen adák e rend tagjai közé, kiknek soraiban gyakran találunk Váradi nevüeket. Különben az isteni szolgálaton kivül tanitással is foglalkoztak s magasabb műveltségü férfiak sem hiányoztak közölök, mint például Szegedi Gergely hittudor s a párisi sorbonnak tagja, ki azon kitüntetésben részesült, hogy a nagy vallási vitára, mely Segesvárt a katholikusok és protestansok közt folyt, az előbbeniek őt szemelték ki.[4] Emellett a köznapiasabb kézimunkától sem idegenkedtek, legalább biztos tudósitásunk van róla, hogy Báthory András tárnokmester családja bátori konventjének kijavitására a váradi Szent-Ferencz-rendüek házfőnökétől kért ácsmesterséget üző szerzeteseket, ki olyanokat küldött is.[5] E tulajdonságuk mindenesetre még tisztel-

[1] *Lásd alább:* APÁCZÁK — VÁRAD-VELENCZEI KLASTROMA.

[2] A rend történetirója, FRIDRICH O: *Historia Provinciæ Hungariæ Ordinis Minorum S. P. Francisci.* II. 188. l. érdekesen jegyzi meg: «Diplomata .... nec non alia documenta litteraria ratione Conventus antiqui nostri Varadiensis .... qui ea avidius videre et relegere cuperet, eum ad Chartophylacium Provinciæ relego, ubi non transumta, sed originalia videbit.» Ez 1759-iki felhivás soká nem kelt kiváncsiságot.

[3] «Item sepulturam eligo apud Fratres minores.» *A fentebb idézett 1339-iki végrendelet.* Ez intézkedés kétségkivül nem állott egyedül.

[4] *Lásd e munka I. kötete* 398. l.

[5] «Magnifice domine et patrone nostri ordinis observandissime. Post servitiorum nostrorum, orationumque commendationem. Accepi litteras Vestræ Magnificentiæ ex parte *fratrum* carpentariorum cum omni reverentia et honore. Qui quidem *fratres* carpentarii pro reformatione et reedificatione huius nostri cœnobii quamvis essent valde necessarii, præcipue autem ad contegendam ecclesiam nostram in tectura vetustate nimium dissipata, pro cuius restauratione *patrocinio cuiusdam*

tebbé tette őket, kivált a polgári osztály előtt; másrészt kezünkbe adja ama talány kulcsát, hogy minden vagyon és biztos jövedelem nélkül, hogyan tudtak mégis megélni? Pedig olykor csak Váradon is számosan valának, igy 1535-ben tizenkét felszentelt áldozár, hat növendék s azok tanitója és tizenhét fogadalmas testvér, összesen tehát harmincz-hatan [1] s köztök a növendékeken kivül bizonyosan elaggottak is, tehát olyanok, kik már nem tudták kenyeröket megkeresni.

Klastromuk, melyben husz év elforgása alatt (1531—1552) hétszer tarták tartományi gyülésöket,[2] a város Körös-parti részében állt, és pedig a balpartiban s azon utczában, mely róla Szent-Ferencz utczájának neveztetett.[3] Helyének közelebbi meghatározása ma már alig lehetséges. Egy mult századi tudósitás szerént a vár kapujánál még romok látszottak, alattok sirbolttal, a hagyomány szerént a Szentlélek egyházának romjai.[4] Minthogy pedig a váradi Ferenczrendüek egyháza szintén a Szentlélek tiszteletére állt, ez egyházat a rend történetének irója határozottan ama romokban ismeri fel.[5] De Váradnak volt egy

excellentis viri disposuimus et iam in promptu habemus plus, quam viginti millia scilindriorum; nihilominus tamen, quia cupio semper servire Vestræ Magnificentiæ et secundum possibilitatem meam morem gerere: ecce ad postulationem eiusdem Vestræ Magnificentiæ misi eosdem *fratres* carpentarios ad Bathoriensem conventum pro aliquanto tempore, dimissa nostra ecclesia. Obsecro tamen Vestram magnificentiam, uti saltem post tres ebdomadas completas velit et dignetur eosdem fratres remittere Waradinum ad opus eis incumbendum, necessarioque perficiendum. In reliquo eandem Vestram Magnificentiam pro profectu Reipublicæ longo ævo semper prospere et feliciter valituram ex corde opto, atque divinam imploro maiestatem. Ex Waradino nono die mensis Junii, Anno salutis 1549. Vestræ Magnificentiæ servulus et Capellanus frater Martinus de Nagoch, Ordinis divi Francisci Gwardianus Conventus Sancti Spiritus Waradiensis.» Kivül: «Magnifico domino Andreæ de Bathor Comiti, Tavernicorum regalium magistro et supremo regni Hungariæ Capitaneo, domino et patrono nostri ordinis observandissimo.» Eredetije az erdélyi muzeum kézirattárában: gr. KEMÉNY J. *gyüjt. I. kötet.*

[1-2] FRIDRICH O: *Historia Provinciæ Hung. Ord. Minorum. S. P. Francisci.* II. 189. és I. 28—32. ll.

[3] «In Civitate nostra Waradiensi in vico Sancti Francisci.» *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. 61. 22. D. L. 6371.

[4] «Eminebant ad arcis (Varadiensis) portam parietinæ asceterii ac templi, cuius prædivites cryptas spoliare occeperat, at prohibitus est Legionarius miles; verum hoc S. Spiritui consecratum erat.» *Topographia magni Regni Hungariæ.* 1750. Viennæ. 574. l.

[5] FRIDRICH O: *Historia Ord. Francisci.* II. 189. l.

más, parochialis egyháza is a Szentlélek Isten tiszteletére;[1] a rendi történetiró következtetése tehát nem teljesen kielégitő, s végre is csak annyi bizonyos, hogy a kérdéses egyház s vele a klastrom a vár közelében ugyan, de attól valamivel *lejebb* a Körös partján állt, mert midőn Thurzó Zsigmond püspök idejében Sarmaságy Miklós és társai a pápai végrehajtót a várból kihurczolák, hogy a Körösbe vessék: evégre bizonyosan a folyó legközelebbi helyét keresék s e hely, az egykoru tudósitás szerént, Szent-Ferencz klastromán *felül* volt.[2]

De e klastrom, mely 1535-ben, mint láttuk, népes és virágzó vala s 1549-ben is még a bátori konventnek segitséget nyujthatott: a következő évek zavarai közt egész rendjével együtt gyors hanyatlásnak indult. 1546-ban e rend hazánkban 36 konventet számlált 491 szerzetessel; de ezután egymásután veszti el konventjeit s a szerzetesek száma is egyre apad. 1558-ban erdélyi konventjeik közől, melyeknek száma tizenkettő volt, már csak egy állt, a csik-somlyai; három évvel utóbb már a Királyhágón innen is annyira megfogytanak, hogy összesen már csak tizenegy konventjök maradt száz tizenkét szerzetessel.[3]

1542-től kezdve másodévenként mindig Váradon tarták káptalani gyülésöket, de 1552-ben utoljára.[4] 1549-ben még ujra fedetik egyházok elavult tetejét,[5] tehát reméllenek a jövőben, de hét évvel utóbb, amint Zabardy Mátyás váradi püspök elhalt, már a menekülésről kellett gondolkozniok s becsesebb egyházi szereiket a váradi káptalannal együtt ők is a Báthoryak ecsedi várába szálliták.

Ezek közől három fejér kazula, több mint egy félszázad mulva, 1617 táján Kassára került. Mind a három szövete damaszkselyem volt, arany pikkelyekkel s gyönyörü himzéssel. A himzés az egyiken a keresztre feszitett Jézust mutatta s a kereszt lábainál Mária-Magdolnát. A kép hatását s a munka és szövet becsét még emelték a gyöngyök,

[1] *Vaticani tit. levéltár:* Rationes collect. Polon. et Hung. 1317. 1332—1337.

[2] «dominum Johannem executorem Sanctissimi domini Julii papæ rapuerunt et duxerunt extra castrum .... et ducto ipso ad portum Crisii supra claustrum S. Francisci» etc. *Gr. Vay-család levéltára:* XII. — V. ö. *E munka I. kötete* 362—363. ll.

[3-4] Fridrich O: *Historia Ord. S. Francisci.* II. 189. — I. 30—32. ll.

[5] Nagochi *Márton váradi gvárdián fentebb idézett levele.*

melyekkel a képek diszitve voltak.[1] A másik kazulán szintén a szent kereszt volt Mária-Magdolnával, ki azt átölelve tartotta; a kép itt is gyöngyökkel volt kirakva, de már nem himezve, hanem a szövetbe nyomva.[2] A harmadik kazula már festett vala s kék és piros szinekkel fent pelikán madarat tüntetett fel alatta a keresztre feszitett Jézussal, kinek oldalainál Mária-Magdolna és Szent-Péter állottak.[3]

Aki ismeri egyházi öltönyeink szinbeli beosztását, tudni fogja, hogy ha csak fejér szinü kazula három volt, a többi szinek szerént még legalább négyszer annyi kazulának kellett lennie összesen.

S e drága, műbecscsel is biró ruhákat a szegény szerzetesek nem vették pénzen, hanem ajándékban kapták, mert előkelő családainknál épen ugy, mint az apáczaklastromokban az ilyen munkákon buzgalommal dolgoztak.

De drágaságaikkal a Szent-Ferencz-rendüek mintha jobb sorsuk csillagát is eltávolitották volna Váradról.

Csak nem rég megujitott klastromukat Varkocs Tamás Várad ostroma alkalmával szintén felégette,[4] s annak ujabb helyreállitására nehezen volt többé tehetségök s idejök.

Az 1557-iki junius 1—10-ike közt Tordán tartott országgyülés intézkedett ugyan, hogy Váradon megmaradhassanak,[5] de maradásuk csak 1566-ig terjedhetett, mert ők is kétségkivül azokhoz tartoztak,

[1-3] «Casula alba ex Damascena cum intertextis auratis scutulis. Crux habet Crucifixum elevato opere, ad basim Crucis est Maria Magdalena. Olim fuit ornata margaritis, sed omnibus est spoliata ab hæreticis .... Casula alba ex Damascena cum scutis auratis intextis. Crux habet Crucifixum presso opere cum pauculis margaritis, ad eius basin est Maria Magdalena Crucem tenens .... Casula alba ex Damascena cum scutis auratis et cæruleo, rubroque colore picturatis. Crux superne pelicanum habet, infra est Crucifixus, postea M. Magdalena, demum S. Petrus.» Knauz N: *Régi egyházi ékszerek. Magyar Sion.* II. 228. l.

[4] *Lásd e munka I. kötete* 429. l.

[5] Szilágyi S: *Erdélyi országgyülési emlékek.* II. 79. l. hol csak «szürke barátok»-ról van szó, de ezek, valamint a «cseri barátok» neve alatt a középkorban Ferencz-rendüeket értettek. — Azon körülmény, hogy Izabella királyné 1558-ban, midőn a protestánsok «novi christiani» Váradon a Szentlélek egyházát kérik tőle, azt feleli, hogy ezt már előbb a váradi szegények (ispotály) használatára adta volt, *(Erdélyi országgyülési emlékek.* II. 90. l.) — e körülmény szintén amellett bizonyit, hogy Váradon két egyház állt a Szentlélek tiszteletére, különben ugyanegyet nem lehetett volna a szürke barátoknál is meghagyni s a szegényeknek is átengedni.

«kik az pápai tadományhoz ragaszkodtanak és abból kitérni nem akartak» s ennélfogva az idézett évi tordai gyülés végzése szerént János-Zsigmond «ő felsége birodalmából mindenünnen kiigazittattak».[1]

A konvent tagjai közől, a már emlitett *Szegedi Gergelyen* kivül, csak keveset ismerünk.

1388-ban *Domokos* atya mint volt váradi házfőnök emlittetik azon alkalomból, hogy a váradi káptalannal átiratta Erzsébet anyakirálynénak Budán 1383-ban márczius 12-én kelt levelét, melylyel Petrii Pálnak, László fiának visszaadatni rendelé Geszteréd szabolcsmegyei község harmadát, melyet testvérei: András és Ders az ő távollétében magokhoz ragadtak s Bulchi Zudar Istvánnál zálogba vetének.[2]

Gergely atya a szépművészetek mestere s magyarhoni rendfőnök, Váradon 1499 junius 6-án megerősitette Alattyány Miklós váradi nagyprépostnak a várad-velenczei apáczáknál tett kegyes alapitványát.[3]

1531-ben *Athyai Péter* lector volt s mint ilyen, tanitással foglalkozott.[4]

Nagochi Márton, kit 1542-ben a Váradon tartott káptalanban negyedszer is megválasztának tartományi rendfőnöknek; 1549-ben mint váradi házfőnök fordul elő.[5] A rend valamely ép oly kegyes, mint szerény jótevője, ki nevét nyilvánosságra hozni nem engedé, azon kellemes helyzetbe juttatá, hogy Körös-parti egyházukra uj fedelet tétethetett — utoljára.[6]

[1] *E munka I. kötete* 441. l.

[2] «religiosus et venerabilis vir Dominicus emeritus Guardianus *claustri* beati Francisci de Waradino.» A váradi káptalan eredeti, hártya levele. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1542. 73. — D. L. 6990.

[3] *Lásd alább:* APÁCZÁK — VÁRAD-VELENCZEI KLASTROM.

[4–6] FRIDRICH O: *Hist. Ord. S. Francisci.* II. 189. és I. 30. ll. — NAGOCHI M. *idézett levele.*

DEBRECZENI KLASTROM.

ALAPITÓJA. — SZENT EDÉNYEINEK GAZDAGSÁGA S AZ EBBŐL VONT KÖVETKEZTETÉS. — SZERZETESEINEK VÁLTOZÁSA S KÖZKEDVELTSÉGE. — ISKOLÁJA, VÉDSZENTJE S EGYKORI HELYE.

Alapitója a rend iratai szerént Jakab nevü nemes a XIV-ik század elején.[1] Ki volt különben e Jakab? közelebbről meg nem határozzák, de már a dolog természete oda utasit, hogy e férfiut Debreczen birtokosai közt keressük. E birtokosok családfáján s épen a megjelölt időben a Jakab név csakugyan nem hiányzik. E nevet viselte Dósa nádor ifjabb fia, ki 1325-től kezdve Szabolcsmegye főispánja volt;[2] sőt Debreczen másik birtokosának, Péternek fia szintén Jakab.[3] A debreczeni Ferencz-rendüek alapitója tehát épen ugy lehet Dósa nádor, mint Péter fia, de az a körülmény, hogy a klastrom Debreczen városának ama részében állt, mely ez utóbbiról ma is «Péter-fia» nevet visel és igy kétségkivül az ő birtoka volt, — e körülmény nyilván arra mutat, hogy Jakab, a debreczeni Ferencz-rendüek alapitója senki más, mint Péter fia.

Kétségkivül ő volt az, ki ősei debreczeni monostorát a Domokos-rendüek eltávozása után nem hagyta soká lakatlanul s kora másik kedvelt szerzetének, a Szent-Ferencz-rendnek tagjaival sietett azt ujra megnépesiteni.

E rendnek XIV-ik századi debreczeni élete s működéséről egykoru tudósitásaink nincsenek, de midőn Hunyady Jánosnak 1448-ik leveléből olvassuk, hogy a debreczeni Ferenczrendüek mily drága egyházi öltönyök és szerekkel rendelkeztek, hogy drágakövek és gyöngyökkel dazdagon ékesitett arany-ezüst szent edényeik sem hiányozának,[4]

[1] «Ecclesiam .... quamdam desolatam, dirutamque contulerat Carolus I. rex Hungariæ Anno 1312. quam postea miles quidam, Jacobus nomine .... in Monasterium erexit.» *A Szent-Ferencz-rendüek 1851. évi névkönyve.* — PÉTERFFY K: *S. Concilia.* II. 280. l.

[2] NAGY I: *Anjoukori okmánytár.* II. 140. 196. ll.

[3] *Lásd fentebb: 197. l.* DEMETER KANONOK.

[4] «multis, variisque et pretiosis ornamentis et paramentis ecclesiasticis ac sacris vasis aureis et argenteis, lapidibus et aliis gemmis pretiosis copiose deco-

ezáltal visszatükröztetni látjuk a szerzetesek 1448 előtti egész életét: a buzgalmat, a munkásságot, melyet kifejtettek s a hivek áldozatkészségét, melyet felgyulasztottak. A bőség egyrészt Isten áldásának, másrészt az ember szorgalma s takarékosságának jele.

Hunyady ugyan azt emliti, hogy az emlitett drágaságok királyok ajándékai valának, de e megjelöléssel kétségkivül azoknak inkább fejedelmi voltára akart figyelmeztetni; mert a legértékesebbek lehettek a várost meglátogató királyaink adományai, de legnagyobb részök mégis csak a debreczeni egyház hiveitől s ezek közt első sorban fejedelmi gazdagságu kegyuraitól s urnőitől származott.

De mint a társadalom minden osztályánál, ugy a szerzetesrendeknél is a szerencse hosszas kedvezése a munkakedvet, az erkölcsök szigorát megvesztegeti, s igy történhetett, hogy Hunyady János idézett levelében már a debreczeni Ferenczrendüek életét megvizsgáltatni, s visszaéléseiket megszüntetni kéri. Kétségkivül e felterjesztés következménye volt, hogy mihelyt Mátyás király erélye az ország ügyeinek némi rendet parancsolt, a debreczeni szerzetesek ügye is napirendre került s 1466-ban az addig enyhébb rendü ferenczeseket a szigorubb rendüekkel váltották fel.[1]

Ezek ellen, ugy látszik, nemis volt többé panasz; mind a kegyuri család, mind a nép vonzalmát meg tudták nyerni.

Mátyás király anyja, Szilágyi Erzsébet, ki földesasszonya volt Debreczennek, kegyelmét mutatta irántok,[2] s példáját követték a későbbi birtokosok, ugy Zapolyay János,[3] mint Török Bálintné, ki gyóntató atyját is közölök választotta[4] s hamvait a klastrom sirboltjába temetteté.[5]

ratis, pro divinis ibidem celebrandis officiis sufficienter et copiose per divos dicti Regni Reges fundati et dotati fuerint.» Gr. Teleky J: *Hunyadiak kora.* X. 233. l.

[1] «Domus Brezen Diœcesis Waradiensis in Hungaria sub finem huius anni (1466) transivit ad observantes iubente Pontifice, procurante Elisabetha Mathiæ regis genitrice, exequente mandatum Episcopo Waradiense.» Wadding után Hevenessy. *Budapesti egyetemi könyvtár.* 39. kötet. *K.* 311. l.

[2–3] 1470-ben rendelte, hogy a mészárosok a levágott állatok nyelvét részben a szerzeteseknek szolgáltassák be, s e rendeletet 1513-ban Zápolyay János saját városában, Debreczenben kelt levelével megerősitette. Fridrich O: *Historia Ord. S. Francisci.* II. 220—221. ll.

[4] Fridrich O: *Historia Prov. Hung. Ord. Minorum S. P. Francisci.* I. 30. l.

[5] Szerémi Gy: *Emlékirata.* 100. l.

A nép s a szerzetesek jó viszonyának emlékét s bizonyitékát az egykoru kronikás jegyezte fel, midőn leirta, hogy Laszki Jeromos boszut forralván Debreczen előkelő polgárai ellen, ezeket először a klastromba rendelte fel, de később saját szállására, «mert attól tartott, hogy a szerzetesek kiszabaditják a polgárokat».[1]

Foglalkozásuk az isteni tiszteleten s a betegek látogatásán kivül a népnevelésre is kiterjedett. Már maga azon körülmény, hogy amint a külföldi egyetemek látogatóiról értesülést nyerünk, sürün találunk azok közt debreczeni származásuakat, nyilván arra mutat, hogy e városnak rendezett iskolával kellett birnia, mely képes volt a magasabb műveltség utáni vágyat is felkelteni hallgatóiban.

Mikor hagyták el a szerzetesek Debreczent? határozott adatunk arra nincs, de valószinüleg még 1556. év előtt, mert mig a váradi, szalárdi, sőt még a gyulai Ferenczrendüek is féltőbb drágaságaikat az idézett évben az ecsedi várba szálliták: nem olvassuk, hogy az Ecsedhez sokkal közelebb eső debreczeniek hasonló elővigyázattal éltek volna, pedig, mint Hunyady leveléből láttuk, volt mit félteniök.

Klastromuk a bold. Szűz tiszteletére volt szentelve[2] és semmi kétség benne, hogy a mai protestans főiskola helyén állt épen ugy, mint a sárospataki főiskola szintén egy régi klastrom alapjain emelkedett fel.[3]

GYULAI KLASTROM.

FOLYTATÁSA A RÉGI MONOSTORNAK. — VIRÁGZÁSA, MAJD HANYATLÁSA. — EGYIK HÁZFŐNÖKÉNEK VÉRTANUI HALÁLA. — EGYHÁZI DRÁGASÁGAIBAN UTOLSÓ NYOMA S EMLÉKE.

Rendes konvetté alakulását a rend történetirója 1531-re teszi,[4] de már maga e tény amellett szól, hogy régebb idő óta létezett. Midőn

[1] «Quia timebat Lacki Jeronimus de monachis, quod expedirent eos cives monachi forsan.» SZERÉMI GY: *Emlékirata.* 343. l.

[2] *Szilágyi Erzsébet fentebb idézett levele.*

[3] Már *Révész* I. megjegyezte, hogy a klastromi iskolát alakitották át főiskolává. *Protestans figyelmező.* 1870. évf. 395. l. — A klastrom a mai főiskola helyén is a főuri kastély előtt állt; régi kastélyaink, tudjuk, mily terjedelmes udvarral s kerttel valának környezve. V. ö. SZŰCS I: *Debreczen története.* I. 134. l.

[4] «Anno Domini 1531 . . . locus Gyulensis in formalem Conventum erectus fuit.» FRIDRICH O: *Historia Ord. S. Francisci.* I. 28. l.

pedig olvassuk, hogy a pápa 1409-ben Maróthi János macsói bánnak, ki akkoron Gyulát birta, hatalmat ad, hogy a Gyula tartozékát képező Vári községben Szent-Ferencz rendjének egy «más» konventjét is felállithassa,[1] ebből világos, hogy e rendnek Maróthi uradalmában már akkor létezett egy konventje s valószinüleg Gyulán.

E konvent mintegy folytatását képezé az elenyészett gyulai, valószinüleg apátsági monostornak, s ugyanannak helyén állhatott. E hely azonban még eddig nem volt biztosan meghatározható; csak az bizonyos, hogy a ferenczesek, rendjök szokása szerént, kész városba költözének be s idetelepitésökkel Gyula birtokosának is, mint kegyuroknak, az volt szándéka, hogy általok a város lakóinak lelki vezéreket s alkalmas tanitókat adjon.

Hogy pedig e klastrom csakugyan egyike volt régi nemzetségi monostorainknak, igazolja ama körülmény, hogy midőn az utolsó Hunyady leánya s özvegye itt kiszenvedtek, drága hamvaikat nem vitték sem a Frangepánok tengerparti sirboltjába, sem Vajda-Hunyadra, hanem a gyulai klastrom egyházában temették el.[2]

Különben e klastrom történeteiből csak keveset tudhatunk. 1452-ben itt a rend tartományi gyülést tartott, mely Becheni Mihályt, Kapisztranói János kortársát s barátját választotta meg tartományi főnöknek.[3]

A gyulai klastrom tehát a XV-ik század közepén virágzott s hanyatlása, mely az 1531-iki uj szervezést tette szükségessé, csak jóval később, a mohácsi vész napjaiban következhetett be. Erre azonban csakhamar ismét megizmosodott; 1533-ban ujra itt tartá a rend tartományi gyülését, mely alkalommal Nagochi Mártont tartományi főnöknek választák, Zylai Benedeket titkárnak, Thárnoki, Kopácsi, Szegedi és Bakó atyákat pedig definitoroknak.[4] E nevek tulajdonosai közöl egyik-másik lehetett a gyulai klastrom tagja is s neveik tanuskodnak nemzetiségökről.

Tagjai közöl határozottan csak egyet ismerünk: Szegedi Tamást,

[1] «1409. nobili viro Joanni de Marauth bano Machoviensi facultatem dedit Pontifex alium conventum ædificandi ad honorem S. Ladislai Regis in villa Wáry Diœcesis Waradiensis. *Budapesti egyetemi könyvtár:* Hevenessy. 39. kötet *K.* 139. l.

[2] Szerémi Gy: *Emlékirata.* 44—45. ll.

[3-4] Fridrich O: *Historia Ord. S. Francisci.* I. 12—29. ll.

ki itt házfőnök volt, de akit, midőn innet, ugy látszik, szülőföldére, Szegedre átment, a törökök negyedmagával együtt lefejeztek 1552 augusztus 16-án.[1]

Evvel a gyulai klastromra is elérkeztek a szenvedések, sőt a pusztulás napjai. 1556-ban ők is, mint váradi testvéreik, tehát, ugy látszik, közös elhatározással, az ecsedi várba szálliták becsesebb s nélkülözhető egyházi szereiket, melyekből több mint egy félszázados gondviseletlenség, sőt pusztitás után is még tiz darab oltárteritő, kazula és palást megvolt, ezek között két kazula és egy palást nehéz selyemből, drágakövekkel kirakva. A kazulák egyikére a szent kereszt volt himezve, felette a fiait önvérével tápláló pelikánnal, alatta Szűz-Mária és Evangelista-Szent-János között az ur Jézussal, legalul pedig Szent-Péter és Pál apostolok. Egy másik s harmadik kazula szintén himes munkában a kinszenvedés jeleneteit tüntette fel.[2] Nemcsak hazai vallásosságunknak, hanem magasabb műveltségünknek is ugyanannyi emlékei ezek, mert az eféle műdarabok akkor még nem készültek gyárilag, hanem itthon műveltebb, sokszor főrangu hölgyeink sajátkezüleg dolgoztak rajtok s ajándékképen nagy öröm, vagy nagy bú emlékéül adták az egyházaknak.

1556-on innen a gyulai klastrom eltünik. Mikor lett laktalanná s pusztult el? arra eddiglen nincs adat. A körülmények arra mutatnak, hogy emlékszerü egyházaink egyike pusztult el vele.

GERLAI KLASTROM.

UJ MEGNÉPESITÉSE, DE ISMÉT KORAI PUSZTULÁSA. — TORNYA LEGMESSZEBB S LEGTOVÁBB LÁTSZOTT KI A PUSZTÁRA.

Ez is, mint a gyulai, az ős apátsági monostor helyén keletkezett s az Ábrámffy nemzetség családi klastroma volt.[3] Első nyomára 1531-ben akadunk, midőn a Szent-Ferencz-rendüek Váradon tartott tartományi gyülése elhatározta, hogy Ábrámffy ő méltóságának megkeresésére Gerlára négy szerzetes menjen, de ha ő méltósága keveslené, akkor

[1-2] *Magyar Sion.* II. 498. — 233. l.

[3] *Lásd fentebb:* A GERLAI APÁTSÁG. 385. l.

menjenek hatan.[1] Melyik volt ez az Ábrámffy nemzetség számos tagjai közöl? határozottan tudnunk nem lehet, mert a keresztnév a rend történetirójának tollában maradt; de lehet, hogy az a János, ki épen az idézett évből mint váradi olvasó-kanonok ismeretes.[2]

Az is valószinü, hogy a Ferencz-rendüek 1531-iki gerlai küldetése nem valami uj klastrom megnépesitését jelenti, mert itt is ugy történhetett, mint a szomszéd Gyulán, hogy a Ferencz-rendüek már régebben laktak itt s csak ideiglenesen szüntek meg. Az Ábrámffyak szintén előkelő nemzetséget képeztek s ezeknek mindig megvolt családi szerzetök; másrészt a XVI-ik század közepe már nem igen kedvezett ily szerzetesrendi intézmények uj behozatalának, s ha ez mégis megtörténik, a rend irója nem szárazon, mint köznapi dologról, hanem ünnepélyesen emlékszik meg róla.

De a gerlai klastrom egy-két évtized mulva ismét pusztán maradt; 1552-ben a gyulainak szerzetesei még emlittetnek, de a gerlai már nincs felvéve a létező klastromok közé.[3]

Mikor, mi okból pusztult el? azt könnyen sejthetjük, de közelebbről meghatároznunk adatok hiányában nem lehet. Tornya, mely legmagasabb épitmény volt a vidéken, a mult században még állt, de egyéb részei már akkor is romokban hevertek.[4]

SZALÁRDI KLASTROM.

SZALÁRD BIRTOKOSAI. — KÖZÉPKORI VÁROS. — EGYHÁZÁNAK LÁTKÉPE, ALAPRAJZA, SIRBOLTJA. — KLASTROMÁNAK TÖRTÉNETI NYOMAI S MŰVELŐDÉSI HATÁSA. — UTOLSÓ EMLÉKE.

Szalárd művelődési s forgalmi központja volt mindig azon terjedelmes uradalomnak, melynek védelmi bástyáját a vele tőszomszédos

[1] «Anno Domini 1531. iterato convenerunt Patres nostri in Conventu Varadiensi ad celebrandum Capitulum Provinciale .... In hoc Capitulo .... fuit item ordinatum, ut ad locum Gerla, ad requisitionem Illustrissimi Domini Abrahamfi, quatuor fratres mittantur, si eis præfatus Dominus contentus fuerit, secus adhuc duo submittantur.» FRIDRICH O: *Historia Ord. S. Francisci.* I. 28. l.

[2] *Lásd fentebb:* 170. l.

[3] FRIDRICH O: *Historia Ord. S. Francisci.* I. 32. l.

[4] HAAN L: *Békésvármegye hajdana.* I. 66. l.

Adorján vára képezte. E várnak osztozott jó és balszerencséjében, avval együtt cserélte-váltotta urait.

Első ismert birtokosa Miklós, Pál országbiró fia, de midőn ez és testvérei IV. László király ellen pártot ütének,[1] királyi adományképen a Borsa nembeli Tamás fiainak kezére került, kiknek, nevezetesen Kopasz nádornak pártütésével ismét, 1317-ben a koronára szállt,[2] 1401 körül pedig Zsigmond király ismeretes bőkezüsége a Csáky nemzetség birtokába juttatá.[3]

Ily nevezetes nemzetségi birtok kétségkivül már kereszténységünk első korszakában szintén nem állt monostor nélkül, de hogy az hol emelkedett? a szomszédos szent-imrei magaslaton-e, hol csakugyan apátság létezett, vagy Adorján vára helyén, avagy épen Szalárdon? oly kérdések, melyekre adataink elégtelensége miatt nem felelhetünk. Annyi bizonyos, hogy fentebbi sejtelmünk igazolásaképen a későbbi korban itt is látunk egy klastromot, melyről történeti emlékeink csak a XV-ik században kezdenek szólani, de a klastrom egyházának építészeti izlése nyilván azt vallja, hogy az legalább is egy századdal előbb létezett.

Szalárd ekkor, a XIV-ik században, már város volt s vásárai annyira népesek, hogy a király embere s a váradi káptalan bizonysága nem egyszer keresék fel a szalárdi vásártért, hogy ott középkori szokás szerént a birói megidézéseket közhirré tegyék.[4]

A mai Szalárdtól napnyugatra, a községen kivül egy puszta tér napjainkban is «Varga-utcza» nevet visel, jeléül egyrészt annak, hogy Szalárd egykor odáig terjedett, másrészt pedig, hogy nagyobb számmal lehettek benne a városi élet alkotó elemei, az iparosok. És igy azon egyház, melynek távlati képét itt bemutatjuk s mely most Szalárd nyugati oldalának legszélén emelkedik, hajdan benn, a város közepén állt, tehát épen ugy, mint vagyontalan szerzeteseink egyházai rendesen s ez is ilyen szerzetesek, a Szent-Ferencz-rendüek egyháza volt.

[1] Fejér Gy: *Codex dipl.* V. 3. 259. l. Itt figyelembe veendő, hogy aki birta Adorján várát, birta Szalárdot is.

[2] Nagy I: *Anjoukori okmánytár.* II. 216—219. ll.

[3] Fejér Gy: *Codex dipl.* X. 4. 65. és 413. ll.

[4] *Zichy-okmánytár:* III. 591. l.

Mikor, ki telepitette ide ama rend tagjait? arról hallgatnak történeti emlékeink. Legvalószinübbnek látszik a feltevés, hogy a Csákyak szerveztek itt maguknak családi klastromot, melynek elfogadhatósága ellen nemis hozható fel egyéb, mint csupán ama körülmény, hogy a Csákyak szalárdi birtoklása a XV-ik századdal, tehát a csucsives épitészet kései korában kezdődik, a kérdéses egyház szentélyének éjszak-

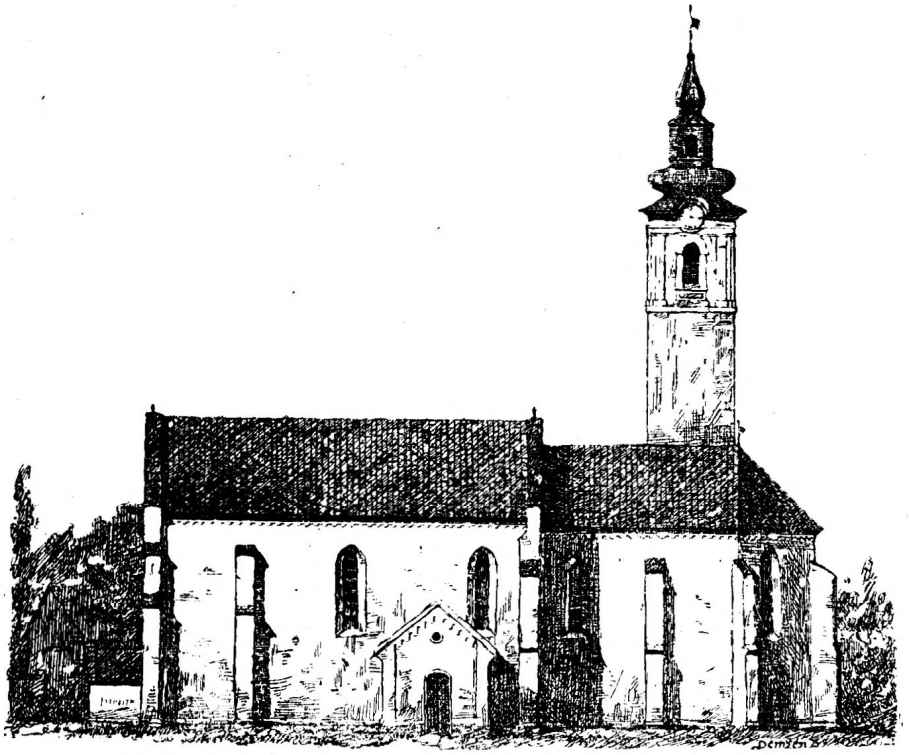

keleti oldalán pedig fenmaradt egy ablak, melynek mérmüvei, mint mellékelt rajza is mutatja, a csucsives épitészet első korára vall.

Különben ez egyház, mint mellékelt alaprajzából első tekintetre látható, egyenesen szerzetesek számára terveztetett és épült.

Ezt igazolja kelet felé tekintő hosszszentélye, melynek éjszaki oldalánál emelkedik, mint klastromi egyházainknál rendszerént, a torony, hogy a szentélyben imádkozó szerzeteseknek kezök ügyében legyenek a harangok. Nyugati oldalán nem volt tornya.

Ablakai mind csucsivesek, de mérműveik már kitörvék, kivéve azon egyet, melyről már szólottunk s mely társainak sorsát azáltal kerülte el, hogy korán befalazták.[1] Diadalive szintén csúcsives s ötoldalu féloszlopokon emelkedik. Eredetileg mind a hajó, mind a szentély boltozva volt, de most teknő-alaku famennyezet boritja. Általában ez egyház arányos beosztásával, hosszusága háromszor annyi, mint szélessége, s karcsu, könnyed emelkedésével ma is kellemesen hat a belépőre.

Kivül a falakat kéttagu támok erősitik és igy alkalmasakká tették a rajtok emelkedő boltozat nyomásának elviselésére; a támok párkányai, valamint az egész egyházat körülfutó alsó párkányzat fara-

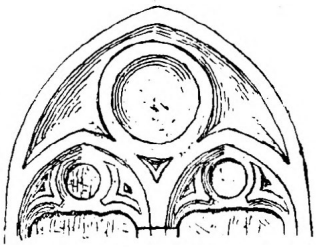

gottkővel van szegélyezve. Különben az egyház téglaépület, téglái gyönyörük, méretök: 28. 12. 5—6 $^{c}/_{m}$.

De nem kevésbbé érdekes része ez egyháznak a ma ugynevezett sekrestyéje, de amely hogy nem az volt, igazolja ama körülmény, hogy bejárással az egyházba nem birt. Ez egy keresztbolthajtásos, négyszögü épület, mely a szintén négyszögü torony éjszaki oldalához van csatolva, egy ajtóval nyugat felé s két kis, csucsives ablakkal keletnek. Bolthajtását kőgerinczek tarják, melyek vasgyámokról indulnak ki s egy emberi főt feltüntető zárkőben találkoznak.

A gerincz átmetszetét s a zárkövet, mint érdekes és jellegző két darabot a mellékelt rajzokban szintén bemutatjuk.

[1] Ez ablak alsó részébe, kivül, egy körül-belül egy méter magas kőlap van befalazva, melyen domborműben egy már lekopott emberi mellkép látható s ennek jobbján e felirat: ANO DOMINI 1570. a többi szavak már olvashatatlanok. Kétségkivül valamelyik Csáky sirkövének töredéke.

Meters
0
2
4
6
8
10
12
14
16
18
20

E darabok már magukban is meghatározzák a kis épület keletkezésének korát s építőjének legalább nemzetségét. A gerincz kései gót, tehát XV-ik századi, az emberi fő a Csáky nemzetség czimere, mely itt tiszta eredetiségében tünik fel s mely eszerént nem török fej, mint az e főuri nemzetség ujabbkori czimerein látható. Ez épületet tehát egyik Csáky emeltette a XV-ik században, hogy melyik? annak meghatározásában segitségünkre jönnek az irott emlékek.

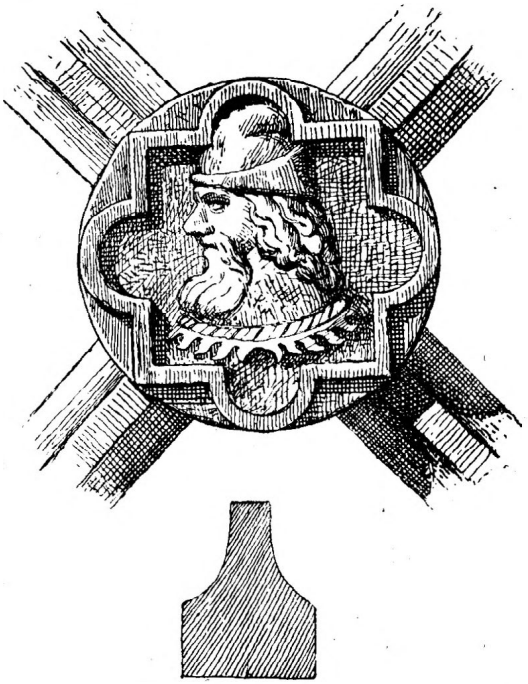

Midőn. Csáky Benedek Miklósnak, a szörnyü véget ért csanádi püspöknek atyja, Adorján várában 1490. deczember 21-én «beteg állapotjában» végrendeletét készité, egyebek között igy szól: «az én testemet penig hagyom, hogy temessék az földbe, az Bódog Szűz-Máriának Clastromába, mely Szalárdon épittetett az Minores szerzetből való Barátok közt, az Nagyságos Csáki Ferencznek, az én szerelmes atyámnak *koporsajába* azoknak ez Barátoknak minden Czeremóniáival.»[1]

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* N. R. 1862. 2. §. 2.

Itt a «koporsó» kifejezés régi magyarsággal annyit jelent, mint a mai sirbolt és igy bizonyos, hogy Csáky Ferencz, ki 1468 táján halt meg, Szalárdon sirboltot épittetett, ez pedig alig lehet más, mint a ma ugynevezett sekrestye, melynek épitészeti stylje Csáky Ferencz korának különben is megfelel.

A végrendelet idézett szavaiból megtudjuk azt is, hogy ez egyház a boldogságos Szűz tiszteletére volt szentelve.

Az egyháztól északra állt a klastrom, melynek első említését 1451 január 20-áról olvassuk, midőn Várad legnagyobb püspökeinek egyike, Vitéz János e klastrom falai közt időz s innet válaszol egykori hivataltársa, Bári Miklós egri kanonok levelére, üdvözölvén őt tudori előléptetése alkalmából.[1] A levelet Bárinak szolgája hozta Vitézhez, mely körülmény mig egyrészt az akkori közlekedési viszonyokra vet világot, másrészt sejtenünk engedi, hogy Vitéz huzamosabban időzhetett itt, különben a levél vivőjét nem küldték volna utána Váradról Szalárdra. Ki tudja, mily codex, szent-atya vagy római klasszikus iró munkája vonzhatta ide a tudományszomjas főpapot?

Klastromaink, bármily szegények voltak is, olyas szellemi kincsekben nem szükölködtek. Falaik között mindig számlált oly férfiakat, kik részint magok művelék a tudományt, részint annak szeretetére s ápolására másokat tanitának meg. Ez utóbbiak közé számitható azon Szalárdi Sándor János, ki 1417-ben a bécsi egyetemen a prokuratorok közt tünik fel,[2] s azon másik Sándor, ki 1444-ben a budai káptalan egyházában Szent-Katalin oltárának igazgatója volt.[3] Hogy ezek szalárdi származásuak voltak, igazolja nemcsak a Szalárdi előnév, hanem még inkább ama körülmény, hogy Sándor Jánosnak itt lakott fivére, Miklós, itt volt atyai birtoka, melyen utóbb esztergomi kanonok s gömöri főesperes korában is tisztje által gazdálkodást folytatott.[4]

A szalárdi klastrom végső éveiről még hiányzanak a tudósitások. 1556-ban itt is, mint Váradon és Gyulán, a szerzetesek sietnek meg-

[1] Schwandtner J. Gy: *Scriptores rerum Hung.* II. 98—99. ll.

[2] Fraknói V: *Magyarországi tanárok s tanulók a bécsi egyetemen.* 42. l.

[3] *Kállay-család levéltára.*

[4] Valószinüleg egy személy azon János baccalaureussal, kit 1427—1447. évek közt mint gömöri főesperest emlit az esztergomi kanonoki névsor. *Memoria Ecclesiæ Strigon.* 130. l.

menteni becsesebb egyházi szereiket, s azokat az ecsedi várban helyezik el. Ezekből még 1617-ben is megvolt két antipendium az oltárok elé, továbbá három kazula s ugyanannyi dalmatika, valamennyie nehéz selyemből aranyszálakkal s aranypikkelyekkel. Nevezetesen a kazulák közt kitünt egy, melynek hátsó keresztjére a bold. Szűz volt kihimezve a kis Jézussal s mellette egyik oldalon az üdvözlő angyal, másik oldalon Szent-Pál és Szent-Bertalan apostolok. Talán épen egyik vagy másik Csáky hölgy kezeinek munkája. A dalmatikák közt pedig kettő fekete selyem volt arany virágokkal, kétségkivül a Csákyakért tartott gyászmiséknél használták.[1]

Ezenkivül a szalárdi Szent-Ferencz-rendüeknek többé semmi nyomuk; klastromuk is elenyészett nyomtalanul.

TELEGDI KLASTROM.

TEMPLARIUSOK VAGY APÁTSÁG? — CSANÁD ÉRSEK MÁSODIK BIHARMEGYEI ALAPITÁSA. — A TELEGDI KLASTROM HOSSZU FENNÁLLÁSA, DE ANNÁL RÖVIDEBB TÖRTÉNETE.

Szent-Ferencz szigorubb rendjének történetirója nem ismeri, mert talán az ugynevezett conventualisokhoz tartozott; de Pázmány Péter határozottan szól róla azon érdekes megjegyzéssel, hogy e rend tagjait Csanád érsek telepitette Telegdre, a templáriusok egykori klastromába 1335-ben.[2] A «veres barátok»-ról szóló hagyomány, ugy

[1] «*Antipendium* rubrum ex holoserico, cui per totum aurata scuta sunt intexta .... *Antipendium* album ex Damascena cum scutulis ex auratis filis intextis .... *Casula* rubra ex holoserico, cuius stamen est viride, habetque rosulas auratas sparsim intextas. Crux habet quinque apostolos opere elevato factos .... *Casula* ex auratis filis cum holoserico rubro, sed exiguo, texta. Crux est ex holoserico rubra, cui dense intexta sunt aurea fila .... *Casula* alba ex Damascena, auratis filis scutulatim ornata. Crux habet B. Virginem cum infante, a lateribus est Annunciatio B. Virginis, postea S. Paulus et S. Bartholomeus .... *Dalmatica* alba ex Damascena .... *Dalmaticæ* duæ ex nigro holoserico cum stamine rubro, cui aurei flosculi sunt intexti.» KNAUZ N: *Régi egyházi ékszerek. Magyar Sion.* II. 228—229. ll.

[2] «Telegdiense (claustrum) olim templariorum: restauravit et dedit Franciscanis anno 1335. Chanadinus Archi-Episcopus Strigoniensis.» PÉTERFFY K: *S. Concilia.* II. 281. l.

látszik, már Pázmány korában is élt a nép között s a halhatatlan bibornok e hagyományt vehette tudósitása alapjául, mert hogy a mai Mező-Telegden — Pázmány tudósitása ide szól — valaha templáriusok laktak volna, annak legkisebb elfogadható nyoma sincs történeti emlékeinkben.[1] De minden valószinüség szerént volt ott valamely monostor, mely Csanád érsek korában már elhagyatva állt s az érsek azt népesithette meg Szent-Ferencz szerzeteseivel. Telegd szintén már az Árpádok alatt egy tekintélyes nemzetségi birtok központját képezé, melyhez a Sebes-Körös völgyén még tizenegy község tartozott[2] s ily központ ama korban nem állott monostor nélkül, mint később csakugyan találunk benne klastromot.

Hajdani monostorának mintegy árnyéka gyanánt tünik fel amaz apátság, melyet szerzetesrendeink történetirói Szent-Gábor főangyalról czimeznek s helyéül Mező-Telegdet jelölik ki. Ez apátság egykori létezése bizonyos, de helyisége nincs kellőkép meghatározva, sőt ellenkezőleg, amit e meghatározás indokolására felhoznak, az épen Telegd ellen szól s a kérdéses apátság helyéül a szintén biharmegyei Gáborjánt sejteti, amint kétségtelen is, hogy nem mező telegdi, hanem gáborjáni apátságot kell értenünk alatta.[3]

Különben is az állitólagos telegdi apátság a Ferencz-rendüek Telegdre jövetele előtt létezhetett, de ugyanakkor léteztek volna ott a templáriusok is, ez pedig együtt véve egy olyan hely és birtokra nézve, mint Telegd, nemcsak szokatlan, hanem terhes is lett volna. Ennél-

[1] «Relationi huic assentiri difficile est» mondja a telegdi templáriusokról szóló tudósitásra FUXHOFFER-CZINÁR: *Monasteriologia.* II. 164. l.

[2] E községek: Bertény, Boros-Telek, Szakadát, Szabolcs, Pósalaka, Sonkolyos, Dubricson, Telki, Jenő, Battyán s Telkesd egy része. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* N. R. 922. 14.

[3] «Tres passim a nostris in provincia Bihariensi recensentur Abbatiæ. Prima: B. M. V. de Szent-Jobb, secunda Bihariensis oppidi (!) etiam B. M. V. tertia denique de Mezőtelegd. Hanc et Vindisch et compendiator Belii eo cum axiomate referunt fuisse Abbatiam celebrem. Bonbardi in Topographia Hungariæ Abbatiarum Bihariensis (Szent-Jobb) et Mezőtelegdiensis suo tempore rudera superfuisse narrat, seculo nempe XVIII-vo (látta a telegdi *vár* romjait). Ladislaus Thuróczi in elegante sua Hungaria tres æque enumerat Abbatias Comitatus Bihariensis, duos ut supra B. M. V. tertiam sine certo loco S. Gabrielis.» FUXHOFFER-CZINÁR: *Monasteriologia.* I. 297. l. — *Lásd fentebb:* SZENT-MIHÁLY FŐANGYAL GÁBORJÁNI APÁTSÁGA.

fogva csak az egyiket fogadhatjuk el, éspedig a valószinübbet: az apátságot, de ezt sem Szent-Gábor czime alatt, mert e czimre a szintén csak véleményezett telegdi apátságnak történeti jogosultsága nincs.

Hogy Csanád érsek, a volt váradi prépost s a váradi kiskáptalan alapitója, mily módozattal tette le e másik biharmegyei alkotásának alapjait? arról hallgatnak történeti forrásaink, valamint általán tovább, mint két századon át nem értesülünk a telegdi klastrom sorsáról. De hogy e hosszu idő alatt folyton létezett s buzgalma és munkásságával nemcsak kegyurai, a Telegdyek, hanem az egyszerü nép rokonszenvét is meg tudta nyerni: azt igazolják azon történeti adatok, melyek e klastromot annak már csak megszünte után emlegetik.

Csanád érsek késő utódjai: Telegdy Mihály és Miklós nagy meghasonlásba estek egymással: Miklós az uj hit hive lett s azon javakat, melyeket ősei a birtokaikon létezett egyházak s egyházi személyek részére adományoztak, elfoglalta. Mihály, ki hű maradt atyái hitéhez, azon alapon, hogy a kegyuri jog kettejöket közösen illette, az elfoglalt javakból két egyenlő részben osztályt követelt.[1] Miklós erről elejéntén hallani sem akart, de végre küzdelmes per után megirták az osztálylevelet, melyben apróra elő van sorolva, hogy az egyházi javakból kinek mi jutott?

E levél vet világot a telegdi klastrom multjára is s megtudjuk belőle, hogy a szerzetesek leginkább a kegyuri család évenkénti kegyes adományaira s a nép alamizsnáira voltak utalva, mert birtokaik oly csekélyek valának, hogy az élet szükségeit csak kis részben fedezheték s mindössze egy kevés szénát adtak teheneik s a vendégek lovainak számára és egy kevés bort asztalukra.

Nevezetesen volt egy kuriájok s kertjök a klastrom mellett,[1] továbbá egy-egy szőlejök Telegden és Szabolcson, melyek közől áz utóbbit Okos György, Telegdy Miklós őseinek jobbágya hagyományozta lelke üdvösségéért örökös misére a klastromnak;[2] végre szintén egy-egy rétjök ugyancsak Telegden és Szabolcson, melyek közől a telegdi — «Barátok rétje» nevet viselt.[3] De annál gazdagabb volt klastro-

[1] «Curia et hortus Cœnobii iuxta ipsum Claustrum existens in duas partes æquales» etc. *Br. Vesselényi-család levéltára.*

[2-3] *E munka I. kötete* 431. l. — «Vineas ad Claustrum Thelegdiense pertinentes ex progenitorum suorum largitate eo dedicatas fuisse, similiter et fenetum

muk egyháza, mert nem kevesebb, mint ezer kétszáz magyar forint becsára volt azon arany-ezüst szent edényeknek, s drágakövek és gyöngyökkel kirakott egyházi öltönyöknek, melyeken a két atyafi-testvér szintén osztozott s melyek közt valának kétségkivül a klastrom volt ruhái s edényei is.[1]

Csak «volt» mondjuk, mert ugyanezen alkalommal Mihály és Miklós urak Telegd két egyházán is megosztoztak, s a klastromi egyház, mely temetői joggal birt,[2] az ősi hit hivének, Mihály urnak jutott, hogy — mint az idézett oklevél mondja — «vallása szertartásait ott folytathassa .... de a két különböző vallás papjai egymást megbecsüljék.»[3] Telegdy Mihály papjai azonban már ekkor nem voltak szerzetesek, mert a Szent-Ferencz-rend tagjai 1561-ben már elhagyták volt telegdi klastromukat.[4]

Ma már e klastrom egykori helye is bizonytalan. A hagyomány szerént azon emeletes urasági épület lett volna, mely a protestans egyház éjszak-keleti végében áll, ami lehetséges is, csak az a bökkenő, hogy ott egyháznak semmi nyoma, pedig a klastromnak, mint láttuk, külön egyháza volt. Annyi bizonyos, hogy benn a városban állt, de kérdés, hogy a régi vár falain belül-e?

in territorio Szabolcs existens» etc. «In territorio Thelegd essent duæ insulæ: «Barátok-rétje megett kis fizes» etc. *Br. Vesselényi-család levéltára.*

[1] «Insuper res ecclesiasticæ, nempe aureæ, argenteæ, gemmæque, ac alii lapides pretiosi et margaritæ, item indumenta sacerdotalia et altarium ad summam fere mille ducentorum florenorum hungaricalium extendentia ab antecessoribus et patribus nostris ad ipsas ecclesias ordinata .... quibus .... ipsæ ecclesiæ et *Cœnobium monachorum* fuerant decoratæ et refertissimæ.» *Br. Vesselényi-család levéltára.*

[2] «ad murum Cymeterii eiusdem claustri. *i. h.*

[3] «Michael Thelegdy suas, quas amplectitur cerimonias in Claustro, Nicolaus autem in templo Sancti Stephani .... continuare et exercere possint libere .... cautela ista interiecta, quod ordines ecclesiastici unus ab altero honorifice et pacifice conserventur.» *i. h.*

[4] «Quia autem iam huiusmodi ritus ecclesiastici desierunt, monachi etiam cœnobium (Telegdiense) incolere defecerunt.» *Br. Vesselényi-család levéltára.*

PÁLOSOK.

KÁPOLNAI KLASTROM.

HELYE. — SZERZETESEINEK FOGLALKOZÁSA. — JÓLTEVŐI. — VISZONTAGSÁGAI. — ISMERETES SZERZETESEI.

 ÁRADRÓL éjszaknak, a Bihari-hágó felé menve, ez utóbbinak már közelében kis csermely szeli keresztül az utat. A csermely forrása az úttól alig száz lépésnyire fakad s a forrás felett emelkedő, szelid magaslaton, az oda ültetett szőlősorok között emberi lakás nyomai látszanak ma is. A hagyomány még emlékszik rá, hogy ott csakugyan laktak egykoron, de a részletekben már emlékezete nem biztos: itt is, mint annyi helyen, csak azt ismétli, hogy «veres barátok» laktak ott.

Történeti emlékeink szerént is csakugyan klastrom állt e helyen, de a pálosoké, amaz egyetlen rendé, mely magyar földön termett s melynek szerzeteseit talpig fejér ruhájokról népünk egyszerüen csak «fejér barátok»-nak nevezé.

E rend ellenkezőleg mint Szent-Domokos vagy Szent-Ferencz-rendje, távol a városok zajától, magányos helyeken telepedett meg, mert tagjai már szervezeti szabályaiknál fogva remeték voltak s azért Szent-Pál remetéinek is neveztettek. Az anyaföld művelése vagy a mesterségek s tudományok ápolása csak mellékfoglalkozásuk volt; életök, sőt éjszakájok legnagyobb részét önmegtagadásban, elmélkedéssel s imádkozással töltötték, mert ezekre is szükség van, de kinn a világban keveset érnek rá az emberek, ők tehát mintegy pótolni akarák ezek mulasztásait is. — Az emlitett magaslaton e rendnek ugynevezett «kápolnai klastroma» állt.[1]

[1] «Az püspökii és váradi hegy között országutja, az mely egyenesen megyen Váradra. Első hegyének neve «Törkölymérő», második «Nádashegyének»

A klastrom alapitója ismeretlen; a rend iratai az alapitást Várad püspökeinek tulajdonitják s ez állitás csak megerősitést nyer ama körülmény által, hogy a klastrom püspökségi területen állt.

Elejéntén csak szerény kápolna lehetett, mely a bold. Szűz tiszteletére volt szentelve; erre mutat a klastrom Kápolna neve, mely rajta maradt akkor is, midőn már a kápolna helyét tekintélyes egyház foglalta el. A kápolna valószinüleg még a XIII-ik században s tán épen Lodomér püspök korában keletkezett, ki, mint esztergomi érsek, melegen érdeklődött az ifju rend iránt, megfelelőbb életszabályokat irván annak számára. Annyi bizonyos, hogy 1321-ben már létezett.

Későbbi történeteiből, különösen lakóinak életéből is csak keveset tudunk. Nem volt hiteles-hely, hogy befolyást gyakorolt volna a polgárok jogi ügyeire; sem gazdag javadalommal biró szerzet, hogy az országos törvényhozásban vagy zászlóaljával a harcz mezején szolgálta volna a hazát. Csendes lakóinak birtoka a szeretet; fegyvere az imádság s a sanyaru élet volt: ezekkel igyekeztek használni s hatásuk igénytelen, de jótékony vala, mint a házi tüzhelyé.

Ilyennek tükrözi vissza e szerzetesek életét s működését azon töredékes leirás, mely a kápolnai klastromról reánk maradt. Tágas, téres helyen épült az — mondja egyebek között — szerzetünk szokása szerént, kertekkel, halastóval s kőfalakkal körülvéve; mellette gazdasági épületek, csürök, magtárak, továbbá szállóhely s fürdők a szerzetesek s a vendégek számára.[1]

hivattatik, az mely hegynek alatta volt az *fejér barátok* Calastroma az csergő forrásnál, az Calastromból jött ki az forrás.» És ismét: «Várad határán a Baráthegye alatt (volt a klastrom), mely azelőtt Nádashegye néven hivatott.» *Budai orsz. levéltár kincst. osztálya:* Acta Paulinorum de *Kápolna.* I. 14. és I. 753 l. — Ide helyezik e klastromot az alább idézendő oklevelek is. Ezekből megitélhető, hogy mennyire téved Rupp Jakab, midőn «*Magyarország helyrajzi története*» III. 161. l. mondja: «Kápolna falu fekszik Biharmegyében Váradtól nem messze (négy mérföld), dél felé, a Baráthegy (előbb Nádashegy) és Törköl nevü hegyek alatt, Csorgó pataka mellett ... Jelenleg ... a tenkei plebániának fiókegyháza .... Hogy itt hajdan a pálosoknak társházuk volt .... történetiróink tanusitják.» Rupp nagy szorgalommal s források után dolgozott, de kellő helyrajzi s részletes történeti ismeretek nélkül s ezért van, hogy a váradi püspökségre vonatkozó közleményei inkább tévedésbe viszik az olvasót, mintsem tájékoztatnák.

[1] «Fuit hoc monasterium pro usitato more S. Religionis nostræ in ampliori situ cum suis hortis, piscina, actu inter monasterii terminos apparente, muris

Az isteni szolgálaton kivül tehát földműveléssel, gyümölcs- s állattenyésztéssel foglalkoztak; segitségökre kivántak lenni az utasoknak s ezért telepedtek meg közel az országuthoz; gondoskodtak vendégeiknek még kényelméről is. Hogy pedig tudományos foglalkozással is tölték idejöket, az nemcsak magától érthető, hanem igazolja a göttweigi könyvtár egy kézirati codexe, melynek első fele részét kápolnai pálos szerzetes irta 1474-ben.[1] Hogy miért csak az első felét? e kérdésre talán épen az idézett év adhat feleletet. Ez évben a törökök felduláták a klastromot, leölték, rabságra hurczolák szerzeteseit. A klastrom még ugyanazon évben, ha meg is népesült, nehezen láthatott nyugalmas, könyvek irására alkalmas napokat.

A pálosok, mint mindenütt a hazában, ugy Kápolnán is rokonszenvet s tiszteletet keltének magok iránt nemcsak az alsóbb, hanem a legmagasabb osztályoknál is. Imádságukba, életök érdemeibe ajánlá magát mindenki; a szülék örömest láták a szerzet tagjai közé lépni fiaikat s nem egyszer magas állásu férfiak is felölték e szerzet ruháját; szivesen időztek közöttök az élők s egyházokba temetkezni kivánkoztak a haldoklók.

Tisztelőik sorában támadtak jóltevők is, kik kegyes adományaikat nyujták a klastromnak, többnyire szerény adományokat, de melyek a klastromukon s annak kertjén kivül egyébbel nem rendelkező szerzetesekre nézve nagy becsüek valának.

Ismeretes jóltevőik sorát egy egyszerü püspökii lakos, Fejér Gál nyitja meg, ki 1387-ben halálos ágyán egy szőlőt hagy nekik, mely a váradi hegyen «Szent-László király szőleje felett» s a Biharra vivő országut mellékén esett.[2]

circumcinctum, ac adiacente allodio, diversorio, horreis, granariis, lavatoriis etc. pro familia et hospitibus, pecudibus aptis ædificiis fundatum.» *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Paulini. Kápolna. Miscell. 6. suppl.

[1] Nevezetesen a következő munkákat másolta: 1. Evangelia dominicalia per annum. Anno 1474. 2. Evangelia cum sermonibus. 3. Casus episcopales et papales. 4. Ex libro vitæ Patrum. 5. Tractatus de sex gradibus pœnitentiæ. 6. Sermones varii de Sanctis. 7. Peregrini sermones de Sanctis. 8. Legendæ Variæ. A kézirat 26a levelén rubrumban a következő, egykoru feljegyzés olvasható: «Scriptus pro magna parte in Kapolna et in unum collectus.» Csontosi J: *Magyarországi könyrmásolók és betüfestők a középkorban.* MAGYAR KÖNYV-SZEMLE. 1881. évf. 212. l.

[2] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 1. 10.

Ez időtájban már a klastrombeli kis kápolna annyira látogatott vala, hogy az időnként, kivált a bold. Szűz ünnepein hozzája sereglők számát be nem fogadhatá. Uj és tágas egyházról gondoskodtak tehát s hogy gondoskodásukat siker koronázta, igazolják az emberi emlékezetre még ott létezett s részben ma is ott létező faragott kövek, melyeknek tagozata az egyház csucsives styljéről s az épitő bőkezüségéről egyaránt tanuskodik. Az épitő nevét határozottan nem ismerjük, de Lukács váradi püspököt (1397—1406) e klastrom megujitójának nevezik magok a rend iratai,[1] s e czimet kétségkivül többel érdemelte ki, mint azon darab szántóföldde, melyet 1398-ban a klastromnak adományozott.[2]

A jóltevők sorából főuraink sem maradtak el. Pázmán János, Istvánnak fia ugyancsak 1398-ban szántai részbirtokát a «Vyozos» (ma Kis-Körös) folyó mellett adá a szerzeteseknek;[3] a három Telegdi testvér: János, László és Pál 1405-ben Mézesmál nevü szőlejöket;[4] Zomlini Mihály, a király nagyobb kanczellariájának jegyzője pedig 1410-ben Várad-Olasziban házat, rétet s egy Serefel nevü szőlőt valla be a váradi káptalan előtt azon okból, minthogy saját s övéinek temetőhelyét a kápolnai klastromban választá.[5] Hasonlóképen egy-egy szőlőt adtak 1417-ben Kermes László váradi polgár s 1421-ben Scolari András püspök.[6] Hogy pedig e szőlőadományok gyakoriságuk mellett is értékesek valának, igazolja a körülmény, hogy 1446-ban magok a

[1] «de Kápolna (claustrum) prope Varadinum: restauratur a Luca Episcopo Varadiensi anno 1398.» *Pázmány Péter érsek jegyzéke.* PÉTERFFY K: *S. Concilia Hung.* II. 282. l.

[2-4] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 1. 3. — D. L. 8310.

[5] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* M. O. D. L. 9703.

[6] «Andreas dei et apostolicæ sedis gratia Episcopus ecclesiæ Waradiensis universis christicolis præsentibus et futuris præsentes literas nostras intuentibus paternam benedictionem et salutem. Quum viri religiosi vitæ contemplationi quiete non possunt vacare nisi a christi fidelibus bonis temporalibus adiuventur: propterea nos habentes singulare refugium et spem indubi'atam in beatissima semper virgine dei genitrice Maria, sub cuius nomine Capella fratrum heremitarum sancti pauli primi heremitæ prope civitatem Waradiensem extitit fundata, ex speciali nostra devotione quandam vineam nostram in territorio Waradiensi, in monte prope dictam Capellam heremitarum, in vicinitatibus vinearum plebaniæ sancti Egidii ab orientali, ac Andreæ dicti Besenew de pyspeky a meridionali, necnon Gregorii dicti ffanterew de vico Olazy ab occidentali partibus, ac terræ

szerzetesek vásároltak egy szőlőt Mihály váradi kanonoktól huszonnégy magyar arany forinton.[1]

Jelentékenyebb szerzeményök volt ama részbirtok, melyet 1457-ben a biharmegyei Sal-Septely határán háromszáz arany forintért vettek meg Thapolczai János váradi prépositól.[2]

A legközelebbi jövő még több s más nemü adományokat is hozott, de egyszersmind nagy szerencsétlenséget.

1467-ben Beckenschläger János püspök Püspökiben malomhelyet adott a klastromnak,[3] s midőn az 1474-iki török dulás megtörtént, 1478-ban Thorday András királyi itélő-mester a biharmegyei Zomlin negyedrészét adá s egyszersmind száz arany forintot a leégett egyház felépitésére.[4] A török pusztitás nyomait tehát még négy év alatt sem tudták egészen elenyésztetni. Hasonló czélból hagyhatta végrendeletében Panaszi Pázmán András is azon kilenczven forintot, melyet a szerzetesek végre 1485-ben meg is kaptak.[5]

Ez adományokhoz járultak 1496-ban Gergely váradi polgár hagyatékából ismét egy szőlő a Nádashegyen;[6] 1498-ban részbirtokok a már emlitett Sal-Septelyen, melyeket Zomlini Mihály, Miklós és Sebestyén vallottak be a kolostornak;[7] 1513-ban ismét részbirtok a szabolcsmegyei Zeleméren Zelemériek Mihály adományából;[8] végre 1518-ban a Várad melléki Vadászon szintén részbirtok s a Peczén egy kétkövü

arabilis præfatorum heremitarum existentem, quæ vinea a condam discreto domino Stephano Karachon, plebano præfatæ ecclesiæ sancti Egidii ad nos certis et rationalibus ex causis post mortem eiusdem extitit devoluta, cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet præfatæ Capellæ beatæ virginis et per consequens fratribus heremitis in eadem deo famulantibus in perpetuam eleemosynam duximus conferendam et conferimus præsentium per vigorem. In cuius rei testimonium præsentes litteras nostras sigilli nostri pontificalis et authentici appensione communitas duximus concedendas. Datum Waradini feria quinta proxima post festum Penthecostes (juni. 4.) Anno domini millesimo quadringentesimo vicesimo secundo.» Eredeti hártya, a püspök piros és meggyszin selyem zsinórról függő pecsétjével, melyről már fentebb (I. köt. 241—242. ll.) volt szó. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 1. 7. D. L. 11218.

[1-4] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 1. 6. — 3. 5. — 1. 9. D. L. 16570. — 2. 3. és 2.

[5] *Kolosmonostori országos levéltár.*

[6] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Paulini. Kápolna. 1. 10.

[7] Rupp J: *Magyarország helyrajzi története.* III. 163. l.

[8] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 6. 3.

malom, melyet Sztári János vallott be a klastromnak Ulászló király jóváhagyásával.[1]

Ezentul még csak 1552-ben hallunk a klastrom birtokviszonyairól, midőn az idézett s következő évekbeli adókönyvek szerént Kis-Zomlin 8 telkéből a klastrom nevén van 5. Vadász 10 telkéből pedig 9, tehát összesen 14 telek. Sal-septelyi birtoklásuknak az 1457-iki vétel s az 1498-iki adományozás ellenére már ekkor semmi nyoma, mi okból? az nincs feljegyezve.

A klastrom Várad 1557-iki ostroma s Izabella visszatérte után is állt még, de két év mulva, 1566-ban osztozott a többi egyházi intézetek sorsában: szerzeteseinek távozniok kellett s a helyre, hol eleik annyiszor áldozának Istennek, többé vissza sem térhetének.[2]

E klastrom egyébaránt a vidék pálos-rendü klastromainak feje volt, hozzája tartoztak a fudi-vásárhelyi (Várad mellett), továbbá a nagyfalusi (Szilágymegye), a kalodvai (Aradmegye) s 1493 óta valószinüleg a szent-jobbi klastromok is, melyek felett felsőséget gyakorolt.[3]

Szerzetesei mindig nagyobb számmal valának; 1474-ben a törökök egyet megöltek s huszat rabságra hurczoltak közölök, pedig hihető, hogy volt olyan is, ki megmenekült. Emléke mégis csak kevésnek maradt reánk s ezek a következők:

1321-ben *Péter* vicarius.[4]
1387-ben *János* perjel.[5]
1398-ban *Kálmán* vicarius.[6]
1410-ben *Balázs* vicarius.[7]
1420-ban *Péter* vicarius.[8]

[1] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. Protocoll. 147. l.

[2] «1566 una cum Capitulo Varadiensi per Johannem de Zapolya publico edicto proscripta exturbatur. *I. h.* Paulini. Kápolna. 3. suppl.

[3] «Vicarius de Kápolna .... Sub quo: Prior de Szilágy, prope Nagy-Falu. De S. Hieronymo prope Varadinum .... De Kalodva .... in Orodiensi Comitatu.» *Pázmány Péter érsek jegyzéke.* PÉTERFFY K: *S. Concilia Hung.* II. 282. l.

[4] RUPP J: *Magyarország helyrajzi története.* III. 163. l.

[5-7] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 1. 10. — 1. 2. és 3. — D. L. 9703. — Paulini. Kápolna. 3. 1.

[8] «Capitulum ecclesiæ Waradiensis omnibus Christi fidelibus tam præsentibus, quam futuris præsens scriptum inspecturis salutem in omnium salvatore.

1457-ben *Bálint.*[1]

1467-ben *Péter* általános rendi főnök, de hogy Kápolnán lakott-e? nem emliti az oklevél.[2]

1473-ban *Demeter.*[3]

1478—1485 évek közt szintén *Demeter* a vicarius, ki ez utóbbi

Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod religiosus vir frater Petrus vicarius fratrum heremitarum beati Pauli primi heremitæ de Capella beatæ virginis prope civitatem nostram Waradiensem fundata in sua, ceterorumque fratrum de eadem capella personis ad nostram veniendo præsentiam exhibuit et præsentavit nobis quasdam literas patenter emanatas, petivit nos idem frater Petrus vicarius sua ac prædictorum fratrum suorum personis, ut nos dictas literas nostras præsentibus literis nostris privilegialibus transcribi et transsumi faciendo, dicto claustro seu capellæ beatæ virginis fratribusque in eodem Deo famulantibus dare dignaremus ad cautelam, quarum tenor is est. Nos capitulum ecclesiæ Waradiensis tenore præsentium significamus quibus expedit universis, quod Andreas filius Kana de Kereszeg in nostri personaliter constitutus præsentia, vineam suam in vicinitate vinearum a parte septemtrionali Thomæ et Johannis pupillorum magistri Laurentii fratris domini Chanadini præpositi ecclesiæ nostræ, aulæ regiæ secretarii cancellarii et comitis capellæ ejusdem, necnon capellani domini papæ, item a parte orientali vineæ episcopalis ecclesiæ nostræ existentem, cui ab occidente via publica adiungitur, eidem Chanadino præposito ecclesiæ nostræ et per ipsum pupillis prædictis, fratribus ipsius domini præpositi pro quinque marcis denariorum plene coram nobis eidem persolutorum cum universis suis utilitatibus et pertinentiis perpetuo et irrevocabiliter possidendam, tenendam pariter et habendam vendidisse et distraxisse est confessus pleno jure et per ipsos pupillos eorum heredibus ac successoribus universis, assumpmendo idem Andreas prædictos pupillos ratione præfatæ vineæ molestare volentibus, ab omnibus expedire propriis laboribus et expensis. Datum in octava Epiphaniæ anno domini M°CCC°XXI°. Nos igitur petitionibus dicti fratris Petri nobis porrectis benigne inclinati, prædictas literas nostras omni prorsus vitio carentes præsentibus literis nostris privilegialibus transscribi et transsumi faciendo, dicto claustro seu capellæ beatæ virginis ac fratribus in eodem existentibus concessimus ad cautelam. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam præsentes literas nostras privilegiales appensione sigilli nostri autentici munimine roboratas duximus concedendas. Datum die dominico proximo post festum Exaltationis sanctæ crucis anno domini millesimo quadringentesimo vicesimo, præsentibus honorabilibus et discretis viris dominis Conrado lectore, Andrea cantore, Johanne custode aliisque canonicis ecclesiæ nostræ prædictæ salubriter existentibus et devote, præpositura autem antefatæ ecclesiæ nostræ vacante.» Eredetije hártyán, függő pecséttel. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* M. O. D. L. 2028.

[1] Rupp J: *i. m.* 163. l.

[2] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* D. L. 16570.

[3] Rupp J: *i. m.* 163. l.

évben Sárosy László szerzetessel együtt Párthási Imrétől felvevé a Pázmány András hagyományozta kilenczven forintot. E Demeter más személy, mint az előbbeni, ki 1474-ben a törökök fogságába jutott s a szerzet iratai szerént ott is halt el.

Ugyanezen korban élt itt *Pál* atya, köznevén Palkó, Mátyás királynak kedvencze, kit hihetőleg a Buda melléki Szent-Lőrinczi klastromban kedvelt meg, kiről a szerzet iratai megjegyzik, hogy példányképe volt ifjaknak, öregeknek egyaránt és sohajtva teszik hozzá: «bár még most is (1525) élne».[1]

1496-ban *Balás* és *László* egyszerü szerzetes atyák, kik Sas Demeter fiának, Gergelynek végrendeletét, melylyel klastromuknak a váradi hegyen egy szőlőt hagyományozott, a váradi káptalannal irásba foglaltaták.[2]

[1] «Erat exemplar fulgidum iuvenum et senum. Utinam et nunc viveret!» *Magyar Sion:* III. 593. l.

[2] «Nos Michaël de Waradino canonicus ecclesiæ Waradiensis ac reverendissimi in Christo patris et domini Dominici Dei et apostolicæ sedis gratia electi et confirmati ecclesiæ Waradiensis prædictæ et personalis præsentiæ regiæ majestatis locumtenentis Vicarius in spiritualibus et causarum auditor generalis, memoriæ commendamus tenore præsentium significantes quibus expedit universis, quod venientes ad nostram præsentiam religiosi fratres Blasius et Ladislaus in personis religiosorum fratrum ordinis beati Pauli primi heremite in claustro Capolna vocato supra civitatem Waradiensem prædictam fundato degentes, exposuerunt nobis, quod puer Gregorius filius condam Demetrii Sas civis civitatis Waradiensis prædictæ, in lecto ægritudinis decumbens sana mente in ultima sua voluntate testamentum fecisset de bonis et rebus sibi a Deo collatis. Quare supplicaverunt nobis iidem fratres ut ipsis superinde de oportuno iuris remedio providere et præfatam testamentariam dispositionem prædicti pueri Gregorii cum examinationibus testium puta discreti Mathei plebani ecclesiæ parochialis omnium sanctorum de civitate Waradiensi prædicta, confessoris videlicet eiusdem pueri Gregorii, ac providi Gregorii Thoth et dominæ Elenæ consortis eiusdem de vico Venecze civitatis Waradiensis prædictæ, auditorum scilicet testamenti prædicti in nostras literas transcribi atque autenticare et approbare eisdemque dare dignaremur ad cautelam. Nos itaque iustis suis supplicationibus inclinati auditores testamenti prædicti pueri Gregorii in nostram citare fecimus præsentiam, quos ad sancta dei evangelia manibus eorum corporaliter tacta de dicenda veritate iurare fecimus et eosdem seorsum et singillatim examinavimus, qui concorditer, nullo eorum discrepante fassi sunt interfuisse testamento prædicti pueri Gregorii in ætate legitima constituti, qui in lecto ægritudinis decumbens sana mente de anno domini millesimo quadringentesimo nonagesimo quinto fecisset testamentum et in ultima sua voluntate testamentaliter vineam suam paternalem in promontorio

1516-ban *Tétényi Imre* vicarius.[1]

1563-ban *Mátyás* vicarius.[2]

1564-ben *Kálmán* vicarius, az utolsó.[3] Hova vonultak ő s még létezett társai 1566-ban? mi lett ingóságaikból, nevezetesen könyveik, irataik, de legkivált egyházi szereikből, melyekhez annyi kegyeletes emlék füződött? mind erre még nincsenek adatok. Irataik becsesebb részét, nevezetesen okleveleiket magokkal vivék valamelyik felvidéki zárdába, honnat 1786-ban a szerzet végleges feloszlatásakor kerülhettek mai helyökre, a kincstári levéltárba.

FUDI-VÁSÁRHELYI KLASTROM.

ALAPITÁSA S A ZOÁRD ÉS CSANÁD NEMZETSÉG. — VÉDSZENTJE. — BIRTOKLÁSÁNAK NYOMAI. — ELPUSZTULÁSA S EGYKORI HELYE.

E klastrom alapitását Pázmány Péter a Zoard nemzetségből származott Fudy családnak tulajdonitja s keletkezése idejét 1335-re helyezi.[4] Ellenben a pálosok történetének irója s e rend fenmaradt iratai Csanád érsek testvérét, Miklóst tartják e klastrom alapitójául, az alapitást 1325. évre teszik[5] s megjelölik a birtokokat is, melyeket e

Nadas in vicinitatibus a plaga septemtrionali providi Michaëlis Zylagy de vico Olazy, ab occidentali vero parte providi Sebastiani Heghedews de vico Zombathel legasset prælibatis religiosis fratribus heremitis ordinis beati Pauli primi heremitæ in claustro Kapolna vocato supra civitatem Waradiensem prædictam fundato degentibus pro refrigerio salutis animæ suæ. Quam quidem testamentariam dispositionem præscriptam præsentibus literis nostris sine diminutione et augmento aliquali transscribi et inseri faciendo autenticantes approbaverimus, imo approbamus et confirmamus præsentis scripti patrocinio cum sigilli nostri soliti impressi communiti mediante. Datum Waradini quartadecima die mensis Aprilis, anno domini millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto. Paulus de Debreczen, notarius.» Eredetije papiron kis gyürüpecséttel. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* M. O. D. L. 20411.

[1] *Kolosmonostori országos levéltár.*

[2-3] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. 2. suppl. — 6. suppl.

[4] Prioratus «De S. Hieronymo *prope Varadinum;* fundatur per Nobiles de Fügi anno 1335.» PÉTERFFY K: *S. Concilia Hung.* II. 282. l.

[5] «Monasterium S. Hieronymi de *Jula prope Varadinum* anno 1325. a Comite Nicolao de Chanad fundatum.» OROSZ F: *Synopsis Annal. Ord. S. Pauli.* 377. l.

klastrom számára rendelt, tudniillik Bertényben részjószágot, a Körösön egy malmot s valamely vasbányából tizedet.[1] Ezenfelül határozott tájékozást nyujtanak a klastrom helye felől is, mondván, hogy az a váradi hegyekben, Váradtól napkelet felé, Omlás nevü hegy alatt, de Vásárhely határán állt.[2] A kétféle tudósitás csak abban egyezik, hogy a klastrom védszentjéül öszhangzólag Szent-Jeromost nevezik meg.

Ez ellentétes állitásokat maguk a pálosok aképen igyekeztek kiegyenliteni, hogy az alapitást Telegdi Miklósnak tulajdoniták, de nem zárták ki a Fudy nemeseket sem, ugy tüntetvén fel őket, mint kik a klastromot uj adományban részesiték vagy megnagyobbiták.[3] És e véleményben, legalább uj adatok felmerültéig, meg kell nyugodnunk, annál is inkább, mert az nem valószinütlen, s ha egykor megerősitést nyer, azon érdekes felfedezésre vezetne, hogy ama birtoktest, melynek központját Mező-Telegd képezte, hajdan egészen Várad határáig terjedett. A leányi negyedek kiadása által az ős nemzetségi birtokok gyakran szenvedtek csonkulást; Fudi és Vásárhely birtoka és klastroma is valamelyik Telegdy leánynyal átszállhatott a Fudy nemesekre.

Szent-Jeromos fudi-vásárhelyi klastroma is, mint a kápolnai, távol a várostól, magányos helyen emelkedett, de a hely ridegségét a természet szépsége, melyet a szerzetesek müértő keze még jobban kifejlesztett, egészen feledteté, sőt a klastrom lakóinak szive és szelleme vonzóvá tette.

Itt élt a XIV-dik század elején *Hektor* atya. Idegen név, de amelyért, a rend iratai szerént, nemzetünk egyik fia cserélte be szive alázatosságában talán épen legelőkelőbb hangzásu nevét. Hektor atyát sokan keresték fel boldogok-boldogtalanok, mert tudott tanácsot, vigaszt nyujtani; szent élet hirében állt s mint a legenda szerént Szent-István király, ő is a legártatlanabb szerekkel, mint almával, kenyérrel

[1-2] «Monasterium S. Hieronymi in promontoriis Varadiensibus *ad territorium Vasarhelyiense* sub monte *Omlas*, ortum versus.» ... *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. Vadász. 5. suppl. — «Magnificus Vir de Feoghly (?) monasterium S. Hieronymi vulgo *Juffa* Eremitarum S. Pauli fundat a. d. 1300.» Fejér Gy: *Codex dipl.* VII. 5. 559. l. A «Vafa» »Jofa» mint személy- s helynév ismeretes a Csanádok történetében. — Mindenesetre téved Rupp Jakab, midőn (*Magyarország helyrajzi története.* III. 161. l.) Julát Gyulára magyarázván, e klastromot Békés-Gyulára helyezi.

[3] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. Zomlin. Suppl.

meggyógyitá a legnehezebb betegeket. 1333-ban már perjele volt e klastromnak,[1] és igy önkényt merül fel a kérdés: vajjon nem ő volt-e az első, ki mint szegény remete e félreeső helyre vonult, jámborságával látogatottá tette azt és alkalmat adott e klastrom keletkezésére?

Hosszu idő mulva Zabardy Mátyás váradi püspök is, aligha nem eldődei példáján indulva, a csaták riadalma után e klastrom csendes falai közé vonult, hogy lelkét a seregek urához, Istenéhez emelje. 1554 szeptember 3-án itt irta meg ama levelét, melylyel a törökön nyert győzedelmét jelenté.[2]

A hivek ragaszkodásán s az ebből folyó kegyes adományokon kivül mi képezé a klastrom fennállásának alapját? részletesen ki nem mutatható, mert birtokviszonyairól csak töredékes tudósitásaink vannak.

A biharmegyei Kecset falunak birta egy részét, de csak zálogban Géresi Czibak Andrástól kétszáz arany forintért.[3] 1524-ben Miklós várad-püspökii plebános végrendelete szerént Fudiban azon tizenhárom telket kellett volnak örökölnie, melyek egykor Fudy Móricz birtokai valának, de a klastrom beiktatásának e birtokba Solymosy András és rokonai ellenmondtak[4] s ugy látszik, hogy állandó sikerrel, legalább 1552-ben Fudi csakugyan nem a pálosok, hanem két egyenlő részben Porkoláb Dénes és Solymosi Péter birtoka.[5]

Miklós plebános hagyatéka tehát csak holt betü maradt rájok nézve, s nem sokára elveszték kecseti birtokukat is. E birtokot Izabella királyné 1557-ben Kecsethi Albertnek adományozta, ami ellen Péter atya, e klastrom ismeretes szerzeteseinek egyike tiltakozott ugyan, de az akkori körülmények között kétségkivül eredménytelenül.[6] A kolosvári gyülés végzése, mely lefoglalta a váradi püspök és káptalan birtokait, kiterjedett a többi egyházi birtokokra is.

Utolsó nyoma e klastromnak 1564-ben fordul elő, midőn Mátyás atya, mint szerzeteseinek főnöke emlittetik.[7] Két év mulva, 1566-ban

[1] Orosz F: *Synopsis Annal. Ord. S. Pauli.* 77. l.

[2] Kereszturi J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* II. 217. l.

[3–5] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Paulini. Füdy. S. Hieronymi. Kecset. 3. 3. — 1. 1. — Dicalis Conscript. Comitatus Bihar. VIII.

[6] *Gyulafejérvári országos levéltár:* Bihar. 1. 24.

[7] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. Zomlin. 2. Suppl.

Szent-Jeromos fudi-vásárhelyi klastroma is, mint Erdély s a tiszai vidék annyi egyházi épülete, pusztán maradt és többé meg sem népesült.[1]

Ma már romjai sem állanak a föld szinén. Várad felett, a Sebes-Körös jobb partján emelkedő hegyláncz az Omlás-hegy keleti oldalán szük völgyet képez, itt a Hentes-oldal és a Kis-Borpatak közt emelkedő magaslaton, az ugynevezett Kovács-részen, a szőlő lábjában begyepesedett hantok láthatók, — ezek takarják a klastrom romjait.

Kerületök mintegy háromszáz lépés, s alólok műtéglákat, vizvezeték-csöveket és simára faragott vagy épen diszesen tagozott köveket hoz fel a kincskereső nép ásója. A szomszéd borháznál küszöbül szolgál ma is egypár mérműves kő, s első tekintetre elárulják, hogy egykor valamely csucsives izlésben épült egyháznak voltak tagjai, kétségkivül az itt állott klastrom egyházának.

A nép még emlékszik rá, hogy kik laktak itt? s ma is mutatja a romtető alatt a «veres barátok» forráskutját s halastavát, de a történelem nekünk megmutatta, hogy miféle «barátok» voltak itt a lakók?

SZENT-JOBBI KLASTROM.

A PÁLOSOK SZENT-JOBBRA JÖVETELE. — A MONOSTOR FELVIRÁGZÁSÁRA IRÁNYZOTT TÖREKVÉSEK, DE A HANYATLÁS EL NEM HÁRITHATÓ. — A SZERZETESEK MENEKÜLNEK S A SZENT JOBB LENGYELHONBA JUT. — AZ APÁTSÁG JOGILAG UJRA ÉL. — EGYHÁZÁNAK ÉPITÉSZETI EMLÉKEI S HARANGJA.

Szent-Benedek rendje, mely nemzetünk megtéritését, a közigazgatás és törvénykezés uj intézményének meghonositását, a művészet és földmüvelés kifejlesztését első sorban elősegité, mely ennélfogva vagyonára, kiterjedése s tekintélyére nézve első volt hazánkban a szerzetesrendek között, — a XV-ik században nagy hanyatlásnak indult. Monostoraikban csak itt-ott találkoztak a kellő számu szerzetesek, legtöbb helyen az apát alig egy-két szerzetessel rendelkezett, s a

[1] «Per proscriptionem . . . Joannis II-i contra Capitulum Varadiense latam esse desiit a. 1566.» *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Paulini. Kápolna. Vadász. 5. Suppl. és Septel. 3. Suppl.

monostori épületek elhanyagolva, néhutt már épen roskadóban álltak. Egyéb tekintetekben is nagy romlás mutatkozott.[1]

Ily állapotban lehetett a szentjobbi monostor is, nevezetesen 1484 után, midőn gubernatora, Váradi Péter kalocsai érsek Árva várában fogságra jutott. Ez időtájban történt, hogy Szent-Pál remete szerzetének tagjai mindenesetre királyi engedelemmel s Várad püspökének jóváhagyásával amaz apátsági monostorba beköltöztek. A szerzet iratai e beköltözést 1493. évre teszik,[2] törvénykönyvünk II. Ulászló király első éveire helyezi,[3] de ekkor már Péter érsek kiszabadult és, mint láttuk, az apátság birtokában volt, minélfogva azt kell hinnünk, hogy Péter érsek életében megelégedtek a pálosok csupán a monostor birásával s a gubernator nyujtotta élelmezéssel.[4]

A pálosok országos népszerüsége, lángbuzgalma s ernyedetlen munkássága általában ismeretes s e rend szerzeteseit a szent-mártonhegyi főapát tiltakozásainak ellenére is azért hozták Szent-Jobbra,[5] hogy az első apostoli király dicsőséges kezének méltó őrei legyenek és Szent-László királyi monostorának ha nemis régi fényét, de legalább régi tisztességét visszaszerezzék. Azonban e kettős czél elérésére Szent-Pál remetéinek már nem sok idejök volt Szent-Jobbon, s még kevésbbé valának kedvezők a körülmények.

Az 1498-iki országgyülés kérte ugyan a királyt, hogy a szent jobbi konvent hiteles-helyi pecsétje, mivel különben sem valami vétség miatt vétetett el, adassék vissza, mert e konvent hiteles-helyi működésére az országnak szüksége van. De a pecsétet, ugy látszik, az ősi jogszokásnál fogva, csak valamely rendes apát kezeibe kivánta

[1] A budai országos levéltár kincstári osztályában van egy testes kötet, mely eme sorokkal kezdődik: «Visitatio Reverendorum Dominorum Visitatorum Domini Gregorii de Zalavar et Domini Nicolai de Batha abbatum anno Domini millesimo quingentesimo octavo.» A fentebbi vázlat azon tudósitások alapján készült, melyek ama könyvben az idézett sorok után foglaltatnak.

[2] Simon M: *Supplementum ad dissertationem de Dextra S. Stephani.* 134. l.

[3] *1498-iki törvények. 11. articulus.*

[4] Hogy az apátsági birtokok a XV-ik század végső éveiben Váradi Péter érsek, mint szent-jobbi gubernátor kezén voltak, azt láttuk fentebb: *Szűz-Mária szent-jobbi apátsága.* 345. l.

[5] Tholnai Máté Szent-Márton-hegyi főapát még 1510-ben is visszakövetteli rendje számára a szent-jobbi monostort s evégett II. Gyula pápához felir. Fux-hoffer-Czinár: *Monasteriologia.* I. 233. l.

adni és azért arra is kérte a királyt, hogy a remetéket, kiket oda behelyezett, távolitsa el s az apátságot állitsa vissza.[1] A pálosok azonban megmaradtak és igy világos, hogy a szent-jobbi konvent hiteles-helyi pecsétjét ezután is nélkülözte.[2]

A szerzetesek mindemellett nem csüggedtek s erélyesen láttak hozzá klastromuk birtokviszonyainak rendezéséhez. Szatmármegyében némi részbirtokaik valának,[3] ezekhez megvették pénzen Petenyeházy Mátyástól annak Ónad nevü birtokát, de pénzök kárba veszett, mert a nevezett birtokot Telegdy István tárnokmester Balás deáknak, a pálosok piskolti tisztjének tiltakozása ellenére elfoglalta hatalmsul.[4]

Ezzel megnyilt a csapások s veszteségek hosszu sora, mely a klastromot érte s végre is pusztulásra juttatta. Az 1514-iki pórlázadás korából Szent-Jobbot illetőleg nincsenek tudósitásaink, de alig képzelhető, hogy a Bihar városánál táborozó pórhadak a szomszéd Szent-Jobbra el ne látogattak volna s ha az ős monostort s a Berettyó szigetebeli várat megkimélték is, mert hozzájok nem férhettek: maga a kis város, Szent-Jobb s a hozzá tartozó községek kétségkivül oly sokat szenvedtek, mint a felégetett Várad és vidéke. Egy évtized mulva, ott voltak-e Mohács térein Perényi Ferencz püspökkel s Biharmegye nemeseivel Szent-Jobbról is a régi «apátur nemesei»? nem olvassuk; de azt tudjuk, hogy bár János király s mindenható kincstartója, Fráter György püspök Szent-Pál remetéinek kiváló kegyelői valának, mindamellett a szent-jobbi klastrom a kor egyre mostohább viszonyai között nem szünt meg hanyatlani.

A konventnek Debreczenben, a város napkeleti részén volt egy kőháza, melyet nagyon előnyösen használhatott, minthogy terményei-

[1] «Ex quo non pro aliqua culpa ... sigillum ab eodem Conventu fuit ablatum: supplicant igitur Domini Regnicolæ Maiestati Regiæ ... ut dignetur ex illo Conventu Heremitas, *quos illuc imposuit*, removere et Abbatem Regularem illius Ordinis idoneum in illum Conventum instituere: Quia Domini Regnicolæ sigillo illius Conventus carere non possunt. *1498-iki törvények. III. 11. art.*

[2] Az ismeretes Vér Andrásféle 1504-iki levél (*Századok. 1872. évf.* 478. l.) a szent-jobbi konventben tett bevallásokat emlit ugyan, de hivatkozása, mint a szövegből is kitetszik, régebbi, az 1486. előtti időket illet.

[3] «in prædiis Szent-Miklósteleke, Tótteleke et Marhateleke (?) portiones.» *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Paulini. Szent-Jobb.

[4] *Leleszi országos levéltár:* Actor. 1504. 28.

nek, de kivált szent-jobbi borainak állandó piaczát Debreczen képezé; mégis azt látjuk, hogy a szerzetesek, kik mindig inkább gyüjtők valának, 1531-ben ama házat elidegenitik, egyelőre ugyan csak bérletképen, de később a még nehezebb idők beálltával örökösen.[1]

Ekkor a konventnek már csak hét birtoka volt: Szent-Jobb, Szent-Miklós, Csohaj, Csanálos, Sárszeg, melyek a klastrom közelében álltak s összefüggő birtoktestet képeztek. Valamivel távolabb esett Piskolt s legtávolabb Külső-Szolnokmegyében Ecseg, hol a konventnek részbirtokai voltak. Jobbágytelkeinek száma összesen száz huszonhat vala s ehez a legtekintélyesebb számot: 82. Piskolt szolgáltatta; Szent-Jobb 15, Csohaj, Csanálos, Sárszeg együttvéve már csak 11 jobbágytelket számlált,[2] mert ez utóbbiakban a közel eső s különben is jó földeket nem osztották ki a jobbágyok között, hanem a szerzetesek házi gazdaságot folytattak rajta. Ecseg terjedelméről nincsenek közelebbi tudósitásaink, de e birtok révén értesülünk először a sorsról, mely a szent-jobbi szerzeteseket a legközelebbi jövőben érte.

Midőn János király halála után, de még inkább Izabella visszatértével az egyházi birtokok lefoglalásának kora elérkezett, egyházi testületeink azon elővigyázattal kezdtek élni, hogy fenyegetett, de még le nem foglalt birtokaikat vagy maguk zálogositák el, vagy a korona által megbizható férfiaknak adományoztaták, de oly feltét alatt, hogy jobb idők jövetelével az adományt visszaadni tartozzanak.

Igy történt, hogy amint Ferdinánd király a váradi káptalan szatmármegyei birtokait a káptalan visszaállitásáig Kisvárday Mihálynak adományozta,[3] épen ugy Miksa főherczeg a szent-jobbi remeték ecsegi részbirtokát, mely Külső-Szolnokmegyében, tehát Izabella hatal-

[1] E házat az idézett évben évi husz forint, de mindenha («perpetuis duraturis temporibus») fizetendő bérért engedék át a városnak. Simon M: *Supplementum.* 141. l. — A bért a város 1556-ig rendesen fizette, de ez évtől kezdve már nem a szent-jobbi konventnek, hanem a helybeli (debreczeni) ispotály számára szolgáltatta be. Végre 1580-ban nemes Debreczeni Torkos János és Szabó Imre szenatorok a kérdéses házat Fr. Kristóftól, a hazánkbeli Szent-Pál-rendüek vicariusától ötszáz magyar forintért Debreczen városa számára örökáron megveszik a leleszi konvent előtt, elengedtetvén nekiek az *1556-tól kimaradt* évi bér. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Ordo Paulinor. de Szentjobb 2. 2.

[2] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.:* Dicalis Conscript. VIII. 1—72. ll.

[3] *E munka I. kötete:* 425. l. 3. idéz.

mán kivül esett, Pálóczi Sebestyénnek s Tarnóczy Istvánnak adta, hogy védelmezzék s használják, de mihelyt a szerzetesek *visszatérnek* vagy ő felsége máskép intézkedik, kezeikből azonnal kibocsássák. Ez intézkedés 1557 január 19-én kelt,[1] a pálosok tehát már ekkor, minthogy az idézett oklevéi visszatérésöket emliti, nem voltak Szent-Jobbon; kétségkivül már 1556-ban a Várad ostromára indult erdélyi hadak elől kellett elmenekülniök s az azon évi kolosvári gyülés az ő birtokaikat is lefoglaltatá. Emellett szól ama körülmény is, hogy debreczeni házok bérét ez évben még felvették, de 1557-ben s a következő években már nem.

Hová vonultak Szent-Jobbról s magukkal vitték-e az ős monostor levéltárát s a mindennél becsesebbet, a szent jobbot? nem emlitik történeti forrásaink; de midőn pár évtizeddel utóbb azt látjuk, hogy a szent jobb kéznek karcsontja, mely a tatárjárás után egyedül került vissza Szent-Jobbra, Lengyelországban tünik fel: [2] nem látszik valószinütlennek a feltevés, hogy ez ereklye a menekülő szent-jobbi pálosokkal jutott Lengyelhonba, kik ott csensztuhovi ép oly hires, mint terjedelmes klastromukban kereshettek menedéket. Emellett látszik bizonyitani ama körülmény is, hogy midőn szent-jobbi konventjöket s annak birtokait az Izabellához pártolt Némethy Ferencz elfoglalta, a pálosok nem mulasztják el ez ellen tiltakozni, de tiltakozásukat a Lengyelország közelében eső szepesi káptalanban adják elő.[3] Az is feltünő, hogy mig egyéb pálosrendü klastromok iratai nagy részökben megvannak, mint például a kápolnai, fudi-vásárhelyi stb. klastromoké, az ős szent-jobbi monostor levéltárának, mely pedig hiteles-helyi is, és igy terjedelmesebb volt, alig van nyoma, mert talán külföldre szálliták.

Szent-László király közel félezred-éves szent-jobbi alkotása tehát megsemmisült, de, mint mondani szokták, a megvilkoltnak szelleme feljár s meg-megjelen, hogy igazságot követeljen.

Oláh Miklós esztergomi érsek 1562. évben Nagyszombatba zsina-

[1] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Királyi könyvek. I. 49. l.

[2] Simon M: *Supplementum ad dissertationem de Dextra S. Stephani Regis.* 40 s köv. ll. és a könyv vége, hol mellékelve van Szent-István, *csakugyan jobb kart* mutató ereklyetartójának rajza is.

[3] Keresztúri J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* II. 219. l.

tot hirdetett; a meghivottak, illetőleg a megjelenni kötelesek közt volt a «bihari apát ur» is.[1]

Ez apátot eddig valamely, Bihar városában létezett monostor apátjának tartották s mint ilyet a Királyi könyvekbe szintén beiktatták, holott ez apát nem más, mint a biharmegyei Szent-Jobb apátja. Lesz alkalmunk még erről bővebben is szólani;[2] most csupán annyit jegyzünk meg, hogy a váradi püspökség egész területén csak egy olyan apát létezett, ki azon kiváltsággal birt, hogy a megyés püspök joghatósága alól kivéve, egyenesen az esztergomi érsek alá tartozott, mint ilyen történeti emlékeinkben esztergom-egyházmegyeinek is neveztetett s ennélfogva elüljárójának, az esztergomi érseknek zsinatain megjelenni köteles volt. A váradi egyházmegyének ez egyetlen apátja a szent-jobbi vala[3] és azért semmi kétség benne, hogy Oláh Miklós érsek zsinati meghivója a szent-jobbi apátnak szólt, ki a vármegyétől, melyben monostora állt, «bihari apát»-nak is neveztetett.

Különben mikor a nagyszombati zsinat meghivóit szerkeszték, akkor a szent-jobbi apátság s vele együtt számos egyházi intézményünk tényleg már rég nem létezett; de a meghivók irásánál nemis arra néztek, hogy mely apátság létezik vagy nem? hanem amaz ős jegyzékre, mely az esztergomi érsek joghatósága alá tartozó egyházi személyiségek s méltóságok névsorát tartalmazta. Ezért történt azután, hogy midőn a zsinaton a megjelenni kötelesek névsorát felolvasták, a legtöbbnek neve mellé azt kellett irni, hogy «távol van» vagy «nincs kinevezve».

A bihari, vagy helyesebben a szent-jobbi apát neve mellett is ama szavak állanak.[4] Tudva is volt országosan, hogy szent-jobbi apát nem létezik, mindamellett felolvasák nevét s e cselekménynyel kifeje-

[1] «1562. Nomina Dominorum Abbatum, Præpositorum Regularium et Secularium, Decanorum, Plebanorum et aliorum, qui Synodis Reverendissimorum Dominorum Archi-Episcoporum *ab antiquis temporibus* et de jure semper interesse debuerunt et nunc quoque debent. Nomina DD. Abbatum ... Dominus Abbas de Byhar.» PÉTERFFY K: *S. Concilia.* II. 148. l.

[2] *III-ik kötet:* BIHARI FŐESPERESSÉG — BIHAR.

[3] *Lásd fentebb:* SZŰZ-MÁRIA SZENT-JOBBI APÁTSÁGA. 329. l.

[4] «Dominus Abbas de Byhar. *vacat. abest.*» PÉTERFFY K· *S. Concilia.* II. 148. l.

zést adtak amaz erkölcsi erőnek, mely utolsó, de biztos fegyvere a gyengének az erőszak ellen s melynek mai neve: jogfolytonosság.

Ez egy szó szerezte vissza hazánk ezer éves alkotmányát; ugyanazon szó, hangoztatva már 1562-ben, nem engedte elenyészni a szent-jobbi apátságot —

«Amaz áldott jobbét, mely koronát szerzett,
S mely, mint birodalma, rohadást nem szenved.»[1]

Az apátság hajdani monostorának helyét a szent-jobbi temetőben feltünő halom jelöli. Itt a pusztulás szelleme már teljesen befejezte munkáját. E hely a monostor hajdani temetőjének mintegy folytatásaképen évszázadok óta temetőül használtatik s ennélfogva az apátsági egyháznak s a többi épületeknek még alapfalait is rég kiemelték a földből a sirások és széthordozák. Ma már csak egy egész téglát is nehéz találni ott.

Későbbi feljegyzésből értesülünk csupán, hogy a temetőben létezett egyház faragottkövekből épült volt s köveit 1745-ben az akkor épült katholikus egyház falaiba rakták be.[2] És csakugyan azon két zárkő, melyek Szent-Jobbon ma is megvannak s melyek egyike Rédey Ferencz, másika pedig Károlyi Katának, Rédey nejének nevét és czimerét s az 1621. évszámot viseli,[3] arra mutat, hogy e zárkövek faragottkő boltgerinczek közt állottak épen ugy, mint az emlékszerü egyházainknál ma is látható.

Szalárdi János arról értesit ugyan, hogy Rédey Ferencz Szent-Jobbon, melyet 1607-ben Rákóczy Zsigmond fejedelemtől nyert ado-

[1] Arany János.

[2] «anno 1745. per ... Abbatem Dietrichstein ædificata (est) Ecclesia, in qua maiores visuntur *secti lapides prioris Ecclesiæ*, sine tamen aliqua inscriptione.» Simon M: *Supplementum.* 178. l.

[3] «Ezen sövény (a helv. vallásu, régi) templom előtt ... kőtemplom volt *oda fel a dombon*, ahol maga is esett a helység az abbatiális házzal együtt; annak a *bolthajtásából* leesett két sajtforma kövön irva volt (az egyiken): FRA REDEI 1621. A más *hasonló* kövön bedig ez az irás volt: ✻ KAROLI KATA ✻ ANNO DOMI ✻ 1621 ... Rédey Ferencznek kő státuája is itt volt, de ezt Váradra vitette Rédey Lajos.» *A szent-jobbi helv. val. egyház jegyzőkönyve.* Rajzukat, valamint Rédey Ferencz vörös márvány «statuájá»-nak rajzát is közli *Simon M.* többször idézett műve végén.

mányban,[1] «ömagától fundamentumából épitett egyházban .... temettetett vala»[2] s az emlitett zárkövek már egyező évszámuknál fogva is, inkább az épités emlékkövei, mintsem sirkövek: mindemellett bizonyos, hogy Rédey, ha temetőkápolnánál többet épittetett is, az épitésnél a monostor régi köveit használta; más oldalról pedig alig hihető, hogy a monostori egyház azon félszázad alatt, mely a Pálosok

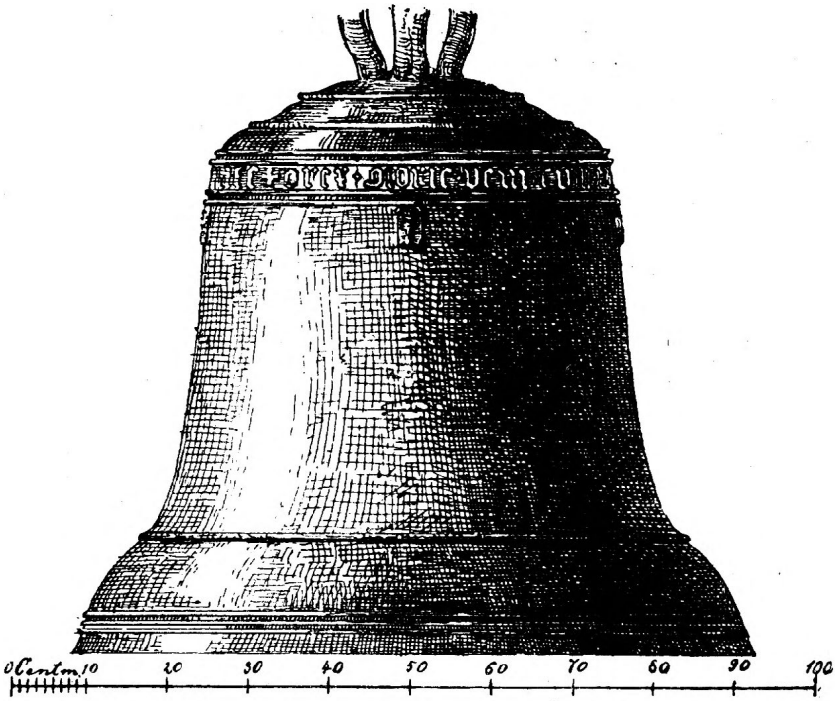

s Rédey birtoklása közben lefolyt, annyira elpusztult volna, hogy azt «fundamentumából» kellett ujra épiteni.

Hogy ez egyháznak tornya s talán épen ikertornya volt, az nem csupán az apátság királyi alapitásából s királyi monostorainк épitészeti

[1] Keresztury J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* II. 229. l.
[2] *Ujabb nemzeti könyvtár.* 1852. 64. l.

szokásából következtethető, hanem egy teljes hitelességü tudósitásból is, mely az egyház megaranyozott toronygombjait emliti.[1]

A régi monostorból csak egy emlék maradt reánk: egy szép harang, mely jelenleg a rom. kath. egyház tornyában áll s méltó társa a székelyhidi s mihályfalvi gyönyörü harangoknak.

Évszám nincs rajta, csak koronája alatt, mint mellékelt rajzán látható, fordul elő háromszor egymásután a XIV s XV-ik századokban szokásos felirat:

o rex glorie veni cum pace
(o rex glorie veni cum pace)

A felirat alatt, a harang négy oldalán négy kis medaillon áll a keresztre feszitett Jézus és szentek képeivel, de ezeken rongálás nyoma látszik.[2]

A régi fény és kincsekből kevés, de annál drágalátosabb emlék.

SZENT-MIKLÓSI KLASTROM.

SÓLYOMKŐ VÁRA A KLASTROM HELYÉNEK MEGJELELŐJE. — EGYHÁZÁNAK MARADVÁNYAI S AZOK TANUSÁGA. — KORAI ENYÉSZETE.

Hol a Fekete-Körös a belényes-ujlaki hegyszorosból a tenkei völgybe kiömlik, ott Sólyom és Szent-Miklós községek közt, a Körös

[1] *Vinkler* Mátyás szent-jobbi apát és szepesi olvasó kanonok Biharmegyének 1715 junius 18-án Szent-Imrén tartott gyülésében személyesen panaszolja, hogy a legközelebb (1711) lorombolt szent-jobbi várból némely vidéki urak és tisztjeik téglákat, köveket s minden elvihetőt hordatnak szét, egyebek közt — mint a *jegyzőkönyv* tolmácsolja — «ex turri et Ecclesia S. Jobiensi globos æreos inauratos.» *Biharmegye levéltára:* Protocollum III. 19. l.

[2] Érdekes adat van e harangról a szent-jobbi helv. val. egyház már idézett jegyzőkönyvében. «Szép szavu harang ... 1748-ban a Reformatusok tornyából vétetett el ... azért, mert az azon találtatott Szentek, Krisztus képe és az inscriptio azt mutatták, hogy a Római Katholika Ekklezsiához tartozott. Bizonyosan, mert az egész Szentjobb reformálódván, a harangot tovább is megtartották. Próbálták ugyan róla lereszelni a nevezett képeket, de a materiának jó és kemény volta miatt rá nem mehettek... Igaz, hogy, amint mondják, kináltak érte (a katholikusok) 300 Rénes forintokat, de ők (a reformátusok) el nem fogadták s törvény által kivánták vissza harangjokat ... még sem nyerték meg, sőt a törvény a pénzt sem itélte meg, és igy se pénz, se harang.»

bal partján kerek magaslat emelkedik. E magaslat tetején tágas fensik terül el, melynek napkeleti oldalán romok fejérlenek ma is. A nép azt regéli, hogy várnak romjai, de a szomszédos erdőt «barátok erdejének» nevezik. Mi volt tehát itt, vár vagy monostor? vagy az is, ez is?

Történeti forrásaink említik, hogy Szent-Pál remetéinek a váradi egyházmegyében Sólyomkő vára mellett Szent-Miklós tiszteletére klastromuk állt.[1] Itt jelenleg csak egy Sólyomkő vára ismeretes a Sebes-Körös mentén, Élesd városa közelében; de volt egy másik is Belényes vidékén Szent-Miklós falu mellett.[2]

A megjelölt helyen csakugyan ott áll ma is Sólyom falu s annak határán a hegyek s erdők mélye egy szikla tetején romokat rejteget, a másik Sólyomkő vára romjait. E tájon kellett állnia a pálosok említett klastromának, és semmi kétség benne, hogy ama magaslaton állt, mely Sólyom és Szent-Miklós közt emelkedik s melynek tetején ma is látszanak romok.

Ki és mikor alapitotta e klastromot? nem mondják meg történeti emlékeink;[3] de bizonyos, hogy nemzetségi klastromaink egyike volt, mert a hely, melyen állt, kiegészitő részét képezé egy uradalomnak, mely széplakinak neveztetett s 1333-ban Istvánnak, a Tamás fiának végrendelete következtében jutott a váradi püspök és káptalan birtokába.[4]

Lehet, hogy Szent-Pál szerzeteseit még ez István hozta e helyre, de alig kételkedhetünk, hogy már a pálosok előtt laktak itt szerzete-

[1] «Ordo Eremitarum S. Pauli Primi Eremitæ ... (claustrum) S. Nicolai de Sub-Buzgó, in Diœcesi Varadiensi prope Sólyom-kő castrum.» PÉTERFFY K: *S. Concilia.* II. 284. l.

[2] «S. Nicolai monasterium de sub Buzgó prope Sólyomkő castrum. Castrum Sólyomkő in Comitatu Bihar olim duplex habebatur: unum prope oppidum Thelegd, quod fuit dirutum post disturbia Rakoczyana; aliud in Districtu Belényes, ubi actu pagus Szent-Miklós constituitur.» *Budai országos levéltár kincst. oszt:* Paulini. Kápolna. Zomlin. 2. suppl.

[3] KERESZTURI J: *Descript. Epp. et. Capituli Varad.* I. 283. l. az alapitást 1361-re helyezi, de forrásának megjelölése nélkül, mert Pázmány P., akit idéz, évet nem emlit. Az 1361. év legfeljebb a pálosok ide hozatalát jelölhetné és semmi esetre sem a monostor épitését, mert az idézett évben már a csucsives izlés uralkodott, a monostor fenmaradt kövei pedig, mint látni fogjuk, korábbi izlésről tanuskodnak.

[4] *Lásd fentebb:* PÜSPÖKI BIRTOKOK.

sek s hogy a széplaki uradalom, mint tekintélyesebb nemzetségeink birtokai rendszerént, szintén nem állott monostor nélkül. Nevezetesen itt állhatott azon széplaki apátság, melynek bár homályosan, de mégis feltünik némi nyoma.[3]

[3] «Non desunt, qui sequentes adhuc Abbatias ad Diœcesim hanc olim pertinuisse contendunt, utpote: . . . de Zemplok.» KERESZTURI J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 273. l.

Emellett szólanak a klastrom falaiból kibontott gyönyörü faragottkövek is, melyeket már ugyan egytől-egyig széthordott a vidék népe, de három darabot mégis sikerült megmenteni s ezek rajzát mutatjuk be itt.

E műdarabok legfelseje kehely alaku s növény-levéllel diszitett oszlopfő, a két legalsó pedig egy-egy oszlopláb egyiknek kerek, másiknak négyszögü tábláján (lásd a középső rajzokat) a sarokbimbóval. Ez épitészeti jellegek az átmeneti izlés sajátságai, mely legalább a váradi püspökség területén a pálosok idejövetelénél régibbnek mutatkozik. Annyi bizonyos, mert csalhatatlanul mutatják e kövek, hogy a kérdéses magaslaton diszes, emlékszerü egyház emelkedett egykoron, mely koronája volt a vidéknek s melyre monostoraink fénykorában is bármely apát büszke lehetett.

E monostor eredetével egyaránt ismeretlen a pálosok idejövetelének ideje, valamint további története is, s a mély homály, mely emléköket takarja, aligha nem azt jelzi, hogy korán elvesztek szentmiklósi klastromjokat. Lehet, hogy még 1474-ben, midőn a Várad alól kudarczczal elvonuló török a vidéken tölté boszuját, feldulta ezt is, mint a kápolnai klastromot, de ez nem volt oly szerencsés, hogy felépülhetett volna ismét, mint a kápolnai.

SZENT-ÁGOSTON-REND.

VÁRADI KLASTROM.

HELYE. — VÉDSZENTJE. — EMLÉKE SZÁZADOK MULTÁVAL IS.

Ez a rend tagjai szintén remete életet folytattak, de távolról sem terjedtek el annyira hazánkban mint a pálosok. Váradon szintén volt egy klastromuk, amelyről azonban létezésén kívül alig tudunk egyebet.

Alapitója ismeretlen, nevével is csak 1339-ben találkozunk először, de kétségtelen, hogy már jóval előbb is fennállott, mert az idézett évben már mint olyan intézmény tünik fel, melynek volt ideje a váradiak rokonszenvét megnyerni annyira, hogy ezek végrendeletökben is megemlékeztek róla.[1]

Helyéről a Chartularium értesit, mely elmondja, hogy a Körös jobb partján a püspök városrészében, Olasziban állt, de mint remeték lakához illett, egészen a város végén, Püspöki felé.[2]

Ugyanezen a tájon emelkedett a pálosok kápolnai klastroma, kiket gyakran neveztek Szent-Ágoston remetéinek is, de hogy itt mégis két különböző klastromot kell értenünk, igazolja a két klastrom különböző védszentje, mert a kápolnai klastrom, mint láttuk, Szüz-

[1] «Item fratribus sancti Nicolai de ordine beati Augustini de eadem vinea, duas tinnas vini similiter singulis annis.» És «Item pallium meum de genci Bisso subductum lego fratribus sancti Nicolai». Váradi végrendelet. *Lásd fentebb:* SZENT-FERENCZ-REND VÁRADI KLASTROMA. 438. l. 2. jegyz.

[2] «transiens (a Körös) inter claustrum sancti Nicolai confessoris in fine eiusdem vici Olazy situm.» És «cum uno molendino, quod est ultra claustrum sancti Nicolai a parte villæ Pispeky». *Batthyány-codex:* I. 13. és II. 7. rubr. — *Leges eccl.* III. 232. és 253—254. ll.

Mária, az olaszii pedig Szent-Miklós tiszteletére állt. És ezért Olaszinak azon utczája, mely a mai Szent-János-utcza táján Püspöki felé vonult, századok mulva is Szent-Miklós-utczának neveztetett,[1] s őrizte e klastrom emlékét akkor is, mikor az már rég elpusztult. Pusztulásának oka s ideje ismeretlen.

[1] «Alul napnyugat felől, a Körös felé, Olaszi végéből ment ki Szent-Miklós utczája.» 1703-iki tanuvallomások Várad belső elrendezése s külső határairól. *Budai országos levéltár kincst. oszt:* Paulini. Kápolna. 1. 12. — SZALÁRDI J: *Krónikája. Ujabb nemzeti könyvtár.* 1853. 435. l.

APÁCZÁK.

VÁRADI KLASTROM.

A SZERZETESI ÉLET JOGOSULTSÁGA. — AZ APÁCZÁK ELNEVEZÉSE S HIVATÁSA. — VÁRADI ELSŐ KLASTROMUK HELYE S TÖRTÉNETI NYOMAI.

Bizonyos emberek egyesülnek s közösen laknak; mi jogon? a társulás jogánál fogva. — Bezárkoznak: mi jogon? azon jognál fogva, melylyel minden ember bir, hogy nyitva vagy zárva tarthassa ajtaját. — Nem hagyják el lakásukat; mi jognál fogva? a járáskelés jogánál fogva, mely magában foglalja a jogot, hogy aki akar otthon maradhasson. És mit csinálnak odahaza? Halkan beszélnek, lesütik szemöket, dolgoznak; hátat forditnak a világnak, a gyönyöröknek, a hiuságoknak, a kevélységnek, az érdekeknek. Ruházatuk durva gyapjuvagy durva vászonszövet. Magán vagyonnal egyik sem bir közölök. Oda belépve, aki gazdag volt, szegénynyé teszi magát; a mije van, azt közre bocsátja. Valamennyien egyforma kámzsát hordanak, fekete kenyeret esznek, hamuban halnak meg. Ha a rendszabály ugy hozza magával, hogy mezitláb járjanak, mindnyájan mezitláb járnak. Lehet közöttök herczeg; e herczeg csak oly árnyék, mint akármelyikök; nincs ott helye a czimnek. A családnevek eltüntek, csak keresztnevök van. Kibontakoztak a családi élet kötelékeiből s maguk közt lelki családot alapitottak; nincs más rokonuk, mint általában az emberek s legközelebb levőjök a kisdedek, a szegények s a betegek, kiket tanitanak, segitnek, ápolnak. De legfőbb dolguk, hogy imádkoznak; kihez? Istenhez. Talán nincs magasztosabb munka annál, melyet e lelkek végeznek. Jól, jól cselekesznek azok, kik midig imádkoznak azokért, kik sohasem imádkoznak.»

Korunk egyik legünnepeltebb szellemének[1] e szavai hü képét

[1] Hugo Viktor.

adják általában a szerzetesi életnek, s ebben a női szerzetekének is. Amint az Isten és az emberiség szeretetében a férfinak osztályosa a nő, ugy férfi szerzeteseink mellett már a kereszténység első századaiban keletkeztek női szerzetesek. Ezeket hazánkban elüljárójokról, az apátnőről apáczáknak nevezék. A férfi szerzetek szokott hármas fogadalmán kivül közös imádságra s kézimunkára kötelezték magukat,[1] nevezetesen a kisdedek ápolására s a leányok tanitására.[2] Emellett mig a férfi szerzetesek irták s festették az egyházi könyveket: az apáczák az egyházi ruhákat fonták, szőtték, varrták és himezték.

Ily czélra keletkezett Váradon is egy apácza-klastrom, de keletkezésének kora s körülményei teljesen ismeretlenek. Csak az bizonyos, hogy Váradnak első e nemü intézménye volt s 1318-ban már létezett, mert ekkor a váradi káptalan ötvennégy öl hosszu s harminczöt öl széles területet adományoz lakhelyök kibővitésére.[3]

Klastromuk helyéről is csupán annyit tudunk, hogy az a váradi Szent-Ferencz-rendüek klastromának átellenében, tehát a mai vásártéren, a káptalan városrészében állt;[4] emellett szól a káptalan emlitett területadománya is.

Történetökből csupán annyit tudunk, hogy árva leánykákat tartottak s Váradnak nem csak egyházi körei érdeklődtek sorsuk iránt, hanem különösen a nők, kik haláluk óráján is megemlékeztek rólok.[5]

Hogy mily szezetesrendü apáczák voltak? s meddig laktak Váradon? meg nem határozható, mert 1339-ben van rólok utoljára említés.[6]

[1-2] «annakutána elmegyen vala ez szent szüz (Margit, Béla király leánya) az sororokhoz az *mivelő* házban.» — «Ez időben kezde Szent-Margit tanulni a. b. cet ... és kevés időnek utána igen jól kezde tanulni és énekleni az egyéb kisded leányokkal.» — «soror Katerina ... vala Szent-Margit asszonynak mestere, hogy ki őtet tanétá először deákul.» Pray Gy: *Vita S. Elisabethæ nec non B. Margaritæ Virginis.* 253—254. 273. és 356. ll.

[3-4] «Nos Capitulum Ecclesiæ Varadiensis ... significamus ... Quod nos ob devotam instantiam religiosarum fœminarum seu monialium in opposito claustri fratrum minorum de Varadino commorantium quemdam fundum, in quo eædem commorantur in longitudine quinquaginta quator ulnas mensura silvatica et triginta quinque ulnas in latitudine contingentem dedimus, contulimus, et concessimus gratiose eisdem.» Lajos király 1369. évi átiratában. *Budai országos levéltár kincst. oszt:* Monial. Poson. 41. 22.— Gánóczy A: *Episcopi Varad.* I. 214. l.

[5-6] «Item Margarethæ Orphanæ, quæ moratur apud moniales ante ecclesiam sancti francisci lego quinque brachia de panno popreng et unum pallium

VÁRAD-VELENCZEI KLASTROM.

MEGALAPITÁSA ÉS SZERVEZETE. — HELYE ÉS PÁRTFOGÓI. — VISZONTAGSÁGAI. — MEGSZÜNÉSE. — ISMERETES TAGJAI ÉS BIRTOKAI.

Ez apáczák Szent-Ferencz rendjének szabályait követték s azért Minorissáknak, néha Szent-Demjén testvéreinek, de leggyakrabban alapitójok, Szent-Kláráról, klariszszáknak neveztettek. Nálunk a XIII-ik század második felében tünnek fel előbb Nagyszombatban, majd Pozsonyban.[1] Innét terjedtek idővel tovább hazánk keleti részei felé. Budára I. Károly király neje, Erzsébet hozta be őket 1334-ben,[2] valószinüleg a királyné e tette után indult Báthori András, váradi püspök, midőn elhatározá, hogy székhelyén szintén megtelepiti a Szent-Klára-apáczákat.

1338-ban vagy kevéssel előbb Várad-Velenczén nagy tüz volt, mely több házat elhamvasztott, ugy látszik, e városrész plébániai egyházával együtt. E körülményt András püspök megragadá, hogy emlitett elhatározását életbe léptesse s még ugyanazon év nyarán nehány leégett ház helyét negyvenkét márkáért összevásároltatta. Ez tekintélyes összeg volt akkor, midőn Váradon egy márkáért házat telkestől lehetett venni s midőn a megvásárolt telkek, a tüz földig elemésztvén az akkoron szokásos faházakat, épületek nélkül állottak.[3] A magas vételár

de viridi, quod cottidie portare solebam.» A többször idézett 1339-ik váradi végrendelet. *Lásd fentebb.*

[1] Nagyszombatban már 1256-ban ott vannak. FEJÉR GY: *Codex dipl.* IV. 2. 372. — Pozsonyba 1297-ben jöttek. FEJÉR GY: *Codex dipl.* VII. 5. 538. l.

[2] THEINER Á: *Monumenta Hung.* I. 601. l.

[3] «Paulus Magnus et Nicolaus dictus Chuha (?) ac Paulus Pelliparius, nec non consors Joannis filii Martini et relicta Emerici (Pellificis) terras fundorum seu curiarum eorum per incendium ignis causaliter progressi ædificiis destitutas et desertas cum aliis utilitatibus ad easdem pertinentibus in vico de Venetiis iuxta fundos Johannis Literati et Isaak existentes, quilibet eorum portionem suam pro quadraginta duabus marcis simul computatis, rationis Budensis scilicet Paulus Magnus et Nicolaus dictus Chuha pro viginti octo marcis, Paulus enim Pelliparius ac consors Ioannis filii Martini et relicta Emerici pro quatuordecim marcis plene solutis et receptis ab ipso prædicto Domino Andrea Episcopo pro loco monasterii monialium ad honorem et laudem B. Annæ de novo construendi

tehát kétségtelenül tanusitja, hogy a telkek tágasak s kitünő helyen állók valának.

Két év mulva, 1340-ben a Szent-Anna tiszteletére szentelt, parochialis kő egyház, bár még nem teljesen, felépült; készen állt mellette a klastrom is egyelőre csak fából, de András püspök kijelenté, hogy legközelebb kőből épitteti fel. Minthogy azonban, a püspök saját szavai szerént, az örökké valókat a földi mulandók nélkül nem kereshetjük: még ugyanazon évben kelt s 1342-ben ünnepélyes alakban kiadott alapitó levelével gondoskodék a klastrom anyagi szükségeinek fedezéséről s megállapitá házi szabályait is. Végre az igy megalapitott klastromba az apáczákat, kiket a pozsonyi zárdából sikerült megnyernie, László püspöki helynöke által ugyanazon 1340. évben ünnepélyesen be is vezetteté.[1]

et ordinandi ... vendidisse sunt confessi et vendiderunt ... Datum in octavis B. Jacobi apost. (aug. 1.) Anno 1338.» A váradi káptalan levele. KERESZTURI J: *Descript. Epp. et Capit. M. Varad.* I. 144—146. ll.

[1] Báthori András alapitó oklevelét, mely e nemü számos leveleink közől egyedül kerülte ki az enyészetet, az eredetiből itt közöljük, mert Gánóczy, Katona s Kereszturi nem közlötték teljesen s hibátlanul: «In nomine Sanctæ trinitatis et individuæ unitatis patris et filii et spiritus sancti Amen. Andreas divina pacientia Waradiensis episcopus omnibus Christi fidelibus, quibus præsentes patuerint salutem in salutis largitore. Bonæ rei dare consultum et præsentis habetur vitæ subsidium et æternæ remunerationis expectare decernitur præmium, hinc est quod cum nos divino ducti amore ob spem futuræ felicitatis et subsidium eternæ beatitudinis ecclesiam lapideam in vico de Venetiis ad honorem beatissimæ Annæ matris virginis gloriosæ construxerimus et parochianam instituerimus, quia tamen locum illum pro devotione et onoribus vidimus aptum et dispositum, ibidem claustrum similiter lapideum pro conventu sororum seu monialium religiosis santæ Claræ de ordine fratrum minorum edificari fecimus reddentes eundem locum simul cum orto ac omnibus fundis, domibus et territoriis ad ipsum spectantibus ab omni exactione et collecta nobis vel nostris successoribus debita exemptum omnino et etiam quietatum, usumque eiusdem ecclesiæ quoad divina officia tam dyurna, quam nocturna per rectorem eiusdem celebranda liberum sororibus antedictis committendo. Juribus vero dyocesanis ecclesia, rectoreque cum plebe sua ac iure patronatus simulcum defensione et protectione omnium iurium monasterii prædicti nobis et nostris successoribus reservatis. In quo quidem claustro quasdam sorores de prædicto ordine, quas pluribus annis vitam laudabilem in claustro de Posonio fidedigno testimonio duxisse comperimus sub obedientia et licentia venerabilis fratris nostro ministerio ductas, adiunctis eis quibusdam aliis eiusdem ordinis professis duximus collocandas in corporali possessione eiusdem claustri et omnium bonorum ipsius infra specificandorum easdem statuendo. Considerantes

Ugyanazon egyház állván mind a klastrom, mind Velencze városrész használatára, András püspök előre körvonalozá e használat módozatait, hogy a klastrom s a velenczei plébános között minden viszálynak elejét vegye. A Szent-Ferencz-rendüek szintén váradi konventjének épségben hagyá ama jogát, hogy e rokonrendü apácza-

igitur quod spiritualia sine temporalibus necessariis exerceri nequeunt, claustrum prædictum dotavimus eo modo, quod possessionem Zeben vocatam in comitatu Bihoriensi in vicinitate possessionum Zantho et Pispuky existentem, quam magistri Johannes et Nicolaus fratres nostri ac Petrus et Benedictus filii Lewkes similiter fratres nostri ex eorum liberalitate et etiam sub conditione, quod dictus conventus unam viduam vel virginem in linea consanguineitatis eis conjunctam, quam ipsi vel eorum hæredes hæredumque suorum successores voluerint eis præsentare, recipere et cum aliis fovere teneatur, nobis prædicto conventui condonandam annuerant unacum terris sessionalibus ac duobus molendinis in fluvio Vyuzus per nos constructis, necnon aliis eiusdem utilitatibus et pertinentiis scilicet aquis, pratis, terris arabilibus et aliis siqui forent donavimus et contulimus prædicto conventui jure pleno perpetuo possidendam. Quem quidem conventum ad recipiendum et fovendum unam viduam vel virginem de consanguineitate prædictorum fratrum nostrorum et hæredum eorumdem, ut est præmissum, in recognitionem donationis possessionariæ prælibatæ perpetuo obligari volumus et teneri. Item unam possessionem ex possessionibus per nos acquisitis, pro pascuis animalium necessariam et utilem Sumugy vocatam similiter in comitatu Bihoriensi existentem sub antiquis terminis et metarum limitationibus, cum omnibus utilitatibus scilicet et pertinentiis eiusdem universis ac quadam ecclesia rupta contulimus, dedimus et donavimus eidem monasterio Sanctæ Annæ jure perpetuo et irrevocabiliter possidendam, tenendam pariter et habendam, omne jus et proprietatem seu dominium eiusdem possessionis in ipsum monasterium transferendo. Item quandam vineam nostram Luka dictam supra domum leprosorum sitam, cuius medietatem iure testamentario, aliam autem medietatem emptionis titulo possidebamus, dividi fecimus in duas partes coæquales, cuius medietatem Monasterio sancti Emerici donavimus, aliam medietatem usui prædicti conventus duximus annectendam. Item quandam vineam Moch dictam, quam devota domina Elizabeth consors Blasy hospitis domini regis conventui pradicto et hospitali communiter jure testamentario legaverat, cuius medietatem a procuratoribus hospitalis prædicti pro quadam vinea in territorio de Pispuky a Nicolao filio Albrehth pro quinquaginta duabus marcis rationis Budensis per nos empta redemimus, eidem conventui duximus assignandam, sicut alia pars per prædictam dominam donata erat et legata. Item adhuc duo molendina pilatoria, vulgariter Korlo dicta in Olazy super fluvio Vyuzus novo ingenio nostris cum expensis in fossato seu alveo novo constructa, dedimus et donavimus eidem conventui pro vestitura sororum et cottidianis expensis supportandis. Item quandam termam seu stubam balneatoriam circa pontem in vico de Venetiis nostris cum expensis in fundo emptam et in ædificiis constructam, similiter contulimus conventui supra-

klastromra felügyeljen s szerzetesei közől egyet vagy kettőt a klastrom egyházába járasson, kik ott az apáczáknak prédikáljanak s misézzenek; de kiköté, hogy sohasem használhatják az egyház fő-, hanem mindig csak mellékoltárát, s a misét nem énekelve, hanem olvasva tarthatják. Másrészt megengedé, hogy az apáczák a plébános ünnepélyes miséin

dicto perpetuo possidendam. Ut autem inter iam dictum conventum et rectorem ecclesiæ supradictæ omnem materiam rancoris et dissidii possimus amputare, qui ratione communionis proventuum solent evenire, in ipsius ecclesiæ et conventus reditibus hunc ordinem duximus statuendum, ut in omnibus oblationibus seu offertoriis tam in missis defunctorum, quam in solempnitatibus festivitatum et aliis diebus communibus provenientibus, rector ecclesiæ habeat duas partes, tertia parte sororibus et conventui, si eidem coofficiant, remanente, si autem non coofficiarent, extunc rector percipere debeat cum suo clero plene et integre; de omnibus etiam testamentis vel alio iure per homines de parochia eiusdem ecclesiæ legatis tam mobilibus, quam immobilibus rector percipiat duas partes, tertia parte conventui remanente. Et quia immobilia commode dividi non possunt, rector prædictus pro tertia parte iam dicta, secundum existimationem proborum virorum, eidem conventui cum prompta pecunia vel rebus equivalentibus respondere et satisfacere teneatur. Ita tamen, quod si ea per legantem vel donantem specialiter in opus vel fabricam claustri vel usui conventus non committerentur quin alias secundum voluntatem legantis vel donantis disponantur. Testamenta autem vel donationes, quas per reges, principes, prælatos vel barones aut alios nobiles forenses vel civitatenses aut alios quoslibet extra suam parochiam existentes fieri contingeret, in rebus mobilibus rector habeat tertiam partem reliquis duabus partibus simulcum omnibus immobilibus quocunque nomine censeantur, prædicto conventui remanentibus. Item discretum virum Philippum plebanum et per eum suos successores instituimus in ipsa ecclesia rectores et administratores perpetuos sacramentorum. Quiquidem Philippus plebanus vel suus successor nobis et successoribus nostris tanquam suo dyocesano in omnibus semper obedire teneatur, nec eædem sorores aliquam servitutem in eodem vel in suos successores possint vendicare præter officia divina et administrationem sacramentorum, ut est supradictum. Volumus etiam ut fratres minores eiusdem ordinis de conventu Waradiensi vel alio nichil facere habeant in ecclesia supradicta, præterquam duo eorum aut unus per ministrum custodem vel conventus electi vel electus, qui eisdem sororibus possint verbum Dei prædicare, confessiones earum audire et eas communicare. Ac etiam in uno dumtaxat altarium collateralium et non in maiori altari missam possint celebrare non cantando sed legendo sine nota. In quibus casibus rector ipsius ecclesiæ teneatur eis pro tunc paramenta et alia necessaria ministrare, per hæc tamen quoad ipsorum sororum visitationem et correctionem, reverentiam et obedientiam, negotiorum procurationem seu aliam dispositionem ac defensionem ministro qui pro tempore fuerit, et fratribus ordinis prædicti non intendimus, nec volumus derogari. Claves etiam portarum claustri inferioris scilicet et superioris volumus esse triplicatas. Quarum una penes episco-

jelen lehetnek, az isteni tisztelet emelésére énekelhetnek s ilyenkor ami kegyes adományok az oltáron felajánltatnak, azokból két rész a plebánosé, egy rész pedig az apáczáké legyen; de ha részt nem vesznek az isteni tiszteletben, az adományokban se legyen részök.

Rendelé továbbá, hogy mindazon akár ingatlan, akár ingó vagyonból, mit a velenczei egyház hivei ez egyházra hagyni fognak, két rész legyen a plébánosé s egy az apáczáké, kivéve azon esetet, ha a hagyományozó egyenesen kikötné, hogy adománya az egyház épületére vagy kizárólag a klastrom használatára fordittassék. Oly adományok s hagyatékok pedig, melyek királyok, főpapok s általában olyanoktól származnak, kik az emlitett plebániának nem hivei: ha ingóságokból állanak, két részben a plébánost illessék s csak a harmadik rész szálljon a klastromra, de ha ingatlanok, akkor egészen ez utóbbira.

Az eként megalakitott klastrom történetéből, bár ez nem kevesebbet, mint két századot ölel fel, nem maradtak reánk más emlékek, mint a számára tett s eléggé számos alapitványok oklevelei, melyek mig egyrészt igazolják Báthori András püspök előrelátó gondoskodását, másrészt tanuskodnak ama közmegelégedésről, melylyel a klastrom lakóinak müködése találkozott. A királyi ház tagjai s Várad püspökei mellett jóltevőik sorában látjuk a vidék előkelő családjait épen ugy, mint életök legközelebbi tanuit, a váradi polgárokat. S mint IV. Béla király angyali életü leányával, Szent-Margittal együtt látjuk a nyulakszigetbeli zárdában legiső nemzetségeink leányait, ugy itt is: a Báthori-testvérek előre kikötik, hogy családjok egy-két leánya vagy özvegye számára midig legyen hely a zárdában s midőn Vásári Bekény lánya

pum vel vicarium suum, alia apud conventum fratrum minorum de Waradino et tertia penes abbatissam debeat continue remanere. Rogamus etiam venerabiles patres dominos successores nostros, ut cum ipsam ecclesiam vacare contingeret, eidem de rectore provectæ ætatis et idoneo amore Dei dignentur providere. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam præsentes concessimus literas nostras privilegiales pendentis sigilli nostri munimine roboratas. Datum in octavis festi beati Georgii martiris in Anno Domini M° CCC° XL° secundo.» Eredetije hártyán ugyanazon egy kéz által irott két példányban van meg *orsz. levélt. kincst. oszt.* M. O. D. L. 3478. sz.; — mindkét példányon vörös selyemzsinóron függő pecsét van. Az egyik példány a szenvedett égési sérülések következtében igen csonka, a másik példány hátlapján szintén láthatók az égésnek némi nyomai, de teljesen és jól olvasható.

e klastromba lép hogy felvegye a fátyolt, az atya, mintegy menyasszonyi hozományképen, birtokot ad vele.[1]

Életök azonban nem volt mindig zavartalan; a földi lét gondja s bajai zárdájok falain keresztül is elhatoltak hozzájok.

1373. év táján mintha nagyobb szerencsétlenség érte volna klastromukat. Az idézett évben XI. Gergely pápa száz napi bucsut hirdet a következő tiz évre mindazoknak, kik az apáczák egyházát a főbb ünnepeken ájtatosan meglátogatják, s annak megépitésére adakoznak.[2] Mi okozta e megépités szükségét? azt az oklevél nem emliti, de ha megemlékezünk róla, hogy ez egyházat s klastromot Báthori András püspök azelőtt csak 30 évvel emelteté szilárdan, kőből, s hogy kisebb épitkezésre magok az apáczák is képesek valának kivált Várad püspökének s káptalanának segitségével: nagyon is lehetőnek tünik fel, hogy az épitkezés nagyobb mérvű vala és az valamely nagyobb csapásnak, például tüzveszélynek volt következménye.

Pár év mulva ujabb bajról értesülünk. Erzsébet anyakirályné 1378-ban meghagyja László, váradi püspöknek, hogy a velenczei apáczák birtokait határoltassa fel s minden jogtalan megtámadás ellen védelmezze őket.[3] A királyné ez intézkedése nagyon is indokolt vala.

Jánosházi László, Jánosnak fia az apáczák birtokának, Somogynak határait elhányatta s abból egy darab földet saját birtokához, Lászlóházához foglalt. A hatalmaskodás ellen László, Szent-András oltárának igazgatója emelt tiltakozást azon nádori gyülésen, melyet Garai Miklós nádor Váradon 1378. decz. 6-án tartott.[4] A gyülés László váradi püspöknek adta ki az ügyet elbirálás végett,[5] de az még két év mulva sem volt befejezve, mert Toldi György bihari főispán azon gyülésből, melyet Biharmegye rendeivel 1380. junius 26-án Ősiben tartott, Solymosi Csatári Pált küldé ki Jánosházi hatalmaskodásának megvizsgálására, ki az apáczák panaszát csakugyan alaposnak találta.[6]

[1] Kereszturi J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 158—159. ll.

[2] Theiner Á: *Monumenta Hung.* II. 139—140. ll.

[3] A királyné levele kelt «in Visegrad, die festi undecim millium virginum» október 21. Eredeti. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. S. Claræ. 41. 33.

[4–6] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. S. Claræ. 62. 19. — 62. 20. — 62. 21.

E sérelem azonban nem áll egyedül történetökben. 1382-ben Görbedi Péter, Pál fia s Jánosi Nemes László ugyancsak Somogy határán az apáczáknak mintegy 24 szekérnyi szénáját gyujták fel szándékosan. 1410-ben pedig Bihari László az apáczák tisztje tiltakozik a váradi káptalan előtt, hogy János váradi püspök az apáczák két darab földét klastromuk két oldalán elfoglalta s jobbágyokkal már be is telepité.[1]

Igy ment ez tovább kétségkivül a jövő korban is. Szomoru napjaiknak töréneti adatát képezi ama jelenség is, mely okleveleiken észlelhető. Ez oklevelek nagy része csonka vagy legalább sérült s első tekintetre meglátszik, hogy ily állapotra valamely tüzveszély alkalmával jutottak, melynek pusztitó hatalma elől nem mentheték meg e féltékenyen őrzött leveleket sem. Az égés nyomai XV-ik századi okleveleken is láthatók és igy bizonyos, hogy veszedelmök a megjelölt koron innet történt; de hogy hol? az annyiszor ismétlődött váradi ostromok alkalmával-e vagy másutt? az meg nem határozható, mert az apáczák csak a XVI-ik század közepeig maradhattak Váradon.[2]

Tulélték itt az 1557-iki ostromot, emlékezet van rólok még 1565-ben is, mikoron fejedelemnőjök neve is felmerül; de azontul hallgat rólok minden. Két évtizeddel később, 1588-ban Pozsonyban találkozunk ismét velök,[3] és ebből világos, 1566-ban nekik is távozniok kellett Váradról s visszatértek pozsonyi anya-házokba, honnat két század előtt kiszármazának. Irataikat magokkal vivék s onnat kerültek azok a mult század végén, rendjök eltöröltetésekor, az országos levéltár kincstári osztályába, hol a legujabb ideig a pozsonyi Klára-apáczák irataival együtt, egy czim alatt léteztek.

Hihető, hogy okleveleikkel némi ingóságokat is megmentettek; az ismeretes tordai végzés legalább az ilyenek elvitelére felhatalmazá

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. S. Claræ. 54. 18. — 61. 26. vagy D. L. 7585.

[2] Ily égett oklevelek 1335-ből kettő; 1340, 1342, 1344, 1426-ból egy-egy stb. *Budai ország. levéltár kincst. oszt.* Monial. S. Claræ. Poson. 61. 5. — 61. 8. — 61. 9. — 41. 10. — Ecclesiast. 16. 25.

[3] «Bona *Monialium Varadiensium* ex regestis dicarum Comitatus Posoniensis eruta anno 1588. Paldy: *Monialium Varadiensium* portæ 7. Nevstyk earundem portæ 9. Boleraz earundem portæ 26.» *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Liber bonorum ecclesiast. 711. l.

őket, és igy ama tárgyak között, melyeket a pozsonyi zárda feloszlatásakor szétharácsoltak s melyeknek csak puszta leltárok maradt reánk, lehettek még váradi származásuak is.

A váradi Klára-apáczák közől csak keveset ismerünk névszerént; ilyenek: 1371-ben Margit *apátnő* s Katalin, Ágnes, másik Katalin, Ágota nővérek, de az oklevél, mely ezek neveit megőrzé, hozzá teszi, hogy «többen» is valának.[1]

1364 *Klára* nővér. Váradi származásu volt, Nagy Bene leánya s Péter váradi kanonoknak testvére.

1528-ban Halál Anna apátnő.[2]

1565-ben Szegedi Orsolya priorissa.[3]

Birtokaik:

Szeben falu, Várad-Püspöki és Szántó szomszédságában Báthori András püspök testvéreinek: János és Miklósnak s az elhalt Lőkös fiainak beléegyezésével adományozta a klastromnak alapittatásakor összes tartozékaival s ezek közt két malommal a «Vyuzus» folyón, melyeket a püspök épittetett.[4]

Somogy, Báthori püspök szerzett birtoka, melyet szintén az alapitáskor szállitott át a klastromra tartozékaival s ezek közt a falu csonka egyházával.[5]

Két *szőlő* a váradi hegyen, az egyik Luka, a másik Macs nevü, de az elsőnek, mely a poklosok háza felett esett, csak fele. Hogy az utóbbi ugyanaz, melyet Balás, váradi királyi vendég neje hagyományozott 1339-ben szintén fele részben a még csak alakuló klastromnak, mutatja ama körülmény, hogy András püspök egy ötven márkáért vásárolt szőlővel a másik fél részt is megváltá a klastromnak.[6]

Két *karló* Várad-Olasziban a «Vyuzus» folyón, melyeket a püspök uj medren, uj gépezettel saját költségén épittetett.[7] És egy *fürdő* Velencén «a hid mellett» a szükséges épületekkel; szintén Báthori püspök adománya, ki a fürdő helyiségét a következő 1341. évben meg is nagyobbitá, hozzá vásárolván egy szomszédos telket Miklós deáktól.[8]

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. S. Claræ. Poson. 61. 21. D. L. 5960.

[2–3] *Becsky-család levéltára:* 1. 18. — Keresztury J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* II. 211. l.

[4–8] *A fentebb közlött alapitó oklevél* s Keresztury *i. m.* I. 152. l.

Velenczén egy *telek*, melyet az apáczák 1341-ben Mészáros Jánostól vásároltak.[1]

Egy *malom* Szőlős határán a Hévjón házhelylyel, rét és szántóföldekkel. A már emlitett Vásári Bekény adta 1344-ben a zárdába lépett leányával; Gergely váradi őr-kanonok pedig minden földesuri tartozás alól feloldá. Az adományozó azonban kiköté, hogy ha leánya a szerzetesi fogadalom lelétele előtt vagy után a zárdából kilépne, akkor adományát visszavehesse.[2]

Velenczén egy kis házhely, melyet 1344-ben magok az apáczák vásároltak három márkáért szintén a fürdőhelyiség tágitására.[3]

Egy *házhely*, mely a Kakucs-utczában az apácza-klastrom megett állt s melyet Váradi Fekete Pál becsületes varga mesterember adott el az apáczáknak 1344-ben négy márkáért.[4]

Ismét egy *házhely*, egy részről az imént emlitett Fekete Pálféle, más részről Veres Lőrincz és Imre házainak szomszédságában; tulajdonosa, Szakállos Pál adta el két budai márkáért ugyancsak 1344-ben.[5]

Három kisebb-nagyobb *házhely* ugyancsak az emlitett helyen a klastrom háta megett. Ezek egyikét Kovács István adta el két márkáért, másikát Kerékgyártó Pál négy és fél márkáért, a harmadikat István fia, Imre hatvan garasért 1345-ben. Ez uj szerzeményekkel is, mint az oklevél megjegyzi, a klastrom területének kibővitését czélozák.[6]

Ismét egy *házhely* az apáczák fürdejének szomszédságában, melyet László pap, Szent-András kápolnájának igazgatója a székesegyháznál, hét márka erejéig birt zálogban, de mert ki nem váltá tőle, 1348-ban ugyanazon összegért az apáczáknak engedé át.[7]

Egy *szőlő* a váradi hegyen, a székesegyház Szent-Miklós oltárának szőleje mellett; az imént emlitett László pap ajándékozá ugyancsak 1348-ban.[8]

[1] Rupp J: *Magyarország helyrajzi története.* III. 122. l.

[2-4] Kereszturi J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 158—161. — 161—162. — 162—164. ll.

[5] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. S. Claræ. 41. 10.

[6-7] Kereszturi J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 166—167. és 167—168. ll.

[8] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Monial. S. Claræ. Poson. 41. 15.

Ismét egy *szőlő* a váradi hegyen a kápolnai klastrom s a székesegyházi Szent-István-oltár szőlejének szomszédságában.[1]

Egy *mészárszék* benn a városban, melyet valamint az előbbeni szőlőt is Nagy Péter váradi kanonok adá 1364-ben a klastromnak, hol nővére Klára apácza volt.[2]

Ismét egy *szőlő* Várad határán, Kerek-Somlyó nevü, melyet Báthori András püspök testvérének, Jánosnak fiai: László mester és István váradi kanonok ajándékozának lelkök üdvességeért a klastromnak 1366-ban.[3]

Hidközi Dávid pedig 1386-ban kelt végrendeletében akép intézkedett, hogy rokonai azon váradi szőlejének jövedelméből, mely halála után rájok száll, adjanak az apáczáknak évenként egy márkát, hat kenyeret s öt kövér kappant.[4] További birtokok

Egy *ház* Velenczén, az apáczák fürdeje s a Körös mellett. Eberhard püspök saját s elődeinek lelki üdveért adományozá 1408-ban. [5]

Egy *rét* a Szakadék vagy Szakadás-völgyben, Domokos őr-kanonok három-kövü malma mellett; Bakó Pálné, Ilona asszony hagyományozá végrendeletileg 1410-ben.[6]

[1-3] Kereszturi J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 187. 189. ll.

[4] «Nos Johannes de Quinque eclesiis sacræ Theologiæ magister, episcopus argentis, vicariusque venerabilis in Christo patris et domini domini Johannis Dei et apostolicæ sedis gratia episcopi ecclesiæ Waradiensis in spiritualibus generalis memoriæ commendamus per præsentes, quod David filius Jacobi de Hydkez in nostri personaliter constitutus præsentia, dixit, retulit et oraculo vivævocis coram nobis est confessus, quod si ipse volente divina gratia, cuius voluntati nulla potest contravenire resistentia, in præsenti sua infirmitate debitum suæ carnis persolveret seu vitam finiret temporalem, extunc de vinea sua aviticia in territorio Waradiensi in monte Vod Legelew et in vicinitate vinearum Gregorii fabri et Barnabæ Niry situata, singulis annis proximi sui, ad quos ipsa vinea succederet, monialibus Sanctæ Annæ matris virginis gloriosæ unam marcam denariorum, sex panes, quinque cappones bonos et tempore illo, quo sepelitur, exceptis præmissis de aliis bonis suis iidem proximi sui dare et solvere teneantur omni occasione relegata. Datum Waradini in die adventus Domini anno eiusdem M°.CCC°.LXXX° sexto.» Eredetije hártyán, *orsz. levélt. kincst. oszt.* M. O. D. L. 7227; az oklevél hátán a pecsétnek nyomaival.

[5] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. 59. 24.

[6] Kereszturi J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 199. l. «quoddam *partim* suum» mondja az idézett hely «pratum» helyett.

Egy kétkövü *malom* a Hévjón, Szent-Márton, a premontreiek birtoka határán. 1419-ben Sarkadi Ferencz váradi polgár Isten dicsősége, a szentek tisztelete, s az elevenek és holtak lelki üdvességére adományozá a váradi birák előtt. Ez adományt Scolari András váradi püspök 1422-ben megerősité.[1]

Egy *malom* a Körösön, a szegények háza mellett, de ezt az apáczák Temesvári János özvegyével, Margit asszonynyal közösen birták 1423-ban.[2]

Egy *szőlő*, Somlyó nevü, a váradi hegyen; 1430-ban Boros Tamás váradi polgár ajándékozta lelke üdveért s oly kikötéssel, hogy azt sohase lehessen elidegeniteni a klastromtól.[3]

1499-ben Alattyány Miklós felszentelt püspök s váradi prépost háromszáz arany forintot hagyományozott az apáczáknak, hogy imádkozzanak lelke nyugalmáért.[4]

1509-ben Thurzó Zsigmond váradi püspök Várad-Püspökiben egy malmot, melyet ő szerze, adományozott a klastromnak.[5]

1528-ban pedig magok az apáczák vásárolták meg ötven magyar arany forintért Nyilas Benedek, bihari lakos fél malmát, mely Bihar határán a Kis-Körösön (azelőtt «Vyuzus») állt s melynek másik felét Perényi Ferencz, a korán elhunyt váradi püspök ajándékozá klastromuknak.[6]

1552-ben a szőlőkön, házak s malmokon kivül 27 jobbágytelket birtak, nevezetesen Várad-Velenczén 9-et, Szebenben 10-et, Somogyon, mely ekkor már birtokosairól «Apácza» előnevet viselt, 8-at.

[1] Kereszturi J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 217. — *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. S. Claræ. 41. 27.

[2] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. S. Claræ. 43. 43. és Ecclesiast. 16. 25.

[3] Kereszturi J: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* I. 219. l.

[4–5] Gánóczy A: *Episcopi Magno-Varadinenses.* I. 467—469. és II. 3. l.

[6] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. S. Claræ. 41. 31. — *Jerney J. (Magyar történelmi tár.* II. 163. l.) a hiteles pecsétek közt egyet ugy mutat be, mint amely a nagyváradi «apácza-konventé» s közli annak köriratát is, melyből azonban kétségtelenül kitünik, hogy e pecsét a premontrei prépostságból alakitott Szent-István-hegyi káptalané.

GYULAI KLASTROM.

LÉTEZÉSÉNEK HELYRAJZI S TÖRTÉNETI NYOMAI. — BIRTOKLÁSA. — SZERZETESRENDJE.

Azon Apácza falu, mely Gyula város közelében esik s egykor Békésmegye kötelékébe tartozott, kétségkivül apáczáktól, mint birtokosaitól vette nevét, s ha ez apáczák épen a gyulai klastrom lakói valának, akkor annak keletkezése messze keresendő Anjou-, vagy épen Árpádkori királyaink korában. De megfogyott történeti emlékeink e klastrom létezéséről nagy későn, csak akkor szólalnak meg, mikor már szent királyaink ős intézményei, melyekkel e haza jövőjét s nagyságát megalapiták, általános bomladozásnak indultak.

Várad már elesett, de Gyula még 1557 után is a magyar királyt uralta, kinek védelme alatt az ősi hit s annak intézményei még mindig fentarták magukat a város falai között. Ez időben, nevezetesen 1559-ben értesülünk először a gyulai apáczákról, de mint olyanokról, kiknek nemcsak Gyulán, hanem kinn a megyében is ingatlan birtokaik vannak, kik tehát már ott régen helyet foglaltak.

Hol, a város mely részében állt klastromuk? kik voltak alapitóik, jóltevőik? mind olyan kérdések, melyekre hiában várunk feleletet. Csupán annyit tudhatunk, hogy klastromuk volt ama hely, hol a város s a vidék nemes urainak leányai neveltetésöket nyerték; továbbá, hogy Gyulának Barát-utcza vagy Bartaháza külvárosában s a békésmegyei Királyság faluban volt némi részbirtokuk,[1] az alabiani malom pedig szintén jövedelmezett számukra, s e jövedelmet a gyulai várkapitányok szolgáltatták ki.[2] Azonban ez utóbbi csak ideiglenes segély

[1] HAAN L: *Békésvármegye hajdana.* II. 176. l. — HAAN és ZSILINSZKY: *Békésmegyei oklevéltár.* 143. l.

[2] Kerecheny László gyulai főkapitány 1561 augusztus 7-én három köböl buzát utalványoz ki számukra «alamizsnaképen»; szeptember 19-én ismét egy, november 13-án két, 23-án ismét két, végre májusban (1562?) szintén két köblöt. *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Regesta Dec. Comitatus Békés ab anno 1549—1564.

volt, melyet a már akkor megnehezült idők s birtokaik pusztulása tett szükségessé.

Szerzetök rendje sem ismeretes, de azon körülmény, hogy az emlitett Királyságot a biharmegyei szent-jánosi apáczákkal közösen birták, arra mutat, hogy ugyanazon rendnek szabályait követték, mint ezek, kik pedig Szent-Domokos-rendü apáczák valának.

1561 végével még Gyulán voltak, de ez időtől nincs többé rólok emlékezet. Ha az 1566-iki ostrom elől volt idejök menekülni, akkor ök is, mint Várad vidéki rendtársaik, Nagyszombat felé vehették útjokat.[1]

SZENT-JÁNOSI KLASTROM.

AZ APÁCZÁK MENEKÜLÉSE EREDETI HELYÖKRŐL. — SZENT-MARGIT RENDTÁRSAI. — UJABB VISZONTAGSÁGAIK. — UJ KÖLTÖZKÖDÉSÖK.

Szent-Jánosnak a benne létezett egyházi testületek egész kis történelmet szerzének, s hogy régi történetének még folytatása van, azt ismét egy uj egyházi testületnek köszönheti.

Az egykori harczias keresztesek s a későbbi apátok után a szent-jánosi monostorban apáczákat találunk, az ugynevezett Dominikánákat, Szent-Margit királyleányunk rendtársait a Nyulak- (most Margit-) szigetéről.

Itt létöknek első nyoma 1549-ben tünik fel,[2] de kétségtelen, hogy azelőtt már jóval származhattak ide s valószinüleg még 1526-ban, a mohácsi vészre következett általános menekülés napjaiban, egyszerre azon budai és pesti polgárokkal, kik Várad falai közt kerestek menedéket.

[1] *Lásd a következő czikket.*

[2] «Religiosis dominabus de Insula leporum nunc in claustro S. Ioannis baptistæ *prope Varadinum* constructo degentibus . . . 1549.» *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. 44. 40. — Eszerént téves az a tudósitás, mely a margitszigeti apáczákat valamely váradi klastromba helyezi, mondván: »Sanctimoniales . . . de Insula Leporum, nunc vero in claustro ad honorem b. Ioannis Baptistæ *Varadini fundato* degentes.» *Uj magyar muzeum.* (1850—51.) 134. l.

És az apáczák nemcsak a monostori épületnek, hanem magának Szent-János községének birtokában is utódjai lőnek az apátoknak;[1] de Szent-Jánoson kivül legalább Biharmegyében nemis vala több birtokuk, amiből ismét következik, hogy a régi apátsági javak ekkor már ez egy községre olvadtak le.

A jámbor szüzek azonban az ohajtott s keresett nyugalmat a Körös partjain sem találhaták fel. János király özvegye, Izabella 1557-ben Szent-János falut Iktári Bethlen Gergelynek s Haraklányi Massay Lászlónak adományozta s a birtokba iktatással a váradelőhegyi káptalant bizta meg. A nevezett káptalan bizonysága, Nagyhalászi Antal kanonok Erdőhegyi Ferencz király emberével meg is jelent Szent-Jánoson s a beiktatást Pázmány Gáspár, Farkas és György, valószinüleg akkori kegyurak, továbbá az apáczák fejedelemasszonya, Spáczay Borbála tiltakozásainak ellenére is végrehajtották.[2] Igy az apáczák saját birtokukban is zsellérségre jutának.

Szerencséjökre volt még némi jószáguk Békésmegyében: Királyság, régibb nevén Szeleméres vagy Zileméres, de ennek csak egy részét birták; továbbá Donát vagy Donáttornya, melyet Mátyás királytól nyertenek,[3] csakhogy ez, még a mohácsi vész óta, pusztán állt.

Eszerént békési birtokuk legfölebb az éhenhalástól mentheté meg őket, mert a politikai s vallási forrongások e szomoru korszakában az emberek vallásos érzületére már nem igen támaszkodhatának. Pedig még ekkor lehettek körülbelül huszan, s nem jött-ment idegenek, s köztük bizonyosan olyanok, kiket gyermekkorukban őriztek még a szellőtől is.

Sanyaru helyzetök hire eljutott a királyig, és Ferdinánd 1562-ben, hogy «nagy szegénységökön» enyhitsen, már emlitett Királyság és Donát birtokaikra lakosokat igyekszik édesgetni s evégből igéri az oda telepedőknek, hogy mindenféle, a királyi kincstárba folyni szokott

[1] «Sz. János (possessio) S. Monialium de eadem, 28 portæ.» — *Váradi székeskáptalani levéltár.* In sacristia. 3. 16.

[2] *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Monial. V. Budens. 4. 38.

[3] Haan L: *Békésvármegye hajdana.* I. 163. és 218. ll.

adókat elenged.[1] De ez intézkedésnek, ha volt is eredménye, kevés hasznát vehették az apáczák. Életök drámája Szent-Jánoson ekkor már utolsó jelenetéhez közelitett, s az utolsó jelenet csakugyan drámai, megrázó volt.

1563 őszén még Szent-Jánoson voltak.[2] Ezentul 1567-ig nincsenek egyenes adataink életök történetére, mindemellett hasonló esetekből tudhatjuk, hogy mi történt velök ez öt év alatt? Küzdöttek a szegénységgel, remegtek éjjel és nappal, könyes szemekkel néztek keletre-nyugatra, várván segélyt s vigaszt; ehelyett jött az ismeretes 1566-iki tordai végzés, mely földönfutókká tette a szent-jánosi apáczákat is.

Milyen bus jelenet lehetett az, mikor felolvasák előttök ama számüző végzést! Aki akkor Szent-Jánoson járt, hallhatta tizennyolcz elhagyatott nő zokogását.

Hova menjenek, kihez forduljanak?

Eredeti s tulajdonképeni lakhelyök a Margitsziget már rég török kézen volt. Végre Ferdinánd király jött ismét segitségökre megengedvén, hogy Nagyszombatban a Szent-Domokos-rendüek szintén Keresztelő-Szent-Jánosról czimzett klastromában huzhassák meg magukat, minthogy ott különben is alig van már 3—4 elöregedett szerzetes s ez apáczák rendtársaik, szintén Domokos-rendüek.[3]

Az apáczák, számszerént 18-an, valószinüleg már a királyi levél kelte előtt Nagyszombatban valának, s annak megjelenése után kétfelé oszták a klastromot, egyik felét az emlitett öreg szerzetesek, a másikat a maguk részére, miről osztálylevelet is készitének, melyet egye-

[1] «volentes Sanctimonialium de Insula leporum, nunc in claustro S. Johannis prope Varadinum constitutarum paupertatem, qua per vicinos Transsylvanos, rebelles nostros premuntur ... sublevare.» A király eredeti levele. «Datam in arce Pragensi tertia die mensis Octobris. 1562.» — *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. 47. 23.

[2] 1563. szept. 17-én a váradi Szent-István-káptalannal átiratták Ferdinánd király levelét, melylyel megtiltá Kerecsenyi László gyulai főkapitánynak, hogy az apáczák jobbágyait vármunkára hajtsa, kétségkivül Királyságról az emlitett királyi felmentés következtében. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. 54. 39.

[3] «cum ipsæ ... de bonis ipsarum et Monasterio non procul a Varadino sito, violenter pulsæ et eiectæ fuissent,» mondja a király levele, mely kelt Pozsonyban junius 17-én 1567. — *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. Poson. 47. 24.

bek közt aláirt két érseki biztos: Telegdy Miklós esztergomi kanonok és káptalanbeli társa, Derecskey János honti főesperes, szintén számüzött váradi kanonok, végül «*Margareta Sarkewzzy* (Sárközy) *pryorissa tulaydon kezzével irta*».[1]

A szent-jánosi monostor ezután nem népesült meg többé. A régi monostorra már csak az itt-ott előtünedező tégla, darázskő töredékek, emberi csontok emlékeztetnek és a hagyomány.

[1] *Budai országos levéltár kincst. oszt.* Monial. V. Budens. 4. 39.

TARTALOM.

HATODIK KÖNYV.

A SZÉKESEGYHÁZ KÁPTALANA.

Lap

A KÁPTALAN. Prépost. — Olvasó-, éneklő-, őr-kanonokok. — Főesperesek. — Dékán. — Kötelmeik s jogaik. — A kanonokok száma. — Karbeli papok, kápolna- s oltárigazgatók. — Bullás kanonokok. — Kanonoki kellékek. — Eskü, lakás, öltözet ... 3—16

A KÁPTALANI ISKOLA. Helyisége. — Tanárai és tantárgyai. — Az iskolázás elősegitése. — Tandijak. — A szegény tanulók segélyforrásai. — Külföldi iskolázás. — Papneveldék keletkezése ... ... 17—26

A SZÉKESKÁPTALANI HITELES-HELY. Uj pecsétnyomók. — Pecsétdijak. — A hiteles-helyi teendők kiterjedése. — Papiron kelt oklevelek. — A hiteles-helyi levéltár ... ... 27—33

A SZÉKESKÁPTALAN TAGJAI.

Prépostok ... ... 34—57

KANONOKOK ÉS KARBELI PAPOK:

XII—XIII-ik század ... ... 58—66

XIV-ik század ... ... 66—117

XV-ik század ... ... 117—163

XVI-ik század ... ... 164—188

HETEDIK KÖNYV.

TÁRSASKÁPTALANOK.

SZŰZ-MÁRIA KISEBB EGYHÁZÁNAK TÁRSASKÁPTALANA. Alapitója s alapitásának éve. — Kanonokjainak hivatása és száma. — Birtokai. — Ismeretes tagjai ... ... 191—195

A kiskáptalan tagjai ... ... 196—203

KERESZTELŐ-SZENT-JÁNOS EGYHÁZÁNAK TÁRSASKÁPTALANA. A keletkezését elfedő homály. — Első feltünése. — Birtoklásának történeti nyoma. — Ismeretes tagjai ... ... 204—206

Keresztelő-Szent-János káptalanának tagjai 207

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY SIRJÁNAK és SZENT-ISTVÁN ELSŐ-VÉRTANU EGYHÁZÁNAK TÁRSASKÁPTALANA. Keletkezésének hosszas nehézségei. — Fokozatos átalakulása. — Rendszabályainak intézkedései. — Hite-

Lap

les-helyi joga s pecsétje. — Bezárja a püspökség középkori történetét --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 208—217
Szent-István várad-előhegyi káptalanának tagjai --- --- --- 217—228

NYOLCZADIK KÖNYV.

PUSPÖKI S KÁPTALANI BIRTOKOK.

A PÜSPÖKI PALOTA. Helye. — Felosztása. — Kápolnája s termei. — Lakóinak élete. — Az udvari személyzet három osztálya. — Középkori püspökeink ruhaviselete s ünnepélyes megjelenése--- 231—237
A PÜSPÖK BIRTOKAI. Kiváltságok. — A váradi vár, községek, szőlők, malmok birtoklása. — Tizedek, vámok. — Só- és érczbányák.— Fürdők, sernevelő házak. — Szeretetadományok. — Szent-László-napi offertoriumok --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 238—270
Kiváltságok --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 239—243
Földbirtokok --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 243—260
Tizedek, vámok s egyéb jövedelmi források --- --- --- --- 260—270
A KÁPTALAN BIRTOKAI. Kanonoki házak s azok tartozékai. — Földbirtokok Váradon, Biharmegyében s azonkivül. — Budai ház. — Nagyprépost, éneklő- s őr-kanonokok birtokai. — Szőlők. — Malmok és fürdők. — Vámok s a szászok nagy pere. — Várad vásárainak képe. — Jobbágyok sorsa. — Oláhok helyzete. — Offertoriumok --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 271—304
Egyes kanonokok birtokai --- --- --- --- --- --- --- --- --- 286—287
Szőlők --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 287—288
Malmok s fürdők --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 288—289
Vámok s a szászok nagy pere--- --- --- --- --- --- --- --- 289—294
Jobbágyok --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 294—298
Az oláhok --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 298—301
Offertoriumok --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 302—304
KÖZMŰVELŐDÉSI S ÁLLAMI SZOLGÁLATOK. Egyházak építése. — Iskolák, jótékony intézetek. — Irodalom, művészet s műveltség. — Az egyházmegyei kormány. — Főpapjaink mint államférfiak. — Honvédelem. — Az egyházi nemesek zászlóaljai. — Várak --- 305—314

KILENCZEDIK KÖNYV.

SZERZETESRENDEK.

SZENT-BENEDEK-REND --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 317—360
SZŰZ-MÁRIA SZENT-JOBBI APÁTSÁGA.
I. A szerzetesrendek működése. — Az ereklyék a keresztény isteni tiszteletnél. — Szent-István király jobb kezének ereklyéje. — Merkurius őr-kanonok. — Merkurius a szent jobbot Biharmegyébe hozza --- --- --- --- --- --- --- --- --- 317—320

Lap

II. Szent-László király a szent jobb tiszteletére monostort épit. — A monostor helye, elnevezése, ereklyetartója, védszentje, első apátja. — A szent jobb nyilvános tisztelete ... 320—324

III. Az apátság első viszontagságai. — Visszaállitása s a jövőjét biztositó intézkedések. — Birtokai s jogi állása. — Hiteleshelyi működése s pecsétjei ... 324—333

IV. A szerzetesek élete. — Ima, iskola, lelkipásztorkodás, földmüvelés. — A második ismeretes apát. — 1241. — A szent jobb Raguzában ... 333—337

V. Uj szervezkedés. — A szent-jobbi vár keletkezése. — Ujabb apátok s küzdelmeik a szomszéd birtokosokkal. — A küzdelmek elfajulása s a monostor hanyatló sorsa. — Administratorok. — A monostor elveszti hiteles-helyi jogát s a pálosok birtokába jut ... 338—345

A szent-jobbi apátok névsora ... 345—346

A szent-jobbi konvent tagjai ... 346—349

AZ ALMÁSMONOSTORI APÁTSÁG. A monostorok honfoglaló őseink hitvallomásai. — Almás és monostor. — Az apátság történeti nyoma. — Korai megszünése. — Egyházának vélt maradványai 349—352

A GYERŐMONOSTORI APÁTSÁG. Keletkezése. — Elpusztulása, majd ismét felépülése. — A Kalota és Borsa nemzetség. — Az apátság elenyészik, de egyháza fenmarad. — Ennek távlati képe, alaprajza s egyes kiválóbb részletei ... 353—360

ISMERETLEN RENDŰ APÁTSÁGOK ... 361—387

A «DE CURU» APÁTSÁG. Az apát és prépostságok szerzetesrendei. — A «de Curu» név talánysserüsége. — Az apátság helye. — A herpályii csonka torony s a curui apátság. — Ennek apátjai, birtokainak nyoma, eltünése ... 361—367

SZENT-MIHÁLY FŐANGYAL GÁBORJÁNI APÁTSÁGA. Alapitója nevének emléke. — Első ismeretes apátja s annak pere. — Még két apát. — Anyagi helyzete. — Kegyurai. — Utolsó nyoma. — Védszentje. — A gáborjáni földvár ... 367—370

MINDSZENT EGGEDI APÁTSÁGA. Helye. — Alapitó nemzetsége. — Első nyoma. — Egyháza s erőditménye. — Jobbágyai és birtokai. — Viszályok, ostromok. — Eközben az apátság hanyatlása, majd eltünése. — Védszentje. — Középkori ismert apátjai ... 370—375

A CSOLTMONOSTORI APÁTSÁG. Helyének meghatározása. — Alapitójának neve. — Csolti Ábrahám s az Ábrahámffyak. — Két apát. — A monostor utolsó emlékezete. — Birtokainak nyomai. — Végső pusztulása ... 375—378

SZENT-IMRE APÁTSÁGA. Történeti s helyrajzi emléke. — Párhuzamos apátság a szent-jobbival. — Nemzetségi monostor. — Története szegény az adatokban ... 378—379

KERESZTELŐ-SZENT-JÁNOS SZENT-JÁNOSI APÁTSÁGA. Nemzetségi monostor. — Első feltünése s kedvező helyzetének történeti nyoma. — Apátjai s ezeknek működése. — Védszentje s birtokai. — Eltünése 380—384

Lap

A TORDAI APÁTSÁG. Kegyuri nemzetsége. — Helyének bizonytalansága. — Apátja és kegyura isten-ítéleti esküt tesz. — Történetének rövid felcsillanása ... 384—385

A GERLAI APÁTSÁG. Alapitó nemzetségének némi nyoma. — Létezésének indokai és ideje. — Monostor és klastrom nevezetek. — Eltünésének kora ... 385—387

PREMONTREI REND ... 388—411

SZENT-ISTVÁN ELSŐ-VÉRTANU VÁRAD-ELŐHEGYI PRÉPOSTSÁGA. A premontreiek utja hazánkba. — Első monostoruk Váradon. — Ennek kiváltságai s hiteles-helyi pecsétje. — Működése és viszontagságai. — Hanyatlása, majd megszünése. — Birtokainak nyomai. — Prépostjainak névsora ... 388—404

A MONOSTOROS-ÁBRÁNYI PRÉPOSTSÁG. Keletkezése s korai enyészete.— Egyházának alap-, és felrajza. — A torony és hajó épitési módjából vont következtetések ... 404—408

A NYIR-PÁLYII PRÉPOSTSÁG. Az Ákos nemzetség nyiri birtoklása s a nyir-pályii monostor keletkezése. — Fennállásának, védszentje s birtokának történeti emlékei. — A monostor helye s a néphagyomány ... 409—411

ISMERETLEN RENDÜ PRÉPOSTSÁGOK ... 412—417

A SZENT-LÉLEK DIENESMONOSTORI PRÉPOSTSÁGA. A Becse-Gregor nemzetség körösközi birtoklása s a prépostság helye. — Első történeti nyoma. — Védszentje. — Egy apátja. — A kegyuri joga felett folyt viták. — Utolsó emléke ... 412—415

PÉTERMONOSTORA. Párhuzamos prépostság Dienesmonostorával. — Hajdani helyének nyomozása. — Helynevek mint történeti emlékek. — Prépost-Ősi s a közelében állt kéttornyu egyház ... 415—417

LOVAGRENDEK ... 418—422

KERESZTELŐ-SZENT-JÁNOS VITÉZEINEK SZENT-JÁNOSI MONOSTORA. A lovagrendek eredete s czélja. — A Szent-János-vitézek Várad közelében. — Monostoruk védszentje. — Birtokviszonyaik. — Elköltözésök ideje s oka. — Ruházatuk s hadi szabályuk ... 418—422

ISMERETLEN RENDÜ MONOSTOROK. Ugra-, Bátor-, Szerep-, Ösvén-, Bucsa-, Gyula-, Szalókmonostora ... 423—430

AZ UGRAI MONOSTOR ... 423—424

A BÁTORI MONOSTOR ... 425

SZENT-GYÖRGY SZEREPI MONOSTORA ... 425—427

GYULAMONOSTORA ... 427—429

SZALÓKMONOSTORA ... 429—430

SZENT-DOMOKOS-REND ... 431—437

DEBRECZENI KLASTROM. Debreczen előkelősége. — Volt-e monostora? — Dósa nádor s kegyuri társai. — A dominikánusok rövid feltünése Debreczenben ... 431—434

Lap

KERESSZEGI KLASTROM. Keresszeg legrégibb birtokosai. — Egyik helynevének történeti háttere. — A dominikánusok feltünése, távozása s emléke ... 434—435

VÁRADI KLASTROM. Utolsó perjele. — Birtokai. — Sorsa 1557 után. — Védszentje s helye ... 436—437

SZENT-FERENCZ-REND ... 438—459

VÁRADI KLASTROM. A Szent-Ferencz-rend czélja s hazánkba jövetele. — Váradi klastromának keletkezése s hatása. — Helyének megjelölése. — XVI-dik századi sorsa s ismeretes tagjai ... 438—443

DEBRECZENI KLASTROM. Alapitója. — Szent edényeinek gazdagsága s az ebből vont következtetés. — Szerzeteseinek változása s közkedveltsége. — Iskolája, védszentje s egykori helye ... 444—446

GYULAI KLASTROM. Folytatása a régi monostornak. — Virágzása, majd hanyatlása. — Egyik házfönökének vértanui halála. — Egyházi drágaságaiban utolsó nyoma s emléke ... 446—448

GERLAI KLASTROM. Uj megnépesitése, de ismét korai pusztulása. — Tornya legmesszebb s legtávolabb látszott ki a pusztára ... 448—449

SZALÁRDI KLASTROM. Szalárd birtokosai. — Középkori város. — Egyházának látképe, alaprajza, sirboltja. — Klastromának történeti nyomai s müvelődési hatása. — Utolsó emléke ... 449—456

TELEGDI KLASTROM. Templariusok vagy apátság? — Csanád érsek második biharmegyei alapitása. — A telegdi klastrom hosszu fennállása, de annál rövidebb története ... 456—459

PÁLOSOK ... 460—482

KÁPOLNAI KLASTROM. Helye. — Szerzeteseinek foglalkozása. — Jóltevői. — Viszontagságai. — Ismeretes szerzetesei ... 460—468

FUDI-VÁSÁRHELYI KLASTROM. Alapitása s a Zoárd és Csanád nemzetség. — Védszentje. — Birtoklásának nyomai. — Elpusztulása s egykori helye ... 468—471

SZENT-JOBBI KLASTROM. A Pálosok Szent-Jobbra jövetele. — A monostor felvirágzására irányzott törekvések, de a hanyatlás el nem háritható. — A szerzetesek menekülnek s a szent jobb Lengyelhonba jut. — Az apátság jogilag ujra él. — Egyházának épitészeti emlékei s harangja ... 471—479

SZENT-MIKLÓSI KLASTROM. Sólyomkő vára a klastrom helyének megjelelője. — Egyházának maradványai s azok tanusága. — Korai enyészete ... 479—482

SZENT-ÁGOSTON-REND ... 483—484

VÁRADI KLASTROM. Helye. — Védszentje. — Emléke századok multával is ... 483—484

APÁCZÁK ... 485—502

VÁRADI KLASTROM. A szerzetesi élet jogosultsága. — Az apáczák elnevezése s hivatása. — Váradi első klastromuk helye és történeti nyomai ... 485—486

Lap

VÁRAD-VELENCZEI KLASTROM. Megalapitása s szervezete. — Helye és pártfogói. — Viszontagságai. — Megszünése. — Ismeretes tagjai és birtokai --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 487—497

GYULAI KLASTROM. Létezésének helyrajzi s történeti nyomai. — Birtoklása. — Szerzetesrendje --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 498—499

SZENT-JÁNOSI KLASTROM. Az apáczák menekülése eredeti helyökről.— Szent-Margit rendtársai. — Ujabb viszontagságaik. — Uj költözködésök --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 499—502

MELLÉKLETEK.

A székeskáptalan uj pecsétjei --- --- --- --- --- --- --- --- 28, 29
Ugyanannak magán pecsétje --- --- --- --- --- --- --- --- --- 30
László kanonok pecsétje 1357-ből --- --- --- --- --- --- --- 96
Mihály kisprépost pecsétje 1393-ból --- --- --- --- --- --- 200
Szent-István káptalanának pecsétje --- --- --- --- --- --- --- 214
Ugyanannak utolsó kiadványa fénynyomatban --- --- --- --- 215
A váradi vár rajzának fénynyomata --- --- --- --- --- --- --- 309
A fenesi vár alaprajza --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 310
Ugyanannak távlati képe --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 311
A szent-jobbi konvent nagy pecsétje --- --- --- --- --- --- 331
Ugyanannak kis pecsétjei --- --- --- --- --- --- --- --- --- 332
A farnosi kő-oroszlánszobor rajza --- --- --- --- --- --- --- 352
A gyerőmonostori egyház távlati képe --- --- --- --- --- --- 354
Ugyanannak alaprajza s kitünőbb részletei --- --- --- --- --- 355—359
A herpályii torony távlati képe --- --- --- --- --- --- --- --- 363
Ugyanannak pártázata s alaprajza --- --- --- --- --- --- --- 364—365
A várad-előhegyi prépostság pecsétje --- --- --- --- --- --- --- 390
A monostoros-ábrányi egyház alaprajza --- --- --- --- --- --- 406
Ugyanannak látképe --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 407
A szalárdi egyház látképe --- --- --- --- --- --- --- --- --- 451
Ugyanannak alaprajza s jellegző részletei --- --- --- --- --- --- 452—454
A szent-jobbi harang rajza --- --- --- --- --- --- --- --- --- 478
A szent-miklósi egyház fenmaradt részleteinek rajza --- --- --- 481

TÁRGYMUTATÓ.

Aachen 323. l.
Aba nemzetség 258.
Abara vár 108.
Abaujmegye 172.
Adony község 328.
Adorján perjel 392.
Adorjánvár 320, 339, 341, 373, 428, 450, 454.
Adókönyvek 1552-ből 245, 246, 271.
Adószedés 244.
Adómentesség 239.
Adriántelek birtok 278.
Aeneas Sylvius 139.
Ajak birtok 258. 259.
Akasztó-domb 410.
Alabiáni malom 500.
Alagi Bekén Dénes 155.
Alapitó oklevél 488.
Alattyány Miklós prépost 52, 158, 160, 402, 497.
Albert áldozár 149. — Bodoni püspök 177, 182. — Kanonok 64, 177. — Király 130. — Vikárius 129.
Albis falu 104.
Albisi Zólyomy Tamás 122.
Al-éneklő 5, 13, 234.
Ali bég 149.
Almamező falu 214, 400, 403.
Almás falu 258, 349, 351, 352, 353.
Almás-malom 288, 289.
Almásmonostora 349.
Almásmonostori apátság 349—352.
Almás pataka 349, 372.
Al-olvasó 4.
Al-őr 6, 234.
Alpár falu 273.
Alsáni Gergely 109.— Nemzetség 109.
Alsó-Berezthwr birtok 257.
Ambrus prépost 221.
Anarcsi Thegzes kanonok 153. — Nemzetség 429.
Andacs birtok 249.
Andaházi jobbágyok 157.
Andocz birtok 49.
Andornak kanonok 63.
András király 76, 242, 255, 263, 265, 290, 385, 391, 393, 422.
András kalocsai érsek 120. — Karh áldozár 83, 92, 114, 119, 1 160. — Oltárigazgató 124, 150. — Pécsi püspök 146. — Kanonok 7[illegible], 114, 119, 138, 157, 201. — Erdélyi vajda 98.
Andreas de Eugubio orvos, kanonok 90.
Anna királyné 165.
Ant helynév s község 412, 416.
Antal áldozár 124, 172, 400. — Kanonok 122, 126.— Plebános 169.— Prépost 36.— Sekrestyés 128, 129.— Tanár 151.
Antonius Salonensis 348.
Apa helynév 412.
Apa fia 414.
Apatelek falu 412.
Apay fia 429.
Apácza falu 498.
Apácza-Somogy falu 499.
Apáczák 485—502.— Foglalkozása 486.
Apátur nemesei 330, 473.
Apáti, birtok 87, 116, 119, 123, 249, 274, 282, 346, 347, 378, 385, 428.

Apulia 61.
Aradmegye 167, 257, 412, 467.
Aradi főesperesség 87. — Kanonok 175, 201. — Országgyülés 37. — Prépostság 167, 180.
Aranybányák 266.
Arany-ezüst edények 270.
Arnold fiai 71, 278.
Aszaló birtok 283.
Asszonyvására birtok 214, 221.
Athyai Péter 443.
Avarok 317.
Avignon 11, 42, 45, 74, 86, 89.
Ábrahám személynév 64. — Kanonok 99. — Káplány 80. — Klerikus 88.
Ábránháza birtok 274.
Ábrány község 411.
Ábránffy Gábor 249. — György 249.— István 225. — János kanonok 170.— 176, 249, 449.— Miklós 249.—Zsigmond 249, 279. — Nemzetség 377, 448, 449.
Ácsi birtok 249.
Ágoston kanonok 122.— Iró 65, 66.— Ur 329, 420.
Ágya birtok 250, 283.
Ákos nemzetség 107, 409, 410.
Állami szolgálatok 305.
Álmos herczeg 325. — Vezér 95.
Álmosdi Chyre András 282.— Kristóf 152. — Péter 152. — Tamás 152.— Somlyay Mihály 222.
Ányos kanonok 102.— Mester 58, 59.
Árpád nemzetség 94, 180, 410. — Birtok 200.
Árkos birtok 250.
Ártándy Balás 172, 177, 275. — Katalin 218. — Pál 172, 221. — Tamás 218, 219. — Nemzetség 218, 222, 420.
Árva személynév 60. — Vár 345, 472.
Ázsia 432.

B. prépost 34.
Baalkh birtok 66.
Babolchay Gy. kanonok 216, 223.
Babostya birtok 274.
Bacsányi János 105.
Bag birtok 372.
Bagamér birtok 65, 92, 179, 274.
Bagaméri jobbágy 95.
Bagodi Miklós 170.
Bagos birtok 348.
Bagosi Ferencz 220. — Péter 120.
Baj birtok 260.
Bajon birtok 124.
Bajony Benedek 221, 251, 256, 426.— Erzsébet 114.— György 138, 144.— István 138, 144, 224, 346. — Kanonok 150, 346. — János 224. — László 92, 150. — Márton 114. — Miklós 346. — Skolasztika 114. — Nemzetség 218.
Baka birtok 167.
Baki Barabás kanonok 166. — Flóris 167.— Gergely 167.— János 122.— Mihály 167. — Miklós 167. — Pál 279.
Bakó szerzetes 447.
Bakó Pálné 496.
Bakócs T. püspök 24, 169.
Baksa birtok 258.
Balás apát 340. — Deák 473. — Kanonok 118, 135, 136, 181, 369.— Pap 80. — Karbéli 82, 83, 91. 117, 118, 127. — Káplány 136, 178. — Királyi vendég 494. — Klerikus 116, 123, 127. — Prépost 51, 400.
Balla birtok 258.
Balsa birtok 108.
Barabás áldozár 167.
Barakony birtok 274.
Barakonyi I. áldozár 177.
Baran birtok 257.
Baranyai Mihály 275.
Baranyamegye 412.
Barát-utcza 498.
Barátok erdeje 480. — Rétje 458. — Völgye 372.
Barcha karbeli 110.
Barchay Mihály 162.
Barlabásy Mihály 119.
Barmód birtok 250.
Baromlak birtok 201.

Bartaháza 498.
Bartakovics János 251.
Baruch fia 252.
Battyán birtok 113.
Battyány nemzetség 383.
Batur prépost 35.
Bábony birtok 396.
Bácsi J. áldozár 179.
Bácsmegye 220.
Bácsi főispán 392. — Tábor 221.
Bálint apát 369. — Áldozár 84, 89, 92, 110, 130, 144, 157, 158. — Kanonok 66, 109, 124, 150. — Prépost 127. — Püspök 109. — Szerzetes 398.
Bályok birtok 250, 258.
Bálványosvár 259, 308, 314.
Bán fiai 72.
Bánfi Jakab 174.
Bánfi-Hunyad 349.
Bányajog 239.
Bányák 267.
Báránd birtok 250, 256. — Adaja 251.
Bári M. kanonok 455.
Bátor város 93.
Bátori András kanonok 70. — Püspök 5, 12, 42, 43, 72, 85, 86, 99, 196, 197, 233, 266, 271, 314, 379, 439, 487, 488, 489, 491, 492, 494, 496. — 160, 186, 217, 439. — Bereczk 107. — György 160. — István 99, 201, 217, 276, 281, 496. — János 99, 494, 496. — László 99, 498. — Lőkös 494. — Miklós 186, 494. — Zsigmond 178, 231. — Nemzetség 133, 148, 197, 441. — Konvent 439, 441. — Monostor 423, 425.
Bázeli zsinat 124.
Becheni Mihály 447.
Beckenschläger J. püspök 147, 255, 256, 464.
Beche fiai 413.
Becce-Gregor nemzetség 69, 412, 413, 414, 415, 416.
Bedő birtok 205.
Beghes birtok 275.
Begechi István 200.
Bekény birtok 275.
Belezi B. éneklő 187.
Belws comes 63. — Apát 413.
Belényes város 37, 251, 267, 310, 313, 480.
Belényesi egyház 305. — Lelkész 269. — Uradalom 244.
Belényes-ujlaki szoros 479.
Belényesi P. al-őr 112.
Benczencz alispán 72.
Benedek áldozár 66, 115, 118, 141, 155. — Főesperes 73. — Jegyző 169. — Kanonok 58, 63, 64, 84, 91, 92, 201, 207. — Nemes 64. — Pápa 74. — Püspök 61, 70, 160, 161, 242, 278. — Szerzetes 396.
Benedikta asszony 58, 424.
Benk birtok 91.
Benkefalva birtok 251.
Berczeli E. kanonok 207, 217.
Bereczk fiai 72. — Kanonok 145. — Szerzetes 50.
Beregmegye 116, 122, 197, 198, 372.
Beregszó birtok 198.
Berei János 346.
Berencs birtok 154.
Berendi Bak G. prépost 166.
Berettyó folyó 95, 320, 338, 362, 368, 369, 372, 374, 379, 404, 405, 425.
Berettyói monostor 317, 323.
Berettyó-Ujfalu 364.
Bertalan áldozár 118, 120, 178. — Főesperes 100. — Kanonok 98, 201, 207. — Klerikus 123. — Várnagy 114.
Bertény birtok 63, 469.
Bertrand prépost 42. — Bibornok 43, 91.
Berzenczey B. áldozár 178.
Besentelek birtok 275.
Besenyei László 129.
Besenyő birtok 254, 275, 328, 340.
Betfia birtok 214.
Bethlen helynév 412, 413, 415. — Gergely 500.
Bethlen-Ősi puszta 413.
Bewchy M. kanonok 186.

Bezdédy M. kanonok 134, 137. — Erzsébet 134.
Bécs 178.
Bécsi egyetem 24, 49, 120, 149, 163, 171, 175, 177, 180, 182, 225, 455. — Könyvtár 141.
Békés Gáspár 224.
Békés város 188. — Megye 60, 111, 150, 169, 170, 177, 188, 214, 261, 262, 263, 264, 386, 427, 498, 500.
Békesi J. kanonok 222.
Bél birtok 250, 251.
Béli uradalom 244.
Bélfenyér birtok 251.
Bélharangi Jakab 116. — János 116. — Péter 116.
Bélmegyer birtok 102, 128.
Bélmegyeri Mátyás 122.
Béla király 291, 339, 351, 414, 415, 421, 491.
Bélavár 310.
Bényei Bálint 138.
Bihar város 176, 251, 254, 297, 307, 462, 476, 497.
Bihari alispán 423. — Apát 476. — Főesperesség 269, 298, 429, 430. — Főispán 242, 326, 368, 392, 492. — Hágó 98, 460. — Imre kanonok 220. — Jobbágyok 221. — László 493. — Piacz 112. — Szőlő 66. — Vám 264.
Biharmegye 37, 46, 60, 94, 150, 156, 169, 179, 185, 201, 205, 214, 218, 220, 221, 223, 224, 226, 244, 245, 249, 263, 264, 269, 276, 277, 278, 290, 318, 349, 362, 380, 398, 404, 409, 423, 426, 457, 470, 473, 492, 499.
Bikács birtok 275. — Uradalom 244.
Bikk-alj község 349, 351.
Bisztra folyó 404, 405.
Bobest család 170.
Bocskay György 179.
Boda személynév 42.
Bodolafalva 115.
Bodon fia 426.
Bodoni püspökség 146.
Bodóházi István 134.
Bogács birtok 46.
Bogda birtok 157.
Bogi János 88.
Bogyoszló birtok 251.
Bogyoszlai A. vikárius 147.
Bojt birtok 91, 149.
Bojti Péter 201.
Boldogságos-Szűz egyháza 285. — Miséje 287.
Bolchy M. kanonok 179.
Boleszló püspök 326, 419.
Bolonyai egyetem 180, 344.
Bonfin iró 348.
Bonifácz pápa 114, 263.
Boniohannes de Campello kanonok 87.
Bonzagno János prépost 54. — Kormányzó 54. — Püspök 54.
Bornemisza Bernát 221. — János kanonok 164.
Boros-jenei vár 416.
Boros Tamás 497.
Boroszló birtok 258.
Boroszlai püspök 147.
Bors birtok 282, 382.
Borsa nemzetség 58, 76, 356, 377, 423, 424, 434, 450.
Borsi Benedek 157. — Endre 70. — Gergely 130. — István 282, 381. — Mátyás 218. — Mihály 111, 120, 137, 381.
Borsodi F. kanonok 220.
Borsodmegyei birtokok 283.
Bortized 297—298.
Borzova birtok 257.
Bosznyai püspök 87, 165.
Both birtok 184.
Botfalva birtok 115.
Botkemene birtok 69.
Boymessi Tamás 169.
Bozzásy János 283.
Böszörmény község 145.
Bradach I. bán 166.
Bradach J. kanonok 166.
Brankovics 431.
Brodarich I. püspök 54.
Brondazo birtok 254.
Brünni nyomda 63.

Buchus birtok 251.
Bucsa birtok 159. — Személynév 427.
Bucsai apát 427. — Monostor 423.
Búcsúk 192, 492.
Buda város 133, 164, 169, 291, 467, 487.
Budai egyetem 120. — Főesperes 163. — Káptalan 191, 455. — Polgárok 499. — Prépost 326. — Vár 157. — Vitéz Mihály 163.
Bullás kanonokok 11, 12.
Burgundi fejedelem 136.
Byri Bornemisza F. 224.

Caesar 20.
Catull 140.
Cesinge 130.
Chaak nemzetség 77.
Chaaz comes 46. — Unokái 396.
Chaholi Sebestyén 102.
Chama falu 108, 119.
Chanakeszi 88.
Chapy S. kanonok 221, 222.
Charitativum 268.
Charnai János 120.
Chartularium 483.
Chepeli B. jogtudor 160.
Chesmige 138.
Chiclar M. karbeli 79.
Choka comes 71.
Cholthi Konya 100.
Chorna birtok 122.
Chuka János fia 71.
Chulai Móré György 207, 217. — László 177, 221.
Chulak Pál 80.
Chykodi Bálint 127.
Chyr-Ősi birtok 254.
Cicero 20.
Ciscerciták 361, 379.
Claudius Ptolomaeus 141.
Conradus de Cardinis prépost 48. — Kanonok 119.
Corvin János 24.
Csanád érsek 41, 456, 457, 458, 468. — Jogtudor 38. — Kanonok 65. — Pápai káplány 38. — Prépost 36, 67, 72, 192, 193, 195, 203, 396. — Káptalana 39. — Oltárai 39. — Püspök 39, 40, 71. — Nemzetség 37, 63, 95.
Csanádi kanonok 87, 106. — Káptalan 87, 425.
Csanádi Péter vikárius 132.
Csanádi prépost 102, 106. — Püspök 278, 454.
Csanádmegye 37.
Csanálos birtok 328, 340, 474.
Csatár birtok 251, 261, 256, 307.
Csatári Pál 314, 492.
Csák Máté 409, 427, 428.
Csáky Benedek 144, 155, 454. — Ferencz 137, 144, 155, 275, 341, 404, 454, 455. — Gábor 155. — György 123, 137, 284. — Mihály 144, 155. — Miklós 160, 454. — Pál 435. — Nemzetség 123, 200, 277, 281, 434, 435, 451, 454, 456.
Császári György 142. — István 142, 144.
Császló birtok 134.
Császlócz birtok 198.
Császlóczi egyház 198. — János 199. — László 198, 199. — Mihály prépost 197. — Levele 199. — Pecsétje 199—200. — Miklós 199. — Péter 199.
Császmai káptalan 135.
Csehi birtok 275.
Csehország 130.
Csejti Balásné 188.
Csernavodai György 153. — István 153. — Jakab 153. — Katalin 153, 154. — Krizogon 153. — László 153. — Sándor 153.
Cser-Ősi birtok 214.
Csertész birtok 198.
Csezmicze falu 138.
Csezmiczei János kanonok 20, 51, 138—141. — Püspök 146. — 180.
Cséfi Tamás 144.
Csépánegyházi Tamás 98.
Csik-Somlyai konvent 441.
Csohaj birtok 328, 474.

Csolt nemzetség 385, 428.— Személynév 376, 377. — Falu 376.
Csolti apát 387. — Apátok 377. — Ábrahám 376, 377.
Csoltmonostora 375, 376, 378, 413.
Csomaköz birtok 127.
Csomaközy György 112.
Csonkahegy 131.
Csornai prépost 187.
Csóti lapos 376.
Csökmő birtok 275, 277, 281.
Curui apátok 367.
Cykó István prépost 46. — Püspök 46, 109.
Cykou tárnokmester 46.
Cyne Péter 77.
Czéczke piacza 112.
Czibak nemzetség 380, 383. — András 474. — György 384. — Imre 178, 221, 384. — János 384. — László 381, 384. — Osvát 384.
Czikó vára 46. — Család 46. — 396.
Czinterem 9.

Dabos birtok 104.
Dalom birtok 251.
Dalmácia 352.
Damján fiai 65.
Darócz birtok 111.
Daróczi István 111.
Dántelek birtok 252.
Debreczen város 143, 202, 370, 429, 432, 433, 434, 444, 445, 446, 474.
Debreczeni A. kanonok 207. — Dominikanusok 431. — Egyház 429. — Ferencz-rendüek 444. — Gergely 111. — Ház 473. — Ifjak 25. — Iskola 446. — István 118. — Jakab 429, 444. — János 111. — Klastrom 445. — László 118. — Lelkész 227, 269. — Pál jegyző 161, 429. — Péter 98. — Részbirtokok 197. — Vásárok 291.
De Curu apátság 361.
Decsy János 141.
Degusd birtok 328.
De Matafatis M. jogtudor 72.
Demeter áldozár 98. — 100. — 179. — 197. — 226. — Kanonok 70. — 78. — 83. — 97. — 105. — 106. — 197. — 202. — Karbeli 112. — Prépost 36. — 76. — 194. 195. — 196. — 225. — 253. — Püspök 86. — 91. — 92. — 94. — 97. — 97. — 101. — 102. — 105. — Tárnok 258.
Demosthenes 140.
Dengelegi Bernát 348. — Bertalan 114. — István kanonok 172. — János 348. — László 114.
Derecske község 185. — 205.
Derecskei Török J. kanonok 185, 502.
Derenchény György 207. — 217.
Ders személynév 380.
Dersy nemzetség 218.
Deteri Miklós 122.
Dezső király embere 86.
Dékán kanonok 7. — 295.
Dénes áldozár 72. — 81. — 84. — 110. — 121. — Comes 414. — Fia 386. — Kanonok 155. — Izsó, Puk kegyurak 60.
Désházy A. kanonok 173. — István 173. — Mihály 173. — Péter 173.
Dienes helynév 412. — Monostora 413, 414, 415.
Dienesmonostori prépostság 412, 413.
Dikátor 182.
Diósgyöri klastrom 148. — Vár 145.
Diószeg birtok 97. — Város 370. — 371. — 372. — 373. — 403.
Diószegi lelkész 269. — Vár 373. — Tanuló 25.
Diósvölgy 288.
Dobi Dorogok 370. — István 97.
Doboka 36, 37. — Birtok 258. — Megye 46.
Dobokamegyei birtokok 259.
Dobó Domokos 179. — 283. — Ferencz 179. — 283. — István 179. — 283.
Domahida birtok 66.
Domahidi Andrásné 132. — János

116. — Miklós 93. — Domahidyak 122. — 128.
Dombrai Pál prépost 151. — 201.
Dominikánák 499.
Dominis János püspök 134.
Domokos apát 384. — Áldozár 82. — 137. — 141. — 279. — Főesperes 100. — 105. — Kanonok 79. — 82. — 116. — 117. — 121. — 129. — 197. — 201. — 496. — Káplány 84. — Karbeli 119. — Prépost 400. — Püspök 5. — 256.
Domoszlai Miklós 256. — Nemzetség 369.
Donáttornya falu 500.
Donkus karbeli 64.
Dorog, Péter fia 374.
Dorongos szőlő 53.
Dóczy Ferencz 162.
Dósa nádor 197. — 369. — 409. — 429. — 431. — 432. — 444.
Dömösi prépostság 130. — 131. — Monostor 325.
Draskovics Bertalan 180. — György kanonok 180.
Drágffy János 220. — Sándor 127.
Driveszti püspök 162.
Drugett Vilmos nádor 398.
Duna-Dráva összefolyása 138.
Duna-Tisza 317.
Dunai tudós társaság 52.
Dunántul 412.
Dusnak falu 420.

Eberhard püspök 496.
Ebes birtok 179.
Ecsedi vár 441, 446, 448, 456.
Ecseg birtok 328, 474.
Ege birtok 128.
Eger város 24, 39, 184, 318.
Egged 370, 371.
Eggedi apátok 375. — Apátság 370—375. — Monostor 64, 97.
Egri János kanonok 107, 114. — Tamás 118. — Kanonok 134, 181, 183, 455. — Káptalan 39, 41, 181, 186, 396, 402. — Megyei áldozár 197. — Püspök 252, 262, 376, 400.
Egyed áldozár 72, 76, 77, 81. — Kanonok 63, 68.
Egyedi puszta 370.
Egyeki Demeter 114. — Péter 114.
Egyes kanonokok birtokai 286.
Egyházi edények 444, 459. — Nemesek 307, 308. — Ruhák 441, 444, 448, 456, 459. — Tized 125, 164. — Zászlóaljak 306—308.
Egyházmegyei kormány 234, 306.
Egyház-sziget 365.
Előhegyi káptalan 175, 179. — Konvent 252, 253.
Első alapitásu birtokok 243.
Elvin püspök 58.
Endrédi plébános 169.
Endrődi Harasztos D. 128.
Enyingi Török János 283.
Eperjesi Dorottya 171. — Péter jegyző 169. — Kanonok 220.
Eráklius kanonok 60.
Erdély 37, 95, 162, 164, 165, 177, 181, 244, 471.
Erdélyi birtokok 167, 259. — Káptalan 35, 94, 95. — Kereskedés 264. — Prépostság 344. — Püspök 66, 73, 94, 95, 109, 153. — Szászok 147, 155, 156. — Vajda 167. 214.
Erdő-Gyarak 124, 149.
Erdőhegyi Ferencz 223, 500.
Ereklyék 318, 319.
Ereklyetartók 322.
Ernő-fia-stépán-paulija birtok 409.
Erőditett monostorok 338.
Erzsébet királyné 39, 130, 146, 487, 492.
Eszeny személynév 281.
Esztári Bálint 122.
Esztergom 39, 79, 169.
Esztergomi B. kanonok 216, 226. — Érsek 100, 173, 242, 329, 461, 475, 476. — Főkáptalan 56, 182, 184, 186, 394. — Kanonok 90, 187, 455, 502. — Konvent 127,

421. — Prépost 344. — Székesegyház 341. — Társas káptalanok 193. — Vikárius 159.
Eszterházy K. gróf, püspök 198.
Esztei Hyppolit püspök 167.
Evangelista Szent-János kápolnája 119, 129, 134, 200. — Oltára 66, 179.
Ezenthelek birtok 281.
Ezüst bányák 251, 266.
Égett oklevelek 493.
Élesd város 480.
Ének a szent jobbról 336.
Éneklő-kanonok 4. — Birtokai 286.
Énektanár 18, 21.
Ér folyó 372, 374.
Ér-Adony birtok 129, 149. — Olaszi 72, 78. — Semjén 274. — Tarcsa 274, 282.
Érsek személynév 226. — Apáti birtok 226.
Érsek-Apáty K. kanonok 217, 226, 227.
Étekfogó 221, 279.

Fancsika falu 138.
Farkas Bálint kanonok 150, 159. — Prépost 52. — Püspök 24, 53, 259, 402.
Farkasfalvi Nagy S. 348.
Farnos birtok 214, 352.
Farnosi oroszlánszobor 352.
Fav birtok 115.
Fábián kanonok 201. — Klerikus 134.
Feen birtok 217.
Fegyvernek-Peterd 112.
Fejér barátok 460.
Fejér Gál 113, 114, 462.
Fejér-Körös 255, 277, 288, 386, 412, 416, 428.
Fejérmegyei főispán 184.
Fejértó birtok 72, 251.
Fejértói F. dékán 177.
Fekete-Bátor birtok 87, 425. — Vár 425.
Fekete-Körös 130, 255, 257, 265, 288, 412, 425, 479.
Fekete M. karbeli 79. — Pál 495.
Feliczián érsek 58.
Feloszlatás 1557-ben 182.
Felső-Babindal 113.
Felső-Babindali J. kanonok 113. — Mihály 113.
Feltót birtok 251, 314.
Fenena királyné 264.
Fenes birtok 251. — Vár 309. — Alaprajza 310. — Képe 311. — Öregtornya 312. — Őrsége 308. — Várnagyai 314.
Ferdinánd király 6, 173, 180, 182, 187, 188, 254, 283, 285, 427, 474, 500, 501.
Ferencz kanonok 65, 106. — Karbeli 112, 157, 172, 177.
Ferrarai iskola 51, 138.
Félegyház birtok 130, 131, 137, 138, 153, 179.
Félegyházi Balás 282.
Filep birtok 47.
Filpesi testvérek 134.
Flórenczi köztársaság 49.
Fodor M. kanonok 197.
Folkus klerikus 59.
Folkusi B. plebános 89. — Illés 89.
Forgách F. püspök 187, 262.
Fóris pap 33, 226, 227.
Földbirtokok 243—260.
Földes község 183, 284.
Földesi Márton 145. — Parlaghy György 183.
Földesuri hatóság 295.
Földvár 369.
Földvári apátság 344. — Mátyás 277.
Főesperesek 7.
Főkorlátnokság 243.
Fraknói V. Csezmiczeiről 138. — Váradi Péterről 345.
Franczia király 136.
Frangepán F. püspök 56. — Család 447.
Fráter Ágoston kanonok 179. — Ágyuk 308. — György püspök 56, 179, 182, 222, 246, 250, 256, 259, 260, 309, 314, 435, 473. — Nicolaus 80.

Fudi birtok 260, 469. — János 120. — Lelkész 269. — Miklós 144. — Móricz 470. — Nemzetség 468, 469. — Vásárhelyi klastrom 468—471.
Furta birtok 194.
Füld birtok 351.
Fülöp karbeli 85, 119, 151, 157, 197. — Prépost 41, 43, 44, 391, 392, 393.
Füred birtok 251. — Adaja 252. — Halastava 251. — Halászata 265. — Tizede 252.
Fürdők 266, 494.
Füves birtok 251.
Füzeg birtok 251.
Fyldeáki G. kanonok 223.

Gab birtok 281.
Galeotto iró 51.
Garadna birtok 155.
Garai M. nádor 492.
Garai M. kanonok 181, 186. — Pál kanonok 186.
Gathal birtok 144.
Gáborján 275, 281, 369, 457.
Gáborjáni apátok 368. — Apátság 275, 367. — Személynév 368. — Monostor 118.
Gál kanonok 89, 105, 132, 133. — Karbeli 144.
Gáld birtok 94.
Gálos-Petri birtok 102.
Gáspár áldozár 117, 166.
Gelényes birtok 108, 119.
Gellért dékán 59.
Genesi B. kanonok 218. — János 123. — Tamás 122.
Gerardus de Marmorando 90.
Gerbedi Mihály 153.
Gerendi M. püspök 20, 125.
Geréb nemzetség 141.
Gergely apát 367. — Áldozár 83, 102, 112, 129, 150, 152. — Érsek 395. — Főesperes 107. — Kanonok 63, 76, 87, 88, 89, 151, 495. — Klerikus 116, 117. — Mester 64, 399. — Pápa 11, 61, 101, 105, 107, 108, 110, 197, 492. — Polgár 464. — Prépost 84, 196. — Püspök 88.
Gerla személynév 385.
Gerla birtok 386, 387, 448.
Gerlai apátság 385. — Klastrom 448. — Ferenczesek 448. — Ábrahámffy J. kanonok 170.
Gejza herczeg 325. — Király 325, 326, 418, 419.
Géres község 380.
Géresi Czibak András 221. — Mihály 221.
Gothárd comes 63.
Gömörmegye 159
Görbed birtok 94, 116, 222, 399.
Görbedi László 117. — Péter 493.
Gút birtok 198, 199.
Guti László kanonok 128. — 202. — Péter kanonok 136, 138, 141. — Tamás 224. — Vám 199.
Gutkeled nemzetség 65, 72, 73, 91, 92, 95, 99, 100, 218, 252, 274, 367, 370, 371, 373, 428, 429.
Gyakházi Barabás 116.
Gyalui várnagy 156.
Gyanta birtok 252.
Gyapoly birtok 153, 218.
Gyarán birtok 60.
Gyán községes 275, 276, 423.
Gyepes birtok 252.
Gyepesi vajda 252.
Gyerőmonostora 353. — Apátság 353. — Egyházának alaprajza 255. — Képe 254. — Részletei 357.
Gyéres falu 224.
Gyéresi Ártánházy János 224.
Gyirmót birtok 92, 99, 243, 260, 274.
György áldozár 111, 118, 122, 124, 145, 147, 157, 162. — Commendator 402. — Főesperes 152. — Gubernator 152. — Kanonok 99, 152, 217. — Prépost 45, 172. — 40.
Györgyegyháza birtok 274.
Győr birtok 214, 400, 403.

Győrmegye 37, 260.
Gyula személynév 385. — Monostora 385, 423, 427, 428. — Vár 427. — Város 170, 174, 175, 188, 376, 427, 428, 429, 447, 449, 455, 498, 499. — Vezér 36.
Gyulafejérvár 184, 436.
Gyulafejérvári főesperes 156. — Gyülés 26. — Iskola 26. — Kanonok 90. — Káptalan 129. — Székesegyház 109, 156.
Gyulai A. kanonok 175. — Apáczák 498. — Ferenczesek 446. — Ifjak 25. — Imre kanonok 156. — István kápolnás 129. — János áldozár 149. — Kapitányok 262, 498. — Klastrom 498. — Miklós kanonok 131. — Monostor 448. — Plébános 170. — Tanulók 24, 174.
Gyulvész birtok 137.
Gyügye birtok 257, 284.
Gyügyei László 85.
Gyümölcsoltó-Boldogasszony oltára 148.

Haczy Márton költő 166.
Hadvezér főpapok 220.
Halál Anna apátnő 494.
Haláp birtok 202, 221.
Halastavak 353, 378, 461.
Halászat 265.
Halmi uradalom 154, 396. — Zsigmond 130.
Halottak oltára 226, 228. — Szőleje 227.
Halom birtok 130.
Handó Gergely kanonok 150.
Hangácsi A. prépost 50.
Hanthokai M. jegyző 152.
Hanvai László 113.
Haraklányi Massay L. 223.
Harang birtok 161.
Haranghi Pál 122.
Harangmező birtok 214.
Haraszty Ferencz 167.
Harsány birtok 276, 288, 392.
Hartvick iró 318, 319, 321, 388.
Hatház község 145.
Hatvani Pál kanonok 217.
Hedruh birtok 70.
Hedruhfáji Lőkös 95.
Hektor szerzetes 469.
Heltay nyomdája 59.
Henckel család 177. — János kanonok 170, 172, 175. — György 170. — Miklós 171. — Sebestyén kanonok 175, 176.
Henczhida 286.
Henczhidai tanuló 25. — Bacho 117.
Henrik császár 388.
Hentes-oldal 471.
Herczyg erdő 114, 281.
Hermanszeg birtok 257, 284.
Hernek személynév 93. — Birtok 403.
Herpai Bene 400.
Herpályi birtok 157, 256, 365.
Herpályii torony rajza 363, 364, 365.
Hestgfi M. kanonok 159.
Hetur birtok 167.
Hevesmegye 184. — Főispánja 256. — Vámja 263.
Héderváry nemzetség 369.
Hétközhely városrész 18, 273.
Hévjó folyó 65, 287, 288, 403, 419, 495, 497.
Hidas-Palota 273. — Telek 252.
Hidközi Dávid 496.
Hidköz-Szőlős 256.
Hidvég birtok 127.
Himes birtok 91, 154.
Himzett ruhák 441, 442, 448, 456.
Hiteles-hely 27.
Hiteles-helyi működés 31, 32. — Levéltár 33, 183.
Hodos birtok 149, 218, 221.
Hodosi Jákó Ferencz 218, 219.
Hollód birtok 252.
Holt-Körös 375.
Homer 140.
Honorius pápa 35, 61.
Horácz 20, 140.
Homoki J. kanonok 112.
Homonnai Drugett 398.
Homorogi főesperesség 269, 298.

Homorogdy M. prépost 54, 176.
Horo birtok 122.
Horon 274.
Hortobágy 367.
Horváth Márton 164. — Péter 253.
Horvátország 180.
Horváthy család 45. — Pál püspök 45.
Hosszuaszó birtok 130, 252.
Hosszasszai Botos István prépost 130—132, 401. — Péter 130. — Testvérek 137, 138.
Hosszu Mátyás kanonok 197.
Hosszu-Pályi birtok 410.
Hosszumező falu 128.
Huendler Vitus vikárius 145—147.
Huet Albert 178.
Húnok 317.
Hunyadi főesperes 54.
Hunyady János 136, 137, 138, 142, 181, 201, 444, 445, 446. — Özvegye 50, 145, 447. — László 137. — Leánya 447. — Mátyás 242. — Hunyadyak 170, 431.
Hunt-Pázmán nemzetség 121.
Husszíták 129, 130.
Huszti J. kanonok 156.
Hutt Márton 177.
Hutter M. jogtudor 177.
Hyppolit érsek 15, 235.

Ibafalvy Tamás 159.
Ibrányi nemzetség 153.
Ifjabb kanonokok 7.
Igali Gy. kanonok 178.
Igen birtok 100.
Iklód birtok 73, 276, 280.
Iklódi István kanonok 222.
Iktári Bethlen G. 223.
Illés áldozár 82. — Molna 288. — Váradi polgár 53.
Ilméri András 55. — Imre kanonok 177. — Prépost 55, 56, 179.
Ilosvay I. kanonok 179. — Prépost 55. — Törvénykönyve 56.
Ilyeháza birtok 252.
Ilyei Dyenessy T. kanonok 162. — László 282.
Imre áldozár 117, 144, 173. — Deák 243. — Jegyző 65, 97, 103. — Kanonok 64, 65, 102, 106, 151. — Király 263, 290, 391, 413. — Püspök 12, 251, 266, 297, 395. — Simonnak fia 96.
Incze pápa 58, 94.
Ingyen oktatás 23.
Ipolyi A. a szent jobbról 337.
Ipor-Ujlak 283.
Irász birtok 277.
Iriny birtok 97, 100, 197.
Iskola 18—26. — Igazgatója 18. — Tanára 234. — Tápintézete 125.
Iskola-sor 184, 223.
Ismeretlen rendü apátságok 361. — Monostorok 423. — Prépostságok 412.
Isten-ítéletek 34, 58, 336, 393. — 413.
István-áldozár 84, 99, 116, 151, 157. — Baccalaureus 114. — Fia 87, 378, 379, 399, 495. — Főesperes 61, 69, 98, 108. — Jegyző 97. — Kanonok 45, 65, 73, 84, 91, 102. 106, 108, 123, 127, 196. — Káplány 80. — Karbeli 79, 93, 114. — Király 208, 217, 239, 241, 291, 326, 339, 376, 388, 389, 390, 393, 403, 414. — Klerikus 112, 123. — Prépost 41, 69, 400, 401. — Pap malma 55. — Püspök 86, 89, 99, 101. — Vajda 78.
Itélőmester 464.
Ivachyn bán 76.
Ivanics Demeter 135. — Pál kanonok 135, 136.
Iván kanonok 63, 65.
Ivánka Bonyka fia 64. — Comes 36, 428. — Fia 253. — Kanonok 65. — Prépost 36, 38. — Püspök 40, 46, 67, 72, 192, 396, 433.
Ivánkaházi János 116.
Izabella királyné 187, 221, 223, 224, 231, 244, 283, 427, 436, 467, 470, 474, 500.
Izsák kanonok 61.

Izsákay nemzetség 129, 426. — Osvát 220, 426.
Izsépi Péter kanonok 160.

Jakab al-őr 84. — Benedek püspök testvére 314. — Főesperes 76, 77, 81, 85. — Jogtudor 168. — Kanonok 45, 66, 68, 81, 89, 91, 92, 101, 106, 197, 207. — Káplány 84. — Királyi káplány 71. — Prépost 394, 395, 396.
Jakch Dénes püspök 126, 290.
Jankafalva 159.
Javadalmas papok 8.
Jákó személynév 396. — Birtok 133. — Ferencz 218. — És Czikó 46.
Jákó-Hodosi Jákó 152.
Jákói András 397. — Mihály 397.
Jánk birtok 134, 257, 258, 284.
János apát 339, 369, 377, 381, 383. — Áldozár 65, 80, 82, 83, 84, 85, 90, 91, 97, 98, 104. 113, 116, 117, 118, 119, 123, 148, 172. — Bibornok-prépost 45. — Dékán 72. — Érsek 243. — Főesperes 85, 86, 105, 112. — Herczeg 154, 174. — Kanonok 48, 61, 64, 65, 67, 68, 79, 80, 89, 92, 99, 100, 104, 106, 107, 111, 117, 118, 120, 121, 123, 139, 141, 177, 197, 200. — Király 56, 174, 175, 178, 221, 222, 427, 473, 474, 500. — Klerikus 116, 119. — Leleszi konventi tag 154. — Pápa 12, 42, 67, 71, 73, 90, 192, 400. — Prépost 35, 52, 60, 193, 196, 203, 253, 394, 399, 400. — Püspök 62, 80, 92, 112, 113, 115, 129, 177, 493. — Vikárius 102.
János-Zsigmond választott király 182, 184, 186, 215, 223, 224, 225, 227, 249, 277, 279, 309, 436, 437, 443.
Jánosd birtok 116, 252, 399.
Jánosfalva 252
Jánosdi Mihály 116.
Jánosi birtok 92. — Ibrányi László 152.
Janus Pannonius 140.
Járai Péter alvajda 100.
Jászai prépost 167, 222, 254, 394.
Jászó 400.
Jenei B. kanonok 151. — Imre kanonok 149. — Simon kanonok 155. — Lelkész 269.
Jenő birtok 277, 288. — Pápa 136.
Jeromos áldozár 60.
Jeruzsálemi szent sír kanonokjai 361.
Joákim kanonok 59.
Jobbágyok 294. — Tartozásai 296, 297.
Jogfolytonosság 477.
Johanniták 418.
Johem apát 368.
Jolath személynév 64.
Jónás kanonok 65. — Szerzetes 391.
József kanonok 110. — Perjel 436.
Józsefháza birtok 253.
Jubileum 164.
Julián bibornok 129. — Szerzetes 432.

Kaasi F. kanonok 149.
Kakucs birtok 73, 277, 280, 436. — Utcza 277, 495.
Kalandos mester 290.
Kalaztelek 277.
Kalácsa birtok 253.
Kalocsai érsek 148, 180.
Kalodvai klastrom 465.
Kalota nemzetség 353, 356.
Kalotai főesperesség 98, 269.
Kalotaszeg 349, 353.
Kalvaria-hegy 63.
Kamanczy G. kanonok 175, 187. — György 175. — Család 188.
Kamara elnök 222. — Gróf 266.
Kamona birtok 257.
Kamoncz város 174.
Kamonchy G. kanonok 222.
Kanonoki ház 182, 184. — Kellékek 12, 13. — Kinevezés 11. — Lakások 13, 271, 273. — Működés 14. — Öltözet 14.
Kanonokok s karbeli papok névsora

58—188. — Jobbágyai 272. — Száma 8. — Tábori szolgálata 307.
Kanya Mihály 102.
Kanizsay család 40. — János érsek 115. — Pap 33, 226. — László 220. — Osvát 218.
Kaplony nemzetség 47, 127.
Kapisztranói János 447.
Karbeli papok 9, 10.
Kardó birtok 253, 278.
Karmelita szerzet 146.
Karthali Pál 136.
Karthauzi szerzet 402.
Kassa város 441.
Kaszatelek 218.
Katapán nemzetség 318.
Katona Péterné 131.
Kágya birtok 372, 374, 375.
Kágyai B. kanonok 159.
Kállai nemzetség 95, 133, 198, 398. — András 161. — István 124. — János 161, 207, 217, 343, 348. — László 398. — Lőkös János 152, 348. — Miklós 47. — Petronella 124. — Szaniszló 124.
Kálló város 93.
Kálmán herczeg kanonok 74, 82. — Király 325, 326, 388.
Kálmán-szőlő 288.
Kálmáncsehi L. prépost 54. — Mátyás kanonok 224. — Mihály kanonok 218. — Püspök 21, 53, 54, 161, 162, 208, 209, 402. — Sánta Márton 225.
Kányaföldi Kerecsenyi M. 188.
Kántor Bereczk 104. — Jánosi 92.
Kápolna-igazgatók 10.
Kápolnai klastrom 148, 288, 460, 469, 475, 483, 496. — Pálosok 49, 114, 157, 460, 465, 468.
Kápolnán irt codex 462.
Káptalan biharmegyei birtokai 273. — Budai háza 285. — Fegyveresei 306. — Váradi birtokai 273.
Káptalani bizonyság 32. — Birtokok 271. — Fürdők 288. — Iskola 17, 125, 184. — Kiadványok 33. — Levéltár 33, 226. — Malmok 288. — Nemesek 307. — Pecsétek 27. — Szőlők 287.
Káránd birtok 253.
Kárász falu 104, 134.
Kárász B. kanonok 104.
Kárászló falu 104.
Károly király 38, 40, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 241, 258, 264, 278, 290, 291, 339, 397, 398, 399, 409, 427, 487.
Károlyi nemzetség 47, 67, 77, 122, 393. — András 105, 116, 117, 120, 347, 348. — Bertalan 132. — Jakab 119. — János 346, 347, 348. — Kata 477. — Lanczné 132. — László 117, 119, 217. — Lőrincz 348. — Mihály 123.
Káta nemzetség 64, 86, 95, 368.
Kázmér király 137.
Kecset falu 470.
Kecseti Albert 470.
Kecskeméti kanonok 222.
Keesháza birtok 279.
Kekes birtok 71.
Kelemen kanonok 201, 207. — Karbeli 80. — Pápa 89, 90, 91.
Keleséri Bertalan 201. — János 201.
Keled unokái 429.
Keleti testvéreink 432.
Kemecseyek 348.
Kemecsey M. 91.
Kemény 353.
Kemenegyház 144.
Kenéz birtok 121.
Kenézek s tartozásaik 300.
Kengyeli jobbágyok 157.
Kenyérsütő F. 88.
Kerecsényi L. 262.
Kerekegyház birtok 218.
Kerekegyházi jobbágyok 153. — Miklós 100.
Kereki birtok 127, 221, 362.
Kereky Ferencz 179. — György 221. — Pál 122. — Zsigmond 161.
Kereki vár 218, 222.
Kerek-Somlow szőlőhegy 99, 496.

Kerek-sziget 49.
Kerékgyártó Pál 495.
Kerepes birtok 259. — Adaja 259.
Keres birtok 386.
Keresi Demeter 117.
Keresszeg 214, 362. — Város 434, 435. — Apáti 434.
Keresszegi dominikánusok 434. — Vár 145, 435. — Várnagyok 46, 275.
Kerestelek 386.
Keresztelő-Szent-János káptalana 51, 204—207, 286. — Oltára 178.
Keresztes birtok 253. — Péter 144.
Keresztur község 369.
Kereszturi jobbágyok 281.
Kermendy I. kanonok 218.
Kermes László 465.
Keserü birtok 253.
Keskeny-ér 281.
Keszi birtok 201.
Kékcse birtok 154.
Kékkálló patak 278.
Kékös birtok 278.
Kémeri Miklós 127.
Kér birtok 47, 278. — Lelkésze 269.
Kéregető tanulók 23, 24.
Kéza birtok 253.
Kéz-alaku ereklyetartók 323.
Kinizs birtok 155.
Királyerdő 244.
Királylia-bástya 259.
Királyhágó 31, 244, 441.
Király hegye 97. — Kutja 288.
Királyi apród 259, 399. — Birtok 121. — Bőkezüség 238. — Jegyző 220. — Jövedelmek igazgatója 402. — Káplány 88. — Könyvek 476. — Pintérek 367. — Tanács 88.
Királyság falu 498, 500.
Királyvölgyi apátság 389.
Kis-Borpatak 471.
Kisebb hiteles-helyek 331.
Kisfaludi Elek 167.
Kis-Gény birtok 283. — Illés 340. — Jenei D. 47. — Kállai Vitéz J. 224.
Kis káptalan 72, 191—203, 205, 458. — Alapitása 192. — Birtokai 193. — Hivatása 193. — Kanonokjai 193, 196—203.
Kis Kozma 428.
Kis-Körös folyó 463.
Kis-Körösköz 214, 412.
Kis-Marja 218.
Kis-Marjay János 282.
Kis Pósa 35.
Kis prépost 193, 195, 203. — Birtokai 286.
Kis-Rábé birtok 256. — Szőlős 256. — Tárkány 43.
Kis-Tárkányi F. kanonok 75. — Prépost 42, 91, 107. — László 43. — — Miklós 44. — Tamás 44.
Kis-Telegd 275. — Telek 97.
Kisvárday Domokos 111. — László 154. — Mihály 474. — Nemzetség 429. — Plebános 134. — Potenciana 148.
Kis-Vásári birtok 149.
Kis-Zomlin birtok 148, 149, 157, 465.
Kis-Zomlini János 111. — Mihály 111. — Borsi Benedek 218.
Kiváltságok 239.
Klariszszák 487.
Klastrom-dülő 365, 366.
Kocyhkeskeer 253.
Kolosi főesperesség 132.
Kolosmegye 349.
Kolosmegyei birtokok 259.
Kolosmonostor 65.
Kolosmonostori apát 165. — Konvent 167.
Kolosvár 356.
Kolosvári gyülés 184, 437, 475. — Pál kanonok 74.
Kolt 376.
Komádi László 127.
Konstantinápoly 19.
Kopasz nádor 66, 67, 76, 339, 373, 374, 424, 428, 450.
Kopács birtok 253.
Kopácsi szerzetes 447.
Kopolch birtok 86.

Kopusi István 46. — János 46.
Kornél őr-kanonok 392.
Kornis B. prépost-püspök 161, 208, 217. — János 161. — Miklós 161. — Nemzetség 161.
Koroghi Pál 123.
Kórógyi nemzetség 218.
Kosztniczi zsinat 13, 117, 120, 121.
Kottanerné Ilona 146.
Kovács István 495.
Kovácsi birtok 149, 157.
Kovács-rész 471.
Kovári Pál jegyző 118, 206, 369.
Kovászi György 100.
Kozma comes 36, 66. — Kanonok 94, 98.
Kökényes birtok 134, 396.
Kölcseyek 93, 225.
Kölesér birtok 253.
Köleséri B. kanonok 160. — György 158. — Pál 158. — Főesperesség 69, 298.
Köln 323.
Körös folyó 63, 240, 286, 288, 362, 413, 416, 441, 469, 483, 496, 497.
Körös-hid 273.
Körösi Kelemen 114. — Miklós 114.
Körös-köz 70, 278, 412, 413.
Körösmegyei főispán 166.
Körös-Tarjan 367.
Körös-völgy 224.
Körtvélyes birtok 243, 260, 340.
Köte-gyáni egyház 416, 417.
Kövesd vára 41.
Középkori időtöltés 234. — Papok tanulmányai 25.
Középlak község 352.
Közép-Szolnokmegye 178.
Közép-szolnokmegyei birtokok 259.
Közművelődési szolgálatok 305.
Krakai M. kanonok 67, 71.
Krakkai egyetem 131, 170, 171, 172, 175, 176, 180, 184, 185, 222, 223.
Kraszna birtok 258.
Krasznai főesperesség 94.
Krasznamegye 123, 386, 398.
Krasznamegyei birtokok 258.
Kraus M. kanonok 132.
Kristóf karbeli 145.
Krisztián szerzetes 397.
Krisztus szent testének oltára 104 124, 137, 141, 155, 166, 179.
Kuba birtok 288.
Kulch birtok 67.
Kunok 339.
Kuntzlai Ágnes 171.
Kupa birtok 260.
Kupócz birtok 281.
Kusalyi Jakch 99, 118.
Kusztoszfalva 128, 287. — Malom 84, 287. — Vég 128.
Kügy birtok 137, 144, 149.
Kügyi Jakab 398.
Küküllőmegye 167.
Külföldi iskolázás 25.
Külső-Szolnokmegye 328, 476.
Külső-Szolnokmegyei birtokok 258.
Küved birtok 198.
Kupctheleke birtok 258.
Kyde János 112.
Kydei Balás 128. — Nemesek 123.

Lachk László 114. — Miklós 114.
Ladány birtok 114, 128, 253. — Adaja 254.
Ladányi Pál kápolna-igazgató 160, 167.
Ladislaus de Plaga kanonok 90.
Lajmér falu 398.
Lajos áldozár 104. — Király 75, 88, 115, 174, 175, 256, 264, 290, 291, 297, 397, 399, 438.
Lambert herczeg 325.
Lancz László 347. — Mihály 347.
Laszki Jeromos 446.
Lasztomér falu 126.
Latabár birtok 254, 278.
Lator-János-szőlő 288.
Lád név 377.
Lámpás P. áldozár 179.
László áldozár 66, 70, 72, 89, 90, 97, 100, 111, 114, 117, 118, 129, 137, 143, 144, 145, 159, 160, 179, 492, 495. — László comes 350,

351. — Csobánka unokája 69. — Deák 151. — Dékán 77. — Főesperes 86, 88, 95, 97, 100, 129. — Herczeg 325. — Ispán 98, 392. — Kanonok 76, 77, 83, 85, 86, 89, 91, 92, 106, 112, 117, 123, 124. — Király 50, 64, 131, 141, 208, 275, 290, 291, 397, 434, 450. — Klerikus 124, 127. — Lukács fia 71. — Nádor 104. — Prépost 47, 197. — Püspök 492. — Várnagy 314. — Vikárius 48, 119, 120, 488.
László-pap-szőlő 288.
Lázári János 92.
Leel helynév 412. — Fia 414. — Mester 68. — Özvegye 414. — Ősi birtok 69, 416.
Legrégibb magyar nyomtatvány 336.
Lele M. jogtudor 176.
Lelesz 400.
Leleszi konvent 110, 179, 221, 258. 282, 283. — Prépost 112, 279, 402. — Prépostság 162, 419.
Lembergi püspökség 137.
Lengyelország 337, 475.
Leo pápa 173.
Les birtok 112, 253.
Lesi János 70. — Nagy Pál 155.
Leszteméri J. kanonok 126. — Mátyus 126.
Lewdeschit Gy. kanonok 171.
Lélekváltók 420.
Léta lelkésze 269.
Lindvai Bánffy Miklós 274.
Liptai javadalom 100.
Literati Imre 254.
Livius 20.
Lodomér püspök 35, 36, 64, 239, 242, 244, 251, 254, 394, 461. — Levele 247, 250, 251, 253, 256, 258, 263, 275, 276, 278. — Birtok 260.
Lompértháza 121.
Look (Lakság) birtok 115.
Losonczy nemzetség 141. — Dezső László 145. — László vajda 101. — Mihály kanonok 101.
Lotharingia 389.
Lovagrendek 418.
Lódi apát 377.
Lónyayak 97, 110.
Lóránt vajda 76, 77, 314.
Lövei János 154.
Lőcse város 170, 171, 172, 175, 178.
Lőcsei plebános 172.
Lőkös fia 252.
Lőkösháza birtok 215, 224.
Lőrincz áldozár 82, 102, 112, 132, 144, 149, 201. — Főesperes 116. — Főispán 40. — Kanonok 111, 112, 207. — Kincstartó 81. — Prépost 414. — Szerzetes 398.
Lőrinczi birtok 259.
Lucernarius Jakab 164.
Ludbregi B. kanonok 225. — Barabás 225. — István deák 225.
Luka-szőlő 379, 494.
Lukács főesperes 118. — Kanonok 116, 81. — Karbeli 100. — Káplány 115. — Klerikus 123. — Püspök 463. — Vikárius 112.
Lulai János 165.
Luprechzaza város 93.

M. kanonok 58, 122.
Machalatelek 97.
Machosolnai kanonok 105.
Macs szőlő 494.
Macskási Balás 112.
Macsmolna falu 254.
Macsói bán 447.
Maczedóniai család 125. — Donch 125. — László 178.
Madarász birtok 222.
Magh birtok 172.
Maghi Demeter 172. — Gergely 172. — Pál országbiró 172. — Péter 172, 283. — Sebestyén kanonok 172, 175.
Magnus kanonok 79.
Magyar nyelvtan 141. — Pál 259.
Majus fia 130.
Makó város 223. — László 223.
Makra birtok 412, 413, 416.

Makrai Fábián 117.
Malomszeg birtok 86, 280.
Maltai vitézek 418.
Majtényi család 343. — Benedek baccalaureus 151, 343. — János 343. — Klára 343. — Tamás kanonok 145. — Szent-jobbi administrator 342—343.
Marásza birtok 43.
Marchald személynév 329.
Marczell prisztald 328.
Marczellháza birtok 436.
Marcziházi lelkész 269.
Margit asszony 274, 420.
Margita község 404, 405.
Margit-legenda 107.
Margitsziget 499, 501.
Marjai Ilona 157. — Lukács 153, 157.
Markus birtok 327, 328.
Marosköz 122.
Marochuk mester 94.
Maróthi János 447.
Marsinay G. kanonok 176.
Martonosi Pöstyény J. kanonok 176.
Martialis iró 140.
Martius kanonok 179. — Prépost 202.
Massay László 500.
Maternus prépost 46. — Püspök 47.
Mácsa birtok 254.
Mágochy Gáspár 184, 262.
Mágor birtok 376, 378.
Mária királynő 47.
Máriafalva 80.
Mária-Magdolna egyháza 157.
Márk áldozár 81. — Birtok 88, 197. — Káplány Márton áldozár 60, 79, 82, 84, 121, 138, — Deák 131. — Főesperes 73, 104. — Kanonok 61, 65, 72, 123, 126, 152. — Karbeli 129. — Pápa 48. — Prépost 395. — Püspök 110. — Szerzetes 398.
Mártonteleke birtok 68.
Máté áldozár 127, 128, 134, 160. — Kanonok 105, 159. — Klerikus 128.
Máté-domb birtok 221.
Mátyás áldozár 128. — Apát 340. — Ivánka püspök öcsese 73. — Jogtudor, kanonok 177. — Kanonok 197, 207. — Király 51, 52, 131, 139, 140, 144, 147, 154, 155, 159, 174, 250, 255, 274, 275, 278, 280, 290, 291, 294, 306, 333, 341, 342, 345, 346, 347, 349, 401, 445, 467, 500. — Tiszt 251. — Várnagy 314.
Medve személynév 64.
Meendel zsidó 162.
Meghy M. kanonok 218.
Megyer birtok 194, 279, 287.
Megyes birtok 67, 280.
Melith György 202, 221. — Ferencz 284. — János 284.
Melius Péter lelkész 226.
Menhárd Miklós 251.
Menyőd birtok 173.
Merkurius apát 318, 319, 320, 324, 335.
Mesk személynév 64.
Meszesi apátság 99.
Meszesi Demeter püspök 5, 42, 43, 44, 76, 77, 263, 271, 289, 298.
Mezőgyáni Andacs Gergely 145.
Mezőgyáni Mihályné 157. — Pál 194, 201.
Mezőpeterdi Bodó Ferencz 179.
Mező-Telegd 37, 55, 457, 469.
Méhes birtok 279.
Mén-Marót 37.
Ménes birtok 257.
Mérgesd birtok 72, 152, 157.
Mészáros János 495.
Mézesmál szőlő 463.
Micz bán 42.
Micske község 381, 398.
Mihály áldozár 72, 81, 84, 99, 102, 111, 113, 114, 122, 126, 155, 169. — Főesperes 137. — Kanonok 59, 71, 84, 104, 105, 106, 114, 165, 179, 193, 196, 207, 464. — Királyi jegyző 91. — Prépost 35, 101. — Püspök 110, 169.
Mihályfalva 398.
Mihályi Csáky B. 224.
Mihálylaka birtok 72.

Mihellő birtok 252.
Mikcse birtok 112, 419.
Mike fia 399. — Főispán 368, 392.
Mikelaka 100.
Miklós áldozár 70, 80, 83, 84, 86, 88, 89, 92, 93, 99, 102, 111, 117, 153, 157. — Asszony 129. — Bán 87. — Deák 107, 399, 494. — Dékán 78, 99. — Főesperes 77, 83, 84, 103, 170. — Kanonok 42, 66, 71, 72, 92, 99, 100, 101, 106, 118, 123, 126, 129, 166, 202. — Karbeli 397. — Klerikus 101, 119, 128. — Pápa 140. — Plebános 470. — Prépost 40, 63, 79. — Püspök 75. — «Socia» 80. — Szerzetes 398.
Mikola fia 353.
Miksa főherczeg 474.
Miletyncz J. püspök 170.
Mindszent 374. — Oltára 153, 157. — Utcza 285.
Mindszenti A. iskola-igazgató 26. — Kanonok 184, 223. — István 113. — János kanonok 177.
Minorissák 487.
Miske birtok 279.
Miskolczi B. jegyző 151.
Mocholai nemesek 115. — Arnold kanonok 115. — Bálint 115. — Miklós 115.
Mocsolya birtok 254.
Mode János kanonok 120.
Moghi Imre 93. — Jakab 93. — László kanonok 93. — Főesperes 124. — Péter 93.
Mohács 168, 473.
Mohácsi vész 176, 220, 283, 336, 447, 499.
Moldvai vajda 164.
Molnos Petri 372.
Monaj falu 155.
Monay G. kanonok 151. — Főesperes 155. — György főesperes 156. — János 155.
Monostor község 154, 167, 413, 429. — Ere 386. — Sziget 386.
Monostor-Pályi 410.
Monostoros-Ábrány 214, 403, 404, 405.
Monostoros-ábrányi prépostság 404. — Egyházának alap- és felrajza 406, 407.
Monostoros-Ugra 424.
Monyoros birtok 91.
Moriadi Demeter 92.
Morsháza falu 254.
Mosonmegye 37.
Móré György 166.
Móricz áldozár 60, 114. — Kanonok 69, 78.
Moust kanonok 59.
Moys-Pályija 409.
Muchei Pál kanonok 183.

N. főesperes.
Nadányi István 177. — Jób 159. — Mihály 157.
Nagochi Márton 443, 447.
Nagy-Bád birtok 283.
Nagy-Bánya város 127. — Plebániája 160. — Plebánosa 136.
Nagy-Bene 98, 494. — Benedek 98, 252.
Nagy-Csomaköz 86. — Doba birtok 178.
Nagyfalusi klastrom 465.
Nagyhalászi A. kanonok 223, 500.
Nagyhalom 281.
Nagy Imre 251. — János 98.
Nagy-Kágya birtok 149.
Nagy-Kálló 124, 346.
Nagy-Kereki Harangi Gy. 223.
Nagy-Koch birtok 251.
Nagy Klára 98. — Apácza 494.
Nagy-Marja lelkésze 269.
Nagy-Mihály birtok 89, 93.
Nagy-Mihályfalva 224.
Nagymihályi A. kanonok 124, 126. — Jakab 110, 124. — Márton 398. — Sebestyén 398. — Nemzetség 77, 89. — Vár 90.
Nagy-Nyuli 218.

Nagy Péter 98. — Kanonok 102, 496. — Királyi ember 120.
Nagyprépost 195. — Birtokai 205, 286.
Nagy-Szeben 50, 164, 165, 177, 178.
Nagy-szebeni gyülés 226.
Nagyszombat 56, 184, 487, 499, 501.
Nagyszombati iskola 20. — Plebános 186, 475, 476.
Nagy-Szőllős 256.
Nagy-Túr 166, 207, 217.
Naprágyi Benedek 115.
Nádas birtok 257.
Nádashegy 464. — Szőlő 218.
Nádor 281, 292, 294, 325, 339, 369. 373, 398, 409, 428, 450, 492.
Nádori jegyző 369.
Nándorfejérvári bán 207, 217.
Náta kanonok 63, 273.
Negyvenszil birtok 372.
Nemes J. kanonok 91. — Jobbágyok 371. — László 493.
Nempti birtok 382, 383.
Négerfalva birtok 254.
Némethy Ferencz 223, 475.
Névtelen jegyző 384.
Nobilis J. kanonok 70.
Norimberga város 336.
Nopsiczi Varkocs T. 223.
Nógrádi főesperes 182.
Nógrádmegye 46.
Nyakazó Antal 338.
Nyárádi D. kanonok 186.
Nyárló birtok 252.
Nyárszeg birtok 280.
Nyéstai György 122.
Nyilas Benedek 497.
Nyir 409, 429.
Nyiregyháza 346.
Nyiry család 157. — Kerület 409, 410.
Nyir-Mon 178.
Nyir-Pályi 410.
Nyir-Pályii prépostság 380, 409.
Nyitrai püspök 159, 165.
Nyulak-szigete 397, 491.
Nyuli S. kanonok 218, 220.
Nyüved birtok 149.
Nyüvedi András 97. — Miklós 120. — Veron 120—121.

Odon birtok 421.
Offertoriumok 302.
Ohat birtok 256.
Ohati János 150.
Oklevelek anyaga 32. — Váltságdija 30.
Okos György 458.
Olasz-Apáti szőlő 288.
Olaszhon 138, 171, 180. — Iskolái 20, 25, 38, 166. — Tanárai 163.
Olaszi birtok 84, 247—248, 261, 273, 289, 290, 483, 484.
Olaszii Chyne L. főesperes 95.
Olaszi Marót főispán 78.
Oláh Miklós püspök első miséje 181. — Érsek 20, 26, 75, 125, 475, 476.
Oláh nemesek 307.
Oláhok 298—301. — Birósága 299. — Egyházi szervezete 300. — Kenézei 300. — Közös adománya 300. — Papválasztása 300. — Tartozásai 298. — Telepitése 298.
Olcsa birtok 67, 254.
Olcsva birtok 104, 113, 116, 119, 128, 217.
Olivér tárnokmester 86.
Oltárigazgatók 10.
Olvasó-kanonok 4. — Jövedelmei 67.
Omode nemzetség 427.
Omláshegy 288, 469, 471.
Omlási lelkészség 177.
Omorsa birtok 258.
Omych személynév 64.
Onorch birtok 91.
Onth comes 413, 416.
Opus dékán 58.
Orbán kanonok 48, 120, 207. — Pápa 99, 100, 101.
Orbán-szőlő 288.
Orodi káptalan 162. — Birtokai 98, 100. — Prépost 172.
Oros birtok 95, 161, 346.
Orosi Imre 95.
Oroszthony B. dékán 178.

Orsova tó 281.
Országbiró 172, 220, 351, 392, 450.
Országbirói főjegyző 218.
Országos levéltár 493.
Osl nemzetség 40.
Osthffy M. prépost 402. — Nemzetség 40.
Osvát áldozár 160. — Kanonok 209, 217.
Ottó kolosmonostori apát 112.
Ovidius 20.
Ónad birtok 473.
Ózdi főesperes 132.
Ököritó birtok 93.
Ökrös birtok 254.
Örvénd község 394.
Örvényes birtok 115.
Ösvénmonostora 423.
Őr-kanonok 6. — Birtokai 287.
Őrszigete birtok 87.
Ős birtok 254.
Ősi birtok 64, 67, 73, 86, 124, 134, 194, 254, 276, 277, 280, 288, 298, 403, 436, 492.

Paczal birtok 97.
Paczali Benedek 97, 116. — Pál 97.
Padua iskolája 139.
Palkó szerzetes 467.
Palota birtok 380, 419.
Pankotai János 120. — Főesperesség 377.
Panyola birtok 348.
Pap-Megyer birtok 194. — Tamási 278.
Papjelöltek 17.
Papneveldék 17.
Parlag birtok 145.
Parlaghy Antal 219. — György 145, 254, 284. — Katalin 219. — Lászlóné 145. — Menyhért 145. — Miklós 254. — Pál 254. — Péter kanonok 145.
Pata birtok 254.
Pathka birtok 288.
Patócsy Ferencz 427.
Patroha birtok 258, 259.
Pazit birtok 396.
Paznad birtok 395.
Pál alispán 423. — Szent-jobbi apát 102. — Apát 339. — Áldozár 60, 72, 88, 93, 112, 113, 128, 151. — Bán 70. — «Dæmon» 81. — Fia 398, 450. — Kanonok 71, 72, 78, 128. — Karbeli 111, 151. — Nádor 325. — Nevelő 76. — Orvos-főesperes 76. — Országbiró 351, 450. — Prépost 45. — Püspök 116. — Szolga 420. — Udvarbiró 86.
Pálosok 148, 174, 337, 345, 460.
Pálóczy L. országbiró 144, 148. — Mátyás nádor 281. — Miklós 198. — Sebestyén 475.
Pálülése birtok 167.
Pályi birtok 255, 280.
Pánki Jakab 428.
Pápai J. kanonok 222.
Pápai tizedek 41, 194, 339, 397, 410.
Páris főiskolája.
Pármai A. jegyző 108.
Párthásy Imre 156, 467.
Pásztai János 116.
Pázmán András 155, 384, 464, 467. — Andrásné 121. — Farkas 223, 500. — Gáspár 223, 500. — György 223, 500. — István 70. — János 463. — Mihály 384. — Péter 362, 379, 384, 438, 456, 457, 468. — Nemzetség 147, 218, 380, 383.
Pázmánok levele 281.
Pecheli Benedek 129.
Pecze folyó 464. — Szent-Márton 214.
Pecsétek 28, 29, 30, 96, 200, 214, 331, 332, 390.
Pelbárt Aladár fia 72.
Pelbárthida birtok 130.
Pelechtei J. kanonok 200.
Perecsen birtok 127.
Perényi F. püspök 21, 54, 168, 174, 175, 176, 220, 221, 294, 426, 473, 497. — Gábor 217. — Pál 134. — Perényiek 134.
Perus Mihály 91.

Pest 136.
Pest-, nógrádmegyei birtokok 259, 283.
Pesti B. kanonok 183. — Prépost 203. — Imre deák 277. — János kanonok 118. — Márton kanonok 221, 232. — Polgárok 499.
Pestmegyei birtokok 181, 186.
Pestesi J. kanonok 126. — Prépost 201.
Petegd birtok 280.
Petlend birtok 116, 120, 126, 127.
Petlendy Imre 122. — Gergely deák 222. — György 126.
Pethenyeházy B. kanonok 133, 157. — Benedek 157. — Dávid 133. — Gergely 157. — György kanonok 157. — János 157. — Márton 157. — Mátyás 157, 473. — Péter 113. — Petneházyak 133, 152.
Peterdi András 172. — Domokos 172. — Gábor 172. — Gellért áldozár 172. — János 172. — Miklós 172.
Pető kanonok 70.
Petri birtok 97, 100, 123, 197.
Petrovics Péter 284.
Pécs 146.
Pécsi J. vikárius 113. — Kanonokság 87. — Püspökség 140. — Székesegyház 75, 146.
Péntekhely 53.
Péntekszer 8.
Pércs birtok 134.
Pércsy György 179. — Miklós 134. — Zanyó Péter 129.
Péter apát 146, 381. — Áldozár 64, 70, 79, 82, 83, 84, 85, 99, 102, 105, 107, 117, 142, 144, 178. — Bibornok 164. — «Caycar» 82. — Comes 46. — Debreczen ura 432. — Fia 197, 373, 433. — Főespere s 82, 94. — Kanonok 44, 45, 59, 66, 78, 85, 87, 102, 105, 107, 110, 111, 112, 124, 126, 127, 136, 138, 197. — Karbeli 122. — Klerikus 147. — Prépost 44, 67, 97, 144, 393, 394, 396, 397, 399. — Szerzetes 398. — Tizedszedő 105. — Ur 329. — Vikárius 129.
Péter fia Jakab 444.
Péter-fia-utcza 444.
Péter, Keresztes 401.
Péterháza birtok 254, 416.
Pétöri birtok 372.
Pétermonostora 415, 416, 417.
Pétermonostori prépost 415.
Péterváradjai B. 222. — Péter kanonok-prépost 222.
Philippus de Alenconio bibornok 47.
Plutarch 140.
Pileus, Pylades 177.
Pilismegye 46.
Pilisi N. 97.
Pinczék-völgye 372.
Piski birtok 280.
Piskolt birtok 328, 339, 343, 475. — Vámja 348.
Pius pápa 50, 139.
Pocsaj birtok 251, 254.
Pocsaji Ferencz 282. — László 201.
Poklosok háza 288, 305, 494.
Poland birtok 254.
Polánkai B. áldozár 142, 145.
Polner Gábor 165. — János kanonok 164.
Polocha rét 145.
Porkoláb Dénes 470.
Poroszló birtok 121, 258. — Vámja 265.
Poroszlai János 121.
Portelek birtok 97, 100, 197.
Porteleki Jakab 217.
Posegai J. kanonok 109, 110.
Posegamegye 37.
Posgavári M. kanonok 222.
Pozsony 169, 181, 291, 487, 493.
Pozsonyi apáczák 493, 494. — Káptalan 183. — Országgyülés 244, 307. — Prépost 159.
Pósa birtok 70, 112. — Kanonok 59.
Pőstyény Gergely 174, 176. — István kanonok 176.
Pray Gy. Csezmiczei nevéről 138. —

Szent-Jobb pecsétjéről 332. — Tizedjegyzéke 79.
Prágai székesegyház 323.
Premontrei rend 361, 388—411, 414, 497.
Prémontré 389.
Prépost 3. — Birtokai 205, 286. — Házai 272, 273. — Jövedelme 41.
Prépost-Ősi birtok 214, 416.
Prépostok névsora 34—57. — 404.
Primogenitus kinevezett püspök11,61.
Pruisz J. püspök 52, 63, 250, 291, 306, 308.
Puk nemzetség 36.
Putnoky János 111, 113, 340. — Mihály 111, 112, 113. — Nemzetség 115, 340.
Puszta-Ujlak 111, 113.
Püspök apródjai 233. — Bányái 266. — Birtokai 238—270. — Cselédsége 234. — Diszmenete 236. — Diszöltözete 236. — Fegyveresei 306. — Gyóntatója 233. — Irodája 233. — Irodafőnöke 234. — Káplonája 232. — Káplánya 233. — Lovagi öltözete 235. — Palotája 231—237. — Pecsétjei 234. — Præbendariusai 234. — Udvari személyzete 233. — Udvartartása 233. — Vadaskertje 248.
Püspökválasztó jog 11.
Püspöknevezés 121.
Püspöki község 254, 261, 269, 286, 288, 297, 305, 307, 398, 464, 483, 484, 494.

Quintilian 20.

Radvány birtok 255.
Rafain bán 431, 432, 433.
Ragáld birtok 129.
Raguza város 336, 337, 339.
Rajnald prépost 34.
Rapolti László.
Ratold nemzetség 428.
Rábé birtok 117, 120, 255. — Adaja 255.
Rábéi András 117. — Ágoston 120. — Gergely 120. — Imre 117. — János 117. — Miklós 117.
Rákóczy nemzetség 431. — Zsigmond 477.
Rechey A. kanonok 122.
Recordatiók 24.
Remete birtok 46, 255, 305, 396.
Renaissance 19.
Requisitor 226.
Reszege birtok 114, 129, 339. 341.
Reszegei Balás 102, 114, 339. — Boda 66. — Gergely 340. — György 129, 340. — István 66. — János 340. — Pál 159, 348. — Sándor 398.
Revid birtok 281.
Rédey Ferencz 477.
Régen birtok 255.
Rézbánya 267.
Rhodusi lovagok 418.
Ricse birtok 257, 284.
Rimaszombati Gy. jegyző 175.
Rogerius kanonok 11, 61, 103, 336.
Rogoz birtok 255.
Rojt birtok 281.
Rontó birtok 281.
Rozgonyi csata 427, 428. — János 145. — Simon 115. — Nemzetség 258.
Rozvágy birtok 43.
Róma s Hellász nyelve 19.
Róma 35, 50, 51, 61, 63, 116, 126, 136, 435.
Római kuria 166, 169. — Dataria 169. — Egyetem 180. — Udvar 164.
Ruszkai Dobó István 223.

S. kanonok 58.
Sajói csata 35, 421.
Sal, Sebe testvére 368.
Sallustius 20.
Sal-Septely birtok 49, 111, 464, 465.
Salamon fia 367.
Salomvár 170.
Salomvári Fejér Benedek 170. — Mi-

hály 170. — Osvát 170. — Péter kanonok 170.
Saloniki püspök 165.
Salve-regina szőlő 288.
Saly Albert baccalaureus 149.
Sankfalvay A. kanonok 159.
Sarang birtok 152.
Sarangi Jakab 134.
Sarkad község 400, 412, 416.
Sarkadi Ferencz 497.
Sarlai Horvát Mátyás 167.
Sarlai J. jogtudor 151.
Sarlós-Boldogasszony oltára 151.
Sarmasághy Miklós 441.
Sarmasági Zudar Péter 117.
Sartyvanveze nemzetség 70.
Sas Demeter fia 467.
Sasvári főesperes 184. — György 396.
Sági konvent 127.
Sályi birtok 281.
Sályii lelkész 269.
Sámson birtok 111, 145.
Sámsoni Hodosy Miklós 178. — Kőrösi Ferencz 178. — Miklós 178. — Zsigmond 178.
Sándor kanonok 61. — Pápa 164. — Püspök 61.
Sándor Miklós 455.
Sándorházi Ambrus 156.
Sárándi Leuszták 159.
Sárd birtok 100.
Sárfő birtok 372.
Sárközy Margit 502.
Sármező birtok 258.
Sárossy János 436. — László 467.
Sárospatak 97.
Sárospataki iskola 20, 446. — Plebános 90.
Sáros vára 115.
Sárszeg birtok 328, 474.
Sátoralja-Ujhely 174.
Scolari András püspök 48, 252, 255, 256, 257, 463, 497.
Sebe asszony 368.
Sebes-Körös 130, 172, 269, 288, 380, 389, 419, 423, 457, 471, 480.
Sebesi főesperes 87.
Sebestyén áldozár 159, 163. — Kanonok 58, 207.
Segesvár 439.
Segédtanítók 21.
Següsd birtok 328.
Selénd birtok 65, 179, 281.
Semjén birtok 47, 398.
Septely birtok 255.
Serefel szőlő 463.
Serédy Gáspár 283.
Sernevelő házak 266.
Sibrik kanonok 59.
Siklósy M. kanonok 177.
Sikula birtok 255.
Sima birtok 85.
Simon apát 338, 340. — Áldozár 86, 115, 123. — Comes 393.
Sirkövek 9.
Skolasztikus rendszer 19.
Smaragd nemzetség 377.
Sok-korlát szőlő 288.
Solymos birtok 255.
Solymosy András 470. — Mátyás 148. — Péter 470.
Som birtok 70.
Sombolyi főesperesség 377.
Somlyó szőlő 497.
Somlyó-hegy 266.
Somogy birtok 70, 112, 253, 492, 493, 494.
Somogyi István 340.
Somogymegye 138.
Sonkolyos birtok 63, 255.
Soproni főesperesség 62.
Sólyom község 470, 480.
Sólyomkő vára 220, 480.
Sóvári nemesek 41.
Spalato 352.
Spalatói érsekség 62.
Spanith János 224.
Spáczai Borbála 223, 500.
Sperfogel krónikás 176.
Stibor püspök 400.
Stolcz M. püspök 242.
Subiaco 366.
Suki Ilona 156.
Surány birtok 64, 88, 197.

Surányi János 86.
Süvegd birtok 255.
Swljowcza birtok 257.
Szabad biráskodás 240. — Végrendelkezés 239.
Szabolcs birtok 63, 108, 458.
Szabolcsi főispán 444.
Szabolcsi I. kanonok 123.
Szabolcsmegye 133, 134, 153, 154, 172, 181, 183, 398, 464.
Szabolcsmegyei birtokok 258, 283. — Dikátor 136.
Szabó K. Rogerius Siralmas énekének fordítója 63. — Mihály 151.
Szada birtok 259, 283.
Szakadár görögök 124.
Szakadék-völgy 496.
Szakálli István 116. — Sáffár Gergely 224.
Szakállos Pál 495.
Szalacs birtok 114, 281. — Vámja 289, 322.
Szalánczy László 184.
Szalárd város 449. — Egyházának rajzai 451, 452, 453, 454.
Szalárdi ferencz-rendüek 449. — János 477. — Klastrom 449. — Sándor János 455. — Vásárok 450.
Szalma-Tercsi 218.
Szalonta község 416.
Szalók comes 430. — Monostora 423, 429.
Szalóka birtok 110.
Szamos folyó 314, 330, 353.
Szamosszeg birtok 90.
Szamos-Ujvár 259, 314.
Szanoczky G. kanonok 137.
Szarvad birtok 64.
Szarvady István 129. — Miklós 221. — Nemesek 127. — Szénás János 348.
Szarvasszai Sándor 128.
Szatmár város 70, 90, 127. — Vámja 322.
Szatmári főispán 284, 326.
Szatmári J. áldozár 177. — Püspök 21. — Szerzetesek 90.
Szatmármegye 117, 123, 128, 157, 201, 217, 398, 421, 473.
Szatmármegyei birtokok 257, 284.
Szatmártelek birtok 278.
Szádok karbeli 80.
Száldobágy birtok 255.
Szálka birtok 255.
Szántó birtok 120, 494.
Szántai László 272.
Szárazberek birtok 85.
Szászok pere 290—294.
Szászország 170.
Szász-sebesi papok 73.
Szászvárosi M. kanonok 176.
Száva folyó 37.
Szeben birtok 403, 494.
Szebeni országgyülés 33. — Péter kanonok 164.
Szederkényi Tamás 200.
Szeged város 448.
Szegedi vám 264, 289.
Szegedi B. kanonok 216, 226. — Bertalan kanonok 182. — Gergely deák 169. — Kanonok 169, 181, 183, 186, 439, 443. — János áldozár 178. — László áldozár 141. — Kanonok 160. — László 167. — Miklós kanonok 159. — Prépost 202, 221. — Orsolya 494. — Szerzetes 447. — Tamás 447.
Szegények háza 48, 305, 497.
Szegény tanulók segélyezése 23, 24.
Szeghalom 275, 281, 376.
Szeghalmi főesperes 198.
Szekszárdi monostor 325.
Szeleméres falu 500.
Szemere nemzetség 153.
Szen-mező 351.
Szent-Anna oltára 99, 83, 179.
Szent-András birtok 111, 194, 220. — Egyháza 431. — Kápolnája 89, 163, 271, 495. — Oltára 111, 232, 492.
Szent-Ágoston 103.
Szent-Ágoston-rend 361, 483. — Iskolája 20. — Váradi klastroma 483.
Szent-Ágota oltára 138.

Szent-Balás oltára 113.
Szent-Benedek puszta 428.
Szent-Benedek-rend 317, 320, 353, 361, 366, 378, 379, 388, 429, 471. — Monostorai 329.
Szent-Bertalan oltára 119, 160.
Szent-Béla oltára 76.
Szent-Damjáni jobbágyok 157.
Szent-Demjén testvérei 487.
Szent-Demeter kápolnája 105.
Szent-Domokos 438. — Oltára 99.
Szent-Domokos-rend 431—437, 444, 460, 501. — Debreczeni klastroma 431. — Keresszegi klastroma 434. — Váradi klastroma 436.
Szent-Domokos-rendü apáczák 501.
Szent-Dorottya oltára 102, 104, 111, 113, 144.
Szent-Egyedi J. kanonok 111.
Szent-Erzsébet ispotálya 172. — Oltára 104, 117, 132, 143, 144, 149.
Szentelek birtok 281.
Szent-Ferencz 438.
Szent-Ferencz-rend 141, 438—459, 460, 487. — Debreczeni klastroma 444. — Gerlai klastroma 448. — Gyulai klastroma 446. — Szalárdi klastroma 449. — Telegdi klastroma 456. — Váradi klastroma 438.
Szent-Ferencz utcza 440.
Szent-Gábor főangyal apátsága 457.
Szent-Gellért oltára 128, 157.
Szent-Gergely 103. — Oltára 83, 102, 151.
Szent-György oltára 72, 99, 113, 144. — Prépostsága 79.
Szent-Györgyi s Bazini Péter 167.
Szentháromság oltára 52, 98, 102, 144, 158.
Szent-heng 292.
Szent-Ilona oltára 144.
Szent-Imre birtok 255, 379.
Szent-Imre apátsága 378. — Monostora 379. — Oltára 97, 127, 155.
Szent-István-földe birtok 282. — Hegye 393, 398.
Szent-István-hegyi káptalan birtokai 213. — Monostora 219.
Szent-István első-vértanu 389.
Szent-István-káptalan 30, 163, 186, 187, 208, 209, 224, 225, 403. — Dékánja 214. — Hiteles-helye 213. — Hiteles-helyi pecsétje 213, 214. — Monostora 211, 213, 217. — Pusztulása 217. — Tagjai 217. — Utolsó kiadványa 216.
Szent-István király 191, 238, 242, 260, 318, 323, 324, 379, 469. — Ereklyéje 317, 318, 323, — Gyürüje 332. — Jobb keze 318, 323, 330, 336, 337, 475. — Koronája 94. — Legendája 388. — Oltárának szőleje 496. — Sirja 317, 318.
Szent-Iványi Márton 362.
Szent-Izidor 103.
Szent-Jakab oltára 101, 119.
Szent-Jakab-utcza 14, 144, 182, 186, 272.
Szent-János apostol oltára 93.
Szent-János birtok 112, 138, 223, 279, 380, 381, 382, 419, 420, 421, 499, 500, 501.
Szent-János káptalana 201. — Birtokai 205. — Egyháza 205. — Tagjai 207.
Szent-János lovagjai 418—422. — Birtokaik 420. — Ruházatuk 421. — 499.
Szent-János-utcza 484.
Szent-Jánosi apáczák 223, 499. — Apát 112, 269, 350, 381, 499. — Apátság 380—384, 419. — Lelkész 269.
Szent-Jeromos 469.
Szent-Jobb község 320, 321. — Város 327, 337, 338, 339, 371, 379, 472, 474.
Szent-jobbi adminisztratorok 145, 342. — Apát 324, 336, 350, 476. — — Apátok névsora 345. — Apátság 317—349, 397. — Egyháza 477. — Birtokai 327. — Gubernatora 155. — Jobbágyai 323. — Jo-

gai 329. — Harangja s annak rajza 478. — Hiteles-helye 330. — Hiteles-helyi pecsétjei 329, 331, 332, 333. — Kiadványai 330. — Levéltára 475. — Konventbeli tagjai 346. — Monostor 401. — Vár 473. — Várkastély 338. — Vásár 327.
Szent-jobbi pálos klastrom 465, 471—479.
Szent-Katalin 96. — Kereke 357. — Oltára 74, 97, 102.
Szent-Katalin város 435.
Szent-Kereszt egyháza 113. — Oltára 95, 111, 141. — Plebánosa 98.
Szent-Kereszt-utcza 343.
Szent-Klára 487. — Apáczai 248.
Szent-Kozma-Demjén birtok 366.
Szent-Kozma-Demjén vértanuk 366. — Oltára 89, 90, 100, 112, 115, 150, 152.
Szent-Lajos oltára 107, 114, 128, 134.
Szent-László király 166, 191, 215, 238, 242, 244, 246, 263, 274, 317, 318, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 333, 343, 389, 436, 472, 477. — Egyháza 60, 185, 397. — Ereklyéje 135, 226, 303, 330, 394. — Fürdeje 266. — Imádkozó helye 192. — Káptalana 402. — Karjai 323. — Legendája 361. — Napja 302. — Napján offertoriumok 270. — Oltára 66, 84, 145. — Sírja 6, 16, 101, 140, 155, 180, 204, 208, 226, 238, 242, 339, 367, 368, 377, 385, 392, 401, 402. — Sírjának káptalana 161, 163, 208—228. — E káptalan szabályai 209. — Szőleje 259, 462. — Vitézei 308.
Szentlélek egyháza 440, 441. — Kápolnája 112, 137, 141, 167. — Oltára 55, 86, 104, 130, 162, 217.
Szent-Lőrincz birtok 283.
Szent-Lőrincz klastroma 467. — Oltára 104, 145, 159.
Szent-Lőrinczi Gy. kanonok 221. — Tamás kanonok 222. — Oltárigazgató 226.
Szent-Margit 99, 491, 499. — Oltára 104, 160, 169.
Szent-Mária-Magdolna oltára 111.
Szent-Márk bibornoksága 42.
Szent-Márton hegye 351.
Szent-Márton község 497.
Szent-Márton oltára 127, 134, 147.
Szent-Mihály birtok 73.
Szent-Mihály-köve 95. — Klastroma 129. — Oltára 93, 109, 145, 197.
Szent-mihályi Czobor Imre 164.
Szent-Miklós birtok 145, 177, 256, 261, 274, 328, 474, 479.
Szent-Miklós oltára 112, 137, 149. — Oltárának szőleje 495.
Szent-Miklós-utcza 484.
Szent-miklósi klastrom 286, 479. — Egyházának maradványai 483. — Pálosok 479.
Szent-Norbert 388.
Szent-Pál 410. — Oltára 98, 100, 119, 135, 150, 178. — Remetéi 384.
Szent-Péterszeg birtok 281, 369.
Szent-Péter-utcza 63, 273, 288.
Szent-Tamás oltára 92. — Prépostsága 131.
Szent-Vinczе oltára 98, 105, 173, 177, 197.
Szent-Zsigmond oltára 122, 129, 178, — Prépostsága 178.
Szent-Zsófia oltára 137, 172, 176.
Szepes község 150, 288.
Szepesy I. jogtudor 149. — László 129, 201. — Miklós 129.
Szepesyek birtoka 179.
Szepesi káptalan 475. — Prépost 115.
Szerdahelyi nemesek 41.
Szerémi György 24, 173, 174, 188. — Prépost 165.
Szerémmegye 174.
Szerém-Ujlaky J. kanonok 221.
Szerep birtok 144, 346. — Személynév 426.
Szerepi monostor 423, 425, 426, 427.
Szeretet-adományok 268. — Jegyzéke 268. — Összege 270.

Szerzetes mesteremberek 439.
Szerzetesek élete 333, 485. — Feladata 317.
Szerzetesrendek 315.
Szécsi Dénes érsek 341. — Nemzetség 369.
Szék birtok 255.
Széki János 124. — Miklós 124.
Székely birtok 134.
Székely János 399. — Miklós kanonok 166.
Székelyek ispánja 167, 284.
Székelyföld 46.
Székelyhid 122, 127, 371.
Székelyhidi tanuló 25. — Vám 72.
Székelyhidai Gy. kanonok 218.
Székelységi Antal 162.
Székely telek 282.
Székesegyház 168, 205, 305. — Orgonálója 234. — Szabályzata 5. — Személyzete 10. — Tornya 135. — Ujítása 101.
Székesegyházi főesperes 17. — Szerelvények 186.
Székesfejérvári F. főesperes 177. — Jakab 266. — Őrkanonok 319. — Káptalan 191. — Prépost 163.
Székeskáptalan 3, 192, 215, 221, 222.
Székpénz 7.
Szénásy nemzetség 250.
Szép személynév 60.
Széplak birtok 95, 255, 256, 279, 280, 282, 288, 289.
Széplaki apátság 481. — Lelkész 269. — Uradalom 480, 481. — Vám 265.
Széplaki Anna 120. — Gergely 95. — Lőrincz 95, 120. — Nemzetség 77. — Turul oltárigazgató 94, 95.
Sziget birtok 280, 283.
Szigeti birtok 137, 256.
Szigethy I. kanonok 169.
Szihalom birtok 257.
Szikszó város 172.
Szil birtok 256.
Szilasi V. kanonok 136.
Szilágyi Erzsébet 145, 154, 445. — Mihály 148.
Szilágymegye 465.
Szilhalma tája birtok 205.
Szilveszter prépost 400.
Szintye birtok 256, 283.
Szirmay Antal 92, 104, 127.
Sixtus pápa 152.
Szokoli János kanonok 148. — Püspök 148. — Pálos szerzetes 148. — Péter 148.
Szolnok birtok 155.
Szombathely birtok 194.
Szörényi bán 431.
Szőlő-hegyhát 372.
Szőlős 248, 256, 261.
Szőlősi malom 495. — Vám 264.
Szőnyegek 270.
Sztári János 384, 465. — László 384. — Miklós 384. — Tamás 384. — Nemzetség 383.
Szunyog György 153.
Szügyi Ábrahám 116.
Szűcs György né 131.
Szüz-Mária egyháza 90, 191. — Kapolnája 188. — Oltára 114, 116, 129. — Nagyobb oltára 91, 94, 97.

Tahi birtok 130.
Tahi Bernát 131. — Ferencz 131, 179. — Illés 152, 153, 159. — István 159. — János 131. — Péter 153. — Nemzetség 401.
Taman birtok 415.
Tamánd puszta 415.
Tamás áldozár 94, 97, 134, 137, 160. — Comes 37, 392. — Dékán 83. — Esperes, iró 61. — Érsek 243. — Fiai 36, 290, 314, 339, 392, 396, 450, 480. — Tamás és Fülöp 92. — Jegyző 395. — Kanonok 63, 70, 76, 106. — Klerikus 119. — Konventi tag 122, 398. — Püspök 273. — Vajda 85. — Vikárius 156.
Tamáshidai plebános 158.
Tamási birtok 282, 392, 403.
Tamásváralja 92.

Tanárok fizetése 21, 22.
Tantárgyak 18, 19, 20.
Tapolczai János prépost 49.
Tarcsa birtok 46, 282, 396.
Tarjáni István 97.
Tarnócz-Körtvélyes 128.
Tarnóczy István 475.
Tarnuk Mihály 89.
Tasnád 132. [169.
Tasnádi vikárius 132, 153, 154, 156,
Tatárjárás 238, 336.
Tápintézet 167.
Tárkány birtok 256.
Tárnokmester 86, 439, 473.
Tehetem nemzetsége 428.
Teke apát 336.
Tekeres-Csig birtok 257.
Tekó alesperes 59.
Telegd község 63, 458.
Telegdi ferencz-rendüek 456. — Főesperes 71. — Klastrom 456. — Lelkész 269.
Telegdi András 113. — György 102. — István 224, 473. — János 111, 145, 183, 222, 463. — László 463. — Lőrincz 111. — Lőrinczné 145. — Mihály 182, 458, 459. — Miklós 55, 57, 102, 113, 183, 222, 458, 459, 468, 469, 502. — Pál 463. — Nemzetség 55, 114, 115, 144, 458.
Telki birtok 282.
Temesmegye 37.
Temesvár 40.
Temesvári A. kanonok 137, 138. — Bálint kanonok 217. — Jánosné 497. — Péter kanonok 106.
Templáriusok 456, 457.
Tenke birtok 256, 481.
Tenkei uradalom 244.
Terebed birtok 256.
Terebes birtok 121.
Terentius 20.
Tépe birtok 205, 206.
Tétényi Imre szerzetes 468.
Thapolchai János kanonok, prépost 134, 464.
Tharkövi Rikalff Simon 145.
Thárnoki szerzetes 447.
Theiner Ágoston 138. — Tizedjegyzéke 79.
Therchi Péter kanonok 218.
Therek Benedek 153.
Thobol birtok 46, 155, 396.
Thordai András 464. — Imre 120. — Lőrincz 117.
Thuróczi János 63.
Thury János kanonok 183, 186.
Thurzó Gáspár 169. — János 266. — Zsigmond püspök 20, 21, 165, 168, 169, 171, 233, 441, 497. — Család 170.
Thúz Lukács 166.
Thymatus birtok 284.
Tiba falu 73.
Tiba László kanonok 73.
Tibai völgy 73.
Tisza folyó 372.
Tiszai László 153.
Tiszántul 31.
Titeli prépostság 109, 139, 169.
Titrahalmathya birtok 283.
Tizedek, vámok 260.
Tizedbérlés 262.
Tized negyede 262. — Szedése 262.
Tizedjegyzékek 260, 430.
Tizenegyezer vértanu oltára 145. — — Szüz oltára 157.
Tizezer vértanu oltára 157.
Tokaji vár 223.
Tolcsva birtok 84.
Toldy Albert 222. — Choka János 71. — György 492. — Mihály 282. — Nemzetség 71, 425.
Toletanus János püspök 61, 62.
Tolna város 170.
Tompa kanonok 59.
Torda község 148, 149, 385. — Nemzetség 384. — Püspök 384.
Tordai apátság 384. — Gyülés 226, 442. — Sóbányák 265. — Végzés 493.
Tordai András 148, 464. — Ágota 148. — Benedek 148. — György

221. — Imre 120. — László 148, 149. — Lőrincz 117. — Miklós 144, 155. — Péter kanonok 183. — Tamás 144. — Zsigmond 218. — Nemzetség 218.
Tornaljai Jakab 281.
Toronya birtok 198.
Torozók 35, 60,368.
Tóbiás áldozár 116.
Tótfalu község 370.
Tótfalvi jobbágyok 281.
Tóti falu 72.
Töttelek birtok 172, 256, 278.
Török Bálintné 445.
Török János kanonok 185, 502. — Kelemen 144, 272.
Tövisi plebános 94. — Simon 94. — Tamás kanonok 94.
Trau város 352.
Tridenti zsinat 17.
Trinopolitani püspök 160, 161.
Tulka birtok 256.
Tulokd birtok 122.
Tunyogi Gencsy Pál 217.
Tur birtok 225. — Folyó 362.
Tura birtok 348.
Tur-Pásztó birtok 258. — Adaja 258.
Turul személynév 94, 362. — Nemzetség 94.
Tychodi Mihály 129.

Udvarbiró 295.
Udvarhely birtok 167.
Udvari birtok 256.
Ugocsamegye 92, 123, 154, 396.
Ugocsai főispán 284.
Ugra község 423.
Ugrai monostor 423. — Egyháza 424. — Jobbágyai 424.
Ugrin érsek 35.
Uj-Bécs-utcza 225, 227, 273.
Ujfalusi András kanonok 217. — Jobbágyok 157.
Ujhelyi Dorottya 224.
Ujlak 113, 257, 282, 305.
Ujlaki Anarcsi János 154. — András 86. — Antal 284. — Ferencz 284. — Mihály 284.
Uj-utcza 248.
Ujvár 259.
Ujvármegye vámja 263.
Ulászló király 137, 150, 160, 164, 167, 173, 220, 253, 276, 281, 282, 294, 465, 472.
Ungi főesperes 89.
Ungmegye 198.
Upor személynév 107.
Upori Pál 108. — Imre 108. — István 200. — Kanonok 107, 109, 115. — Püspök 119, 126. — János 108. — László 108, 123. — Mihály 108. — Nemzetség 107, 123.
Urai János 114.
Ustaur személynév 58.
Utrecht 140.
Utyeszenics Anna 180.
Uzfalva birtok 278.
Uzvásári Jakab 111.
Üdvözitőnk oltára 93, 112, 159.
Üres javadalmak megadóztatása 67.
Ürményi nemzetség 55.
Ürögd birtok 206, 257, 286, 305.

Vadász birtok 214, 380, 464, 465.
Vadkert birtok 248, 290, 437.
Vaja falu 127.
Vajai Ibrányi György kanonok 168. — István kanonok 168.
Vajda birtok 257, 279.
Vajda-Hunyad 447.
Vajda István 252. — Péter 252.
Vakok háza 305. — Telke 201.
Valerián kanonok 58, 59, 76.
Valk kegyur 385.
Valkoja birtok 198.
Valther püspök 392.
Varga-utcza 450.
Varkocs Tamás 217, 442.
Varsán birtok 149.
Varsányi György áldozár 157.
Vaskoh 267.

Vaskohi uradalom 244.
Vasad birtok 39, 150, 218, 282, 328.
Vasand birtok 257.
Vasvármegye 37.
Vasamrari M. kanonok 82, 143.
Vasvári birtok 398.
Vasvári Balás kanonok 51, 135, 143. — István jegyző 152. — Vitus püspök 143.
Vata fia 386. — Lázadása 37. — Somlyója 386.
Vathay János 124. — László 114.
Vay nemzetség 64, 127. 153, 167. — Domokos 167. — Ferencz kanonok 168. — Imre kanonok 165. — 167. — István 201. — László püspök 167.
Vazul apát 367.
Váczi Balás kanonok 152, 157.
Váczi kanonok 161. — Püspök 136, 419.
Váncsod birtok 91.
Vándorgyülések 241.
Várad majd minden lapon.
Várad bevétele 184, 187.
Várad-elöhegyi káptalan 164, 183, 202, 405, 500. — Konvent 97, 278, 281, 284. — Prépostság 53, 339, 350, 388—404, 405. — Ennek pecsétje 390. — Prépostok 404.
Váradiak külföldi iskolázása 25. — Szolgálmányai 297.
Váradi András kanonok 73. — Bálint jegyző. — Ferencz kanonok 220. — István igazgató 167. — László áldozár 176. — Máté 344. — Mihály kanonok 160. — Pál prépost 344. — Péter áldozár 160. — Ersek 125, 140, 161, 226, 402, 472. — Gubernator 343—345, 348, 349. — Kanonok 155.
Váradi Forgách György 52. — Tamás 158.
Váradi apáczák 485. — Ágostonrendüek 483. — Béke 56. — Birák 164. — Dominikánusok 436. — Ferencz-rendüek 438, 443, 486, 489. — Iskola 95, 133. — Iskolai tápintézet 141. — Káptalan 191. 397, 400, 463, 467, 480, 486, 492, 493. — Káptalan pecsétjei 332, 333. — Klára-apáczák 494. — Könyvtár 140. — Malom 201. — Piacz 112. — Piaczi áruczikkek 292. — Polgárok 495. — Regestrum 56, 58, 59, 103, 245, 323, 328, 361, 362, 366, 370, 370, 421, 431. — Szobrok 140. — Tanárok 18. — Udvarbiró 277. — Vásárvám 155, 263, 289, 290. — Vámtarifa 292. — Vám-utcza 264. — Vár 191, 221, 222, 246, 271, 308. — Várőrség 308. — Vár rajza 309. — Zsinat 58.
Várad-Olaszi 63, 463, 494.
Várad-püspökii plebános 470.
Várad-Velencze 14, 131, 248, 487
Várad-Velenczei apáczák 48, 53, 85, 89, 98, 99, 133, 196, 201, 437, 439, 487. — Birtokai 494. — Szabályzata 489. — Egyház 488, 489. — Fürdő 494, 495, 496. — Plebános 489. — Vám 264.
Váralja birtok 134.
Vár-Csomaköz 86.
Várday János 92, 93, 105. — Mihály 285. — Nemzetség 259.
Várhegye 115.
Várnai csata 136, 137.
Váraskeszi birtok 87.
Vári község 447.
Váry Benedek kanonok 159.
Vásári birtok 197, 201.
Vásári András 124. — Bekény 491, 495.
Vásárhely birtok 257, 469.
Vásárhelyi Mátyás kanonok 216, 223, 224.
Vátyoni János 145.
Velencze 271.
Velenczei köztársaság 54, 88.
Velik Domokos kanonok 74.
Venter birtok 252.
Vendégek 298.

Verancsics Antal püspök 183, 184.
Verbay Calixt kanonok 169, 173.
Verbőczy István 218.
Veres barátok 376, 422, 425, 456, 460, 471.
Veresegyház birtok 259, 283.
Veres Imre 495. — István kanonok 186. — Lőrincz 495.
Veronai Guarino 128.
Veszprémi egyetem 38. — Kanonok 100. — Püspök 163, 427.
Vetés birtok 167, 393, 403.
Vetési Ambrus 47, 348. — Dorottya 348. — György 159, 348. — Jakab 129. — Lőrincz 47. — Márton 348. — Miklós 47, 274. — Tamás prépost 47, 11, 120. — Nemzetség 134.
Vezénd birtok 97, 100, 197, 421.
Véd birtok 224.
Védi Gyantay Lukácsné 224.
Védszentek 204.
Vép község 124.
Vépi Péter kanonok 23, 124, 126, 141.
Vésztő község 375, 376, 378.
Viczay nemzetség 40.
Vid fia 252.
Vida kanonok 60, 63.
Vieliczkai plebános 137.
Vigant birtok 86.
Viganti Benedek kanonok 86. — István 86. — László 86. — Miklós 86.
Vingarti Geréb László 160. — Péter 160.
Villerm kanonok 97.
Vilye birtok 199.
Vilyei klastrom 199.
Vincze klerikus 122.
Virgil 20.
Visk birtok 127.
Vitéz Borbála 138. — János érsek 154. — Prépost 49, 126, 201. — Püspök 19, 20, 21, 50, 51, 135, 136, 137, 138, 139, 142, 143, 146, 147, 148, 180, 204, 233, 242, 258, 259, 306, 314, 341, 342, 343, 344, 401, 402, 455. — Ifjabb Vitéz János prépost 51, 207. — Püspök 52, 163. — Mihály kanonok 163.
Viltembergi egyetem 171.
Vizes-Gyán birtok 172.
Vyozos folyó 463, 494, 497.

Wechech birtok 130.
Woya birtok 64.
Wolf falu 286.
Wuzfalva 70.
Wyllyani Dénes kanonok 222.

Zabardy Mátyás püspök 182, 184, 242, 262, 435, 441, 470.
Zajoni Nagyrévi 207.
Zalamegye 86, 170.
Zalatnai János deák 116.
Zapolyay család 122, 431. — János 281, 445.
Zapolyay-párt 187.
Zapulai Gáspár 122. — János kanonok 121. — Tamás 122.
Zarándmegye 251, 277, 376, 412.
Zarándmegyei tized 262. — Vám 263, 264, 290. — Birtokok 257, 260, 283.
Zarvad birtok 328.
Zádor Antal 349.
Zádor laka 162.
Zágrabi káptalan 166.
Zágrábi Mátyás kanonok 178. — Olasz Mátyás kanonok 173. — Püspökség 58.
Zápszonyi család 121.
Zebun birtok 39.
Zedeckeni János kanonok 200.
Zedekyni Máté 200.
Zegy Bertalan 346.
Zekersi László kanonok 88.
Zelemér falu 143, 172, 464.
Zeleméri Balás kanonok 135, 143. — Ders 143. — Dersy Margit 173. — László 121, 143. — Mihály 72, 464. — Péter 143. — Zelemériek 144.
Zemplénmegye 198, 279.

Zenetanár 18.
Zenth-Jogh 323.
Zichy Lőrincz 201.
Zilahi vám 264, 289.
Zilai Benedek 447.
Zimai István 114.
Zittau város 170.
Zoárd nemzetség 377, 425, 426, 427, 468.
Zobodiáni egyház 60, 431.
Zoloch személynév 65.
Zolath-monostora 91.
Zombadtheleke puszta 145.
Zomlin birtok 282, 464.
Zomlini Mihály 463, 464. — Miklós 464. — Sebestyén 464.
Zomor Veron 55.
Zólyomy Tamás 122.
Zsákay Bálint deák 131.
Zsigmond király 12, 16, 47, 48, 49, 115. 120, 121, 126, 130, 131, 198, 201, 252, 258, 274, 275, 278, 280, 281, 283, 290, 306, 328, 349, 404, 450.
Zsolcza birtok 283.
Zudar Benedek 116, 123, 128. — Domokos 116. — György 116, 117. — István 116. — Jakab 123, 128. — János 45, 107, 116. — Prépost 117. — Miklós 116. — Péter 116. — Nemzetség 133.
Zuhna birtok 258.

SAJTÓHIBÁK:

45.	lap	felülről	1. és 6-ik	sor	Romában	helyett olvasd	Avignonban.
86.	«	«	8-ik	«	Romában	helyett olvasd	Avignonban.
89.	«	alulról	16-ik	«	Mátyás László fia	helyett olvasd	László Mátyás fia.
98.	«	«	9-ik	«	kalocsai	« «	kalotai.
107.	«	«	18-ik	«	János pápa	« «	Gergely pápa.
109.	«	«	10-ik	«	Posegai Mihály	« «	Posegai János.
129.	«	«	13-ik	«	Tyohodi	« «	Tychodi.
163.	«	felülről	12-ik	«	házi	« «	egyházi.
223.	«	« 6. és	12-ik	«	Apáczai	« «	Spáczai.
250.	«	«	2-ik	«	Ágris	« «	Árkos.
257.	«	«	12-ik	«	Asló	« «	Alsó
257.	«	alulról	3-ik	«	Fábián I.	« «	Fábián G.
280.	«	felülről	4-ik	«	Megyes	« «	Megyer.